

ცისანა სეხნიაშვილი – ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი, თბილისის ივ. ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკის ფაკულტეტის დეკანის მოადგილე, საერთაშორისო ეკონომიკისა და ეკონომიკურ მოძღვრებათა ისტორიის კათედრის დოცენტი.

ცისანა სეხნიაშვილი

ეკონომიკის ისტორია

ნაწილი II

თბილისი
2005 წელი

ნამრომი წარმოადგენს ეკონომიკის ისტორიის სრული კურსის მეორე ნაწილს. მასში ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით გადმოცემულია წამყვანი კაპიტალისტური ქვეყნების, განვითარებადი ქვეყნების, სსრ კავშირის, საზღვარგარეთის სოციალისტური ქვეყნებისა და საქართველოს ეკონომიკური განვითარების ძირითადი თავისებურებები და ტენდენციები პირველი მსოფლიო ომიდან თანამედროვეობამდე გამოვლენილი ეკონომიკური ფაქტორები, რამაც გამოიწვია მათი განვითარება ან ჩამორჩენა. ნაჩვენებია ეკონომიკის დარგობრივი სტრუქტურა; წარმოებითი ურთიერთობები და წარმოების ორგანიზაციის ფორმები; მმართველობის სამეურნეო მექანიზმი; სახელმწიფოთა ეკონომიკური პოლიტიკა და საზოგადოების სოციალური სტრუქტურა; ეკონომიკური ინტეგრაციის გამოცდილება დასავლეთ ევროპაში და სხვა რეგიონებში; ქვეყნების მიერ გატარებული რეფორმები და ღონისძიებები ეროვნული ეკონომიკის აღმავლობისათვის; აგრეთვე სამეურნეო მექანიზმის რეფორმირების ცდები აღმოსავლეთ ევროპის, აზიის ქვეყნებში და კუბაში.

ნამრომში წარმოდგენილია მრეწველობის, სოფლის მეურნეობის, ვაჭრობის, გრანსპორტის, ფინანსების და ფულის მიმოქცევის განვითარების ძირითადი თავისებურებანი და ტენდენციები. განხილულია საბაზრო ეკონომიკის ჩამოყალიბების და დამკვიდრების საკითხები.

წიგნი განკუთვნილია უნივერსიტეტისა და სხვა უმაღლესი სასწავლებლების ეკონომიკური პროფილის ფაკულტეტების სტუდენტებისა და პედაგოგებისათვის, ასევე მკითხველთა ფართო წრისათვის, რომელიც დაინტერესებულია მსოფლიო და სამამულო ეკონომიკის ისტორიით.

თემა 5 (§1 2) 9 (§3 4) 13 14 17 18 მომზადებულია უფროსი მასწავლებლის *მარინე ღუდუშაური*-ს, თემა 8 21 (§1) 27 — უფროსი მასწავლებლის *თამარ ათანელიშვილი*-ს, თემა 21 (§4) 28 (§1 2) 30 (§1 2) — მასწავლებელ *ქეთევან ჩიტაღაძის* თანაავტორობით.

რედაქტორი: ავთანდილ სილაბაძე — საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი, ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი.

რეცენზენტები: აარამ ლეონჯაძე — ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
 ჯოთა ვეშაიძე — ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
 ეკა სეფაშვილი — ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი, დოცენტი

ივ. ჯაფარიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

© ე. სეხნიაშვილი. ეკონომიკის ისტორია, II ნაწილი. 2005.

თემა 15. აპერიოდის შეპირთებული შტატების პერონეიკური რეგლის ზრდა მსოფლიო მუშაშორის პერიოდში

1. აშშ-ის პომეციების განმტკიცება პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ

XX საუკუნის მეორე ათწლეულში – 1914-1918 წწ. პირველმა მსოფლიო ომმა ჩაითრია ჯერ ევროპის 8 ქვეყანა, შემდეგ 30 ქვეყანაზე მეტი მილიარდნახევარი მოსახლეობით, რაც პლანეტის მოსახლეობის 2/3-ს შეადგენდა. ომი მიმდინარეობდა ევროპის, აზიის და აფრიკის 4 მლრდ. კვ კმ ფართობის ტერიტორიაზე, ფრონტი გადაიჭიმა 2,5-დან 4 ათას კმ-მდე. ომში მობილიზებული 74 მლნ-იდან დაიღუპა 10 მლნ, დაიჭრა და დასახიზრდა 20 მლნ. მეომარი. ეპიდემიისა და შიმშილისაგან დაღუპულ მშვიდობიან მცხოვრებთა რაოდენობამ 10 მლნ. შეადგინა. ყოველივე ამას თუ დაემატებო შობადობის შემცირებას, საერთო დანაკარგმა დაახლოებით 36 მლნ. ადამიანი შეადგინა. ომისაგან განადგურდა მონაწილე ქვეყნების მატერიალურ ფასეულობათა დაახლოებით მესამედი. ეს იყო არა მარტო უზარმაზარი რაოდენობის სამხედრო ტექნიკა, არამედ სამრეწველო, სასოფლო-სამეურნეო ხექტორის, საცხოვრებელი ფონდის, ბუნებრივი რესურსების და სხვა ინფრასტრუქტურის დანაკარგები.

პირველმა მსოფლიო ომმა შეარყია ევროპის ქვეყნების მეურნეობა და აშშ-ს განუმტკიცა კაპიტალისტური მსოფლიოს ლიდერის პოზიცია. მეომარი ქვეყნები საჭიროებდნენ სხვადასხვა საქონელს, რომელსაც მათი სამხედრო ყაიდაზე გარდაქმნილი მრეწველობა აღარ აწარმოებდა. ეს საქონელი შეეძლოთ შეეძინათ ერთერთი უდიდესი არამეომარი ქვეყნისგან – აშშ-სგან. ამის გამო ომის წლებში ამერიკული საქონლის ექსპორტი გაიზარდა 1,5-ჯერ. თუმცა სამრეწველო წარმოება სულ 20%-ით გაიზარდა.

ომმა განამტკიცა აშშ-ის ეკონომიკური მდგომარეობა, რომლის ტერიტორიას არ შეეხებია მასობრივი ნგრევა. აშშ არმიამ საომარ მოქმედებებში უშუალო მონაწილეობა მხოლოდ 1918 წლის ზაფხულში მიიღო, თუმცა ოფიციალურად ამ ომში 1917 წ. აპრილიდან ჩაერთო. ამიტომ აშშ-ის შეიარაღებული ძალების ადამიანთა დანაკარგები სხვა დანარჩენი ქვეყნების მრავალმილიონიან დანაკარგებთან შედარებით მცირე იყო. დაიღუპა 120 ათასი და დაიჭრა 230 ათასი კაცი.

ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა შემდგომი გამდიდრებისათვის წარმატებით ისარგებლა ევროპაში მიმდინარე მოვლენებით. იგი მეომარ ქვეყნებს ამარაგებდა სამხედრო მასალებით, სურსათით და ნედლეულით. ომის წლებში ამერიკის მონოპოლიების საერთო წმინდა მოგება მანამდე არნახულ თანხას – 34 მლრდ. დოლარს მიაღწია. 1920 წ. აშშ-ის მოსახლეობა შეადგენდა მსოფლიო მოსახლეობის 6%, მაგრამ აქ აწარმოებდნენ მსოფლიო სამრეწველო პროდუქციის ნახევარს. თითქმის 3-ჯერ გაიზარდა სამრეწველო საქონლის ღირებულება. გაფართოვდა სამხედრო მრეწველობა და გემთმშენებლობა. თუ 1913 წ. აშშ-ის წილად მსოფლიო სამრეწველო წარმოების 36% მოდიოდა, 1920 წ. უკვე 47% შეადგინა. 20-იანი წლების დასაწყისში აშშ-ში მოიპოვებოდნენ მსოფლიოში მოპოვებული ნახშირის ნახევარს, ნავთობის 2/3-ს, აწარმოებდნენ მსოფლიოში წარმოებული თუჯისა და ფოლადის 3/5-ს, ავტომობილების 85%-ს. აშშ-სათვის პირველი მსოფლიო ომის მთავარი შედეგი იყო მისი, როგორც ლიდერის პოზიციის საბოლოო განმტკიცება სამრეწველო წარმოების სფეროში.

ომისშემდგომ ორ წელიწადში აშშ-ში მაღალი სამეურნეო კონიუნქტურა იქნა შენარჩუნებული, რასაც ხელს უწყობდა ევროპის ქვეყნებში ომისაგან დანგრეული მეურნეობის აღდგენისათვის აქტიური დახმარება.

პირველი მსოფლიო ომის მნიშვნელოვანი შედეგია აშშ-ის საერთაშორისო ფინანსური სტატუსის შეცვლა. იგი გადაიქცა ევროპის სახელმწიფოთა ძირითად კრედიტორად, ხოლო ნიუ-იორკი გახდა საერთაშორისო საფინანსო ცენტრი. აშშ-

მა ევროპის ქვეყნებს სამხედრო საჭიროებისათვის სესხის სახით მისცა 11 მლრდ. დოლარზე მეტი. გაიზარდა კერძო ამერიკული ინვესტიციები საზღვარგარეთ: თუ ომის დასაწყისში იგი შეადგენდა 2,6 მლრდ დოლარს, 1920-იან წწ. იგი 7 მლრდ დოლარამდე გაიზარდა. ომის შედეგად მსოფლიო ეკონომიკურმა ცენტრმა ევროპიდან ამერიკაში გადაინაცვლა.

ომის შედეგად აშშ-მა დაიპყრო მსოფლიოს ძირითადი გასაღების ბაზრები, ნედლეულის წყაროები და დაამკვიდრა თავისი ჰეგემონია დასავლეთში. 1913-1920 წწ. აშშ-ის ვაჭრობა ლათინური ამერიკის ქვეყნებთან 400%-მდე გაიზარდა. ეკონომიკურ ექსპანსიას თან მოჰყვა 1915 წ. პაიტის, ხოლო 1916 წ. – დომინიკის რესპუბლიკის ოკუპაცია. დაამყარა სამხედრო კონტროლი ნიკარაგუაში, განახორციელა ინტერვენცია კუბასა და მექსიკაში.

ომის მოთხოვნილებებით გამოწვეულმა ეკონომიკურმა აღმავლობამ კიდევ უფრო დააჩქარა წარმოებისა და კაპიტალის კონცენტრაცია. 20-იანი წლების დასაწყისში მუშათა ნახევარზე მეტი და აშშ-ის სამრეწველო წარმოების 2/3 კონცენტრირებულ იქნა უმსხვილეს მონოპოლიებში.

ომის წლებში სწრაფი ეკონომიკური განვითარების შედეგად აშშ გადაიქცა მაღალგანვითარებულ მძლავრ ინდუსტრიულ სახელმწიფოდ. მისმა მოსახლეობამ შეადგინა 105,7 მლნ. კაცი. 1920 წ. ქვეყნის ისტორიაში პირველად ქალაქის მოსახლეობამ გადააჭარბა სოფლისას. 42 მლნ. შრომისუნარიანი მოსახლეობიდან 25 მლნ. (დაახლოებით 60%) დასაქმებული იყო მრეწველობაში, ტრანსპორტსა და მომსახურების სფეროში.

ომისშემდგომი ეკონომიკური აღმავლობა 1920 წლის ზაფხულში შეიცვალა ხანმოკლე, მაგრამ ღრმა ეკონომიკური კრიზისით. ჭარბწარმოების ეკონომიკური კრიზისი გამოწვეული იყო იმით, რომ მსოფლიო ომის შემდგომ გაქრა მოთხოვნილება იარაღ-საჭურველზე და ევროპაში მისი ექსპორტი მკვეთრად შემცირდა. აშშ-ის საქონლის გასაღება მსოფლიო ბაზარზე გაუარესდა. ამასთანავე, თვით აშშ-ის მოსახლეობის გადახდისუნარიანი მოთხოვნა საგრძნობლად დაეცა.

ეკონომიკურმა კრიზისმა მოიცვა ქვეყნის სამეურნეო ცხოვრების ყველა სფერო. 1921 წ. სამრეწველო პროდუქციის მო-

ცულობა 1920 წ. იენისთან შედარებით საშუალოდ 32%-ით შემცირდა. 2-ჯერ შემცირდა ფოლადის წლიური გამოდნობა, თითქმის 2-ჯერ – მანქანათმშენებლობის პროდუქცია, მკვეთრად დაეცა ქვანახშირის მოპოვება. 1921 წ. გაზაფხულზე მრეწველობამ დაიწყო კრიზისიდან გამოსვლა, მაგრამ კრიზისამდელ დონეს მხოლოდ 1922 წ. ბოლოს მიაღწია. უმუშევართა რაოდენობა 1922 წ. 5 მლნ. კაცამდე გაიზარდა. დაეცა აშშ-ის მუშათა ცხოვრების დონე.

კრიზისი მრეწველობაში გადაიხლართა ღრმა და დამანგრეველ აგრარულ კრიზისში. ფერმერების შემოსავალი 40%-ით დაეცა, გაკოტრდა 450 ათასი ფერმერი. 1921-1923 წწ. ფერმერული მოსახლეობა 2 მლნ კაცით შემცირდა. ომის და ომის შემდგომ პირველ წლებთან შედარებით ცხოვრების დონის დაცემამ ქვეყანაში გამოიწვია პოლიტიკური ვითარების გამწვავება. ხელისუფლება საზოგადოების ეკონომიკურ და სოციალურ ცხოვრებაში მხარს უჭერდა ნამდვილ ამერიკულ ანუ მყარი ინდივიდუალიზმისა და სახელმწიფოს ჩაურევლობის პოლიტიკას.

პირველმა მსოფლიო ომმა დააჩქარა სახელმწიფოს როლის გაძლიერების ტენდენცია. ამასთანავე, სამეურნეო ურთიერთობების მკაცრი სახელმწიფო რეგლამენტაცია და ეკონომიკური რესურსების მობილიზაცია სამხედრო-პოლიტიკური ამოცანების შესრულებისა და ომის გაგრძელების წინაპირობად მოიაზრებოდა. ამიტომ ომის დამთავრებისთანავე ყველა ქვეყანაში მხარს უჭერდნენ სახელმწიფოს ჩაურევლობის პოლიტიკას სამეურნეო ურთიერთობებში.

აშშ-ის ადმინისტრაციამაც შესაბამისად შეცვალა სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკა. მან მოკლე დროში მოახდინა სამხედრო რეგულირების ორგანოების ლიკვიდაცია. ფედერალური სააგენტოების უმეტესობა, რომლებიც ახორციელებდნენ მთავრობის კონტროლს ეკონომიკის ზოგიერთ დარგებზე, გაუქმდა. ხელშეუხებელი დარჩა მხოლოდ სახელმწიფო რეგულირების ისეთი მნიშვნელოვანი ბერკეტები, როგორიცაა ფედერალური სარეზერვო სისტემა და ფედერალური სავაჭრო კომისია, რომლებიც ახორციელებდნენ კონტროლს ბანკებზე და კორპორაციების საქმიანობაზე საერთაშორისო ვაჭრობაში. ეს

მეტყველებს იმაზე, რომ სახელმწიფო რეგულირება აშშ-ის ეკონომიკის ფუნქციონირების ნაწილი გახდა.

1923 წელს აშშ-მა შეძლო დაეძლია პირველი მსოფლიო ომითა და 1920-1921 წწ. კრიზისით გამოწვეული ეკონომიკური სიძნელებები. ეკონომიკური აღმავლობა, რომელიც გაგრძელდა 1929 წლის შუახანამდე, აღინიშნა მსოფლიო ეკონომიკაში აშშ-ის პოზიციების გაღრმავებით. ამერიკელთა ცხოვრების დონის ამაღლებამ ეკონომიკის ისტორიაში მიიღო „ამერიკული აყვავების“ სახელწოდება.

„აყვავება“ განაპირობა შემდეგმა ფაქტორებმა:

1. აშშ-ის გადაქცევა მსოფლიო საფინანსო ცენტრად, რამაც მონოპოლისტურ ბურჟუაზიას უზარმაზარი მოგების შესაძლებლობა მისცა. 1923-1929 წწ. კორპორაციების წმინდა მოგებამ შეადგინა 50 მლრდ. დოლარზე მეტი, ე.ი. 175-ჯერ მეტი, ვიდრე ომის წლებში.

2. ძირითადი კაპიტალის მასობრივი განახლება, რასაც საფუძველი შეუქმნა წარმოების კაპიტალისტურმა რაციონალიზაციამ. მოხდა ერთის მხრივ წარმოების ტექნიკური გადაიარაღება, მისი ენერგოშეიარაღების გადიდება, საწარმოო პროცესების ფართო მექანიზაცია, და მეორეს მხრივ – სტანდარტიზაციის დანერგვა, ტიპური დეტალების მასობრივი დამზადება და შემდეგ მათი სწრაფი აწყობა კონვეიერულ ხაზებზე. შრომის ინტენსივობის გადიდება უზრუნველყოფდა ერთ მუშაზე გამომუშავების ზრდას, რომელიც 1923-1929 წწ. საშუალოდ 43%-ით გაიზარდა.

3. ფუნდამენტური გამოკვლევები და შრომის მეცნიერული ორგანიზაცია ხელს უწყობდა შრომის ნაყოფიერების მკვეთრ ზრდას და ეკონომიკური ზრდის ტემპების დაჩქარებას, რის შედეგადაც გაიზარდა აშშ-ის ხვედრითი წილი მსოფლიო ეკონომიკაში. 20-იანი წლების ბოლოს იგი აწარმოებდა კაპიტალისტური მსოფლიოს სამრეწველო წარმოების 48%-ს, ანუ 10%-ით მეტ პროდუქციას, ვიდრე დიდი ბრიტანეთი, საფრანგეთი, გერმანია, იტალია და იაპონია ერთად აღებულნი.

4. განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდნენ მძიმე მრეწველობის მნიშვნელოვანი დარგების – ფოლადნამომსხმელ, ნავთობგადამუშავებელ და ელექტროენერგეტიკის განვითა-

რებას. ფოლადის წარმოება 1921 წ. 32 ათასიდან გაიზარდა 1929 წ. 57 ათას ტონამდე, შესაბამისად ნავთობი 33-დან 138 მლნ. ტ-მდე. განსაკუთრებით სწრაფად განვითარდა ახალი დარგები, ისეთები, როგორიცაა საავტომობილო, ელექტროტექნიკური, ქიმიური, სინთეტიკური მასალების წარმოება და რადიოტექნიკური მრეწველობა.

ამერიკული „აყვავების“ სიმბოლო გახდა ავტომობილი. ფორდის ქარხნების, „ჯენერალ მოტორსის“ და „კრაისლერის“ მიერ ავტომობილების გამოშვება 1921 წლის 1,5 მლნ.-დან 1929 წლის 4,8 მლნ.-მდე გაიზარდა, რაც მსოფლიო საავტომობილო პროდუქციის 3/4-ს შეადგენდა.

საავტომობილო მრეწველობა ხელს უწყობდა სხვა დარგების აღორძინებასაც, ვინაიდან ავტომობილი საჭიროებდა ლითონს, რეზინს, ბენზინს. სწორედ ამ დროს ხდება მოსახლეობის საყოველთაო „ავტომობილიზაცია“, როდესაც ავტომობილი გადაიქცა თითქმის ყოველი ოჯახის აუცილებელ ნივთად. 1929 წ. აშშ-ის ავტომობილების საერთო პარკმა მიაღწია 26 მლნ. ერთეულს, რომელთაგანაც 23 მლნ. ნაყიდი იყო კრედიტით, აშშ-ის ყოველ ათას მცხოვრებზე მოდიოდა 189 ავტომობილი. ამან ამერიკის მოსახლეობის საშუალო ფენას საშუალება მისცა გადასახლებულიყო საგარეუბნო სახლებში. საგარეუბნო სახლი და ავტომობილი გადაიქცა ამერიკის ცხოვრების წესად.

ენერგოშეიარაღების ზრდამ და ახალი ტექნიკის დანერგვამ შექმნა წარმოების მნიშვნელოვანი გადიდების საფუძველი ეკონომიკის სხვა დარგებშიც. 20-იანი წლების ბოლოს ელექტროფიკირებული იყო აშშ-ის ფაბრიკების დაზგების დაახლოებით 70%. ელექტროენერგიის მოხმარება გაიზარდა 1913 წლის 20 მლრდ-დან 1929 წლის 116 მლრდ. კვტ.სთ.-მდე.

სამრეწველო აღმავლობის შედეგად ეროვნული შემოსავალი გაიზარდა 17%-ით. თუმცა მისი განაწილება არათანაბრად ხდებოდა. მსხვილი ბურჟუაზიის წილად, რომელიც ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის 1%-ს შეადგენდა, ეროვნული შემოსავლის 14,5% მოდიოდა. 513 მილიონერი 1 მლნ. მუშის წლიური გამომუშავების ტოლ შემოსავალს იღებდა. გაიზარდა მოსახლეობის დანარჩენი ფენების, განსაკუთრებით წერილი ბურჟუაზიისა და კვალიფიციური მუშების შე-

მოსავლეებიც. განვადებით გაყიდვის სისტემის გაერკვეულებამ ამ ფენებს შესაძლებლობა მისცა ეყიდათ ავტომობილები, რადიომიმღებები, მაცივრები, სარეცხი მანქანები და სხვა საყოფაცხოვრებო ტექნიკა. 1929 წ. სამომხმარებლო კრედიტმა 6,4 მლრდ. დოლარი შეადგინა.

გაიზარდა აშშ-ის საგარეო ვაჭრობა. ამ სფეროში მათ წამოიჭრათ ინგლისი და მსოფლიო ლიდერები გახდნენ. ამერიკის ექსპორტი 1913 წლის 2,4 მლრდ. დოლარიდან გაიზარდა 1929 წლის 5,1 მლრდ. დოლარამდე.

არახელსაყრელ ვითარებაში აღმოჩნდა ეკონომიკის აგრარული სექტორი. თუმცა სოფლის მეურნეობის ინტენსიურ მეთოდებზე გადასვლამ, როგორცაა მანქანების, ხელოვნური სასუქების, უახლესი აგროტექნიკის გამოყენება, ხელი შეუწყო პროდუქციის მოცულობის ზრდას, კანადის, არგენტინის და ავსტრალიის კონკურენციის გამო პრობლემა შეიქმნა მისი გასაღების სფეროში, როგორც საგარეო, ასევე საშინაო ბაზრებზე. 20-იან წლებში ვერც სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის ფასებმა და ვერც ფერმერული მეურნეობების უმეტესობის შემოსავლებმა ვერ მიაღწიეს კრიზისამდელ დონეს. უკვე 1925-1926 წწ. შეინიშნებოდა აგრარული პროდუქციის ჭარბწარმოება. ქრონიკულად ზარალიანები გახდნენ წვრილი და საშუალო ფერმერული მეურნეობანი. 1925-1929 წწ. ვალებისა და გადასახადების გადაუხდელობის გამო გაიყიდა 547 ათასი ფერმა, ანუ მთელი რაოდენობის 8,7%. ფერმერული მეურნეობების გაკოტრება ისე სწრაფად მიმდინარეობდა, რომ 20-იანი წლების აღწერისას აშშ-ის ისტორიაში პირველად დაფიქსირდა ფერმერული მოსახლეობის საერთო რაოდენობის აბსოლუტური შემცირება 1920 წლის 32 მლნ.-დან 1930 წ. 30,5 მლნ.-მდე.

აშშ-ში აღმავლობას პქონდა არსებითი ნაკლოვანებები. აღმავლობის წლებში აღინიშნებოდა საწარმოო სიმძლავრეების დაუტვირთაობა და მასობრივი უმუშევრობა. საწარმოო სიმძლავრეების დაუტვირთაობამ შეადგინა 19%, ხოლო უმუშევარი იყო 2 მლნ.-მდე კაცი.

აღმავლობის წლებში მაღალი ტემპით განვითარდა ე.წ. ახალი დარგები — საავტომობილო, საავიაციო, რადიოელექტრონული მრეწველობა, ხოლო ძველ დარგებში — მეტალურგიული, ქეა-

ნახშირის, საფეიქრო, შეინიშნებოდა ზრდის ტემპის შენერება. საწარმოო სიმძლავრეების დაუტვირთაობა და უმუშევრობა უპირატესად ამ დარგებში არსებობდა. ეს დაკავშირებული იყო ტექნიკურ პროგრესთან. ქვანახშირი ორთქლის ძრავასთან ერთად წარსულს ჩაბარდა. შიდა წყის ძრავა კი მოითხოვდა თხევად საწვავს, რკინიგზების მშენებლობა მოითხოვდა დიდი რაოდენობით შავ ლითონს, ხოლო ახალი ტექნიკა – ფერად შენადნობს. შემცირდა საფეიქრო მრეწველობისთვის გასაღების ბაზარი, ვინაიდან უპირატესად სწორედ ეს დარგი ეთარდებოდა კოლონიებსა და სუსტად განვითარებულ ქვეყნებში.

პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ შესამჩნევად გაძლიერდა მრეწველობის სხვადასხვა დარგების არათანაბარი განვითარება.

2. 1929-1933 წწ. მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი და სოციალური წინააღმდეგობების გამწვავება აშშ-ში

1929 წლის 24 ოქტომბერს ნიუ-იორკის საფონდო ბირჟა მოიცვა პანიკამ, რაც დაკავშირებული იყო აქციების კურსის კატასტროფულ დაცემასთან. ეს იყო აშშ-ის ეკონომიკური კრიზისის სიმპტომი. ეს კრიზისი გადაიზარდა მსოფლიო ეკონომიკურ კრიზისში. აქციების კურსის დაცემა გაგრძელდა მთელი სამი წელი და 1933 წ. მარტში მისმა საერთო ღირებულებამ შეადგინა 17 მლრდ. დოლარი, ე.ი. 1929 წ.-თან შედარებით შემცირდა 4,5-ჯერ.

1929-1933 წწ. ეკონომიკური კრიზისი იყო ჭარბწარმოების ეველაზე ღრმა კრიზისი კაპიტალიზმის მთელი ისტორიის მანძილზე. დაახლოებით ოთხი წელი კაპიტალისტური ქვეყნების ეკონომიკა იმყოფებოდა სრული დესორგანიზაციის მდგომარეობაში. კრიზისმა განსაკუთრებული ძალით გააჩინა აშშ-ის შეერთებული შტატები.

კრიზისის დამანგრეველი ძალა გამოვლინდა სამრეწველო წარმოების მკვეთრ დაცემაში. ამერიკის სამრეწველო პრო-

დუქციის საერთო მოცულობამ 1930 წ. 1929 წელთან, ანუ კრიზისამდელ დონესთან შედარებით შეადგინა 80,7%, 1931 წ. – 68,1, ხოლო 1932 წ. – 53,8%. 1932 წლის ზაფხულიდან 1933 წლის გაზაფხულამდე პერიოდში კრიზისი უადრესად გამწვავდა, მხოლოდ 1933 წ. გაზაფხულზე დაიწყო აშშ-ის სამრეწველო წარმოების ნელ-ნელა აღმავლობა და ეკონომიკა დეპრესიის ფაზაში გადავიდა.

პროდუქციის გამოშვების შემცირება ყველაზე ძლიერ გამოვლინდა მძიმე მრეწველობის დარგებში. ვინაიდან ეს დარგები ყველაზე მეტად იყო მონოპოლიზებული, ხოლო მონოპოლისტები წარმოების შემცირებით ცდილობდნენ არ დაეშვათ ფასების მეტისმეტი დაცემა, რათა შეენარჩუნებინათ თავიანთი მოგება. 1929-1932 წწ. ქვეყანაში ნახშირის მოპოვება 42%-ით, ხოლო ფოლადის გამოდნობა 4-ჯერ შემცირდა. 1932 წ. ფოლადნამომსხმელი მრეწველობა დაეცა 1901 წ. დონემდე; ხოლო თუჯის გამოდნობა – 1886 წლის დონემდე, 285 ლუმელიდან ძლივს მოქმედებდა 46.

სამრეწველო საწარმოთა, სავაჭრო და ფინანსური ორგანიზაციების და ფირმების განაჩაგებამ და გაკოტრებამ არნახულ მასშტაბებს მიაღწია. განსაკუთრებული ძალით კრიზისმა ქვეყნის საბანკო სისტემა შეარყია. ოთხ წელიწადში 1929-1932 წწ. არსებობა შეწყვიტა 5760 ბანკმა, ე.ი. მთელი ბანკების მეხუთედმა.

სამრეწველო წარმოების ძლიერმა დაცემამ, ათეულ ათასობით ქარხნის, ფაბრიკისა და მაღაროს დახურვამ, საწარმოო სიმძლავრეების დაუტყირთაობამ გამოიწვია უმუშევრობის კოლოსალური ზრდა. 1933 წ. აშშ-ში ითვლებოდა 12,8 მლნ. სრული უმუშევარი, რაც შეადგენდა სამუშაო ძალის 25%. მრავალი მათგანი ვერ შოულობდა რა სამუშაოს გადასახლდა სოფელში, რათა გამოეყვება ოჯახი. მოსახლეობა სოფლად მიდიოდა არა იმიტომ, რომ იქ კარგი იყო, არამედ იმიტომ, რომ ქალაქში უფრო ცუდად იყო საქმე. აშშ-ში გაჩნდა ფერმერული დასახლებანი, სადაც ფული შეცვალა ადგილობრივმა ნატურალურმა გაცვლამ. ეს გრძელდებოდა ორი წლის განმავლობაში.

კრიზისმა გამოიწვია საქონლის ფასის მკვეთრად დაცემა. ფერმერების მდგომარეობა იმითაც გართულდა, რომ სამრეწ-

ველო საქონლის ფასები, სოფლის მეურნეობის პროდუქტებთან შედარებით, უფრო ნაკლებად შემცირდა. მაგალითად, სასოფლო-სამეურნეო საქონლის ფასები 1932 წელს 1929 წელთან შედარებით შემცირდა 8-10-ჯერ. ასეთ პირობებში შეუძლებელი შეიქმნა გადასახადების გადახდა. 1932 წელს გადასახადებმა და ვალმა დაიკავე ფერმერული მეურნეობის მთლიანი შემოსავლის 40%-მდე, რამაც გამოიწვია ფერმერების უმეტესობის განანადგება, ოთხი წლის განმავლობაში ვალების გადაუხდელობის გამო გაიყიდა 897 ათასი ფერმერული მეურნეობა, ანუ მთელი მეურნეობის 14%. ამის გამო ისინი ან რჩებოდნენ ძველ ადგილზე არენდატორებად, ან ტოვებდნენ მეურნეობას და ავსებდნენ უმუშევართა არმიას.

1929 წელს შეიქმნა ფედერალური ფერმერული მმართველობა, რომლის მიზანიც იყო ფერმერებისთვის დახმარება და სასოფლო-სამეურნეო ბაზრის სტაბილიზაცია. დაბანდებულ იქნა 500 მლნ. დოლარი. იმის გამო, რომ არ დაცემულიყო ფასები, სესხებს აძლევდნენ მათ, ვინც დათანხმდებოდა რომ ბაზარზე არ გაიტანდა თავის მარაგ პროდუქციას. დაიწეს ხორბლის და ბამბის შესყიდვა. 1931 წ. შეწყვიტეს შესყიდვა და დაიწყო დაგროვილი საქონლის გაყიდვა, ამან კი გამოიწვია აგრარულ ბაზარზე დესორგანიზაცია და უფრო გააუარესა ფერმერების ძირითადი მასის მდგომარეობა.

1931 წლის ბოლოს შეიქმნა ეროვნული საკრედიტო კორპორაცია 500 მლნ. დოლარის კაპიტალით სამრეწველო, საფინანსო, სავაჭრო და სარკინიგზო კომპანიების ხსნისათვის, მან თავის თავზე აიღო ქონების შესყიდვის და ბანკების ვალების გადახდის საქმე. 1932 წ. იანვრამდე ბანკებს გადასცა 400 მლნ. დოლარი სესხი, მაგრამ ამ ღონისძიებამ საფინანსო კრიზისი ვერ შეაჩერა.

იმისათვის, რომ შეენერებინა ფასების შემცირება და ეხსნა ფერმერები გაკოტრებისგან, მთავრობა ყიდულობდა სასოფლო-სამეურნეო საქონელს და შემდგომ ანადგურებდა. გაანადგურეს მილიონობით ტონა მარცვლეული, ყავა, შაქარი, ბრინჯი. ხორბალს სიიაფის გამო საწვავად იყენებდნენ ორთქლმავლებში. დაიწეს ზოგიერთი სკოლის და სამთავრობო დაწესებულების ხორბლით გათბობა. იმის გამო, რომ წინა წლის ბამბის მარაგი საკმარის

სად აკმაყოფილებდა მსოფლიო მოთხოვნას, ბამბის ნათესები გადახნეს.

ეკონომიკურმა კრიზისმა ქვეყანაში გამოიწვია მუშათა საპროტესტო მოძრაობის აღმავლობა. 1931 წლის ზაფხულში ნახშირის რაიონებში – პენსილვანიაში, ოჰაიოსა და დასავლეთ ვირჯინიაში გაიფიცა 40 ათასი მაღაროელი ხელფასის შემცირებისა და სამუშაოდან მასობრივი გათავისუფლების გამო. 1932 წ. ზაფხულში დაიწყო პირველი მსოფლიო ომის ექტერანთა გამოსვლები, რომლებიც მოითხოვდნენ ომის პერიოდში არმიაში სამსახურისათვის კომპენსაციების გადახდის დანქარებას. 1932 წ. დეკემბერში უმუშევართა წარმომადგენლებმა მოაწვეს მსვლელობა დედაქალაქში, ისინი კონგრესს სთხოვდნენ მიეღოთ განსაკუთრებული ზომები მუშების და ფერმერების დასახმარებლად.

საპროტესტო გამოსვლები მოაწვევს ფერმერთა ფართო ფენებმაც, ისინი მოითხოვდნენ აღკვეთილიყო პროდუქციის დაბალ ფასებში გაყიდვა.

მასობრივმა სოციალურმა საპროტესტო მოძრაობამ ქვეყანაში დაძაბა პოლიტიკური ვითარება. 44-თვიანმა ეკონომიკურმა კრიზისმა გადაღალა აშშ-ის მოსახლეობა და იგი უიმედობამ მოიცვა. არათანმიმდევრულმა, ეპიზოდურმა და უნიათო ეკონომიკურმა პოლიტიკამ გამოიწვია პრეზიდენტ ჰ. ჰუვერის ადმინისტრაციის მიმართ ამერიკის საზოგადოების საქმიანი წრეების უკამაყოფილება.

3. ფ. რუზველტის ადმინისტრაციის რეფორმები („ახალი კურსი“). მისი შედეგები და მნიშვნელობა

1933 წელს აშშ-ის საპრეზიდენტო არჩევნებში გაიმარჯვა დემოკრატიულმა პარტიამ. პრეზიდენტი გახდა ფ. რუზველტი, მან გააატარა რიგი რეფორმებისა, რომლებიც ცნობილია „ახალი კურსის“ სახელწოდებით. „ახალი კურსის“ თეორიულ საფუძველს შეადგენდა ინგლისელი ეკონომისტის ჯ. კე-

ინსის მოსახრება კაპიტალისტური ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების შესახებ საბაზრო ეკონომიკის განუწყვეტელი მუშაობის უზრუნველსაყოფად.

ფ. რუსველტმა აღიარა სახელმწიფოს ჩარევის აუცილებლობა სამეურნეო ურთიერთობებში. ახალი ადმინისტრაციის რეფორმებმა მოიცვა ეკონომიკის ყველა სფერო: მრეწველობა, სოფლის მეურნეობა, საფინანსო და საბანკო სისტემა, ასევე სოციალური და შრომითი ურთიერთობები.

ქვეყნის ეკონომიკური სიტუაცია კარნახობდა რეფორმების გატარება დაწყებულიყო საფინანსო-საკრედიტო პრობლემების გადაწყვეტით. 6 მარტს პრეზიდენტმა ფ. რუსველტმა გამოაცხადა საგანგებო მდგომარეობა და დახურა ყველა ბანკი. მიიღეს საგანგებო საბანკო კანონი, რომელსაც საუფიქლად დაედო ბანკების გახსნის დიფერენცირებული მიდგომა. ქვეყნის ყველა ბანკი დაიყო სამ ჯგუფად. პირველში შედიოდა „ჯანსაღი“ ბანკები, რომლებიც იმსახურებდნენ პირველ რიგში გახსნას; მეორეში – ბანკები, რომელთაც დახმარების გაწევის შემდეგ შეეძლოთ ფუნქციონირება; მესამეში – ისინი, რომელთაც არ შეეძლოთ ფუნქციონირება და საჭირო იყო მათი ლიკვიდაცია. 1933 წ. გაზაფხულზე მუშაობა განაახლა ბანკების 4/5-მა, ეს იყო უპირველესად მსხვილი ბანკები, ხოლო 2 ათასი წერილი საკრედიტო დაწესებულება ლიკვიდირებულ იქნა ან შეუერთდნენ უფრო მსხვილ საკრედიტო დაწესებულებებს. მოქმედ ბანკებს საკრედიტო ურთიერთობების გამოსაცოცხლებლად მიეცათ სამთავრობო კრედიტი 1 მლნ. დოლარის ოდენობით. სახელმწიფომ თავის თავზე აიღო ბანკების მეანაბრეთა დეპოზიტების დაზღვევის ვალდებულება. ამან კი ხელი შეუწყო მეანაბრეთა ნდობის ზრდას ბანკების მიმართ, გაიზარდა ანგარიშზე სახსრების შეტანა და თავიდან იქნა აცილებული ბანკების გაკოტრება. ამ და სხვა სახის ზომების გატარების შედეგად მთავრობამ შეძლო დაერეგულირებინა საბანკო საქმიანობა.

1933 წლის 5 აპრილის კანონით აიკრძალა ოქროს ექსპორტი. გამოვიდა ბრძანება აშშ-ის მოქალაქეების მიერ 100 დოლარის ზევით ოქროს მარაგის ბანკებში წაბარების აუცილებლობის შესახებ. ამავდროულად ნებადართულ იქნა ახალი ბანკინოტების გამოშვება, რომლებიც არ იყო უზრუნველყოფილი

ოქროთი. ქვეყანაში დაიწყო დოლარის გაუფასურება ოქროს-თან შეფარდებით. დოლარის ღირებულება დაეცა 30%-ით. 1934 წ. იანვარში გატარდა დოლარის დევალვაცია, დაიწყო ვერცხლის მონეტების მოჭრა, ე.ი. შემოვიდა ბიმეტალიზმი.

1933 წ. 16 ივნისს მიიღეს კანონი საბანკო საქმიანობის შესახებ, რომლის მიხედვითაც გაიყო ბანკების სადემოზიტო და საინვესტიციო ფუნქციები. შეიქმნა დემოზიტების დაზღვევის ფედერალური კორპორაცია. თავდაპირველად დაზღვევის ზომა არ აღემატებოდა 2500 დოლარს ყოველ ანგარიშზე. დაზღვევა ფინანსდებოდა ბანკების მიერ გადახდილი სადაზღვევო შემოსავლებიდან. 1934 წლის დასაწყისში ითვალისწინებდნენ რა მუანაბრეთა უმეტესობის სურვილს, რომ ჰქონოდათ გარანტიები, ბანკების 80%-მა დაასლვია თავისი დემოზიტები. კანონით დაწესდა, რომ 10 ათასამდე დოლარის დემოზიტი ექვემდებარება დაზღვევას 100%-ით, 10-დან 50 ათასამდე დოლარი – 75%-ით, ხოლო 50 ათას დოლარის ზევით – 50%-ით, რის შედეგადაც სრულად აღდგა საბანკო სისტემისადმი საზოგადოების ნდობა.

აშშ-ის პრეზიდენტმა 1935 წლის საბანკო კანონით ფედერალური სარეზერვო სისტემის მართვის უფლება მიანიჭა საბჭოს, რომელსაც თვითონ უნდა განესაზღვრა იმ რეზერვების თანხა, რაც უნდა ღარჩენილიყო ბანკებში. მათ შეეძლოთ გაეხარდათ ან შეემცირებინათ მიმოქცევაში არსებული ქაღალდის მასა, არეგულირებდნენ სახელმწიფო სესხის ობლიგაციების მიყიდვას ბანკებზე.

1933-1934 წწ. მიღებულ იქნა კანონი ბირჟების საქმიანობის რეგულირების შესახებ, რომლის მიზანიც იყო დაემყარებინა წესრიგი აქციებით ვაჭრობაში და შეეკეცა სპეკულაცია.

„ახალი კურსის“ პოლიტიკის ცხოვრებაში გატარებით მთავრობამ მიაღწია ქვეყნის საექსპორტო შესაძლებლობათა გაძლიერებას, ხოლო მეწარმეთა პოზიციების გაუმჯობესებით შეიკვეცა სპეკულაციური კაპიტალის საქმიანობა, შეიქმნა საინვესტიციო პროცესის გამოცოცხლების წინაპირობები, რაც „ახალი კურსის“ უმთავრეს ამოცანას წარმოადგენდა. სამრეწველო წარმოების გამოცოცხლებას – აშშ-ის აყვავების საფუძველს – უნდა გადაეწყო მრავალი კრისისული პრობლემა და მათ შორის, მთავარი – კოლოსალური უმუშევრობის შემცირება.

მრეწველობისა და შრომითი ურთიერთობების სახელმწიფო რეგულირების გზაზე კრიზისიდან გამოსვლის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნაბიჯი გადაიდგა 1933 წ. 16 ივნისს მიღებული კანონით მრეწველობის აღდგენის შესახებ. მრეწველობის თითოეული დარგის მეწარმეებს შესთავაზეს ნებაყოფლობით გაერთიანებულიყვნენ და შეეკრებინათ „პატიოსანი კონკურენციის კოდექსი“, რომლითაც, ჯერ ერთი, დაწესდებოდა წარმოების ზომა, მეორე, განისაზღვრებოდა ხელფასის დონე და სამუშაო დროის ხანგრძლივობა და, მესამე, — (ვალკეულ კონკურენტებს შორის განაწილდებოდა გასაღების ბაზრები... ამ კანონის მოქმედების პერიოდში შენერდა ანტიტრესტული კანონმდებლობა.

მრეწველობის გაჯანსაღებისათვის შეიქმნა ნაციონალური ადმინისტრაცია. გენერალ პ. ჯონსონის მეთაურობით. იგი წარმოადგენდა ფედერალური მასშტაბის უზარმაზარ სახელმწიფო აპარატს შტატებსა და ქალაქებში შესაბამისი ორგანოებით. ერთი წლის შემდეგ მან მოიცვა საწარმოები 20 მლნ ადამიანით. 450 კოდექსი გაერცვლა აშშ-ის მრეწველობის და ვაჭრობის 95%-ზე. ნაციონალურმა ადმინისტრაციამ მოიწონა 750 კოდექსი, რომელიც მოიცავდა მრეწველობის სრულიად სხვადასხვა სფეროებს შავი მეტალურგიიდან და ქვანახშირიდან დაწყებული, მუსიკალური ინსტრუმენტებისა და სამზარეულოს ჭურჭლის წარმოებამდე. თვითოეულს უნდა უზრუნველყო, რომ არ ყოფილიყო ჭარბწარმოება და შეენარჩუნებინათ „მშვიდობა“ მრეწველობაში. მრეწველობაში რეგულირების ახალი სისტემა ეწინააღმდეგებოდა ანტიტრესტულ კანონმდებლობას, რომლის მოქმედებაც დროებით შეაჩერეს. მსხვილ მონოპოლიებს ხელს აძლევდათ ანტიტრესტული შესაღწევების მოხსნა. 1934 წ. 200 მნიშვნელოვან სამრეწველო კორპორაციას შემოსავლები გაეზარდათ 60%-ით 1933 წ. შედარებით.

კანონი მრეწველობის გაჯანსაღების შესახებ შეეხო შრომით ურთიერთობებსაც. მან უფლება მისცა მუშებს მონაწილეობა მიეღოთ კოლექტიურ ხელშეკრულებებსა და პროფკავშირებში. მეწარმეებს არ აეკრძალათ მუშებთან დაედოთ ინდივიდუალური ხელშეკრულებები. კანონით რეგლამენტირებულ იქნა მინიმალური ხელფასი კვირაში 12-15 დოლარის ოდენობით, მაქსიმალური სამუშაო დღე (8 სთ.), სამუშაო კვირის ხანგრძლივობა (44 სთ.) და აიკრძალა ბავშვთა შრომა.

„ახალი კურსის“ განხორციელების პერიოდში სახელმწიფოს მარეგულირებელი როლი გამოვლინდა სოციალური პოლიტიკის სფეროში. ყველაზე მწვავე პრობლემად რჩებოდა უმუშევართა პრობლემა. უმუშევრობის დასაძლევად აშშ-ის კონგრესის მიერ შექმნილმა საზოგადოებრივ სამუშაოთა ადმინისტრაციამ გაშალა ფართომასშტაბიანი საქმიანობა მუნიციპალურ მეურნეობებში, კერძოდ, ახალი სამუშაო ადგილების შექმნისათვის დაიწყო შარაგზების, ხიდების, სტადიონების, აეროდრომების მშენებლობა.

1933 წ. აპრილიდან ფუნქციონირება დაიწყო საზოგადოებრივ სამუშაოთა სისტემამ. შეიქმნა სპეციალური ბანაკები 18-დან 25 წლამდე ასაკის უმუშევარი ახალგაზრდებისათვის. ისინი უსრენველოფილნი იყვნენ უფასო კვებით, საცხოვრებლით, სპეცტანსაცმლით და თვეში 30 დოლარის ხელფასით, რომლიდანაც თითოეული ვალდებული იყო 25 დოლარი გაეგზავნა თავისი ოჯახისათვის. ახალგაზრდები 6 თვის მანძილზე მუშაობდნენ გზების და კაშხლების შეკეთებაზე, ასუფთავებდნენ ტყეებსა და პარკებს, ანაშენიანებდნენ ტყეებს, ეწეოდნენ მეღვინეობას. ბანაკებში წავიდა 250 ათასი ახალგაზრდა. ნოემბერში შეიქმნა ახალი – სამოქალაქო სამუშაოთა უწყება. მან თავისი საქმიანობის ოთხნახევარი თვის განმავლობაში დახარჯა 933 მლნ. დოლარი, ზამთარში ობიექტებზე მუშაობდა 4 მლნ. კაცი. 1935 წლისათვის ბანაკები გაფართოვდა და მასში მეორე მსოფლიო ომამდე წავიდა 3 მლნ. კაცი. საგანგებო დახმარებათა ადმინისტრაცია შტაბებს აძლევდა დოტაციას უმუშევართა დასახმარებლად. 1934 წ. საზოგადოებრივ სამუშაოებზე დასაქმებულ იქნა 5 მლნ. კაცი. დახმარება გაიკა 20 მლნ. ამერიკელზე.

„ახალმა კურსმა“ მოიცვა აგრარული სფეროც. 1933 წ. 12 მაისს მიღებულ იქნა კანონი სოფლის მეურნეობის რეგულირების შესახებ. კრიზისის დასაძლევად კანონი ითვალისწინებდა ღონისძიებათა გატარებას სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციაზე ფასების მოსამატებლად 1909-1914 წწ. დონემდე. მათ შორის ნათესი ფართობებისა და პირუტყვის სულადობის შემცირებას, აგრეთვე საგანგებო ზომების გატარებას სახელმწიფოს მიერ ფერმერული დავალიანების დასაფინანსებლად, რომელიც 1933 წლის დასაწყისში შეადგენდა 12 მლრდ. დოლარს.

ფერმერები, რომლებიც ნებაყოფილობით თანხმდებოდნენ წარმოების მოცულობის შესზღუდვას, ან ნაწილი პროდუქციის განადგურებაზე, ღებულობდნენ პრემიებს და კომპენსაციებს. ეს სახსრები გამოიყოფოდა ფონდიდან, რომელიც იქმნებოდა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის პირველადი გადამუშავების გადასახადისაგან. ამ პერიოდში მარცვლეულზე არსებული ფასების პირობებში ხელსაყრელი იყო მათი გამოყენება საწვავად, ზოგიერთ შტატებში ხორბალს და სიმინდს წვადნენ შემასთან და ნახშირთან ერთად. ამ კანონის მოქმედების პირველ წელს ხორბლის ნათესები შემცირდა 7,5 მლნ. აკრით, ხოლო 10 მლნ. აკრი გაღახნეს, გაანადგურეს 6,4 მლნ. ღორი და გადაამუშავეს სასუქად. ყველა ეს ღონისძიება ტარდებოდა მაშინ, როდესაც ათეულობით მილიონი ადამიანი შიმშილობდა და სანახევროდ შიშველი იყო.

გაუმჯობესდა მდგომარეობა აგრარულ სექტორში, ფერმერთა შემოსავალი 1936 წ. გაიზარდა 50%-ით. სესხების საშუალებით მრავალმა ფერმერულმა მეურნეობამ თავი დააღწია კრიზისს. მხოლოდ ფერმერთა დაახლოებით 10% (600 ათასი) გაკოტრდა და გაიყიდა. სოფლის მეურნეობის რეგულირების შესახებ კანონით გატარებული ზომები შეეხო უპირველესად წვრილ ფერმერებს. მსხვილ ფერმერებს შეეძლოთ ნათესები შეემცირებინათ ნაკლებ-ნაყოფიერი მიწების ხარჯზე. ამ დანაკარგის კომპენსირება ხდებოდა კარგი მიწების დამუშავების გაუმჯობესებით. ყიდულობდნენ სასოფლო-სამეურნეო მანქანებს და სასუქებს, ამალმებდნენ შრომის ნაყოფიერებას, რაც ზრდიდა მიღებული პროდუქციის რაოდენობას. შედავათიანი კრედიტებით ძირითადად სარგებლობდნენ კონკურენტუნარიანი ფერმები, ვიდრე წვრილი და საშუალო ფერმები, რომელთაც არ შეეძლოთ სამეურნეო მანევრირება. 1936 წ. აპრილში აშშ-ის სასამართლომ გააუქმა კანონი სოფლის მეურნეობის რეგულირების შესახებ.

„ახალი კურსის“ აგრარული პოლიტიკის მეორე ეტაპი დაიწყო 1936 წ. მარტში მიღებული კანონით. მთავრობის მიზანი დარჩა ძველი – აეწიათ იმ პროდუქციის ფასები, რომლებსაც მსხვილი ფერმერები აწვდიდნენ ბაზარს. მხოლოდ მისი მიღწევის საშუალებანი შეიცვალა. გაითვალისწინეს რა წარსული გამოცდილება, როდესაც მსხვილი ფერმერები ხში-

რად ბოროტად იყენებდნენ მთავრობის სუბსიდიებს. მოხდა პრემიების დიფერენცირება არა მარტო შემცირებული ფართობების ზომის მიხედვით, არამედ დამუშავებისთვის გაუქმებული ნიადაგების ნაყოფიერების მიხედვით. მოხდა გადახდილი სახსრების აკუმულირება არა იმ საგანგებო გადასახადიდან როგორც ეს მანამდე ხდებოდა, არამედ გამოიყოფოდა ბიუჯეტიდან 500 მლნ. დოლ. ოდენობით.

„ახალი კურსის“ აგრარული პოლიტიკის დამამთავრებელი ეტაპი იყო 1938 წ. კანონი, რომელმაც გააძლიერა სახელმწიფოს მარეგულირებელი ფუნქცია, რომლის მიხედვითაც ფასების შენარჩუნებას მიაღწიეს არა ნამეტი პროდუქციის განადგურებით, არამედ მისი შენახვით, მას თან ახლდა გადახდა ფერმერებისათვის ჯერ კიდევ გასაყიდ საქონელზე. ერთდროულად აშშ-ის მთავრობა ატარებდა დემპინგის პოლიტიკას საზღვარგარეთ, ასტიმულირებდა ხორბლის და ბამბის ექსპორტს. გატარებული ღონისძიებების შედეგად ფერმების გაკოტრება შენეულა. იმითეკური დავალიანება შემცირდა 2 მლრდ. დოლარით, ფერმერების ფულადი შემოსავლები, სახელმწიფო პრემიებთან ერთად, გაიზარდა 1932 წ. 4,7 მლრდ. დოლარიდან 1939 წლის 8,5 მლრდ. დოლარამდე.

„ახალი კურსის“ სოციალური პოლიტიკა შეეხო არა მარტო მუშებს და ფერმერებს, არამედ ქალაქის საშუალო ფენას, ინტელიგენციას. მოსახლეობის ეს ფენა რამდენადმე ჩადგა ტრადიციულ ფასეულობათა კალაპოტში და არ მიეცა გასაქანი, რომ რევოლუციური იდეებით გატაცებულიყო.

1933-1939 წწ. ქვეყანაში გაიფიცა 8 მლნ კაცი. პროტესტის ეპელაზე აქტიური ფორმა გახდა „მჯდომარე გაფიცვა“. ასეთი გაფიცვები აღმოჩნდა ეფექტური და ხელს უწყობდა პროფკავშირების შექმნას იმ დარგებშიც კი, სადაც მეწარმეთა ძალადობა საგრძნობი იყო.

მშრომელთა ამგვარი გააქტიურების შედეგად მთავრობა იძულებული გახდა ანგარიში გაეწია მუშების და ფერმერების ინტერესებისათვის. აშშ-ის მუშათა კლასის მნიშვნელოვანი მონაპოვარი იყო 1935 წლის ივლისში მიღებული „ნაციონალური კანონი შრომითი ურთიერთობების შესახებ“, რომელმაც მიიღო ვაგნერის კანონის სახელწოდება (სენატორ რ. ვაგნერის სახელის მიხედვით).

პირველად აშშ-ის ისტორიაში მუშებმა მიიღეს პროფკავშირული ორგანიზაციის შექმნის და კოლექტიური ხელშეკრულების დადების უფლება. მეწარმეებს აეკრძალათ: მუშათა ორგანიზაციების შექმნაში ჩარევა, პროფკავშირების წევრების დისკრიმინაცია. სასამართლოში ჩვენების მიცემისათვის მათი გათავისუფლება, ან შეეწოება, აეკრძალათ კოლექტიური მოლაპარაკება მუშების მიერ არსებულ წარმომადგენლებთან. პროფკავშირებისა და მუშათა საჩივრების განსახილველად და მეწარმეთა მიერ უფლებების ბოროტად გამოყენების აღსაკვეთად შეიქმნა შრომითი ურთიერთობების ნაციონალური სამმართველო, რომლის გადაწყვეტილებათა გაპროტესტება შესაძლებელი იქნებოდა სასამართლოს წესით. ვაგნერის კანონის მიღებამ არსებითად შეცვალა ქვეყანაში შრომითი ურთიერთობების სამართლებრივი ასპექტი დემოკრატიზაციისაკენ. თუმცა ვაგნერის კანონის იურისდიქციის გარეშე დარჩა მილიონობით მუშა, რომლებიც ვერ გაწევრიანდნენ პროფკავშირულ მოძრაობაში.

ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საკანონმდებლო აქტი იყო 1935 წ. აგვისტოში მიღებული კანონი სოციალური დაზღვევის შესახებ, რომელიც ითვალისწინებდა ორი ტიპის დაზღვევას – მოხუცებულობის და უმუშევრობის. საპენსიო ფონდი იქმნებოდა როგორც მეწარმეების, ასევე მუშებისა და მოსამსახურეების გადასახადების ხარჯზე ხელფასის 1%-ის ოდენობით. დახმარებას იღებდნენ 65 წელს მიღწეული მოქალაქენი, ასევე ავადმყოფები და ინვალიდები. საპენსიო უზრუნველყოფის ნორმები ერთნაირი იყო მთელ ქვეყანაში. შტატების კანონმდებლობა განსაზღვრავდა დახმარების მიმღებთა კატეგორიას, თანხის სიდიდეს და მისი მიღების ვადებს. ეს კანონი გაავრცელდა მსხვილ სამრეწველო საწარმოებზე და არ შეეხო ვაჭრობისა და მომსახურების სფეროს მუშა-მოსამსახურეებს, სასოფლო-სამეურნეო მუშაკებს, შინა მოსამსახურეებს და სახელმწიფო მოსამსახურეებს. მიუხედავად ნაკლოვანებებისა, ეს დადგენილება იყო მუშათა კლასის მნიშვნელოვანი მონაპოვარი.

1933 წლიდან აშშ-ის ეკონომიკამ დაიწყო კრიზისიდან გამოსვლა, რასაც ხელი შეუწყო „ახალმა კურსმა“. 1933 წლიდან 1935 წლამდე იგი ვითარდებოდა შეფერხებით. მხოლოდ 1936 წელს დაიწყო ერთგვარი გამოცოცხლება, წარმოების და ვაჭრობის

ზრდა. წარმოებამ 1929 წლის დონეს მიაღწია, თუმცა აღმავლობა მაინც ვერ დაიწყო, უმუშევრობა შემცირდა, მაგრამ ვერ მოისპო.

1937 წელს აშშ შევიდა ახალ ეკონომიკურ კრიზისში, იგი დაიწყო მოხმარების საგნების მწარმოებელ დარგებში და მალე გადავიდა მძიმე მრეწველობაშიც. ამ კრიზისის თავისებურება ის იყო, რომ იგი მოჰყვა არა ეკონომიკურ აღმავლობას, არამედ მის გამოცოცხლებას. 1937-1938 წწ კრიზისის პერიოდში ფოლადის ჩამოსხმა შემცირდა 44%-ით, ავტომობილების გამოშვება – ნახევარზე მეტით, სამრეწველო წარმოება 36%-ით, უმუშევართა რიცხვი გაიზარდა 10,5 მლნ-მდე.

მკვეთრად გამწვავდა აგრარული კრიზისი. განსაკუთრებით მძიმე იყო ფერმერების მდგომარეობა, რომლებსაც მოყავდათ ხორბალი და ბამბა. სამრეწველო და სასოფლო-სამეურნეო წარმოების შემცირება დაძლეულ იქნა მხოლოდ 1939 წ. სექტემბერში, მეორე მსოფლიო ომის დაწყების შემდეგ, როდესაც დაიწყო სამხედრო შეკვეთები.

„ახალი კურსის“ პროგრამა წარმოადგენდა ერთერთ ყველაზე პროგრესულ ფურცელს აშშ-ის ისტორიაში. სახელმწიფოს აქტიური მარეგულირებელი როლის წყალობით ქვეყანამ შეძლო კრიზისიდან გამოსვლა.

მუშების, ფერმერების, ქალაქის წერილი ბურჟუაზიის, ზანგი მოსახლეობის პოლიტიკურმა გააქტიურებამ აიძულა პრეზიდენტი რუზველტი „ახალი კურსის“ გატარების პერიოდში გამოეჩინა მოქნილობა, მანევრირება, გათვალისწინებინა მოსახლეობის სხვადასხვა ფენების ინტერესები და წასულიყო დათმობაზე. ამავდროს „ახალი კურსი“ არ შეიძლება შეფასდეს როგორც გეგმურ ეკონომიკაზე გადასვლა, ეინაიდან კერძო საკუთრება რჩებოდა ურყევი, ნაციონალისტებული არ ყოფილა არც ერთი საწარმო და ბანკი. „ახალი კურსის“ შედეგად განმტკიცდა მსხვილი ბურჟუაზიის პოზიციები. გაძლიერდა წარმოებისა და ბანკების კონცენტრაცია.

„ახალი კურსის“ გატარებას უმტკივნეულოდ არ ჩაუვლია. რუზველტის წინააღმდეგ გამოვიდა მორგანი, დიუპონი, როკფელერი, მელონი. ოპოზიცია მოითხოვდა სახელმწიფო რეგულირებაზე უარის თქმას, მსხვილ კაპიტალზე გადასახადების შემცირებას და მშრომელების მიმართ მკაცრი პოლიტიკის გატარებას.

რუსეველტის პოლიტიკის მნიშვნელოვანი ბერკეტი გახდა სახელმწიფო ბიუჯეტი, რომლის ხარჯზეც ხორციელდებოდა გაფართოებული კელავწარმოებისა და სოციალური პროგრამის დაფინანსება. 1938 წ. რუსეველტმა დაიწყო ე.წ. „ამოტემბების“ გეგმის გატარება. საზოგადოებრივი სამუშაოს მოცულობა გაფართოვდა, დახმარების მიმღებთა რაოდენობა გაიზარდა 21,3 მლნ.-მდე. ამის გამო აშშ-ში კეინსის თეორიის მომხრეთა რაოდენობამ იმატა. სწრაფად გაიზარდა ბიუჯეტის დეფიციტი და 1939 წ. 2,2 მლრდ. დოლარი შეადგინა.

„ახალი კურსის“ რეფორმებს ჰქონდათ უდიდესი მნიშვნელობა, როგორც ამერიკის, ასევე მსოფლიო მეურნეობის განვითარებისათვის. მან აჩვენა სახელმწიფო რეგულირების როლი კაპიტალისტური მეურნეობის პირობებში, და რომ ეკონომიკის მოქნილი რეგულირება, განსაკუთრებით კი მისი განვითარების რთულ პერიოდში, სასიცოცხლოდ აუცილებელია. სახელმწიფოს მიერ სამეურნეო ცხოვრებაში სხვადასხვა ფორმით ჩარევა აშშ-ის საბაზრო მექანიზმის განუყოფელ ნაწილად იქცა. რეფორმის უმნიშვნელოვანესი შედეგი იყო ის, რომ შეინიშნებოდა სერიოზული ძვრები ქვეყნის სოციალურ განვითარებაში.

აღსანიშნავია, რომ მიუხედავად „ახალი კურსის“ ღონისძიებების გატარებისა, 30-იან წწ. აშშ უფრო ნელი ტემპით ვითარდებოდა, ვიდრე სხვა კაპიტალისტური ქვეყნები. 1929-1937 წწ. აშშ-ის წილი კაპიტალისტური მსოფლიოს სამრეწველო წარმოებაში შემცირდა 48-დან 42%-მდე, ხოლო მისი წილი მსოფლიო ექსპორტში 1926-1929 წწ. 42,2%-დან 1936-1939 წწ. 32,3%-მდე შემცირდა. ამასთანავე, აშშ აგრძელებდა თავისი კონკურენტების შევიწროების პოლიტიკას. მაგალითად, ომამდელ პერიოდში ამერიკის მონოპოლიებმა დაიწყეს ახლო აღმოსავლეთის ნავთობის საბადოების მითვისება. 1938 წ. მისი მოპოვების 14%-ს აშშ-ის კომპანიები აკონტროლებდნენ. ამერიკის კაპიტალის ექსპორტი განსაკუთრებით გაძლიერდა დასავლეთ ნახევარსფეროს ქვეყნებში. 1940 წელს აშშ-ის ინვესტიციის საერთო თანხამ კანადასა და ლათინურ ამერიკაში შეადგინა 7,7 მლრდ. დოლარი, რაც 30%-ით მეტი იყო 1929 წელთან შედარებით. აშშ-მა გააძლიერა მთელი კონტინენტის ეკონომიკური დაკავალება.

თემა 16. გერმანიის ეკონომიკური განვითარება მსოფლიო ომებსშორის პერიოდში

1. პირველი მსოფლიო ომის ეკონომიკური მიზეზები და შედეგები

პირველი მსოფლიო ომი წარმოადგენს ქვეყნების დაპირისპირების პირდაპირ შედეგს, რაც გამოწვეული იყო მათი ეკონომიკური და პოლიტიკური განვითარების უთანაბრობით. მსოფლიოში გაჩნდა ძალთა ახალი თანაფარდობა, დაიწყო ბრძოლა უკვე განაწილებული მსოფლიოს გადანაწილებისათვის. ომის ერთერთ მთავარ მიზეზს წარმოადგენდა ეკონომიკური ინტრესების შეჯახება, ბრძოლა კოლონიებისათვის.

XX ს. დასაწყისში მსოფლიო უკვე განაწილებული იყო მსხვილ კაპიტალისტურ სახელმწიფოებს შორის. მაგრამ ეს დაყოფა აღარ შეესაბამებოდა მათ რეალურ ეკონომიკურ და პოლიტიკურ მდგომარეობას. ახალგაზრდა კაპიტალისტური ქვეყნები – აშშ, გერმანია და იაპონია მაშინ გამოვიდნენ არენაზე, როდესაც მსოფლიო უკვე განაწილებული იყო. ვინაიდან კოლონიებისა და გავლენის სფეროების ნებაყოფილობით დათმობას არავინ აპირებდა, იგი შეიძლებოდა მომხდარიყო მხოლოდ ძალმომრეობით.

წინააღმდეგობა უმსხვილეს ქვეყნებს შორის განსაკუთრებით გამწვავდა XX ს. დასაწყისში. მწვავე იყო წინააღმდეგობა გერმანიასა და ინგლისს შორის. გერმანია ინგლისს აეიწროებდა როგორც ევროპაში, ასევე აღმოსავლეთის ბაზრებზე, შეადწია რა ბალკანეთსა და მცირე აზიაში. გერმანიის სარკინიგზო მშენებლობა ბერლინი–ბოსფორი–ბაღდადი (სამი „ბ“), საშიშროების წინაშე აყენებდა ინგლისის ბატონობას ახლო აღმოსავლეთში. ეს საშიშროება კიდევ უფრო გამწვავდებოდა, თუკი გერმანია კონტროლს დააწესებდა სუეცის არხზე. ასეთ შემთხვევაში საზღვაო გზა ინგლისიდან ინდოეთისაკენ საგრძნობლად გაიზრდებოდა.

საერთაშორისო მდგომარეობა გაამწვავა აგრეთვე დაპირისპირებამ საფრანგეთ-გერმანიას შორისაც. საფრანგეთმა მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა პირველი მსოფლიო ომის მომზადებაში. იგი ისწრაფვოდა 1870-1871 წწ. საფრანგეთ-პრუსიის ომში დამარცხების რევეანშისათვის. მას სურდა დაებრუნებინა გერმანიის მიერ მიტაცებული ელზასი და ლოთარინგია. თავის მხრივ, გერმანია საფრანგეთისგან მოითხოვდა მისთვის გაეყო თავისი სამფლობელოები ჩრდილოეთ აფრიკაში.

ინგლისის, საფრანგეთის, აშშ-ის და რუსეთის ინტერესებს გერმანია შეეჯახა როგორც კაპიტალის გატანის სფეროში, ასევე საგარეო ვაჭრობაში. აშშ და გერმანია იბრძოდნენ ლათინური ამერიკისა და აზიის ბაზრებისათვის. რუსეთთან საგარეო ეკონომიკური დაპირისპირება დაკავშირებული იყო გერმანიაში რუსეთის სასოფლო-სამეურნეო საქონლის შეტანასთან, რაზეც 90-იან წლებში გერმანიამ გაზარდა ბაჟები. ამის საპასუხოდ რუსეთმაც გაზარდა ბაჟები გერმანულ საქონელზე. გაამწვავდა საბაჟო ომი. ამ კონფლიქტში გაიმარჯვა გერმანიამ, რუსეთმა შეამცირა საბაჟო გადასახადები, მაგრამ ამან მათ შორის წინააღმდეგობები ვერ მოსპო.

მსოფლიო ომის განაღდებაში მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ეკონომიკურმა და პოლიტიკურმა წინააღმდეგობებმა აღმოსავლეთ ევროპასა და გერმანიას შორის, რუსეთსა და ავსტრო-უნგრეთს შორის; რუსეთ-თურქეთს შორის; ავსტრო-უნგრეთის და ბალკანეთის ქვეყნებს შორის; თურქეთსა და ბალკანეთის ქვეყნებს შორის, თვით ბალკანეთის ქვეყნებს (სერბეთი, ბულგარეთი, საბერძნეთი) შორის. გერმანიის კონტროლის დაწესება ბოსფორისა და დარდანელის სრუტეებზე ხელს არ აძლევდა რუსეთს, რომელსაც მარცვლეულის 80% გაჰქონდა ხმელთაშუა ზღვით. მარცვლეული კი რუსეთის ძირითადი საექსპორტო პროდუქტი იყო.

პირველი მსოფლიო ომის განაღდებაში დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა არაევროპული ქვეყნების — აშშ-სა და იაპონიის პოზიციებს. ჩინეთში და წყნარი ოკეანის აუზის ბაზრებზე აშშ ეჯახებოდა იაპონიის ინტერესებს. აშშ-სათვის ხელსაყრელი იყო წინააღმდეგობანი ევროპაში, ვინაიდან იგი მისცემდა გამდიდრების შესაძლებლობას და ამასთანავე დაასუსტებდა მის კონკურენტ ევროპის ქვეყნებს. ამერიკელებმა ზუსტად გათვალეს,

რომ მსოფლიო ბაზარზე აშშ-სთვის გერმანია უფრო საშიში მეტოქე იყო, ვიდრე ინგლისი და საფრანგეთი.

წინააღმდეგობანი გამოიწვია მსოფლიოში ორი ძირითადი იმპერიალისტური ბლოკის გამომენამ. ერთი შეიქმნა XIX ს. უკანასკნელ მეოთხედში. გერმანიამ, ემსადაბოდა რა მსოფლიოს გადანაწილებისათვის, 1879 წ. დადო სამოკავშირო ხელშეკრულება ავტრო-უნგრეთთან, რომელსაც 1882 წ. შეუერთდა იტალია (თუმცა 1915 წ. იტალია დაუპირისპირდა თავის მოკავშირეებს). მეორე – 1904 წ. ხელშეკრულება დადო ინგლისმა და საფრანგეთმა, რომელთაც 1907 წ. შეუერთდა რუსეთიც. შეიქმნა სამთა კავშირი – ანტანტა.

XIX ს. 80-იან წლებში გერმანიამ დაიწყო კოლონიური დაპყრობები. თავისი პროტექტორატი დაამყარა ტოგოსა და კამერუნზე. ამავე დროს გერმანელებმა დაიკავეს კუნძულ ახალი გვინეის ჩრდილოეთი ნაწილი, მიიტაცეს კიდევ რამდენიმე მცირე კუნძული. 1885 წ. მან თავისი პროტექტორატი დაამყარა აღმოსავლეთ აფრიკის ტერიტორიაზეც.

გერმანიის აგრესია მისწვდა წინეთსაც, სადაც შექმნილი იყო გერმანიის სამხედრო ბაზა. შემდეგ კი წაიწია წყნარი ოკეანისკენ, რის შედეგადაც ესპანეთი იძულებული გახდა გერმანიისათვის ჩალის ფასად მიეყიდა მარიანის და კაროლინის კუნძულები. გერმანია სულ უფრო და უფრო აფართოებდა თავის კოლონიურ სამფლობელოებს. ომის დასაწყისისათვის, 1914 წ. იგი ფლობდა კოლონიებს 2,9 მლნ. კვ. კმ. ტერიტორიით და 12,3 მლნ. მოსახლეობით. მაგრამ მას ეს არ აკმაყოფილებდა, გერმანიის მადა იზრდებოდა. პანგერმანელებს მიზნად ჰქონდათ ინგლისის, საფრანგეთის, ბელგიის და პორტუგალიის კოლონიების, საფრანგეთის რიგი რაიონების, მთელი ბელგიის, პოლანდიის დაპყრობა, შემდეგ ირანის და ინდოეთის, ბოლოს კი ამერიკის კონტინენტის ხელში ჩაგდება, საბოლოოდ კი – მძლავრი იმპერიის შექმნა.

ამრიგად, პირველი მსოფლიო ომის განადგობის ერთერთი მთავარი მიზანი იყო ბრძოლა კოლონიებისა და გავლენის სფეროებისათვის.

გერმანიის გეგმა ელვისებური გამარჯვების შესახებ გადაიქცა მითად. მან გადაჭარბებით შეაფასა თავისი ეკონო-

მიკუერი რესურსები და სამხედრო პოტენციალი. ომი ოთხ წელიწადს გაგრძელდა და ძალზე ძვირად დაუჯდა გერმანიას. ომში დაიღუპა 1 მლნ. 800 ათასი ადამიანი, ხოლო ტყვეებთან და დაჭრილებთან ერთად დანაკარგმა შეადგინა 7,5 მლნ. ადამიანი. საომარმა დანახარჯებმა შეადგინა 150 მლრდ. მარკა. გერმანიამ არა თუ მიადწია მსოფლიოს გადანაწილებას თავის სასარგებლოდ, მან დაკარგა სასიცოცხლოდ აუცილებელი რესურსები, ტერიტორია და ხალხი.

2. ვერსალის ხელშეკრულება და მისი გავლენა გერმანიის ეკონომიკაზე

1919 წლის 28 ივნისს ვერსალის სარკეებიან დიდ დარბაზში, იქ, სადაც 1871 წ. ზარბაზნების ქუხილში გერმანია იმპერიად გამოცხადდა, გერმანიის საგარეო საქმეთა მინისტრმა გ. მიულერმა და იუსტიციის მინისტრმა ი. ბელმა ხელი მოაწერეს დამამცირებელ ხელშეკრულებას, რომლითაც გერმანია მთავარ სამხედრო დამნაშავედ იქნა აღიარებული.

ვერსალის ხელშეკრულებით გერმანიის ტერიტორია მნიშვნელოვნად შემცირდა. გერმანიას საფრანგეთისათვის უნდა დაებრუნებინა 1871 წ. საფრანგეთ-პრუსიის ომის დროს მიტაცებული რკინისა და კალიუმის საბადოებით მდიდარი ელზასი და ლოთარინგია. საფრანგეთს (გამოსყიდვის უფლებით) საკუთრებაში გადაეცა ზაარის ქვანახშირის მადაროები, ხოლო თვით ზაარის ოლქი 15 წლით მმართველობაში გადაეცა ერთა ლიგას.

1918 წ. ხელახლა ჩამოყალიბებულ პოლონეთის სახელმწიფოს გადაეცა XVIII ს. ანექსირებული პოზნანი და დასავლეთ პრუსია, აღმოსავლეთ პრუსიის რიგი რაიონები და პომერანია, რომელიც ძირითადად პოლონელებით იყო დასახლებული, პოლონეთმა მიიღო „დერეფანი“ გერმანიის ტერიტორიებს შორის ბალტიის ზღვის სანაპიროსკენ. პოლონეთი პრეტენზიას აცხადებდა პორტ დანციგზეც (გდანსკი), მაგრამ იგი გამოცხადდა თავისუფალ ქალაქად და გადაეცა ერთა ლიგის მმართველობაში. გერმანიამ აღიარა პოლონეთის, ავსტრიის და ჩეხოსლოვაკიის დამოუკიდებლობა. კატეგორიულად აიკ-

რძალა ავსტრიის გერმანიასთან შეერთება. ბელგიას დაუბრუნდა ეიპენის და მალმედის მხარე და მორენეს ტერიტორია. დანიას – ჩრდილოეთი შლეზვიინგი. ჩეხოსლოვაკიას გადაეცა გულზინსკის ოლქი. ერთა ლიგის მმართველობაში გადავიდა მემელის ოლქი, ხოლო 1923 წ. მემელი (კლაიპედა) გადაეცა ლიტვას. თუკი გერმანია კეთილსინდისიერად შეასრულებდა დაკისრებულ ვალდებულებებს, გათვალისწინებული იყო, რომ საფრანგეთს, ინგლისსა და ბელგიას მდ. რეინის მარცხენა ნაპირიდან 5, 10 და 15 წლის შემდეგ თანდათანობით გამოეყვანა საოკუპაციო ჯარები.

მთლიანობაში გერმანიამ დაკარგა 73 ათასი კვ. კმ., ანუ ტერიტორიის 13,5%, სადაც ცხოვრობდა 6,5 მლნ ადამიანი, ანუ მოსახლეობის 10%. დაკარგულ მიწებზე მოდიოდა რკინის მადნის 75%, თუთიის – 20%, ნახშირის მოპოვების 20% და თუჯის გამოდნობის 20%.

გარდა ამისა, გერმანია იწყებდა რა ომს, ისწრაფვოდა გადაენაწილებინა კოლონიები თავის სასარგებლოდ, მაგრამ მან პრაქტიკულად ყველა კოლონია დაკარგა და იძულებული გახდა უარი ეთქვა საკუთრებაზე საზღვარგარეთ. გერმანიის კოლონიები განაწილდა უფრო გაუღენიან, გამარჯვებული კოალიციის ქვეყნებზე. ინგლისმა და საფრანგეთმა გაიყვეს ტოგო და კამერუნი, ინგლისმა მიიღო აღმოსავლეთი აფრიკა. ბრიტანეთის დომინიონებს – სამხრეთ აფრიკის კაპშირს, ავსტრალიას და ახალ ზელანდიას დაემატა სამხრეთ-დასავლეთი აფრიკა, ახალი გვინეის ჩრდილო-აღმოსავლეთი ოლქი და კურძული სამოა. იაპონიისა გახდა კაროლინის და მარიანის კუნძულები წყნარ ოკეანეში, გერმანიას ასევე ჩამოერთვა უფლებები შანდუნის ნახევარკუნძულზე. ბელგიამ მიიღო აღმოსავლეთ აფრიკის ნაწილი. ამრიგად, გერმანიამ დაკარგა ნედლეულის უდიდესი წყაროები და გასაღების ბაზრები.

ვერსალის ხელშეკრულებით გერმანიას ომისაგან მიყენებული ზარალის ასანაზღაურებლად გამარჯვებული ქვეყნებისათვის უნდა გადაეხადა 132 მლრდ. მარკა რეპარაცია ოქროთი. აუცილებელი იყო, რომ აფანისის სახით უახლოეს ორ წელიწადში შეეტანა 20 მლრდ. მარკა. რეპარაციის გადასახდელად კონფისკაცია გაუკეთდა 5 ათას ორთქლმავალს, 150

ათას ვაგონს, 140 ათას პროხას, მრავალ სასოფლო-სამეურნეო მანქანას. შემდგომი 10 წლის მანძილზე გერმანია ვალდებული იყო რეპარაციის სახით საფრანგეთის, ბელგიისა და იტალიისათვის მიეწოდებინა ნახშირი, სამშენებლო მასალები, ქიმიკატები და სარძევე პირუტყვი. გათვალისწინებული იყო აგრეთვე ანტანტის ქვეყნების კომერციული ინტერესები. მათთვის სხვადასხვა სახით გარანტირებული იყო სავაჭრო და საინვესტიციო შეღავათები. გერმანიას დაეკისრა აგრეთვე მდ. რეინის მარცხენა ნაპირზე განლაგებული საოკუპაციო ჯარების შენახვის ხარჯები. სიმაგრეები დატოვეს მხოლოდ აღმოსავლეთის საზღვარზე.

გერმანიას სამხედრო პოტენციალის შესუსტების მიზნით აუკრძალეს საყოველთაო სამხედრო სავალდებულო სამსახური. მას ნება ეძლეოდა ჰყოლოდა დაქირავებული ჯარისკაცებით დაკომპლექტებული არმია 100 ათასი კაცის რაოდენობით საშინაო საქმეების მოსაგვარებლად არა უმეტეს 4 ათასიანი ოფიცერთა კორპუსით. გერმანიას ეკრძალებოდა ჰყოლოდა წყალქვეშა ფლოტი, სამხედრო ავიაცია, მძიმე არტილერია, ტანკები. სამხედრო საზღვაო ფლოტი შემოიფარგლებოდა 6 ჯავშნოსანი და რამდენიმე მომცრო გემით. სამხედრო-საზღვაო ფლოტის დიდი ნაწილი ჩაძირეს. მთლიანად იქნა დემილიტარიზებული რეინის ოლქი.

ამასთანავე, გერმანიას აეკრძალა სამხედრო მრეწველობის ქონა. შეწყდა იარაღის და სამხედრო მასალების გამოშვება, დაწესებული მოცულობის ზევით არსებული სამხედრო მარაგი გადაეცემოდა გამარჯვებულ ქვეყნებს. აკრძალეს ჯავშნოსნების, ტანკების, სამხედრო გემების გამოშვება, აგრეთვე მხუთავი, მომწამლეული და სხვა გაზების წარმოება. უნდა დანგრეულიყო ციხე-სიმაგრეები. ეს შეზღუდვები გერმანიას შესაძლებლობას აძლევდა მთელი ყურადღება და სახსრები მიემართა მეურნეობის სამშეიღობო აღმავლობისათვის.

ვერსალის სახელშეკრულებო სისტემამ ვერ შეძლო საერთაშორისო უთანხმოებისა და კონფლიქტების მოგვარება. მსოფლიოს ხელახალი გადანაწილებით უკმაყოფილება, იმპერიალისტურ წინააღმდეგობათა გაძლიერება წარმოშობდა ახალი ომის გაჩენის საშიშროებას.

3. გერმანიის ეკონომიკა 20-იან წლებში. დაუესისა და იუნგის გეგმები

ომის პერიოდში კოლოსალური ნგრევის შედეგად გერმანიის ეროვნულმა შემოსავალმა ომის შემდგომი პერიოდის დასაწყისში შეადგინა 1913 წლის დონის 50%. ქვეყანა მოიცვა ეკონომიკურმა ქაოსმა, რომელიც 1924 წლამდე გაგრძელდა. მცირდებოდა მრეწველობის მოცულობა. ეს გამოიწვია არა მარტო რიგი სამრეწველო რაიონების დაკარგვამ, არამედ იმანაც, რომ მორალურად და ფიზიკურად გაცივითილი მოწყობილობანი მწყობრიდან გამოდიოდა. მიუხედავად 1918 წ. ნოემბერში შექმნილი სადემობილიზაციო სამმართველოს ენერგიული საქმიანობისა, 1924 წლამდე გერმანიაში გრძელდებოდა ეკონომიკური კრიზისი, ეცემოდა სამრეწველო პროდუქციის წარმოება. მრეწველობის დემილიტარიზაცია მტკივნეულად მიმდინარეობდა. მოსახლეობის გადატაცების შედეგად საშინაო ბაზარი ძლიერ შეიკევცა, ხოლო საგარეო ბაზარი დაიკარგა. ომის წლებში მკვეთრად გაუარესდა მოსახლეობის უდიდესი ნაწილის სოციალური მდგომარეობა. 1916 წლიდან მრავალი გერმანელი შიმშილობდა, მასიური გახდა უმუშევრობა, შემცირდა რეალური ხელფასები, რომელმაც 1918 წელს 1900 წელთან შედარებით 72% შეადგინა. საწარმოო ტრავმები გაიზარდა 50%-ით. ქველაფერმა ამან გამოიწვია სოციალური მღელვარება, შეიქმნა რევოლუციური სიტუაცია, რასაც 1918 წლის ნოემბერში დემოკრატიული რევოლუციის გამარჯვება მოჰყვა. 1919 წლის 31 ივლისს მიღებული კონსტიტუციის შესაბამისად წარმოიშვა ვეიმარის რესპუბლიკა, რომელმაც 1933 წლამდე იარსება.

ომის შედეგად გერმანიის ეკონომიკამ განიცადა კრაზი. იგი მოექცა გამარჯვებული ქვეყნების გავლენის ქვეშ. სიტუაცია გაამწვავა 1920-1921 წწ. მსოფლიო ეკონომიკურმა კრიზისმა, მკვეთრი დაცემა გამოიწვია 1923 წ. თებერვალში საფრანგეთბელგიის არმიის მიერ რურის ოლქის ოკუპაციამ, რური იყო მისი ძირითადი ინდუსტრიული ცენტრი. ამით გერმანიამ დაკარგა ნახშირის მოპოვების 88%, თუჯის გამოდნობის 70%, ფოლადის გამოდნობის 40%. გერმანიას ასევე დიდი დარტყმა მიაყენა აქციამ, რომელიც ჩატარდა გადაუხდელი რეპარაციის ამოღების საბაბით;

მყარი დარჩა იუნკრების ეკონომიკური ბაზა. იუნკერთა მაშუღებს, რომლებიც მთლიანად მეურნეობათა 1,5% შეადგენდა, ეკავა მთელი მიწის ფართობის 34% მაშინ, როდესაც მოსახლეობის 57,3%-ს, წერილ გლეხებს ჰქონდათ მიწის 4%. თუმცა მსხვილი მიწათმფლობელების პოლიტიკური პოზიციები შესუსტდა.

კრიზისმა მოიცვა გერმანიის სოფლის მეურნეობა. სასუქების მეკეთრი უკმარისობის გამო დაეცა მოსავლიანობა. 1923 წ. ძირითადი სასოფლო-სამეურნეო კულტურების საერთო მოსავალმა შეადგინა ომახდელის 70%. შენედა საგარეო სავაჭრო ბრუნვა. ომახდელთან შედარებით იმპორტმა იკლო 38%-ით, ხოლო ექსპორტმა – 33%-ით. განსაკუთრებით მეკეთრად შემცირდა მზა ნაწარმის გატანა (50%-ით). გერმანიის საერთო წილმა მსოფლიო ექსპორტში 1923 წ. შეადგინა 6% (1913 წ. იყო 13%).

უდიდეს უბედურებად გადაიქცა ინფლაცია. ქალაქის ფულის გამოშვებამ მიიღო ასტრონომიული მასშტაბები. 1920 წ. დასაწყისში მიმოქცევაში არსებული ქალაქის ფული 1914 წ. შედარებით გაიზარდა 25-ჯერ. ეს პროცესი არ შეჩერებულა შემდეგშიც. თუ 1913 წ. ერთ დოლარში იძლეოდნენ 4 მარკას, 1920 წ. – 65, 1922 – 191, 1923 წ. იანვარში – 4300, ხოლო იმავე წლის ნოემბერში – 8 მლრდ. მარკას. საქმე იქამდე მივიდა, რომ ფული იმ ქალაქსუ იაფი იყო, რომელსედაც ის იყო დაბეჭდილი.

ინფლაციით ისარგებლეს იუნკრებმა და კულაკებმა. ისინი გათავისუფლდნენ ბანკის უზარმაზარი დავალიანებისაგან, რომელიც 18 მლრდ. მარკა გაუფასურებული ქალაქის ფულით დაიფარა.

გამდიდრდნენ მრეწველებიც. ისინი საქონელს ყიდდნენ მზარდი ფასებით, ხოლო გადასახადს იხდიდნენ გაუფასურებული მარკებით. მრავალი მათგანი რეისბანკიდან იღებდა კრედიტს ოქროთი და იხდიდა ქალაქის ფულით. სამაგიეროდ გაკოტრდა წერილი ბურჟუაზია, რომელთა დანაშოგებიც გაუფასურდა. 1922 წ. ბოლოს მრეწველებმა სახელმწიფოსაგან მიიღეს 422 მლრდ. მარკა სესხი, რომელიც მალევე გაუფასურდა. კრედიტს აბრუნებდნენ ნომინალით. მაგალითად, ცნობილმა მრეწველმა გ. სტინესმა 1922 წ. 1 ივლისს მთავრობისაგან მიიღო კრედიტი 5 მლნ მარკა, რომელიც უნდა გადაეხადა 1923 წ. იანვარში. ამ ფულით მაშინვე იყიდა დოლარები კურსით 1 დო-

ლარი - 117 მარკა, სულ 43 ათასი დოლარი. ვალის გადახდის დროს დოლარის კურსმა აიწია 4279 მარკამდე. კრედიტის დასაფარად სტინესს მოუწია გადაეხადა 1160 დოლარის ექვივალენტი მარკებით. დანარჩენი 41840 დოლარი დარჩა მასთან. სავალუტო სპეკულაცია ხელს უწყობდა სტინესის კონცერნის ზრდას. მისი კაპიტალი შეფასებული იყო 8 მლრდ. მარკად ოქროთი. კონცერნს ეკუთვნოდა 290 ქვანახშირის მალარო, 200 რკინის მალარო, 190 ელექტროსადგური, 65 სატრანსპორტო საწარმო, 285 ბანკი და სავაჭრო კომპანია, 160 სხვა საწარმო.

1923 წ. შემოდგომაზე ფასების ზრდამ მიაღწია დღეში 16%, ხოლო ხელფასები გაიზარდა 1 მლრდ.-ჯერ. კვალიფიციური მუშის ყოველდღიური ხელფასი ბერლინში 1923 წ. ნოემბერში შეადგენდა 3 ტრლ. 38 მლრდ მარკას, ეს ასტრონომიული თანხა საკეებადაც კი არ ყოფნიდა. ასეთ ხელფასს ატარებდნენ კალათებით. 1923 წ. გატარდა ფულის რეფორმა. 1 მლრდ. ძველი მარკა შეეფარდა 1 ახალ მარკას, რომელიც უზრუნველყოფილი იყო ოქროთი. მარკა გახდა სტაბილური, 1924 წ. მოიხსო ბიუჯეტის დეფიციტი.

მიუხედავად მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობისა 1919-1923 წწ. გერმანია იძულებული იყო გადაეხადა რეპარაცია 8 მლრდ მარკა ოქროთი.

გარდამავალ პერიოდში პარალელურად ფუნქციონირებდა ორი საემისიო ბანკი - რენტბანკი და რეიხსბანკი ორი განსხვავებული ფულადი სისტემით. 1924 წ. მიმოქცევიდან ამოიღეს რენტბანკის მარკები და ამით ამ ბანკმა არსებობა შეწყვიტა. მისი ფუნქციები გადაეცა რეორგანიზებულ რეიხსბანკს. ახალი ბანკნოტები 40%-ით იყო უზრუნველყოფილი ოქროთი და იცვლებოდა ოქროზე. რეიხსბანკი რენტბანკისგან განსხვავებით აღარ ექვემდებარებოდა გერმანიის მთავრობის კონტროლს. იგი მოექცა სარეპარაციო კრედიტორების კონტროლის ქვეშ.

ქვეყანაში სტაბილიზაციისათვის უნდა მომხდარიყო სამრეწველო მოწყობილობათა მოდერნიზაცია, გაძლიერებულიყო უმსხვილესი მონოპოლიების პოზიციები; კარტელები და სინდიკატები შეცვლილიყო ტრესტებით და კონცერნებით.

ქვეყანაში ეკონომიკურმა კრიზისმა შექმნა რევოლუციური სიტუაცია. 1923 წ. შეიქმნა მუშათა მთავრობა ტიურინ-

გიასა და საქსონიაში, მოხდა შეიარაღებული აჯანყება ჰამბურგში. სოციალური დაძაბულობის ზრდამ და რევოლუციურმა გამოსვლებმა, ომში გამარჯვებული ქვეყნები აიძულა გერმანიასთან წასულიყვნენ ზოგიერთ დათმობასზე.

1924 წ. აშშ-მა და ინგლისმა დაიწყეს გერმანიის დაუინანსება. ამასთან ერთად აშშ და ევროპის წამყვანი ქვეყნები მიისწრაფოდნენ აღდგინათ ძალთა თანაფარდობა, რომელიც დაირღვა ომში გერმანიის დამარცხების შედეგად, მათ სურდათ ჩაეჭროთ მაღალი სოციალური დაძაბულობა ქვეყნის შიგნით, რაც დასავლეთ ევროპაში სოციალიზმის შეღწევის საშიშროებას ქმნიდა.

1924 წ აგვისტოში ლონდონის კონფერენციაზე მიღებული იქნა ე. წ. „დაუესის გეგმა“. იგი დამუშავდა საერთაშორისო კომიტეტის ექსპერტების მიერ ჩიკაგოს ერთერთი ბანკის დირექტორის გენერალ ჩ. დაუესის თაქმჯდომარეობით, რომელიც მჭიდროდ იყო დაკავშირებული მორგანიის ბანკების ჯგუფთან. მიღებულ იქნა პროგრამა რეპარაციის პირობების შესასუსტებლად.

ამ გეგმით კაპიტალდაბანდებანი გერმანიის ეკონომიკაში უნდა გადიდებულიყო. ფორმალურად სახსრები გაიცემოდა გერმანიის ეკონომიკის აღდგენისა და რეპარაციის თანხების ამოღების უზრუნველსაყოფად, ფაქტიურად ფინანსდებოდა პროგრამა გერმანიის სამხედრო-სამრეწველო პოტენციალის ასაღორძინებლად. აშშ (ნაწილობრივ ინგლისიც) გერმანიას აძლევდა სესხებს ეკონომიკის აღსადგენად, ამ სესხებით მიღებული შემოსავლები მიდიოდა ინგლისის და საფრანგეთის რეპარაციების გადახდაზე, ხოლო თავის მხრივ ინგლისი და საფრანგეთი მიღებული რეპარაციით აშშ-ს დაუბრუნებდნენ თავის სამხედრო ვალებს.

სარეპარაციო გადასახადების უზრუნველსაყოფად დაუესის გეგმა ითვალისწინებდა სამ ძირითად წყაროს. ჯერ ერთი, შემოსავლები ბაჟიდან და არაპირდაპირი გადასახადებიდან, უმთავერესად ფართო მოხმარების საგნებიდან, როგორიცაა შაქარი, თამბაქო, ლუდი, ქსოვილები, ფეხსაცმელი. გამოუშვეს სპეციალური ობლიგაციები. მეორე, შემოსავლები გერმანიის რკინიგზის ექსპლოატაციიდან. მესამე, მრეწველობაში მოგებიდან გადასახადის დაწესება.

დაუქისის გეგმა ითვალისწინებდა ყოველწლიური სარეპარაციო გადასახადების მკვეთრ შემცირებას. 1924-1925 საბიუჯეტო წელს 1 მლრდ. მარკა ოქროთი, 1925-1926 წწ. – 1,2 მლრდ, შემდგომ 4 წელს დაგეგმილი იყო 1750 მლნ. მარკამდე, ხოლო 1929 წ. გერმანიას უნდა გადაეხადა 2,5 მლრდ. მარკა.

გათვალისწინებული იყო რურის ქვანახშირის აუზის ოკუპაციის შემერება, რათა არ დაეშვათ რუსეთის მსგავსად რევოლუცია გერმანიაში და შეემცირებინათ სოციალური დაძაბულობა. გადაწყდა გაედიდებინათ სესხები და პირდაპირი ინვესტიციები გერმანიის მრეწველობაში.

1924 წლიდან დაიწყო გერმანიის ეკონომიკის სტაბილიზაცია, რაშიც გადამწყვეტი როლი ითამაშა აშშ და ინგლისის მიერ გადაცემულმა სესხებმა. ამ ქვეყნებიდან გერმანიაში „დაუქისის გეგმის“ მოქმედების პერიოდში მიიღო 21 მლრდ. მარკა, რომლის 70% მოდიოდა აშშ-ზე. ეს სესხები ხმარდებოდა ძირითადად სამხედრო მრეწველობას, მოწოდებული იყო სტრატეგიული ნედლეული, საიდუმლო იყო საპროექტო-ტექნიკური დოკუმენტაცია (შელავათიანი კრედიტებით). კრედიტი წარმოადგენდა გერმანიის მრეწველობის ძირითადი კაპიტალის 2/3. გრძელვადიანი კრედიტები, რომელსაც ღებულობდნენ მონოპოლიები, შეადგენდა 12 მლრდ. მარკას და გამოიყენებოდა წარმოების მოდერნიზაციაზე. თვითონ მთავრობამ მაშინვე მიიღო 800 მლნ. მარკის სესხი.

ამ გეგმის მოქმედების პერიოდში გერმანიამ გადაიხადა სარეპარაციო თანხა 8 მლრდ მარკის ოდენობით.

1928 წ. სამრეწველო წარმოება ომამდელთან შედარებით გაიზარდა 8%-ით. სწრაფი ტემპებით განვითარდა მძიმე მრეწველობა. უდიდეს წარმატებებს მიაღწია მანქანათმშენებლობამ, ელექტროტექნიკურმა და ქიმიურმა მრეწველობამ. ათვისებულ იქნა სინთეტიკური ბენზინისა და სინთეტიკური აბრეშუმის წარმოება. წარმოების ორგანიზაციაში დაინერგა ფორდის და ტეილორის მეთოდები, რითაც 40%-ით გაიზარდა შრომის ნაყოფიერება. გერმანია სამრეწველო წარმოების მოცულობით ევროპაში პირველ ადგილზე, ხოლო მსოფლიოში მეორე ადგილზე გამოვიდა აშშ-ის შემდეგ.

მრეწველობის კრიზისიდან გამოსვლას თან ახლდა მონოპოლიზაციის პროცესის გაძლიერება. 1925 წ. შექმნილი ქიმიური კონცერნის „ი. გ. ფარბენინდუსტრის“ საწარმოებში იწარმოებოდა გერმანიის სინთეტიკური ბენზინის და საღებავების 100%, აზოტის – 80%, ხელოვნური აბრეშუმის – 25%. რურის ექვსი კონცერნი აკონტროლებდა თუჯის წარმოების 65% და ქვანახშირის მოპოვების 60%. 1925 წ. გაკოტრებული სტინესის კონცერნი აღდგენილ იქნა 1926 წ. „ფოლადის ტრესტის“ სახით, რომელიც აკონტროლებდა თუჯის გამოდნობის 43%, ფოლადის და რკინის წარმოების 40%, ჰქონდა 300 საწარმო, სადაც მუშაობდა 200 ათასი მუშა. ელექტროტექნიკურ მრეწველობაში ბატონობდა „ელექტრობის საყოველთაო საზოგადოება“. და „სიმიენსი“.

20-იანი წლების ბოლოს გერმანიის მრეწველებმა შეძლეს დაებრუნებინათ დაკარგული საერთაშორისო პოზიციები. 1929 წ. გერმანიის ექსპორტმა ომამდელს გადააჭარბა 3 მლრდ. მარკით. 300 საერთაშორისო მონოპოლისტიკური გაერთიანებიდან 200-ში მონაწილეობდა გერმანიის საფინანსო კაპიტალი. 1926 წ. გერმანიის ინიციატივით შეიქმნა ევროპის ფოლადის ტრესტი, რომელიც განაგებდა ფოლადის წარმოების 75%.

გერმანიის სამრეწველო ნაწარმმა წარმატებით დაიბრუნა საგარეო ბაზარი. მან მანქანების და მოწყობილობების გატანით გაუსწრო ინგლისს. სავაჭრო ოპერაციების მოცულობა ექსპორტში გაზარდა 17%-ით, იმპორტში კი – 30%-ით.

1930 წ. იანვარში „დაუესის გეგმის“ ნაცვლად შეიმუშავეს ახალი რეპარაციული „იუნგის გეგმა“, რომელიც დაამტკიცა ჰააგის კონფერენციამ. ეს იყო რეპარაციების ამოღების ახალი გეგმა, რომელიც ითვალისწინებდა წლიური გადასახადის მოცულობის შემცირებას და გერმანიის ეკონომიკაზე კონტროლის გაუქმებას. ცვლილება შეეხო რეპარაციის ამოღების წესს. მის ერთადერთ წყაროდ დარჩა სახელმწიფო ბიუჯეტი და მოგება რკინიგზიდან. გაუქმდა მრეწველობის მოკებიდან ანარიცხები.

მორგანის ელექტროტექნიკური ტრესტის პრეზიდენტი ო. იუნგი (ერთერთი ავტორი „დაუესის გეგმისა“) დაინიშნა სარეპარაციო პრობლემების განსახილველი საექსპერტო კომიტეტის

თავმჯდომარედ, რომლის პროექტიც დაედო საფუძვლად „იუნ-გის გეგმას“. სარეპარაციო თანხა შემცირდა 132 მლრდ. მარკიდან 113,9 მლრდ. მარკამდე. გადახდის ვადა განისაზღვრა 59 წლით. შემცირდა ყოველწლიური გადასახადები. 1931-1934 წწ. გადასახდელი თანხა განისაზღვრა 1 მლრდ. 650 მლნ. მარკით, ხოლო შემდეგი 30 წელი ყოველწლიური სარეპარაციო გადასახადი უნდა გასრდილიყო 2 მლრდ. მარკამდე. დანარჩენ წლებში შენატანები შემცირდებოდა. შემცირდა ნატურით გადასახადებიც. რეპარაციის ნაწილი განისაზღვრა სამოკავშირეო ვალების დასაფარავად. ამ კატეგორიის თანხები უახლოეს 10 წელიწადში განისაზღვრა 700 მლნ. მარკით.

რეპარაციის მიღების, განაწილების და სამოკავშირეო ვალების ანგარიშსწორებისათვის შეიქმნა საერთაშორისო ანგარიშსწორების ბანკი, რომელიც განთავსდა ბაზელში, იგი უსრუნველყოფდა მძიმე მრეწველობისა და სამხედრო წარმოების დაფინანსებას, ამასთანავე განამტკიცებდა ამერიკის პოზიციებს გერმანიაში. აღსანიშნავია, რომ კრიზისი გრძელდებოდა, რაც ამწევებდა ეკონომიკურ პრობლემებს. ამიტომ იუნგის გეგმის რეალიზაცია სახიფათოდ ცნეს. 30-იანი წლების დასაწყისში მიიღეს გადაწყვეტილებების სერია, რომელიც დაკავშირებული იყო სარეპარაციო გადასახადების რეგულამენტაციასთან. მაგალითად, 1931 წ. ამერიკის პრეზიდენტმა ა. ჰუვერმა წამოაყენა წინადადება, რომ რეპარაციების გადახდა შეენერებინათ ერთი წლით. 1932 წ. ლოზანის კონფერენციასზე გადასახადები შემცირდა 3 მლრდ. მარკამდე და მისი გადახდის ვადა განისაზღვრა 15 წლით.

რაც შეეხება ქვეყანაში სოციალურ ვითარებას, პრობლემები კვლავ არსებობდა. 30-იანი წლების დასაწყისისთვის საშუალო ხელფასმა შეადგინა ომამდელის 60-70%, რაც 20%-ით დაბალი იყო საფრანგეთის მუშის და 40%-ით დაბალი ინგლისის მუშის ხელფასზე. ამასთან ერთად სამუშაო დღე 1927 წ. გაიზარდა 10-დან 12 საათამდე. 1924-1929 წწ. უმუშევრობა მერყეოდა 3,5-დან 19 მლნ.-მდე.

ამრიგად, გერმანიის ეკონომიკისათვის 20-იანი წლები თავდაპირველად იყო უდიდესი ნგრევისა და ეროვნული დამცირების, ხოლო შემდგომ კრიზისის თანდათანობით დაძლევისა და

მეურნეობის აღდგენის წლები. 1924-1928 წწ ეკონომიკურ აღ-
მაგლობას ხელი შეუწყო: უცხოურმა ინვესტიციებმა და კრე-
დიტებმა, ძირითადი კაპიტალის განახლებამ და წარმოების მო-
ღერნიზაციამ, მონოპოლიზაციამ და საგარეო ბაზარზე გასვლამ.

4. გერმანიის მეურნეობა 1929-1933 წწ. მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის პერიოდში

1929 წლის ოქტომბერში დაწყებული მსოფლიო ეკონომი-
კური კრიზისი შეეხო გერმანიასაც. გერმანია ყველაზე მე-
ტად დაზარალდა, ვინაიდან ქვეყნის ეკონომიკური წარმატე-
ბები მნიშვნელოვნად იყო დაფუძნებული უცხოეთის კრედი-
ტებზე და ინვესტიციებზე.

სამრეწველო წარმოების დაცემა 1929 წლის ბოლოდან 1932
წ. აგვისტომდე გაგრძელდა. ამ პერიოდში სამრეწველო პრო-
დუქციის მოცულობა შემცირდა 40,6%-ით. ძლიერ დაეცა წარ-
მოება მიიღე მრეწველობაში: 1932 წ. მანქანათმშენებლობის
სიმძლავრეები დატვირთული იყო მხოლოდ 27%-ით, სამშენებლო
მრეწველობაში – 20%-ით. მკვეთრად დაეცა წარმოება სამთა-
მადნო საქმესა და მეტალურგიაში. ფოლადის გამოდნობა შემ-
ცირდა 64,9%-ით, თუჯის – 70,3%-ით, მანქანათმშენებლობის
წარმოება – 62,1%-ით, გემთმშენებლობის მოცულობა – 80%-
ით. უმოქმედოდ იყო მთლიანად სამრეწველო რაიონები. მა-
გალითად, 1932 წლის დასაწყისში ზედა სილესიაში გაჩერდა
ყველა ბრძმედი. შეწყდა მშენებლობა. საგარეო სავაჭრო ბრუნვა
შემცირდა 2,5-ჯერ. 1932 წ. გერმანიის სამრეწველო საწარმო-
ები გამოიყენებდნენ თავისი სიმძლავრეების მხოლოდ 33,4%.

კრიზისის პერიოდში გაიზარდა უმუშევართა რაოდენობა.
ოფიციალური მონაცემებით 1933 წ. უმუშევართა რაოდენობამ
9 მლნ. კაცს მიაღწია, რაც დაქირავებული მუშახელის ნახუ-
ვარს შეადგენდა. მათგან მხოლოდ 20% ღებულობდა მიზერულ
დახმარებას. უმუშევარნი იყვნენ ხელოსნები, მშენებლები, ვაჭ-
რები, თავისუფალი პროფესიის პირები, რომლებიც მოკლე-

ბუღნი იყვნენ ყოველგვარ დახმარებას. გარდა ამისა, იყვნენ ნაწილობრივ უმუშევარი, რომლებიც საწარმოში კეირაში 2-4 დღე მუშაობდნენ, ისინი შრომისუნარიანი მოსახლეობის მეოთხედს შეადგენდნენ. 1933 წ. დასაწყისში სამუშაო დაკარგა 60 ათასმა მოსამსახურემ და მოხელემ.

უკეთეს მდგომარეობაში არც ისინი აღმოჩნდნენ, ვინც დარჩა წარმოებაში. ხელფასის საერთო ფონდი 1929-1932 წწ. შემცირდა 20 მლრდ. მარკით, თითქმის ორჯერ. ზოგიერთი მონაცემებით, 1932 წ. გერმანიის მუშათა საშუალო კეირეული გამოიმუშაება შეადგენდა 21,74 მარკას, მაშინ, როდესაც ოფიციალურად სასიცოცხლო მინიმუმი შეადგენდა 39,05 მარკას.

კრიზისის დროს დაზარალდა მოსახლეობის ყველა ფენა. ხელოსნური წარმოების ბრუნვა შემცირდა 1928 წლის 20 მლრდ.-დან 1932 წლის 10,9 მლრდ. მარკამდე, ხოლო წვრილი ეაჭრობის ბრუნვა იმავე პერიოდში 36,3 მლრდ.-დან 23 მლრდ. მარკამდე. აღსანიშნავია, რომ ამ ფენის მოსახლეობის რაოდენობა შეადგენდა 5 მლნ. კაცს, ხოლო ოჯახებთან ერთად 12-13 მლნ.-ს.

სამრეწველო კრიზისის გაელენით გაღრმავდა აგრარული კრიზისიც. სოფლის მეურნეობის შემოსავალი დაეცა 30%-ით. სოფლის მეურნეობის დავალიანებამ 1931 შეადგინა კოლოსალური თანხა – 11,8 მლრდ. მარკა. მოსახლეობის მსყიდველობითი უნარიანობის დაკემამ შესდუდა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის გასადება, ამას დაემატა ის, რომ ქვეყანაში პროტექციონისტული პოლიტიკის გატარებამ გამოიწვია მარცვლეულის მოსავლის ზრდა. სახელმწიფო დოტაციას ძირითადად მსხვილი იუნკრული მეურნეობანი ღებულობდნენ. 5 მლნ.-ზე მეტი წვრილი მეურნეობა (მთელ მეურნეობათა 77,8%, 9,5% მიწის ფართობით), რომლებიც ეწვოდნენ მეცხოველეობას, არ აწარმოებდნენ მარცვლეულს, ამიტომ იძულებულნი იყვნენ პური და პირუტყვის საკვები ეყიდათ, რასაც ისინი გაკოტრებამდე მიჰყავდა. 1932 წ. გაიყიდა 560 ათასი ჰა ფართობის გლეხთა მიწები.

1930 წ. გაზაფხულზე შექმნილი ბრიუნიზის მთავრობა შეეცადა კრიზისის დაძლევის, მოახდინა სოციალური დაზღუდვის სისტემის ლიკვიდაცია, შემოიღო ახალი პირდაპირი და არაპირდაპირი გადასახადები, გაზარდა ბაჟები სასოფლო-

სამეურნეო პროდუქციის შემოტანაზე და ა.შ. 1931 წ. დეკემბრიდან შემცირდა დახმარება უმუშევრებზე, პენსიები და სახელმწიფო მოსამსახურეთა ხელფასები. ხელფასები შემცირდა 10-15%-ით. ამავდროულად შესლუდეს მოსახლეობის დემოკრატიული უფლებები, რეისტაგმა ისინი თანდათანობით ჩამოაშორა სახელმწიფო საქმეებს და ქვეყანის მართვის სადავეები იმ მცირერიცხოვანი ჯგუფების ხელში გადავიდა, რომლებიც სამხედრო მოხელეთა გავლენის ქვეშ იმყოფებოდნენ.

ამრიგად, მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის დამანგრეველი შედეგები გერმანიის ეკონომიკისათვის იყო კატასტროფული. თითქმის განახევრდა სამრეწველო წარმოება, სასოფლო-სამეურნეო წარმოება შემცირდა 31%-ით. გერმანიის წილი მსოფლიო სამრეწველო წარმოებაში შემცირდა 1928 წლის 14,6%-დან 1932 წლის 8,9%-მდე. გერმანიის ექსპორტი შემცირდა 58%-ით. მხოლოდ მუშათა მესამედს ჰქონდა სრული სამუშაო კვირა. კრიზისის პერიოდში მრეწველობა დატვირთული იყო მხოლოდ 35,7%-ით. 1932 წელს მუშების საშუალო კვირეული ხელფასი 47%-ით ნაკლები იყო, ვიდრე 1929 წელს. გერმანია გადაიქცა სიდარობის, უმუშევრობის, ქრონიკული შიმშილის, უიმედობის და მილიონობით სასოწარკვეთილი ადამიანის ქვეყნად.

კრიზისის პერიოდში გერმანიის განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობა იმით აიხსნება, რომ იგი გადატვირთული იყო ვალდებითა და სარეპარტაციო გადახდებით, ამასთანავე კრიზისის პერიოდში შეწყდა უცხოეთის კაპიტალის ნაკადი, რომელიც მთავარ როლს თამაშობდა გერმანიის მრეწველობის აღორძინებაში.

5. გერმანიის ფაშისტური ხელისუფლება და მისი ეკონომიკური პოლიტიკა

გერმანიაში ეკონომიკური კრიზისის გაღრმავებამ გამოიწვია პოლიტიკური სისტემის კრახიც. მემარჯვენე ეკონომიკური და პოლიტიკური წრეები მივიდნენ იმ დასკვნამდე, რომ სახელმწიფოს დემოკრატიული მეთოდებით მართვა უპერსპექტივოა. რეისტაგმა უკანა პლანზე დაიხია და მოელმა ხელი-

სუფლებამ პრეზიდენტის სახახლეში გადაინაცვლა. პრეზიდენტმა პ. ჰინდენბურგმა და მისმა წრემ რეიხში დაისახეს მიზნად.

1933 წლის 30 იანვარს ხელახლა არჩეულმა პრეზიდენტმა ჰინდენბურგმა რეიხსკანცლერად დანიშნა ჰიტლერი. ჰიტლერი თანდათან პოპულარული ხდებოდა, ვინაიდან ის გერმანელ ხალხს პირდებოდა არა მარტო „ნათელი წარსულის“ დაბრუნებას, არამედ უფრო „ნათელ მომავალს“, უპირველესად კი საყოველთაო საერთო დასაქმებას, წესრიგს ქვეყანაში, ხოლო რამდენიმე ხნის შემდეგ სასიცოცხლო სივრცის გაფართოებას, სიმდიდრეს და „დაბალ“ რასაზე ბატონობას. ხელისუფლებაში ჰიტლერის მოსვლიდან გერმანიაში დამყარდა ფაშისტური დიქტატურა. მისი არსი იყო სახელმწიფო მონოპოლისტური რეგულირების ყოვლისმომცველი სისტემის შექმნა, ასევე ეკონომიკის მაქსიმალური ცენტრალიზაცია ფაშისტური პარტიის, სახელმწიფოსა და საფინანსო-სამრეწველო ელიტის ხელში.

ჰიტლერმა წამოაყენა ლოზუნგი „ზარბაზნები კარაქის ნაცვლად“. ფაშისტები ცდილობდნენ ხალხი ბრმა იარაღად გადაექციათ. გერმანელებს, განსაკუთრებით ჯარისკაცებს, ჩააგონებდნენ: „იფიქრე მუდამ ფიურერზე, დაე სხვა აზრები ნუ შეგაშფოთებს, იცოდე, იგი შენს მაგივრად ფიქრობს და წვევტს“. ჰიტლერი ამბობდა: „ჩვენ ისეთ ახალგაზრდობას გამოვსრდით, რომლის წინაშეც მსოფლიო აცახცახდება. მე მსურს მის გამოხედვაში მტაცებელი მხეცის ელვარებას ვხედავდე“. ჰიტლერი ფაშისტებს „დაბალი რასის“ მილიონობით ადამიანის გაწვევტისაკენ მოუწოდებდა და პირდებოდა: ხეალ შენს წინაშე მთელი მსოფლიო დაინოქებსო. ხელისუფლების სათავეში ფაშისტების მოსვლით გერმანია კვლავ ომის კერად იქცა.

1933 წ. 1 თებერვალს ეადამდე დაშალეს პარლამენტი და 5 მარტს დანიშნეს ხელახალი არჩევნები. ფაშისტებს რეიხსტაგში უმრავლესობის მოპოვება სურდათ. 20 თებერვალს გერინგი უმსხვილესი მრეწველების წრეში მონოპოლისტებს არწმუნებდა, რომ თუ არჩევნებში მხარს ფაშისტებს დაუჭერდნენ, ეს იქნებოდა უკანასკნელი არჩევნები 10 წლის და შეიძლება 100 წლის განმავლობაშიც კი. მონოპოლისტებმა მხარი დაუჭირეს ფაშისტებს არა მხოლოდ მორალურად, არამედ ფინანსურადაც.

მათ მხარდასაჭერად ორგანიზებულ იქნა მიტინგები, დემონსტრაციები. 27 და 28 თებერვალს ღამით პოლიტიკური მოწინააღმდეგეების – კომუნისტების სახელის გატეხვის მიზნით გადაწვეს რეიხსტაგი. დააპატიმრეს 10 ათასი კაცი.

რეიხსტაგის დაწვის მეორე დღეს პრეზიდენტმა საგანგებო დეკრეტით გააუქმა მნიშვნელოვანი დემოკრატიული უფლებები და თავისუფლება: აკრძალა კომუნისტური და სოციალურ-დემოკრატიული მასალების ბეჭდვა, პიროვნების ხელშეუხებლობა, სიტყვის თავისუფლება, კრებები. მიუხედავად ტერორის, დემაგოგიის და საარჩევნო მაქინაციებისა, ფაშისტების წინააღმდეგ ხმა 22 მლნ-მა ამომრჩეველმა, ე.ი. ნახევარზე მეტმა მისცა. კომუნისტების მიერ მიღებული 81 მანდატის უკანონოდ გამოცხადებით ფაშისტებმა მიიღეს „უმრავლესობა“ რეიხსტაგში. 1933 წ. 24 მარტს ახალმა პარლამენტმა პიტლერის მთავრობას მიანიჭა საგანგებო უფლებამოსილება და ფაქტიურად გააუქმა ვეიმარის კონსტიტუცია.

ფაშისტების ეკონომიკური პოლიტიკის მთავარი ამოცანა იყო საყოველთაო მილიტარიზაცია.

1933 წ. ივნისში ეკონომიკის სამინისტროსთან ორგანიზებულ იქნა გერმანიის ეკონომიკის გენერალური საბჭო, რომელმაც დასახა სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკა. მასში შევიდნენ 12 უმსხვილესი მონოპოლიის წარმომადგენლები – კრუპი, ტისსენი, ფეგლერი, ფლიკი და სხვ., ასევე ფაშისტური ბიუროკრატის 5 წარმომადგენელი. 1934 წ. გამოიცა დეკრეტი შრომითი ფრონტის შესახებ, რომელმაც აკრძალა გაფიცვები და მუშის ერთიდან მეორე საწარმოში გადასვლა, გაუქმდა კოლექტიური ხელშეკრულებები, ხოლო საწარმოთა ხელმძღვანელობამ მიიღო დიქტატორული უფლებამოსილება. ოფიციალურად დაიწვეს იძულებითი შრომის სისტემის დამკვიდრება.

ამავედროულად განხორციელდა წარმოების იძულებითი კონცენტრაცია, რაც ხელსაყრელი იყო მსხვილი მონოპოლისტებისათვის. 1933 წ. მიიღეს კანონი იძულებითი სინდიკატიზების შესახებ, რომლის შესაბამისად ცალკეული საწარმოები უნდა შესულიყვნენ არსებულ კარტელებსა და სინდიკატებში. ეს ტენდენცია 1934 წელს განამტკიცეს კანონით, რომლის მიხედვითაც უნდა შექმნილიყო იმგვარი მეურნეობა, სადაც

საქალდებულო იქნებოდა საწარმოების გაერთიანება დარგობრივი და ტერიტორიული ნიშნის მიხედვით.

შეიქმნა საწარმოო-სამეურნეო ორგანიზაცია, რომელიც იყოფოდა მრეწველობის, ენერგეტიკის, ვაჭრობის, სარეწების, საბანკო და სადასლევო საქმის ექვს საიმპერიო ჯგუფად. დარგობრივთან ერთად შეიქმნა მმართველობის რეგიონული სტრუქტურა: მთელი გერმანია დაიყო 18 სამეურნეო ოლქად.

ეკონომიკის ხელმძღვანელობის ძირითადი მეთოდი გახდა პირდაპირი ადმინისტრაციული დიქტატი. მაგალითად, სააქციო საზოგადოებების რეფორმით ლიკვიდირებულ იქნა ყველა ის საზოგადოება, რომელსაც 100 ათას მარკაზე ნაკლები კაპიტალი ჰქონდა, ხოლო ახალი სააქციო საზოგადოების შექმნა შესაძლებელი იყო, თუ მისი კაპიტალი იყო 500 ათასი მარკა და მეტი.

სწრაფი ტემპით მიმდინარეობდა გერმანიის ეკონომიკის მილიტარიზაცია. 1936 წ. სექტემბერში დაამტკიცეს ეკონომიკური რესურსების მობილიზაციის, დეფიციტური მასალებისა და სამხედრო შეიარაღების დიდძალი მარაგის შექმნის პირველი ოთხწლიანი გეგმა. გერმანელი მონოპოლისტები მილიტარიზაციაში ხედავდნენ კრიზისიდან გამოსავალს, ხოლო 1940 წლის ბოლოდან დაიწყო მეორე ოთხწლიანი გეგმის განხორციელება, რომელიც მიზნად ისახავდა ყველა მატერიალური რესურსის ტოტალურ მობილიზაციას სამხედრო მრეწველობის სწრაფი განვითარებისათვის.

გააფართოვს რკინის მაღნის მოპოვება და მისი იმპორტი შევდეთიდან, ნორვეგიიდან, ბელგიიდან, ლუქსემბურგიდან, საფრანგეთიდან და მისი კოლონიებიდან, რამაც გერმანიას მისცა შესაძლებლობა 1938 წ. გამოედნო 23,3 მლნ. ტ ფოლადი და ამ მანევრებით ევროპაში პირველ ადგილზე გამოსულიყო. გარდა ამისა, საზღვარგარეთიდან შეისყიდიდნენ ნიკელს, კალას, ვოლფრამს, მოლიბდენს, ქრომს, პლატინას, ბოქსიტებს: 1933-1938 წწ. ბოქსიტების შემოტანა გაიზარდა 5-ჯერ, 1939 წ. ალუმინის გამოდნობამ გერმანიაში მიაღწია მსოფლიო წარმოების 30%-ს, ამ მანევრებით გერმანიამ გადაინაცვლა პირველ ადგილზე. გაიზარდა ნავთობპროდუქტების, სინთეტიკური კაუჩუკის, აკტომობილების, დაზგების წარმოება. გერმა-

ნიაშ ომისათვის შექმნა ძლიერი ბაზა, თანაც ისარგებლა იმავე ქვეყნების რესურსებით, რომლებთანაც ომს აპირებდა. გერმანიის ეკონომიკაში უდიდეს ინვესტიციებს აბანდებდა აშშ. აუშენა მეტალურგიული ქარხნები, აშშ-ის კორპორაციები გერმანიას უზიარებდნენ ტექნოლოგიურ საიდუმლოებს, როგორიცაა: კაუჩუკის წარმოება, რადიოდანადგარები, დიზელის ძრავის მოწყობილობანი. ამასთანავე ამერიკის ქარხნები ფაშისტურ არმიას ამარაგებდნენ ავტომობილებით.

უმსხვილესი მონოპოლიების კოლოსალური გამდიდრების წყარო გახდა სახელმწიფო შეკვეთები. კონცერნ „ი. გ. ფარბენინდუსტრის“ საერთო შემოსავალი 1932 წ. შეადგენდა 48 მლნ. მარკას, 1939 წ. გაიზარდა 363 მლნ. მარკამდე, კრუპის კონცერნისა – 118 მლნ. მარკიდან 395 მლნ. მარკამდე. გერინგი გახდა უმსხვილესი მონოპოლისტი, რომლის საწარმოებში 600 ათასი კაცი მუშაობდა. თვითონ პიტლერი გახდა ბეჭდვითი გამოცემლობის მფლობელი, მან გამოსცა საკუთარი ნაშრომი – „ნემი ბრძოლა“, რომლის იძულებითი გაერცვლებითაც 4 მლნ. დოლარი შემოსავალი მიიღო.

ეკონომიკის მილიტარიზაციამ განაპირობა ქვეყნის ეკონომიკური კრიზისიდან გამოსვლა და წარმოების მნიშვნელოვანი ზრდა. ამავე დროს მსუბუქი მრეწველობის წარმოების მოცულობა შემცირდა. წინმსწრები ტემპებით გაიზარდა სამხედრო ტექნიკის – თვითმფრინავების, ტანკების, არტილერიის გამოშვება. მძიმე და სამხედრო მრეწველობისკენ იყო მიმართული მთელი ინვესტიციების 3/5. ამ დარგებს პრიორიტეტულად აკრედიტებდნენ, ამარაგებდნენ ნედლეულითა და სამუშაო ძალით, რის შედეგადაც მძიმე მრეწველობამ 1934 წ. მიაღწია კრიზისამდელ დონეს, ხოლო 1939 წ. 50%-ით გადააჭარბა მას. 1932-1938 წწ. სამხედრო წარმოება და ხარჯები შეიარაღებაზე გაიზარდა 10-ჯერ. ომის დაწყების წინ შეიარაღების ხარჯებმა შეადგინა სახელმწიფო ბიუჯეტის 58%.

1937 წ. მუშაობა დაიწყო 300-ზე მეტმა სამხედრო ქარხანამ, მათ შორის იყო 60 საავიაციო, 45 საავტომობილო და სატანკო, 70 ქიმიური, 15 სამხედრო-გემთმშენებელი და სხვ. თუ 1931 წ. გერმანია უშვებდა 13 თვითმფრინავს, 1933 წ. ეს რაოდენობა 368-მდე, ხოლო 1939 წ. – 8295-მდე გაიზარდა.

უდიდესი სამხედრო ხარჯების დასაფინანსებლად ჰიტლერელებმა სამჯერ გაზარდეს მშრომელთა გადასახადები, შეზღუდეს სურსათისა და სამრეწველო საქონლის მოხმარება. ლოზუნგმა — „ზარბაზნები კარაქის ნაცვლად“ რეალური აზრი შეიძინა. აიკრძალა ინვესტიციები სახალხო მოხმარების საქონლის მწარმოებელ დარგებში, რომელთა წარმოებამ ომის დასაწყისისთვისაც ვერ მიაღწია 1928 წ. დონეს.

წარმოებაში თანდათანობით დაიწყო იძულებითი შრომის შემოღება. 1935 წ. შემოიღეს შრომითი ვალდებულება 18-25 წლამდე ახალგაზრდებზე, 1938 წ. იგი გახდა საყოველთაო. უკვე 1934 წ. მეშა-მელითონეებს აუკრძალეს სამუშაოს შეცვლა, ხოლო 1935 წ. აღრიცხვის და მობილიზაციის მიზნით შემოიღეს სპეციალური მეშათა ბილეთები და სამუშაო დღე გააგრძელეს 10-14 სთ-მდე. მილიონობით ადამიანი თითქმის უფასოდ შრომობდა აეროდრომების, ავტოსტრადების, ყაზარმების მშენებლობაზე და სამხედრო საწარმოებში.

1933 წ. მოხდა სოფლის მეურნეობის რეორგანიზაცია. ომის დასაწყისისათვის აგრარული პოლიტიკა მიმართული იყო სასურსათო რეზერვების შესაქმნელად. შემოიღეს სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის სავალდებულო მიწოდების სისტემა, ლიკვიდირებულ იქნა სოფლის მეშაკთა პროფკავშირები. 1939 წ. გამოცემული კანონით „სამემკვიდრეო კომლის შესახებ“, მეურნეობა 7,5-დან 125 ჰა-მდე გაათავისუფლეს სამემკვიდრეო და საადგილმამულო გადასახადებისგან. ასეთი მეურნეობები მემკვიდრეობით გადაეცემოდა მხოლოდ უფროს ვაჟიშვილს. 1941 წლისათვის შექმნილი იყო 730 ათასი სამემკვიდრეო მამული, რაც შეადგენდა მეურნეობათა საერთო რაოდენობის 1/10-ს.

კანონით სოფლის მეურნეობა გაიყო გლეხებად და სოფლის მეურნეებად. გლეხის სახელწოდების უფლება მიიღო მხოლოდ ეგრეთ წოდებული არიული წარმოშობის სამემკვიდრეო მამულის მფლობელებმა. იმის გამო, რომ გლეხის მამული სამემკვიდრეოდ გადაეცემოდა მხოლოდ უფროს ვაჟიშვილს, დანარჩენ შვილებს თავად არმიის რიგებში იარაღით ხელში უნდა დაეპყროთ ახალი მიწები და მოეპოვებინათ „სასიცოცხლო სივრცე“.

სოფლის მეურნეებს, რომლებიც ფლობდნენ მიწის მცირე ნაკვეთებს, დააწესათ ომისათვის სასურსათო მარაგის დამზა-

დების ვალდებულების მთელი სიმძიმე. მათ განსაზღვრული ჰქონდათ, თუ რა უნდა დაეთესათ, რამდენი ჩაებარებინათ და რა ფასად. ხელისუფლების ნებართვის გარეშე არ შეეძლოთ გაეყიდათ ქათამიც კი, ამის შედეგად 1933-1939 წწ. დაახლოებით მილიონნახევარი სოფლის მეურნე გაკოტრდა და განანადგა.

1938 წ. გერმანია გახდა მძლავრი სამხედრო სახელმწიფო. სამრეწველო წარმოებით იგი ევროპაში პირველ და მსოფლიოში მეორე ადგილზე გამოვიდა, გერმანიის ეკონომიკა ორიენტირებული იყო მხოლოდ სამხედრო დაკვეთებზე. ლიკვიდირებული იქნა მოქალაქეთა დემოკრატიული უფლებები, დამყარდა ფაშისტური დიქტატურა. გერმანიის მილიტარიზმი ამზადებდა კატასტროფას პლანეტის მასშტაბით. ჰიტლერელებმა გააუქმეს ევროპის ხელშეკრულების მუხლები, რომლებიც ზღუდავდნენ გერმანიის შეიარაღებას. შემდეგ კი ისარგებლეს იმით, რომ ინგლისის, საფრანგეთისა და აშშ-ის მმართველი წრეები განგებ ხუჭავდნენ თვალს ჰიტლერელთა მოქმედებაზე და მეტიც, ეხმარებოდნენ კიდევ.

წინააღმდეგობებმა, რომლებიც დაკავშირებული იყო ფაშისტური და მილიტარისტული ქვეყნების — გერმანიის, იტალიის და იაპონიის დამპყრობლურ მისწრაფებებთან, აგრეთვე ინგლისის, საფრანგეთის და აშშ-ს შორის ურთიერთობის გამწვავებამ თანდათანობით გამოიწვია მსოფლიოში ომის სამი კერის წარმოშობა.

პირველი კერა წარმოიშვა აღმოსავლეთ აზიაში. აქ აგრესორად გამოვიდა იაპონია, რომელსაც სურდა დაეპყრო მანჯურია, შეედწია მონღოლეთში, დაექვემდებარებინა ჩინეთი და ხელში ჩაეგდო მისი რესურსები, დაეპყრო ინდოეთი და შემდეგ მთელი სამრეთ-აღმოსავლეთი აზია.

მეორე კერა წარმოიშვა ევროპაში. გერმანია, რომელმაც ინგლისისა და აშშ-ის მხარდაჭერით და ფინანსური დახმარებით აღადგინა ქვეყნის სამხედრო მანქანა, სარგებლობდა რა დასავლეთის სახელმწიფოებს შორის უთანხმოებით, ცდილობდა კიდევ უფლო გაემწვავებინა ურთიერთობა ინგლისსა და საფრანგეთს შორის, ემზადებოდა ომისათვის; როგორც ევროპის ქვეყნების, ასევე საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ.

ომის მესამე კერა წარმოიშვა აფრიკაში, კერძოდ, ეთიოპიაში იტალიის აგრესიიასთან დაკავშირებით. აღმოსავლეთი აფრიკა გახდა იტალიელი ფაშისტების დარტყმის ობიექტი. იტალიის ეთიოპიაში შეჭრა დარტყმას მიაყენებდა ინგლისს. ამასთანავე საფრთხე შეექმნებოდა ევროპიდან ინდოეთისა და აზიის ქვეყნებისაკენ მიმავალ გზებსაც.

1937 წ. ნოემბერში გაფორმდა გერმანიის, იაპონიის და იტალიის სამთა ბლოკი (ე. წ. ანტიკომინტერნული პაქტი). ამის შემდეგ გერმანიამ სრულად დაარღვია ევრსალის ხელშეკრულების ვალდებულებები. ანტიკომინტერნული პაქტით სამთა ბლოკი ცდილობდა დასავლეთის სახელმწიფოების ყურადღება გადაეტანათ სხვა მიმართულებით, თითქოს ისინი იბრძოდნენ სსრ კავშირისა და მსოფლიო კომუნისტური მოძრაობის წინააღმდეგ. სინამდვილეში პაქტის მონაწილე ქვეყნების მიზანი იყო თავდაპირველად ევროპის დაპყრობა და დანაწილება, შემდეგ კი ინგლისის, საფრანგეთისა და აშშ-ის სამფლობელოების მიტაცებას მსოფლიოს სხვადასხვა ნაწილში.

გერმანია მოითხოვდა რა „სასიცოცხლო სივრცეს“ და კოლონიებს, აშშ და ინგლისი ცდილობდნენ გერმანიის ეს მისწრაფება მიემართათ საბჭოთა კავშირისკენ, რაც წარმოადგენდა ამ ქვეყნების მემარჯვენე წრეების მიერ 1938 წ. სექტემბერში შემუშავებული მიუნჰენის პოლიტიკის საფუძველს. ისინი ეარაუდობდნენ, რომ გერმანია და მისი მოკავშირე იაპონია გააჩაღებდნენ ომს სსრ კავშირის წინააღმდეგ და მებრძოლი ქვეყნები ერთმანეთს დაასუსტებდნენ. ამის შემდეგ ახალი ძალებით სცენაზე გამოვიდოდნენ დასავლეთის სახელმწიფოები, რომლებიც თავიანთ ნებას დაუქვემდებარებდნენ მთავარ კონკურენტებს მსოფლიო ბაზარზე – გერმანიას და იაპონიას და გაანადგურებდნენ სსრ კავშირს. მათ დაუთმეს გერმანიას ავსტრია და გასაგლეჯად მიუგდეს ჩეხოსლოვაკია (მიუნჰენის შეთანხმებით, ჯერ დაანაწილეს, ხოლო 1939 წ. მთლიანად დაიპყრეს ჩეხოსლოვაკია). 1939 წ. 1 სექტემბერს ფაშისტური გერმანია თავს დაესხა პოლონეთს, ამით დაიწყო მეორე მსოფლიო ომი.

თემა 17. ინგლისის ეკონომიკური განვითარების ტენდენციის შენელება მსოფლიო ოქავსუორის აპრიოლში

1. პირველი მსოფლიო ომის გავლენა ინგლისის ეკონომიკაზე. ეკონომიკის შეჩერება ომისშემდგომ პირველ ათწლეულში

პირველმა მსოფლიო ომმა ინგლისის ეკონომიკაზე მძიმე ზეგავლენა მოახდინა, მიუხედავად იმისა, რომ იგი წარმოადგენდა ერთერთ გამარჯვებულ ქვეყანას. ომში დაიღუპა 750 ათასი კაცი, ხოლო 1,7 მლნ. დაიჭრა. ომის პერიოდში ინგლისმა დაკარგა სავაჭრო ფლოტის 40%, სამხედრო საზღვაო ფლოტის დიდი ნაწილი, ეროვნული სიმდიდრის ნახევარი, კაპიტალდაბანდუბანი რუსეთში და სესხი, რაც მისგან ჰქონდა აღებული რუსეთს. სამრეწველო პროდუქციის გამოშვება დაეცა 20%-ით. მთლიანად შეწყდა საცხოვრებელი სახლების მშენებლობა. ომის წლებში ინგლისის მრეწველობა უთანაბროდ ვითარდებოდა. ძველ, ტრადიციულ დარგებში წარმოება შემცირდა სამუშაო ძალის არმიაში და სამხედრო საწარმოებში გაწვევის, ნედლეულის ნაკლებობისა და მოწყობილობათა ცვეთის გამო. წარმოების ზრდა ომის წლებში მიმდინარეობდა მრეწველობის ახალი დარგების გაფართოების ხარჯზე, როგორიცაა: საავტომობილო, ქიმიური, საავიაციო, იარაღის დამამზადებელი, ფოლადნამომსხმელი, რომელიც ლითონით ამარაგებდა სამხედრო ქარხნებს. მეკეთრად გაუარესდა საგარეო ვაჭრობის მდგომარეობა. თითქმის ორჯერ შემცირდა ინგლისური საქონლის ექსპორტი, ხოლო იმპორტი პირიქით გაიზარდა ორჯერ. ამან კი გაზარდა საგარეო დავალიანება.

ომის საერთო ხარჯებმა შეადგინა 10 მლრდ. გირგ. სტერლინგზე მეტი, გადასახადები 6-ჯერ გაიზარდა, რის შედეგადაც დაიფარა სამხედრო ხარჯების მესამედი, დანარჩენი ხარჯები იფარებოდა საშინაო და საგარეო სამხედრო სესხებით, ამან კი

გამოიწვია სახელმწიფო ვალების ზრდა. ინგლისის საშინაო ვალი გაიზარდა 10-ჯერ, 1913 წლის 645 მლნ.-დან 1919 წლის 6,6 მლრდ. გირ. სტერლინგამდე. საგარეო ვალმა ომის ბოლოს 1150 მლნ. გირ. სტერლინგს მიაღწია, რომლის დიდი ნაწილი — 850 მლნ. გირ. სტერლინგი, მოდიოდა აშშ-ზე. ამრიგად, ინგლისი კრედიტორიდან მოვალე ქვეყნად გადაიქცა. საზღვარგარეთ სამრეწველო მონოპოლიის დაკარგვასთან ერთად დაკარგა მსოფლიო ფინანსური ცენტრის როლიც. მსოფლიო ფინანსურმა ცენტრმა ლონდონიდან ნიუ-იორკში გადაინაცვლა.

ომის მსვლელობისას დაირღვა ინგლისის ტრადიციული საგარეო კავშირებიც. მას არ შეეძლო შეენარჩუნებინა თავისი ეკონომიკური პოზიციები აღმოსავლეთსა და ლათინურ ამერიკაში, საიდანაც იგი აშშ-ისა და იაპონიის კაპიტალმა გამოდევნა.

რუსეთის ამოვარდნამ კაპიტალისტური სისტემიდან ინგლისს დააკარგვინა ერთერთი მსხვილი საგარეო ბაზარი. ინგლისის კაპიტალი დიდ როლს თამაშობდა რუსეთის სამთამადნო, ნახშირის, ოქროს, ნავთობმომპოვებელ და მრეწველობის სხვა დარგებში. რუსეთში ნავთობის მოპოვების თითქმის ნახევარს აკონტროლებდა ინგლის-საფრანგეთის კაპიტალი. მეფის რუსეთში არსებული სააქციო საზოგადოებების უცხოური კაპიტალიდან ინგლისს ეკუთვნოდა 507,5 მლნ. მანეთი, ანუ 22,66%. ინგლისმა რუსეთის სახით დაკარგა სამრეწველო საქონლის გასაღების ბაზარი და ნედლეულისა და სურსათის იმპორტის წყარო. აქედან გამომდინარე, მას სერიოზული ეკონომიკური ინტერესები ჰქონდა რუსეთში: ინგლისმა საფრანგეთთან ერთად აქტიური მონაწილეობა მიიღო უცხოეთის ინტერვენციის განაღდებაში საბჭოთა რუსეთის წინააღმდეგ, თუმცა უშედეგოდ.

პირველი მსოფლიო ომის შედეგად პარიზის კონფერენციით ინგლისის კოლონიური სამფლობელოები გაიზარდა 2,6 მლნ. კვ. კმ., 9 მლნ მოსახლეობით. ინგლისის კონტროლის ქვეშ მოექცა გერმანიის მთელი სამხრეთ-დასავლეთი აფრიკა, თითქმის მთელი ტანგანიკა, ტოგოს 1/3, კამერუნის და ახალი გვინეის ნაწილი, სოლომონის კუნძული, მესოპოტამია, ტრანსიორდანია, პალესტინა და სხვა მიწები. ამან შესაძლებლობა მისცა ინგლისს გაეფართოებინა კოლონიური ექსპლოატაციის მასშტაბები, გა-

ეუმჯობესებინა ქვეყნის ნედლეულით და სურსათით მომარაგება. ვერსალის ხელშეკრულებით ინგლისს წილად ხვდა იმ რეპარაციის მნიშვნელოვანი ნაწილი, რომელსაც გერმანია გამარჯვებულ ქვეყნებს უხდიდა. და რაც მთავარია გერმანია, როგორც კონკურენტი, დიდი ხნით ჩამოშორდა მსოფლიო ბაზარს. აქვე აღსანიშნავია ისიც, რომ აშშ-ის ზეგავლენით ინგლისმა დაკარგა სამხედრო-სასაზღვაო მონოპოლია.

პირველი მსოლიო ომის შედეგები ინგლისისათვის იყო საკმაოდ წინააღმდეგობრივი, რამაც გამოიწვია ეკონომიკური განვითარების ტემპების შენელება ომისშემდგომ წლებში, თუმცა ომის დამთავრებისთანავე იყო ხანმოკლე გამოცოცხლება, რაც გამოწვეული იყო ქვეყნის შიგნით სამომხმარებლო საქონელზე მოთხოვნილების მკვეთრი ამაღლებით და აღდგენითი სამუშაოებით, რასაც ეწეოდნენ ომის მონაწილე ქვეყნები. ამავე დროს სახელმწიფოს უდიდესი დანახარჯები აქონდა დემობილიზებული ჯარისკაცების, სამხედრო მეზღვაურების, სამხედრო ქარხნების სამუშაოს გარეშე დარჩენილი მუშების დასახმარებლად.

მთავრობის მთავარი ამოცანა იყო ეკონომიკის გადაყვანა სამშვიდობო ყაიდაზე. ლიკვიდირებული იქნა ომის დროს შექმნილი სახელმწიფო კონტროლის ყველა ორგანო, მხოლოდ 1921 წ. მთავრობამ მიიღო გადაწყვეტილება რკინიგზაზე კონტროლის ნაწილობრივი აღდგენის შესახებ. ამ მიზნით სარკინიგზო კომპანიები გააერთიანეს ოთხ რეგიონულ ჯგუფში.

რამდენადმე გაფართოვდა სახელმწიფოს სოციალური ფუნქცია. მთავრობა მონაწილეობდა უმუშევართა დასახმარებელ პროგრამაში, საცხოვრებლების მშენებლობებში, სახალხო განათლების სისტემის განვითარებაში. მაგ., 1918 წ. მიიღეს განათლების მინისტრის – ფიშერის მიერ შემუშავებული კანონი სახალხო განათლების სისტემის რეფორმირების შესახებ, რომლითაც დაკანონდა 14 წლამდე ასაკის ბავშვთა სავალდებულო სწავლება. უფასო გახდა დაწყებითი განათლება.

1919-1920 წწ. სავაჭრო-სამრეწველო გამოცოცხლებამ გამოიწვია ინგლისის მრეწველობის რიგი დარგების პროდუქციის გამოშვების ზრდა და საგარეო ვაჭრობის გაფართოება. ამ წლებში თუჯის გამოდნობა გაიზარდა 8,1%-ით, ფოლადის

15,2%-ით, გემთმშენებლობა – 25,4%-ით, ექსპორტი – 38,1%-ით. ომის პერიოდთან შედარებით სამრეწველო პროდუქციის მოცულობა გაიზარდა, მაგრამ იგი 10%-ით, ხოლო ექსპორტი 30%-ით ჩამორჩებოდა 1913 წლის დონეს.

ინგლისის ეკონომიკური განვითარება ორ მსოფლიო ომს შორის ხასიათდებოდა ქრონიკული დეპრესიით. ინგლისი იყო ერთადერთი ქვეყანა, რომელმაც ვერ შეძლო მეურნეობის სრულად აღდგენა 20-იანი წლების პერიოდში.

სამრეწველო პროდუქციის საერთო ინდექსმა 1924 წელს 1913 წელთან შედარებით შეადგინა 91%. ეს ტენდენცია შეინიშნებოდა შემდგომ წლებშიც. ინგლისმა სამრეწველო პროდუქციის გამოშვებით 1929 წ. ძლიეს მიაღწია ომამდელ დონეს, ხოლო კაპიტალის ექსპორტით – 1930 წ. ინგლისის მრეწველობა „ტკეპნიდა“ ერთ ადგილზე.

20-იანი წლების მეორე ნახევარში სწრაფი ტემპით განვითარდა ახალი – საავტომობილო, საავიაციო, ძრავების მშენებლობის, ქიმიური და ელექტროტექნიკური დარგები. თუმცა ამ დარგების წარმოების მოცულობის წილი მთლიანად სამრეწველო წარმოების მოცულობაში 10%-ს ძლიეს აღწევდა.

ბრიტანეთის ინდუსტრიის ძველ დარგებშიც შენეულდა განვითარება. მაგ., 1928 წ. ინგლისში ნახშირის მოპოვება 1913 წ.-თან შედარებით 17%-ით შემცირდა, მაშინ, როდესაც მსოფლიო მოპოვება გაიზარდა 6%-ით, ამავე პერიოდში ინგლისში თუჯის გამოსწობა დაეცა 55%-ით, ხოლო მთელ მსოფლიოში გაიზარდა 12%-ით. შემცირდა საფეიქრო მრეწველობის წარმოება, ინგლისის წილი მსოფლიოში არსებული თითისტრების რაოდენობაში შემცირდა 39-დან 34%-მდე, შავი მეტალურგიის საწარმოები სანახევროდ იყო დატვირთული. იგივე ვითარება იყო გემთმშენებლობაში, მანქანათმშენებლობაში, რაც უმუშევრობის ზრდას იწვევდა.

ინგლისის მონოპოლისტები საკუთარი საწარმოების რეკონსტრუქციას არ ჩქარობდნენ, ვინაიდან ისინი გამდიდრებას ცდილობდნენ საზღვარგარეთ კაპიტალის გატანით, დამოკიდებულ ქვეყნებთან არაექვივალენტური გაცვლით და სხვ. ინგლისის ბევრ საწარმოში გამოიყენებდნენ მოძველებულ, უკვე სამუშეოდ ექსპონატად ქცეულ მანქანებს.

ინგლისის ეკონომიკა განვითარების ტემპებით ჩამორჩებოდა წამყვან კაპიტალისტურ ქვეყნებს. 1920-1929 წწ. მსოფლიოში ინგლისის სამრეწველო წარმოების წილმა შეადგინა 9,8%, ხოლო 1913 წ. იგი უდრიდა 14,8%-ს. დაცვა ინგლისის წილი მსოფლიო ექსპორტში: 1911-1913 წწ. ინგლისის წილი შეადგენდა 15,2%-ს, ხოლო 1926-1928 წწ. – 12,5%.

ტექნიკური ჩამორჩენილობა განაპირობებდა ინგლისური საქონლის კონკურენტუნარიანობის დაცემას. საფეიქრო ნაწარმით ვაჭრობაში ინგლისი განიცდიდა იაპონიის, ხოლო ნახშირის გასაღებაში – გერმანიისა და პოლონეთის კონკურენციას. აშშ კი ინგლისს ავიწროვებდა ახალი დარგების პროდუქციის ექსპორტში.

ინგლისელი მრეწველები გამოსავალს პოულობდნენ ძვირადღირებული ნაწარმის გამოშვებაში, რომელიც მოითხოვდა მაღალი კვალიფიკაციის შრომას. ისეთი საქონელი, როგორიცაა ქსოვილი, ფეხსაცმელი, მანქანები, ჩარხები, ავტომობილები, მოტოციკლები, თვითმფრინავები, პირადი იარაღი და სხვა მაღალი ხარისხის საქონელი გამოირჩეოდა ამერიკის და გერმანიის საქონლისაგან და კარგად იყიდებოდა. მაგრამ საექსპორტო პოზიციების მდგრადობა დამოკიდებული იყო მასობრივი, ნაკადური წარმოების დანერგვაზე, რაც მკვეთრად შეამცირებდა ხარჯებს. ამ სფეროში კი ინგლისი მკვეთრად ჩამორჩებოდა კონკურენტ ქვეყნებს.

ინგლისის ექსპორტზე გავლენა იქონია მთავრობის წინდაუხედავმა საფინანსო პოლიტიკამ. ინგლისს სურდა რა დაებრუნებინა მსოფლიო ბანკირის პოზიციები და განემტკიცებინა ეროვნული ვალუტის ავტორიტეტი 1925 წ. შემოიღო ოქროს სტანდარტი, გააღიდა გირვანქა სტერლინგის ღირებულება. სხვა ვალუტასთან შედარებით მნიშვნელოვნად გაიზარდა გირ. სტერლინგის კურსი. ამან გააძეარა ბანკირთა პოზიციები, მაგრამ დიდი დარტყმა მიაყენა მრეწველებს, რომლებიც თავის საქონელს სასაღვარგარეთ ყიდიდნენ გაუფასურებული უცხოური ვალუტით. ინგლისური საქონელი იყიდებოდა თითქმის 12%-ით ძვირად.

ინგლისის ექსპორტის განვითარება შეაფერხა მსოფლიო ვაჭრობაში პროტექციონისტული ტენდენციის ქვეყნებში, კოლონიებში და დომინიონებში საკუთარი წარმოების გაზრდამ.

მდგომარეობას აუარესებდა ისიც, რომ ინგლისის ნედლეულით და სურსათით მომარაგება დიდად იყო დამოკიდებული იმპორტზე. 20-იანი წლების შუახანებში მთელი მოხმარებული ბამბა, შალის 9/10, რკინის მადნის 2/3 და სასურსათო საქონლის 60% შემოპქონდათ საზღვარგარეთიდან. 1924-1929 წწ. იმპორტმა ერთნახევარჯერ გადააჭარბა ექსპორტს. საეაჭრო ბალანსი იყო პასიური, რომლის დაფარვაც ხდებოდა ე.წ. „უხილავი ექსპორტიდან“ შემოსავლებით (შემოსავლები უცხოური ინვესტიციებიდან, საშუამავლო საფინანსო ოპერაციებიდან, ნაოსნობიდან).

ომისშემდგომ ათწლეულში ინგლისის მრეწველობაში ძლიერდება მონოპოლიების პოზიციები, მაგრამ ქრონიკული დეპრესიის პირობებში მონოპოლიზაციის ძირითადი ფორმა გახდა არა მარტო კაპიტალის კონცენტრაცია, არამედ მისი ცენტრალიზაცია. 20-იან წლებში შეიქმნა ხუთი უმსხვილესი კონცერნი: ფოლადის – „ინგლიშ სტილ კორპორეშნი“, მრავალდარგოვანი „იმპერიალ ქემიკალ ინდასტრი“, სამხედრო-მეტალურგიული „ვიკერს-არმსტრონგი“, ქიმიური „იუნილვერ“ და ა.შ. ეს მონოპოლიური გაერთიანებანი აკონტროლებდნენ სამრეწველო წარმოების მნიშვნელოვან ნაწილს. თუმცა მრეწველობის კონცენტრაციით ინგლისი ჩამორჩებოდა გერმანიას და განსაკუთრებით აშშ-ს.

ამრიგად, ომისშემდგომ პირველ ათწლეულში ინგლისის ეკონომიკა რთულად და წინააღმდეგობრივად ვითარდებოდა. ეს განპირობებული იყო ერთის მხრივ ინგლისის ბურჟუაზიის ძირითადი მასის მიერ ეკონომიკური განვითარების ძველი, ტრადიციად ქცეული ტენდენციის – კოლონიის ხარჯზე ცხოვრების მხარდაჭერით, რომელთაც არ სურდათ მსხვილი თანხების დაბანდება საკუთარი ეკონომიკის განვითარებისათვის. მეორეს მხრივ, უფრო ახალგაზრდა და ენერგიულ სახელმწიფოთა მხარდი მსოფლიო კონკურენცია ინგლისის ხელისუფლებას აიძულებდა განეხორციელებინა პრინციპული გარდაქმნები ეკონომიკის მართვის სრულყოფის მიმართულებით, თუმცა ზოგჯერ ესეც არ იძლეოდა სასურველ შედეგს და ქვეყანა სულ უფრო მეტად თმობდა თავის პოზიციებს.

2. 1929-1933 წწ მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი და სახელმწიფო-მონოპოლისტური ტენდენციების გაძლიერება ინგლისში

მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი ინგლისში შედარებით გვიან დაიწყო და უარყოფითი გავლენა მოახდინა ინგლისის ეკონომიკაზე. ეს გამოწვეული იყო იმით, რომ ინგლისში მრეწველობა კრიზისის წინა პერიოდში ძალიან ნელა ვითარდებოდა და კრიზისის დასაწყისისთვის ძლივს აღწევდა ომამდელ დონეს. ქვეყანაში არ იყო სამრეწველო აღმავლობა. კრიზისის სიმპტომები მხოლოდ 1930 წლის პირველ კვარტალში გამოვლინდა. სამრეწველო წარმოების საერთო ვარდნამ 18% შეადგინა (მთელ კაპიტალისტურ სამყაროში – 36%, აშშ-ში – 46,2%). თუმცა სამრეწველო პროდუქციის გამოშვება ინგლისში უფრო ნაკლებად შემცირდა, ვიდრე სხვა ქვეყნებში. კრიზისმა უფრო მეტად დაასარალა მრეწველობის ძველი დარგები. თუჯის გამოდნობამ 1933 წ. 1929 წელთან შედარებით შეადგინა 47,1%, ფოლადის – 54,4%, რკინის მადნის მოპოვებამ – 55,4%. მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა გემთმშენებლობა: მთლიანი ტონაჟი შესაბამისად 11-ჯერ, ანუ 1522 ათასიდან 133 ათას ტონამდე შემცირდა.

კრიზისმა მოიცვა სოფლის მეურნეობაც. მისი პროდუქციის ფასები 34%-ით შემცირდა. ასევე შემცირდა ნათესი ფართობები. ფერმერების დიდი ნაწილი გაჩანაგდა.

კრიზისი საგარეო ვაჭრობასაც შეეხო. საგარეო ვაჭრობის ბრუნვა შემცირდა 60%-ით. დაეცა მანქანების, ფოლადის და სხვა საქონლის ექსპორტი. შემცირდა კაპიტალის გატანაც. ინგლისის ისტორიაში პირველად 1931 წ. საგადამხდელო ბალანსი გახდა პასიური (110 მლნ. გირ. სტერლინგი). საგარეო ბალანსი იყო ქრონიკულად დეფიციტური. დიდი დარტყმა მიაყენა ინგლისის საზღვარგარეთის კაპიტალდაბანდებათა 24%-ით გაუფასურებამ, რასაც მოჰყვა ე.წ. „უხილავი ექსპორტის“ მკვეთრი შემცირება.

ინგლისში დაიწყო მასობრივი უმუშევრობა მრეწველობაში, სოფლის მეურნეობასა და ვაჭრობაში. თუ 1930 წ. ინგლისის მოსახლეობის 16,8% იყო უმუშევარი, 1932 წ. შეადგინა 25,5%. ნახშირის მრეწველობის ცენტრი – უელსი, საფეიქ-

რო — ღანკაშირი, გემთმშენებლობის რაიონი მდინარე კლე-
იღზე და ინგლისის მრეწველობის რიგი ცენტრები გადაიქ-
ცნენ „დეპრესიის რაიონებად“. ასეთ რაიონებში უმუშევრო-
ბა 20-დან 37,5%-მდე გაიზარდა. ამასთანავე მეწარმეებმა და-
იწყეს მუშათა ხელფასების შემცირება.

მთავრობა კრიზისიდან გამოსავალს პოულობდა ქვეყნის
ეკონომიკასა და სოციალური ურთიერთობების სახელმწიფო
რეგულირების პოლიტიკაში.

კრიზისის დაწყებამდე მთავრობამ შექმნა უმუშევრობას-
თან ბრძოლის საგანგებო სამინისტრო, რომელმაც წამოაყე-
ნა შემდეგი პროგრამა: 1) „დეპრესიის რაიონებიდან“
მოსახლეობის გადასახლება სოფლად, ნაკლებად დასარალე-
ბულ სამრეწველო რაიონებსა და დომინიონებში; 2) საზოგა-
დოებრივი სამუშაოების შექმნა. ამ პროგრამის რეალიზაცი-
ამ არსებითი შედეგები ვერ გამოიღო, ვინაიდან ახალ ადგი-
ლებში ყველას არ ყოფნიდა სამუშაო, ხოლო ახალი სამუ-
შაო ადგილების შესაქმნელად ასიგნებანი არ იყო საკმარი-
სი. 1930 წ. აგვისტოში პარლამენტმა მიიღო კანონი სადაზ-
ღვევო თანხების გაცემის შესახებ. ახალი კანონით დახმა-
რებას ვერ მიიღებდნენ შემდეგი კატეგორიის უმუშევრები: სე-
ზონური მუშები, უწყვეტი სტაჟის უქონელი პირები, არას-
რული სამუშაო დღით მომუშავენი, გათხოვილი ქალები. მთელი
„ეკონომია“ შეადგენდა 5 მლნ. გრ. სტერლინგს. ამ ზომებმა
ვერ გამოიღო სასურველი შედეგები. 1931 წ. გაზაფხულზე გა-
უარესდა ინგლისის ფინანსური მდგომარეობა. შეიძლება
ითქვას, რომ დაიწყო „გირვანქის უკუქცევა“. ოქრო სულ უფრო
მეტად გაყდინებოდა ინგლისიდან. 1931 წ. იანვრიდან მარტამდე
ოქროს გაღინებამ ინგლისიდან შეადგინა 7, ხოლო ივნის-
სექტემბერში — 34 მლნ. გრ. სტერ.. საფრანგეთმა გაიტანა
25,5 მლნ გრ. სტერ., მსხვილი თანხები ამოიღო ბელგიამ, ჰო-
ლანდიამ, შვეიცარიამ. ოქროს მარაგი ქვეყნიდან უკუიქცა.

ქვეყანაში ამ პრობლემების გადასაწყვეტად 1931 წ. მარ-
ტში მთავრობამ შექმნა „ეროვნული ეკონომიკის“ სპეციალური
კომისია მსხვილი ბანკირის ჯ. მეიას მეთაურობით. მისი
პროგრამით სახელმწიფო ბიუჯეტის 120 მლნ. გრ. სტ. დეფი-
ციტი უნდა დაფარულიყო უმუშევართა დახმარებების

შეზღუდვის ხარჯზე. ამ პროგრამის გამოქვეყნებამ გამოიწვია სამთავრობო კრიზისი, რასაც მისი გადადგომა მოჰყვა.

შეიქმნა ახალი „ეროვნული მთავრობა“ მაკდონალდის ხელმძღვანელობით. მთავრობა აშშ-დან და საფრანგეთიდან მიღებული სესხებით ცდილობდა მდგომარეობის გამოსწორებას, თუმცა მიღებული ფული (50 მლნ. გრ. სტ.) სწრაფად გაქრა, ახალი სესხის მისაღებად კი უნდა შეესრულებინათ ჯ. მეიას პროგრამა. მაკდონალდმა, რომელმაც 20%-ით შეამცირა თავისი, როგორც პრემიერის ხელფასის განაკვეთი, სხვებსაც მოუწოდა მსგავსი ნაბიჯის გადადგმისკენ. მეფემ 10%-ით შეამცირა თავისი შემოსავალი, უმუშევრებზე დახმარება შემცირდა 10%-ით, 1931 წ. ნოემბერში აიკრძალა დახმარების გაცემა იმ უმუშევრებზე, ვინც იმყოფებოდა ოჯახის კმაყოფილებაზე, შეუმცირეს ხელფასები სახელმწიფო მოსამსახურეებს, უპირველესად მასწავლებლებს და ზღვაოსნებს.

1931 წ. ინგლისში დაიწყო მწვავე ფინანსური კრიზისი, რაც გამოწვეული იყო გირ. სტერ. გაუფასურებით, მისი ოქროს სტანდარტის გაუქმებით, რასაც შედეგად 1/3-ით დევალვაცია მოჰყვა.

ინგლისის სავალუტო და საგარეო სავაჭრო პოლიტიკების გასამყარებლად 1931 წ. 25 სახელმწიფოს მიერ შეიქმნა „სტერლინგის ბლოკი“, რომელშიც ბრიტანეთის კოლონიებისა და დომინიონების (კანადის გამოკლებით) გარდა შევიდა შედეგით, ნორვეგია, დანია, ფინეთი, პორტუგალია, საბერძნეთი, არგენტინა, ბრაზილია, კოლუმბია, პარაგვაი, ბოლივია, ტაილანდი, თურქეთი, ირანი, პოლანდია და ეგვიპტე. სტერლინგის ბლოკში შემავალ ქვეყნებს საკუთარი ქვეყნის ვალუტის კურსი მოჰყავდათ ინგლისური გირ. სტერლინგთან შესაბამისობაში, მათი სავალუტო რეზერვები ძირითადად ლონდონში ინახებოდა. ბლოკის ქვეყნებს შორის ვაჭრობაში ანგარიშსწორების ერთეულს წარმოადგენდა ინგლისური გირ. სტერლინგი. „სტერლინგის ბლოკის“ ქვეყნები უცხოური ვალუტის თავიანთ რეზერვებს გადასცემდნენ ინგლისს საერთო სარეზერვო ფონდში, რის მაგიერადაც შესაბამისი რაოდენობით იღებდნენ ინგლისურ გირ. სტერლინგს. ბლოკის ზონის გარეთ საქონლის ყიდვა იმ შემთხვევაში შეეძლოთ თუ ინგლისი მათ მისცემდა დო-

ღარის საჭირო რაოდენობას. თუ ბლოკის რომელიმე ქვეყნის ექსპორტი აღემატებოდა იმპორტს ინგლისიდან, განსხვავებას ის ნაღდი ფულთი კი არ იღებდა, არამედ ლონდონის ბანკში ამ ქვეყნის ანგარიშსწორების ანგარიშზე ჩაირიცხებოდა სტერლინგის აქტივის სახით, რომლის გამოყენება მას შეეძლო ბლოკის ქვეყნებში საქონლის შესაძენად. ინგლისს უფლება ჰქონდა შეესერებინა სტერლინგის აქტივების გამოყენებაც. „სტერლინგის ბლოკის“ ფინანსური პოლიტიკის შედეგად ინგლისურ გირ. სტერლინგს მიეცა შესაძლებლობა მომსახურებოდა მსოფლიო საქონელბრუნვის 40-50%-ს, ეს პროცესი ოქროს სტანდარტის გაუქმების შემდეგაც გრძელდებოდა.

ინგლისის კრისიზიდან გამოსასვლელად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ასევე ბრიტანეთის კოლონიური იმპერიის ეკონომიკური რესურსების მობილიზაციას. 30-იანი წლების დასაწყისში მას დაერქვა ბრიტანეთის ერთა თანამეგობრობა, ინგლისი იძულებული შეიქნა ეცნო დომინიონების საშინაო და საგარეო პოლიტიკის დამოუკიდებლობა, თუმცა თანამეგობრობის ფარგლებში ინგლისის ბურჟუაზიის პოზიციები უფრო ძლიერი იყო.

ინგლისის საქონლის კონკურენტუნარიანობა თანდათან ამაღლდა. ინგლისის საშინაო ბაზარზე სამრეწველო ნაწარმის რეალიზაციის პირობების გაუმჯობესებას ხელს უწყობდა ასევე 1931-1932 წწ. ინგლისის მიერ ფრიტრედერობაზე საბოლოო უარის თქმა და მკაცრ პროტექციონისტულ პოლიტიკაზე გადასვლა. 1932 წ. თებერვალში შემოტანილ საქონელზე ბაჟები 10-დან 33%-მდე მერყეოდა, ხოლო ზოგიერთ საქონელზე 100%-საც კი აღწევდა.

ამავე დროს ინგლისი ისწრაფვოდა განეეითარებინა თავისი ეკონომიკური კავშირები ბრიტანეთის იმპერიის ქვეყნებთან ამ მიზნით 1932 წ. ოტავაში (კანადა) ჩატარდა კონფერენცია, რომლის გადაწყვეტილებით მეტროპოლიის ვაჭრობაზე კოლონიებთან და დომინიონებთან დაწესებულ იქნა დაბალი, პრეფერენციული (უპირატესობის მიმცემი) საბაჟო ტარიფები. ინგლისმა და მასზე დამოკიდებულმა ქვეყნებმა მკვეთრად შეამცირეს ან სრულად გააუქმეს გადასახადები ურთიერთსაქონელბრუნვაში. ინგლისურმა საქონელმა დაიკავა გაბატონებული მდგომარეობა დამოკიდებული ქვეყნების ბაზრებზე, ხოლო მათმა საქონელმა – ინგლისის საშინაო ბაზარზე. ბრიტანეთის იმ-

პერიის ქვეყნებიდან ექსპორტირებული საქონლის 80% საბაჟო გადასახადის გარეშე შედიოდა ინგლისში, ხოლო დანარჩენი 20% მცირე ბაჟით იბეგრებოდა.

გარდა ამისა, ინგლისმა მთელ რიგ საქონელზე, რომელიც შემოიტანებოდა სხვა ქვეყნებიდან დააწესა ახალი, ან გაზარდა ძველი ბაჟები, რათა ბრიტანეთის იმპერიის ქვეყნების ანალოგიური საქონელი თავის ბაზარზე აღმოენილიყო პრიორიტეტულ მდგომარეობაში. მაგ., თუკი ინგლისი უცხოურ საქონელს ბეგრავდა 10%-იანი ბაჟით, იგივე საქონელი დომინიონებიდან შემოდიოდა უბაჟოდ. ამგვარი პოლიტიკით ინგლისი ზღუდავდა საქონლის შემოტანას სხვა ქვეყნებიდან, რათა იმპერიის ქვეყნებს გაედიდებინათ თავისი ექსპორტი. დამოკიდებულ ქვეყნებს თავის მხრივ ინგლისური საქონელი უბაჟოდ შეჰქონდათ თავის ბაზრებზე. ოტავის კონფერენციის გადაწყვეტილების შედეგად გაიზარდა ვაჭრობა ინგლისსა და იმპერიის ქვეყნებს შორის.

იმპორტზე ბაჟების შესახებ კანონით მთავრობას მიეცა შესაძლებლობა იმ ქვეყნების საქონელზე, რომლებიც დისკრიმინაციულ პირობებში აყენებდნენ ბრიტანეთის იმპერიაში წარმოებულ საქონელს, ბაჟები 100%-მდე გაეზარდა. ამ კანონის უშუალო შედეგი იყო ის, რომ ინგლისის იმპორტი 1932 წ. შემცირდა 100 მლნ. გირ. სტერლინგით, 1933 წ. კი 7 მლნ. გირ. სტერლინგით, რამაც გააუმჯობესა ინგლისის საგადასახდელო ბალანსი. პროტექციონისტულმა პოლიტიკამ დადებითი გავლენა მოახდინა ინგლისის ეკონომიკის განვითარებაზე, ვინაიდან საშინაო ბაზარი დაცული აღმოჩნდა უცხო ქვეყნების საქონლის კონკურენციისაგან. პროტექციონისტულმა პოლიტიკამ ინგლისს შესაძლებლობა მისცა დაედო საკუთარი საქონლისა და ბაზრისათვის ხელსაყრელი ხელშეკრულებები, რომელიც უზრუნველყოფდა თანამეგობრობის ქვეყნებში ინგლისური საქონლის გაბატონებას. მაგალითად, დანიამ აიღო ვალდებულება, რომ ნახშირზე, თუჯზე და ფოლადზე თავისი მოთხოვნილების 80% ინგლისიდან იმპორტით დაფარავდა.

გამოცოცხლება, რომელიც 1932 წლის მეორე ნახევარში დაიწყო, არ გადაიზარდა ახალ აღმავლობაში. ქვეყანა შევიდა დეპრესიის ფაზაში.

ამრიგად, 1929-1933 წწ. მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი მძიმედ აისახა დიდი ბრიტანეთის ეკონომიკაზე. მთავრობა მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობიდან გამოსავალს ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების გაძლიერებაში, მონოპოლიზების ზრდასა და კაპიტალის კონცენტრაციის წახალისებაში, ასევე მეტროპოლიისა და დომინიონების მჭიდრო პოლიტიკურ და ეკონომიკურ კავშირებში ეძებდა.

3. ეკონომიკური ვითარება ინგლისში მეორე მსოფლიო ომის წინ

ინგლისის ეკონომიკის კრიზისიდან გამოსვლის ნიშნები შეიმჩნეოდა 1933 წ. ბოლოს, ხოლო 1934 წ. მიღწეულ იქნა სამრეწველო წარმოების კრიზისამდელი დონე. 1933 წლიდან ინგლისის ეკონომიკა თანდათანობით გადავიდა განსაკუთრებული სახის დეპრესიაში, ხოლო 1935 წლიდან კვლავ აღმავლობა დაიწყო, რაც 1937 წლამდე გაგრძელდა. ბრიტანეთის ეკონომიკის კრიზისიდან გამოსვლას ხელი შეუწყო კაპიტალდაბანდებათა მიმართულების შეცვლამ საშინაო ბაზრისკენ, რომელიც დაცული იყო მაღალი ბაჟებით, და რასაც ხელს უწყობდა მთავრობის საფინანსო პოლიტიკა. კერძო კაპიტალის ანაბრების სტიმულირებისათვის გატარდა „აიფი კრედიტის“ პოლიტიკა, რის შედეგადაც ომის წინ კაპიტალის ძირითადი მასა აღმოჩნდა ინგლისის შიგნით, რაც უზრუნველყოფდა კაპიტალდაბანდებებს მრეწველობაში. თუ უცხოური ინვესტიციები ინგლისში 1931-1939 წწ. გაიზარდა 41 მლნ.-დან 61 მლნ. გრ. სტერლინგამდე, საშინაო კაპიტალდაბანდებებმა 1931 წ. 89 მლნ, ხოლო 1936 წ. – 217 მლნ. გრ. სტერ. შეადგინა.

ინგლისის მეურნეობის ცალკეული დარგები არათანაბრად ვითარდებოდა. მაგ., 1937 წ. ნახშირის, საფეიქრო მრეწველობა და გემთმშენებლობა ვერ აღწევდა 1929 წ. დონეს, ხოლოდ თუჯის და ფოლადის წარმოება გაიზარდა.

სამრეწველო პროდუქცია ძირითადად საბინაო მშენებლობის გამოცოცხლების და მრეწველობის ახალი დარგების

ხარჯზე იზრდებოდა. მაგ., ძრავების, ავტომობილების, თვით-
მფრინაუების, რადიოაპარატურის წარმოება. განვითარდა აგ-
რეთვე სამხედრო მრეწველობა, ამასთან ერთად შეინიშნებოდა
ტრადიციული დარგების – მეტალურგიის, გემთმშენებლობის
ძირითადი კაპიტალის განახლება, რაც 30-იანი წლების პე-
რიოდს წინა ათწლეულისაგან განასხეავებდა.

გრძელდებოდა ინგლისის მრეწველობის კონცენტრაციის პრო-
ცესიც. 1935 წ. მანქანათმშენებლობის მსხვილ საწარმოებში
(ათასი და მეტი მუშით) დაკავებული იყო ამ დარგის მუშათა 2/
3, ავტომობილმშენებლობის მსხვილ საწარმოებში დასაქმებულთა
წილად მოდიოდა – 58%, ელექტროტექნიკურში – 60, საავიაციო-
ში – 76,5%, გემთმშენებლობაში 2/5. ქიმიურ მრეწველობაში
მუშათა 1/3 დაკავებული იყო საწარმოებში, სადაც 500 მუშაზე
მეტი იყო. მოხდა ზოგიერთი მონოპოლიის რეორგანიზაცია.

ქვეყანაში არ შემცირებულა უმუშევრობა. 1937 წ. მაღა-
როელთა 15% და გემთმშენებელთა 21% სრულიად უმუშევარ-
ი იყო.

ხანმოკლე გამოცოცხლების შემდეგ 1937 წ. ინგლისში და-
იწყო მორიგი კრიზისი. ეს კრიზისი არ იყო ყოვლისმომცველი
და არ შეეხო ყველა კაპიტალისტურ ქვეყანას. კრიზისმა მო-
იცვა უმთავერესად ეკონომიკურად ძლიერი ქვეყნები, რომლებ-
საც ამ დროისათვის ჯერ კიდევ არ ჰქონდათ გარდაქმნილი
თავისი ეკონომიკა სამხედრო ყაიდაზე.

კრიზისმა ინგლისის მეურნეობის მრავალ დარგში
წარმოების მოცულობის შემცირება გამოიწვია. ნახშირის მო-
პოვება 1938 წ. 1937 წელთან შედარებით შემცირდა 5,6%-ით,
თუჯის წარმოება – 20,3, ფოლადის – 19,9, ბამბის – 20,2 გემ-
თმშენებლობის – 16,2%-ით. კრიზისი შეეხო საგარეო ვაჭ-
რობასაც. ექსპორტი შემცირდა 9,9%-ით, ხოლო იმპორტი –
9,8%-ით. კრიზისის შედეგად გაიზარდა უმუშევრობა. 1939
წლის შემოდგომაზე ეკონომიკური კრიზისი შეწყვიტა მეო-
რე მსოფლიო ომმა.

მეორე მსოფლიო ომის წინა პერიოდში ინგლისი ეკონო-
მიკური განვითარებით კვლავ ჩამორჩებოდა მსოფლიოს სხვა
წამყვან ქვეყნებს. ეს ჩამორჩენა გამოწვეული იყო არა მხოლოდ
იმით, რომ ეს ქვეყნები შედარებით სწრაფად განვითარდნენ,

არამედ თავად ინგლისის დაქვეითებითაც, რასაც მისი ეკონომიკა განიცდიდა ომებსშორის ოცი წლის მანძილზე. ინგლისის მრეწველობის ტექნიკურმა და ორგანიზაციულმა ჩამორჩენამ განაპირობა შრომის ნაყოფიერების ვარდნაც.

ომის წინა პერიოდში სოფლის მეურნეობის ზრდა იყო უმნიშვნელო. 1918-1939 წწ. დამუშავებული მიწის ფართობი 2 მლნ. ჰა-თი შემცირდა. მიწის საკმაოდ დიდ ნაწილს იყენებდნენ არასაწარმოო მიზნებით: სანადირო სავარგულებად, ორმების საძოვრებად და ა.შ. ამასთანავე ინგლისის მრავალი სახეობის სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტებზე, რომლებიც შემოჰქონდათ ბრიტანეთის იმპერიის ქვეყნებიდან, არ ვრცელდებოდა პროტექციონიზმი. ინგლისელი ფერმერები უცხოეთის კონკურენციისაგან ნაკლებად დაცულნი აღმოჩნდნენ, ვიდრე მრეწველები. მთავრობა ფართოდ გამოიყენებდა სუბსიდიებს სოფლის მეურნეობის განვითარებისათვის. 1939 წ. შუალედში დაწესდა გარანტირებული ფასები სოფლის მეურნეობის ძირითად პროდუქტებზე: რძეზე, ხორცზე, ხორბალზე, შერიაზე, შაქრის ჭარხალზე და სხვ. სახელმწიფოს სუბსიდიებმა მთლიანად სოფლის მეურნეობის პროდუქტების სასაქონლო ღირებულების 8% შეადგინა. ეს დადებითი ღონისძიება იყო, მაგრამ არ იყო საკმარისი სოფლის მეურნეობის მასშტაბების იმდენად გასაფართოებლად, რომ დაეკმაყოფილებინა ქვეყნის მოთხოვნილება. სოფლის მეურნეობის განვითარებას ისიც ამუხრუჭებდა, რომ ამ დარგში უფრო დაბალი ანაზღაურება იყო, ვიდრე სხვაგან, რაც სოფლის მეურნეობიდან სამუშაო ძალის გადინებას იწვევდა. ამის გამო, სოფლად დასაქმებულთა რაოდენობა 30%-ით, ხოლო სახნავი მიწის ფართობი – 25%-ით შემცირდა.

მსოფლიო ომებსშორის პერიოდში ტექნიკის გაუმჯობესებითა და სამიწათმოქმედო კულტურის ამაღლების შედეგად, სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის მოცულობა უმნიშვნელოდ გაიზარდა. მეორე მსოფლიო ომის დასაწყისში ინგლისის სოფლის მეურნეობა ქვეყნის მოთხოვნილებას სურსათზე მხოლოდ 30%-ით აკმაყოფილებდა. სამამულო პროდუქტებით უზრუნველყოფის სიდიდე პროდუქციის სახეების მიხედვით სხვადასხვა იყო. მაგ., ქვეყნის მოთხოვნილებას ახალ რძეზე ად-

გილობრივი წარმოება აკმაყოფილებდა 100%-ით, კარტოფილზე – 94%-ით, ხორცზე – 51%. სასლვარგარეთიდან შემოჰქონდათ შაქრის და ცხიმის 84%, ხორბლის და ფქვილის – 88%, ზეთის – 91%. ომის პერიოდში ინგლისს შეექმნებოდა სიმკვლეები სასლვარგარეთიდან სურსათის გადმოზიდვაში. 1937 წლიდან მთავრობის მიერ სოფლის მეურნეობაში გატარებული ღონისძიებები მიმართული იყო არა მხოლოდ იქითკენ, რომ იგი გამხდარიყო უფრო მეტად კონკურენტუნარიანი, არამედ იქითკენაც, რომ მომზადებულიყო მოსალოდნელი ომისათვის.

ომის წინა წლებში მთავრობის მიერ გატარებული პოლიტიკა ხელს უწყობდა კაპიტალის მიქცევას სოფლის მეურნეობისკენ, რის შედეგადაც სავაჭრო და სამრეწველო მონოპოლიები აქტიურად მკვიდრდებოდნენ სოფლის მეურნეობაში. შეიქმნა მსხვილი ფერმები. ომის წინა წლებში ქვეყანაში ფაქტიურად აღარ არსებობდა სასოფლო-სამეურნეო წარმოების არც ერთი სფერო, არც ერთი სასოფლო-სამეურნეო რაიონი, რომლის განვითარებაც პირდაპირ ან არაპირდაპირ არ ეოფილიყო დაკავშირებული საბანკო, სამრეწველო, ან სავაჭრო კომპანიებთან.

1939 წ. ბოლოს ინგლისში დაიწყო წარმოების ზრდა და 1940 წ. შეაღწეა კრიზისამდელ დონეს მიაღწია. 1937 წ. კრიზისის დაძლევა დაკავშირებული იყო სამხედრო წარმოების ზრდასთან. გარდა ამისა, 30-იანი წლების მეორე ნახევარშიც გრძელდებოდა ინგლისის ურთიერთობის ნორმალისაზცია მასზე დამოკიდებულ ქვეყნებთან. ოტავის კონფერენციის გადაწყვეტილებებმა და საიმპერიო პრეფერენციული სისტემის შექმნამ ქვეყანაში ხელსაყრელი ეკონომიკური პირობები შექმნა.

მხოლოდ 1937 წ. გამწვავდა ინგლის-ირლანდიის კონფლიქტი. ირლანდიის პარლამენტმა მიიღო კონსტიტუცია, რომლითაც თავი დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ გამოაცხადა. 1938 წ. ინგლისი იძულებული იყო ეცნო ირლანდიის რესპუბლიკა, შეეწვიტა საბაჟო ომი და მისი ტერიტორიიდან გამოეყვანა ჯარები. ინგლისი ირლანდიასთან თანამშრომლობდა თავდაცვით საკითხებში, და ამავდროულად ზღუდავდა მის საგარეო პოლიტიკურ სუვერენიტეტს.

დომინიონებთან ინგლისის ურთიერთობაში მნიშვნელოვანი გახდა ეროვნულ-განმათავისუფლებული მოძრაობის დათრგუნვა. იგი კოლონიებსა და დამოკიდებულ ქვეყნებში ყველა ზომებით და საშუალებებით ცდილობდა გავლენის შენარჩუნებას. დომინიონებმა დაიწვეს ინგლისიდან სოციალური საქონლის იმპორტის შესაძლებლობა, ამან ინგლისში გამოიწვია იმპორტის სრულ ექსპორტთან შედარებით და დაიწყო საგარეო საეკონომიკური დეფიციტი. ამასთან დომინიონებმა გააფართოვეს კავშირები ურთიერთშორის და იმპერიის გარეშე ქვეყნებთან. ბრიტანეთის იმპერიის ბაზრებზე შეიტანენ ინგლისის მსხვილი კონკურენტები – აშშ, იაპონია და გერმანია.

აშშ-ის კონკურენციის შედეგად შემცირდა ინგლისის როლი რიგ საერთაშორისო სანედლეულო კარტელებში. თუ პირველ მსოფლიო ომამდე ინგლისი ასრულებდა წამყვან როლს ნავთობის და ნავთობპროდუქტების მსოფლიო ბაზარზე, აშშ-ის ნავთობის კომპანიების წარევით ძალთა თანაფარდობა შეიცვალა. 1939 წ. ამერიკის კაპიტალის კონტროლის წილმა ნავთობის მარაგზე 58%, ხოლო 1937 წ. – ნავთობის მოპოვებაში 80% შეადგინა. გაიზარდა აშშ-ის როლი ნავთობპროდუქტებით ვაჭრობაში.

მეორე მსოფლიო ომის წინ აშშ-მა მოახერხა პირველი ბზარი გაეჩინა ბრიტანეთის იმპერიის პრეფერენციულ სისტემაში. კანადასთან ვაჭრობაში მათ ისეთივე უპირატესობა მოპოვეს, რაც ოტავის შეთანხმებით მხოლოდ ინგლისს ენიჭებოდა.

ინგლის-ამერიკის კონკურენცია უმთავრესად კაპიტალის გატანის სფეროში ვლინდებოდა, ინგლის-გერმანიისა კი ძირითადად სამრეწველო საქონლის ექსპორტში. 1937 წ. მსოფლიო ექსპორტში ინგლისის და გერმანიის წილი ერთნაირი იყო – 20,8%, ხოლო ახალი დარგების – მანქანების, ქიმიური პროდუქტების, ელექტროსაქონლის, ფოლადის ნაწარმის – ექსპორტში გერმანიამ რამდენადმე გაუსწრო ინგლისს.

ინგლისის და გერმანიის ინტერესები მრავალ სფეროში ეჯახებოდნენ ერთმანეთს. მაგ., პრეფერენციული სისტემის მოქმედებით ბრიტანეთის იმპერიის ბაზრები გერმანიისათვის ფაქტობრივად დაიკეტა. სამაგიეროდ, მან ინგლისის მონოპოლიები გამოადევნა სხვა ბაზრებიდან, განსაკუთრებით სამ-

ხრეთ-აღმოსავლეთ და დასავლეთ ევროპიდან, ლათინური ამერიკიდან. 1938 წ. გერმანიის წილი 8-ჯერ აღემატებოდა ინგლისის წილს უნგრეთისა და ბულგარეთის იმპორტში, 6-ჯერ – რუმინეთის და 3-ჯერ – საბერძნეთის იმპორტში. ამ ქვეყნებიდან გერმანია ღებულობდა ნედლეულს და სურსათს (ბოქსიტებს, ნავთობს, ტყვიას, ხე-ტყეს, თაფლს, პურს, ხორცს).

პიტლერული გერმანია ცდილობდა მსოფლიოს ხელახალ გადანაწილებას, კერძოდ ბრიტანეთის და საფრანგეთის კოლონიების მითვისებას. ინგლისის, აშშ-ის და საფრანგეთის იმპერიალისტები კი ცდილობდნენ გერმანიის ინტერესები მიემართათ სსრკ-სკენ, რაც 1938 წ. მიუნჰენის პოლიტიკის საფუძველი გახდა. მათ სურდათ, რომ გერმანიას და მის მოკავშირე იაპონიას ომი გაეჩაღებინათ საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ, დაასუსტებდნენ რა მებრძოლი ქვეყნები ერთმანეთს, ამის შემდეგ დასავლეთის სახელმწიფოები თავს მოახვედნენ საკუთარ პოლიტიკას მთავარ კონკურენტებს მსოფლიო ბაზარზე და განადგურების პირას მიიყვანდნენ საბჭოთა კავშირს. ამგვარი ბეცი პოლიტიკის შედეგად ფაშისტურმა გერმანიამ ხელთ იგდო ავსტრია და ჩეხოსლოვაკია.

ამრიგად, ბრიტანეთმა მართალია დაკარგა მსოფლიო კაპიტალისტური სავაჭრო ცენტრის ფუნქცია, მაგრამ მაინც შეინარჩუნა მოწინავე პოზიციები. ინგლისის სასაქონლო ბირჟებს ეკავათ მონოპოლიური მდგომარეობა.

მიუხედავად 30-იანი წწ. წარმატებებისა ბრიტანეთმა ვერ შეძლო პირველობის დაბრუნება მსოფლიო ბაზარზე. იგი გამოირჩეოდა განვითარების დაბალი და არასტაბილური ტემპებით. 8 წლის განმავლობაში (1921, 1926, 1928, 1930-1933, 1938 წწ.) შეინიშნებოდა ერთობლივი შიდა პროდუქტის წარმოების დაცემა. მიუხედავად ხელისუფლების დახმარებისა და კოლონიური იმპერიის რეზერვების მობლიზაციისა, ინგლისის პოზიციები მსოფლიო არენაზე მაინც უარესდებოდა. 1938 წ. მისი წილი მსოფლიო კაპიტალისტურ წარმოებაში 1913 წ. შედარებით 14,8-დან 11,3%-მდე შემცირდა. თუმცა მეორე მსოფლიო ომის წინ ინგლისი კვლავ მსოფლიოში ერთ-ერთ წამყვან სახელმწიფოდ გვევლინება.

თემა 18. საზრანგეთის ეკონომიკური განვითარების ტემპების შენელება მსოფლიო ომების პერიოდში

1. პირველი მსოფლიო ომის გავლენა საზრანგეთის ეკონომიკაზე

პირველმა მსოფლიო ომმა დიდი გავლენა მოახდინა საზრანგეთის სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაზე და განვითარებულ ქვეყნებს შორის მის პოზიციაზე. ომის წლებში და განსაკუთრებით ომისშემდგომ პერიოდში ქვეყნის ეკონომიკასა და სოციალურ სტრუქტურაში მოხდა ღრმა ცვლილებები.

ომმა საზრანგეთი ძლიერ დააზარალა. დაიღუპა 1,3 მლნ. და დასახიროდა 750 კაცი. უშუალოდ საზრანგეთის ტერიტორიაზე ოთხი წელი მიმდინარეობდა საომარი მოქმედებანი. ომის დასაწყისშივე გერმანიის მიერ ოკუპირებულ იქნა საზრანგეთის სამრეწველო წარმოებით განვითარებული ჩრდილო-აღმოსავლეთის 10 დეპარტამენტი, რის შედეგადაც წყობიდან გამოვიდა 6 ათასი კმ რკინიგზა და 52 ათასი კმ გზატკეცილი. გერმანელებმა დაანგრეს და დააზიანეს. 550 ათასი სახლი, 23 ათასი ფაბრიკა, ქარხანა და მღარო. განადგურდა საეკონომიკური ფლოტის ნახევარი. საერთო დანაკარგმა შეადგინა 134 მლრდ. ფრანკი ოქროთი. საზრანგეთი კრედიტორიდან მოვალე ქვეყნად გადაიქცა. მისმა სამხედრო და ომისშემდგომმა ვალმა აშშ-თან და სხვა ქვეყნებთან შეადგინა 62 მლრდ. ფრანკი. 1920 წ. საზრანგეთის საერთო სახელმწიფო ვალმა შეადგინა 300 მლრდ. ფრანკი.

ომის წლებში საზრანგეთმა ცენტრალურ, სამხრეთ და დასავლეთის რაიონებში მოახდინა სამრეწველო ობიექტების ევაკუაცია. პარიზში, ლიონში, მარსელში, ნანტაში, ბორდოში, ტულუზაში და სხვა ქალაქებში შეიქმნა მრეწველობის ახალი დარგები. გააძლიერა ნახშირის და რკინის მეორეხარისხოვანი საბადოების ექსპლოატაცია, გააფართოვა წყლის ენერგიის გამოყენება. მიუხედავად მნიშვნელოვანი დეპარტა-

მენტების ოკუპაციისა სამხედრო მრეწველობას იარაღით უნდა მოემარაგებინა არა მარტო საფრანგეთის, არამედ მოკავშირეთა არმიაც. ნედლეულის ნაწილი იგზავნებოდა ინგლისში. ომმა ბიძგი მისცა საავიაციო, საავტომობილო და ქიმიური მრეწველობის განვითარებას.

ნედლეულის, საწვავის და სამუშაო ძალის სიმცირის პირობებში დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა წარმოების რაციონალიზაციას. მოხდა მისი მექანიზაცია და სტანდარტიზაცია, შეიცვალა მრეწველობის წამყვანი დარგების ტექნიკური დონე. მთლიანად ომის წლებში უსარმაზარმა სამხედრო-სამრეწველო შეკვეთებმა და ოკუპირებული რაიონების დანაკარგების კომპენსირების აუცილებლობამ დააჩქარა საფრანგეთის ინდუსტრიალიზაცია, თუმცა წარმოების განვითარება იყო ცალმხრივი, ვინაიდან უპირატესობა ძირითადად ომისათვის მომუშავე საწარმოებს ენიჭებოდა, სახალხო მოხმარების საგნების წარმოება კი ნელა ვითარდებოდა.

ომმა მნიშვნელოვნად შეარყია საფრანგეთის სოფლის მეურნეობა. ქვეყნის სურსათის მომარაგებაში დიდ როლს თამაშობდა ოკუპირებული რაიონები. გლეხები ჯარში მობილიზაციის გამო მოწყდნენ სოფლის მეურნეობას. მიკვეთრად დაეცა ძირითადი სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების წარმოება. საფრანგეთი იძულებული იყო იმპორტი გაეზარდა.

ომმა უარყოფითად იმოქმედა საფრანგეთის საკრედიტო სისტემაზე, მოხდა ფასების, სახელმწიფო ვალების და სპეკულაციის ზრდა. მრეწველობის და ეაჭრობის მოგების ზრდას თან სდევდა რეალური ხელფასების დაცემა და მუშათა ექსპლოატაციის გაძლიერება.

ომის შედეგად საფრანგეთმა დაკარგა საზღვარგარეთის ინვესტიციების მნიშვნელოვანი ნაწილი. ბზარი გაუზნდა მისი, როგორც მსოფლიო კრედიტორის პოზიციას. ომის პერიოდში მოხდა კაპიტალის მნიშვნელოვანი გადანაცვლება კრედიტის სფეროდან წარმოებაში.

ომის წლებში და განსაკუთრებით ომისშემდგომ პერიოდში გაძლიერდა წარმოებისა და კაპიტალის კონცენტრაციის პროცესი. გიგანტურმა მონოპოლიებმა, რომლებიც გამდიდრდნენ საომარი შეკვეთებით, ხელში ჩაიგდეს ქვეყნის ძირითადი ეკონომიკური პოზიციები. უმსხვილესი ბანკები:

პარიზ-ნიდერლანდების, ინდოჩინეთის, ლიონის კრედიტი და სხვ., ატრიალებდნენ ასეულობით მილიონ ფრანკს.

საფრანგეთის ეკონომიკაში დიდი იყო სოფლის მეურნეობის როლი. 1921 წ. სოფლად ცხოვრობდა მთელი მოსახლეობის 53,6%. ომის ზეგავლენით გაძლიერდა მიწის მსხვილი მფლობელების: კაპიტალისტების, მემამულეების და კულაკების კონცენტრაციის პროცესი. სასოფლო-სამეურნეო აღწერის მონაცემებით, მსხვილი მეურნეობების წილად (თეთოთეული 40 ჰა-ზე მეტი ფართობით), რომლებიც შეადგენდნენ მთელი მეურნეობების 3,3%, მოდიოდა დამუშავებული მიწის ფართობის 45,6%. მაშინ, როდესაც წერილი მეურნეობანი (1 ჰა-მდე ფართობით) შეადგენდნენ მთელი მეურნეობების 38,5%, ფლობდნენ დამუშავებული მიწის ფართობის 2,6%-ს. მთელი მეურნეობების 1/4 ამუშავებდნენ გლეხი-მოიჯარეები. საფრანგეთის სოფელში ითვლებოდა 3 მლნ. მოჯამაგირე.

საფრანგეთისათვის მნიშვნელოვანი იყო 1919 წლის ვერსალის ხელშეკრულება, რომლის მიხედვითაც გერმანიამ საფრანგეთს დაუბრუნა რკინითა და კალიუმის საბადოებით მდიდარი ელზასი და ლოთარინგია, საფრანგეთს საკუთარებაში (გამოსყიდვის უფლებით) გადაეცა ზაარის ქვანახშირის აუზი, სადაც თავმოყრილი იყო 52 მსხვილი მეტალურგიული საწარმო, მასზე მოდიოდა აგრეთვე გერმანიის ბამბის მრეწველობის 1/6. ამასთანავე, საფრანგეთს უნდა მიეღო გერმანიის მიერ გადასახდელი რეპარაციის თანხების 52% იმ ზარალის ასანახად, რაც მან განიცადა 1871 წელს საფრანგეთ-პრუსიის ომში ელზასის და ლოთარინგიის დაკარგვის შედეგად. საფრანგეთმა გააფართოვა თავისი კოლონიური იმპერია გერმანიის კოლონიების ხარჯზე. მიიღო სირია, ლიბანი და გერმანიის აფრიკული კოლონიების ნაწილი.

2. საფრანგეთის ეკონომიკური განვითარების უთანაბრობა 20-იან წლებში

პირველი მსოფლიო ომისგან მნიშვნელოვნად დაზარალდა საფრანგეთის ეკონომიკა. სამრეწველო წარმოება 40%-ით და სასოფლო-სამეურნეო – 1/3-ით შემცირდა. ომის შემდგომ

პერიოდში კი მოხდა ეკონომიკური ზრდის ტემპების დანქარება. საფრანგეთის ეკონომიკური ზრდის ტემპები აღემატებოდა სხვა ლიდური ქვეყნების ზრდის ტემპებს (გარდა აშშ-სა). 1929 წ. სამრეწველო წარმოება 1920 წელთან შედარებით გაიზარდა 77%-ით.

საფრანგეთის ეკონომიკის ზრდა გამოწვეული იყო: 1. ელ-ზასისა და ლოთარინგიის დაბრუნებით; 2. დანგრეულ ოლქებში აღდგენილი სამუშაოების გაფართოებით, რამაც საფრანგეთის მძიმე მრეწველობა უზრუნველყო შედარებით ფართო და მყარი საშინაო ბაზრით; 3. გერმანული რეპარაციების მიღება.

ევროპის ხელშეკრულებამ საფრანგეთში შექმნა ხელსაყრელი პირობები სამრეწველო წარმოების განვითარებისათვის. ქვეყანამ მიიღო მრავალი მსხვილი საწარმო და ნედლეული რესურსებით მდიდარი ლოთარინგია და ელზასი. ლოთარინგია იძლეოდა იმდენ მადანს, რასაც მთელი ქვეყანა. აქ იყო კარგად შეიარაღებული მეტალურგიული ქარხნები. მადნის მოპოვებით საფრანგეთი ევროპაში პირველ და მსოფლიოში მეორე ადგილზე გამოვიდა. საფრანგეთის ბრძმედების საწარმოო სიმძლავრეები გაიზარდა 70%, ხოლო ფოლადის ჩამომსხმელი – 50%-ით. ელზასში იყო მაღალგანვითარებული საფეიქრო მრეწველობა. ომამდელ წლებში აქ იწარმოებოდა ქვეყანაში დამზადებული ქსოვილების ნახევარი. ელზასში იყო კალიუმის მარილების უმდიდრესი საბადო. საარის ოლქი ქვეყანას ამარაგებდა ნახშირით. ომისშემდგომ პერიოდში გაძიდრდა საფრანგეთის მეტალურგიული და სანედლეულო ბაზა, რამაც გააფართოვა წარმოების საშუალებათა წარმოების ბაზარი.

სამრეწველო წარმოების აღმავლობას ხელს უწყობდა აგრეთვე ადრე ოკუპირებულ ჩრდილოეთ და ჩრდილო-აღმოსავლეთ რაიონებში აღდგენითი სამუშაოები, იქმნებოდა ნედლეულისა და მოწყობილობათა დამატებითი ბაზარი. ამ რაიონებში მრეწველობა ფაქტიურად თავიდან იქმნებოდა, აშენდა და მოდერნიზებულ იქნა მრავალი პორტი. ცენტრალური მასივის, ალპებისა და პირენეის მთებში დაიწყო ჰიდროელექტროსადგურების მშენებლობა. წარმოების შეიარაღება ხდებოდა ახალი ტექნოლოგიებით. ამასთანავე ახდენდნენ ძველ მოწყობილობათა განახლებას.

აღმავლობას 20-იან წლებში სტიმულს აძლევდა გერმანიის რეპარაციები, რომლებიც 1930 წლამდე 20,7 მლრდ. მარკის (ოქროთი) საერთო თანხიდან საფრანგეთმა მიიღო 8,2 მლრდ. მარკა. ასევე რეპარაციის ანგარიშში ღებულობდა ნახშირს, ხე-ტყეს, ცემენტს. საფრანგეთის საწარმოებზე დაბალ ფასებში ანაწილებდნენ ნახშირს, რამაც შეამცირა წარმოების ხარჯები და გაზარდა საფრანგეთის საქონლის კონკურენტუნარიანობა. რეპარაციებმა გავლენა იქონია კაპიტალის დაგროვებაზე, ოქროს და ვალუტის ნაკადზე. სახელმწიფო სუბსიდიების დახმარებით აღდგა და შეკეთდა 8 ათასამდე სამრეწველო საწარმო, აშენდა ახალი ქარხნები, ელექტროსადგურები, გაიყვანეს რკინიგზები.

საფრანგეთის კოლონიური სამფლობელოები ტერიტორიულად 20-ჯერ აღემატებოდა თვით საფრანგეთის ტერიტორიას. ომის შემდეგ მკვეთრად გაიზარდა კოლონიების, როგორც სანედლეულო და სასურსათო ბაზის და სამრეწველო პროდუქციის გასაღების ბაზრის როლი. საფრანგეთის ექსპორტში კოლონიების წილი 1918 წ. შეადგენდა 11,4%, ხოლო 1927 წ. – 37%. ამგვარად, საფრანგეთის ომის შემდგომ სამეწველო აღმავლობას დიდად შეუწევს ხელი კოლონიებმა, რომლებიც საფრანგეთის მრეწველობას უზრუნველყოფდნენ ნედლეულის მრავალი სახეებით და გასაღების ბაზრით. 1927-1933 წწ საფრანგეთის კაპიტალის ექსპორტის 75% მოდიოდა კოლონიურ სამფლობელოებზე.

ზრდის სწრაფი ტემპი განაპირობა ახალი სამრეწველო ცენტრებისა და მრეწველობის ახალი დარგების, სააეტიმოპილო, საავიაციო, ნავთობნამომსხმელი, ელექტროტექნიკური, ქიმიური, რადიოტექნიკური და სხვ. აღმოცენებამ.

ომის შემდეგ ეკონომიკის მშვიდობიან ყაიდაზე გადასაყვანად მთავრობამ გააუქმა საბარათო სისტემა; ომისდროინდელი კანონები ნედლეულის, შეკვეთების და სამუშაო ძალის სახელმწიფოს მიერ განაწილების შესახებ; სამხედრო ქარხნების ნაწილი გადაეცა კერძო პირებს.

ომის წლებში და განსაკუთრებით ომისშემდგომ პერიოდში გაძლიერდა წარმოებისა და კაპიტალის კონცენტრაციის პროცესი. გიგანტურმა მონოპოლიებმა, შნეიდერმა, როტშილ-

დმა და სხვა მსხვილმა მრეწველებმა და ბანკირებმა ხელში ჩაიგდეს ქვეყნის ეკონომიკის ძირითადი პოზიციები. მძიმე მრეწველობაში „მძიმე მრეწველობის კომიტეტი“ აერთიანებდა 250 მეტალურგიულ კომპანიას, რომელთაგან ექვსი აწარმოებდა მთლიანად ქვეყანაში წარმოებული თუჯის და ფოლადის პროდუქციის 3/4-ს. გაიზარდა მაღაროების მფლობელთა (ცენტრალური გაერთიანების, სამთო-მეტალურგიული საწარმოების გაერთიანების, საფრანგეთის გემისმფლობელთა (ცენტრალური კომიტეტის ძლევამოსილება; ნახშირის მოპოვებას აკონტროლებდა სამი კომპანია, კვების მრეწველობას – სამი, ქიმიურს – ხუთი, ავტომობილმშენებლობას – 3, ელექტროტექნიკურ მრეწველობას – ერთი კომპანია.

საფრანგეთის მეურნეობა არათანაბრად ვითარდებოდა. აღმავლობა შეინიშნებოდა წარმოების საშუალებათა მწარმოებელ დარგებში. მსუბუქი მრეწველობის დარგები კი ტკეპნიდნენ ერთ ადგილას. გარდა ამისა, ზრდის პროცესს შესაბამისად თან არ სდევდა სოფლის მეურნეობის აღმავლობა. ომის დროს და ომის შემდეგ მიმდინარეობდა მოსახლეობის მიგრაცია ქალაქებში. სოფლის მეურნეობის მრავალი დარგი მოიცავდა ჭარბწარმოების კრიზისმა.

ორ მსოფლიო ომს შორის პერიოდში სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის მოცულობა მერყეობდა ომამდელი დონის ფარგლებში. მისი წარმოების ზრდამ (1938 წ. 10%-ით მეტი 1913 წელთან შედარებით) ვერ აღმოფხვრა საფრანგეთის აგრარული სექტორის მწვავე პრობლემები. შეინიშნებოდა ტექნიკური აღჭურვილობის უკმარისობა და დაბალი მოსავლიანობა, წარმოების შედარებით მაღალი ხარჯები და დასავლეთის სხვა ქვეყნებთან შედარებით დაბალი კონკურენტუნარიანობა. ამავე დროს ფასები საშინაო ბაზარზე იყო ძალიან დაბალი, რაც არ იყო საკმარისი წყრილი მეურნეობის ხარჯების დასაფარავად. ეს კი იწვევდა გლეხთა გაჩანაგებას და სოფლის მოსახლეობის დიფერენციაციას. საფრანგეთი ძველებურად რჩებოდა პარცელური მეურნეობის ქვეყნად, რომელიც მოკლებული იყო ტექნიკურ სიახლეებს, ნაკლებად ხდებოდა აგრონომიული მეთოდების მოდერნიზაცია და სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ინტენსიფიკაცია.

ამრიგად, პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ საფრანგეთის წარმოებაში დროებით შეიქმნა განვითარების ხელსაყრელი პირობები, რასაც შედეგად მოჰყვა 20-იან წლებში წარმოების აღმავლობა. სამრეწველო წარმოების ზრდის ტემპები უფრო მაღალი იყო, ვიდრე სხვა განვითარებულ კაპიტალისტურ ქვეყნებში. 1929 წ. საფრანგეთის სამრეწველო წარმოება 1920 წელთან შედარებით გაიზარდა 77%-ით.

3. 1929-1933 წწ. მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი და მისი გამოვლენის თავისებურებანი

საფრანგეთის ეკონომიკის სტაბილუმიზაცია ხანმოკლე აღმონინდა. 1930 წლის შემოდგომაზე, სხვა კაპიტალისტურ ქვეყნებთან შედარებით საფრანგეთში მოგვიანებით დაიწყო მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი. კრიზისმა შეაჩერა აღდგენითი სამუშაოები და გამოაცოცხლა სამხედრო მრეწველობა. ამ კრიზისის შედეგად საფრანგეთის ეკონომიკა 1913 წლის დონემდე დაქვეითდა.

კრიზისმა მოიცვა როგორც წარმოების საშუალებათა მწარმოებელი, ისე მოხმარების საგნების მწარმოებელი საწარმოები. მძიმე მდგომარეობაში აღმონინდა მრეწველობის ისეთი დარგები, როგორიცაა მანქანათმშენებლობის, მეტალურგიული, საფეიქრო, ტყავის, კვების. კრიზისი ერთობ გაჭიანურდა და 1935 წლამდე გაგრძელდა, ქვეყანაში დაიწყო დეპრესია, რომლის დროსაც სამრეწველო წარმოება რამდენადმე გაიზარდა, თუმცა 1929 წ. დონეს მაინც ვერ მიაღწია.

კრიზისის წლებში საფრანგეთის მანქანათმშენებლობის პროდუქციის მოცულობა 1929 წ. შედარებით დაეცა 69,6%-მდე, წარმოების საშუალებათა წარმოება – 80%-მდე, თუჯის გამოდნობა – 50%-მდე. შემცირდა ავტომობილების, ფერადი ლითონების, ალუმინის და თუთიის წარმოება. მძიმე მდგომარეობაში იმყოფებოდა საფეიქრო მრეწველობა, სადაც ჯერ კიდევ 20-იანი წლების შუახანებისთვის საწარმოთა ქრონიკულად დაუტვირთაობა და განვითარების შენერება შეინიშნებოდა.

ეს პერიოდი ხასიათდება არა მარტო წარმოების შეკეცით, არამედ ტექნიკური განვითარების შენერებითაც. გაიზარდა წარ-

მოების დაუტვირთაობა. სხვა განვითარებულ ქვეყნებთან შედარებით მოწყობილობათა არასაკმარისად მოდერნიზაციას საფრანგეთი მიჰყავდა ტექნიკურ ჩამორჩენილობამდე. 1938 წ. მანქანების საშუალო ასაკი საფრანგეთში იყო 25 წელი, ინგლისში – 7-8 წელი, აშშ-ში – 5-7 წელი, გერმანიაში – 3-4 წელი. მრეწველობის განვითარების ტემპებით, წარმოების მოცულობით და ერთ სულ მოსახლეზე პროდუქციის გამოშვებით საფრანგეთი ჩამორჩებოდა აშშ-ს, ინგლისს და გერმანიას.

კრიზისისგან ძლიერ დაზარალდა გლეხობა. სოფლის მეურნეობის შემოსავლებმა 1934 წ. შეადგინა 17 მლრდ. ფრანკი, ნაცვლად 1920 წლის 44,8 მლრდ.-ისა, ვალების, გადასახადების და იჯარის გადაუხდელობის გამო მასიური ხასიათი მიიღო გლეხების ქონების გაყიდვამ. გლეხები ტოვებდნენ სოფელს და მიდიოდნენ ქალაქში. სოფლის მეურნეობაში ითვლებოდა 2 მლნ. ლატაკი და 25 მლნ. მოჯამაგირე. 1934-1935 წწ. განაჩაგდა 400 ათასი გლეხი, მათი მიწები ხელში უვარდებოდა მდიდარ მიწათმფლობელებს, რომლებიც მიწის მესაკუთრეთა მხოლოდ 2%-ს შეადგენდნენ და ფლობდნენ მთელი დამუშავებული მიწის ნახევარს.

კრიზისმა უარყოფითი გავლენა მოახდინა საგარეო ეკონომიკურ კავშირებზე. საგარეო ვაჭრობა შემცირდა 2-ჯერ. საფრანგეთმა, ვერ გაუძლო რა ინგლისის, აშშ-სა და გერმანიის კონკურენციას, დათმო თავისი პოზიციები საგარეო ბაზრებზე. მოიშალა საშინაო ბაზრი, მკვეთრად შემცირდა ფასები ხორბალზე, ქერზე, შვრიაზე, მატყელზე, შაქარზე. იმპორტი და ექსპორტი 1930 წ. შედარებით 65%-ით შემცირდა. თუ კრიზისამდე საფრანგეთის ექსპორტი უსწრებდა წარმოების ზრდას, კრიზისის შემდეგ წარმოების ვარდნასთან შედარებით ექსპორტი უფრო სწრაფად მცირდებოდა. 1931 წლიდან საგადახდელო ბალანსი გახდა პასიური. საზღვარგარეთის მოვალეების გააოტრებასთან დაკავშირებით შემცირდა შემოსავლები საზღვარგარეთული ინვესტიციებიდან.

კრიზისის წლებში ბევრმა ქვეყანამ მოითხოვა სესხების გადახდის გადაუადება. მკვეთრად შემცირდა ტურიზმი, რამაც გამოიწვია არა მარტო სავალუტო, არამედ მომსახურების სფეროს (რესტორნები, სასტუმროები და ა.შ.) შემოსავლების შემ-

ცირება, ასევე შემცირდა ფუფუნების საგნების წარმოება, სამკერვალო წარმოებისა და ა.შ. ექსპორტის მკვეთრმა შემცირებამ იმპორტთან შედარებით, შეასუსტა საფრანგეთის საგარეო-საეკონომიკური პოზიციები. მისი წილი ომის დასაწყისში 7,7-დან 5%-მდე დაეცა.

პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ საფრანგეთმა დაკარგა საერთაშორისო მევახშის ფუნქცია. საზღვარგარეთული ინვესტიციების ნახევარი (9 მლრდ. დოლარიდან 4 მლრდ. დოლარი) დაკარგა რუსეთში კაპიტალისტური საკუთრების ნაციონალიზაციასთან და მეფის ხელისუფლებისა და დროებითი ბურჟუაზიული მთავრობის მიერ აღებული ვალების გაუქმებასთან დაკავშირებით. საზღვარგარეთის საწარმოების ნაწილი, სადაც დაბანდებული იყო საფრანგეთის კაპიტალი, გაიყიდა სამხედრო ვალების გადასახდელად. საფინანსო ცენტრმა გადაინაცვლა აშშ-ში. მართალია 1923-1937 წწ. საფრანგეთს კაპიტალი გააქონდა ცენტრალურ და სამხრეთ ევროპაში, მაგრამ ამან ვერ შეანერა ქვეყნის საფინანსო დასუსტების პროცესი. გაიზარდა საწარმოო ინვესტიციების წილი კოლონიებში. თუ ომამდე კოლონიებზე მოდიოდა საზღვარგარეთულ კაპიტალდაბანდებათა 10%, ორ მსოფლიო ომს შორის პერიოდში შეადგინა 20%. მეორე მსოფლიო ომის დასაწყისში საფრანგეთის კაპიტალდაბანდებები შეფასებული იყო 4,2 მლრდ. დოლარით, აქედან 500 მლნ. მოდიოდა კოლონიებზე. შეცვალა საგარეო საეკონომიკური კურსი. კოლონიების წილი ექსპორტში 1929 წ. 9%-დან 1937 წ. 28,2%-მდე, ხოლო იმპორტი – 12,1-დან 24%-მდე გაიზარდა. მოსახლეობის ზრდის დაბალ დონესთან დაკავშირებით კოლონიები გადაიქცნენ იაფი სამუშაო ძალის წყაროდ, რომლის ექსპლოატაციაც უზარმაზარ მოგებას აძლევდა ფრანგ მონოპოლისტებს.

4. სახალხო ფრონტის ეკონომიკური პოლიტიკა

მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის შედეგად რთული მდგომარეობა შეიქმნა საფრანგეთის ეკონომიკაში. კრიზისმა გაამწვავა სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები. 1936 წ. მრევ-

ველობაში დაწყებული გამოცოცხლება კელავ 1937 წ. დაწყებული კრიზისმა შეცვალა.

წარმოებისა და კაპიტალის კონცენტრაციამ გააძლიერა უმსხვილესი მონოპოლისტური კავშირების ძალაუფლება, მნიშვნელოვნად გაიზარდა ბანკების ფინანსური ძლიერება, განსაკუთრებით საფრანგეთის ბანკის, რომლის კაპიტალი 1935 წ. 1929 წელთან შედარებით 2-ჯერ გაიზარდა და 80 მლრდ ფრანკი შეადგინა. მუშათა შრომის ინტენსიფიკაციის მიუხედავად მათი ხელფასი 1929 წ. დონეზე დაბალი იყო. გაიზარდა ფასები, გადასახადები, ინფლაცია. 1938 წ. ფრანკის კურსი 1929 წ. შედარებით 2-ჯერ დაეცა, რის შედეგადაც 1938 წ. საცალო ფასები 1936 წელთან შედარებით 1/3-ით გაიზარდა.

1935-1938 წწ. პირდაპირი გადასახადები გაიზარდა 20%-ით, მშრომელთა წილად მოდიოდა მთელი გადასახადების 90%. გაძლიერდა მასების ექსპლოატაცია, ეკონომიკის მილიტარიზაცია. 1937 წ. სამხედრო ხარჯებმა შეადგინა სახელმწიფო ბიუჯეტის 30%. გამაღებულმა შეიარაღებამ გააძლიერა ფინანსური ოლიგარქიის მოგება.

ქვეყანაში სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გამწვავების პირობებში დაიწყო ბრძოლა ეკონომიკის ლიბერალური რეფორმირების მომხრეებსა და იმ რეაქციულ წრეებს შორის, რომლებიც მხარს უჭერდნენ ფაშისტურ ორგანიზაციებს. ეს ორგანიზაციები ცდილობდნენ საპარლამენტო სისტემის ლიკვიდაციას და ფაშისტური დიქტატურის დამყარებას, რაც გამოიწვევდა მთელ სახალხო მეურნეობაში ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური მმართველობის ჩამოყალიბებას.

სოფლად წარმოიქმნა პრობლემა ძირითადი სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების გასაღების სფეროში, შემცირდა ფასები, რამაც გამოიწვია გლეხთა უკმაყოფილება. ინტელიგენციის უკმაყოფილება გამოიწვია სახელმწიფო ხარჯების შემცირებამ განათლებასა და კულტურაზე. მრეწველობაში გახშირდა მუშათა საგაფიცვო მოძრაობა, სოციალური სამართლიანობისათვის, მილიტარიზმისა და ფაშისტური წინააღმდეგ ბრძოლაში მათ შეუერთდა ინტელიგენცია, გლეხობა და ქვეყნის საშუალო ფენა.

ამ პირობებში საფრანგეთის მთელი დემოკრატიული და პატრიოტული ძალები გაერთიანდნენ ერთიანი სახალხო

ფრონტის შექმნის ღოზუნგიო, რომელშიც შევიდნენ რესპუბლიკელები, დემოკრატები, ლიბერალები, სოციალისტები, კომუნისტები და საშუალო ფენა.

1936 წ. იანვარში გამოქვეყნდა სახალხო ფრონტის პროგრამა, რომლის შედგენაშიც მონაწილეობდა 98 ორგანიზაცია. პროგრამა ძირითადად ორიენტირებული იყო მოსახლეობის ფართო ფენების მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებაზე.

პროგრამის მთავარი მოთხოვნა იყო: პოლიტიკური ამნისტია; ფაშისტური ღიგის დაშლა; კოლექტიური უშიშროების სისტემის შექმნა; სამხედრო მრეწველობის ნაციონალიზაცია; მსხვილ ბანკებზე კონტროლი; 40-საათიანი სამუშაო კვირის და ორკვირიანი ფასიანი შეებულების შემოღება; უმუშევართათვის დახმარების გაზრდა; გლეხებისთვის დახმარება; სამუშაო აღგილების გაზრდა; ასაკობრივი საპენსიო ბარიერის შემცირების ხარჯზე სასოგადოებრივი სამუშაოების მასშტაბური ორგანიზაცია; სასოფლო-სამეურნელ საქონელზე შესასყიდო ფასების რეგულირებას მწარმოებელთა ინტერესების გათვალისწინებით; კანონი სავაჭრო შენობებზე გადასახადების შესახებ; წვრილ რანტიეთა ინტერესების დაცვა; მუშებისათვის ხელფასის მომატება საშუალოდ 7-დან 15%-მდე; პროფკავშირების თავისუფლება.

1936 წ. 4 ივლისს ჩამოყალიბდა სახალხო ფრონტი სოციალისტური პარტიის ღიდერის ბლიუმეს ხელმძღვანელობით. სახალხო ფრონტის ეკონომიკური პლატფორმის უდიდესი ნაწილი განმტკიცებული იქნა კანონმდებლობით. მიღებული იქნა ასზე მეტი პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური კანონი. ეს იყო სახალხო ფრონტის ტრიუმფი. განხორციელდა პროგრამის ცალკეული პუნქტი, კერძოდ: ხელფასები გაეზარდა მადაროელებს და სახელმწიფო მოსამსახურეებს, პენსიები გაეზარდა ყოფილ ფრონტელებს, გაუქმდა სახელმწიფო მოსამსახურეების წინააღმდეგ მიმართული დეკრეტები, უმუშევართათვის შეიქმნა სასოგადოებრივი სამუშაოები, უმუშევრობის დახმარებები გათავისუფლდა გადასახადებისაგან. მთავრობამ მოახდინა ვალების გადავადება მრეწველობაში, ვაჭრობასა და სოფლის მეურნეობაში. შენერდა ვალების გამო წვრილი ვაჭრებისა და ხელოსნების ქონების გაყიდვა, მათ

შეღავათიან პირობებში მიეცათ კრედიტები. ეროვნულმა ბიურომ მყარ ფასებში განახორციელა მარცვლეულის შესყიდვა, რომელიც კრიზისის პერიოდის ფასებს 2-3-ჯერ აღემატებოდა. სოფლად მცხოვრებ მრავალშვილიან ოჯახებსე შემოიღეს დახმარებები, ხოლო სასოფლო-სამეურნეო მუშებზე – ფასიანი შეებულებების სისტემა. საფრანგეთის კერძო ბანკებსე დაწესდა სახელმწიფო კონტროლი, მოხდა სამხედრო მრეწველობის ნაწილობრივი, ხოლო რკინიგზის სრული ნაციონალიზაცია. შეიქმნა რკინიგზის ეროვნული საზოგადოება სახელმწიფო კაპიტალის მონაწილეობით.

1937 წ. საგადასახადო რეფორმით გადასახადი წერილ საწარმოებზე იყო 2%, ხოლო მსხვილზე – 6%. მსხვილ მემკვიდრეობასა და შემოსავლებზე გაიზარდა გადასახადები. ახალგაზრდებისთვის მთავრობამ გაახანგრძლივა სწავლის ვადა, გამოყო დამატებითი კრედიტები განათლების, მეცნიერების და კულტურის განვითარებისათვის.

სახალხო ფრონტმა, რომლის რიგებში გაერთიანებული იყვნენ მუშები, გლეხები და ქალაქის წერილი ბურჟუაზია, მიაღწია მნიშვნელოვან წარმატებებს. ჩაიშალა რეაქციის ცდა საფრანგეთში დაემყარებინა ფაშისტური ტიპის დიქტატურა. მშრომელებმა მიაღწიეს სერიოზულ სოციალურ-ეკონომიკურ შედეგებს. თუმცა ამ მონაპოვარის შენარჩუნება ვერ მოახერხეს. დაიწყო ოქროს გატანა საზღვარგარეთ. ბანკირები და ქარხნების მფლობელები ცდილობდნენ ფრანკის კურსის დაცემას, რათა მუშათა ხელფასი გაეუფასურებინათ.

1937 წ. მეორე ნახევარში ქვეყანა მოიცვა ახალმა ეკონომიკურმა კრიზისმა. პირველ რიგში მან დარტყმა მიაყენა მიმდინდესტრიას – მეტალურგიულ, მანქანათმშენებელ, გემთმშენებელ და საამშენებლო მრეწველობას, იგი გავრცელდა მსუბუქ მრეწველობაზე და სოფლის მეურნეობაზე. დაიწყო უმუშევრობის ზრდა, გაძლიერდა ინფლაცია. მსხვილი ბურჟუაზია სისტემატურად არიდებდა თავს გადასახადების გადახდას.

1936 წ. მთავრობამ მიიღო შეიარაღების ოთხწლიანი პროგრამა. იგი ითვალისწინებდა ტანკების, არტილერიის, ტანკსა-

წინააღმდეგო და საზენიტო საშუალებების წარმოების გაფართოებას. 1937 წ. 1 იანვრიდან 1939 წ. 1 სექტემბრამდე საფრანგეთის არმიის შეიარაღებისათვის დაიხარჯა 30 მლრდ. ფრანკი.

მიუხედავად იმისა, რომ საფრანგეთი წარმოების მოცულობით და ტექნიკური დონით რამდენადმე ჩამორჩებოდა მოწინავე კაპიტალისტურ ქვეყნებს, მას გააჩნდა მათზე არანაკლებ აღჭურვილი მეტალურგიული, ლითონდამმუშავებელი, ელექტროტექნიკური, ქიმიური, საავტომობილო და სხვა საწარმოები, რომელთაც მოკლე დროში შეეძლოთ გადასულიყვნენ სამხედრო პროდუქციის წარმოებაზე.

ამრიგად, საფრანგეთს ჰქონდა რეალური პოტენციალი წარმატებით გაეწია წინააღმდეგობა გერმანია-იტალიის ფაშიზმისათვის, მაგრამ ხელისუფლების სათავეში სახალხო ფრონტის მივსლისთანავე ბურჟუაზიამ დაიწყო სამხედრო პროგრამის საწინააღმდეგო ღონისძიებების გატარება. მაგ., საავიაციო ქარხნებმა უარი თქვეს მრავალცვლიანი სამუშაოს შემოღებაზე. 1938 წ. მარტში მთავრობამ პროფკავშირების მხარდაჭერით მიადწია თავდაცვით დარგებში 45 საათინი სამუშაო კვირის შემოღებას. მრეწველობის ხელმძღვანელობამ იმ მოტივით, რომ ქარხანაში ჯერ კიდევ არ იყო დაწყებული სერიული წარმოება, უარი განაცხადა სამუშაო დღის გახანგრძლივებაზე.

საფრანგეთის მონოპოლისტები პრაქტიკულად ახორციელებდნენ ლოზუნგს „უმიჯობესია პიტლერი, ვიდრე სახალხო ფრონტი“. მრავალი ბანკი და კომპანია თანამშრომლობდა გერმანიის და იტალიის მონოპოლიებთან, რითაც ფაქტიურად ხელს უწყობდნენ მათი სამხედრო-სამრეწველო პოტენციალის განმტკიცებას. ბურჟუაზიამ დაიწყო აშკარა კომპანია სახალხო ფრონტის მიერ გატარებული ღონისძიებების წინააღმდეგ.

1938 წ. აპრილში შეიქმნა მემარჯვენე რადიკალის დალადიეს მთავრობა, რომელიც ფორმალურად მხარს უჭერდა სახალხო ფრონტს, 1936 წ. მთავრობამ პარლამენტისგან მიიღო განსაკუთრებული უფლებები ფინანსური გაჯანსაღების და მშრომელთა უფლებების ლიკვიდაციის შესახებ, 8%-ით

გაიზარდა პირდაპირი და არაპირდაპირი გადასახადები, ხოლო გადასახადები მსხვილი სამრეწველო და საეაგრო საწარმოებიდან შეამცირეს.

1938 წ. ოქტომბერში ყრილობაზე რადიკალების პარტიამ და რადიკალ-სოციალისტებმა მოიწონეს დალადიეს მთავრობის პოლიტიკა და მიიღეს გადაწყვეტილება სახალხო ფრონტის დაშლის შესახებ.

დალადიეს სახელთანაა დაკავშირებული 1938 წ. მიუნჰენის ხელშეკრულების ხელმოწერა ევროპის ოთხ ქვეყანას შორის (დიდი ბრიტანეთი, გერმანია, იტალია, საფრანგეთი) ნე-ხოსლოვაკიის დაყოფის შესახებ. მან ხელი შეუწყო მეორე მსოფლიო ომის დაწყებას. ცდილობდნენ პიტლერისათვის გაეხსნათ გზა აღმოსავლეთისაკენ, რეალურად კი ამგვარმა პოლიტიკამ 1940 წ. მოამზადა საფრანგეთზე თავდასხმა.

ამრიგად, საფრანგეთის ეკონომიკა მსოფლიო ომებს შორის პერიოდში უთანადოდ ვითარდებოდა. ეკონომიკის გამოცოცხლების, აღმავლობის და სტაბილიზაციის პერიოდს ენაცულებოდა ეკონომიკური რყევა, რამაც ქვეყანაში არასტაბილური ეკონომიკური და სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება შექმნა. ამ პირობებში მემარჯვენე წრეების ეკონომიკური პოლიტიკა მიმართული იყო სახალხო მეურნეობაში სახელმწიფოს წარუვების გაძლიერებისაკენ. სახელმწიფო რეგულირება დაეხმარა ბურჟუაზიას რეფორმების გზით გამოსულიყო რთული სოციალურ-ეკონომიკური სიტუაციიდან. ამასთანავე, საზოგადოების ფართო ფენების ინტერესებისათვის საფუძველი წაეყარა ეკონომიკურ ურთიერთობათა რეფორმირების პოლიტიკას სახელმწიფო რეგულირების სიტემის საფუძველზე სოციალური ბრძოლის უკიდურესი ფორმების გამოყენების გარეშე. საფრანგეთში ეტატიზაციის გამოცდილება სასარგებლო აღმოჩნდა სამეურნეო რეფორმირებისას ევროპის სხვადასხვა (განსაკუთრებით სკანდინავიის) ქვეყნებში მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ.

თემა 19. იაპონიის ეკონომიკური განვითარება მსოფლიო ომების პერიოდში

1. პირველი მსოფლიო ომის გავლენა იაპონიის ეკონომიკაზე

იაპონია პირველ მსოფლიო ომში გამოდიოდა რა ანტანტის მხარეზე, არ აწარმოებდა სამხედრო მოქმედებებს, მისი სამხედრო ოპერაციები შემოიფარგლა მხოლოდ ჩინეთში გერმანიის მფლობელობაში მყოფი შანდუნის პროვინციისა (მთავარ ქალაქ ცინდაოსთან ერთად) და წყნარ ოკეანეში გერმანიის კუთვნილი კუნძულების დაპყრობით. იაპონია ცდილობდა ესარგებლა თავისი გეოგრაფიული მდებარეობით და ემარცხა ჩინეთი. 1915 წელს იაპონელმა იმპერიალისტებმა ჩინეთს წარუდგინეს „21 მოთხოვნა“, რომელიც ითვალისწინებდა ჩინეთში იაპონიის სრული ეკონომიკური და პოლიტიკური დიქტატის დაწესებას. მრავალი ამ მოთხოვნათაგან, ჩინეთის მთავრობის მიერ მიღებული და გათვალისწინებული იქნა იმავე წელს დადებულ იაპონია-ჩინეთის კაბალურ ხელშეკრულებაში. მაგ.: იაპონიისათვის მიეცათ ჩინეთში სამრეწველო და კომერციული საქმიანობის უფლება; ჩინეთის რიგი ტერიტორიების, რკინიგზების და საწარმოების არენდის უფლება; ეკონომიკური იაპონიის განსაკუთრებული უფლებები სარკინიგზო მშენებლობის დაკრედიტებაში; აკრძალულიყო ჩინეთის პორტების და ეპორტების არენდა სხვა სახელმწიფოების მიერ და ა.შ.

იაპონიამ თავის სასარგებლოდ გამოიყენა საომარი ვითარება ევროპაში. მან სამხრეთ და აღმოსავლეთ აზიის ბაზრებზე დაიკავა გაბატონებული მდგომარეობა. 3-ჯერ გაზარდა თავისი ექსპორტი ამ რაიონებში. ომის ბოლოს იაპონიის წილი ჩინეთის საგარეო ვაჭრობაში შეადგენდა 50%, ინგლისის წილი – 17,1%, ხოლო აშშ – 12,8%. თითქმის ხუთჯერ გაიზარდა იაპონიის სახდელგარეთული ინვესტიციები.

სამხედრო მიწოდებებმა და საგარეო ეკონომიკურმა ექსპანსიამ ბიძგი მისცა ქვეყანაში მრეწველობის განვითარებას.

მისი პროდუქციის მოცულობა ომის წლებში გაიზარდა 2-ჯერ და მეტად. თითქმის 3-ჯერ გაიზარდა თუჯის და ფოლადის გამოდნობა, 7-ჯერ – გემების ტონაჟი. ომის ბოლოს იაპონიის გემთმშენებლობა მსოფლიოში მესამე ადგილზე გამოვიდა. მნიშვნელოვნად გაუმჯობესდა იაპონიის საწარმოების ტექნიკური აღჭურვილობა. ომის წლების მთავარი ეკონომიკური შედეგი იყო იაპონიის აგრარულ-ინდუსტრიულიდან ინდუსტრიულ-აგრარულ ქვეყნად გადაქცევა.

იაპონია ანტანტისათვის ასრულებდა რა სარფიან სამხედრო შეკვეთებს, ამავე დროს უზრუნველყოფდა მონოპოლიების უდიდეს მოგებასაც. ქვეყანაში სააქციო კაპიტალი 4-ჯერ გაიზარდა. იზრდებოდა მუშათა ექსპლოატაცია, ახანგრძლივებდნენ სამუშაო დღეს. 1914-1919 წწ. მუშათა რეალური შემოსავალი 1/3-ით დაეცა. სამაგიეროდ მონოპოლიებმა, მაგალითად, კონცერნმა „მიცუბისმა“ 1917-1919 წწ. ჩამოაყალიბა ახალი მსხვილი კომპანიები, რამდენიმე ასეული მილიონობით იენის კაპიტალით: 1917 წ. – გემთმშენებელი, მანქანათმშენებელი, რკინის და ფოლადის ჩამომსხმელი, 1918 წ. – სამთო, საეაჭრო და სასაწყობო, 1919 წ. – ბანკი და სადაზღვევო კომპანია.

ომმა დააჩქარა იაპონიის სოფლების განანაგება. მკვეთრად გაიზარდა ფასები სურსათზე, განსაკუთრებით ბრინჯზე. ღარიბი გლეხობა წარმოადგენდა იაპონიის სოფლის მოსახლეობის 70%-ზე მეტს, გლეხებს ბრინჯი არ ყოფნიდათ რა ახალ მოსავლამდე, იძულებული იყვნენ გაძვირებული ეყიდათ იგი. გრძელდებოდა გლეხთა გაღატაკება. გაიზარდა მოიჯარეთა და ნახევრადმოიჯარეთა რაოდენობა. იჯარის გადასახადმა ნატურით ზოგიერთ ადგილზე მიაღწია ბრინჯის მოსავლის 60-70%. გარდა იჯარისა, გლეხი დიდ სახელმწიფო გადასახადებს იხდიდა. ღირბი გლეხები ხშირად ებმებოდნენ სავახშო, ხოლო შეძლებული გლეხები – საბანკო სესხების კაბალაში.

პროლეტარიატისა და გლეხობის ეკონომიკური მდგომარეობის გაუარესება, კაპიტალისტებისა და სპეკულანტების გამდიდრება ხალხში დიდ უკმაყოფილებას იწვევდა. იაპონიაში დაიწყო სახალხო პოლიტიკური აქციები. სურსათზე ფასების მკვეთრი მომატების გამო დაიწყო გაფიცვები, რომელმაც მოიცვა მთელი ქვეყანა. ბრინჯი ომამდელთან შედარებით 6-ჯერ

გაძვირდა. 1918 წლის აგვისტოში გამოსვლებმა საერთო ეროვნული ხასიათი მიიღო. ამ მოძრაობაში მონაწილეობდა 10 მლნ.-მდე კაცი — მუშები, გლეხები, ხელოსნები, სტუდენტები. მოძრაობა გაგრძელდა 2 თვე და იგი სასტიკად ჩაახშეს.

1918 წ. გაზაფხულზე იაპონიამ დაიწყო ინტერვენცია საბჭოთა რუსეთის წინააღმდეგ. მათ განიზრახეს დაეპყროთ ციმბირის უდიდესი ნაწილი და დაემხოთ საბჭოთა ხელისუფლება. ეს ინტერვენცია დამთავრდა სრული მარცხით, ვინაიდან ინტერვენციამ მოითხოვა მნიშვნელოვანი ხარჯები, დაახლოებით 900 მლნ. იენი. იაპონია იძულებული შეიქმნა უკან დაეხია. მან დატოვა კუპულ სახალინის ჩრდილოეთი ნაწილიც.

2. იაპონიის ეკონომიკური განვითარება 20-იან წლებში

იაპონიის ეკონომიკაში სამხედრო აღმავლობა არ იყო მუდმივი. პირველი მსოფლიო ომის დამთავრებით გაუარესდა იაპონიის საგარეო ეკონომიკური პოზიციები. ევროპის სახელმწიფოებმა განაახლეს თავისი საქონლის გატანა აზიის ბაზრებზე და ამით იაპონიის კაპიტალისტებმა დაკარგეს აღმოსავლეთის ეს ბაზრები.

პირველი მსოფლიო ომის ბოლოს გამოვლინდა იაპონია-აშშ-ის წინააღმდეგობა. აშშ გადაიქცა რა მთავარ კაპიტალისტურ ქვეყნად, იაპონიამ რამდენადმე დათმო თავისი პოზიციები. ვაშინგტონის კონფერენციაზე 1921-1922 წწ. აშშ-ის ძალდატანებით იაპონიამ ცნო პრინციპი ჩინეთში „ღია კარის“ შესახებ, რაც შეესაბამებოდა აშშ-ის ინტერესებს ჩინეთის ბაზარზე.

საგარეო ეკონომიკური პოზიციების შესუსტებამ უარყოფითად იმოქმედა იაპონიის ეკონომიკურ განვითარებაზე. ომის დამთავრების შემდეგ 1920-1921 წწ. ქვეყანაში დაიწყო ეკონომიკური კრიზისი, რომელიც დაიწყო კრედიტის სფეროში. 1920 წ. გაზაფხულზე გაკოტრდა რამდენიმე ათეული ბანკი. მათ დასახმარებლად იაპონიის სახელმწიფო ბანკმა გამოყო 120 მლნ. იენი. იაპონიის ექსპორტი დაეცა 40%-ით, იმპორტი კი 31%-ით. სამრეწველო პროდუქცია შემცირდა 20%-ით. კრიზისის სიმძლავრე იმან

განაპირობა, რომ იაპონია განსაკუთრებულად იყო დამოკიდებული საგარეო ბაზარზე. კრიზისმა გამოააშკარავა იაპონიის ეკონომიკის სუსტი მხარეები: 1. მრეწველობის ცალკეული დარგების განვითარების უთანაბრობა; 2. სოფლის მეურნეობის ჩამორჩენილობა; 3. სპეკულაციური ტიპის საწარმოების სიმრავლე. კრიზისმა იაპონიის მრეწველები აიძულა, რომ ეკონომიკა სასწრაფოდ გადაეყვანათ მშვიდობიან ყაიდაზე.

1923 წ. 1 სექტემბერს იაპონიაში მოხდა ძლიერი მიწისძვრა. ყველაზე მეტად დაზარალდა ტოკიოს რაიონი იოკოჰამა. დაიღუპა 140 ათასი კაცი, მატერიალურმა ზარალმა მიაღწია 5 მლრდ. იენს. სახელმწიფომ დახმარება აღმოუჩინა დაზარალებულებს და პირველ რიგში მსხვილ მეწარმეებს. მათ გადაუვადა ყველა სახის გადასახადები და მისცა კომპენსაცია მიყენებული ზარალის ასანაზღაურებლად. ასეთმა დახმარებებმა მნიშვნელოვნად უბიძგა იაპონიის მრეწველობას აღმავლობისკენ.

1924-1926 წწ. შეინიშნებოდა სამშენებლო, მეტალურგიული, გემომშენებელი და მრეწველობის სხვა დარგების სწრაფი ზრდა, გაფართოვდა ეაჭრობაც. საფაბრიკო-საქარხნო წარმოების საერთო პროდუქციის ღირებულება გაიზარდა 6,6 მლრდ.-დან 7,1 მლრდ. იენამდე. უდიდესი მიღწევები პქონდათ მეტალურგიულ, მანქანათმშენებელ და ქიმიურ მრეწველობაში. აღსანიშნავია, რომ ტრადიციულად მოწინავე პოზიცია ეკავა ბამბეულის წარმოებას, რომელიც იძლეოდა სამრეწველო წარმოების 40%-ს. იაპონიის ნაწარმი მსოფლიო ბაზარზე კონკურენციას უწევდა სხვა ქვეყნებს. განუწყვეტლად იზრდებოდა მძიმე მრეწველობის როლი. 1929 წ. იგი იძლეოდა დამუშავებული მრეწველობის პროდუქციის 30%-ზე მეტს. იაპონიის მსხვილი საფაბრიკო-საქარხნო, განსაკუთრებით მძიმე მრეწველობის ზრდაზე დიდი გავლენა იქონია კორეის და მანჯურიის ნედლეულის რესურსების ექსპლუატაციამ.

1924-1926 წწ სამრეწველო აღმავლობის პერიოდში დამთავრდა იაპონიის მანქანათმშენებლობის, როგორც დამოუკიდებელი დარგის ჩამოყალიბება. ყოველწლიურად იზრდებოდა წარმოებული ძრავების რაოდენობა, რომლებსაც გამოიყენებდნენ ქარხნებსა და ფაბრიკებში. 1918-1929 წწ. ძრავათა სიმძლავრე გაიზარდა 4-ჯერ და შეადგინა 4,5 მლნ. ცხენის ძალა. ამავდროულად მიმდინარეობდა წარმოების კონცენტრაციის პრო-

ცესი. 1929 წ. საწარმოები, რომლებშიც იყო 50 კაცზე მეტი, აწარმოებდნენ მთელი სამრეწველო პროდუქციის 61%-ს.

იაპონიის მსხვილი კაპიტალი სულ უფრო მეტად განიმტკიცებდა პოზიციებს ეკონომიკის მთავარ დარგებში. კონცერნებმა „მიცუბისმა“ და „სუმიტომომ“ თავისი სიმძლავრეები გაზარდეს მძიმე მრეწველობაში, „მიცუბისმა“ და „იასუდამ“ – კრედიტებსა და საგარეო ვაჭრობაში.

ომისა და ომისშემდგომ პერიოდში წარმოებისა და კაპიტალის კონცენტრაციის პროცესი მონოპოლისტურ გაერთიანებათა (ოჯახური კონცერნების – ძაიბაცუს სახით) ჩამოყალიბებით ღამთავრდა. იგი აერთიანებდა ათეულობით სხვადასხვა საწარმოს, საოჯახო კორპორაციის კონტროლის ქვეშ და მოიცავდა ეკონომიკის ძირითად დარგებს. დასავლეთის საფინანსო-სამრეწველო მონოპოლიებისგან განსხვავებით ძაიბაცუ ჩამოყალიბდა არა კონკურენციული ბრძოლის შედეგად, არამედ სახელმწიფოს მიერ საგანგებო სავაჭრო-სამრეწველო ხელშეწყობით, რომელიც განსაკუთრებულ ოჯახებს ეძლეოდათ. ძაიბაცუს ღამახასიათებელი ნიშანია მისი უნივერსალურობა. კონცერნი „მიცუბისი“ 20-იან წლებში აკონტროლებდა 120 კომპანიას 900 მლნ. იენით. მის შემადგენლობაში შედიოდა სარკინიგზო და ელექტროტექნიკური კომპანიები, აგრეთვე – მეტალურგიული, სამთამადნო, გემთმშენებელი და საფეიქრო მრეწველობის საწარმოები. კონცერნი „სუმიტომოც“ მრავალდარგოვანი იყო. გაერთიანება „იასუდა“ თავიდან იყო მსხვილი საბანკო სახლი, მაგრამ შემდეგ მის კონტროლს დაექვემდებარა მრავალი სამრეწველო საწარმო.

ძაიბაცუს ძირითადი ნიშანია მისი მჭიდრო კავშირი სახელმწიფოსთან. დიდი იყო სახელმწიფოს, როგორც უმსხვილესი მეწარმის როლი. სახელმწიფო საწარმოებში მაღალი იყო ტექნიკური დონე. 1887-1940 წწ. მთავრობამ უზრუნველყო ქვეყნის ეკონომიკაში ინვესტიციების 2/3, მისი ძირითადი ნაწილი კონცერნებს გადაეცა. იმპერატორი, როგორც ქვეყნის უმსხვილესი მესაკუთრე, ფლობდა 1/2 მლრდ. იენის აქციებს, იყოფდა შემოსავლებს „მიცუბისის“ და „სუმიტომოს“ საგარეო ვაჭრობიდან და გემთმშენებლობიდან. სახელმწიფო-მონოპოლისტური კაპიტალი იაპონიაში მონოპოლი-

გბთან ერთად ჩამოყალიბდა. ეს განაპირობებდა მის განსაკუთრებულ ხასიათს.

იაპონიისათვის დამახასიათებელი იყო საგარეო ვაჭრობის პასიური ბალანსი, რაც მეტყველებდა საქონლის დაბალ კონკურენტუნარიანობაზე. ამის გამო ხშირად მეწარმეებს თავისი პოზიციების შესანარჩუნებლად ახიის ბაზარზე საქონელი დაბალ ფასებში გაჰქონდათ.

იაპონიის სამრეწველო აღმავლობა არ იყო ხანგრძლივი და მყარი. უკვე 1926 წ. ბოლოს და 1927 წ. დასაწყისში დაიწყო სამრეწველო პროდუქციის მოცულობის შემცირება. 1927 წ. ქარხნების უმეტესობა 1/4-ითაც არ იყო დატვირთული. 1925-1927 წწ. მუშათა რაოდენობა შემცირდა 10%-ით. 1927 წ. მარტ-აპრილის სამრეწველო კრიზისის საფინანსოც დაუმატა. მან მოიცვა საკრედიტო-საბანკო სისტემა, გაკოტრდა სავაჭრო სახლებისა და ბანკების ნაწილი. ამავე დროს გაძლიერდნენ უმსხვილესი ბანკები. 1928 წ. ხუთ მათგანში („მიცუი“, „მიცუბისი“, „იასუდა“, „სუმიტომო“ და „დაიტი“) იმყოფებოდა ქვეყნის მთელი საბანკო დეპოზიტების 35%, ხოლო სხვა 10 ბანკის ხელში — 55%. უნდა აღინიშნოს, რომ გაძლიერდა იაპონიის დამოკიდებულება საგარეო ბაზარზე და საგარეო სანედლეულო ბაზაზე.

1919-1928 წწ. იაპონიის სოფლის მეურნეობა ფაქტიურად იმყოფებოდა კრიზისულ მდგომარეობაში. ეს იყო მშრომელთა ცხოვრების დაბალი დონის მთავარი მიზეზი. საერთოდ ქვეყანაში იყო საშინაო პოლიტიკური არასტაბილურობა. 1927 წ. ხელისუფლებაში მივიდა გენერალი ტანაკა, მან შეიმუშავა გეგმა „ტანაკას მემორანდუმის“ სახელწოდებით, რომელიც ითვალისწინებდა იაპონიის იმპერიალიზმის სტრატეგიულ კერსს, აგრესიის გზით მსოფლიო ბატონობის დასამყარებლად. ამ გეგმის განსახორციელებლად იაპონია თავს უნდა დასხმოდა წინეთს. ქვეყანაში ამ დროს თავი იჩინა მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის პირველმა სიმპტომებმა. ამავე დროს ქვეყანაში გამწვავდა შიდაპოლიტიკური ბრძოლა და 1929 წ. ივლისში ტანაკას მთავრობა გადადგა.

ამრიგად 1919-1928 წწ. იაპონიისათვის გადაიქცა ეკონომიკის შემდგომი განვითარების მიმართულების ძიების პერიოდად. ყველაზე დიდი შედეგები მიღწეულ იქნა მიიღე მრეწველობის იმ დარგებში, რომლებიც სამხედრო პროდუქციის წარმოებაზე იყო ორიენტირებული.

3. 1929-1933 წწ. მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის გავლენა იაპონიის ეკონომიკაზე

1929 წელს სამრეწველო აღმავლობა შეიცვალა ჭარბწარმოების ეკონომიკური კრიზისით. ამ დროს გამოვლინდა ქვეყნის ეკონომიკის სუსტი მხარეები და იაპონიის კაპიტალიზმის შედარებითი ჩამორჩენილობა. 1929-1931 წწ. საფაბრიკო-საქარხნო მრეწველობის პროდუქციის საერთო ღირებულება შემცირდა 7,4 მლრდ.-დან 5 მლრდ. იენამდე, ანუ 32%-ით. მნიშვნელოვნად შემცირდა ქვანახშირის, მეტალურგიული, საფეიქრო დარგების და გემთმშენებლობის წარმოების მოცულობა. უმუშევართა რაოდენობამ 2,5-3 მლნ. კაცს მიაღწია.

კრიზისმა მძიმე დარტყმა მიაყენა სოფლის მეურნეობას, რომლის პროდუქციის ღირებულება ამ პერიოდში 60%-ით შემცირდა. აღსანიშნავია ისიც, რომ იაპონიის ეკონომიკაში სოფლის მეურნეობა უფრო დიდ როლს თამაშობდა, ვიდრე სხვა ქვეყნებში. ეკონომიკის აგრარულმა სექტორმა პირველმა განიცადა კრიზისული ვარდნის მთელი სიმწვავე. მძიმე მდგომარეობა იყო მეაბრეშუმეობაში, სადაც დასაქმებული იყო გლეხური მეურნეობის 50%, ხოლო აბრეშუმის ნედლეულის ექსპორტმა შეადგინა 30%. აშშ-ში კრიზისის შედეგად იაპონიიდან შემცირდა აბრეშუმის ექსპორტი, რამაც კატასტროფულად დასცა აბრეშუმის ფასები. ფასების შემცირებამ აბრეშუმზე, ბრინჯზე და სხვ. გამოიწვია მთლიანად სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის მოცულობის 40%-ით შემცირება.

კრიზისის წლებში მთლიანად დაეცა იაპონიის ექსპორტი. 1931 წ. იგი 1929 წ.-თან შედარებით 2-ჯერ დაეცა, ამასთანავე ექსპორტზე მოდიოდა ქვეყნის ერთობლივი ეროვნული პროდუქტის 20%. საშინაო და საგარეო ვაჭრობის შემცირებამ გამოიწვია გაუსაღებელი საქონლის დიდი რაოდენობით დაგროვება.

აღსანიშნავია, რომ ამ პერიოდში უმეტეს დარგებში, რომლებიც საშინაო ბაზრისათვის ამზადებდნენ ტრადიციულ იაპონურ საქონელს, როგორიცაა ეროვნული ტანსაცმელი, ფეხსაცმელი, ქოლგები, კერამიკული ნაწარმი, ფარანი და სხვ. წარმოება მანუფაქტურულ სტადიაში იმყოფებოდა.

კრისისი ტვირთად დააწვა მშენებლებს. დაიწვეს სამუშაო ადგილების შემცირება. უმუშევართა რაოდენობა 1929-1933 წწ. გაიზარდა 3 მლნ. კაცამდე, შემცირდა ხელფასები. ასეთ მძიმე ვითარებაში იაპონიის მთავრობა ეძებდა კრისისიდან გამო-სავალს. დანქარდა წარმოების რაციონალიზაცია, მისი კონ-ცენტრაცია და ცენტრალიზაცია, რასაც თან სდევდა წერი-ლი და საშუალო ბურჟუაზიის მასობრივი განანაგება. გაძ-ლიერდა კოლონიების ისედაც მკაცრი ექსპლოატაცია. ქვე-ყანაში უკიდურესად გამწვავდა სოციალური წინააღმდეგო-ბანი. მკვეთრად გაიზარდა გაფიცვების რაოდენობა მრეწვე-ლობაში და საიჯარო კონფლიქტები სოფლის მეურნეობაში.

კრისისიდან გამოსავალს იაპონიის ბურჟუაზია ეკონომიკის აქტიურ მილიტარიზაციაში და ფაშისტური რეჟიმის დამყარე-ბაში ეძებდა. ეს კი ერთგვარად განპირობებული იყო იაპონიის ეკონომიკის განვითარების თავისებური სამხედრო-ფეოდალური ხასიათით. იაპონიის მილიტარიზმის განსაკუთრებული აგრესი-ულობა გამომდინარეობდა ეკონომიკური ჩამორჩენილობიდან.

4. იაპონიის ეკონომიკის მილიტარიზაცია

1931 წ. იაპონიამ დაიპყრო მანჯურია, ჩინეთის ხელშეუ-ვალი ნაწილი. მანჯურიის დაპყრობა ნიშნავდა აღმოსავლეთში მსოფლიო ომის კერის წარმოშობას. მანჯურიის ოკუპაცია გან-ხორციელდა დასავლეთის ქვეყნების ხელშეწყობით, მათი ვარაუდით, იაპონია გამაგრდებოდა რა მანჯურიაში, ომს გა-ანადებდა სსრ კავშირთან. 1933-1935 წწ. იაპონიამ დაიკავა ჩრდილოეთ ჩინეთის რამოდენიმე პროვინცია, ხოლო 1937 წ. დაიწყო აშკარა ომი ჩინეთის წინააღმდეგ. იაპონიის მემარ-ჯვენე წრეები ამ ომში სწრაფ გამარჯვებას ვარაუდობდნენ, მაგრამ ომი გაგრძელდა. მიუხედავად გომინდანის მთავრობის მერყევი პოზიციისა, ჩინეთის ხალხი დიდ წინააღმდეგობას უწევდა დამპყრობელებს. იაპონიის მიერ დაპყრობილ ტერი-ტორიებზე გაიშალა მძლავრი პარტიზანული მოძრაობა. ომის გახანგრძლივებამ გააძნელა იაპონიის საშინაო მდგომარეო-ბა. ომი მოითხოვდა დიდ სახსრებს. 1937-1938 წწ. სამხედრო ხარჯებმა შეადგინა 4 მლრდ იენი, ე.ი. იაპონიის ბიუჯეტის

ხარჯების 70%-ზე მეტი. 1933 წლიდან იაპონიის ბიუჯეტი ყოველწლიურად განიცდიდა დეფიციტს, რამელიც იფარებოდა ქალაქის ფულის გამოშვებით.

იაპონიის სამხედრო დაპყრობებმა გამოიწვია მრეწველობის, განსაკუთრებით მძიმე მრეწველობის რიგი დარგების განვითარების აუცილებლობა. ვითარდებოდა ისეთი დარგები, რომლებიც დაკავშირებული იყო არმიის და ფლოტის მომარაგებასთან. 1931-1938 წწ. მოლიანად სამრეწველო პროდუქციის მოცულობა გაიზარდა 1,6-ჯერ, ხოლო მეტალურგიისა – 10-ჯერ, მანქანათმშენებლობა – 6,7-ჯერ, ქიმიური მრეწველობა – 3,2-ჯერ, გაზის და ელექტროტექნიკური – 2,1-ჯერ. ამ პერიოდში განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა სატვირთო ავტომობილების და თვითმფრინავების წარმოებას. 1939 წ. იარაღის და სამხედრო მასალების წარმოება 1925 წელთან შედარებით თითქმის 5-ჯერ გაიზარდა. ეკონომიკის მილიტარიზაცია ხელს უწყობდა მძიმე მრეწველობის მკვეთრ აღმავლობას. 1929-1938 წწ. მისი წილი წარმოების საერთო მოცულობაში 32,2-დან 60,8%-მდე გაიზარდა, მაშინ როდესაც საფეიქრო მრეწველობის წილი შემცირდა 41,4-დან 20,2%-მდე.

იაპონიის ეკონომიკის სამხედრო ყაიდაზე გარდაქმნა ხდებოდა სახელმწიფო-მონოპოლისტური პოლიტიკის ტენდენციის გაძლიერებით. მნიშვნელოვანი დარგების კონტროლი ხდებოდა სპეციალური სამთავრობო მითითებებით, ცენტრალიზებულად ხდებოდა ნედლეულის და საწვავის განაწილება. განსაკუთრებული მნიშვნელობის იყო 1938 წ. მარტის კანონი „ერის საყოველთაო მობილიზაციის შესახებ“, რომლითაც მთავრობას უფლება მიეცა გაეკონტროლებინა არა მარტო მრეწველობა, არამედ ტრანსპორტი, საგარეო და საშინაო ვაჭრობა. უმსხვილესი კომპანიები, რომლებიც დაკავშირებულნი იყვნენ სამხედრო წარმოებასთან, სარგებლობდნენ მნიშვნელოვანი პრივილეგიებით კრედიტების, ნედლეულის, სამუშაო ძალის და გარანტირებული შეკვეთების მიღებისას.

თუ მონოპოლიებს ომისათვის მზადებამ მრავალმილიონიანი მოგება მოუტანა, მშრომელებისათვის იგი სამხედრო კატორღად იქცა. კანონით „ერის საყოველთაო მობილიზაციის შესახებ“ აიკრძალა ყოველგვარი გაფიცვები და კრებები. სამუშაო დღე ოფი-

ციალურად განისაზღვრა 12-14 საათით, ფაქტიურად კი იგი გრძელდებოდა 14-16 საათი. განუწყვეტელი ინფლაცია ზრდიდა ფასებს საჭონეულზე, ეს კი ხალხის გაღარიბებას იწვევდა. ომის წინ იაპონიის მუშათა რეალური ხელფასი 6-ჯერ ნაკლები იყო, ვიდრე აშშ-ის და 3-ჯერ ნაკლები, ვიდრე ინგლისის. ამასთანავე ქალების გამომუშავება შეადგენდა მამაკაცის ხელფასის 1/3-დან 1/2-მდე. ამით აიხსნება იაპონიის საქონლის კონკურენტუნარიანობის ზრდის საიდუმლო მსოფლიო ბაზარზე. ევლოსიყედების, საათების, რადიომიმღებების, საკერაყი მანქანების საწარმოები მუშაობდნენ მხოლოდ ექსპორტისათვის.

სოფელში, სადაც შემორჩენილი იყო ფეოდალური გადმონაშთები, მოსახლეობის მდგომარეობა კვლავ მეტად მძიმე იყო. ომის წინ გლეხების მხოლოდ 30%-ს ჰქონდა საკუთარი მიწა, დანარჩენები მიწას ძველებურად იჯარით იღებდნენ მოსავლის ნახევრის გადახდის პირობით. გაძლიერდნენ მემამულური ტიპის კულაკები.

ინგლისის და აშშ-ის მემარჯვენე წრეები იაპონიის მიმართ ატარებდნენ „აღმოსავლეთის მიუნჰენის“ პოლიტიკას. აშშ ეხმარებოდა იაპონიას ალუმინის მრეწველობის განვითარებაში, აკრედიტებდნენ მანქანათმშენებლობას, ამარაგებდნენ დანადგარებით. აშშ იაპონიას აწვდიდა საჭირო ჯაროის 80%. დასავლეთს გაძლიერებული იაპონიის აგრესია სურდა სსრ კავშირის წინააღმდეგ მიემართა. თუმცა მას შემდეგ, რაც იაპონია 1938 წ. დამარცხდა ტბა პასანთან, ხოლო 1939 წ. ხალხინ-გოლთან (მონღოლეთი), შეიცვალა სსრ კავშირზე აგრესიის გეგმები და გადაიდო უფრო ხელსაყრელი მომენტისათვის. ამავე დროს, იაპონიის აგრესია თვით მისი მყარეულებისკენ მიიმართა.

1937 წ. იაპონიამ ხელი მოაწერა „ანტიკომინტერნულ პაქტზე“ ფაშისტურ გერმანიასთან, ხოლო 1940 წ. სექტემბერში ხელმოწერილი იქნა „სამმხრივი პაქტი“ იაპონიას, გერმანიასა და იტალიას შორის, რომელიც ითვალისწინებდა მსოფლიოს ხელახალ გადანაწილებას. 1941 წ. 8 დეკემბერს იაპონიის სამხედრო-საჰაერო და სამხედრო-საზღვაო ძალებმა წარმატებული შეტევა განახორციელეს ამერიკის სამხედრო-საზღვაო ბაზაზე პერლ-ჰარბორზე და ჰავაის კუნძულებზე. ამით იაპონიამ გააჩაღა მეორე მსოფლიო ომი აზია-წყნარი ოკეანის რეგიონში.

1942 წ. შუახანებში იაპონიამ მოახდინა ფილიპინების, ინდონეზიის, ტაილანდის, ბირმის, მალაიზიის, ინდონეზიის, ჩინეთის მნიშვნელოვანი ნაწილის ოკუპაცია. მიტაცებულ ტერიტორიებზე იაპონიამ დაამყარა მკაცრი კოლონიური რეჟიმი. ამ ტერიტორიებზე შეიჭრა იაპონიის კაპიტალი, რამაც გააძვირა იაპონიის ურთიერთობები სხვა იმპერიალისტურ სახელმწიფოებთან, განსაკუთრებით ინგლისთან და აშშ-თან.

ომმა არ გაამართლა იაპონიის გეგმები, რომლის მიზანიც იყო, თავი დაედოთ ეკონომიკური სიმღელეებისათვის, მიუხედავად იმისა, რომ იგი უდიდეს სანედლეულო სიმდიდრეს ფლობდა სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის დაპყრობილ რაიონებში, არ შეეძლო სრულად გამოეყენებინა ეს რესურსები, სატრანსპორტო საშუალებების უკმარისობის გამო.

იაპონიის სამხედრო-ეკონომიკური პოტენციალი საკმარისი არ აღმოჩნდა ასეთი ხანგრძლივი ომის საწარმოებლად. უკვე 1943 წლიდან იაპონიის მძიმე მრეწველობის პროდუქციამ მოწყობილობის ცვეთის, ნედლეულის და კვალიფიციური მუშების უკმარისობის გამო დაიწყო კლება. იაპონიის სამხედრო ეკონომიკის ყველაზე სუსტი რგოლი იყო საზღვაო ტრანსპორტი, რომელიც არ იყო საკმარისი წყნარ ოკეანეში შეიარაღებული ძალებისა და ქვეყნის მრეწველობის მოსამარაგებლად. გემთმშენებლობა ვერ აუდიოდა სავაჭრო ფლოტის დანაკარგების შევსებას. გამწვავდა ქვეყნის სასურსათო მდგომარეობა. ინფლაციამ გამოიწვია ფასების განუწყვეტელი ზრდა და რეალური ხელფასის მკვეთრი დაცემა. იაპონიის ხალხი შიმშილობდა.

ომის დასასრულს იაპონიის ხალხს თავს დაატყდა საშინელი ტრაგედია. 1945 წლის 6 და 9 აგვისტოს ამერიკის არმიამ იაპონიის ქალაქებში ხიროსიმასა და ნაგასაკში წამოაგდო ატომური ბომბი, რის შედეგადაც დაიღუპა ასეულ ათასობით მშვიდობიანი მოსახლეობა. ეს აშშ-ის მხრიდან იყო რევანში იაპონიის მიერ 1941 წ. „პერლ-ჰარბორის“ დაბომბვისა, და რომელმაც ტრაგიკული კვალი დატოვა რამოდენიმე თაობის იაპონელებზე.

1945 წლის აგვისტოში საბჭოთა კავშირმა ომი გამოუცხადა იაპონიას და სრულად გაანადგურა მისი არმია. 1945 წლის 2 სექტემბერს კი იაპონია იძულებული გახდა ხელი მოეწერა უსიტყვო კაპიტულაციას.

თემა 20. სსრ კავშირის პარაოლიმპიკი განვითარება მსოფლიო ომებსშორის პერიოდში (1917–1941 წწ.)

1. ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვება და რევოლუციური გარდაქმნები

1917 წლის შემოდგომაზე რუსეთში მომწიფდა საერთო სახალხო კრიზისი. 1917 წლის 25. ოქტომბერს (7 ნოემბერს) პეტროგრადში მოხდა შეიარღობული აჯანყება და ხელისუფლებაში მოვიდა ერთ-ერთი რადიკალური პარტია – რსდმპ (ბ) ქვეყნის ღრმა კრიზისიდან გამოსვლის თავისი პროგრამით.

ოქტომბრის რევოლუცია იყო პარადოქსული, ვინაიდან იგი მოხდა „წერილგლეხურ ქვეყანაში“. რევოლუციამ შექმნა მხოლოდ ახალი ტიპის სახელმწიფო, რომლის ბაზაზეც უნდა შექმნილიყო სოციალისტური ეკონომიკა. ამ დროისათვის არ ჩანდა სოციალისტურ ეკონომიკაზე გადასვლის ნიშნები და არ არსებობდა მისი მშენებლობის გამოცდილება. ამიტომ საბჭოთა სახელმწიფოს ეკონომიკის ისტორია განიხილება, როგორც ექსპერიმენტების, სოციალისტური მეურნეობის მშენებლობის გზების ძიების მთელი ჯაჭვი.

ყოფილი რუსეთის იმპერიის ძირითად ნაწილში საბჭოთა ხელისუფლება დამყარდა 1917 წლის ოქტომბრიდან 1918 წლის მარტამდე. ეს პროცესი ქვეყნის სხვადასხვა რეგიონში სხვადასხვანაირად მიმდინარეობდა.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარება გაძნელდა უკრაინაში, ამიერკავკასიაში, შუა აზიასა და ბალტიისპირეთში (იმ ნაწილში, რომელიც არ იყო ოკუპირებული გერმანიის მიერ), სადაც 1917 წლის ოქტომბერში ხელისუფლების სათავეში მოვიდა ძალები, რომლებიც მოითხოვდნენ რუსეთისაგან სრულ გამოყოფას. აქ საბჭოთა ხელისუფლება მხოლოდ რუსეთის მიერ მათი ოკუპაციის შედეგად დამყარდა.

ახალი ხელისუფლების ტრიუმფალური სელა ძირითადად განპირობებული იყო რუსეთის შეიარაღებული აგრესიით, თუმცა არანაკლები როლი შეასრულა მოსახლეობის მხარდაჭერამაც. საბჭოთა ხელისუფლებამ გამოსცა პირველი დეკრეტები, რომელიც დემოკრატიული ხასიათის იყო და ხალხის უმრავლესობის ცხოვრებისეულ ინტერესებს გამოხატავდა.

პირველ თვეებში საბჭოთა ხელისუფლების ძირითადი ამოცანა იყო ხელში აეღო ეკონომიკის აღმშენებლობა, ანუ როგორც თავად იუწყებოდა, დაემყარებინა პროლეტარიატის დიქტატურა და შეექმნა სოციალისტური მმართველობის ორგანოები. ამ პერიოდის პოლიტიკას მისი მთავარი იდეოლოგი ვ. ი. ლენინი უწოდებდა „წითელგვარდიელთა“ იერიშს იძულებასა და ძალადობაზე დამყარებულ კაპიტალზე. თუმცა სწორედ იძულება და ძალადობა განსაზღვრავდა განსახილველი პერიოდის სპეციფიკას.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შედეგად იშლებოდა მმართველობის მთელი რევილუციამდელი სტრუქტურა და იქმნებოდა ახალი სახელმწიფო აპარატი. ქვეყნის საკანონმდებლო ორგანოდ გამოცხადდა საბჭოების ყრილობა. ყრილობებს შორის პერიოდში საკანონმდებლო ფუნქციას ასრულებდა სრულიად რუსეთის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტი.

უმადლესი აღმასრულებელი ორგანო გახდა სახალხო კომისართა საბჭო (სახკომსაბჭო), რომელიც ასევე ფლობდა საკანონმდებლო ინიციატივის უფლებას. ყოფილი სამინისტროების ნაცვლად შეიქმნა სახალხო კომისარიატები (სახკომატები), რომელიც მართავდა ეკონომიკას. ლიკვიდირებულ იქნა მართლმსაჯულების არსებული სისტემა. შეიქმნა რევილუციური ტრიბუნალები, რომელთაც უნდა გაესამართლებინათ „პროლეტარული სინდისით და რევილუციური თვითშეგნებით“.

დეკრეტით ზავის შესახებ, საბჭოთა ხელისუფლება მოუწოდებდა მეომარ ქვეყნებს შეეწყვიტათ ომი და დაედოთ ზავი უანექსიო და უკონტრიბუციო. ზავი უანექსიოდ ნიშნავდა სხვისი მიწების მიტაცებაზე და სხვა ხალხების იძულებით შეერთებაზე უარის თქმას, ხოლო ზავი უკონტრიბუციოდ კი

– გამარჯვებული ქვეყნის მიერ დამარცხებულ ქვეყანაზე ხარკის დადებაზე უარის თქმას. დეკრეტით გაუქმდა საიდუმლო დიპლომატია. გაუქმდა აგრეთვე 1917 წლის თებერვლიდან ოქტომბრამდე ყველა საიდუმლო ხელშეკრულება, რომელიც დადო დროებითმა მთავრობამ. დეკრეტში მოცემული იყო მშვიდობიანი თანაარსებობის იდეა სახელმწიფოებს შორის, რომელთაც აქვთ სხვადასხვა სოციალ-ეკონომიკური წყობა. დეკრეტით მიწის შესახებ გამოცხადდა მსხვილი მიწის საკუთრების ნაციონალიზაცია და გლეხებს შორის მისი განაწილება.

„დეკრეტს ზავის შესახებ“ ანტანტის მოკავშირეები არ გამოეხმაურნენ. მას მხარი დაუჭირა მხოლოდ გერმანიამ, რომელიც იმყოფებოდა ეკონომიკური და პოლიტიკური კატასტროფის წინაშე. 1917 წლის 2 დეკემბერს ხელი მოაწერეს დროებით ზავს და ბრესტ-ლიტოვსკში დაიწყო მშვიდობიანი მოლაპარაკება. საბჭოთა მხარე მოითხოვდა მშვიდობის დამყარებას ყოველგვარი პირობების გარეშე. გერმანიამ წამოაყენა ულტიმატუმი, რომლითაც მოითხოვდა პოლონეთის, ასევე ბალტიისპირეთის ნაწილის და ბელარუსიის გადაცემას (დაახლოებით 150 ათასი კვ. კმ.). საბჭოთა მთავრობის შიგნით უთანხმოების შედეგად მოლაპარაკება წარუმატებლად გაგრძელდა 2 თვე. ამით ისარგებლა გერმანიამ, დაარღვია დროებითი ზავი და 1918 წ. 18 თებერვალს გადავიდა შეტევაზე, მათ არ შეხვედრიათ არავითარი წინააღმდეგობა, რადგან ქვეყანაში არმია ფაქტიურად დემობილიზებული იყო, ხოლო წითელგვარდიელთა ახალი რაზმები კი – სუსტად შეიარაღებული და ცუდად ორგანიზებული.

პეტროგრადის დაცემის შიშით საბჭოთა მთავრობა დათანხმდა გერმანიის პირობებს, მაგრამ გერმანიამ გაამკაცრა მოთხოვნა და პრეტენზიას აყენებდა უკრაინის დიდ ნაწილზე, ჩრდილოეთ კავკასიაზე და სხვ. გერმანიას უნდა გადასცემოდა 750 ათასი კვ. კმ. ტერიტორია 50 მლნ მოსახლეობით, სადაც განლაგებული იყო რკინიგზის ერთი მესამედი, ძირითადი მეტალურგიული ქარხნები, დონბასის ქვანახშირის მადაროები და ა.შ. ამასთან ერთად, მთელ რუსეთს უნდა გადაეხადა უზარმაზარი კონტრიბუცია სურსათით, ნედლეულით და

ოქროთი. 1918 წლის 3 მარტს ხელმოწერილ იქნა ბრესტის ზავი. ამით რუსეთმა მიიღო მშვიდობიანი შესვენება, ხოლო ბოლშევიკებმა შეინარჩუნეს ხელისუფლება.

მთაერობის მიერ გასატარებელ ღონისძიებებში შედიოდა ბანკების ნაციონალიზაცია, მიწის შესახებ დეკრეტის რეალიზება, მრეწველობის ნაციონალიზაცია, საგარეო ვაჭრობის მონოპოლიზება, მუშათა კონტროლის ორგანიზაცია.

დეკრეტით მიწის შესახებ გაუქმდა მიწაზე მემამულეთა საკუთრება ყოველგვარი გამოსყიდვის გარეშე. მემამულეთა, საუფლისწულო, სამონასტრო და საეკლესიო მამულები ინვენტარით, ყოველგვარი ნაგებობით. დამფუძნებელი კრების მოწვევამდე გადავიდა ადგილობრივი მიწის კომიტეტებისა და სამაზრო საბჭოების განკარგულებაში. სამუდამოდ გაუქმდა მიწაზე კერძო საკუთრება. ყველა მიწა: სახელმწიფო, საუფლისწულო, საკაბინეტო, სამონასტრო, საეკლესიო, პოსესიური კერძო მესაკუთრული და სხვა წამოერთმეული იქნა ყოველგვარი ანაზღაურების გარეშე და სრულიად სახალხო საკუთრებად და გადაეცა მშრომელებს სარგებლობისათვის. სახელმწიფოს განსაკუთრებულ სარგებლობაში გადავიდა წიაღისეული (მაღანი, ნავთობი, ნახშირი, მარილი და ა.შ.), ტყეები და წყლები, რომელთაც საერთო სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობა ჰქონდა. მაღალი კულტურის მეურნეობანი გლეხთა შორის არ განაწილებულა. ისინი გადაიქცა მსხვილ, სანიმუშო-საჩვენებელ მეურნეობებად. მიწით სარგებლობის უფლება მიეცა ყოველ მოქალაქეს, რომელსაც შეეძლო დაემუშაებინა მიწა თავისი ოჯახის ძალეობით, დაქირავებული შრომის გამოყენების გარეშე. ის მიწარმოიქმედნი, რომლებიც სიბერისა და ინვალიდობის გამო ვერ ამუშაებდნენ მიწას, კარგავდნენ ამ მიწით სარგებლობის უფლებას და სახელმწიფო მათ უზრუნველყოფდა პენსიით. მიწით სარგებლობა იყო გათანაბრებითი, ე.ი. მიწა ნაწილდებოდა მშრომელებს შორის შრომითი ან მოთხოვნილების ნორმის საფუძველზე. მიწით სარგებლობის ფორმები არ იყო შესაზღუდული: იგი შეიძლებოდა ყოფილიყო საკარმიდამო, ხეტორული, სათევზო, არტელური და სხვა სახის, იმის მიხედვით, თუ რომელი სოფელი როგორ გადაწყვეტდა. პერიოდულად ხდებოდა მიწის ფონდის გადანაწილება. იმ შემთხვევაში, თუ ადგილზე არსე-

ბული მიწის ფონდი საკმარისი არ იქნებოდა, ჭარბი მოსახლეობა უნდა გადასულიყო სხვა რაიონებში. პირველად გადასახლებოდა გადასახლების მსურველი უმიწო გლეხები, შემდეგ სოფლის ის მცხოვრებნი, რომელთაც რაიმე დანაშაული მიუძღოდათ, მაგ., დესერტირები და სხვ. ბოლოს გადასახლება ხდებოდა კენჭისყრის ან მათი სურვილით – შეთანხმების საფუძველზე.

1917 წლის 29 ოქტომბერს (11 ნოემბერს) სახალხო კომისართა საბჭომ მიიღო დეკრეტი 8 საათიანი სამუშაო დღის შესახებ. 14 წლიდან 18 წლამდე ასაკის მოზრდილთათვის დაწესდა 6 საათიანი სამუშაო დღე. 14 წლის ასაკამდე მოზარდთა შრომის გამოყენება აიკრძალა. აიკრძალა ქალებისა და მოზარდთა შრომის გამოყენება მიწისქვეშა სამუშაოებზე.

მსხვილ საწარმოებში, სადაც მუშები მტკიცედ იყენენ შეკავშირებულნი, 8 საათიანი სამუშაო დღე შემოიღეს დაბრკოლების გარეშე. წერილ საწარმოებში მისი გატარება ბრკოლებოდა და საბჭოთა ხელისუფლების პირველ თვეებში არ გატარებულა.

გამოცემულ იქნა დეკრეტი სკოლის ეკლესიისგან, ხოლო ეკლესიის სახელმწიფოსგან გამოყოფის შესახებ. მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება, როგორც ოჯახში, ისე პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ ურთიერთობებში მამაკაცისა და ქალის უფლებების გათანაბრების შესახებ.

სახელმწიფო ბანკი საბჭოთა ხელისუფლებამ ხელთ იგდო უკვე შეიარაღებული აჯანყების პროცესში 1917 წლის 25 ოქტომბერს (7 ნოემბერს). სახელმწიფო ბანკის სეიფებში იყო 1,3 მლრდ. მანეთის ოქრო და 152,0 მლნ. მანეთის საკრედიტო ბილეთები, მაგრამ საბჭოთა ხელისუფლების მიერ ამ სახსრების გამოყენება მაშინვე ვერ მოხერხდა. ბანკის მომსახურე პერსონალმა უარი განაცხადა საბჭოთა ხელისუფლებასთან თანამშრომლობაზე. 1917 წლის 7 (20) ნოემბერს პეტროგრადში სახელმწიფო ბანკის და მოსკოვში მისი კანტორის შენობა დაიკავეს შეიარაღებულმა მუშებმა, ჯარისკაცებმა და მატროსებმა, რომლებმაც გამოდევნეს გაფიცული მოხელეები. საბანკო ოპერაციების შესრულება დაიწყო ბანკის დამხმარე პერსონალის დახმარებით. დაიწეს მუშებისათვის უბრალო სა-

ბანკო ოპერაციების სწავლება. 1917 წლის დეკემბრის შუალედში სახელმწიფო ბანკმა დაიწყო რეგულარულად ფულის მიღება და გაცემა.

გარდა სახელმწიფო ბანკისა რუსეთში იყო 59 კომერციული ბანკი. რევოლუციის შემდეგ კომერციულმა ბანკებმა მაშინვე შეწყვიტეს ყოველგვარი ოპერაციები. ეს იყო კონტრევოლუციური საბოტაჟი.

ფულის გაცემის შეწყვეტა დედაქალაქს ტოვებდა საარსებო სახსრების გარეშე. საბჭოთა მთავრობა ცდილობდა მშვიდობიანი გზით დაუფლებოდა საბანკო კაპიტალს, 14 (27) ნოემბერს კონტროლი დააწესა კერძო ბანკებზე. სახელმწიფო ბანკი, როგორც საემისიო ცენტრი მათ უსრუნველყოფდა ფულს. საწარმოთა დასაფინანსებლად დაიწყო კომერციული ბანკებისათვის სესხების მიცემა, მაგრამ კერძო ბანკებმა ხელახლა დაიწყეს საბოტაჟი. ისინი იღებოდა დღეში ერთიორი საათით. მეანაბრეთა შორის წარმოიშვა პანიკა. ბანკებთან იმართებოდა დიდი რიგები. ეს ბანკები მხარს უჭერდნენ კონტრევოლუციას. სახელმწიფო ბანკის კონტროლი არ იყო საკმარისი, კერძო ბანკები მას აწვდიდნენ მცდარ ანგარიშებს.

ნამდვილი კონტროლი ბანკებზე შეიძლებოდა მიღწეულიყო მხოლოდ ნაციონალიზაციის გზით. 1917 წლის 14 (27) დეკემბრის დღით პეტროგრადში ყველა კერძო ბანკი დაიკავეს შეიარაღებულმა გვარდიელებმა, ხოლო საღამოს მიღებულ იქნა დეკრეტი კერძო ბანკების ნაციონალიზაციის შესახებ. საბანკო საქმე სახელმწიფო მონოპოლიად გამოცხადდა. ყველა კერძო კომერციული ბანკი შეუერთდა სახელმწიფო ბანკს.

1919 წლის 27 იანვრის (3 თებერვლის) დეკრეტით გაუქმდა ყველა საშინაო და საგარეო სესხი, რომელიც აღებული იქონდა მეფესა და დროებით მთავრობას. ამით ქვეყანა გათავისუფლდა 60 მლრდ. მანეთის ვალისგან, აქედან სგარეო ვალი იყო 16 მლრდ., რომელთა მხოლოდ სარგებლის გადახდა წლიურად 3 მლრდ მანეთს მოითხოვდა. სახელმწიფო გათავისუფლდა კაპიტალისტურ საკუთრებაზე ფინანსური დამოკიდებულებისაგან.

ბანკების ნაციონალიზაციამ საბჭოთა ხელისუფლებას საშუალება მისცა კრედიტის მეშვეობით ქვეყნის ეკონომიკაზე გაემდიერებინა თავისი ზემოქმედება.

ბანკების ნაციონალიზაციით მთავრობას მიეცა შესაძლებლობა დაემყარებინა კონტროლი კერძო სამრეწველო საწარმოებზე და მოემზადებინა მათი ნაციონალიზაცია.

სრულიად რუსეთის საბჭოების ცენტრალურმა აღმასკომმა 1917 წლის 14 (27) ნოემბერს მიიღო „დადგენილება მუშათა კონტროლის შემოღების შესახებ“ წარმოებაში. მუშათა კონტროლი შემოიღეს ყველა სამრეწველო, საბანკო, სატრანსპორტო, სასოფლო-სამეურნეო და სხვა საწარმოებში, სადაც არსებობდა დაქირავებული სამუშაო ძალა, კონტროლი დაწესდა პროდუქტების განაწილებაზე. კონტროლი მოიცავდა საწარმოთა საქმიანობის ყველა მხარეს: წარმოებას, ნედლეულისა და საქონლის ყიდვასა და გაყიდვას, მათ შენახვას, ფინანსურ ოპერაციებს. კონტროლის ამოცანა იყო შეემოწმებინა როგორ იყენებდა ბურჟუაზია თავის კერძო საკუთრებას, რათა არ დაეშუათ მისი გამოყენება კონტრრევოლუციის ინტერესებისათვის.

მუშათა კონტროლი მრავალი ათასი მოწინავე მუშისათვის გადაიქცა სამეურნეო მართვის სკოლად, მრეწველობის ხელმძღვანელთა, ორგანიზატორების, ტექნიკოსების, ფინანსისტების მომზადების საქმეში. მთელ რიგ საწარმოებში მუშათა კონტროლი გადაიზარდა მუშათა მმართველობაში, შემდეგ კი ასეთი საწარმოები ნაციონალიზებულ იქნა მთავრობის მიერ.

მუშათა კონტროლიდან და მუშათა მმართველობიდან 1917 წ. 2 (15) დეკემბრის დეკრეტით აღმოცენდა სახალხო მეურნეობის მართვის უმაღლესი ორგანო – სახალხო მეურნეობის უმაღლესი საბჭო (სმუს).

სმუს-ს დაექისრა მთელი სახალხო მეურნეობისა და ფინანსების ორგანიზაცია. იგი ამუშავებდა ნორმებს და გეგმას ქვეყნის ეკონომიკური ცხოვრების რეგულირებისათვის. სმუს-ს უფლება ჰქონდა ქვეყანაში გაეტარებინა ყოველგვარი ღონისძიებანი. სმუს-ი წარმოადგენდა ეკონომიკის დემოკრატიული ცენტრალიზმის პრინციპით მართვის პირველ კონ-

კრეკულ ფორმას. ადგილებზე, გუბერნიებში და მაზრებში შეიქმნა სახალხო მეურნეობის საბჭოები.

იმ დროს, როდესაც კერძო საწარმოებში მიმდინარებდა მუშათა კონტროლი, ნაციონალიზებულ იქნა სახელმწიფო (სახალხო) ქარხნები და ფაბრიკები. ისეთი უმსხვილესი ქარხნები, როგორიც იყო იუარსკის, ბალტიის, ობუხოვის და სხვ., გადავიდნენ სახელმწიფოს საკუთრებაში. იწყებოდა სახელმწიფო-კაპიტალისტური საწარმოების შექმნა. ეს ხელისუფლებას აძლევდა შესაძლებლობას კონტროლი გაეწია კერძო კაპიტალისათვის და თანდათან ხალხისათვის გადაეცა მრეწველობის დარგების მმართველობა.

ნაციონალიზაცია დანქარდა იმ ქარხნებსა და ფაბრიკებში, რომლის მფლობელებიც ეწეოდნენ ანტისაბჭოთა საბოტაჟს. ასე 1917 წლის ნოემბერ-დეკემბერში განსაზოგადოებული იქნა მრავალი მსხვილი საწარმო – პუტილოვის, ნევის, სესტრორეცკის, დონბასისა და ურალის ქარხნები.

დიდი მნიშვნელობა აქონდა აგრეთვე ტრანსპორტის საშუალებათა ნაციონალიზაციას. რევოლუციამდე რუსეთის რკინიგზების 2/3 სახალხო ანუ სახელმწიფო საკუთრებას წარმოადგენდა. რევოლუციის შემდეგ მათი გადასვლა საბჭოთა ხელისუფლების ხელში გაძნელდა, რადგან რკინიგზის ადმინისტრაციამ უარი თქვა საბჭოთა ხელისუფლებასთან თანამშრომლობაზე. საგზაო აღმასრულებელმა კომიტეტმა განდევნა ადმინისტრაციის წარმომადგენლები და თავიანთი ძალაუფლება დაამყარეს რკინიგზაზე.

1918 წლის დასაწყისიდანვე მთელ რიგ კერძო რკინიგზაზე შეიქმნა მუშათა მმართველობა, ხოლო ამავე წლის 28 ოქტომბრის დეკრეტით ევლდა კერძო რკინიგზაც სახელმწიფოს ხელში გადავიდა. 1918 წლის 26 იანვრის დეკრეტით განხორციელდა საზღვაო და სამდინარო ტრანსპორტის ნაციონალიზაცია.

უდიდესი მნიშვნელობის ღონისძიება იყო მრეწველობის ნაციონალიზაცია. ნაციონალიზაცია ტარდებოდა თანდათანობით. პირველ ეტაპზე (1917 წ. ნოემბერი – 1918 წ. მარტი) სახელმწიფოს განკარგულებაში გადადიოდა ცალკეული მსხვილი საწარმოები; მათი ნაციონალიზაცია განპირობებული

იყო უმთავრესად მფლობელთა საბოტაჟით, რომლებიც არ ცნობდნენ მუშათა კონტროლს და სახელმწიფო საწარმოთა ფინანსურ დავალიანებებს. ნაციონალიზაცია ხდებოდა იმ შემთხვევაშიც, თუ პოლიტიკურად საშიში იყო ამა თუ იმ საწარმოს დატოვება კაპიტალისტის ხელში.

ნაციონალიზაციის მეორე ეტაპი მოიცავს პერიოდს 1918 წლის მარტიდან ივნისამდე. ამ პერიოდში ნაციონალიზაცია მრეწველობის ყველა დარგში უფრო ორგანიზებულად ტარდებოდა. სახელმწიფოს ხელში გადავიდა ნახშირის, ლითონის, ნავთობის, შაქრის მრეწველობა და სხვ.

ნაციონალიზაციის საბოლოო ეტაპი იყო პერიოდი 1918 წ. ივნისიდან წლის ბოლომდე. 1918 წლის 28 ივნისს სახალხო კომისართა საბჭომ გამოსცა დეკრეტი მსხვილი მრეწველობის საყოველთაო ნაციონალიზაციის შესახებ. ნაციონალიზებულ იქნა ნახშირის, რკინისა და სპილენძის მომპოვებელი, პლატინის, ვოლფრამის, ვერცხლისა და ტყვიის, აზბესტის, ლითონისა და ლითონდამუშავებელი მრეწველობის საწარმოები (რომელთა კაპიტალი ერთ მილიონ მანეთზე მეტი იყო), მანქანათმშენებელი, ხომალდების, ორთქლმავლების, ვაგონების, იარაღის და სხვ. ქარხნები; ბამბის, მატყლის, სელის, აბრეშუმის, ჯუთის, ქერელის გადამამუშავებელი ფაბრიკები და სხვ.

1918 წლის 21 აგვისტოს ჩატარებული სამრეწველო აღწერით ნაციონალიზებულ საწარმოთა რაოდენობა უდრიდა 3668. მსხვილი მრეწველობა თითქმის მთლიანად იქნა ნაციონალიზებული.

1918 წლის 23 იანვარს გამოიცა დეკრეტი მთელი სავაჭრო ფლოტის ნაციონალიზაციის შესახებ. გემები მფლობელებს დაუტოვეს მხოლოდ წერილმანი რეწვისათვის, ხოლო მთელი თევზსაჭერი, ვეშაპსაჭერი გაურთიანებები გადაეცა სახელმწიფოს. 1918 წლის 22 აპრილის დეკრეტით გამოცხადდა მთელი საგარეო ვაჭრობის ნაციონალიზაცია. ამ მომენტიდან უცხოეთთან ყოველგვარი საქონლით ვაჭრობა უნდა განხორციელებულიყო მხოლოდ სახელმწიფოს მიერ.

დეკრეტი მიწის შესახებ მოიცავდა სამ ძირითად პუნქტს: მემამულეთა მიწების კონფისკაციას, მთელი მიწების ნაციონალიზაციას და გათანაბრებით მიწათსარგებლობას.

1918 წლის 19 თებერვალს საბჭოთა მთავრობამ გამოსცა კანონი „მიწის სოციალიზაციის შესახებ“. ადგილობრივი პირობების გათვალისწინებით დაწესდა გათანაბრებითი მიწათსარგებლობის ნორმები. ბოლშევიკური აგრარული პროგრამა არ ითვალისწინებდა გათანაბრებით მიწათსარგებლობას (რადგან გეგმაში იყო სოციალისტური ტიპის მსხვილ მეურნეობათა შექმნა), ვინაიდან გლეხობა მოითხოვდა გათანაბრებით მიწათსარგებლობას, მთავრობამ პოლიტიკურად მართებულად ჩათვალა გლეხთა უმრავლესობის მოთხოვნის დაკმაყოფილება.

ყველაზე მწვავე საკითხს წარმოადგენდა, თუ რა პრინციპით უნდა გაენაწილებინათ მიწა. გლეხთა უმრავლესობა მოითხოვდა როგორც მემამულეთა, ისე კულაკთა მიწების განაწილებას სულადობის მიხედვით. კულაკები კი მხოლოდ მემამულეთა მიწების განაწილებას ემხრობოდნენ კომლეების, მოჯამაგირეთა, ან პირუტყვის რაოდენობის მიხედვით. საშუალო გლეხობა მხარს უჭერდა გაყოფას სულადობის გათვალისწინებით.

1918 წლის გაზაფხულზე მიწების პირველი გადანაწილება თითქმის მთლიანად დასრულდა. გათანაბრებით მიწასარგებლობას აკონდა უარყოფითი მხარეც, რაც მალევე გახდა გლეხთათვის თვალსაჩინო. მიწების დიდი ნაწილი აღმოჩნდა კულაკების ხელში. ზოგიერთ გუბერნიაში გადანაწილების დროს მემამულეთა მიწები მათ არაკანონიურად ჩაიგდეს ხელში.

ყოფილ მემამულეთა მამულებში დაიწვეს საბჭოთა მეურნეობების შექმნა. 1918 წლის ოქტომბერში ქვეყანაში იყო 400-ზე მეტი საბჭოთა მეურნეობა (1 მლნ. დესეტიანაზე მეტი მიწით); საბჭოთა მეურნეობების სახით უმთავრესად ხდებოდა მოწინავე მეთოდებისა და კულტურული მეურნეობრიობის პროპაგანდა. ამავდროულად სოფლის მეურნეობაში აღმოცენდა კოოპერაციულ-საკოლმეურნეო ფორმა. პირველ კოლექტიურ მეურნეობებში — არტელებსა და კომუნებში — უმთავრესად ღარიბები და მოჯამაგირეები წევრიანდებოდნენ.

პირველი სასოფლო-სამეურნეო არტელი შეიქმნა 1917 წლის ოქტომბერში არხანგელსკის გუბერნიის სოფელ პრიშიბინოში. სახელმწიფოს დახმარებით არტელმა შეიძინა ტრაქტო-

რი, გუთანი, რკინის ფარცხი, საღეწი, ცხენის ფარცხი, მწკრივში სათესი და სხვ. ინვენტარი.

სახელმწიფო დახმარებას უწყევდა კოლმეურნეობებს და საბჭოთა მეურნეობებს, უგზავნიდა სპეციალისტებს, უშენებდა სარემონტო სახელოსნოებს, უზრუნველყოფდა სპეციალისტებით, პირუტყვით, თესლით და ა.შ.

კულაკები იმისათვის, რომ სახელმწიფოსგან მიეღოთ შეღავათები, ფორმალურად ქმნიდნენ კოლმეურნეობებს. სასოფლო-სამეურნეო კომუნებისა და არტელების სრულიად რუსეთის I ყრილობამ მიიღო სასოფლო-სამეურნეო კომუნებისა და არტელების კავშირის წესდება. ამ წესდებით არტელის წევრები ვალდებული იყვნენ პირადად ემუშავად მეურნეობაში, ხოლო მიღებული პროდუქტების განაწილება მომხდარიყო შრომის მიხედვით. არტელის წევრებს მიეცათ პირადი მეურნეობების ქონის უფლება. ამ წესდებამ თუმცა არა სრულად, მაგრამ გარკვეულწილად შეძლო კოლექტიურ მეურნეობათა სტრუქტურის მოწესრიგება.

1918 წელს ქვეყანა აღმოჩნდა ინტერვენტებისა და შინაგანი კონტრრევოლუციის რკალში. სამხედრო მუქარის გვერდით არა ნაკლებ საშიშროებას ქმნიდა შიმშილი.

1918 წელს პურზე მოთხოვნა იყო 36 მლნ. ფუთი, ხოლო ქვეყანა ამ მოთხოვნას აკმაყოფილებდა მხოლოდ 15 მლნ. ფუთით, ე.ი. ნახევარწლიურ ნორმაზე ნაკლებით. ქვეყნისათვის პურზე მოთხოვნის დაკმაყოფილება ყველაზე მნიშვნელოვან და მწვავე პრობლემად იქცა. შიმშილი მიყინვარებდა არა იმიტომ, რომ ქვეყანაში არ იყო პური, არამედ მას მაღავედნენ კულაკები და სოფლის ბურჟუაზია.

სრულიად რუსეთის ცენტრალურმა აღმასკომმა 1918 წლის 27 მაისს გამოსცა დამატებითი დეკრეტი „სასურსათო დიქტატურის შესახებ“. სურსათის სახალხო კომისარიატს მიეცა განსაკუთრებული რწმუნებანი პურის შესყიდვაზე. შეიქმნა სასურსათო რაზმები, რომლებსაც ევალებოდათ ფიქსირებულ ფასებში ამოედოთ ნამეტი პური. 1918 წ. გაზაფხულზე ფული უკვე გაუფასურებული იყო და ფაქტიურად პურის ამოღება ხდებოდა უფასოდ, ან უკეთეს შემთხვევაში სამრეწველო საქონელზე იძულებითი გაცვლით.

კანონით „მიწის სოციალიზაციის შესახებ“ სახელმწიფო მონოპოლიად გამოცხადდა პური, სასოფლო-სამეურნეო მანქანებით და თესლით ვაჭრობა. 1918 წელს სოფლებში სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტებზე გასაცემელად გაიგზავნა 1 მლრდ. 160 მლნ. მანეთის საქონელი: სასოფლო-სამეურნეო მანქანები, რკინა, ლურსმანი, შუშა, ქსოვილი, ტყვია, ფეხსაცმელი, ნავთი, საპონი, თამბაქო, მარილი, შაქარი და სხვ. სამრეწველო საქონელი.

1918 წლის აგვისტოში სასურსათო რაზმებმა იძულების წესით ამოიღეს 30 მლნ. ფუთი პური, ე.ი. თითქმის ის რაოდენობა, რა მოთხოვნაც არსებობდა ქვეყანაში. წლის ბოლოს ქვეყანაში საყოველთაო შიმშილი ლიკვიდირებულ იქნა, ხოლო წითელი არმია უზრუნველყვეს სურსათით. იმისათვის, რომ ამოღებული პური და სურსათი თანაბრად განაწილებულიყო, შემოიღეს ნორმირების საბარათო სისტემა.

1918 წლის 11 ივნისის დეკრეტით შეიქმნა ღარიბთა კომიტეტები, რომელთაც ევალებოდათ პურის, პირველი მოთხოვნების საგნებისა და სასოფლო-სამეურნეო იარაღების განაწილება, ადგილობრივი სასურსათო ორგანოებისადმი დახმარება, სედექტი პურის ჩამორთმევა და გადანაწილება, ასევე ადგილობრივი მმართველობისათვის დახმარება საზოგადოების მიერ ყანების დამუშავებისა და მოსავლის აღების საქმეში.

1918 წლის ბოლოს საბჭოთა ხელისუფლებამ პოზიციები განიმტკიცა ადგილებზე სასოფლო საბჭოების შექმნის გზით. საბჭოების VI კრილობისა და სრულიად რუსეთის ცენტრალური აღმასკომის 1918 წლის 2 დეკემბრის დადგენილებით ღარიბთა კომიტეტები ლიკვიდირებულ იქნა და საბჭოებში გაერთიანდა.

1918 წლის გაზაფხულისათვის საბჭოთა ხელისუფლება უკვე სრულად ფლობდა ეკონომიკის მართვის სადავეებს. ამის შემდეგ პრიორიტეტული გახდა დანგრეული ეკონომიკის აღდგენა და მეურნეობის სოციალისტური ფორმების დამკვიდრება.

სოციალისტური ეკონომიკის მშენებლობა რთულ ვითარებაში მიმდინარეობდა, ენაიდან მსხვილ სამრეწველო საწარმოთა თითქმის მესამედი უმოქმედოდ იდგა. ნედლეულის და სათ-

ბოპის ნაკლებობის გამო მოქმედი საწარმოებიც შეფერხებით მუშაობდნენ, ქვეყანა სასურსათო კრიზისს განიცდიდა.

მდგომარეობას უფრო ართულებდა ქვეყნის ეკონომიკის მრავალწობიანობა. საბჭოთა ხელისუფლებამ მემკვიდრეობით მიიღო ოთხი სასოგადოებრივ-ეკონომიკური წყობა: 1. პატრიარქალურ-ნატურალური მეურნეობა, რომელიც თითქმის არ იყო დაკავშირებული ბაზართან; 2. წერილი საქონელწარმოება – უმთავრესად ბაზართან დაკავშირებული გლეხური მეურნეობანი; 3. კერძოსამეურნეო კაპიტალიზმი, რომელსაც მიეკუთვნებოდა ქალაქად ჯერ კიდევ არანაცონალიზებული სამრეწველო და სავაჭრო საწარმოები, სოფლად კი კულაკური მეურნეობანი; 4. სახელმწიფო კაპიტალიზმი – საბჭოთა ხელისუფლების კონტროლქვეშ მომუშავე კაპიტალისტური საწარმოები.

სოციალიზმის აგება მოითხოვდა ქვეყნის ეკონომიკის ამ მრავალწობიანობის ლიკვიდაციას, სოციალისტური წყობის დამკვიდრებას მეურნეობის ყველა დარგში.

ვ. ი. ლენინი შესაძლებლად თვლიდა ძველი კადრების გამოყენებას, რადგან ბურჟუაზიის საბოტაჟი უკვე დაძლეული იყო და სპეციალისტები იძულებულნი იყვნენ ეთანამშრომლათ საბჭოთა ხელისუფლებასთან. საჭირო იყო მათთვის მუშაობის ხელსაყრელი პირობების შექმნა და მაღალი ხელფასით დაინტერესება.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა პროდუქტების წარმოებასა და განაწილებას, აღრიცხვასა და კონტროლს.

დაიწყო მუშაობა ქვეყნის ელექტრიფიკაციისთვის. 1918 წლის ზაფხულში დაიწყო ვოლხოვისა და სვირის პესების მშენებლობა, ჩატარდა კვლევითი და საპროექტო სამუშაოები შატურის, კაშირის, ნიჟე-გოროდის, ივანოვო-ვოზნესენსკის ელექტროსადგურებზე, დენარპესსა და ვოლგა-დონის გამსაფლ არხზე. გადაწყდა ურალისა და კუზნეცკის აუზების მადნეული რესურსების ბაზაზე ახალი ინდუსტრიული ბაზის მშენებლობა. დიდი მნიშვნელობა მიენიჭა გეოლოგიურ-სამიეზო სამუშაოებს.

1918 წლის ზაფხულში დაიწყო სამოქალაქო ომი, რომელიც საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ იყო მიმართული. სამეურნეო გარდაქმნები შენერდა, რომელიც მხოლოდ 1921 წელს განახლდა.

2. ქვეყნის მეურნეობა უცხოეთის ინგერვენციისა და სამოქალაქო ომის პერიოდში (1918–1920 წწ.)

ოქტომბრის რევოლუციის მეორე დღიდანვე რუსეთში დაიწყო სამოქალაქო დაპირისპირება, შეუპოვარი ბრძოლა მოსახლეობის სხვადასხვა სოციალურ ფენებს შორის და 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის მომხრეებსა და მოწინააღმდეგეებს შორის. ეს განხეთქილება გამოიწვია დროებითი მთავრობის ძალდატანებით ჩამოგდება და ბოლშევიკების მიერ ხელისუფლების ძალისმიერი გზით ხელში ჩაგდება, დამფუძნებელი კრების დათხოვნა და ქვეყანაში მდგომარეობა კიდევ უფრო მეტად გააძვავა.

დაპირისპირებამ ფართო მასშტაბი მიიღო 1918 წლის ზაფხულში, რამაც გამოიწვია სამოქალაქო ომი. ამას თან დაერთო ანტანტაში შემავალი ქვეყნების (ინგლისის და საფრანგეთის), ასევე გერმანიის, იაპონიის და სხვა ქვეყნების ინტერვენცია.

1918 წლის შემოდგომაზე ქვეყანა იმყოფებოდა ფრონტების რკალში: ჩრდილოეთი ოკუპირებული იქნა ინგლისის, საფრანგეთის და ამერიკის ჯარების მიერ; შორეული აღმოსავლეთი – იაპონიის, ინგლისის, საფრანგეთის და კანადის მიერ; ბალტიისპირეთი, უკრაინის ნაწილი, ბელორუსია, ეთრიმი, ჩრდილოეთი კავკასია და ამიერკავკასია ხელში ჩაიგდო გერმანიამ; საბჭოთა ხელისუფლება დაემხო მთელ ტერიტორიაზე მდ. ვოლგიდან ვლადივოსტოკამდე; ცენტრალურ რუსეთში იფეთქა ანტისაბჭოთა ამბოხებამ; სამხრეთით მოქმედებდა დენიკინის და კრასნოვის არმიები; კასპიის აჯანყებით დონზე დაემხო საბჭოთა ხელისუფლება.

უცხოეთის ინტერვენცია შეიძლება აიხსნას რამდენიმე მიზეზით: ჯერ ერთი, რუსეთის საერთაშორისო კრედიტორები (გდილობდნენ აენახლაურებიანთ ის ზარალი, რომელიც მათ რუსეთში უცხოელ მოქალაქეთა ქონების ნაციონალიზაციითა და საბჭოთა მთავრობის მიერ უცხოეთის ვალების გადახდაზე უარის თქმით მიაყენეს. მეორე, მათ არ უნდა დაეშვათ

სოციალიზმის პოპულარიზაცია დასავლეთის საზოგადოების დაბალ ფენებში, რაც იქაც საფრთხეს შეუქმნიდა ბურჟუაზიასა და კაპიტალისტურ მეურნეობას. გარდა ამისა, ანტანტის ქვეყნების პოლიტიკური წრეები მიისწრაფოდნენ აღეკვეთათ რუსეთის გავლენა მის მიერ მისაკუთრებულ მოსახლურ ტერიტორიებზე შორეულ აღმოსავლეთში, შუა აზიასა და ამიერკავკასიაში.

ბრძოლების შედეგად საბჭოთა ხელისუფლებამ დაკარგა ქვეყნის სამი მეოთხედი და დარჩა მხოლოდ ცენტრალური რუსეთის გუბერნიები.

დაკარგულ რაიონებში იწარმოებოდა ქვანახშირის 90%, რკინის მადნის 85%, თუჯისა და ფოლადის 3/4. ამ რაიონების დაკარგვამ მძიმე მდგომარეობაში წააყენა ცენტრალური რუსეთის მრეწველობა, ბევრმა ქარხანამ და ფაბრიკამ შეწყვიტა მუშაობა.

1918 წლის სექტემბრის დასაწყისში სრულიად რუსეთის ცენტრალურმა აღმასკომმა საბჭოთა რესპუბლიკა გამოაცხადა ერთიან სამხედრო ბანაკად. ქვეყნის ყველა რესურსები მობილიზებული იქნა თავდაცვის საჭიროებისათვის. აღმასკომის 1918 წლის 30 ნოემბრის დადგენილებით შეიქმნა მუშათა და გლეხთა თავდაცვის საბჭო ვ. ი. ლენინის მეთაურობით, რომელმაც დაამყარა მკაცრი რეჟიმი სახალხო მეურნეობის ყველა დარგში და მოახდინა უწყებების მუშაობის კოორდინირება, მმართველობის უმაღლესი ორგანო რჩებოდა სმუს-ი.

საბჭოთა ხელისუფლება 1918 წლის ბოლოს გადავიდა საყოველთაო სამხედრო მობილიზაციაზე. მხოლოდ მუშები და გლეხები, 18-დან 40 წლამდე, იყვნენ ვადდებულნი გავლელთ სამხედრო მომზადება.

1918 წელს ვ. ი. ლენინმა დაამუშავა სამხედრო ეკონომიკური პოლიტიკა. ეს ღონისძიებანი ისტორიაში შევიდა „სამხედრო კომუნიზმის“ პოლიტიკის სახელწოდებით, რომლის ძირითადი პრინციპი იყო: ომის დროს, მატერიალური რესურსების ნაკლებობის პირობებში, უმოკლეს ვადაში ბურჟუაზიის ეკონომიკური ბაზის სრული მოსპობა და ნედლეულისა და მზა პროდუქციის განაწილების მკაცრი ცენტრალიზაცია; მთელი მრეწველობის დანიჭრებული ნაციონალიზაცია (1920 წლის

29 ნოემბრის დეკრეტით ნაციონალიზებულ იქნა არა მარტო მსხვილი და საშუალო საწარმოები, არამედ ისეთი საწარმოებიც, სადაც მუშაობდა 5 მუშაზე მეტი და ჰქონდათ მექანიკური ძრავები, ასევე მექანიკური ძრავის არმქონე საწარმოები 10 მუშით).

ომის წლებში წარმოება ეცემოდა სათბობის, ლითონის, ნედლეულის, სურსათის, კვალიფიციური მუშახელის, ინჟინერ-ტექნიკური კადრების უკმარისობის გამო.

საბჭოთა რუსეთის ერთადერთი სათბობი ბაზა იყო მოსკოვის ნახშირის აუზი, რომელიც სრულად ვერ აკმაყოფილებდა მოთხოვნილებას ნახშირზე. უფრო ცუდად იყო ნავთობის საქმე. 1919 წელს ქვეყანა არსაიდან არ ღებულობდა თხევად სათბობს. ამიტომ აქცენტი გაკეთდა ტორფის გადამუშავებაზე. ეს შესაძლებლობას იძლეოდა აემუშავებინათ ზოგიერთი ელექტროსადგური და გარკვეული ზომით გადაეფარათ მთავარი ნახშირის აუზის დანაკარგები. ინჟინერ ე. კლასსონის მიერ სამოქალაქო ომის წლებში პირველად მსოფლიოში გამოყენებულ იქნა ტორფის მოპოვების პიდრაფლიკური წესი, რამაც ხელი შეუწყო ტორფის მოპოვების და გადამუშავების გადიდებას. ომის პერიოდში ტორფის მრეწველობა იყო ერთადერთი დარგი, რომლის პროდუქციაც იზრდებოდა.

კატასტროფულად დაეცა მეტალურგიის პროდუქცია. სამხრეთის 50 ბრძმედიდან 1920 წელს მხოლოდ ერთი მუშაობდა. ეს კი გამოწვეული იყო სათბობის, შავი ლითონების უკმარისობით, მეტალურგიულ და ლითონდამამუშავებელ ქარხნებს შორის საწარმოო კავშირების დარღვევით. შეწყდა რუსეთისათვის მნიშვნელოვანი მოწყობილობის, სათადარიგო ნაწილების, ნახევარფაბრიკატების იმპორტი, რამაც მძლავრი დარტყმა მიაყენა მანქანათმშენებლობას, მრავალი სახის მანქანების და მოწყობილობების წარმოება სრულიად შეწყდა.

მძიმე ვითარებაში აღმოჩნდა რუსეთის მრეწველობის მთავარი დარგი საფეიქრო მრეწველობა, სრულად შეუწყდა იმპორტული ნედლეულის მიწოდება. მკვეთრად შემცირდა ადგილობრივი რესურსები. ამიტომ 1920 წ. მსხვილი მრეწველობის პროდუქცია თითქმის 7-ჯერ ნაკლები იყო ომამდელ დონესთან შედარებით.

საბჭოთა ხელისუფლებას მტრებთან გამარჯვება შეეძლო მხოლოდ მრეწველობისა და ტრანსპორტის ყველა შესაძლებლობის მობილიზაციის შედეგად.

სმუს-ი დარგობრივი პრინციპით დაიყო შესაბამის მთავარ კომიტეტებად და ცენტრალურ სამმართველოებად – გლაჟკებად და ცენტრებად. მაგალითად, კეების განყოფილებაში სმუს-ში გაერთიანდა შემდეგი დარგობრივი გლაჟკები: გლაჟმუჟა, გლაჟკონდიტერი, გლაჟკმოლოკო, გლაჟნაი და ა.შ. გლაჟკები და ცენტრები ახორციელებდნენ საწარმოთა მომარაგების, გასაღების, ფინანსების უშუალო მმართველობას.

გლაჟკებსა და საწარმოებს შორის არსებობდა კიდევ ერთი უშაღედური რგოლი – ტრესტი. ტრესტი უშუალოდ მართავდა რამდენიმე საწარმოს. ერთი ტრესტის საწარმოებს ჰქონდათ ერთიანი საღარო, წარმოების და მომარაგების ერთიანი გეგმა. ტრესტი ამუშაუებდა საწარმოო პროგრამას, ახდენდა თავის საწარმოთა სპეციალიზაციას, გადაანაწილებდა მათ შორის მუშახელის, მოწყობილობებს და ნედლეულს, ადგენდა და ამტკიცებდა ხარჯთაღრიცხვას და ანგარიშგებას, ანაწილებდა შეკვეთებს და მზა პროდუქციას.

მრეწველობის მართვის ამ რთულმა სისტემამ მიიღო სახელწოდება „გლაჟკისი“. მმართველობის ასეთი მკაცრი ცენტრალიზაცია შესაძლებელს ხდიდა ნედლეულის, საწვავის, სურსათის მწირი მარაგის განაწილებას საწარმოებს შორის, სახელმწიფო საწარმოთა დამოუკიდებლობა შეიზღუდა მინიმუმამდე, ყველა საჭირო საკითხი წყდებოდა ცენტრში. გლაჟკი გამოცხადდა სმუს-ის ფუნქციურ განყოფილებად.

1920 წლის აგვისტოში სმუს-მა საწარმოები დაყო 4 ჯგუფად: დამკვეთი (მოწინავე, ანუ პრიორიტეტული), მომუშავე, ხანგრძლივად გაჩერებული და სალიკვიდაციო. მოწინავე საწარმოები, ძირითადად კი მნიშვნელოვანი სამხედრო ქარხნები, – ტულის, ობუხოვოს, სესტრორეცკის, იჟევსკის და სხვ., პირველ რიგში მარაგდებოდა სათბობით, ნედლეულით და სამუშაო ძალით. სმუს-ში შეიქმნა სამხედრო მრეწველობის საბჭო. ამ საწარმოთა მუშები სარგებლობდნენ გაუმჯობესებული სასურსათო მომარაგებით და მათ მუშაობა სამხედრო საყაღდებულო სამსახურად ეთვლებოდა.

საყოველთაო დეფიციტის პირობებში საწარმოები სახელმწიფოსგან უფასოდ ღებულობდნენ ნედლეულს, მოწყობილობას, მასალებს. ხოლო საწარმოთა პროდუქციის რეალიზაციიდან მიღებული ყოველგვარი შემოსავალი პირდაპირ მიდიოდა სახელმწიფო შემოსავლებში. ამრიგად, ომის პერიოდში არ არსებობდა არაერთი სამეურნეო ანგარიში. სახელმწიფო საწარმოებს შორის ურთიერთობა წარმოებდა მარტივი ბუღალტრული გადარიცხვით ერთი ანგარიშიდან მეორეზე. გაუქმდა დაწესებულებების ყოველგვარი კომუნალური, სატრანსპორტო და სხვა მომსახურების გადასახადი.

გასამხედროებული ეკონომიკის ყველაზე სუსტი რგოლი იყო ტრანსპორტი, რომლის ნგრევა ჯერ კიდევ პირველი მსოფლიო ომის დროს დაიწყო.

1918 წელს ტრანსპორტზე გამოცხადდა სამხედრო მდგომარეობა. რკინიგზის ყველა მუშაკი ითვლებოდა სამხედრო მობილიზებულად. ხშირად სრულიად ჩერდებოდა მგზავრთა გადაყვანა და მთელი მოძრავი შემადგენლობა დაკავებული იყო სამხედრო ტვირთების გადაზიდვებით.

1920 წელს შექვედით, ინგლისში, გერმანიასა და კანადაში შეუკეოთეს მიძღვრი ორთქლმავლების, დიდი სატვირთო ცისტერნების სათადარიგო ნაწილები, რამაც დააჩქარა სარკინიგზო ტრანსპორტის განახლება, ამის შედეგად 1921 წელს ტრანსპორტის მდგომარეობა სამოქალაქო ომის დაწყების პერიოდთან შედარებით გაუმჯობესდა.

ამავე პერიოდში კომუნისტ რკინიგზელთა თაოსნობით საფუძველი ჩაეყარა ე.წ. „შაბათობებს“, ამ ინიციატივით მოსკოვ-ყაზანის რკინიგზის სადგურ სორტირონოიაზე სამუშაო დღის დამთავრების შემდეგ შეიკრიბა 15 კომუნისტი და უპარტიო და ანაზღაურების გარეშე შეაკეთეს 4 ორთქლმავალი. ამის შემდეგ ქვეყანაში ფართოდ გაიშალა კომუნისტური შაბათობები.

მძიმე მდგომარეობაში იყო წყლის ტრანსპორტიც. საზღვაო ფლოტი ბლოკირებულ იქნა ინტერვენტების მიერ. სამდინარო გზები ეოლგაზე, დნეპრზე, დვინაზე გადაჭრეს თეთრგვარდიელებმა. თუმცა საბჭოთა ხელისუფლება მაინც ახერხებდა სამდინარო ტრანსპორტით სარგებლობას. ომის მძიმე დღეებში დაიწყო ავიატრანსპორტის ისტორია. 1918 წელს გაიხ-

სნა რეგულარული ავიაშიმოსვლა მოსკოვსა და პეტროგრადს შორის, ხოლო 1920 წ. – მოსკოვსა და ხარკოვს შორის.

მეურნეობის განვითარება მოითხოვდა ერთიან სახელმწიფო გეგმას. პირველ რიგში საჭირო იყო მძიმე მრეწველობის – წარმოების საშუალებათა წარმოების განვითარება, რომლის დახმარებითაც შესაძლებელი გახდებოდა მიწათმოქმედების რეორგანიზაცია. განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიენიჭა ელექტრიფიკაციას, წარმოების თანამედროვე ენერგეტიკულ ბაზის შექმნას.

1920 წლის მარტში შეიქმნა რუსეთის ელექტრიფიკაციის სახელმწიფო კომისია – გოელრო. მასში შედიოდნენ სახელოვანი მეცნიერები და სპეციალისტები. კომისიამ შეადგინა ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების პერსპექტიული გეგმის პროექტი.

გოელროს გეგმა გათვლილი იყო 10-15 წელზე და მასში შევიდა ეკონომიკის ყველა მნიშვნელოვანი დარგის კონკრეტული ღადალები. გეგმა პირველ რიგში ითვალისწინებდა 30 თბო და ჰიდროელექტროსადგურის მშენებლობას 1,5 მლნ. კვტ. სიმძლავრით. ქვეყნის ელექტრიფიკაციის გეგმა მოიცავდა მთელი სახალხო მეურნეობის, უპირველესად მძიმე მრეწველობის ელექტროენერგეტიკულ ბაზაზე საფუძვლიან რეკონსტრუქციას. ამ გეგმით მძიმე მრეწველობა 1913 წელთან შედარებით უნდა გადიდებულიყო 2-ჯერ და მეტად, ხოლო მსუბუქი – დაახლოებით 1,5-ჯერ; სოფლის მეურნეობაში გეგმა ითვალისწინებდა ნათესი ფართობის გადიდებას, მექანიზაციის, მეღორაციის და ირიგაციის გამოყენებას, სამიწათმოქმედო კულტურის ამაღლებას; ტრანსპორტზე – ფართო სარკინიგზო მშენებლობას და რკინიგზების ნაწილის ელექტრიფიკაციას; ელექტრიფიკაციის საფუძველზე კი მთლიანად ეკონომიკის ინტენსიფიკაციას.

მთავარი იყო შრომის ნაყოფიერების სწრაფი ზრდა მატერიალური და შრომითი რესურსების ნაკლები დანახარჯებით.

10-15 წელზე გათვლილი გოელროს გეგმა 1913 წელთან და 1920 წელთან შედარებით ასეთი იყო: თუჯის გამოდნობა – 1913 წელს იყო 4,2; 1920 წ. – 0,116; ხოლო გოელროს გეგმით – 8,2 მლნ ტონა; შესაბამისად ფოლადის წარმოება – 4,2; 0,194 და 6,5 მლნ. ტ.; სპილენძის წარმოება – 31,1; 0,3 და 81,9 ათასი ტ.;

ნახშირის ამოღება — 29,1; 8,6 და 62,3 მლნ. ტ.; რაიონული ელექტროსადგურების სიმძლავრე — 177; 0 და 1750 ათასი კვტ.

1921 წლის თებერვალში შრომისა და დაცვის საბჭოსთან შეიქმნა ერთიანი საგეგმო კომისია — „გოსპლანი“.

დიდი ზარალი განიცადა ქვეყნის სოფლის მეურნეობამ. ასობით ათასი გლეხური მეურნეობა განაანაგდა, განადგურდა ცხენები და პროდუქტიული პირუტყვი. მემამულური მეურნეობების ლიკვიდაციის შემდეგ წერილგლეხური მეურნეობები ვერ აკმაყოფილებდნენ სასურსათო პროდუქციაზე მოთხოვნილებას (რევოლუციამდე ისინი იძლეოდნენ სასაქონლო პურის 22%-მდე). სასაქონლო პური შემცირდა კულაკურ მეურნეობებშიც, სადაც აწარმოებდნენ მის 50%-ს. მრეწველობა, რომელიც დაკავებული იყო სამხედრო შეკვეთებით, სოფლის მეურნეობას ვერ უზრუნველყოფდა საკმარისი სასოფლო-სამეურნეო იარაღებით.

შეიცვალა სასურსათო პოლიტიკა: 1919 წლის 11 იანვარს პურის მონოპოლიას დაემატა სასურსათო გაწერა პურზე და ფურაჟზე. სასურსათო გაწერა გავრცელდა სოფლის მეურნეობის ყველა პროდუქტებზე. გლეხები ვალდებული იყვნენ სახელმწიფოსთვის ჩაებარებინათ სურსათის და ფურაჟის არათუ ნამეტი, არამედ საკუთარი მოთხოვნილების ნაწილიც ასევე დასათესი ფონდიდანაც კი.

ქალაქის მოსახლეობის კვების პროდუქტებით უზრუნველყოფის მიზნით შემოღებული იქნა ნორმირებული მომარაგება — საბარათო სისტემა.

გლეხობას სასურსათო გაწერით აღარ ჰქონდა მატერიალური დაინტერესება განევითარებინა თავისი მეურნეობა. ამან გამოიწვია ნათესი ფართობის მნიშვნელოვანი შემცირება. მიწა ცუდად მოეშავებოდა, დაეცა მოსავლიანობა, მკვეთრად შემცირდა პირუტყვის სულადობა.

სასურსათო გაწერა, პირველ რიგში ვრცელდებოდა ყველაზე მდიდარ მეურნეობებზე, რომელთაც ჰქონდათ დიდი რაოდენობის კარგი მიწები, პირუტყვი და ინვენტარი. თუ ასეთი მეურნეობის მიერ სახელმწიფოსათვის ჩაბარებული პური და სურსათი საკმარისი არ იქნებოდა არმიისა და ქალაქის მოსახლეობის გამოსაკვებად გაწერით გათვალისწინებულ სურსათს იხ-

დიდა საშუალო გლეხობაც, და თუ ესეც არ იკმარებდა, გადასახადს სურსათით იხდიდა ღარიბი გლეხობაც.

სასურსათო გაწერის შემოღებასთან დაკავშირებით, პირველი მოხმარების საგნებით კერძო ვაჭრობა აიკრძალა. სურსათის ნაკლებობის პირობებში გაცხოველდა სპეკულაცია პურით და სხვა სურსათით. ისინი ქალაქში პურს ყიდდნენ სახელმწიფო ფასთან შედარებით ათჯერ უფრო მაღალ ფასებში. პურით თავისუფლად ვაჭრობა მინეული იქნა დანაშაულად. პროდუქტების დამზადება დაეკისრა სურსათის სახალხო კომისარიატს, რომელმაც მუშათა რაზმების მეშვეობით შეძლო აელაგმა სპეკულანტები, კულაკები და კერძო ვაჭრები, რითაც არმიის და მოსახლეობის მომარაგება გამოიყვანა იმ კატასტროფული მდგომარეობიდან, რომელიც მას ემუქრებოდა 1918-1920 წწ.

უცხოეთის ინტერვენციისა და სამოქალაქო ომის პირობებში მიიმე სამეურნეო ამოცანას წარმოადგენდა ფინანსების და ფულის მიმოქცევის მოწესრიგება. ჯერ კიდევ პირველმა მსოფლიო ომმა გამოიწვია დესორგანიზაცია ამ სფეროში. მეფის ხელისუფლებამ ომის წლებში 18-ჯერ გაზარდა ქალაქის ფულის რაოდენობა მიმოქცევაში, ხოლო დროებითმა მთავრობამ 8 თვის მანძილზე – კიდევ 2-ჯერ. ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის წინ ქალაქის ფულის კურსი 15-ჯერ დაეცა.

1920 წელს გამოშვებულ იქნა თითქმის ტრილიონი მანეთის ქალაქის ფული. ქალაქის ფულის გამოშვებით გამოწვეულმა ინფლაციამ სრულიად გააუფასურა ბურჟუაზიის მიერ დაგროვილი ფული. ღრმა ნატურალიზაციის პირობებში ფულმა, როგორც ანგარიშისა და კონტროლის საშუალებამ, ფაქტიურად დაკარგა მნიშვნელობა. მოიშალა და ფუნქცია დაკარგა საკრედიტო-საბანკო სისტემამ. ამის გამო 1920 წლის იანვარში სახალხო (სახელმწიფო) ბანკი დროებით გაუქმდა.

„სამხედრო კომუნიზმის“ წლებში მიმდინარეობდა საბაზრო ურთიერთობათა და მუშა-მოსამსახურეთა შრომის ანაზღაურების ნატურალიზაცია. დაწესდა საყოველთაო შრომითი ვალდებულება ყველა კლასისათვის. სავალდებულო ფიზიკურ შრომაში ჩაება ბურჟუაზიაც.

„სამხედრო კომუნიზმის“ პოლიტიკამ იარსება სამოქალაქო ომის დასრულებამდე, სადაც საბჭოთა ხელისუფლებამ შეძლო გამარჯვების მოპოვება. საბჭოთა ქვეყანა 1921 წლიდან შეუდგა მშვიდობიან სამეურნეო მშენებლობას.

3. სახალხო მეურნეობის აღდგენა. ახალი ეკონომიკურ პოლიტიკაზე გადასვლა (1921–1925 წწ.)

1920 წლის ბოლოს რუსეთის ძირითადი რაიონები გათავისუფლებული იქნა ინტერვენტებისა და თეთრგვარდიელებისაგან. მშვიდობიანი სამეურნეო მშენებლობის დაწყება კიდევ უფრო რთული იყო, ვიდრე 1918 წლის გაზაფხულზე. ოთხი წლის პირველი მსოფლიო ომის და შემდეგ კიდევ სამი წლის სამოქალაქო ომის შედეგად. განადგურდა ისიც, რაც ქვეყანამ ძველი რუსეთისგან მიიღო. ამ პერიოდში რუსეთი განიცდიდა მწვავე ეკონომიკურ კრიზისს, რაც გამოწვეული იყო უდიდესი დანაკარგებით პირველ მსოფლიო და სამოქალაქო ომების პერიოდში. 1921 წლის დასაწყისში სამეურნეო განაჩაგებამ უკიდურეს ზღვარს მიაღწია. საერთო ეკონომიკურმა ზარალმა შეადგინა 50 მლრდ. მანეთი ოქროთი. ამ დროს მსხვილი მრეწველობა აწარმოებდა 7-ჯერ ნაკლებ პროდუქციას, ვიდრე 1913 წელს. რკინიგზის ტვირთბრუნვა შემცირდა 4-ჯერ და მეტად. ომის პერიოდში შიმშილის, ავადმყოფობის და ტერორიზმის მსხვერპლი გახდა 10 მილიონამდე ადამიანი. 1,5-დან 2 მლნ.-მდე ადამიანი იძულებით იქნა ემიგრირებული, მათ შორის იყვნენ მსხვილი მეწარმეები, ფინანსისტები, პოლიტიკოსები, გენერლები, მხატვრები, მსახიობები, მწერლები, მხოლოდ 1922 წლის აგვისტოში ლენინის ინიციატივით ქვეყნიდან გაასახლეს 200-მდე გამოჩენილი მეცნიერი და კულტურის მოღვაწე, რომლებიც ოპოზიციურად იყვნენ განწყობილი ახალი ხელისუფლების მიმართ, მათ შორის ფილოსოფოსები, ეკონომისტები, სოციოლოგები, რომლებიც წარმოადგენდნენ ერის სახეს, სიამა-

ყეს და ელიტას. ამან ათწლეულების განმავლობაში დიდი დიდი დაასხა ქვეყნის ინტელექტუალურ და ზნეობრივ განვითარებას. ომმა და სამეურნეო ნგრევამ გამოიწვია სამრეწველო მუშათა რაოდენობის შემცირება, მათი რიცხვი 1920 წელს იყო 1 მლნ. 270 ათასი, ანუ 2-ჯერ ნაკლები, ვიდრე 1913 წელს (2 მლნ. 400 ათასი). ომების წლებში მოსკოვმა დაკარგა მოსახლეობის ნახევარი, ხოლო პეტროგრადმა – 2/3. 1917-1920 წლებში ქალაქიდან სოფელში გადასახლდა 5 მლნ ადამიანი.

ნგრევის შესაჩერებლად და მეურნეობის აღსადგენად საჭირო იყო ეკონომიკური პოლიტიკის შეცვლა.

სამოქალაქო ომის დროს მუშებსა და გლეხობას შორის დამყარდა სამხედრო პოლიტიკური კავშირი. ომის დროს გლეხი შეგუებული იყო იმას, რომ სასურსათო გაწერით მისგან უნდა წაედოთ მოთელი ნამეტი პროდუქტი, მაგრამ როგორც კი ომი დამთავრდა და მემამულეთა დაბრუნების საფრთხე გაქრა, გლეხობა უკმაყოფილებას გამოთქვამდა სასურსათო გაწერის გამო. კულაკობა ხედავდა რა გლეხთა უკმაყოფილებას, ცდილობდა ანტისაბჭოთა განწყობა გაეღვივებინა.

გლეხთა მზარდი უკმაყოფილება სასურსათო გაწერის გამო უკვე პოლიტიკურ საფრთხეს ქმნიდა. 1921 წლის მარტში მიღებულ იქნა უმნიშვნელოვანესი გადაწყვეტილება ახალ ეკონომიკურ პოლიტიკაზე – ნეპზე (Новая экономическая политика) გადასვლის შესახებ. ნეპის უმნიშვნელოვანესი ღონისძიება იყო სასურსათო გაწერის შეცვლა სასურსათო გადასახადით.

სასურსათო გაწერა უფრო მძიმე იყო, ვიდრე სასურსათო გადასახადი. გადასახადის ოდენობა განისაზღვრებოდა საგაზაფხულო თესვამდე. ასევე განსაზღვრული იყო გადახდის ვადები. პროდუქტს, რომელიც გადასახადის გარდა რჩებოდა, გლეხს უტოვებდნენ პირად განკარგულებაში და უფლება ეძლეოდა ამ ნამეტი პროდუქტებით ევაჭრა. ამასთან, ღარიბები გათავისუფლდნენ გადასახადისგან. 1923-1924 წწ. შემოღებულ იქნა ერთიანი სასოფლო-სამეურნეო გადასახადი, რომლის ნაწილი ფულით, ნაწილი კი პურით აიღებოდა, მომდევნო წლებში იგი მთლიანად ფულადი გადასახადით შეიცვალა. შედა-

ვათიანად იბეგრებოდა კოლექტიური მეურნეობები, მკაცრად — კულაკობა, ე.ი. დიფერენცირება ხდებოდა კლასობრივი პრინციპით.

ნეპით დაშვებულ იქნა კერძო ვაჭრობა, თუმცა ეს არ იყო კერძო ვაჭრობის სრული თავისუფლება, რადგან ბაზარს სახელმწიფო არეგულირებდა.

ნეპი იყო პროლეტარული სახელმწიფოს განსაკუთრებული პოლიტიკა, რომლის დროსაც დაშვებულ იქნა საბაზრო ურთიერთობები და რომელიც უნდა გამოეყენებინათ იმ სიძნელეების დასაძლევად, რომლებსაც წააწყდებოდნენ სოციალისტური მეურნეობის აშენებისას. მათ ეკონომიკური პრობლემების დასაძლევად დროებით დაუშვეს კაპიტალში იმ იმედით, რომ ეკონომიკის მართვის სადავეებს პროლეტარული სახელმწიფო სრულად ფლობდა.

სასურსათო გაწერის შეცვლამ სასურსათო გადასახადით გაზარდა გლეხთა დაინტერესება მეურნეობის განვითარებით და მიეცათ პროდუქტების გაცვლის შესაძლებლობა.

აღდგენით პერიოდში შენდებოდა ახალი საწარმოები. განსაკუთრებით დიდი ენთუზიაზმით დაიწყო ელექტროსადგურების მშენებლობა, რაც გათვალისწინებული იყო „გოელ-რო“-ს გეგმით. შენდებოდა ეოლხოვის, შატურის, კაშირის, შტეროვოს, „კრასნი ოქტიაბრის“ და სხვა ელექტროსადგურები. 1925 წელს ელექტროენერგიის მთელმა გამომუშავებამ მიაღწია 2,925 მლნ. კვტ. საათს, ნაცვლად 1913 წლის 1,945 მლნ კვტ. საათისა.

მრეწველობის აღდგენისათვის საჭირო იყო მისთვის საშინაო ბაზრის შექმნა. ასეთი ბაზარი შეიძლებოდა ყოფილიყო გლეხური მეურნეობა, რომელიც თავის პროდუქტებს გაიტანდა რა ბაზარზე გაუზნდებოდა მოთხოვნილება სამრეწველო საქონელზე. მეორეც, მრეწველობის, კერძოდ მსუბუქი და კვების მრეწველობის აღდგენისა და განვითარებისათვის. საჭირო იყო ნედლეული, რომლის მწარმოებელიც სოფელი იყო და ბოლოს, ქალაქის, მოსახლეობისათვის სურსათი ისევე და ისევე სოფლის მეურნეობას უნდა მიეწოდებინა.

მრეწველობასთან შედარებით სოფლის მეურნეობა ნაკლებად დაზარალდა. თუმცა ომებმა მასაც მძიმე დავი დაასვა.

ოკუპირებულ რაიონებში განადგურდა ნათესები და პირუტყვი, დაიტაცეს გლეხთა ქონება, გადაიწვა სოფლები, ალაგ-ალაგ კელაჲ მოქმედებდა კულაკთა ბანდები. ამიტომ მეტად გართულდა სოფლის მეურნეობის აღდგენა.

აღდგენითი პერიოდის დასაწყისისათვის სოფლის მეურნეობა წარმოადგენდა წერილგლეხურ მეურნეობათა ერთობლიობას 21 მლნ. გლეხური კომლით.

დაეცა მოსავლიანობა. ნათესი ფართობი 1920 წელს 1913 წ.-თან შედარებით 25%-ით შემცირდა. კიდევ უფრო შემცირდა ტექნიკური კულტურების ნათესები.

ამ სიძნელეებს დაემატა 1921 წლის საშინელი გვალება, რომელმაც მოიცვა ქვეყნის გუბერნიათა უმეტესობა, პირუტყვის დიდი ნაწილი ამოწყდა, ხოლო ნათესების ფართობი შემცირდა.

1923 წლის მაისში შემოღებულ იქნა ერთიანი სასოფლო-სამეურნეო გადასახადი, რომელიც იკრიბებოდა შერეული ფორმით: ფულით, ან ნატურით. 1924 წლიდან კი — ფულადი ფორმით. ღარიბები გადასახადის სახით იხდიდნენ შემოსავლის 1,2%-ს, საშუალო გლეხი — 3,5%-ს, კულაკური მეურნეობები კი — 5,6%-ს.

სახელმწიფო გლეხურ მეურნეობებს, საბჭოთა მეურნეობებს და კოლმეურნეობებს აძლევდა კრედიტებს, რომელსაც მუშა საქონლის, სასუქების, სასოფლო-სამეურნეო მანქანების და მოწყობილობების შესაძენად იყენებდნენ. 1923-1926 წწ. კრედიტის სახით გაიცა 400 მლნ. მანეთზე მეტი.

ამ პერიოდში ქვეყანაში ჯერ არ აწარმოებდნენ ტრაქტორებს. სახელმწიფომ 1921-1926 წწ. საზღვარგარეთიდან შემოიტანა 20 ათასამდე ტრაქტორი. გლეხებს საშუალება ეძლეოდათ სამამულო სასოფლო-სამეურნეო ინვენტარი შეეძინათ შეღავათიან პირობებში — მრეწველობის ზარალს კი სახელმწიფო იღებდა თავის თავზე.

1925 წლისთვის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების დონე მიუახლოვდა 1913 წლის დონეს. სოფლის მეურნეობის აღდგენის კვალდაკვალ მიმდინარეობდა ცვლილებანი მის დარგობრივ სტრუქტურაში, შემცირდა მარცვლეული კულტურების და გაიზარდა ტექნიკური კულტურების ხვედრითი წილი.

აღდგენით პერიოდში სოფლად იზრდებოდა საშუალო გლეხობის ფენა. ღარიბები თანდათან იქცნენ საშუალო გლეხებად. მათი ხვედრითი წილი რეკოლუციამდელი 20%-დან 67%-მდე გაიზარდა, ხოლო კულაკობის ხვედრითი წილი 15%-დან 4,5%-მდე შემცირდა. სახელმწიფო ზღუდავდა და დევნიდა კულაკობას, ამსაღებდა ნიადაგს მისი მთლიანი ლიკვიდაციისათვის.

ფართოდ გავრცელდა კოოპერაცია (გლეხთა მეურნეობების 28%-ს მოიცავდა). კოოპერატივები სწრაფად ვრცელდებოდა ტექნიკური კულტურების რაიონებში.

აღმოცენდა სპეციალიზებული საწარმოო-გამსაღებელი კოოპერატივები დარგების მიხედვით: მეკარტოფილეუბის, მეთამბაქოეუბის, მეჭარხლეუბის, მეთესლეუბის და ა.შ.

კოოპერატივის წევრების პროლეტკიას კოოპერატივში უფრო მაღალ ფასებში იბარებდნენ, ვიდრე მათ კერძო დამამზადებელი უხდიდა.

საბჭოთა სახელმწიფო მხარს უჭერდა და ეხმარებოდა საწარმოო კოოპერატივებსაც, როგორც კოოპერაციის მაღალ ფორმას. ეს საწარმოო კოოპერაცია წარმოადგენდა: სასოფლო-სამეურნეო კომუნებს (10,6%), შრომის სასოფლო-სამეურნეო არტელებს (65,3%) და მიწის ერთად დამმუშავებელ ამხანაგობებს (24,1%).

უკვე აღდგენით პერიოდში გლეხობისათვის ნათელი გახდა, რომ მიწების მხოლოდ გათანაბრებით განაწილება, მიუხედავად სახელმწიფო დახმარებისა, გლეხობას კერძო იხსნიდა გაჭირვებისა და კულაკური კაბალისგან. გლეხობის პრობლემის გადაწყვეტა შეიძლებოდა მხოლოდ კოლექტივიზაციის გზით.

კოლმეურნეობათა წევრების ძირითადი მასა ღარიბი და ნაკლებად შეძლებული საშუალო გლეხები იყვნენ, რომელთაც ან საერთოდ არ ჰქავდათ პირუტყვი, ან ჰქავდათ მცირე რაოდენობით. მათი 84% უცხენო და ერთცხენიანი მეურნეობები იყო.

ხელი ეწყო ბოლო კოლექტიური მეურნეობის განვითარებას. შრომის მაღალი ნაყოფიერებით, მრავალმინდვრიანი სისტემით, სასუქების, ხარისხიანი თესლის გამოყენებით და სხვ. წარმოაჩენდნენ კოლმეურნეობის უპირატესობებს, რათა მასში გაწევრიანებულიყო გლეხობა.

აღდგენით პერიოდში კოლმეურნეობებმა მნიშვნელოვან წარმატებას ვერ მიაღწიეს. მათ ჯერ კიდევ არ ჰყოფნიდათ სასოფლო-სამეურნეო ინვენტარი, ნაკებობანი, პირუტყვი და სხვ. სათანადო ღონეზე არ იდგა შრომის ორგანიზაცია. ხშირად იშლებოდა, კულაკობაც ცდილობდა ხელში ჩაეგდო საკოლმეურნეო ქონება. ამ პერიოდში მსადღებოდა წინაპირობები შემდგომი მასობრივი კოლექტივისაციისათვის.

მრეწველობის აღდგენისათვის საჭირო იყო მისი ორგანიზაციული სტრუქტურის სრულყოფა. ომის დროს მრეწველობა სახელმწიფო დოტაციაზე იმყოფებოდა. ასე გაგრძელება კი შეუძლებელი იყო. საწარმოები უნდა გადაეყვანათ სამეურნეო ანგარიშზე.

სამეურნეო ანგარიშზე გადასვლა შეუძლებელი იყო „გლაუკისმის“ ლიკვიდაციის გარეშე, მისი დიქტატურა შეუთავსებელი იყო სამეურნეო ანგარიშის პრინციპთან, იგი მრეწველობის განვითარების მუხრუჭად გადაიქცა. 1921 წლის აგვისტოში მიღებული დეკრეტით მრეწველობის მმართველობის „გლაუკების“ სისტემა „ტრესტებით“ შეიცვალა. გლაუკი მოიცავდა ქვეყანაში არსებული თავისი დარგის ყველა საწარმოს, ტრესტი კი – მხოლოდ ნაწილს. ერთნაირი სახის საწარმოთა ჯგუფს, ტერიტორიული ან საწარმოო-ტერიტორიული ნიშნით უფრო წერილი საწარმოები გადავიდა საგუბერნიო სახალხო მეურნეობის საბჭოების უშუალო მმართველობაში, ან იჯარით გაიცა კერძო პირებს.

შეიცვალა სიუეს-ის შინაგანი სტრუქტურაც. 1923 წლიდან დარგობრივი გლაუკების ადგილზე შეიქმნა ორი სამმართველო. მთავარი ეკონომიკური სამმართველო, თავისი განყოფილებებით – სტატისტიკის, ფინანსების და ა.შ., იგი არეგულირებდა მთელი მრეწველობის მუშაობას, ხოლო სახელმწიფო მრეწველობის ცენტრალური სამმართველო უშუალოდ ხელმძღვანელობდა ტრესტებს.

შეიცვალა სატარიფო პოლიტიკაც, „სამხედრო კომუნიზმის“ გათანაბრებითი ხელფასის ნაცვლად შემოღებულ იქნა პრინციპი: „ანაზღაურება შრომის რაოდენობისა და ხარისხის მიხედვით“. 1921 წლის სექტემბრიდან ხელფასის გამოანგარიშება დაიწყო თვითოველი მუშის კვალიფიკაციისა და გამოიმუშავების მიხედვით.

1921 წელს შეიქმნა „გოსპლანი“. აღმასკომებთან შეიქმნა საგეგმო კომისიები, ხოლო ყველა სამეურნეო უწყებაში – სპეციალური საგეგმო ორგანოები. 1925 წელს დაიწყო ყოველწლიური საკონტროლო ციფრების შედგენა მთლიანად ეკონომიკის განვითარებისათვის.

ორგანიზაციული გარდაქმნების შედეგად ბამბუელის ქსოვილების გამოშვება 11-ჯერ და მეტად გადიდდა, ხელის ქსოვილებისა – 6,2-ჯერ, შალის ქსოვილებისა – 4-ჯერ. მიუხედავად ასეთი სწრაფი ზრდისა, 1925 წელს ევრ იქნა მიღწეული ომამდელი დონე. ამის მიზეზი იყო სანედლეულო ბაზის სისუსტე. შუა აზიაში მებაბეულობის დაცემის გამო ნედლი ბამბის 80% საზღვარგარეთიდან შემოაქონდათ. ომის დროს მეცხოველეობის დაცვამ განაპირობა შალის მრეწველობის სანედლეულო ბაზის შევიწროება.

მძიმე მრეწველობაში წარმოების დაცემის ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი იყო სათბობის ნაკლებობა. გაფართოვდა შეშის დამზადება და ტორფის მოპოვება, მაგრამ სათბობის ამ სახეებით შეუძლებელი იყო მძიმე მრეწველობის განვითარება. მხოლოდ ქვანახშირის წარმოების გადიდება გადაწყვეტდა სათბობის პრობლემას. პირველი რიგის ამოცანა გახდა დონბასის აღდგენა, რომლის სწრაფი აღდენითი სამუშაოების მიუხედავად, ქვანახშირის ომამდელი დონე მხოლოდ 1927-1928 წწ. იქნა გადაჭარბებული.

შავი მეტალურგიის აღდგენა მიმდინარეობდა ნელა. 1913 წელს მოქმედი 136 ბრძმედის და 204 მარტენის ღუმელიდან 1921 წელს მხოლოდ 17 ბრძმედი და 22 მარტენის ღუმელი მოქმედებდა. მეტალურგიის აღდგენა უფრო რთული იყო, იგი გაგრძელდა პირველი ხუთწლეულის დასაწყისამდე. 1925 წელს მიღწეულ იქნა თუჯის გამოდნობის ომამდელი დონის 36,4% და ფოლადის გამოდნობის – 50,3%. ცუდი მდგომარეობა იყო ფერად მეტალურგიაში.

მანქანათმშენებლობამ უკვე 1925 წელს გადააჭარბა ომამდელ დონეს. შეიქმნა ახალი დარგებიც, როგორიცაა საფეიქრო მანქანათმშენებლობა, საღებავების წარმოება, ნაოსნაბა ტრაქტორმშენებლობა, ავტომობილმშენებლობა.

ნების პირველ წლებში სახელმწიფოს ხელში სათანადო მატერიალური და ფულადი რესურსების ნაკლებობის გამო,

მთავრობამ საჭიროდ ჩათვალა კერძო კაპიტალის ნაბმა მრეწველობაში. ამ მიზნით მრავალი წერილი საწარმო იჯარით გადაეცა კერძო პირებს, კოოპერაციასა და ამხანაგობებს. მიუხედავად კერძო მეწარმეობის აღორძინებისა, იჯარა სერიოზულად არ განვითარებულა.

უცხოეთის კაპიტალის მოზიდვის მიზნით სახელმწიფო მიმართავდა კონცესიებს: სახელმწიფო საკონცესიო ხელშეკრულების დადებისას მოითხოვდა წარმოების განვითარების უსრუნველყოფას, მოწინავე ტექნიკის გამოყენებას, საბჭოთა ხელისუფლების მიერ დაწესებული შრომითი კანონმდებლობის დაცვას და ა.შ.

ნეპის პირველ წლებში უცხოეთის კაპიტალისტებისაგან ბევრი წინადადება მოვიდა საკონცესიო ხელშეკრულების დადების შესახებ, შემდეგ კი ეს რაოდენობა შემცირდა.

კონცესიების წილი ქვეყნის სამრეწველო წარმოებაში არ იყო დიდი. ისინი უშეებდნენ მხოლოდ სამრეწველო პროდუქციის 1%-ს. მათი ხვედრითი წილი მაღალი იყო სამთო მრეწველობაში — კონცენსიონერები მოიპოვებდნენ ტყვიის და ვერცხლის 60%-ს, მანგანუმის მადნის 85%, ოქროს — 30%. აწარმოებდნენ ტანსაცმლის 22%-ს.

1927-1928 წწ.-დან დაიწყო კონცესიების ლიკვიდაცია, ვინაიდან მათ არ შეასრულეს საბჭოთა ხელისუფლების მოთხოვნები და მხოლოდ მაღალ მოგებაზე ყიპრობდნენ.

გეგმიური ეკონომიკის ხელმძღვანელობის მიზნით შექმნილ სახელმწიფო საგეგმო კომისიას (1921 წ.) დაეკალა საერთო სახელმწიფოებრივი სამეურნეო გეგმის შედგენა და მათ შესრულებაზე მეთვალყურეობა. 1925 წლიდან იგი ადგენდა სახალხო მეურნეობის განვითარების ერთწლიან გეგმებს, ანუ „საკონტროლო ციფრებს“.

გარდამავალ პერიოდში ორგანიზაციული ცვლილებები გაკრძელდა ტრანსპორტზეც. გაუქმდა „სამხედრო კომუნიზმის“ დროს შემოღებული ცენტრალიზაცია. 1920 წლიდან დაიწყო აღდგენითი სამუშაოები რკინიგზის ტრანსპორტზე. მიმდინარეობდა დანგრეული ხიდებისა და საგზაო მეურნეობების აღდგენა, დასიანებული შემადგენლობების რემონტი. დამ-

თაერდა ადრე დაწვებული რკინიგზის ხაზების მშენებლობა, საექსპლუატაციო რკინიგზის ხაზების სიგრძე 1925 წელს 1913 წელთან შედარებით 27,3%-ით გაიზარდა. სარკინიგზო ტვირთსიძევაში 1925 წელს მიღწეულ იქნა ომამდელის 80%. სამდინარო ტვირთსიძევა კი წამორჩებოდა და ომამდელის მხოლოდ 50%-ს აღწევდა.

ნეკზე გადასვლამ და ქალაქსა და სოფელს შორის საქონელბრუნვის გაცხოველებამ მოითხოვა საბჭოთა სახელმწიფოს ფინანსური სისტემის ძირეული რეორგანიზაცია. ომების პერიოდში ფინანსები მოიშალა. სახელმწიფო ბიუჯეტი უზარმაზარი დეფიციტით სრულდებოდა, ქალაქის ფული კატასტროფულად გაუფასურდა.

ანგარიშსწორების გამარტივებისა და გაადვილების მიზნით ორჯერ წატარდა ფულის დენომინაცია (სახელის გადარქმევა, ეროვნული ფულადი ერთეულის გამსხვილება ძველი ფულის ნიშნების ახლით შეცვლის მეშვეობით, ფულის მიმოქცევის გამყარების, ქვეყანაში აღრიცხვისა და ანგარიშგების გაადვილებისა და ფულადი ერთეულის სავალუტო კურსის ამაღლების მიზნით). 1922 წელს გამოუშვეს ახალი ფულის ნიშნები, რომლის ერთი მანეთი გაუტოლდა ადრე გამოშვებულ 10 ათას მანეთს, ხოლო 1923 წელს გამოუშვეს კიდევ ახალი ფულის ნიშნები, რომლის ერთი მანეთი გაუტოლდა 1922 წლის 100 მანეთს და 1922 წლამდე გამოშვებულ – 1 მილიონ მანეთს.

მიუხედავად ამ ღონისძიებებისა, ქალაქის ფულის გაუფასურება არ შენერბებულა. ფულის მიმოქცევის სტაბილიზაციის საკითხი ჯერ კიდევ არ იყო გადაწყვეტილი.

ფულადი მეურნეობის გაჯანსაღებისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა სახელმწიფო ბანკის დაარსებას (1921 წ. ოქტომბერი). 1922 წლის ოქტომბერში სახელმწიფო ბანკს უფლება მიეცა გამოეშვა 10 მანეთიანი საბანკო ბილეთები – „ნერეონცები“, რომელიც უზრუნველყოფილი იყო ოქროთი. იგი გათანაბრებული იყო ძველ 10-მანეთიან ოქროს მონეტებთან. სახელმწიფო ბანკი გადაიქცა საკმისი ცენტრად. ნერეონცების კურსი იყო მყარი. თანდათან დაიწყო მიმოქცევიდან გაუფასურებული ფულის ნიშნების გამოდევნა.

ნერვონების პარალელურად მიმოქცევაში ჯერ კიდევ იყო გაუფასურებული ქაღალდის ფულის ნიშნები. ეს დიდხანს არ შეიძლებოდა გაგრძელებულიყო. საჭირო გახდა ფულის რეფორმის დამთავრება, რაც 1924 წელს განხორციელდა. მიმოქცევაში გამოუშვეს წერილი 1, 3, 5-მანეთიანი კუპონების სახაზინო ბილეთები, ასევე ვერცხლის, სპილენძის და პლატინის მონეტებიც. ეს ფული იყო კონვერტირებული: ისინი თავის სუფლად გაიცვლებოდა ძირითად უცხოურ ვალუტაზე მეფის რუსეთის მანეთის ომამდელი კურსით (1 ამერიკული დოლარი უტოლდებოდა 1,94 მანეთს). დადგინდა ახალ ფულზე გაუფასურებული საბჭოთა ფულის ნიშნების გადაცვლის წესი: სახაზინო ბილეთების ერთი მანეთი საბჭოთა 50 ათას მანეთზე. ეს გადაცვლა დასრულდა 1924 წლის ზაფხულში. ამით ფულის რეფორმა დამთავრდა და სსრკ-ში შეიქმნა მტკიცე ვალუტა.

ფულის რეფორმის გატარებამ დიდად შეუწყო ხელი სახალხო მეურნეობის აღდგენასა და სამეურნეო ცხოვრების აღმავლობას. მტკიცე ფულადი სისტემა უმნიშვნელოვანეს ბერკეტად იქცა ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების დანქარებისათვის.

სახელმწიფო ბანკი იქცა მოკლევადიან საკრედიტო დაწესებულებად. სოფლად დაიწყო საკრედიტო კოოპერატივების შექმნა, რითაც საშუალო და ღარიბ გლეხობას მიეცათ შანსი გათავისუფლებულიყვნენ მევახშისა და კულაკის კაბალისგან.

შეიქმნა სასოფლო-სამეურნეო კრედიტის ადგილობრივი საზოგადოებანი, საოლქო და რესპუბლიკური სასოფლო-სამეურნეო ბანკები, ხოლო 1924 წელს ცენტრალური სასოფლო-სამეურნეო ბანკი.

1922 წელს შეიქმნა სამომხმარებლო კოოპერაციის ბანკი, რომელიც 1923 წლიდან იქცა სრულიად რუსეთის კოოპერაციულ ბანკად.

მრეწველობის დაფინანსება დაეება 1922 წელს შექმნილ სამრეწველო ბანკს, ხოლო ელექტროფიკაციის დაფინანსება – ელექტრობანკს.

საგარეო ვაჭრობის დაკრედიტებისთვის 1922 წელს შეიქმნა რუსეთის კომერციული ბანკი. 1924 წელს იგი გადაკეთ-

და საგარეო ვაჭრობის ბანკად. შეიქმნა აგრეთვე ცენტრალური კომუნალური ბანკი.

ამრიგად, აღდგენით პერიოდში მოწესრიგდა ფულადი მეურნეობა და შეიქმნა საბჭოთა საკრედიტო სისტემა.

აღნიშნულ გარდაქმნებთან ერთად განხორციელდა საბიუჯეტო და საგადასახადო რეფორმები, რომლებმაც ხელი შეუწიეს ვალუტის სიმტკიცეს, ბიუჯეტის დეფიციტის ლიკვიდაციას და ერთიანი სახელმწიფო გეგმის შექმნის საფუძვლად იქცა. ბიუჯეტის უდიდესი ნაწილი მიდიოდა ეკონომიკის აღდგენასა და განვითარებაზე.

რუსეთის ხელისუფლება არ აპირებდა უარი ეთქვა იმპერიასზე, რომელიც ცალკეული ქვეყნების ოკუპაციის გზით ჯერ კიდევ ვარიზმის (მონარქიის) პერიოდში შეიქმნა. საბჭოთა ხელისუფლება ზედიზედ ახერხებდა პოსტიმპერიულ ქვეყნებში კომუნიისტური იდეოლოგიის პროპაგანდით საზოგადოების დაბალი ფენების გადამობირებას და შემდგომ მათზე დაყრდნობით ამ ქვეყნების ხელახალ ოკუპაციას იმგვარად, როგორც ეს საქართველოს სინამდვილეში მოხდა.

1922 წელს შეიქმნა ამიერკავკასიის საბჭოთა ფედერაციული რესპუბლიკა სამი რესპუბლიკის: აზერბაიჯანის, სომხეთის და საქართველოსგან.

შეიქმნა რა ერთიანი იდეოლოგიური ნიადაგი, რუსეთის ხელისუფლებას უკვე აღარ გასჭირვებია შეექმნა ერთიანი საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირი, სადაც გააერთიანა უკრაინის სსრ, ბელორუსიის სსრ, ამიერკავკასიის სსრ, შუა აზიის რესპუბლიკები და როგორც თავად უწოდებდა უფროსი ძმა ამ კავშირში – რსფსრ.

1922 წლის 30 დეკემბერს მოსკოვში შედგა საბჭოების I ყრილობა, რომელსედაც მიღებულ იქნა დეკლარაცია და ხელშეკრულება სსრ კავშირის შექმნის შესახებ, არჩეულ იქნა უმაღლესი ორგანო – ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტი, რომლის მეორე სესიაზე შეიქმნა სსრ კავშირის სახალხო მეურნეობის კომისარიატი. მასში გაერთიანდა რესპუბლიკების სმუხ-ი სამხედრო და საზღვაო საქმის, საგარეო ვაჭრობის, ფინანსების, შრომის, საგზაო მიმოსვლის, კავშირგაბმულობის, სახალხო კომისარიატები. საორგანიზაციო

საკითხების მოგვარების შემდეგ უპირველეს ამოცანად იქცა ამ სრულიად განსხვავებული ქვეყნებისა და რეგიონების ეკონომიკური ინტეგრაცია.

4. ქვეყნის ინდუსტრიალიზაცია და სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაცია

მსოფლიო და სამოქალაქო ომებისგან განანაგებული მეურნეობის აღდგენამ ვერ მოსპო და არც შეეძლო მოესპო მთელი ქვეყნის ტექნიკურ-ეკონომიკური ჩამორჩენილობა და ეკონომიკური დისპროპორციები.

მრეწველობაში ჩამორჩენილი იყო მანქანათმშენებლობა, სათბობის მოპოვება, მეტალურგია, სამშენებლო მასალების წარმოება, ტრანსპორტი. აქედან გამომდინარე, ქვეყანა ტექნიკურ-ეკონომიურად დამოკიდებული იყო დასავლეთზე. შემოპქონდათ არა მარტო მანქანები, არამედ სამრეწველო ნედლეულიც კი. ამ დამოკიდებულებისგან თავის დაღწევა შესაძლებელი იყო ინდუსტრიალიზაციით. ხელისუფლება, ითვალისწინებდა რა კაპიტალისტურ გარემოცვას, რომელიც ვერ ეგუებოდა პროლეტარიატის დიქტატურის სახელით შექმნილი არაპროგნოზირებადი მონსტრის შექმნას, განსაკუთრებით იყო დაინტერესებული ინდუსტრიალიზაციის დანიჭარებით. სსრკ-სთვის სასიცოცხლო აუცილებლობას წარმოადგენდა შეიარაღებული ძალების განმტკიცება. ეს კი მოითხოვდა მძიმე ინდუსტრიის შექმნას.

1925 წლის დეკემბერში საკ კპ (ბ) XIV ყრილობამ კურსი აიღო ინდუსტრიალიზაციაზე, რომლის დაფინანსების წყარო იყო: შემოსავლები ნაციონალიზებული მრეწველობიდან, ტრანსპორტიდან, ვაჭრობიდან, საგადასახადო სისტემიდან; შინაგანი რესურსები; შემოსავლები სასოფლო-სამეურნეო-პროდუქციის ექსპორტიდან; მრეწველობის შიგნით სახსრების გადანაწილება „ა“ ჯგუფის დარგების სასარგებლოდ და ა.შ.

ეკონომიკური მშენებლობა ისე უნდა წარმართულიყო, რომ საბჭოთა კავშირი მანქანებისა და მოწყობილობების შემომტან ქვეყნიდან გადატკეულიყო მათ მწარმოებელ ქვეყანად. მძიმე მრეწველობა ფაქტიურად თავიდან უნდა შექმნილიყო.

ამისათვის გარდა დიდი კაპიტალდაბანდებებისა, საჭირო იყო მილიონობით კვალიფიციური მუშისა და ასეულ ათასობით სპეციალისტის მომსახურება, რომლებიც შეძლებდნენ რთული ტექნიკის გამოყენებას.

1924-1925 წწ. ინდუსტრიალიზაციისათვის გამოიყო 430 მლნ. მანეთის, ხოლო 1926-1927 წწ. – 1,5 მლრდ. მანეთის კაპიტალდაბანდებანი. ამ თანხით დაიწყო ახალი მძლავრი ობიექტების მშენებლობა და ძველს რეკონსტრუქცია-გაფართოება.

1927-1928 წწ. დაიწყო მეტალურგიული ქარხნების მშენებლობა ქერქსა და ზღატოუსტში, შეიქმნა სპილენძსადნობი ქარხნები ამიერკავკასიასა და ყაზახეთში. ქვეყანა განიცდიდა ფერადი ლითონების ნაკლებობას.

1927-1928 წწ. დაიწყო ახალი ნავთობგადამამუშავებელი საწარმოების მშენებლობა ბაქოში, გროზნოში, ტუაფსეში. გადაიდგა პირველი ნაბიჯები ქიმიზაციის დარგში.

დიდი ნაბიჯები გადაიდგა ელექტრიფიკაციის მიმართულებით: 1926-1928 წწ. მწყობრში ჩაიდგა შტეროვოს, ზემო ავჭალის, ვოლხოვის, შატურის და ნიჟეგოროდის ქსებები, რომელთა მშენებლობა ჯერ კიდევ ადღგენით პერიოდში დაიწყო. შემდეგ მას მოჰყვა ჩელიაბინსკის, ხარკოვის, ბრიანსკის და სხვა ჰიდროელექტროსადგურების მშენებლობა. 1927 წელს მიღებულ იქნა დადგენილება მდინარე დნეპრზე დიდი ჰიდროელექტროსადგურის მშენებლობის შესახებ.

მეტალურგიისა და ქიმიის განვითარებისათვის საჭირო გახდა მეტი რაოდენობით ხარისხიანი კოქსის წარმოება. ღონეცის აუზში აშენდა სამი დიდი და 10 მცირე სიდიდის მაღარო. 1926-1927 წწ. მწყობრში ჩაიდგა მანქანათმშენებლობის ისეთი გიგანტი, როგორიცაა მოსკოვის ელექტროქარხანა. დაიწყო სტალინგრადის სატრაქტორო, როსტოვისა და სარატოვის სასოფლო-სამეურნეო მანქანების მწარმოებელი ქარხნების მშენებლობა. ორთქლის ძრავები თანდათან იცვლებოდა ელექტრო ძრავებით, აითვისეს ტურბოგენერატორების და ელექტროსადგურებისათვის საჭირო სხვა აპარატურის წარმოების ტექნოლოგია.

1926 წელს დაიწყო 1500 კმ-ის სიგრძის თურქმენეთ-ციმბირის რკინიგზის მშენებლობა, რომლის მიზანი იყო დაუ-

კავშირებიანა ხორბლითა და ხე-ტყით მდიდარი დასავლეთი ციმბირი ბამბით მდიდარ შუა აზიასთან. ამ რკინიგზის ექსპლოატაცია დაიწყო 1931 წელს.

1926 წელს მძიმე მრეწველობის წარმოების მოცულობა გაიზარდა 44%-ით და 1913 წლის დონეს 9%-ით გადააჭარბა.

ინდუსტრიალიზაციის პირველივე წლებში სასეფარგარეთიდან სამრეწველო პროდუქციის შემოტანა შემცირდა. 1928 წელს ავტომობილების შემოყვანა 1913 წელთან შედარებით შემცირდა 24%-მდე, ლითონსაჭრელი მარხების – 79%-მდე, ქვანახშირის – 0,2%-მდე.

თუ მრეწველობა ინდუსტრიალიზაციის დასაწყისში სწრაფი ტემპებით ვითარდებოდა, სოფლის მეურნეობა კელაე ჩამორჩებოდა. 1926 წლის აღწერით სოფლად ცხოვრობდა მოსახლეობის 82,1%. 1925-1926 წელს სოფლის მეურნეობა იძლეოდა საერთო პროდუქციის 56,6%-ს.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოებაში ბატონობდა ხელით შრომა. თუ 1925-1927 წწ. მრეწველობაში საერთო პროდუქცია გაიზარდა და შეადგენდა 32,8%-ს, სოფლის მეურნეობაში იგი შეადგენდა სულ 5,1%-ს. 1927 წელს მარცვლეულის საერთო პროდუქციამ მიაღწია თითქმის 1913 წლის დონეს, ხოლო სასაქონლო პროდუქცია შეადგენდა ომამდელის ნახევარს. ეს აისსნება არა მარტო ტექნიკური ჩამორჩენილობით, არამედ წვრილგლეხური წარმოების დაბალი საქონლიანობით.

1926-1927 წწ. კოლმეურნეობები და საბჭოთა მეურნეობები იძლეოდნენ სასაქონლო პურის მხოლოდ 6%-ს, კულაკები – 20%, ღარიბი და საშუალო მეურნეობანი – 74%-ს. ამრიგად პურის ძირითადი მომწოდებლები იყვნენ სუსტი, ტექნიკურად შეუიარაღებული გლეხური მეურნეობანი.

1927 წლის დეკემბერში კპ (ბ) XV ყრილობამ შეიმუშავა სოციალიზმის შემდგომი მშენებლობის პროგრამა: კოოპერების გაფართოება საწარმოო პრინციპებით და კოლექტივიზაცია; გეგმური ეკონომიკის საყოველთაო დანერგვა; კაპიტალისტური სამეურნეო ელემენტების ლიკვიდაცია ქალაქსა და სოფლად.

სოფლის მეურნეობის სოციალისტური მოწყობისათვის შემოიღეს კონტრაქტაციის სისტემა, რომლითაც სოფელი სა-

ხელმწიფოსთან სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის ჩაბარებისა და სამაგიეროდ შესაბამისი წარმოების საშუალებების მიღების სპეციალურ ხელშეკრულებას დებდა.

საბჭოთა ხელისუფლება ნიადაგს ამზადებდა კოლექტიურ მეურნეობებში გლეხობის მასიურად გაწვევრიანებისთვის. გააუმჯობესა სოფლის მეურნეობის მომარაგება სასოფლო-სამეურნეო მანქანებით. 1928 წ. სოფლის მეურნეობის სატრაქტორო პარკი უკვე შედგებოდა 27 ათასი მანქანისგან. ღარიბ გლეხურ მეურნეობათა 35% გათავისუფლდა გადასახადისგან, ხოლო კულაკური მეურნეობანი იბეგრებოდა გადიდებული სასოფლო-სამეურნეო გადასახადებით.

შეიქმნა მანქანა-ტრაქტოროთა სადგურები, მტს-ები. პირველი მტს დაარსდა ოდესის ოლქის შევჩენკოს სახელობის კოლმეურნეობაში იმ მანქანათა ბაზაზე, რაც მას თავისივე პარკში ჰქონდა.

მტს ვაღდებული იყო კოლმეურნეობები და საბჭოთა მეურნეობები უზრუნველყო ტექნიკური მომსახურებით. ამგვარად გამოინახა კოლმეურნეობებში სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოთა ტექნიკური უზრუნველყოფის შესაბამისი ფორმა. მტს-ით მომსახურება მოითხოვდა მიწების საერთო მასივების შექმნას, ე.ი. გლეხურ მეურნეობათა გაერთიანებას.

1927-1928 წწ.-დან კოლმეურნეობათა შექმნა დაიწყო უკრაინაში, ჩრდილოეთ კავკასიასა და ეოლგისპირეთში. კოლმეურნეობაში ერთიანდებოდა უღარიბესი გლეხობა, იყო სეწოლა საშუალო გლეხებსე, რომ გაერთიანებულიყვნენ კოლმეურნეობებში. კოლმეურნეობები თანდათან მსხვილდებოდნენ, ეუფლებოდნენ წარმოების ტექნიკასა და კულტურას, დაწესდა შრომის მიხედვით საზოგადოებრივი წარმოების პროდუქციის განაწილება.

5. სსრ კავშირის ეკონომიკა ომამდელი ხუთწლების პერიოდში

ქვეყნის ეკონომიკის აღდგენის დამთავრებისა და სახელმწიფო სექტორის გაფართოვების შემდეგ დაიწყო წლიური დაგეგმიდან პერსპექტიულ დაგეგმვაზე გადასვლა. ეკონომიკის

განვითარების პერსპექტიულ გეგმაში აისახებოდა შესასრულებელი ვალდებულებები დროის დიდი მონაკვეთისთვის. ასეთი იყო ხუთწლიანი გეგმები. ხუთი წელი სრულიად საკმარისი იყო იმისათვის, რომ აშენებულიყო მსხვილი სამრეწველო საწარმო, ელექტროსადგური, რკინიგზა ან სანაოსნო არხი. ამავე დროის მანძილზე შესაძლებელი იყო უახლესი ტექნიკის საფუძველზე საწარმოთა გარდაქმნა და აღჭურვა. ეს მოსაზრებანი დაედო საფუძველად სსრკ სახალხო მეურნეობის ყველა დარგის პერსპექტიულ დაგეგმვას ხუთწლეულების მიხედვით.

1929 წლის მაისში სსრკ საბჭოების V ყრილობამ დაამტკიცა სსრ კავშირის სახალხო მეურნეობის განვითარების პირველი ხუთწლიანი (1928-1932 წწ.) გეგმა.

პირველი ხუთწლიანი გეგმის ძირითად ამოცანას შეადგენდა: სსრ კავშირის აგრარული ქვეყნიდან ინდუსტრიულ ქვეყნად გადაქცევა, მძლავრი მძიმე ინდუსტრიის, როგორც მთელი ეკონომიკის რეკონსტრუქციის ბაზის შექმნა; სოფლად სოციალისტური მეურნეობის შექმნა; ქვეყნის თავდაცვისუნარიანობის გაძლიერება; ნაციონალური რესპუბლიკების სამეურნეო და კულტურული აღმავლობა; ექსპლოატატორული კლასების ლიკვიდაცია. ხუთწლიანი გეგმით ეკონომიკაში უნდა დაბანდებულიყო 64,6 მლრდ. მანეთი, აქედან 16,4 მლრდ. მანეთი – მრეწველობაში; 10 მლრდ. მანეთი – ტრანსპორტზე; 23,2 მლრდ. მანეთი – სოფლის მეურნეობაში. მრეწველობაში კაპიტალურ დაბანდებათა 75% განკუთვნილი იყო მძიმე ინდუსტრიის განსავითარებლად. უნდა აშენებულიყო 1500-ზე მეტი თანამედროვე სამრეწველო საწარმო.

ხუთწლიანი გეგმის შესრულების მსვლელობაში გამოვლინდა მრავალი რეზერვი, რის გამო ხუთწლეულის ცალკეული ვალდებულებანი მნიშვნელოვნად გადიდდა, რამაც გეგმა გახადა პრაქტიკულად შეუსრულებადი წარმოების მაღალი ტემპით განვითარების პირობებშიც კი.

პირველი ხუთწლიანი გეგმის ძირითადი დავალებანი შესრულდა ვადამდე, 4 წელსა და 3 თვეში. მთელმა მრეწველობამ ხუთწლეულის მანძილზე ერთიორად გაზარდა თავისი ძირითადი ფონდები, ხოლო მძიმე ინდუსტრიამ – სამჯერ. აქვე

უნდა აღინიშნოს, რომ რეალურად ეს მონაცემები საკმაოდ გაზრდილია. ეს დასტურდება 1987 წ. გამოქვეყნებული გაანგარიშებებით 1929-1938 წწ. ე.ი. ორ ხუთწლედში წარმოება გაიზარდა 117%-ით. მეორე ხუთწლედში მრეწველობის პროდუქციის გამოშვება გაიზარდა 17%-ით, ხოლო ეინაიდან ხუთწლედში ზრდის ტემპები იყო დაახლოებით ერთნაირი, შეიძლება ჩაითვალოს, რომ სინამდვილეში პირველ ხუთწლედში სამრეწველო წარმოება გაიზარდა 50-60%-ით.

თუ 1926-1928 წწ. მრეწველობის საშუალო წლიური ზრდის ტემპი იყო 20%-ზე მეტი, იმ დროის ოფიციალური მონაცემებით ხუთწლედის წლებში მან შეადგინა 19,2%, ხოლო მკვლევარების ნ. შმელევის და ე. პოპოვის გაანგარიშებით – 9-13%. აღნიშნული გეგმა ამ გამოთვლებით შესრულდა მხოლოდ 51%-ით.

1932 წელს სახელმწიფო ასიგნებათა ნახევარზე მეტი ხმარდებოდა ახალ მშენებლობებს. აიგო 1500 ახალი ფაბრიკა და ქარხანა, უმეტესობა წარმოადგენდა იმ დროისათვის უახლესი ტექნიკით აღჭურვილ გიგანტებს. 1930 წელს ამოქმედდა სტალინგრადის სატრაქტორო ქარხანა, რომელიც წლიურად 50 ათას ტრაქტორს უშვებდა. ეს ქარხანა-გიგანტი აიგო 11 თვეში. ასეთივე მოკლე ვადაში – 15 თვეში აშენდა ხარკოვის სატრაქტორო ქარხანა.

აშენდა გორკის და მოსკოვის საავტომობილო ქარხნები, სვერდლოვსკის უდიდესი მანქანათმშენებელი ქარხანა, მოსკოვის მანქანათმშენებელი ქარხნები, როგორიცაა: საკისრების ქარხანა „კალიბრი“, „სტანკოსტროი“ და სხვ. აიგო აგრეთვე ნახშირის 143 მაღარო, ცემენტის, ხის სახერხი და სხვა საწარმოები.

მანქანათმშენებლობის აღჭურვას ხელი შეუწყო 1929-1933 წწ. მსოფლიო ეკონომიკურმა კრიზისმა. კრიზისის პერიოდში, როდესაც კაპიტალისტური ქვეყნები მწვავედ საჭიროებდნენ თავიანთი საქონლის გასაღების ბაზრებს, მოხსნეს ყოველგვარი აკრძალვა სსრ კავშირისათვის სტრატეგიული საქონლის მიყიდვაზე და დაშვებულ იქნა მანქანათმშენებლობისათვის საჭირო ისეთი მოწყობილობების მასიური გაყიდვა, რომლის მიყიდვა სსრკ-სთვის მანამდე იკრძალებოდა. მათი შესყიდვისათვის ქვეყანაში თაემოყრილი იქნა ყველა სახსრები.

კუზბასის ნახშირის და ურალის რკინის მადნის ბაზაზე ქვეყნის აღმოსავლეთ რაიონებში შეიქმნა მეორე მეტალურგიული ცენტრი, წარმოიშვა მანქანათმშენებლობის და ქიმიის დიდი საწარმოები.

მოხდა ძვრები საწარმოო ძალთა ტერიტორიულ განლაგებაში. დაიწყო მშენებლობანი ურალში, ციმბირში, ყაზახეთში, შუა აზიის რესპუბლიკებში. აიგო ათასობით კილომეტრი ახალი რკინიგზის ხაზები, აღმოცენდა ახალი დიდი ქალაქები და გარდაიქმნა ძველი, ამადლდა ქვეყნის თავდაცვითუნარიანობა.

დიდი იყო მიღწევები ელექტრიფიკაციის დარგში. „გოულრო“-ს გეგმით გათვალისწინებული 30 რაიონული ელექტროსადგურიდან 1928 წელს უკვე მუშაობდა 19 სადგური, რომლის სიმძლავრე შეადგენდა 610 ათას კილოვატს, ხოლო 1932 წელს ელექტროსადგურების რაოდენობა 46-მდე გაიზარდა 2654 ათას კვტ სიმძლავრით. „გოულრო“-ს გეგმა შესრულდა პირველ ხუთწლედში.

პირველ ხუთწლედში შეიქმნა მრეწველობის ისეთი დარგები, როგორიცაა სატრაქტორო, საავტომობილო, ჩარხმშენებელი, ქიმიური, მძიმე მანქანათმშენებელი, თვითმფრინავებისა და საავიაციო ძრავების გამომშენებელი და თავდაცვით მრეწველობის სხვადასხვა დარგები. შეიქმნა საკუთარი ინსტრუმენტული ბაზა. შეიძლება ითქვას, რომ ხუთწლედში განხორციელდა XIV ყრილობის დადგენილება გადაეცემათ სსრკ მანქანა-მოწყობილობათა შემომტანიდან მათ მწარმოებელ ქვეყნად.

რეკონსტრუირებულ იქნა მეტალურგიის ძველი ბაზები – კრივოი-როგი და ურალი, რამაც ხელი შეუწყო შავი მეტალურგიის წინსვლას.

რაც შეეხება ფერად მეტალურგიას, პირველად აითვისეს და გაიზარდა სპილენძის, თუთიის და ტყვიის წარმოება, თუმცა მათზე მოთხოვნა ვერ კმაყოფილდებოდა.

კვების მრეწველობის დარგში შეიქმნა უახლესი ტექნიკით აღჭურვილი მძლავრი ხორცკომბინატები, საკონსერვო ქარხნები და სხვ. განვითარდა სამკერვალო, ფეხსაცმელების და მსუბუქი მრეწველობის სხვა დარგები. 1929 წლიდან მომუშავეთა წასახალისებლად შემოიღეს სოციალისტური შეჯიბრება.

1931 წელს ლენინგრადის და ბალტიის ქარხნები გამოვიდნენ შეჯიბრების ახალი ფორმის – სამეურნეო ბრიგადების შექმნის ინიციატორებად.

გამომგონებლობისა და რაციონალიზატორობის საკოორდინაციოდ 1931 წლის აპრილში შეიქმნა სპეციალური კომიტეტი.

მრეწველობის ახალი დარგების შექმნა და ძველი დარგების საფუძვლიანი რეკონსტრუქცია მოითხოვდა ცენტრალური-ზებულის მმართველობის პრინციპიდან დარგობრივზე გადასვლას, ამიტომ 1932 წელს მოხდა სმუს-ის რეორგანიზაცია და შეიქმნა დარგობრივი: მიმიე, მსუბუქი, ხე-ტყის მრეწველობისა და სხვა სახეობები.

პირველი ხუთწლეულის წლებში განვითარდა ტრანსპორტის ყველა სახე, განახლდა მისი მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა. განხორციელდა სამდინარო, საავტომობილო და საჰაერო ტრანსპორტის მნიშვნელოვანი განახლება-გაფართოება. აშენდა და კეთილმოეწყო ნავსადგურები. სასღვაო ფლოტი ნაწილობრივ შეივსო ახალი, გაუმჯობესებული სახის გემებით. თუმცა ტრანსპორტის რეკონსტრუქციის და განვითარების ტემპები ჩამორჩებოდა მრეწველობის განვითარების ტემპებს.

სოფლის სოციალისტურად გარდაქმნაში 1929 წელი იყო დიადი გარდატეხის წელი. ამ წელს სოლსის ცენტრალურმა ფიგურამ – საშუალო გლეხობამ – საბოლოოდ იბრუნა პირი კოლმეურნეობებისაკენ.

მთლიანი კოლექტივისაციის გატარებას თან ახლდა ნაკლოვანებები. იყო კოლმეურნეობებში გლეხთა ძალდატანებითი გაერთიანების შემთხვევები. მთაურობამ ყურადღება მიაქცია ასეთ შეცდომებს და უზრუნველყო საკოლმეურნეო მშენებლობის შემდგომი განვითარება.

სოფლის მეურნეობის იძულებითმა კოლექტივიზაციამ და რეორგანიზაციამ უარყოფითი გავლენა იქონია ქვეყნის სასოფლო-სამეურნეო წარმოებაზე. საშუალო გლეხმა ვერ გაითავისა კოლექტიური საკუთრება. 1929 წლიდან 1932 წლის ჩათვლით შემცირდა მარცვლეულის საერთო მოსავალი. ძლიერ დაზარალდა მეცხოველეობა, უინაიდან გლეხობა პირუტყვის იძულებით კოლექტივში ჩაბარებას აპროტესტებდა და მასობრივად დაიწყო დაკვლა, შემცირდა პირუტყვის სულადობა.

1932 წელს კოლმეურნეობები და საბჭოთა მეურნეობები იმ-
ლეოდნენ მარცვლეულის სახელმწიფო დამზადების 84,1%.
მებაძმეობის ახალი რაიონების: თურქმენეთის, ამიერკავკა-
სიის, ყირიმის ათვისებით ქვეყანამ სრულად შეწყვიტა ბამ-
ბის იმპორტი, 2-ჯერ გაფართოვდა სელის ნათესები. გაიზარდა
ბოსტნეული მეურნეობა.

კერძო ვაჭრობა იცვლებოდა სახელმწიფო და კოოპერაცი-
ული ვაჭრობით. რაც შეეხება საბითუმო ვაჭრობას, 1927 წელს
მისი 95% სოციალისტური სექტორის წილად მოდიოდა, 1930
წელს კი კერძო კაპიტალისტური სექტორი მთლიანად გამო-
დევნა, თუმცა საცალო საქონელბრუნვაში კერძო კაპიტალს
ჯერ კიდევ მნიშვნელოვანი პოზიციები ეკავა. ინდუსტრია-
ლიზაციისა და სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაციის
კვალდაკვალ საქონელბრუნვიდან სულ უფრო იღვენებოდა კერ-
ძო კაპიტალი. სამრეწველო საქონელზე დაიწყო ფასების დაკ-
ლება, რის შედეგად მოხდა მრეწველობის და სოფლის მე-
ურნეობის პროდუქციათა ფასებს შორის არსებული განსხვავ-
ების ლიკვიდაცია. 1932 წლიდან კერძო ვაჭრობა სახელმწიფო
კანონით აიკრძალა, მისი ადგილი დაიკავა სახელმწიფო და
კოოპერაციულმა ვაჭრობამ. 1930 წლიდან დაშვებულ იქნა სა-
კოლმეურნეო ვაჭრობაც, რომელიც ფართოდ ამოქმედდა 1932
წლიდან.

ეკონომიკის შემდგომ განვითარებაში დიდი როლი ითამა-
შა საგარეო ვაჭრობამ. 1926-1932 წწ. მნიშვნელოვნად გაიზარდა
ექსპორტის მოცულობა, ძირითადად გადიოდა ნედლეული: ნავ-
თობპროდუქტები, ხე-ტყის მასალები, ბეწვეული, მანგანუმის
მადანი, ასევე პური და კვების სხვა პროდუქტები. ექსპორტ-
ის ნახევარზე მეტი მიდიოდა ინგლისში, გერმანიაში, საფ-
რანგეთში, იტალიაში და აშშ-ში.

იმპორტის განსაკუთრებული ზრდა 1931 წელს აღინიშნა.
საწარმოო დანიშნულების იმპორტი მთელ იმპორტში იყო 93%,
მათ შორის მთავარი იყო მანქანები და მოწყობილობანი, ნარ-
ხები, ტრაქტორები, სასოფლო-სამეურნეო მანქანები, ასევე ნედ-
ლეული მამიძე მრეწველობისათვის. სამრეწველო წარმოების
გაღვიძების შედეგად 1932 წლიდან დაიწყო იმპორტის შემ-
ცირება.

1929 წლის 5 დეკემბრის დადგენილების საფუძველზე სამეურნეო ანგარიშზე გადავიდა ყველა სამრეწველო საწარმო. სასოგადოებრივი წარმოების ეფექტიანობის გადიდება ხელს უწყობდა საკრედიტო რეფორმის გატარებას.

1930-1932 წწ. საბანკო საქმეში გატარდა საკრედიტო რეფორმა. ამ რეფორმით კრედიტის ძველი ფორმა (ურთიერთ კომერციული კრედიტი და არაპირდაპირი საექსპილიტო საბანკო კრედიტი) შეიცვალა პირდაპირი საგეგმო საბანკო კრედიტით. საბანკო სისტემა გაიყო შემდეგნაირად: მოკლევადიანი დაკრედიტების ერთიანი ბანკი (სახბანკი) და კაპიტალური მშენებლობის გრძელვადიანი დაკრედიტების და დაფინანსების ბანკი (მრეწვებანკი, სოფლის მეურნეობის ბანკი, ვაჭრობის ბანკი და კომუნალური ბანკი). რეფორმის შედეგად სახელმწიფო ბანკის მეშვეობით სამეურნეო ორგანიზაციებს შორის დამყარდა უნაღდო ანგარიშსწორების რაციონალური ფორმები.

საკრედიტო რეფორმით მოძლიერდა საბჭოთა საფინანსო-საკრედიტო სისტემა და შესაძლებელი გახდა მისი გეგმაზომიერი მუშაობის განმტკიცება. მრავალგვარი საბიუჯეტო გადასახადების ნაცვლად დაწესდა ბრუნვიდან გადასახადი და მოგებიდან ანარიცხები.

პირველ ხუთწლედში სსრკ-ის ეროვნულმა შემოსავალმა, კერძოდ კი 1932 წელს 117%-ით გადააჭარბა 1913 წლის მოცულობას. უკვე 1926 წელს სსრკ-ის ეროვნული შემოსავლის მოცულობის ინდექსმა 1913 წლის დონეს გადააჭარბა, შემდეგ რეგულარულად დაიწყო ზრდა: 1913 წ. – 100%, 1926 წ. – 103%, 1927 წ. – 110%, 1928 წ. – 121%, 1929 წ. – 138%, 1930 წ. – 167%, 1931 წ. – 195%, 1932 წ. – 217%. 1932 წელს სსრკ-ში ეროვნულმა შემოსავალმა შეადგინა 45,5 მლრდ. მანეთი.

პირველი ხუთწლედის უდავო მიღწევად უნდა ჩაითვალოს, რომ უმუშევრობის მოსპობა. სახელმწიფომ დიდი თანხები გაიღო უფასო სამედიცინო მომსახურების, უფასო სწავლების, პენსიების დანიშვნის და სხვათა დასაფინანსებლად. შემოიღეს საყოველთაო-საკრედიტო დაწესებულებითი სწავლება.

სოფლად მოისპო სოციალურ ფენაბად დაყოფა და მოჯამაგირეობის სისტემა.

1930 წელს მასობრივი კოლექტივიზაციის დროს მოხდა კულაკთა სრული ექსპროპრიაცია. განკულაკებას სამთავრობო ორგანოები ახორციელებდნენ გლეხთა მეშვეობით. კულაკთა ქონება გადაეცემოდა კოლმეურნეობებს, ხოლო მათ სახლებში განათავსებდნენ სკოლებს და კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებებს.

ამ პოლიტიკამ გამოუსწორებელი ზიანი მიაყენა ქვეყანას. ყველა შეპყავდათ კოლმეურნეობებში, იძულებით აერთიანებდნენ მათ მოძრავ-უძრავ ქონებას, თვითნებურად აღგენდნენ კლასობრივ მტერთა – კულაკთა სიებს, რომლებშიც უმეტეს შემთხვევაში შეპყავდათ გამრჯე, წელგამართული გლეხური ოჯახები და მათ მშობლიური სოფლებიდან ერეკებოდნენ.

1931-1932 წწ. საკუთრება წამოართვეს და გადაასახლეს ჩრდილოეთისა და აღმოსავლეთის რაიონებში 240757 კულაკის ოჯახი (გლეხური მეურნეობათა საერთო რაოდენობის 1%-ზე ნაკლები). ახალ საცხოვრებელ ადგილებზე ხდებოდა კულაკთა ადაპტირება ახალ სოციალურ-ეკონომიკურ პირობებთან. ქვეყანაში კოლექტივიზაციამ მოიცვა გლეხური მეურნეობის 61,5%, სოციალისტური სექტორის წილად მოდიოდა ნათესი ფართობის 78%.

სოციალისტურ ინდუსტრიალიზაციას თან სდევდა წარმოებიდან კერძო კაპიტალის გამოდევნა. უკვე ხუთწლეულის პირველსავე წლებში კერძო საწარმოები თითქმის აღარ არსებობდა. 1930 წელს სახელმწიფო და კოოპერატიული საწარმოები შეადგენდნენ მთელ სამრეწველო საწარმოების 99,9%-ს, ხოლო კერძო საწარმოები 0,1%-ს. კერძო სექტორის ხვედრითი წონა მრეწველობის საერთო პროდუქციაში 17,6%-დან 0,5%-მდე შემცირდა. 1930 წ. მრეწველობაში სრულად ბატონობდა სახელმწიფო სექტორი.

ამრიგად, მრეწველობაში და სოფლის მეურნეობაში სოციალისტური საწარმოო ურთიერთობანი გახდა ყოველისმომცველი, შეიქმნა სოციალისტური ეკონომიკის საძირკველი.

სკ კპ (ბ) XVII ყრილობამ დაამტკიცა მეორე ხუთწლიანი გეგმა, რომელიც გათვალისწინებული იყო 1933-1937 წლებისთვის. მეორე ხუთწლიანი გეგმის ძირითად პოლიტიკურ-ეკონომიკურ ამოცანას წარმოადგენდა: ყველა ექსპლოატატო-

რული კლასის საბოლოო ღიკეიდაცია, იმ მიზეზების სრული მოსპობა, რომლებიც წარმოშობდა მათ. კაპიტალიზმის გადმონაშთების დაძლევა ქვეყნის ეკონომიკასა და ადამიანთა შეგნებაში; მთელი მშრომელი მოსახლეობის გადაქცევა სოციალისტური საზოგადოების აქტიურ მშენებლებად და სახალხო მეურნეობის ყველა დარგისათვის უახლესი ტექნიკური ბაზის შექმნა.

ამ ამოცანების განხორციელებისათვის საჭირო იყო უდიდესი კაპიტალური მშენებლობანი, სამრეწველო წარმოების მნიშვნელოვანი ზრდა, სარკინიგზო მშენებლობაში არსებული ჩამორჩენების დაძლევა, სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაციის დამთავრება.

მიღებულ იქნა აღმოსავლეთ რაიონების და ეროვნული რესპუბლიკების სწრაფი განვითარების ერცელი პროგრამა. მეორე ხუთწლედში ეკონომიკური განვითარებისათვის გათვალისწინებული იყო 137,5 მლრდ. მანეთის კაპიტალდაბანდვანი, ნაცვლად პირველი ხუთწლედის 64,6 მლრდ მანეთისა. ხუთ წელიწადში მრეწველობაში შრომის ნაყოფიერება უნდა გაზრდილიყო 63%-ით, პროდუქციის თვითღირებულება კი შემცირებულიყო 25%-ით.

მეორე ხუთწლედში გრძელდებოდა ახალ საწარმოთა მშენებლობა. სულ აიგო 4500 მსხვილი ახალი სამრეწველო საწარმო.

ხუთწლედში დამთავრდა სსრკ-ის მანქანათმშენებლობის უმსხვილესი ქარხნების – ურალის მანქანათმშენებლობის, ნელიაბინსკის სატრაქტორო, ლუგანსკის ორთქლმავალმშენებელი ქარხნების მშენებლობა. ამ ქარხნებში დაინერგა წარმოების ახალი ტექნოლოგია. აღსანიშნავია, რომ ახალი ქარხნები ვერ მუშაობდნენ სრული დატვირთვით. მაგ., გორკის საავტომობილო ქარხნის კონვეიერი პირველ ხანებში დეტალების უკმარისობის გამო მუშაობდა არა უმეტეს თვეში 10-15 დღისა. უშვებდნენ სრულად დაუკომპლექტებელ მანქანებს ფარების, მუხრუჭების, ხანდახან კაბინის გარეშეც. შემდგომში ამ სამუშაოებს ასრულებდნენ ეზოში, ხელით. მიზეზი იყო სამრეწველო კადრების დაბალი კვალიფიკაცია. პირველ ხუთწლედში აშენდა ქარხნები ახალი, იმპორტული ტექნიკით, მაგრამ არ ჰყავდათ სპეციალისტები, რომლებიც შეძლებდნენ

ამ ტექნიკის სრულფასოვნად გამოყენებას. იმ პერიოდისათვის საბჭოთა ინჟინრების პირველი ნაკადი ამთავრებდა უმაღლეს სასწავლებლებს და კვალიფიციური კადრების არარსებობის გამო მათ სტუდენტური მერხიდან პრაქტიკის გარეშე პირდაპირ ნიშნავდნენ ხელმძღვანელ თანამდებობებზე.

არ ყოფნიდათ არა მარტო ინჟინრები, არამედ კვალიფიციური მუშებიც, საჭირო იყო მათი პროფესიული მომზადება. ამიტომ მეორე ხუთწლედში დაიწყო მუშების მასობრივი ტექნიკური სწავლება წარმოებისგან მოუწყვეტლად. პრაქტიკულად მუშათა მთელმა შემადგენლობამ გაიარა კვალიფიკაციის ასამაღლებელი სკოლები და კურსები, რომელიც თითოეულ საწარმოში იქმნებოდა.

განვითარდა სამთამადნო მანქანათმშენებლობა და შეწყდა ამ მანქანების საზღვარგარეთიდან შემოსიდვა. შეიქმნა ახალი ტიპის ნავთობსაბურღი, ამწე მანქანები და სხვ.

რკინიგზის ტრანსპორტისათვის შეიქმნა მძლავრი ორთქლმავლები. 1938 წელს მძლავრი ორთქლმავლების წარმოება გაიზარდა 1626 ერთეულამდე, ნაცვლად 1933 წლის 941 ერთეულისა, ათვისებულ იქნა ელმავალთა წარმოება.

მეორე ხუთწლედში სსრკ გადაიქცა ტექნიკურ-ეკონომიკურად დამოუკიდებელ ქვეყნად. მისი მრეწველობა მთლიანად აკმაყოფილებდა სახალხო მეურნეობის მოთხოვნილებას მანქანებზე. საბჭოთა არმია შეიარაღდა უახლესი სამხედრო ტექნიკით. ყოველივე ამას ხელი შეუწყო შავი მეტალურგიის განვითარებამ, მწვობრში ჩადგა კრიუოი-როგის, ნოვო-ლიპეცკის, ნოვო-ტულსკის ქარხნები. გაფართოვდა კუზნეცკის და მაგნიტოგორსკის კომბინატები. მწვობრში ჩადგა ალუმინის ქარხანა.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია ეკონომიკის ელექტროენერგეტიკული ბაზის შექმნა. მეორე ხუთწლედში ამოქმედდა 17 მსხვილი რაიონული ელექტროსადგური და თბოელექტროცენტრალი, მათ შორის იყო სტალინოგორსკის, დობროვსკის, შუა ურალის, კემეროვოს ელექტროსადგურები, კრიუოი-როგის, კამის თბოელექტროცენტრალი და მრავალი სხვა., ასევე 11 მსხვილი ჰიდროელექტროსადგური, მათ შორის სვირის, რიონის, ნევის და სხვ. ამ ხუთწლედში ძირითადად დამთავ-

რდა მრეწველობის ელექტრიფიკაცია და სსრ კავშირი ელექტროენერგიის გამომუშავების მხრივ მეორე ადგილზე გამოვიდა ევროპაში. თუმცა მეორე ხუთწლედში მთელი ეკონომიკის ელექტროენერგიით სრულიად უზრუნველყოფა ვერ მოხერხდა.

1933-1937 წწ. ნახშირის ამოღება გაიზარდა თითქმის 2-ჯერ, ნავთობის მოპოვება – 37%-ით, ხოლო ტორფისა – 77%-ით.

მეორე ხუთწლედში გაიზარდა აღმოსავლეთ რაიონების ხვედრითი წილი ქვანახშირისა და ნავთობის ამოღებაში. გაუმჯობესდა მოპოვებითი ტექნიკა, მექანიზაციის დონე ქვანახშირის წარმოებაში ამაღლდა 89,6%-ით.

დიდი მიღწევები იყო შავი მეტალურგიის განვითარებაში. თუჯის გამოღობა გადიდდა 2,3-ჯერ და მეტად, ფოლადის და ნაგლინისა – 3-ჯერ. მოქმედ საწარმოთა რიცგებში ნადგა მაგნიტოგორსკის, აზოვსტალის, კრივიო-როგის, ურალის, კუზბასის და სხვა ბრძედები.

ამავე პერიოდში სსრკ სპილენძის წარმოებით პირველ ადგილზე გამოვიდა ევროპაში, 1913 წელს მეშვიდე ადგილზე იყო რუსეთი, ხოლო ალუმინის მრეწველობა საერთოდ არ არსებობდა. 1937 წელს სსრკ ალუმინის წარმოების მოცულობით მსოფლიოში მეხამე ადგილზე გამოვიდა. აშენდა ვოლხოვის და დნეპროვსკის ალუმინის ქარხნები.

ქიმიური მრეწველობის პროდუქციის მოცულობა 5 წელში 3-ჯერ გაიზარდა. განვითარდა ახალი დარგები: აზოტის, ხელოვნური ბოჭკოს, სინთეზური კაუჩუკის და პლასტმასის წარმოება. დაიწყო ჰიბინის აპატიტებისა და სოლიკამსკის კალიუმის მარილების დამუშავება და ათვისება.

ვითარდებოდა მსუბუქი მრეწველობაც. მეორე ხუთწლედში ეველა სახის ქსოვილის წარმოება გაიზარდა 28%-ით, თეთრეულის და ტრიკოტაჟისა 4-ჯერ და მეტად; ტყავის ფეხსაცმელებისა – 2,1-ჯერ. მოლიანად ფართო მოხმარების საგნების წარმოება 2-ჯერ გაიზარდა.

შეიქმნა კვების მრეწველობა, რომელიც რევოლუციამდელ რუსეთში არ არსებობდა. ამოქმედდა ხორცის 17 კომბინატი, კარაქისა და რძის – 83 საწარმო, 27 საკონსერვო ქარხანა, 139 პურის ქარხანა, წაის 25 ფაბრიკა, შაქრის 10 ქარხანა და სხვა.

მეორე ხუთწლედში აქტუალური იყო სოციალისტური შეჯიბრება. 1935 წლიდან დაიწყო წარმოების ნოვატორთა მოძრაობა და მათი სტიმულირება, რომელმაც მიიღო სტახანოვეური მოძრაობის სახელწოდება. ღონბაისის მაღაროელის – ალექსი სტახანოვის ინიციატივით მაღაროელი მუშები დაანაწილეს ორ კატეგორიად: მნგრეველებად და გამმაგრებლებად. ამგვარად, მნგრეველი არ წყვეტდა მუშაობას უროთი, ხოლო გამმაგრებელი მხოლოდ ამაგრებდა ნანგრევს. ამან უდიდესი ეფექტი გამოიღო. 1935 წლის 31 აგვისტოს მნგრეველმა ალექსი სტახანოვმა ცვლაში 102 ტ ქვანახშირი მოანგრია და ტექნიკურ ნორმას 14-ჯერ გადააჭარბა. ეს იყო მსოფლიო რეკორდი. მოკლე დროში ნოვატორულმა (სტახანოვეურმა) მოძრაობამ მოიცვა მთელი მრეწველობა, რაც მკვეთრად აღიძვბდა შრომის ნაყოფიერებას. მეორე ხუთწლედში შრომის ნაყოფიერება ნაცვლად გეგმური 63%-ისა გაიზარდა 82%-ით. შრომის ნაყოფიერების ზრდის ხარჯზე მოდიოდა სამრეწველო პროდუქციის ზრდის 2/3.

სსრკ-ის რესპუბლიკებმა მეორე ხუთწლედის წლებში სამრეწველო წარმოების განვითარებაში დიდი ნახტომი გააქეთეს. ხუთწლედში მრეწველობის საერთო პროდუქციის ღირებულება უკრაინაში გაიზარდა 2,2-ჯერ (უხსრ 1937 წელს უშვებდა იმდენ პროდუქციას, რამდენსაც მთელი რევოლუციამდელი რუსეთი), ბულგარეთში – თითქმის 2-ჯერ, საქართველოში – 2,1-ჯერ, სომხეთში – 2,3-ჯერ, თურქმენეთში – 2,3-ჯერ, ყაზახეთში – 2,4, ტაჯიკეთში – 3,7-ჯერ.

მეორე ხუთწლედის პერიოდში დამთავრდა სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაცია. განმტკიცდა საკონმეურნეო წესობილება. კოლექტიურმა მეურნეობებმა მოიცვა გლეხურ მეურნეობათა 93% და ნათესი ფართობის – 99,1%.

თუ პირველ ხუთწლედში მიმდინარეობდა იძულებითი კოლექტივიზაცია და მისი უპირატესობის პროპაგანდა, მეორე ხუთწლედში მთავარი იყო კოლმეურნეობათა ორგანიზაციულ-სამეურნეო განმტკიცება. ეს მოითხოვდა სოფლის მეურნეობის ტექნიკური შეიარღვების გაძლიერებას. მეორე ხუთწლედის განმავლობაში სოფლის მეურნეობამ მიიღო დიდი რაოდენობით ტრაქტორები, კომბაინები და ავტომანქანები.

პირველი ხუთწლედის დამდეგს სოფლის მეურნეობაში ითვლებოდა 148 ათასი ტრაქტორი (15 ცხ. ძალიანი); ხუთი წლის შემდეგ მათი რაოდენობა უდრიდა 561 ათასს. სატვირთო ავტომანქანების რაოდენობა იმავე პერიოდში გაიზარდა 14 ათასიდან 146 ათასამდე.

მეორე ხუთწლედში სოფლის მეურნეობის საერთო პროდუქცია 25%-ით გაიზარდა. ქვეყნის ახალ რაიონებში გაიზარდა მარცვლეულის ნათესებისა და ტექნიკური კულტურების ფართობები, სასოფლო-სამეურნეო წარმოება მნიშვნელოვნად გაფართოვდა ციმბირსა და შორეულ აღმოსავლეთში. 1935 წელს მიიღეს საკონლმეურნეო წესდება, სადაც განიმარტა პირადისა და სასოფლო-სამეურნეო საკუთრების ურთიერთშეხამება.

ორი ხუთწლედის განმავლობაში ნათეს. ფართობებში კულმეურნეობების წილი გაიზარდა 1928 წ. 2%-დან 1937 წლის 90%-მდე; პირადი მეურნეობების ხვედრითი წილი კი შემცირდა 96%-დან 0,8%-მდე.

მეორე ხუთწლედის ბოლოს მტკვების რაოდენობა შეადგენდა 5818 და ემსახურებოდნენ კულმეურნეობათა 91,5%-ს.

გაიზარდა სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მოსავლიანობა. მარცვლეულის მოსავლიანობა 1937 წ. 64%-ით აღემატებოდა 1932 წლის დონეს. იმავე პერიოდში ბამბის მოსავლიანობა 2,1-ჯერ გაიზარდა, შაქრის ჭარხლისა — 4,3-ჯერ და ა.შ. ცალკეული რაიონების მოსავლიანობა კიდევ უფრო მეტად გადიდა.

ნამორჩელობდა მარცვლეულის და მეცხოველეობის მეურნეობები. მარცვლეულის საერთო მოსავალი და პირუტყვის სულადობა 1913 წლის დონეზე რამდენადმე დაბალი იყო.

მეორე ხუთწლედი ითვალისწინებდა რკინიგზების და საგზაო მეურნეობის შემდგომ განვითარებას და რეკონსტრუქციას. რკინიგზის ტრანსპორტზე 1933-1937 წწ. დაბანდებული იქნა 17 მლრდ. მან., ე.ი. 2,5-ჯერ მეტი, კიდრე წინა ხუთწლედში.

1933-1937 წწ. გაუმჯობესდა სამდინარო ტრანსპორტიც. უდიდესი ეკონომიური მნიშვნელობა ჰქონდა მოსკოვი-ვოლგის არხის აღჭურვას. სამდინარო ფლოტის შემადგენლობა შეივსო

მძლავრი ორთქლმავლებით და თბომავლებით, თვითმავალი ბარჯებით და ა.შ. გაიზარდა საზღვაო ფლოტის ტონაჟი. მისმა ტვირთბრუნვამ გადააჭარბა ომამდელ დონეს.

მეორე ხუთწლედში სამოქალაქო ავტომობილმშენებლობის განვითარების შედეგად რაოდენობრივად და ხარისხობრივად გაიზარდა საავტომობილო ტრანსპორტი, გადიდდა სამოქალაქო ავიაცია. დამყარდა საჰაერო კავშირები ქვეყნის ყველა ძირითად ცენტრს შორის.

მრეწველობის და სოფლის მეურნეობის რესურსების ზრდამ 1935 წელს შესაძლებელი გახადა ნორმირებული (საბარათო) ვაჭრობის გაუქმება, ერთიანი სახელმწიფო ფასების შემოღება და თავისუფალ ვაჭრობაზე გადასვლა. მანამდე კი ნორმირებული ვაჭრობის გვერდით არსებობდა სამრეწველო და სასურსათო საქონლით კოოპერაციული ვაჭრობა, რომელიც საბჭოთა სახელმწიფომ შემოიღო 1933 წელს.

წამყვანი როლი საცალო საქონელბრუნვაში ეკუთვნოდა სახელმწიფო ვაჭრობას. კოოპერაციულ ვაჭრობაზე მოდიოდა მთელი სავაჭრო ბრუნვის მხოლოდ 1/4. სახელმწიფო ვაჭრობის სფეროდ გადაიქცა ქალაქი, კოოპერაციული ვაჭრობის სფეროდ კი სოფელი.

ხუთწლედში დიდად გაიზარდა საშინაო და შემცირდა საგარეო ვაჭრობის საქონელბრუნვა. შემცირება განპირობებული იყო მანქანათმშენებლობის შექმნით. შემცირდა მანქანათა და მოწყობილობათა შემოტანა, აგრეთვე პურისა და კვების პროდუქტების გატანა. ინდუსტრიული საცალო შეცვალა იმპორტისა და ექსპორტის დარგობრივი სტრუქტურა. პურისა და სასურსათო საქონლის ნაცვლად უპირატესად გაჰყონდათ ლითონი, მოწყობილობანი, მრეწველობის სხვადასხვა ნაწარმი.

მეორე ხუთწლიანი გეგმის (1933-1937 წწ.) წარმატებით განხორციელებამ გამოიწვია საფუძვლიანი ცვლილებები. განხორციელდა მთელი ეკონომიკის სოციალისტური რეკონსტრუქცია და საზოგადოების სტრუქტურის შეცვლა. საზოგადოება შედგებოდა მუშათა და გლეხთა კლასისგან და ინტელიგენციისგან. ექსპლუატატორთა კლასები – მემამულეები, ბურჟუაზია, კულაკობა – სრულიად მოიხსო.

მეორე ხუთწლედში ოფიციალური მონაცემებით სამრეწველო წარმოება გაიზარდა 120%-ით, მათ შორის „ა“ ჯგუფის – 139%-ით, „ბ“ ჯგუფის – 99%-ით, საშუალო წლიური ზრდის ტემპი იყო 17,1%. მანქანათმშენებლობაში პროდუქციის გამოშვება გაიზარდა 2,9-ჯერ, მეტალურგიაში – 2,2-ჯერ, ქიმიურ მრეწველობაში – 3-ჯერ, ელექტროენერგიის გამოშვება – 2,7-ჯერ. უნდა აღინიშნოს, რომ ეს მონაცემები სინამდვილეს არ შეესაბამება. უკანასკნელი მონაცემებით წარმოება 1929-1938 წწ., ე.ი. ორ ხუთწლედში გაიზარდა 117%-ით. წარმოების საშუალო წლიური ზრდის ტემპი მეორე ხუთწლედში შეადგენდა 14%-ს, ხოლო გეგმიური დაჟალებანი შესრულდა 70%-ით. აღსანიშნავია პატიმართა ექსპლოატაცია, რომლებიც აშენებდნენ არხებს, რკინიგზებს და ახალ ქალაქებს, იღებდნენ მადანს და ამზადებდნენ ხე-ტყეს. მეორე ხუთწლედის ბოლოს ბანაკებში იმყოფებოდა 10-15 მლნ.-მდე პატიმარი, ე.ი. მატერიალურ წარმოებაში დასაქმებულთა 20-25%. ეს თითქმის მუქთი შრომა არსებითად ამცირებდა დანახარჯებს წარმოებასა და მშენებლობაზე.

ვრცელდებოდა ცრუ ინფორმაცია, რომ მეორე ხუთწლედის ბოლოს სსრკ-მა სამრეწველო წარმოების მოცულობით გაუსწრო ევროპის ყველა განვითარებულ ქვეყანას, გამოვიდა ევროპაში პირველ და მსოფლიოში მეორე ადგილზე აშშ-ის შემდეგ. თანამედროვე მკვლევარების შეფასებით სსრკ მრეწველობა იმყოფებოდა მეხუთე ადგილზე აშშ-ის, გერმანიის, დიდი ბრიტანეთის და საფრანგეთის შემდეგ (ისევე, როგორც ეს მეფის რუსეთის, ანუ საუკუნის დასაწყისში იყო).

პარტიის XVIII კრილობაზე, 1939 წლის მარტში დამტკიცდა მესამე ხუთწლიანი გეგმა (1938-1942 წწ.). დაისახა ახალი სამეურნეო ამოცანა – დავეწიოთ და გავუსწროთ მოწინავე კაპიტალისტურ ქვეყნებს ერთ სულ მოსახლეზე პროდუქციის წარმოებაში. ამ ამოცანის გადაწყვეტა მოითხოვდა უპირველესად მრეწველობის მძლავრ განვითარებას. სამრეწველო პროდუქციის გამოშვება უნდა გადიდებულიყო 92%-ით საშუალო წლიური ზრდის ტემპი კი 14%-ით. წარმოების საშუალებათა წარმოება უნდა გადიდებულიყო 2-ჯერ მეტად, ხოლო მოხმარების საგნების წარმოება – 72%-ით.

მესამე ხუთწლეულში პროდუქციის ზრდის 1% აბსოლუტური ზომით მეტი უნდა ყოფილიყო, ვიდრე პირველ ორ ხუთწლეულში.

მესამე ხუთწლეულის დროს გართულდა საერთაშორისო ვითარება. კაპიტალისტური მსოფლიო ცდილობდა რომ აგრესია, რომელიც ფაშისტური გერმანიისგან მომდინარეობდა, სსრკ-ის წინააღმდეგ მიემართათ. 1939 წლის 1 სექტემბერს დაიწყო მეორე მსოფლიო ომი. საბჭოთა მთავრობამ 1939 წლის აგვისტოში გერმანიასთან დადო თავდაუსხმელობის პაქტი. გერმანიასე არანაკლებ მილიტარიზებულმა საბჭოთა კავშირმაც 1939-1940 წწ., გასწია რა თავისი საზღვრები დასავლეთისაკენ, მიიერთა: დასავლეთ უკრაინა, დასავლეთ ბელარუსია, ბესარაბია და ჩრდილოეთ ბუკოვინა, ლატვია, ლიტვა და ესტონეთი. შემოერთებულ ტერიტორიებზე დაიწყო სამეურნეო-პოლიტიკური გარდაქმნები. სსრკ-ის ხელისუფლება ხედებოდა, რომ ომი გარდაუვალი იყო და აძლიერებდა ქვეყნის თავდაცვისუნარიანობას. ამ მიზნით გეგმაში გაითვალისწინეს თავდაცვითი მრეწველობის დანქარებული განვითარება; სათბობის, ელექტროენერგიის და სოგიერთ სხვა სახის პროდუქციის მსხვილი სახელმწიფო რეზერვების შექმნა; ქვეყნის აღმოსავლეთით უნდა გაფართოებულიყო ნახშირ-მეტალურგიის ბაზა; ვოლგასა და ურალს შორის შექმნილიყო მძლავრი ნავთობის ბაზა – „მეორე ბაქო“. გათვალისწინებული იყო ახალ მშენებლობათა გადატანა აღმოსავლეთით – ურალსა და ციმბირში.

უდიდესი ეკონომიკური და თავდაცვითი მნიშვნელობა ჰქონდა სამრეწველო გიგანტების ნაცვლად საშუალო ზომის საწარმოების მშენებლობას. ეს საშუალებას იძლეოდა ახალი სამრეწველო სიმძლავრეები მოკლე ვადებში ამოქმედებულიყო და ეკონომიკაში გათვალისწინებული იყო მსხვილი კაპიტალდაბანდებანი 192 მლრდ მანეთის ოდენობით, რაც თითქმის უტოლდებოდა პირველ და მეორე ხუთწლეულში ერთად აღებულ კაპიტალდაბანდებებს.

მესამე ხუთწლიანი გეგმით გათვალისწინებული სამრეწველო განვითარების პროგრამის შესრულება მოითხოვდა სათანადო კვალიფიციურ სამუშაო ძალას, მუშახელის მოზილიზება

ძირითადად კოლმეურნეობებთან და კოლმეურნეებთან დადებული ხელშეკრულების საფუძველზე და საფაბრიკო-საქარხნო სწავლების სისტემის მეშვეობით ხორციელდებოდა.

მუშახელის მოძიების ასეთ მეთოდს პქონდა ნაკლოვანებანი. ხელშეკრულების გასვლის შემდეგ ბევრი კოლმეურნე სოფელს უბრუნდებოდა, საფაბრიკო-საქარხნო სწავლებით კი მუშები უმთავრესად იმ საწარმოებისთვის მსადდებოდა, რომელთა ბაზაზეც ეს სკოლები იყო შექმნილი. მრეწველობისა და ტრანსპორტის ზრდა მოითხოვდა სამუშაო ძალის სისტემატურ შევსებას. 1940 წლიდან შეიქმნა შრომითი რეზერვების სახელმწიფო სისტემა. კვალიფიციური კადრების მომზადებისათვის შეიქმნა სახელოსნო და სარკინიგზო სასწავლებლები სწავლის ორწლიანი კურსით, ხოლო მასობრივი პროფესიის მუშათა მომზადებისთვის – 6-თვიანი სწავლების კურსი.

გარდა ამისა, ინჟინერ-ტექნიკურ პერსონალზე და სხვა სპეციალისტებზე მზარდი მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად გაფართოვდა უმაღლესი და საშუალო სპეციალური სასწავლებლების ქსელი, შემოღებულ იქნა დაუსწრებელი სწავლების სისტემა და სხვ.

შრომის გააქტიურების მიზნით განხორციელდა საწარმოთა 8-საათიან სამუშაო დღეზე და 6-დღიან სამუშაო კვირაზე გადასვლა ერთი დღის დასვენებით. 1939 წლის იანვრიდან ეველა მუშისა და მოსამსახურესთვის შემოიღეს შრომის წიგნაკები, რისი წარდგენაც აუცილებელი იყო სამუშაოს დაწყებისას.

მრეწველობის მართვის გაუმჯობესების მიზნით 1939 წლიდან განხორციელდა მძიმე მრეწველობის სახალხო კომისარიატების რეორგანიზაცია, რომელიც დაიყო 9 დამოუკიდებელ სახალხო კომისარიატად: ქვანახშირის, ნავთობის მრეწველობის, შავი მეტალურგიის, ფერადი მეტალურგიის და სხვ. ასევე განხორციელდა მანქანათმშენებლობის და თავდაცვითი მრეწველობის სახალხო კომისარიატების რეორგანიზაცია, რომელთაც გამოეყოთ მთელი რიგი დარგობრივი სახალხო კომისარიატები. ამით ხელმძღვანელობა მიუახლოვდა უშუალოდ წარმოებას.

მესამე ხუთწლეულის 3,5 წლის განმავლობაში აიგო და მწყობრში ჩადგა 3000 სახელმწიფო სამრეწველო საწარმო. მთლიანად მესამე ხუთწლეულში სამრეწველო წარმოების მოცულობა გადიდა 45%-ით. მათ შორის მრეწველობის „ა“ ჯგუფი – 53%-ით, „ბ“ ჯგუფი კი – 33%-ით.

ფართო მასშტაბით ხორციელდებოდა ელექტროსადგურების მშენებლობა მდინარეებზე: ჩუ, მანინი, ჩირჩიკი, კამა, სევანის ტბა. მათი დანიშნულება იყო იაფი ელექტროენერგიის გამომუშავებასთან ერთად სარწყავი მიწათმოქმედებისათვის ხელშეწყობა. მწყობრში ჩადგა 2,8 მლნ. კვტ. სთ ახალი ელექტროენერგეტიკული სიმძლავრეები. პესების მშენებლობა მიმდინარეობდა აღმოსავლეთ რაიონებში, რის შედეგადაც მათი წილი ქვეყნის ელექტროენერგიის მთლიან გამომუშავებაში 1940 წელს 22,1%-მდე გაიზარდა, ნაცვლად 1913 წლის 10%-ისა.

წარმატებით მიმდინარეობდა „მეორე ბაქოს“ – ქვეყნის ნავთობის მრეწველობის ახალი ბაზის შექმნა. მწყობრში ჩადგა ახალი ჭაბურღილები. ნავთობმოპოვების სამუშაოები მთლიანად იქნა მექანიზებული.

იზრდებოდა ნახშირის მნიშვნელობა. გაფართოვდა მაღაროების მშენებლობა მოსკოვის მახლობლად, (აქ მხოლოდ 1939-1940 წწ. 37 მძლავრი მაღარო აიგო), ურალისა და შორეული აღმოსავლეთის აუზებში. გაიზარდა კუზბასის მნიშვნელობა, სადაც აღმოაჩინეს ქვანახშირის ახალი საბადოები. გაორკეცდა მისი მოპოვება ყარაგანდაში, პენორის აუზში დაიწყო ქვანახშირის საბადოთა სამრეწველო ექსპლოატაცია. ახალი მძლავრი მაღაროები აიგო ტყიბულსა და გელათში.

ამაღლდა სამუშაოთა მექანიზაციის დონე ქვანახშირის მოპოვებაში. 1940 წელს ქვანახშირის ნგრევა მექანიზებული იყო 94,8%-ით, გამოიხდებოდა – 90,4%-ით, დატვირთვა რკინიგზის ვაგონებში – 86,5%-ით. შემსუბუქდა მაღაროელთა შრომა და ამაღლდა მისი ნაყოფიერება.

მწყობრში ჩადგა მსოფლიოში ერთ-ერთი უმსხვილესი ნოვოტაგილის მეტალურგიული ქარხანა, ამურის, ნიჟნი-ტაგილის მეტალურგიული ქარხნები. მაგნიტოგორსკის და კუზბასის მეტალურგიულ კომბინატებში იგებოდა ახალი მარტენის

ღუმელები და ბრძამელები. გადიდდა ფეროშენადნობთა წარმოება. შენდებოდა ქარხნები ურალში, ციმბირში, შორეულ აღმოსავლეთსა და ყაზახეთში.

შაჟი მეტალურგიის სრდის ტემპები არ იყო საკმარისი. მოთხოვნა გაცილებით მეტი იყო, ვიდრე იგი იწარმოებოდა. ეს უპირველესად მისი სანედლეულო ბაზის სიფიწროვის შედეგი იყო. 1935 წლიდან შემცირდა კაპიტალდაბანდებანიც, რაც ხელს უშლიდა ახალ სიმძლავრეთა ამოქმედებას.

აღმოსავლეთ რაიონებში მანქანათმშენებლობა ინტენსიურად ვითარდებოდა, რასაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ქვეყნის თავდაცვისათვის.

1939 წ. სტალინგრადის ქარხანაში აგრეგატული ჩარხების და ნახევრად ავტომატებისგან შეიქმნა მსოფლიოში პირველი ავტომატური ხაზი. შეიქმნა ხელსაწყოთმშენებელი და აპარატმშენებელი მრეწველობა.

გაფართოვდა მოხმარების საგნების მწარმოებელი დარგები. აღმოცენდა ახალი დარგები კვების მრეწველობაში: საკვები კონცენტრატების, ვიტამინების, მარგარინის წარმოება.

ქვეყანაში დიდი ყურადღება ექცეოდა მშრომელთა შორის სოციალისტურ შეჯიბრებას, როგორიც იყო მესამე ხუთწლედის სახელობის, შეჯიბრება საქარხნო მარკის ღირსებისათვის და სხვ..

1939 წელს ურალის და უკრაინის მანქანათმშენებლობაში თითქმის ერთდროულად აღმოცენდა მრავალდაზგოხანთა მოძრაობა, რომელიც სრდიდა შრომის ნაყოფიერებას და ზოგავდა სამუშაო ძალას. შემოიღეს პროფესიების მიხედვით: საუკეთესო ხარატი, მემანქანის და სხვ. წოდებისათვის. გაფართოვდა ქალთა შრომის გამოყენება სხვადასხვა დარგში.

მშრომელთა მორალური სტიმულირებისათვის 1938 წ. დააწესეს სოციალისტური შრომის გმირის წოდება, მედლები „შრომითი მამაცობისთვის“, „შრომითი წარჩინებისთვის“, „სამეურნეო და კულტურულ მშენებლობაში წარჩინებით მუშაობისათვის“.

მრეწველობის მიერ გამოშვებული საერთო პროდუქცია 1941 წლისთვის უკვე შეადგენდა გერმანიის 86%-ს, მათ შორის, მძიმე მრეწველობის – 90%, სავარაუდოდ, რომ არა გერმანიის

თავდასხმა, მესამე ხუთწლიანი გეგმა გადაჭარბებით შესრულდებოდა. ომამდელ ხუთწლებებში გადიოდა საბჭოთა კავშირის სამხედრო-სამრეწველო პოტენციალი, მწყობრში წადგა ათეულ ათასობით თანამედროვე სამრეწველო საწარმო. საავიაციო მრეწველობამ შექმნა ახალი ტიპის თვითმფრინავები. ახალი ტიპის მანქანები შეიქმნა ტანკმშენებელ ინდუსტრიაშიც. შეიქმნა საარტილერიო იარაღის ახალი სახეები. პრაქტიკულად ხორციელდებოდა სამხედრო ფლოტის მშენებლობის პროგრამა. გაიზარდა კვალიფიციური კადრების და ინტელიგენციის რაოდენობა. აქედან გამომდინარე, შეიცვალა არმიის პირადი შემადგენლობა, მას უკვე შეეძლო გამოეყენებინა ყველაზე რთული თანამედროვე ტექნიკა.

საბჭოთა კავშირის საზღვრებთან მსოფლიო ომის მოახლოების გამო გაიზარდა სამხედრო ხარჯები. მიმდინარეობდა არმიის ხელახალი შეიარაღება.

მუშათა მატერიალური დაინტერესება შეიცვალა დისციპლინის გაძლიერებით, რომელიც სულ უფრო მკაცრდებოდა. სამუშაოზე თვეში სამი დაგვიანებისთვის ასამართლებდნენ. გათავისუფლება და სხვა სამუშაოზე გადასვლა იკრძალებოდა. სამუშაოზე მიმაგრებული ადამიანი ყმის მდგომარეობაში აღმოჩნდა.

ეს იყო მმართველობის ცენტრალიზაციის უკადურესად გაძლიერების, დიქტატურის პერიოდი. არ არსებობდა არანაირი დემოკრატია. ადგილობრივ სამეურნეო ხელმძღვანელობას პრაქტიკულად არ შეეძლო გამოეჩინა სამეურნეო ინიციატივა. მმართველობაში უკუკავშირი – ადგილიდან ცენტრში – დარღვეული იყო, რის შედეგადაც ხელმძღვანელობის და დაგეგმვის ცენტრალურ ორგანოებს არ ჰქონდა სწორი ინფორმაცია ადგილებზე საქმის რეალური მდგომარეობის შესახებ, რაც წარმოშობდა გარდაუვალ შეცდომებს დაგეგმვაში.

მრავალი ქარხანა ასრულებდა დამატებით სამხედრო შეკვეთებს და ამცირებდა ძირითად სამშვიდობო პროდუქციის წარმოებას, რითაც მანქანათმშენებლობის რიგ დარგებში წარმოება დაეცა.

მიუხედავად გამაღებელი შეიარაღებისა, ქვეყანას არ პყოფნიდა თვითმფრინავები და ტანკები. გერმანიის არმია იყო

მოტორიზებული, სსრკ-ის – ქვეითი. გერმანელი ჯარისკაცები შეიარაღებულნი იყვნენ ავტომატებით, სსრკ-ის – შაშხანებით, რომლებიც მცირედ თუ განსხვავდებოდა პირველი მსოფლიო ომის შაშხანებისაგან.

მესამე ხუთწლელი შეწყდა ომის შედეგად. ხუთწლედის სამ წელიწადში ოფიციალური, აშკარად გაბერილი, მონაცემებით სამრეწველო წარმოება გაიზარდა 44%-ით, რაც ნაკლები იყო გეგმურთან შედარებით. სოგიერთი დარგის განვითარება შეწყდა. სამ წელიწადში შავი მეტალურგიის წარმოება გაიზარდა 3%-ით, თითქმის არ გაზრდილა ნავთობის მოპოვება, ცემენტის წარმოება. შემცირდა ავტომობილების, ორთქლ-მაქულების, ტრაქტორების, სასოფლო-სამეურნეო მანქანების, სახარატო ნარხების წარმოება.

მიუხედავად ნაკლოვანებისა დიდი სამამულო ომის დამდეგს ქვეყნის სამხედრო-ეკონომიკური შესაძლებლობა ბევრად აღემატებოდა 1913 წლის და 1918-1920 წწ. რუსეთის სამხედრო-ეკონომიკურ პოტენციალს. ამან განაპირობა გამარჯვება დიდ სამამულო ომში.

ომისწინა წლებში განვითარდა სოფლის მეურნეობაც, სასოფლო-სამეურნეო წარმოება უფრო მეტად იქნა მექანიზებული. ნათესებმა გადაინაცვლა აღმოსავლეთით. მსხვილ ქალაქებისა და სამრეწველო ცენტრების გარშემო შეიქმნა კარტოფილის, ბოსტნეულის და მეცხოველეობის ბაზები. მიმდინარეობდა საირიგაციო სამუშაოები, გაიყვანეს უდიდესი ფერგანის არხი.

უფრო მძიმე მდგომარეობაში იყო მეცხოველეობა. იგი მოითხოვდა დაუყოვნებელი ზომების მიღებას. 1939 წ. დაწესდა სახელმწიფოსათვის ხორცის აუცილებელი ნაბარება – მიწის ფართობის მიხედვით. კოლმეურნეობას განსაზღვრული აქონდა პირუტყვის სულადობის მინიმუმი. მოთხოვნა იყო, რომ შექმნილიყო მეცხოველეობის ახალი ფერმები და გაზრდილიყო პირუტყვის რაოდენობა.

1940 წ. დადგენილების შესაბამისად სოფლის მეურნეობის პროდუქციის მიწოდების სავალდებულო მინიმუმის გამოანგარიშება დაიწყო კოლმეურნეობის მიწის ფართობიდან. ახალი პრინციპი სტიმულს აძლევდა საკოლმეურნეო წარმოების

განკთარებას და კოლმეურნეთა ინიციატივას სა'ზოგადოებრივი მეურნეობის განვითარებაში.

მოწინავე გამოცდილების პროპაგანდა ხდებოდა საერთო საკავშირო სასოფლო-სამეურნეო გამოფენით, რომელიც მოეწყო 1939 წ. გამოფენაზე თავისი გამოცდილების დემონსტრირებას ახდენდნენ საუკეთესო კოლმეურნეობები, საბჭოთა მეურნეობები და მტს-ები. სასოფლო-სამეურნეო წარმოებამ შეძლო ომის მძიმე წლებში უზრუნველყო ქვეყანა კვების აუცილებელი პროდუქტებით და ნედლეულით.

საბჭოთა კავშირში გამონდა მრეწველობის ახალი დარგები: საავტომობილო, სატრაქტორო, თვითმფრინავმშენებლობის, ელექტრო- და რადიოტექნიკური და ა.შ. განვითარდა მეტალურგია, ალუმინის, ფერადი და იშვიათი ლითონების წარმოება, რამაც მნიშვნელოვნად გაზარდა ქვეყნის სამხედრო-ეკონომიკური პოტენციალი. აღმოსავლეთში შექმნილმა სამრეწველო საწარმო-დუბლიორებმა დიდი როლი შეასრულეს ომის წლებში. ომამდელ წლებში სრულიად გარდაიქმნა სოფლის მეურნეობა. 1940 წელს მთელი გლეხური მეურნეობის 96,9% გაერთიანებული იყო კოლმეურნეობებში. ქვეყანაში იყო 7 ათასი მტს-ი და 4 ათასზე მეტი საბჭოთა მეურნეობა.

ომამდელ წლებში წინ წავიდა სსრ კავშირის ყველა რესპუბლიკის ეკონომიკა, განსაკუთრებით მათი, რომლებიც ადრე ეკონომიკური განვითარების მეტად დაბალ საფეხურზე იმყოფებოდნენ. ამ რესპუბლიკებს გამოეყოთ უდიდესი კაპიტალ-დაბანდებანი მრეწველობის, სოფლის მეურნეობის და კულტურის განვითარებისათვის.

სსრკ სამეურნეო განვითარებით შეიქმნა ნიადაგი ფაშის-ტურ აგრესიაზე გამარჯვებისთვის. 1941 წლის 22 ივნისს სსრკ-ზე ფაშისტური გერმანიის თავდასხმის შედეგად ქვეყანაში შეწყდა მშვიდობიანი სამეურნეო მშენებლობა.

თემა 21. საქართველოს აკონომიკური განვითარება მსოფლიო ომებისშორის პერიოდში

1. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ეკონომიკა 1918-1921 წლებში

საქართველო წარმოადგენდა აგრარულ ქვეყანას. 1897 წ. აღწერით ქალაქის მოსახლეობის წილი მთელ მოსახლეობაში მხოლოდ 19%-ს, სოფლისა კი – 81%-ს შეადგენდა. მართალია, ეს თანაფარდობა 1913 წლისათვის რამდენადმე შეიცვალა (26:74), მაგრამ პირველი მსოფლიო ომისა და მის შემდგომ პერიოდში სამეურნეო დაცემისა და ეკონომიკის აგრარიზაციასთან დაკავშირებით ქალაქის მოსახლეობის წილი 1921 წლისთვის კელაე 20%-მდე შემცირდა. გარდა ამისა, თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებასაც, რომ პირველი მსოფლიო ომის წინ ერთობლივ პროდუქტში მრეწველობის წილად მხოლოდ 10%, ხოლო სოფლის მეურნეობაზე 90% მოდიოდა, აშკარა გახდება, რომ საქართველო იყო ტიპური აგრარული ქვეყანა.

ამასთან ერთად უნდა აღინიშნოს, რომ თვით სოფლის მეურნეობაც ერთობ წამოღრმეწილ დარგს წარმოადგენდა, ამის მიზეზი იყო ქვეყნის დამოუკიდებლობის არქონა, ფეოდალური გადმონაშთების სიჭარბე, გლეხთა მცირემიწიანობა და უმიწობა, მათი სოციალურად დაკნინებული მდგომარეობა, ტექნიკის რუტინული დონე. ყოველივე ეს ძლიერ აბრკოლებდა სოფლის საწარმოო ძალთა განვითარებას.

1913-1917 წწ. მთელი ნათესი ფართობი 747,4 ათასიდან 498,1 ათას ჰექტრამდე, ანუ 1/3-ით შემცირდა. ეს ტენდენცია მომდევნო პერიოდშიც გრძელდებოდა. განსაკუთრებით დაეცა ტექნიკური კულტურებისა და მრავალწლიან ნარგავთა მეურნეობა. მძიმე მდგომარეობაში იყო მრეწველობა. 1919 წ. მოიპოვებდნენ 36 ათას ტონა ნახშირს, ნაცვლად 1913 წ. 70 ათასი ტონისა, ე.ი. შემცირდა 49%-ით; 125,5 ათას ტონა

მანგენუმს ნაცვლად 1913 წლის 965,8 ათასი ტონისა, ანუ შემცირდა თითქმის 8-ჯერ, საქართველოს სამრეწველო წარმოების მოცულობამ ომამდელის მხოლოდ 13,8% შეადგინა.

მთლიანად იყო მოშლილი ტრანსპორტი. სარკინიგზო ვაგონებისა და ორთქლმავლების 70% მწყობრიდან იყო გამოსული. აყარეს და დააზიანეს რკინიგზა, ააფეთქეს ხიდები. ამრიგად, საქართველოს ეკონომიკა კატასტროფამდე იყო მიღებული. ქვეყნის აღორძინებისათვის აუცილებელი იყო რადიკალური რეფორმების გატარება.

მსოფლიო ომებშორის პერიოდში საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სტრატეგია და მიმართულება მრავალჯერ შეიცვალა, ვინაიდან სწორედ ამ პერიოდში საქართველოს სამგზის დაატყდა თავს სახელმწიფო გადატრიალებები მთელი თავისი მწვავე სოციალურ-ეკონომიკური შედეგებით. პირველი მსოფლიო ომის წინ და ომის პერიოდში ბატონობდა რუსეთის მეფის აბსოლუტიზმი, 1918-1921 წწ. ისარგებლა რა რუსეთში მონარქიული რეჟიმის დამხობით, საქართველომ შეძლო დამოუკიდებლობის მოპოვება და დამყარდა დემოკრატიული წყობა, ხოლო 1921 წელს უკვე ბოლშევიკურმა რუსეთმა კვლავ მოახდინა ქვეყნის ანექსია და დაამყარა კომუნისტური რეჟიმი. ამ გლობალური ცვლილებებიდან გამომდინარე, იცვლებოდა საქართველოს ეკონომიკური განვითარების მიმართულებანიც.

საქართველოზე, როგორც რუსეთის იმპერიის ერთ-ერთ განაპირა-კოლონიაზე, ბუნებრივია, ზეგავლენა მოახდინა ყველა იმ შინაგანმა პროცესმა, რაც XX ს-ის დასაწყისში რუსეთის სოციალურ-ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში ხდებოდა. მიუხედავად იმისა, რომ ამ პერიოდში რუსეთის ცარიზმი ძლიერ ზღუდავდა კოლონიების ეროვნულ-კულტურულ განვითარებას და მიზნად ისახავდა მათ რუსიფიკაციას, საქართველოს კულტურულ-საგანმანათლებლო ცხოვრება წინსვლითაც კი ხასიათდებოდა და ეკონომიკური სიღატაკის ფონზე ერი სულიერი ქმნილებებით მდიდრდებოდა.

1917 წლის თებერვალში რუსეთში ცარიზმის დამხობამ ხელსაყრელი პირობები შექმნა ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლობის აღსადგენად. 1917 წლის 17 მარტს მცხეთის სეკტი-

ცხოვლის ტაძარში ხაზეიმოდ გამოცხადდა ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია. სახულიერო მოღვაწეთა კრებამ დაადგინა სიონის ტაძარში ღვთისმსახურების ქართულ ენაზე შესრულება. რუსეთის დროებითი მთავრობა იძულებული იყო დაედასტურებინა ეს გადაწყვეტილება, მაგრამ მასში შეიტანა შესწორება, რომ ავტოკეფალია ძალაში შესულიყო არა ტერიტორიული, არამედ ეროვნული ნიშნით. ეს იმას ნიშნავდა, რომ მართმადიდებელი რუსეთის და სხვა არაქართველთა ეკლესიები ისევ რუსეთის ეკლესიის გამგეობაში დარჩენილიყო. ამან კი ქართველი სამღვდელოება გაანაწყენა. 17 სექტემბერს შედგა სრულიად საქართველოს საეკლესიო კრება. კრებამ შეიმუშავა და დაამტკიცა დამოუკიდებელი მართვა — გამგეობის დებულებანი. და აირჩია სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი კირიონი. ეს იყო ეროვნული სუვერენიტეტისაკენ გადადგმული გაბედული ნაბიჯი.

მსოფლიო ომის შედეგად გამეფებული კრისისითა და არეულობით ისარგებლა რა რუსეთის ბოლშევიკურმა პარტიამ, ხალხის მასებზე დაერღნობით ხელახლა მოახდინა რევოლუცია და ქვეყანაში დამყარდა პროლეტარიატის დიქტატურა. ამის შედეგად მართალია რუსეთი მსოფლიო ომს გამოეთიშა, მაგრამ ქვეყანამ მნიშვნელოვანი დანაკარგები განიცადა.

ამ პროცესებით ისარგებლეს საქართველოშიც. ეროვნულმა ძალებმა შეაფასეს რა შექმნილი ვითარება, გამოიყენეს ქვეყნის ინტერესების შესაბამისად. საქართველო რუსეთს გამოეყო. საქართველოს მართვა ითავა ეროვნულმა საბჭომ. 1918 წლის 26 მაისს საქართველოს ეროვნული საბჭოს სხდომაზე ნოე ჟორდანიამ გამოაცხადებინა „საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტი“, რითაც აღსდგა 117 წლის წინ გაუქმებული სახელმწიფოებრიობა.

საქართველოს დამოუკიდებლობის დეკლარაციის მიღების შემდეგ ეროვნული საბჭოს გაფართოებულ სხდომაზე ჩამოყალიბდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა ნოე რამიშვილის თავმჯდომარეობით. მთავრობის შემადგენლობაში შევიდნენ მინისტრები აკაკი ჩხენკელი (საგარეო საქმეთა), გრიგოლ გიორგაძე (სამხედრო), გიორგი ჟუღელი (ეკატრობა-მრეწველობისა და ფინანსთა), გიორგი ლას-

ხიშვილი (განათლების), ნოე ხომერიკი (მიწათმოქმედებისა და შრომის), შალვა მესხიშვილი (იუსტიციის), ბენე ლორთქიფანიძე (გზათა). მთავრობამ 26 მაისის ღამეს დეკრეტით აუწყო მსოფლიოს საქართველოს დამოუკიდებელს დემოკრატიულ რესპუბლიკის შექმნის შესახებ. ახალგაზრდა სახელმწიფოსთან დიპლომატიური, ეკონომიკური და პოლიტიკური ურთიერთობები დაამყარეს მსოფლიოს სხვადასხვა სახელმწიფოებმა: გერმანიამ, საყრანგეთმა, ინგლისმა, იტალიამ და სხვ. შემდგომში საქართველომ გაცხოველებული ეკონომიკური ურთიერთობა დაამყარა ევროპის და ამერიკის მრავალ სახელმწიფოსთან, მათ შორის აშშ-თან.

1918 წლის 24 ივნისს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის თავმჯდომარე გახდა ნოე ჟორდანიძე. 1918 წლის ოქტომბრის სხდომაზე „ეროვნული საბჭო“ გამოცხადდა საკანონმდებლო ორგანოდ და მას „საქართველოს პარლამენტი“ ეწოდა. პარლამენტი ირჩევდა მთავრობას, რომელიც იყო აღმასრულებელი ორგანო. ნოე ჟორდანიძემ ქართულ პარლამენტს დააწავლა კანონის შემუშავება მუდმივი ჯარის შექმნის შესახებ.

1918 წლის 8 ივნისს აფხაზეთის ეროვნული საბჭოს წარმომადგენლობასა და საქართველოს მთავრობას შორის დაიდო ხელშეკრულება, რომლითაც აფხაზეთი ადასტურებდა საქართველოსთან განუყოფლობას, ხოლო საქართველოს მთავრობა მას აღუთქვამდა ავტონომიურ უფლებებს საქართველოს რესპუბლიკის შემადგენლობაში. 1920 წ. საქართველოს დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო კომისიამ შეიმუშავა აფხაზეთის ავტონომიური მმართველობის დებულების პროექტი. 1921 წლის 21 თებერვალს საქართველოს დამფუძნებელმა კრებამ დაამტკიცა ეს პროექტი საქართველოს კონსტიტუციასთან ერთად. დებულებით აფხაზეთი მდინარე მუხადირიდან ენგურამდე, შავი ზღვის სანაპიროდან კაკავეიონამდე ითვლება საქართველოს რესპუბლიკის განუყოფელ ნაწილად და ამ სასაღერებში ავტონომურად მართავს შინაგან საქმეებს.

1919 წელს შიდა ქართლში, კერძოდ ჯავაში არალეგალურად შეიკრიბა კონფერენცია, რომელმაც შექმნა სამხრეთ ოსეთის საოლქო კომიტეტი. ამ ორგანოს მიეცა დავალება დაე-

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა შეიქმნა იმ დროს, როდესაც მსოფლიო ომი ჯერ კიდევ მიმდინარეობდა. რუსეთში ამ ომმა სამეურნეო ნგრევა გამოიწვია. საქართველო კი ეკონომიკურად ინტეგრირებული იყო რუსეთთან. ამ დროს საქართველო ფლობდა დამოუკიდებელი ეკონომიკური ცხოვრების ყველა ატრიბუტს: ტერიტორია, მოსახლეობის სამეურნეო კულტურა, მდიდარი წიაღისეული, ნოყიერი ნიადაგი, ზომიერი ჰავა, მდინარეთა ხშირი ქსელი და გასასვლელი ზღვაზე. განვითარების პერსპექტივას საფუძველს უწყობდა მრავალდარგოვან მეურნეობათა ძველისძველი ტრადიციები. მაგრამ ქვეყანას არ გააჩნდა ეკონომიკური სადავეების ხელში აღების და ეკონომიკური პოტენციალის სრულად ამოქმედების გამოცდილება. დამოუკიდებელი ეკონომიკური ცხოვრების წინსვლას აბრკოლებდა გარეშე ძალა რუსული ბოლშევიზმის სახით. ახალგაზრდა სახელმწიფოსა და მისი მეურნეობის მართვას კი აკლდა ეროვნული იდეალების პროპაგანდა და ეროვნული იდეოლოგიით გამსჭვალული კვალიფიციური კადრები.

სრული სამეურნეო ნგრევის ვითარებაში მრეწველობისა და ვაჭრობის შეუფერხებელი ფუნქციონირება შეუძლებელი გახდა. არ იყო ნედლეული, მოძველებული იყო ტექნიკა, თავი იზინა პირველი მოთხოვნილების საგანთა ნაკლებობამ. მძიმე იყო სასურსათო მდგომარეობა, რადგან რესპუბლიკაში არ იყო საკმარისი მარცვლეული. ასეთ ვითარებაში გაიზარდა სპეკულაცია. ყველაზე მძიმე იყო დამოუკიდებლობის გამოცხადების პირველი წელი. ქვეყანას ყველაზე მეტად გაუჭირდა ეკონომიკის მოწესრიგება. სახელმწიფო ხაზინას ოქროთი არ გააჩნდა მანეთიც კი. მას ტვირთად დააწვა ფრონტიდან ჩამოსული ოფიცრებისა და ასევე დიდი ოდენობის მოხუცების რჩენა. გაიზარდა ფასები საქონელზე. შესაბამისი ღონისძიებების გატარების შედეგად მთავრობა ცდილობდა ეტაპობრივად დაეძლია ეს სიძნელეები.

რესპუბლიკის მთავრობამ ფასების ზრდის უარყოფითი გავლენის შესარბილებლად შემოიღო ე.წ. „მუშათა მაგიდები“, რომლის მეშვეობითაც მუშა-მოსამსახურეები ურიგოდ და შედავათიან ფასებში იღებდნენ პურს, შაქარს, ტანსაცმელს, საწ-

ეავს და ა.შ. მუშებისა და რკინიგზის მოსამსახურეთა ხელფასის გაზრდისათვის შეიქმნა სპეციალური ფონდები. მთავრობა ებრძოდა სპეკულაციას.

დამოუკიდებელი საქართველოს ეკონომიკური პოლიტიკა ორიენტირებული იყო, ერთის მხრივ, სახელმწიფო და სასოგადოებრივ დაწესებულებათა სამეურნეო საქმიანობაზე, ხოლო მეორეს მხრივ, ფართო ახპარესს უტოვებდა კერძო ინიციატივას, კერძო პირებისა და დაწესებულებების საქმიანობას. არსებულ საწარმოთა შორის დიდი იყო კერძო საწარმოთა ხვედრითი წილი (53%), ხოლო მუშა-მოსამსახურეთა დიდი უმრავლესობა სახელმწიფო და სასოგადოებრივ სექტორში იყო დასაქმებული (86%). ეს მეტყველებს იმაზე, რომ მსხვილი საწარმოები ძირითადად სახელმწიფოს ხელში იყო.

1920 წ. მომპოვებელ და დამამუშავებელ მრეწველობაში დასაქმებული იყო სახალხო მეურნეობაში დასაქმებულთა 15%, ანუ მთელი მოსახლეობის 0,3%. ქვეყნის ინტერესები მოითხოვდა მანგანუმის და ქვანახშირის მოპოვების გაფართოებას. მოხდა ჭიათურის მანგანუმის წარმოების ნაციონალიზაცია. 1920 წ. გაიტანეს 183 ათასი ტონა მანგანუმი. ნაციონალიზებულ იქნა ასევე ტყიბულის ქვანახშირის წარმოებაც.

საქართველოში მოქმედებდა ლითონის გადამამუშავებელი ქარხნები. თბილისის სპილენძის ჩამომსხმელ ქარხანაში წლიურად იწარმოებოდა 25 ათასი ფუთი სპილენძი. ფუნქციონირებდა შუშის, საპნის, ტყავის, ღვინის, ლუდის ქარხნები. ქიმიურ ქარხანაში, რომელიც დაარსდა დამოუკიდებლობის პერიოდში, მზადდებოდა შაბიამანი, ნიშადური და სხვადასხვა მკაფა.

საქართველოში არსებობდა 112 ხე-ტყის ქარხანა, დაარსდა ახანთის რამდენიმე პატარა ქარხანა, რომელიც დღეში 10-15 ათას კოლოფს უშვებდა. მოქმედებდა ბამბის გადამამუშავებელი, მატყლის სართავი და აბრეშუმის ძაფსახევეი ფაბრიკები. 1920 წ. მკვეთრად შემცირდა თამბაქოს წარმოება და შეადგინა 1913 წლის 2%. არსებობდა 2000-მდე წისქვილი.

1918 წლის 26 მაისიდან 26 ნოემბრამდე საწვავის ნაკლებობის შედეგად საქართველოს მრეწველობის განვითარებისათვის არახელსაყრელი პირობები შეიქმნა. ეს გამოწვეული

იყო, რუსეთის მიერ აღსრულებადი ანექსიით. მისი გასაბჭო-
ების შემდეგ საქართველოში შეწყდა ბაქდა ნავთობპროდუქ-
ტების მიწოდება. გადაწყდა, რომ არსებული რეზერვები რა-
ციონალურად გამოუყენებინათ. ნავთობი უნდა მიეწოდებინათ
წყალმომარაგებისთვის, თბილისის, ქუთაისის, ფოთის და სამ-
ტრედიის განათმეგრისთვის და ასევე შიდა წყის ძრავებით აღ-
ჭურვილ სამრეწველო ქარაგნებისათვის. ნავთობის მიწო-
დება განახლდა 1918 წლის 20. ნოემბერს, მაგრამ 27 ნოემ-
ბრამდე მიწოდება იმდენად მცირე იყო, რომ შეადგენდა იმის
ნახევარს, რაც წინათ იყო განმედილებადი, იხარჯებოდა.

საქართველოს მრეწველობაში ძირითადად განვითარებული
იყო ლითონის, ქვის, თიხის და მინის დამუშავება, მანქანე-
ბის, იარაღებისა და ინსტრუმენტების პოლიგრაფიული, ელექ-
ტროენერგიის, უალკოჰოლო და ალკოჰოლური სასმელების წარ-
მოება, რძის, ხორცის, ბევრეულის, ქაღალდის დამუშავება.

დამოუკიდებლობის გამოცხადებისთანავე დანიშნულა წარ-
მოების კოლქერაციის გადისნაოსნება და სამრეწველო პალა-
ტის შექმნა. საბჭოთა წესით კოლქერატორულ სასოგადოება-
თა კაპიტალიზაციის აღმოჩენა.

საქართველოს ეკონომიკის განვითარებაში გადამწყვეტ
როლს თამაშობდა კლიმატზე ტარდოვითი დარგი, სოფლის
მეურნეობა. მოსახლეობის 85% სოფლის მეურნეობაში იყო
დასაქმებული. კლიმატური პირობები და ნაყოფიერი ნიადაგი
ხელს უწყობდა სოფლის მეურნეობის ყველა დარგის განვი-
თარებას. განვითარებული იყო მევენახეობა, მეპარცვლეობა,
მებაღეობა და მესაქონლეობა.

სოფლის მეურნეობის ჩამორჩენილობის მიზეზი ტექნიკის
ნაკლებობა და აგრონომიაში მცირე ყოფი. აგრონომთა უმე-
ტესობა განათლებას რუსეთში უღებდა. ამიტომ ვერ გამოად-
გებოდნენ საქართველოს სოფლის მეურნეობას. დაისვა სა-
კითხი, საქართველოში აგრონომიული სასწავლებლის გახსნის
შესახებ.

მცირე მიწები ქვეყნის საფუძის მეურნეობის განვითარე-
ბის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პირობა იყო მეურნეობის ინ-
ტენსიფიკაცია, რაც მრეწვის ნაყოფიერების ზრდის ხარჯზე
უსრუნეველყოფდა მოსავლიანობის გაზრდას.

მარცვლეულ კულტურებთან ერთად ყურადღება უნდა მიქცეოდა ისეთი დარგების განვითარებას, რომლებიც ქვეყნის საკუთარ მოთხოვნილებასაც დააკმაყოფილებდა და მისი ექსპორტიც მოხდებოდა. ასეთი იყო მეაბრეშუმეობა, მეთამბაქოეობა, მეღვინეობა, მეფუტკრეობა და სუბტროპიკული კულტურების გაშენება.

მეაბრეშუმეობა საქართველოს ტრადიციული დარგი იყო. ამ დროს მსოფლიო ბაზარზე გაიზარდა ფასები აბრეშუმის პარკსა და თესლზე და რადგანაც ხელსაყრელი პირობები იყო მეაბრეშუმეობის განვითარებისათვის, მთავრობამ გაატარა ღონისძიებანი დარგის აღმაქცობისათვის.

საქართველოში დაიწყო ხელის, კანაფის მოყვანა და დამუშავება. ყურადღება მიექცა მებოსტნეობას, გაიზარდა მეკარტოფილეობის ხვედრითი წილი.

მემცენარეობის განვითარებას ხელი უნდა შეეწყო ჩამორჩენილი დარგის, მესაქონლეობის განვითარებისათვის, მაგრამ რადგან იგი ძირითადად ბორჩალოსა და ახალციხის მაზრაში არსებობდა, რომელიც ამ პერიოდში გაუთავებული ბრძოლების ასპარეზად იყო გადაქცეული, ეს დარგი გარკვეულწილად ყურადღების მიღმა რჩებოდა. მნიშვნელოვანი იყო მეცხოველეობის განვითარება, რადგან მატყლი წარმოადგენდა საექსპორტო საქონელს.

საქართველოს სოფლის მეურნეობის განვითარებისთვის საჭირო იყო ჯანსაღი აგრარული ურთიერთობები. გატარდა აგრარული რეფორმა, რომლის მიზანი იყო. ჯერ ერთი, შეექმნა ხელსაყრელი პირობები სოფლად საწარმოო ძალთა განვითარებისათვის და ამით ეკონომიკურად განემტკიცებინა ახალგაზრდა რესპუბლიკა, და, მეორე – მოეხსნა სოციალური დაძაბულობა სოფლად, რაც გამოიწვევდა პოლიტიკური მდგომარეობის სტაბილიზაციას.

დამოუკიდებელ საქართველოში მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო მიწის რეფორმის გატარება. კანონით მიწები დაიყო სამი კატეგორიად: 1) კულტურული მემცენარეობის (მევენახეობა, მებოსტნეობა და სხვ.) რაიონებში მემამულეთათვის დასატოვებელი მიწის ნორმა განისაზღვრა 7 დესეტინით; 2) მემარცვლეობის რაიონებში – 15 დესეტინით; 3) მესაქონლეობის რა-

იონებში – 40 დესეტინიით. თანდართული შენიშვნის მიხედვით საგუბერნიო ან საოლქო მიწის კომიტეტებს უფლება ეძლეოდათ ადგილობრივი პირობების მიხედვით დასატოვებელი მიწის ნორმა პირველი კატეგორიის მამულებისათვის გაეზარდათ 10 დესეტიანამდე, მეორესათვის – 20-მდე, ხოლო მესამესი – 50 დესეტიანამდე.

ეს დოკუმენტი მხოლოდ ორ ძირითად საკითხს წყვეტდა: 1) განისაზღვრებოდა მემამულეებისათვის დასატოვებელი მიწის ნორმა; 2) ნამორთმეული მიწებიდან იქმნებოდა სახელმწიფო ფონდი, მაგრამ არაფერი იყო ნათქვამი, თუ რა ფორმით და რა რაოდენობით უნდა მომხდარიყო უმიწო და მცირემიწიანი გლეხების დაკმაყოფილება, რაც ეკონომიკურ და განსაკუთრებით იმ პერიოდში პოლიტიკურ სიბეცედ შეიძლება შეფასდეს.

დამოუკიდებლობის პერიოდში რეფორმის სრულყოფა ხორციელდებოდა ადგილებზე სამაზრო ერობათა მიერ. რეფორმის შემდეგ აღმოსავლეთ საქართველოში ნორმის ფარგლებში მესაკუთრეებს დაუტოვეს 27572 დესეტიანა მიწა, დასავლეთ საქართველოში – 7115 დესეტიანა მიწა, ხოლო მთავრობის ხელში გადავიდა 64000 დესეტიანა მიწა, ტყე, სამთრის და საფხულის საძოვრები. ფართო გზა მიეცა კერძო ინიციატივას მთავრობის მეთვალყურეობით, რამაც შექმნა პირობები სოფლის მეურნეობის განვითარებისათვის.

გაითვალისწინეს რა სოგიერთი ქვეყნის (დანია, ბელგია, იტალია, შვეიცარია, საფრანგეთი) გამოცდილება, სადაც სოფლად გაბატონებული იყო ტექნიკით უზრუნველყოფილი წვრილი სასაქონლო მეურნეობანი, საქართველოს სოციალ-დემოკრატიებმა გეზი აიღეს კერძო საკუთრებაზე დამყარებული წვრილსასაქონლო წარმოებაზე სოფლად.

მთავრობამ გადადგა პრაქტიკული ნაბიჯები წვრილი წარმოების დასაცავად. ხელს უწყობდა წვრილ მწარმოებელთა შეკავშირებას და კოოპერირებას, რათა მათთვის ხელმისაწვდომი გამხდარიყო ტექნიკა და აგრონომიული ცოდნა. მიმდინარეობდა ჭარბად დასახლებული ადგილებიდან გლეხობის აუთოვისებელ და ნაყოფიერ მიწებზე დასახლება. შეიქმნა 23 ახალი ქართული სოფელი.

დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ ქვეყნის აღმავლობისათვის საჭირო გახდა საფინანსო სისტემის შექმნა იმ დროს ქალაქის სამი ფული ტრიალებდა: „ნიკოლოზის“ ანუ „სამეფო“, „რომანოვების“ და ამიერკავკასიის კომისარიატის ბონები. ყველა ეს ფული მოკლებული იყო ოქროთი უზრუნველყოფას. ხშირი იყო ფულის გაყალბებაც. ამას ემატებოდა საქონლით დაუბალანსებელი ფულის რაოდენობის ზრდა.

ახალი ფულის გამოშვებას ახლდა სიმძლევები. ჯერ ერთი, ამას დრო სჭირდებოდა. ფული ვერ იქნებოდა უზრუნველყოფილი; რადგან მისი რეალური გაცვლა ოქროზე ან ნაკლებად გაუფასურებელ სახელმძღვანელოს ვალუტაზე შეუძლებელი იყო. საქართველოს მთავრობა იძულებული იყო ხელშეკრულება დაედო აზერბაიჯანთან და სომხეთთან ბონების გამოშვების შესახებ. ამ ხელშეკრულებით საქართველო გამოსცემდა 280 მლნ.-ს, ამ თანხიდან 80 მლნ.-ს მიიღებდა სომხეთი და 80 მლნ.-ს აზერბაიჯანი. 1919 წ. 20 იანვარს მიიღეს კანონი რესპუბლიკის საჭიროებისათვის კიდევ 80 მლნ.-ის გამოშვების შესახებ. ბონების არსებობა იყო დროებითი მოვლენა, გარდამავალი ეტაპი მანამ, სანამ შემოვლენენ საქართველოს რესპუბლიკის საკუთარ ფულს, რომლითაც გამოსყიდული იქნებოდა ბონები.

სახელმწიფო ხაზინის გასაძლიერებლად 1919 წ. შემოღებულ იქნა ერთდროული გადასახადი მიწებზე. გადასახადები დანაწილდა მიწის ხარისხის მიხედვით. მიწის პატრონებს უნდა გადაეხადათ შემოსავლის 3%, საიდანაც ხაზინა მიიღებდა 70 მლნ.-ს. მიმდინარეობდა სახელმწიფო ბიუჯეტის ნორმალისაცია ისე, რომ საქართველოს არც ერთი სახელმწიფოს ვალი არ ჰქონდა.

მთავრობამ ახალ პრინციპებზე დაყრდნობით მოაწესრიგა საბანკო საქმე. საკრედიტო საქმის მოსაწესრიგებლად 1919 წლის 16 მარტს მოიწვიეს საქართველოს საკრედიტო დაწესებულებების წარმომადგენელთა კრილობა. მსჯელობის საგანი იყო საკრედიტო დაწესებულებათა სრულად გაეროვნება და რესპუბლიკის სხვადასხვა კუთხეში საკრედიტო დაწესებულებების დაარსების შესაძლებლობების განსაზღვრა. რესპუბლიკის სახელმწიფო ბიუჯეტის 1918-1919 წწ. გაწე-

ული ხარჯები იყო 663,5 მლნ, ხოლო უკვე 1920-1921 წწ. გათვალისწინებული იყო 855,2 მლნ., აქედან ხარჯები განათლებასე შეადგენდა 5,26%.

შეიქმნა საკუთარი ფული, რომლის სიმტკიცე 1921 წლისათვის დიდად აღემატებოდა მეზობელი სახელმწიფოების ფულის სიმტკიცეს.

მთავრობამ გააუქმა რუსეთის საბაჟო დაწესებულებები და დააწესა 14 ახალი ქართული საბაჟო. 1919 წ. ივნისიდან 1920 წ. 31 მაისამდე საბაჟო გადასახადების სახით შემოვიდა 40,9 მლნ მანეთი, ნაცვლად გათვალისწინებული 2,5 მლნ-ისა, რაც ფუფუნების საგნებზე გადასახადის გადიდებამ გამოიწვია. 1920 წ. 18 აგვისტოს ფინანსთა სამინისტრომ მოითხოვა ფუფუნების საგნების შემოტანის აკრძალვა, ვინაიდან შემოტანილი საქონლის საჭარბე ფულის კურსის დაცემას იწვევდა.

დამოუკიდებლობის პერიოდში საქართველომ მოახერხა ევროპის საფინანსო და სამრეწველო წრეებთან ურთიერთობის დამყარება. დადებული პირველი ხელშეკრულებები იმედს იძლეოდა, რომ საქართველო ეკონომიკურად განვითარდებოდა, მეურნეობის ზოგიერთ დარგში დაიწყო აღმავლობა, ეს კი ქმნიდა საფუძველს ქვეყნის ეკონომიკური წინსვლისათვის, მაგრამ რუსეთმა კვლავ მოახდინა მისი ანექსია. ქვეყანამ დაკარგა დამოუკიდებლობა და ვერ მოასწრო ეკონომიკურ შესაძლებლობათა რეალიზება.

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარება აქამდე მიღწეული იყო საქართველოს მშრომელი მასების აჯანყებით მოპოვებულ გამარჯვებად და ქართველი ხალხის ინტერესების გამოხატულებად. წითელი არმიის ღაშქრობა და მის მიერ საქართველოს ოკუპაცია კი ფასდებოდა როგორც ქართველი ხალხისადმი ძმური დახმარება და არა როგორც ანექსია.

1921 წლის 25 თებერვალს საქართველომ კვლავ დაკარგა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა და სუვერენიტეტი. იგი კვლავ იქცა ამჯერად უკვე საბჭოთა რუსეთის შემადგენელ ნაწილად. ქართველი ხალხის წინაშე კვლავ დაისვა ეროვნული სახელმწიფოებრიობის აღდგენის, უცხოელ დამპყრობთაგან გათავისუფლების ამოცანა.

2. საქართველოს ეკონომიკა 1921-1925 წწ.

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარება და-
მთხვა პერიოდს, როდესაც საბჭოთა რუსეთი გადავიდა ახალ
ეკონომიკურ პოლიტიკაზე (ე.წ. „ნეპსე“). ეს პოლიტიკა გან-
პირობებული იყო საბჭოთა ქვეყნის საარსებო აუცილებლო-
ბით და წარმოადგენდა არსებული მიმდევრობის ეკონომიკური ვი-
თარებიდან გამოსავალს.

ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის ვითარებაში მოხდა სა-
ქართველოს ეკონომიკური ინტეგრირება საბჭოთა ქვეყნებთან.
1921 წ. 14 აპრილის წერილში საბჭოეთის მთავარი იდეოლოგი
და მეთაური ვ. ი. ლენინი აზერბაიჯანის, საქართველოს, სომ-
ხეთის, დაღესტნისა და მთიულთა რესპუბლიკებს მოუწოდებდა
მთელი ძალადონით აემოქმედებინათ მდიდარი მხარის საწარმოო
ძალები, თეთრი ნახშირი, მორწყვა. „უფრო ნელა, უფრო
ფრთხილად, უფრო სისტემატური გადასვლა სოციალიზმზე
– აი რაა შესაძლებელი და აუცილებელი კავკასიის რესპუბ-
ლიკებისათვის რუსეთის სფს რესპუბლიკისგან განსხვავებით.

ერთბაშიად ეკადეთ გააუმჯობესოთ გლეხთა მდგომარეობა
და დაიწყოთ ელექტრიფიკაციის, მორწყვის დიდი სამუშაო-
ები. მორწყვა ყველაზე საჭიროა და ყველაზე უფრო გარდაქ-
მნის მხარეს, ააღორძინებს მას, დაასამარებს წარსულს, გა-
ნამტკიცებს სოციალიზმზე გადასვლას“¹.

ეკონომიკის სრულიად ახალ, სოციალურ-ეკონომიკურ
სისტემაზე გარდასაქმნელად დაიწყო ძირითადი ეკონომიკური
ბერეკეტების თავმოყრა პროლეტარიატის ხელში და მმართვე-
ლობის სოციალისტური ორგანოების შექმნა. ეს ძირითადად
1921 წლიდან განხორციელდა.

1921 წ. მარტში ნაციონალიზებულ იქნა კახეთის რკინიგ-
ზა. აპრილში განხორციელდა მიწების ნაციონალიზაცია, ამას-
თან, წიაღისეული სიმდიდრეებიც სახელმწიფოს საკუთრებაში
გადავიდა. მიწა უსასყიდლოდ გადაეცა გლეხობას. მიწის ყიდ-
ვა-გაყიდვა აიკრძალა. მიწათმფლობელთა მამულების კონფის-
კაციასთან ერთად ჩამორთმეული იქნა პირად მფლობელობაში

1. ვ. ი. ლენინი. ტ. 32, გვ. 397-400.

არსებული სასოფლო-სამეურნეო ინვენტარი, დამხმარე სასოფლო-სამეურნეო ნაგებობები, პირუტყვი და ა.შ.

1921 წლის მაისში გატარდა კერძო ბანკების ნაციონალიზაცია, ივნისში – მრეწველობის მსხვილ საწარმოთა, აგრეთვე ნავთობსაცავების, ტრანსპორტის, საეაჭრო ფლოტის და სხვათა ნაციონალიზაცია.

აღნიშნულ ღონისძიებათა შედეგად დასახული ამოცანა, რომ ეკონომიკური ბერკეტები პროლეტარიატის ხელში გადასულიყო, გადაიტარა. კაპიტალისტურ მეურნეობას და ბურჟუაზიას ეკონომიკური საფუძველი გამოეცალა. ქვეყნის ეკონომიკაში აღმოცენდა მეურნეობის სოციალისტური სექტორი.

1921 წ. შეიქმნა სახალხო მეურნეობის უმაღლესი საბჭო (სმეს-ი), რომელსაც ქვეყანაში გეგმიანი ეკონომიკის ხელმძღვანელობა დაევადა. დაწესდა 8 საათიანი სამუშაო დღე და შეიქმნა შრომის ინსპექცია.

ახალი ხელისუფლების მტკიცე ნებამ და აღნიშნულ ღონისძიებათა განხორციელებამ მოამზადა პირობები სახალხო მეურნეობის გარდაქმნისა და შემდგომი განვითარებისათვის.

ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის პირობებში რუსეთისაგან განსხვავებით საქართველოში დაშეკრულ იქნა მიწის იჯარა, კერძო პირების მიერ დაქირავებული სამუშაო ძალის გამოყენება. კოოპერატივებსა და კერძო პირებს წერილი საწარმოები ეძლეოდათ იჯარით. ნებადართულ იქნა აგრეთვე ახალ (წერილ) კერძომესაკუთრულ საწარმოთა გახსნა. კერძომრეწველთა ხელში რჩებოდა ჭიათურის მანგანუმის მადნის მოპოვება.

1922 წლიდან განხორციელდა მსხვილ საწარმოთა გაერთიანება სამეურნეო ანგარიშის საფუძველზე მოქმედ ტრესტებში. გაძლიერდა საწარმოთა კოლექტივების მატერიალური დაინტერესება და ინიციატივა წარმოების გადიდებაში. მიმდინარეობდა წარმოების კონცენტრაციის პროცესი. სმეს-ის განკარგულებაში მყოფი 69 საწარმო გარდაიქმნა 53 მსხვილ საწარმოდ, რის შედეგადაც უფრო ეფექტურად ხდებოდა შრომის ორგანიზება, დაჩქარდა ტექნიკური პროგრესი და გაიზარდა შრომის ნაყოფიერება.

აღდგენითი პერიოდის ბოლოს მრეწველობის მთლიანი პროდუქციის 83,3% სოციალისტური სექტორის (სახელმწიფო 78,8

და კოოპერატიული 4,5%), ხოლო 16,7% კი — კერძო სექტორის წილად მოდიოდა.

სოციალურ-ეკონომიკურმა გარდაქმნებმა დააჩქარეს ეკონომიკის აღდგენა. მაგრამ 1923 წ. სსრკ ეკონომიკაში წარმოიშვა სამეურნეო სიძნელეები, რაც განსაკუთრებული ძალით გამოვლინდა საქართველოში. ეს ეხება ე.წ. „ფასების მაკრატელს“ სამრეწველო და სასოფლო-სამეურნეო საქონელზე.

საქართველოში ფასების დაცილება ამ ორი სახის საქონელს შორის კიდევ უფრო მეტი იყო, ვიდრე რუსეთში. ამის მიზეზი იყო ის, რომ სამრეწველო საქონლის ძირითადი მასა საქართველოში რუსეთიდან შემოიტანებოდა, რის გამოც სატრანსპორტო ხარჯები კიდევ უფრო ადიდებდა ფასებს. გარდა ამისა, თვით საქართველოს მრეწველობის განვითარების დაბალი დონე, მაღალი თვითღირებულება აძვირებდა პროდუქციას, ხოლო ტრანსპორტის მოშლამ შეასუსტა კავშირი ქალაქსა და სოფელს შორის, გლეხობამ შეწყვიტა სამრეწველო საქონლის შეძენა. წარმოიშვა მასალების დეფიციტი, დაბრკოლებები მრეწველობის მუშაობაში და ხელფასის გაცემაში, რამაც მუშათა უკმაყოფილება გამოიწვია. 1923 წ. ოქტომბრისათვის საქართველოში 29 ათასი უმუშევარი იყო.

ღირექტიულ ღონისძიებათა შედეგად, მიმდინარეობდა მრეწველობის აღდგენა. კერძოდ, 1924 წ. მიღებულ იქნა საქართველოს მსხვილი მრეწველობის წარმოების ომმადელი მოცულობის 60%, 1925 წ. — 86,4%, ხოლო 1926 წ. 1913 წ. დონე გადაჭარბებულ იქნა 28,4%-ით. 1921-1925 წწ. დაიწყო 20-მდე საწარმოს მშენებლობა, რომელთაგანაც ცხრა საწარმო 1925 წლამდე ამოქმედდა.

ნახშირის ამოღებამ საქართველოში 1924-25 წწ. მიაღწია 71,4 ათას ტონას, რაც 2,8%-ით აღემატებოდა 1913 წ. დონეს. 1926-27 წწ. კი 91,1 ათას ტონას მიაღწია და 44,2%-ით გადაჭარბა ომამდელ დონეს.

კიდევ უფრო სწრაფად იზრდებოდა მანგანუმის მადნის მოპოვება, რამაც 1924 წ. 342,4 ათას ტონას მიაღწია, ე. ი. 2,7-ჯერ გადააჭარბა 1920 წ. მოცულობას. მაგრამ არსებული მადაროები და გამამდიდრებელი საწარმოები საჭიროებდნენ ტექნიკურ რეკონსტრუქციას. აუცილებელი იყო აგრეთვე ახალ

საწარმოთა მშენებლობა, რაც დიდ თანხებს მოითხოვდა.

1923 წ. მთავრობამ მიიღო დადგენილება ჭიათურის მანგანუმის ნაციონალიზებული საწარმოების მძლავრ სამრეწველო საზოგადოებაზე საკონცესიოდ გადაცემის შესახებ. 1925 წ. 12 ივნისს მოსკოვში დაიდო ხელშეკრულება სსრკ მთავრობასა და ამერიკელი ე.ა. პარიმანის ფირმას შორის ამ ფირმისათვის მანგანუმის მრეწველობის 20 წლის ვადით საკონცესიოდ გადაცემის შესახებ.

ამერიკელ მრეწველთა მოღვაწეობა საქართველოს მანგანუმის მრეწველობაში ხანგრძლივი არ ყოფილა. ხელისულებამ ჩათვალა, რომ ისინი საბადოებს მტაცებლურ ექსპლუატაციას უწევდნენ, წარმოების ტექნიკურ ბაზას კი არ აუმჯობესებდნენ. მანგანუმის მოპოვებამ 1927 წ. ძლივს მიაღწია ომახდელი მოპოვების 66,4%-ს (727 ათასი ტონა) და ექსპორტის 50%-ს. 1928 წ. ივლისის ბოლოს, იმის გამო, რომ ამერიკელები არ ასრულებდნენ საკონცესიო ხელშეკრულებას, გაუქმდა იგი. საქართველოს სმუს-თან შეიქმნა ტრესტი „ჭიათურმანგანუმი“. აქედან იწყება ამ დარგის აღმავლობა.

აღდგენით პერიოდში მნიშვნელოვან წარმატებას მიაღწია ლითონდამუშავებამ. მრეწველობის ეს დარგი საქართველოში ძლიერ ჩამორჩებოდა. მისი პროდუქციის 1913 წ. მოცულობა მხოლოდ 1926-27 წწ. იქნა გადაჭარბებული 7%-ით, ხოლო 1927-28 წწ. — 95,6%-ით.

1922 წ. 10 სექტემბერს საძირკველი ნაეყარა ინდუსტრიის მსხვილ ობიექტს — ზემო ავჭალის ჰიდროელექტროსადგურს (ზაპესს). მთავრობის მიერ ზაპესის ასაგებად გამოიყო 750 ათასი მანეთი (ოქროთი). იგი იყო პირველი ელექტროსადგური ამიერკავკასიაში და მეორე საბჭოთა კავშირში ვოლხოვის შემდეგ, ზაპესი ექსპლუატაციაში გაშვებულ იქნა 1927 წლის 26 ივნისს.

1924 წ. დაიწყო კიდევ ორი ჰიდროელექტროსადგურის მშენებლობა — აწქესი და აბჰესი (აბაშის პესი მწყობრში ნადგა 1928 წ.).

1923 წ. საკავშირო მთავრობამ საქართველოს უსასყიდლოდ გადასცა მაუდის ერთი ფაბრიკა, რომელიც მწყობრში ნადგა 1924 წ. ქუთაისში.

1925-26 წწ. თანაფარდობა სოფლის მეურნეობასა და მრეწველობას შორის შეიცვალა პროპორციით 73,8:26,2 ნაცვლად 1913 წლის — 90:10-ისა.

მიმდინარეობდა სოფლის მეურნეობის აღდგენა. 1922 წლიდან დაიგეგმა ნათესი ფართობების ზრდა და უკვე 1923 წ. მიღწეულ იქნა ომამდელის 87%; ზოგიერთი კულტურების მოსავლიანობამ გადააჭარბა კიდევც ომამდელ დონეს. 1925 წ. გადაჭარბებულ იქნა 1913 წ. დონე არა მხოლოდ მთელი ნათესი ფართობების მიხედვით, არამედ ხორბლის, სიმინდის, ტექნიკური კულტურების, პირუტყვის სულადობის მიხედვითაც (გარდა ცხენებისა), ჩაის პლანტაციების ფართობი 1925 წ. 48%-ით აღემატებოდა 1913 წ. დონეს. მაგრამ ჩამორჩებოდა სხვა მრავალწლიანი ნარგავების ფართობები, კერძოდ, ვენახების ფართობმა 1926 წელს 1913 წლის დონის 74%-ს შეადგინა. ამის მიზეზი იყო ვაზის მწვავე დაავადება — ფილოქსერა.

აღდგენილ იქნა მთელი რიგი ძველი არხები და აიგო ახალი. სახელმწიფო დახმარებას უწევდა სოფელს საწარმოო ძალთა აღგენაში და გლეხურ მეურნეობათა განვითარებაში: 1924-1926 წწ. საქართველოს სოფლის მეურნეობას 900 ათასი მანეთის (ოქროთი) სასოფლო-სამეურნეო მანქანა-იარაღები მიეწოდა. მის ბაზაზე მოეწყო ამ მანქანა-იარაღების გამჭირავებელი პუნქტები და უკვე 1925-26 წწ. 95 პუნქტი არსებობდა.

მიუხედავად ამისა, გლეხურ მეურნეობათა მნიშვნელოვანი ნაწილის მდგომარეობა მძიმე იყო, მაგალითად, 1923 წ. გლეხურ მეურნეობათა 44,6%-ს არ ეავდა გამწვევი ძალა, 54,1%-ს კი სახნავი იარაღი.

საქართველოს სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ომამდელი დონე მიღწეულ იქნა 1926 წ.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების წინ საქართველოში მძიმე მდგომარეობაში აღმონდა ვაჭრობა. ეკონომიკური კავშირები, რომელიც რუსეთსა და საქართველოს შორის საუკუნეზე მეტი ხნის განმავლობაში არსებობდა, გაწყვეტილი იყო. საგზაო და სატრანსპორტო მეურნეობის მოშლამ ქალაქსა და სოფელს შორის სავაჭრო კავშირები ძლიერ შეასუსტა. ქალაქელები სურსათის, გლეხოთა კი სამრეწველო ნაწარმის ნაკლებობას განიცდიდნენ.

ახალი ეკონომიკური პოლიტიკა ხელსაყრელ პირობებს ქმნიდა ვაჭრობის აღდგენისა და განვითარებისათვის, ქალაქსა და სოფელს შორის ეკონომიკური კავშირის მოწესრიგებისათვის. ფასების პოლიტიკის თანმიმდევრული გატარება და გლეხურ მეურნეობათა საქონლიანობის ზრდა განსაკუთრებით 1923-24 წწ.-დან აჩვენებდა ვაჭრობის განვითარებას. ამასთან ერთად ფართოვდებოდა სახელმწიფო და კოოპერატიული ვაჭრობა, რომელმაც უპირატესი ადგილი დაიკავა როგორც საბითუმო, ასევე საცალო საქონელბრუნვაში. ვაჭრობის სფეროდან იღვენებოდა კერძო კაპიტალი. 1925-26 წწ. საბითუმო ვაჭრობის 93% სოციალისტური სექტორის (სახელმწიფო – 68% და კოოპერატიული 25%) წილად მოდიოდა, კერძო ვაჭრობის ხვედრითი წონა კი მხოლოდ 7%-ს უდრიდა, თუმცა საცალო საქონელბრუნვაში ეს უკანასკნელი 1/3-ზე მეტს შეადგენდა.

1925 წ. გადაჭარბებულ იქნა ტრანსპორტით მგზავრთა გადაყვანის ომამდელი დონე, თუმცა ტვირთზიდვის მიხედვით მაინც ნამორჩებოდა. დაიწყო დანგრეული გზების აღდგენა და ახლის გაყვანა, არსებულის გაფართოება-რეკონსტრუქცია. საფუძველი ნაყარა საავტომობილო მიმოსვლას და გადაზიდვას.

საბჭოთა კავშირში 1922-1924 წწ. ფულის რეფორმისა და საკრედიტო სისტემის შექმნის შედეგად, ძირეულად გაუმჯობესდა საქართველოს ფულის მიმოქცევა და საფინანსო მეურნეობა. ფულის მიმოქცევის რეგულირება დაიწყო სახელმწიფო ბანკმა. შენერდა ინფლაციის პროცესი. ვალუტის სტაბილიზაცია ხელს უწყობდა კრედიტის განვითარებას. 1921-1923 წწ. შეიქმნა საბანკო-საკრედიტო სისტემა. 1922 წ. ოქტომბერში გამოშვებულ იქნა პირველი სახელმწიფო სესხი ფულადი ფორმით, რაც შემნახველი საღაროების ქსელის განვითარებასთან ერთად ხელს უწყობდა მოსახლეობიდან ფულადი სახსრების მობილიზაციას და ამის შედეგად სახელმწიფო ფინანსების განმტკიცებას.

ფულად რეფორმასთან ერთად გატარდა საგადასახადო რეფორმაც, 1923 წლის ბოლოდან სამრეწველო საწარმოებმა დაიწყეს მოგების 70%-ის წარიცხვა ხაზინაში, რის შედეგადაც ბიუჯეტის შემოსავლების ძირითადი წყარო გახდა საწარმო-

ების მოგება და არა მოსახლეობიდან გადასახადები. შემოსავლების 50%-ს იძლეოდა არასაგადასახადო შენატანები. ხარჯების ძირითადი ნაწილი მიმართული იყო ეკონომიკის განვითარებასა და სოციალურ-კულტურულ ღონისძიებებზე.

3. ქვეყნის ინდუსტრიალიზაცია და სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაცია

დამთავრდა რა სახალხო მეურნეობის აღდგენა, საქართველო ისევ, როგორც მთლიანად საბჭოთა კავშირი, 1926 წლიდან შეუდგა ქვეყნის ინდუსტრიალიზაციის განხორციელებას, რომელსედაც კურსი აიღო საკ კპ (ბ) XIV ყრილობამ (1925 წ.). ძირითად ამოცანას წარმოადგენდა სსრ კავშირის მანქანების და მოწყობილობების შემომტანიდან მათ მწარმოებელ ქვეყნად გადაქცევა.

ინდუსტრიალიზაცია აუცილებელი იყო სოციალიზმის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შესაქმნელად. ქვეყნის ტექნიკურ-ეკონომიკური დამოუკიდებლობისა და თავდაცვისუნარიანობის უზრუნველსაყოფად.

საქართველოშიც, ჩამორჩენილობის დაძლევისათვის, აუცილებელი იყო მრეწველობის სწრაფი ტემპით განვითარება. 1925-26 წწ. ერთობლივ პროდუქტში მრეწველობის ხვედრითი წონა უდრიდა 26,2%-ს. პირველი ნაბიჯები საქართველოს ინდუსტრიალიზაციის გზაზე უკვე 1927-1929 წწ. გადაიდგა. ზაპეის ამუშავების მეორე დღეს დაიწყო უფრო მძლავრი – რიონქესის (48 ათასი კვტ, ამუშავდა 1934 წ.) მშენებლობა. 1929 წ. საფუძველი ჩაეყარა ტყვარჩელის ქვანახშირით მდიდარი საბადოების ათვისებას.

1928 წ. დაიწყო კასპის ცემენტის, კოდორის ხე-ტყის ქარხნების აგება, ამავდროულად დაიწყო თბილისის აბრეშუმსაქსოვი და მაუდის ფაბრიკების მშენებლობა, რომლებიც 1929 წ. ამუშავდნენ.

1926-1929 წწ. აიგო საწარმოები, სადაც ამუშავებდნენ ღიატომიტსა და ანდეზიტს (ახალციხის რაიონში), აგრეთვე ლითოგრაფიულ ქვას, ბარიტსა და გუმბრინს ქუთაისის მახლობ-

ლად. ამუშავდა თბილისის ლითონკონსტრუქციების ქარხანა, მარელების აუეჯის ფაბრიკა.

მნიშვნელოვანი სამუშაოები ხორციელდებოდა მსუბუქ და კვების მრეწველობაში ძველ საწარმოთა რეკონსტრუქციისა და ახალთა მშენებლობისათვის. კერძოდ, მსხვილ საწარმოებად გარდაიქმნენ ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში აგებული თბილისის ტყავის №1 და №2 ქარხნები. ამუშავდა ბათუმის და სოხუმის ტყავის ქარხნები, თბილისის №1 და №2 და ქუთაისის სამკერვალო ფაბრიკები.

გაფართოვდა და რეკონსტრუირებულ იქნა თამბაქოს, ღვინის და კონიაკის ქარხნები, აიგო ჩაის ახალი ფაბრიკები და ა.შ. უკვე 1928 წ. საქართველოს სამრეწველო წარმოების მოცულობამ 25%-ით გადააჭარბა 1913 წ. დონეს. უფრო მაღალი მაჩვენებლები იყო მძიმე მრეწველობაში. ყოველივე ამის შედეგად მრეწველობის ხვედრითი წილი მთლიან პროდუქტში ამაღლდა და 1928-1929 წწ. 36,2% შეადგინა.

მრეწველობას ჩამორჩებოდა სოფლის მეურნეობა. 1921 წ. საქართველოში 321 ათასი გლეხური მეურნეობა იყო და მათი რაოდენობა სისტემატურად იზრდებოდა, თუმცა სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ტექნიკურ ბაზაში დიდი ცვლილებანი არ მომხდარა.

1926 წ. ჩატარებული შერჩევითი გამოკვლევის მასალებით 388480 ინდივიდუალური გლეხური მეურნეობიდან სასოფლო-სამეურნეო ინვენტარს მოკლებული იყო 40,8%, სახნავ ინვენტარს – 46,1%, სატრანსპორტო საშუალებებს – 56,8%, ყოველგვარ პირუტყვს – 12,8%, მუშა პირუტყვს – 37,5%. ამ წელს რესპუბლიკის გლეხურ მეურნეობებში ჰქონდათ სულ 163 ათასი კაცი, 7 ათასი ხის გუთანა, 18 ათასი რკინის გუთანა, 55 ათასი ხის და 3 ათასი რკინის ფარცხი.

წვრილგლეხურ მეურნეობებში მანქანა-იარაღებს ვერ იყენებდნენ, შრომის პრიმიტიული იარაღების გამოყენებით კი შრომის ნაყოფიერება არ იზრდებოდა. 1927-28 წწ. ნათესი ფართობები 1913 წ. შედარებით 6,1%-ით გაიზარდა, მოსავლიანობა კი დაბალი იყო. სკკპ (ბ) XV ყრილობაზე (1927 წ.) გადაწყდა, რომ საჭირო იყო კოლექტივისაციის განხორციელება, წვრილგლეხურ მეურნეობათა გადაყვანა კოლექტიურ მეურნეობებზე.

ჯერ კიდევ მასობრივი საკოლმეურნეო მოძრაობის დაწყებამდე, სოფლის მეურნეობაში ცენტრალურ ფიგურად იქცა საშუალო გლეხი. 1927-28 წწ. მის წილად მოდიოდა ყველა გლეხურ მეურნეობათა 62,5% (შემოსავლის 68,3%), ღარიბების – 32,1% (შემოსავლის 10,1%), კულაკების 5% (მთელის შემოსავლის 21,6%).

კოლექტივიზაციის პროცესი მიმდინარეობდა საკმაოდ მტკივნეულად, იძულებითა და მდიდარ გლეხთა, ე.წ. კულაკთა ექსპროპრიაციის, ქონების იძულებით ჩამორთვის გზით. აღმოცენდა პირველი კოლმეურნეობები და საბჭოთა მეურნეობებიც. 1928 წ. დასაწყისში იყო 31 კოლექტიური მეურნეობა. ამავე წლის 1 მაისისათვის – 271, რომელშიც გაერთიანებული იყო 3574 გლეხური კომლი, ანუ გლეხური მეურნეობების მხოლოდ 0,9%. მათ წილად მოდიოდა სახნავის 0,3%. ჯერ კიდევ მცირე ზომის იყო კოლმეურნეობები, მათი ტექნიკური შეიარაღება კი დაბალი. ამ პერიოდში სოფლად სულ 300-მდე ტრაქტორი თუ მუშაობდა.

4. საქართველოს ეკონომიკა ომამდელ ხუთწლებში

ეკონომიკის აღდგენის დამთავრებამ და სახელმწიფო სექტორის გაფართოვებამ შექმნა მეურნეობის ყოველწლიური დაგეგმიდან პერსპექტიულ დაგეგმვაზე გადასვლის პირობები.

საქართველოს კპ (ბ) VI ყრილობამ (1929 წ.) განიხილა და მიიღო საქართველოს სახალხო მეურნეობის განვითარების პირველი ხუთწლიანი გეგმა. სახალხო მეურნეობაში კაპიტალურ დაბანდებათა თანხა განისაზღვრა 664613 ათასი მანეთის მოცულობით, რაც 6-ჯერ აღემატებოდა მის წინა პერიოდში გაწეულ კაპიტალურ დაბანდებებს. მრეწველობაში კაპიტალურ დაბანდებათა 84% ახალ ფაბრიკა-ქარხნების აგებაზე მოდიოდა. სამრეწველო წარმოების მოცულობა 2,5-ჯერ უნდა გადიდებულიყო.

საქართველოს ბუნებრივი რესურსების უკეთ გამოყენების მიზნით გეგმა ითვალისწინებდა პირველ რიგში მრეწველო-

ბის ისეთი დარგების განვითარებას, როგორიცაა მანგანუმის მადნის მოპოვება და ფეროშენადნობთა წარმოება, ტყუბულისა და ტყვარჩელის ნახშირის საბადოთა დამუშავება, შირაქის ნავთობის სარეწის მოწეობა და სხვა, საბადოთა ძიება, ელექტროფიკაციისათვის პიდროენერგორესურსების გამოყენება, ქიმიური მრეწველობის შექმნა და სხვ.

პირველ ხუთწლედში მიმდინარეობდა მშენებლობა როგორც მძიმე, ისე მსუბუქი და კვების მრეწველობის დარგებში.

მთლიანად პირველ ხუთწლედში სამრეწველო წარმოების მოცულობა 2,9-ჯერ გაიზარდა, ხოლო საშუალოდ საბჭოთა კავშირში – 2-ჯერ.

მიმდინარეობდა რიონჰესის, აჭარის წყლის ჰესისა და ზაჰესის მეორე რიგის მშენებლობა. ამ ხუთწლედში ელექტროენერგიის გამომუშავება 42 მლნ კვტ/საათიდან 120 მლნ კვტ/საათამდე გაიზარდა, ე.ი. თითქმის 2,9-ჯერ.

პირველი ხუთწლიანი გეგმა ითვალისწინებდა, მხოლოდ საძიებო სამუშაოთა ჩატარებას, საქართველოში ნავთობის საბადოთა გამოსაველენად. ფაქტიურად, ამ პერიოდში რამდენიმე ათეული ჭაბურღილი აიგო შირაქსა და მირზაანში, ხოლო ბათუმში განლაგდა ნავთობგადამამუშავებელი ქარხანა, რომელიც საექსპორტო ნავთს იძლეოდა.

მნიშვნელოვანი იყო ნახშირის მრეწველობის ზრდა, მისი ამოღება 1928-1932 წწ. 85 ათასი ტონიდან 205 ათას ტონამდე გაიზარდა, ე.ი. 2,4-ჯერ და მეტად.

განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა მანგანუმის მადნის მოპოვებას, რომელიც 1928-1932 წწ. 172 ათ. ტონიდან 389 ათ. ტონამდე ანუ 2,2-ჯერ გაიზარდა. მანგანუმის წარმოების ბაზაზე ზესტაფონში აიგო საკავშირო მნიშვნელობის ფერომანგანუმის ქარხანა. 1931 წ. მწეობრში ჩადგა კასპის ცემენტის ქარხანა, რომელმაც უკვე 1932 წ. 133 ათ. ტონა ცემენტი გამოუშვა.

პირველ ხუთწლედში თვალსაწიწო წარმატებებს მიაღწია საქართველოს მანქანათმშენებლობამ და ლითონდამუშავებამ. მათ გამოუშვეს აბრეშუმისა და ჩაის მეურნეობისათვის განკუთვნილი მანქანა-მოწყობილობანი. 1932 წ. თბილისის ორჯონიკიძის სახელობის მანქანათმშენებელმა ქარხანამ დაიწყო ღვინის წარმოებისათვის საჭირო საკმაოდ რთული

მოწყობილობის წარმოება. შეიქმნა ლითონკონსტრუქციების ქარხანა, რომელიც ამზადებდა ანიმებს ელექტროგადამცემი ხაზებისათვის, ცისტერნებს, ხიდებისა და წყალხადენების კონსტრუქციებს და სხვ.

მძიმე მრეწველობის დარგებთან ერთად ვითარდებოდა მსუბუქი და კვების მრეწველობაც. შალის ქსოვილების წარმოება ხუთწლედში 10-ჯერ გაიზარდა, აბრეშუმის ქსოვილები - 26,6-ჯერ, ტყავის ფეხსაცმლის წარმოება - 8,5-ჯერ. აღმოცენდა შაქრის მრეწველობა, კონსერვების წარმოება გაიზარდა 4,8-ჯერ და ა. შ.

შეიქმნა პირობები საქართველოს აგრარულიდან ინდუსტრიულ-აგრარულ რესპუბლიკად გადაქცევისათვის. 1932 წ. თანაფარდობა მრეწველობასა და სოფლის მეურნეობას შორის მათ ერთობლივ პროდუქტში უდრიდა 58,4 : 41,6 მრეწველობის სასარგებლოდ ნაცვლად 1928-29 წწ.-ის 36,2 : 63,8-სა. შეიქმნა მთელი სახალხო მეურნეობის რეკონსტრუქციის საფუძველი.

სოფლის მეურნეობის განვითარება ხასიათდებოდა უწინარეს ყოვლისა მისი სოციალურ-ეკონომიკური სტრუქტურის შეცვლით და საკოლმეურნეო წყობილების დამყარებით.

1929 წ. გაიშალა მასობრივი საკოლმეურნეო მოძრაობა, საშუალო გლეხობაც ერთიანდებოდა კოლმეურნეობებში. 1932 წელს საქართველოში იყო 3425 კოლმეურნეობა, რომელშიც გაერთიანებული იყო 165671 ინდივიდუალური გლეხური მეურნეობა ანუ გლეხურ მეურნეობათა 36,1%, 1933 წელს - 3481 კოლმეურნეობა 179389 გლეხური კომლით. 1933 წელს საშუალოდ ერთ კოლმეურნეობაზე მოდიოდა 51 გლეხური კომლი ნაცვლად 1928 წ. 15-ისა და 79,6 ჰა მიწა ნაცვლად 1928 წ. 9,2 ჰა, კოლმეურნეობათა ნათესებმა შეადგინა ყველა ნათესი ფართობების 31,4%

საკოლმეურნეო წყობილების გამარჯვებაში დიდი როლი შეასრულა მანქანა-ტრაქტორთა სადგურებმა (მტს). პირველად ისინი საქართველოში 1929 წ. დაარსდა და მათი რაოდენობა იყო 3. 1933 წ. 31 მტს-ში მოქმედებდა 635 ტრაქტორი. ისინი ემსახურებოდნენ 3481-დან 1398 კოლმეურნეობას, ანუ კოლმეურნეობათა 40,1%-ს.

ნათესი ფართობები პირველ ხუთწლედში 793,1 ათას ჰა-დან 999,4 ათას ჰა-მდე ანუ 26%-ით გაიზარდა. ამავე პერიოდში განსაკუთრე-

ბით გაიზარდა ტექნიკური კულტურების ფართობები 26,5 ათასი ჰა-დან 99,9 ათას ჰა-მდე ანუ 3,7-ჯერ და მეტად. მარცვლეულისა და პარკოსანთა ფართობები კი გაიზარდა 87 ათასი ჰა-თი.

ვენახების ფართობი 1932 წ. იყო 35,7 ათასი ჰა ნაცვლად 1928 წ. 35,4 ათასისა, ხეხილისა კი 39,2 ათასი ჰა ნაცვლად 16,6 ათასისა. ციტრუსების პლანტაციების ფართობი იმავე პერიოდში 800-დან 2 ათას ჰა-მდე, ჩაისა კი — 9,5 ათასიდან 25,5 ათას ჰა-მდე გაიზარდა.

კოლმეურნეობებში შეიქმნა მეცხოველეობის ფერმები. 1932 წელს იყო 262 მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის, 142 მეცხე-ვარეობის, 28 მეფრინველეობის, 181 მეფუტკრეობის ფერმა. მაგრამ პირუტყვის ზოგიერთ სახეობათა სულადობის ზრდის გეგმა ვერ შესრულდა. ეს აიხსნება იმით, რომ გლეხობის ნაწილმა, საკუთარი პირუტყვის კოლექტივისათვის იძულებით გადაცემას მისი განადგურება არჩია.

ამ პერიოდში ვითარდებოდა ტრანსპორტი, კავშირგაბმულობა, ვაჭრობა და ა.შ.

1928 წ. დაიწყო სურამის უღელტეხილის რკინიგზის ელექტრიფიკაციის სამუშაოები და 1932 წ. მწვობრში ჩადგა საბჭოთა კავშირში პირველი ელექტრიფიცირებული 63 კმ სიგრძის ზესტაფონი-ხაშურის მაგისტრალური უბანი.

ვაჭრობიდან გამოიდევნა კერძო კაპიტალი. 1932 წ. საცალო საქონელბრუნვაში საზოგადოებრივ სექტორზე მოდიოდა 98,1%, კერძო სექტორზე კი 1,9%

1933-1937 წწ. საბჭოთა კავშირში დაიწყო სახალხო მეურნეობის განვითარების მეორე ხუთწლიანი გეგმის განხორციელება.

მეორე ხუთწლედში საქართველოში უნდა დამკარგებულიყო რიონჰესის, აწქესის და ტყვარჩელის თბოელექტროსადგურების მშენებლობა. უნდა აეგოთ ახალი საწარმოები: ენგურის ქაღალდის კომბინატი, თბილისის ფეხსაცმელების ფაბრიკა, სამკერვალო ფაბრიკა სოხუმში, საშენ-მასალათა წარმოების მრავალი საწარმო რესპუბლიკის სხვადასხვა რაიონში და სხვ. დაისახა საქართველოს შემდგომი ინდუსტრიული ზრდა და მოვლი სახალხო მეურნეობის ტექნიკური რეკონსტრუქციის დასრულება.

1933-1937 წწ. საქართველოს სახალხო მეურნეობაში 330 მლნ. მანეთის კაპიტალური დაბანდება დაიგეგმა, რაც 2,44-ჯერ აღემატებოდა პირველი ხუთწლედის ანალოგიურ მანქანებელს. მრეწველობაში კაპიტალური დაბანდებანი ამავე პერიოდში 42 მლნ. მანეთიდან 115,7 მლნ. მანეთამდე იზრდებოდა, სოფლის მეურნეობაში კი – 30 მლნ.-დან 62 მლნ. მანეთამდე.

კაპიტალური დაბანდების ზრდამ 1933-1937 წწ. უზრუნველყო მრეწველობის ძირითადი საწარმოო ფონდების გადიდება 3,8-ჯერ და მეტად.

მთელი სამრეწველო წარმოების მოცულობა მეორე ხუთწლედში გაიზარდა 2,1-ჯერ, ხოლო მისი სოციალური ღირებულების პროდუქცია უფრო მეტადაც გაიზარდა.

ელექტროენერგიის გამომუშავება საქართველოში მეორე ხუთწლედში 120 მლნ კეც/სთ-დან 503 მლნ კეც/სთ-მდე გაიზარდა, თუმცა გეგმა უფრო მეტს ითვალისწინებდა. დაიწყო რიონჰესის მწყობრში ჩადგომა, რომლის მშენებლობაც შემდეგ ომის გამო შეწყდა, ხოლო ხრამჰესის და სოხუმჰესის მშენებლობა ვერ დასრულდა. მეორე ხუთწლედში ელექტროენერგეტიკულ სიმძლავრეთა ზრდის გეგმა ჩაეარდა და მხოლოდ 55%-ით შესრულდა. რესპუბლიკაში ჯერ კიდევ 1931 წ. აღმოცენებული ელექტროენერგიის დეფიციტი კიდევ ურფო გაძლიერდა.

მრეწველობის ელექტროტევადი ღირებულების (ფეროშენადნობი წარმოება და სხვ.) და რკინიგზის ტრანსპორტის მიმდინარე ელექტრიფიკაცია მკვეთრად ზრდიდა მოთხოვნილებას ელექტროენერგიაზე. რესპუბლიკაში ელექტროსადგურების სიმძლავრეთა და მათ მიერ გამომუშავებული ელექტროენერგიის ზრდა ჩამორჩებოდა მოთხოვნებს. მკვეთრად იგრძნობოდა ელექტროენერგიის ნაკლებობა, განსაკუთრებით წყალსიმცირის პერიოდში, რაც აფერხებდა მრეწველობის მუშაობას და ალიმიტებდა მის განვითარებას.

ელექტროენერგიის ნაკლებობის გამო ზესტაფონის ფეროშენადნობთა ქარხანაში 6 ღუმელიდან მხოლოდ 3 მუშაობდა. ისლუდებოდა ელექტროენერგიის მიწოდება სხვა საწარმოებს და მოსახლეობაზე.

დიდი სამუშაოები ჩატარდა ნახშირის მრეწველობის ხაზით, ამუშავდა ტყვარჩელის ნახშირის მრეწველობა, სადაც მწყობ-

რში ჩადგა 1,2 მლნ. ტონა ნახშირის მოპოვების სიმძლავრეები. უკვე 1937 წლისათვის ტყვარჩელში 157 ათასი ტონა ნახშირი ამოიღეს, ხოლო მთლიანად რესპუბლიკაში ნახშირის მოპოვება 1933-1937 წწ. 205 ათასი ტონიდან 400 ათას ტონამდე გადიოდა, მიუხედავად ამისა, მან მაინც კერ უსრუენველყო ამოერკავკასიის მზარდი მოთხოვნილება ნახშირზე.

მიმდინარეობდა მანგანუმის მრეწველობის რეკონსტრუქციის სამუშაოები, მადნის მოპოვება 1932-1937 წწ. 389 ათასი ტონიდან 1650 ათას ტონამდე ანუ 4,2-ჯერ და მეტად გაიზარდა, გეგმა კი 1300 ათას ტონამდე გადიდებას ითვალისწინებდა. მეორე ხუთწლეულში აღმოცენდა ფეროშენადნობთა წარმოება.

დიდი ნაბიჯი გადაიდგა საქართველოს მანქანათმშენებლობის განვითარებაშიც. აიგო მანქანათმშენებლობის ისეთი მსხვილი საწარმოები, როგორიცაა თბილისის ნავთობსაბურღი მოწყობილობის მანქანათსაშენი (შემდგომში კიროვის სახ. ნარხმშენებელი), ბათუმის ნაის მრეწველობის მოწყობილობის, აუგალის თუჯისა და ფოლადის სხმულის ცენტრალიზებული ქარხნები (ცენტროლიტი). განხორციელდა ძველი მანქანათმშენებელი და ლითონდამამუშავებელი ქარხნების რეკონსტრუქცია. 1937 წ. საქართველოში დაიწყო ლითონსატრელი ნარხების გამოშვება, აღმოცენდა ნარხმშენებლობა. ნაის მრეწველობის განვითარებამ მოითხოვა ამ დარგისათვის საჭირო მანქანებისა და მოწყობილობების წარმოება, რაც ბათუმის მანქანათმშენებელი ქარხნის აგებით გადაიტრა. მისი ექსპლოატაცია 1936 წ. დაიწყო.

მნიშვნელოვნად გაიზარდა საშენ-მასალათა წარმოება, კერძოდ, აგურის – თითქმის 2-ჯერ, კრამიტის 219 ათას კვ. მდან 906 ათას კვ. მ-მდე. მაგრამ ხუთწლიანი გეგმა უფრო მეტს ითვალისწინებდა, რაც მხოლოდ 76%-ით შესრულდა. საშენ-მასალებზე მშენებლობის მოთხოვნა უსწრებდა მის მიწოდებას. ამგვარი ვითარება აფერხებდა მშენებლობას.

მეორე ხუთწლეულში აიგო და ამუშავდა ქიმიურ-ფარმაცევტული ქარხანა თბილისში, ბიტუმის ქარხანა ნატანებში, ბათუმის კოფეინის ქარხანა – ერთადერთი კავშირში. თბილისის ქიმიურმა კომბინატმა გაზარდა ლაქ-საღებავების წარმოება. 1936 წ. დაიწყო დარიშხანის საბადოს ექსპლოატაცია ამბროლაურის რაიონში. ამოქმედდა წნელისის ტალკის ქარხანა.

მიიმე მრეწველობის შემდგომ აღმავლობასთან ერთად მოხდა მსუბუქი და კვების მრეწველობის სწრაფი ზრდაც. მსუბუქი მრეწველობის პროდუქციის მოცულობა გაიზარდა 2,1-ჯერ, ხოლო კვების მრეწველობისა – 2,5-ჯერ და მეტად.

კიდევ უფრო განვითარდა სოფლის მეურნეობა, გაიზარდა კოლმეურნეობების, საბჭოთა მეურნეობების და მტს-ების რაოდენობა და მათი ტექნიკური აღჭურვილობა.

მეორე ხუთწლეულის ბოლოს საქართველოს გლეხურ მეურნეობათა 76,5% კოლმეურნეობაში იყო გაერთიანებული.

საქართველოში უპირატესად უნდა განვითარებულიყო ტექნიკური კულტურების მეურნეობა, მებაღეობა და მევენახეობა, აგრეთვე მებოსტნეობა, პროდუქტიული მესაქონლეობა და მარცვლეული კულტურების მეურნეობა. ეს კი მოითხოვდა ნათესი ფართობის გაზრდას.

1937 წლისთვის ნათესი ფართობები 1016,8 ათას ჰა-მდე გაიზარდა ნაცვლად 1932 წლის 851 ათასი ჰა-ს. მნიშვნელოვნად გაიზარდა მრავალწლიანი ნარგავების ფართობები: ეახის 35,7 ათასი ჰა-დან 45 ათას ჰა-მდე, ხეხილის ბაღეების – 39,2 ათასიდან 59,7 ათას ჰა-მდე, ციტრუსების – 2 ათას ჰა-დან 5,7 ათას ჰა-მდე, ჩაის 25,5 ათას ჰა-დან 41,7 ათას ჰა-მდე და ა.შ. ხოლო ჩაის ფოთლის წარმოება იმავე პერიოდში 1609,3 ტონიდან 27311,6 ტონამდე გაიზარდა.

საქართველოში გაფართოვდა მტს-ების მშენებლობა. მათი რაოდენობა 1933 წელს იყო 31, 1937 წელს კი – 45. მტს-ების ტექნიკური აღჭურვილობის დახასიათებისათვის საჭიროა აღინიშნოს, რომ მათ განკარგულებაში 1933 წ. იყო 635, ხოლო 1935 წ. – 1954 ტრაქტორი.

1935 წ. გამოყენებული იყო 46 უცხოური მარკის ტრაქტორი, 1936 წ. – 73, 1937 წ. – 67, 1939 წ. – 12 ერთეული.

გაიზარდა აგრეთვე მტს-ების ძირითად საშუალებათა ღირებულება, რომლებიც 1933 წ. – 7,3, ხოლო 1937 წ. – 32,8 მლნ მანეთი იყო.

ინტენსიურად მიმდინარეობდა კოლხეთის დაბლობის ჭაობების ამოშრობის სამუშაოები. ყველაზე დიდი სამუშაო, რომელიც საქართველოში არსებული ჭაობების ამოსაშრობად შესრულდა, კოლხეთის სამუშაოები იყო, რომელიც 1925 წ. და-

იწყო, მაგრამ ფართოდ გაიშალა მხოლოდ 1932 წლიდან. ამ მხრივ საკმარისია აღინიშნოს, რომ კოლხეთის დაბლობის ამოშრობის სამუშაოებზე 1925-1932 წწ. დაიხარჯა 4300 ათასი მანეთი, 1932 წლიდან 1935 წლამდე – 29 მლნ მანეთი. მეორე ხუთწლეულში ამ მიმართულებით დაიხარჯა 67,6 მლნ მანეთი.

ქვეყანაში ინდუსტრიულ მშენებლობას თან ახლდა ტრანსპორტის ქსელის განვითარება და გაფართოება; მნიშვნელოვნად გაიზარდა რკინიგზის სიგრძე. 1934 წელს ელექტრიფიცირებული რკინიგზების ტვირთბრუნვა შეადგენდა 593 მლნ. ტონაკილომეტრს.

1931 წლიდან საქართველოში დაიწყო ავტოტრანსპორტის განვითარება. დამყარდა ავიაკავშირი მოსკოვთან და სსრ კავშირის სხვა ქალაქებთან, საქართველოს მრავალ ქალაქთან და რაიონულ ცენტრთან.

ინდუსტრიული კერები იქმნებოდა საბჭოთა ხელისუფლების მეოხებით ხელოენურად შექმნილ პოლიტიკურ ერთეულებში: აჭარის ასსრ-ში, აფხაზეთის ასსრ-სა და სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქში. ინდუსტრიალიზაციასთან დაკავშირებით რესპუბლიკაში გადიდდა მუშების, ინჟინერ-ტექნიკური მუშაკებისა და მოსამსახურეების რაოდენობა.

1936 წ. დეკემბერში სსრ კავშირში ჩატარდა საგანგებო VIII ყრილობა. ყრილობაზე მიღებულმა ახალმა კონსტიტუციამ საბოლოოდ დააკანონა ქვეყანაში რეალურად არსებული საზოგადოებრივი და სახელმწიფოებრივი წყობილება და მისი ძირითადი პრინციპები.

ამ დროისათვის საქართველოში და მთელ საბჭოთა კავშირში წარმოების სოციალისტური სისტემა დამკვიდრებული იყო ეკონომიკის ყველა დარგში.

1936 წლის სსრკ კონსტიტუციის შესაბამისად გაუქმდა ამიერკავკასიის ფედერაცია, რომელიც 14 წლის მანძილზე (1922-1936 წწ.) არსებობდა. ამ გადაწყვეტილებით აზერბაიჯანს, სომხეთსა და საქართველოს ჩამოართვეს ფედერალური უფლებებიც კი და მოკავშირე რესპუბლიკების სტატუსით უშუალოდ სსრკ-ს დაუქვემდებარეს.

1937 წ. 13 თებერვალს სრულიად საქართველოს საგანგებო VIII ყრილობამ სსრ კავშირის კონსტიტუციის საფუძველზე მიიღო საქართველოს ახალი კონსტიტუცია, სადაც აისახა

არსებული სოციალურ-ეკონომიკური და საზოგადოებრივი წყობის რეალობა და დაკანონდა საქართველოს სსრ-ს პოლიტიკური თვითმყოფადობა, რომელიც რა თქმა უნდა ფორმალურ ხასიათს ატარებდა.

1938-1942 წწ. მიღებულ იქნა სსრ კავშირის სახალხო მეურნეობის განვითარების მესამე ხუთწლიანი გეგმა, რომელიც 1941 წ. 22 ივნისამდე მშვიდობიან ვითარებაში ხორციელდებოდა. ამ პერიოდში საქართველოში შენდებოდა ახალი ინდუსტრიული საწარმოები, ზოგი მათგანის აგება დასრულდა და მწყობრშიც ჩადგა. მათ შორის იყო ახალი მძლავრი მადაროები ტყიბულსა და გელათში, ზაქესის უკანასკნელი აგრეგატი, ქუთაისის ლითოფონის ქარხანა, თბილისის ტრიკოტაჟის კომბინატი, ჩაის ახალი ფაბრიკები და სხვ. მიმდინარეობდა ახალი მადაროების, ხრამშესის და სხვათა მშენებლობა. უნდა დაწყებულიყო მეტალურგიული ქარხნის აგება. მთლიანად 1938-1940 წწ. საქართველოს სსრ სამრეწველო წარმოების მოცულობა 1/3-ით გადიდდა და 1913 წ. დონეს 10,2-ჯერ გადააჭარბა.

1940 წ. კოლმეურნეობებში იყო გაერთიანებული საქართველოს გლეხურ მეურნეობათა 94,1% და მათ წილად მოდიოდა ნათესი ფართობების 99%. 1940 წელს რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობას ემსახურებოდა 3172 ტრაქტორი, 532 კომბაინი და სხვა სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკა.

1938-1940 წწ. საქართველოს სახალხო მეურნეობაში დაბანდებულ იქნა 2057,4 მლნ მანეთი, რაც დიდად აღემატებოდა წინა ხუთწლეულის შესაბამის დაბანდებოთა მოცულობას. მსხვილი მრეწველობის პროდუქცია გაიზარდა 33%-ით.

1940 წლისთვის საქართველოს მრეწველობის მთელ პროდუქციაში კერძო სექტორის წილი 0-ს გაუტოლდა, ხოლო სოფლის მეურნეობაში კერძო სექტორის წილად მხოლოდ 1% მოდიოდა. 1941 წლის დასაწყისისათვის კოლმეურნეობებში გააერთიანეს გლეხურ მეურნეობათა 95%.

მესამე ხუთწლეულის პირველი ორი წელი წარმატებული იყო საქართველოს სოფლის მეურნეობისათვის. 1940 წელს საქართველოში იყო 48 მილიონერი კოლმეურნეობა. საკოლმეურნეო წარმოების ძირითადი საშუალებების ღირებულება 1932 წელს შეადგენდა 81 მლნ. მანეთს, ხოლო 1940 წელს 8055 მლნ. მა-

ნეთს. ამ წლებში გაიზარდა აგრეთვე კოლმეურნეობათა განუყოფელი ფონდები — 52,6 მლნ. მანეთიდან 762,3 მლნ. მანეთამდე, კოლმეურნეობების ფულადი შემოსავალი — 46 მლნ. მანეთიდან 519 მლნ. მანეთამდე. გაუმჯობესდა კოლმეურნეთა მატერიალური კეთილდღეობა, გაიზარდა მათი ფულადი და ნატურალური შემოსავალი. მუშა-მოსამსახურეთა ხელფასი 1937 წლიდან 1939 წლამდე გაიზარდა 15%-ით, ასიგნებანი სოციალურ-კულტურულ ღონისძიებებზე — 37%-ით და ა.შ.

20 წლის მანძილზე მსოფლიო ომებშორის პერიოდში საქართველოში აშენდა მოწინავე ტექნიკით აღჭურვილი მრავალი მსხვილი საწარმო. მსხვილ საწარმოთა მთლიანმა პროდუქციამ 1940 წელს 1913 წლის დონეს თითქმის 27-ჯერ გადააჭარბა. ეს ზრდა უზრუნველყოფილი იყო ახლად აშენებული, ან მთლიანად რეკონსტრუირებული საწარმოების მიერ. შეიქმნა მრეწველობის ახალი დარგები: მანქანათმშენებლობა, ფეროშენადნობთა, კონსერვების, ტრიკოტაჟის, ქიმიურ-ფარმაცევტულ ნაკეთობათა, შამპანური ღვინის წარმოება; წარმოიშვა ახალი ინდუსტრიული რაიონები.

1939 წელს საქართველოს მსხვილ საწარმოთა შრომის ნაყოფიერება 1927-1928 წწ.-თან შედარებით 3,6-ჯერ, ხოლო 1913 წელთან შედარებით 5-ჯერ გაიზარდა.

ინდუსტრიულმა მშენებლობამ მოითხოვა სატრანსპორტო ქსელის გაფართოება. რკინიგზის სიგრძე 1940 წლისათვის 1913 წელთან შედარებით 60%-ით გაიზარდა. მოხდა რკინიგზის ტექნიკური გადაიარაღება და ელექტრიფიკაცია. 1940 წლისათვის ელექტრიფიცირებული იყო 275 კმ რკინიგზა. 1934 წელს ელექტრიფიცირებული რკინიგზის წილად მოდიოდა ტვირთბრუნვა 593 მლნ. ტონაკილომეტრის ოდენობით, 1940 წელს ამ ტვირთბრუნვამ 2817 მლნ ტონაკილომეტრს მიაღწია. რესპუბლიკის ელექტრიფიცირებულ რკინიგზას ელმაულები მიეწოდებოდა რუსეთის სფსრ-დან. ვითარდებოდა საავტომობილო ტრანსპორტი. 1940 წელს ავტომობილების რაოდენობა 1928 წელთან შედარებით 16-ჯერ გაიზარდა, აქედან, სატვირთო მანქანებისა — 35-ჯერ.

საავტომობილო გზებმა ერთმანეთს დაუკავშირა მაღალმთიანი რაიონები, რომლებიც წინათ უგზოობის გამო მოწყვე-

ტილნი იყვნენ ქალაქებს. მაღალმთიან კურორტებთან მიყვანილ იქნა საავტომობილო გზები.

სოფლად ტექნიკის დანერგვა მოითხოვდა შესაბამისი კადრების მომზადებას. ომამდელი სამი ხუთწლეულის პერიოდში საქართველოს სოფლის მეურნეობაში მუშაობდა 3768 აგრონომი და სოფლის მეურნეობის ინჟინერ-მექანიზატორი, 901 ექთანი და ზოოტექნიკოსი, მტს-ები ივსებოდა ტარქტორისტების, კომბაინერების, მიქალების და მექანიკოსების კვალიფიციურ კადრებით, რომელთა რაოდენობა 1940 წლისათვის იყო 3600 კაცი.

სოფელში შენდებოდა კლუბები, სკოლები, საბავშვო ბაღები, რადიოკენიძები და სხვ. კულტურულ-საყოფაცხოვრებო კერები.

განვითარდა სოფლის მეურნეობის ახალი დარგები. საქართველო გადაიქცა სუბტროპიკული კულტურების და წაის წარმოების, მაღალგანვითარებული მეღვინეობის, მეხილეობის, მეთამბაქოეობის წამყვან ქვეყნად.

წაის პლანტაციების ფართობი 1940 წელს 1923 წელთან შედარებით 49-ჯერ გადიდა, ხოლო ციტრუსებით გაშენებული ფართობი 1932 წელთან შედარებით 12-ჯერ გაიზარდა. საკმაო ფართობზე შენდებოდა ეთერზეთოვანი კულტურები, დაფნა, ბამბუკი, ხურმა და სხვ. სუბტროპიკული კულტურები. მნიშვნელოვნად გაიზარდა ვენახის, ხეხილის და ტექნიკური კულტურების ფართობი. 1940 წელს ამ კულტურების ფართობი 6,5-ჯერ აღემატებოდა 1923 წლის დონეს. ამავე პერიოდში ნათესების საერთო ფართობი რესპუბლიკაში თითქმის გაორმაგდა.

ომამდელ ხუთწლეულში ფართოდ გაიშალა სოციალისტური შეჯიბრება საქართველოსა და რუსეთის, უკრაინის, სომხეთის, ასერბაიჯანის და სხვა რესპუბლიკების კოლმეურნეობათა შორის.

ომამდელ ხუთწლეულებში საქართველოში შეიქმნა და განვითარდა ქვანახშირის მოპოვების მეორე რაიონი — ტყვარჩელი. ქვანახშირის მრეწველობაში საწარმოო პროცესების მექანიზაცია შესაძლებლობას იძლეოდა გაზრდილიყო ქვანახშირის მოპოვება.

სახალხო მეურნეობას დიდძალი მანგანუმი სჭირდებოდა. მას სხედასხვა შენადნობების სახით იყენებდნენ მეტალურგიულ წარმოებაში, მაღალხარისხიანი ფოლადის მისაღებად, ასევე გამოიყენებოდა ქიმიურ და ელექტროტექნიკურ მრეწ-

ველობაში, იოდის, საღებავების, მანგანუმის პრეპარატების და სხვათა წარმოებისათვის. ჭიათურის მანგანუმი მთელ მსოფლიოში გამოირჩევა საუკეთესო ხარისხით. საერთო მარაგით მას მეორე ადგილი უკავია (ნიკოპოლის შემდეგ).

ჭიათურის მანგანუმის მოპოვების ზრდას მნიშვნელოვანწილად აყურხებდა ჭიათურა-შორაპნის ვიწროლიანდაგიანი რკინიგზა. აქ მხოლოდ 1957 წელს მწყობრში ნაღვა ფართო-ლიანდაგიანი ელექტროფიკცირებული რკინიგზა, რამაც ხელი შეუწყო მანგანუმის მოპოვების შემდგომ განვითარებას.

ომამდელ ხუთწლეულებში საქართველოში შეიქმნა შავი მეტალურგიის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სახეობა — ფეროშენადნობთა წარმოება (ხესტაფონის ფეროშენადნობთა ქარხანა, რომელიც 1933 წელს ამუშავდა), მაგრამ სხვა სახეობის შავ ლითონთა წარმოება (თუ არ ჩავთვლით ფოლადს, რომლის წამოსხმა 1940 წ. 200 ტონას არ აღემატებოდა), რესპუბლიკაში არ არსებობდა.

ომამდე საქართველოს ქიმიური მრეწველობა წარმოადგენილი იყო ბათუმის ნავთობგადამამუშავებელი, თბილისის ქიმიურ-ფარმაცევტული, ქუთაისის ლითოფონის, ბათუმის კოფეინის ქარხნებით და რამდენიმე წერილი, სხვადასხვა მიწერალური საღებავის საწარმოთი.

1937-1938 წწ. ზემო სვანეთის ტყის რესურსების ბაზაზე ზუგდიდში აშენდა ენგურის (ცელულოზა-ქაღალდის კომბინატი).

საამშენებლო მასალათა მრეწველობის ზრდა სამუშაოთა მასშტაბებით განისაზღვრებოდა. საკმაო რაოდენობით მოიპოვებდნენ ძვირფას საშენ მასალებსა და მოსაპირკეთებელ ქვებს. რესპუბლიკაში მუშაობდა (ცემენტის, აგურის, კირის, კრამიტის მრავალი საწარმო.

საქართველოში არამადნეული ნედლეულის საფუძველზე მუშაობდა მინის, ფაიფურის, კერამიკული ნაწარმის, სხვადასხვა (ცეცხლგამძლე ნაკეთობათა და სხვა ქარხნები.

მიუხედავად საამშენებლო მასალათა მრეწველობის ზრდისა ომამდელ ხუთწლეულებში მისი პროდუქცია ვერ აკმაყოფილებდა საქართველოს მშენებლობის მოთხოვნილებებს.

საქართველოში საგრძნობლად მაღალი იყო მსუბუქი მრეწველობის პროდუქციის ხვედრითი წონა, რომლის ძირითადი დარგები შექმნილი იყო რეკოლუციათაგან.

წარმოების მოცულობით პირველი ადგილი ეკავა კეების მრეწველობას. განვითარდა ჩაის, ღვინის, თამბაქოს, კონსერვების, ეთერზეთოვანი და ცხიმების წარმოება.

დიდი ყურადღება ექცეოდა კოლხეთის დაჭაობებული მიწების ამოშრობას და მის საეარგულებად გადაქცევას.

პირველ და მეორე ხუთწლედებში კოლხეთის დაბლობზე ამოაშრეს 17 ათასი ჰა ფართობი, ხოლო მესამე ხუთწლედში გათვალისწინებული იყო 40 ათასი ჰა-ს ამოშრობა, რაც დიდი სამამულო ომის დაწყების გამო ვერ შესრულდა.

1940 წლის ბოლოს საქართველოში 242 ათას ჰა მიწის ფართობი ირწყვებოდა. აგებული იყო მაშველის (12 ათ. ჰა), ტირიფონის (26,6 ათ. ჰა.), ალაზნის (33 ათ. ჰა.), ხალთვისის (18 ათ. ჰა.) სარწყავი სისტემები. ომის დაწყებამ მათი მშენებლობაც შეაჩერა.

1928-1938 წლებში საქართველოს სსრ-ში მუშათა და მოსახლახურეთა ხელფასის ფონდი გადიდა 14,5-ჯერ, ხოლო საშუალო წლიური ხელფასი 4,7-ჯერ. შემოსავლის გადიდება ხელს უწყობდა მოსახლეობის მსყიდველობითი უნარიანობის ზრდას, გაუმჯობესდა მათი ცხოვრების პირობებიც.

ხალხის მატერიალური, საყოფაცხოვრებო პირობების და სამედიცინო მომსახურების გაუმჯობესებასთან ერთად მკვეთრად შემცირდა სიკვდილიანობა, გაიზარდა შობადობა და შესაბამისად მოსახლეობის რაოდენობა, განსაკუთრებით სამრეწველო ცენტრებში.

სსრ კავშირი ზოგადად და საქართველოს სსრ ეკონომიკური განვითარების მხრივ კელავ დაბალ დონეზე იმყოფებოდა მიუხედავად იმისა, რომ მკვეთრად გაიზარდა წარმოების მოცულობა და მაღალი იყო სამრეწველო ზრდის ტემპი. სამრეწველო პროდუქცია ერთ ხულ მოსახლეზე გაანგარიშებით გაცილებით ნაკლები იყო, ვიდრე მთავარ კაპიტალისტურ ქვეყნებში. ხელისუფლების მთავარი მიზანი იყო მოწინავე კაპიტალისტური ქვეყნების დაწევა და გასწრება, რაც როგორც გამოცდილებამ ნათელყო, შეუძლებელია სახელმწიფო-დირექტიული ეკონომიკის პირობებში, მაშინ, როდესაც წინსვლის მთავარი ფაქტორი — კონკურენცია არ არსებობს.

1941 წელს ფაშისტური გერმანიის თავდასხმამ ქვეყანაში შეწყვიტა მშეიდლობიანი სამეურნეო განვითარება.

თემა 22. აშშ ეკონომიკური გაქლიერება მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ

1. მეორე მსოფლიო ომის შედეგები. ეკონომიკური განვითარების თავისებურებანი ომისშემდგომ ათწლეულში

მეორე მსოფლიო ომმა მსოფლიოს ხალხებს უდიდესი უბედურება მოუტანა. ომის წლებში დაიღუპა 55 მლნ. კაცზე მეტი. საწარმოო ძალების ნგრევამ მიაღწია კოლოსალურ მასშტაბებს. მსოფლიო იმპერიალიზმმა დაკარგა უზარმაზარი ტერიტორიები, მოსახლეობა, გასაღების ბაზრები, ნედლეულის წყაროები, კაპიტალის გატანის სფეროები, სამხედრო-სტრატეგიული პლაცდარმები და ა.შ. გარდა ამისა, ომის შემდეგ განვითარების სოციალისტურ გზას დაადგინენ ცენტრალური და სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპის, აზიის და ლათინური ამერიკის ქვეყნები. ომმა ხელი შეუწყო კოლონიური სისტემის კრიზისს. კოლონიურ სისტემაზე დიდი დარტემა იყო წინეთში რევოლუციის გამარჯვება. სახელმწიფო დამოუკიდებლობა მოიპოვეს ისეთმა ქვეყნებმა როგორიცაა ინდოეთი, ინდონეზია, ბირმა, ეგვიპტე, სირია, სუდანი, ცუილონი, ლიბია და სხვ. რეალურად დადგა კოლონიური სისტემის სრული ლიკვიდაციის საკითხი. შეიცვალა მამორჩენილი ქვეყნების ექსპლუატაციის მეთოდები სახელმწიფო სესხების მიცემით, ე.წ. ტექნიკური დახმარების გაწევით და სხვათა სახით.

მეორე მსოფლიო ომმა დიდი გავლენა მოახდინა მსოფლიოს თითქმის ყველა ქვეყანაზე. ომის დამთავრების შემდეგ აშშ აღმოჩნდა გაცილებით ხელსაყრელ მდგომარეობაში, ვიდრე დანარჩენი ქვეყნები. ისარგებლა რა თავისი მოწინააღმდეგეების გერმანიის და იაპონიის განადგურებით, მოკავშირეების – ინგლისის და საფრანგეთის მკვეთრი დასუსტებით, აშშ-მა მსოფლიოში დაიკავა გაბატონებული პოზიციები. ქვეყ-

ნების დიდი ნაწილი ფინანსურად და ეკონომიკურად აშშ-ზე გახდა დამოკიდებული.

აშშ მეორე მსოფლიო ომში 1941 წ. დეკემბერს ჩაება. ომამდე იგი წარმოადგენდა ეველაზე მდიდარ ქვეყანას. ჯერ კიდევ 1939 წელს იგი მეზობელ ქვეყნებზე ყიდდა იარაღს. შეადგინეს იარაღის დამზადების ფართო პროგრამა, რომლის განხორციელებისათვის დაიხარჯა ათობით მლრდ დოლარი. 1941 წ. მარტში, აშშ-ის კონგრესმა მიიღო ე.წ. ლენდ-ლიზის კანონი, რომლითაც დაიწყო გერმანიის მოწინააღმდეგე ქვეყნების მომარაგება იარაღით, საბრძოლო მასალებით, სურსათით და სხვა. ომის ბოლომდე აშშ-ის მიერ ლენდ-ლიზით გერმანიის წინააღმდეგ მებრძოლ ქვეყნებს მიეწოდათ 46 მლრდ. დოლარის სამხედრო მასალები. მეორე მსოფლიო ომმა ხელი შეუწყო აშშ-ის გაძლიერებას და ომისშემდგომ პერიოდში გაბატონებული პოზიციების დაკავებას.

ომის წლებში აშშ-ის ეროვნული შემოსავალი გაორმაგდა, თითქმის ორჯერ გაიზარდა სამრეწველო წარმოება. 1939-1944 წწ. აშშ-ში სწრაფი ტემპით გაიზარდა გემთმშენებლობა, საავიაციო, ელექტროტექნიკური და ქიმიური მრეწველობა. შეიქმნა ატომური იარაღის მწარმოებელი მრეწველობა. ომის წლებში ატომური ბომბის დამზადებაზე დაიხარჯა 2 მლრდ. დოლარამდე. მასში მონაწილეობდნენ სამრეწველო კომპანიები, რომლებიც ეკუთვნოდა მორგანის, დიუპონის და მელონის ფინანსურ ჯგუფებს. 1945 წლის 6 და 9 აგვისტოს აშშ-ის მთავრობამ და მთავარსარდლობამ ყოველგვარი საომარი აუცილებლობის გარეშე იაპონიის ქალაქებში ხიროსიმა და ნაგასაკიში განახორციელეს ატომური დაბომბვა, რის შედეგადაც დაიღუპა და დასახინრდა ასეულ ათასობით ადამიანი.

ისევე, როგორც პირველი მსოფლიო ომის დროს, ახლაც უშუალოდ ამერიკის ტერიტორიაზე არ მიმდინარეობდა სამხედრო მოქმედებანი და არ განუცდია ნგრევა. ადამიანთა დანაკარგებიც შედარებით მცირე იყო (დაღუპულთა რაოდენობა შეადგენდა 229 ათას კაცს).

ომმა ამერიკის მონოპოლიებს მისცა გამდიდრების საშუალება. მათმა მოგებამ 1941-1945 წწ. მიაღწია გიგანტურ თანხას - 116 მლრდ. დოლარს. უზარმაზარი შემოსავლები მიიღეს როკ-

ფელერის, დიუპონის, მორგანის, მელონის და სხვა მთავარ-მა ფინანსურმა ჯგუფებმა. სამხედრო დანახარჯებმა შეადგინა 175 მლრდ. დოლარი, ხოლო ამერიკის მონოპოლიების წმინდა მოგებამ – 70 მლრდ. დოლარი. 1945 წ. აშშ-ის წილად მოდიოდა მსოფლიო კაპიტალისტური წარმოების 60% ომამდელის 43% ნაცვლად, მსოფლიო ნახშირის მოპოვების 50%, ნავთობის – 64, ფოლადის გამოდნობის – 53, ხორბლის წარმოების – 17 და სიმინდის – 63%. აშშ-მა თავის ხელში თავი მოუყარა ოქროს მარაგის 3/4-ს და კაპიტალისტური მსოფლიო ექსპორტის 40%-ს.

ომმა დააჩქარა აშშ-ის მრეწველობის კონცენტრაციის პროცესი. უმსხვილესი საწარმოების რაოდენობა 10 ათასზე მეტი მეშით გაიზარდა 7-ჯერ. 1939 წ. იყო 49 სამრეწველო საწარმო, 1944 წ. გახდა 344, ხოლო დასაქმებულ მეშათა რაოდენობა გაიზარდა 3,6-ჯერ.

ომმა დააჩქარა სოფლის მეურნეობის ინტენსიფიკაციის პროცესი. წარმოების მექანიზაციამ და ქიმიზაციამ სტიმული მისცა მის განვითარებას. გაიზარდა მოთხოვნილება ამერიკულ სურსათზე, რამაც შესაძლებლობა მისცა ფერმერებს გაედიდებინათ თავისი შემოსავლები.

აშშ ეკონომიკური უპირატესობა განპირობებული იყო მისი ფინანსური სიძლიერით. 1944 წ. ბრეტონუდის კონფერენციაზე დაწესდა ოქროს სავალუტო სტანდარტის სისტემა, დოლარს დაეკისრა მსოფლიოს კონვერტირებული ვალუტის როლი. 1 უნცია ოქრო გაუტოლდა 35 დოლარს. დოლარი გახდა ანგარიშსწორების და სარეზერვო ფუნქციის ერთეული, ოქროს თანაბრად იგი გადაიქცა ბანკოტების ღირებულების გარანტიად. ერთდროულად შეიქმნა საერთაშორისო სავალუტო ფონდი და რეკონსტრუქციისა და განვითარების საერთაშორისო ბანკი, რომლებიც მნიშვნელოვან წილად დამოკიდებულნი იყვნენ აშშ-ზე, რომელმაც მათ მისცა თავდაპირველი კაპიტალი.

ომის დამთავრებისთანავე ქვეყნის წინაშე დადგა რეკონვერსიის პრობლემა, ე. ი. ეკონომიკის გადაყვანა საომარიდან მშვიდობიან ყაიდაზე.

აშშ ომიდან გამოვიდა გაძლიერებული, ამიტომ, ომის შემდეგ უკვე 1947 წელს სწრაფად და წარმატებით შეძლო რე-

კონვენსიის პრობლემის გადაწყვეტა. ეს განპირობებული იყო შემდეგი ფაქტორებით: სახელმწიფოს მართვის კარგი ორგანიზაცია, ფონტიდან დაბრუნებული ჯარისკაცების რეკონვერსიის პროგრამა, კერძო მოთხოვნების სწრაფი ზრდა, ინვესტიციების გაფართოება, მთავრობის შემოქმედებით ექსპორტის ზრდა, ტექნოლოგიური უპირატესობა და შრომის მაღალი ნაყოფიერება, უდიდესი მოგება შესაძლებლობას აძლევდა ქვეყანას დაეფინანსებინა ახალი კაპიტალდაბანდებანი, როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე მის გარეთაც.

რეკონვერსიამ მოითხოვა სამხედრო დემობილიზაციის გატარება და განსაკუთრებული სამხედრო კონტროლის და რეგულირების სისტემის დემონტაჟი.

ომის დამთავრებისთანავე, 1945 წ. ნოემბერში პრესიდენტმა ტრუმენმა ხელი მოაწერა კანონს, რომელიც ითვალისწინებდა გადასახადების შემცირებას 6 მლრდ დოლარით. დამქარდა სახელმწიფო სამხედრო ქარხნების და სურსათის მარაგის კერძო ბიზნესზე მიყიდვა. მთავრობის დახმარებით მსხვილმა კორპორაციებმა სამხედრო საწარმოები მოკლე დროში გადაიქცა სამშვიდობო პროდუქციის გამოშვებაზე. გაიზარდა ახალ მოწყობილობებზე მოთხოვნილება. წერილმა და საშუალო მეწარმეებმა შეძლეს ესარგებლათ რეკონვერსიით და ჩაერთვნენ იმ სფეროში, სადაც ისინი ადრე ბიზნესს ეწეოდნენ კონკურენციას. ანალოგიური სიტუაცია იყო სოფლის მეურნეობაშიც, სადაც 1945-1947 წწ. შენარჩუნდა ხელსაყრელი საბაზრო კონიუნქტურა.

1946 წ მიიღეს კანონი დასაქმების შესახებ, რომლითაც სახელმწიფოს ოფიციალურად დაეკისრა პასუხისმგებლობა ქვეყნის ეკონომიკის მდგომარეობაზე. მას უნდა უზრუნველყო მაქსიმალური დასაქმება, წარმოება და მსყიდველობითუნარიანობა. კანონით პრეზიდენტთან შეიქმნა ეკონომიკური საკონსულტაციო საბჭო, რომელიც ვალდებული იყო თვალყური ედევნებინა ქვეყნის სამეურნეო მდგომარეობისათვის და ყოველწლიურად მოხსენება ჩაებარებინა პრეზიდენტისათვის, ხოლო პრეზიდენტი თავის მხრივ წარუდგენდა კონგრესს. მოხსენებებში თამიმდევრობით უნდა ყოფილიყო გადმოცემული ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობა და რეკომენდაციები, რო-

გორც სახელმწიფო ორგანოებისათვის, ასევე კერძო მეწარმეებისათვის. ამ მასალების შესასწავლად და აუცილებელი საკანონმდებლო წინადადებების შესადგენად კონგრესმა შექმნა გაერთიანებული ეკონომიკური კომიტეტი.

რეკონვერსიის ერთერთ პრობლემას წარმოადგენდა სწრაფად მზარდი ინფლაცია, რაც გამოიწვია ფასების ზრდამ. ფასების ზრდა კი გამოიწვია 1946 წ. ფასებზე და ხელფასებზე სახელმწიფო კონტროლის გაუქმებამ.

1948 წ. აშშ-ში დაიწყო ეკონომიკური კრიზისი. უკვე 1949 წ. სამრეწველო წარმოება შემცირდა 6%-ით. უმუშევართა რაოდენობა 2 მლნ.-დან 3,4 მლნ.-მდე გაიზარდა, რაც შეადგენდა სამუშაო ძალის 5,5%. კრიზისმა თითქმის ყველა დარგი მოიცვა და 11 თვეს გაგრძელდა. განსაკუთრებით ძლიერ შემცირდა ქვანახშირისა და ნავთობის მოპოვება, თუჯისა და ფოლადის გამოდნობა, სატვირთო ავტომობილებისა და საფეიქრო ნაწარმის გამოშვება და ა.შ. შემცირდა მშენებლობის მოცულობა და კაპიტალდაბანდებანი ეკონომიკაში.

დაწყებული კრიზისის აღკვეთის მიზნით ტრუმენმა წამოაყენა რეფორმების პროექტი, რომელმაც მიიღო „სამართლიანი კურსის“ სახელწოდება. ზოგიერთი მათგანი გატარდა ცხოვრებაში. მაგ.: გაიზარდა ხელფასის მინიმუმი საათში 40-დან 75 ცენტამდე, სადაზღვევო დახმარებები, საპენსიო უზრუნველყოფა, რომელიც დამატებით 10 მლნ. კაცს შეეხო, მიიღო კონონი დაბალშემოსავლიანი ოჯახებისთვის 6 წლის მანძილზე 800 ათასი ბინის მშენებლობის შესახებ.

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ამერიკის პოლიტიკამ მიიღო ნეოკოლონიური მიმართულება. მათ ეკონომიკური დახმარების ნიღბით დაიწყეს ქვეყნების ეკონომიკური დამორჩილება. 1947 წ. მარტში საქვეყნოდ გამოცხადდა ე.წ. „ტრუმენის დოქტრინა“. ამერიკა საბერძნეთისა და თურქეთისადმი საფინანსო-ეკონომიკური დახმარების საბაზით, დაეხმარა რეაქციულ-ფაშისტურ ხელისუფლებას დაეთრგუნა სახალხო მოძრაობა ამ ქვეყნებში, რის შედეგადაც მან განიმტკიცა ეკონომიკური და პოლიტიკური პოზიციები ახლო და შუა აღმოსავლეთში.

1947 წ. აშშ-ის მთავრობამ ევროპის ქვეყნების ეკონომიკის ომისშემდგომი აღდგენის მიზნით წამოაყენა „მარშალის

გეგმა", რითაც ფაქტიურად ამ ქვეყნების ეკონომიკური და პოლიტიკური დაკაბალების ნიადაგი შექმნა. ამ გეგმაში მონაწილეობას დათანხმდა 16 ევროპული ქვეყანა, მათ შორის დიდი ბრიტანეთი, საფრანგეთი, იტალია, დასავლეთ გერმანია და ა.შ. აშშ-მა გადალახა დასავლეთ ევროპის ქვეყნების საბაჟო ბარიერები და ეს ქვეყნების გადააქცია ამერიკის სამრეწველო საქონლის გასაღების ბასრად. აშშ ამუხრუჭებდა ამ ქვეყნების ეროვნული მრეწველობის აღდგენას და განვითარებას. „მარშალის გეგმის“ არსებობის 4 წელიწადში აშშ-ის კონგრესმა ამ მიზნით გამოყო 13 მლრდ. დოლარი. ამ კრედიტების რაციონალურ გამოყენებას შეუძლო აღუდგინა დასავლეთ ევროპის ქვეყნების ეკონომიკა, მაგრამ ამერიკის მონოპოლისტები ისწრაფოდნენ დასავლეთ ევროპაში პირველ რიგში გაესაღებინათ მზა პროდუქციის მარაგი. „მარშალის გეგმით“ გაცემული 4,7 მლრდ. დოლარზე მეტი, ანუ 44% მოდიოდა ხორბლის, ფქვილის, ბამბის, ნავთობის, ნავთობპროდუქტების, თამბაქოს, შაქრის, ნახშირის ნაწარმზე, თითქმის 700 მლნ. დოლარი – საოკეანო ფრახტის გადახდაზე, ხოლო მანქანების და მოწყობილობების მიწოდებამ შეადგინა 1,3 მლრდ. დოლარი, ანუ კრედიტის საერთო თანხის 11,8%. „მარშალის გეგმით“ აშშ გათავისუფლდა იმ ჭარბი პროდუქციისაგან, რომელიც აღარ საღებოდა ქვეყნის შიგნით, ამასთან შეძლო ინვესტიციების გაზრდა ევროპის ქვეყნების ეკონომიკაში.

აშშ-მა 1949 წ. დაიწყო ე.წ. „სუსტად განვითარებულ ქვეყნებისადმი დახმარების პროგრამის“ განხორციელება, რაც მიზნად ისახავდა აშშ-ის მონოპოლიების მიერ აღნიშნული ქვეყნების ხარჯზე ბაზრის გაფართოებას. ამგვარი ეკონომიკური პოლიტიკა მათ აარსებდა ჭარბწარმოების კრიზისის განვითარებას.

მომდევნო პერიოდში, 1952 წლიდან, შემუშავდა „ეიზენჰაუერ-დალესის დოქტრინა“, რომლის მიხედვითაც ეკონომიკურ და სამეცნიერო-ტექნიკურ დახმარებას უწევდნენ და საკუთარი ეკონომიკური და პოლიტიკური გაყვლების ქვეშ აქცევდნენ აზიისა და აფრიკის ქვეყნებს. დაიწყო ხელახალი შეიარაღების პროცესი და „ცივი ომი“. აღსანიშნავია აგ-

რესია ეგვიპტეში, ინტერვენცია ლიბანსა და იორდანიაში, სამხედრო პროვოკაციები კორეასა და კუბაში.

ამასთან ერთად, ეიშენჰაუერის მთავრობა ქვეყნის შიგნით სოციალურ სფეროში ახორციელებდა რეფორმებს. მიღებულ იქნა ფართომასშტაბიანი საგზაო და ბინათმშენებლობის პროგრამა, რომლის შესაბამისად 1960 წ. გაიყვანეს 7,5 ათასი მილის სიგრძის შარაგზა. 1955 წ. მიიღეს კანონი 45 ათასი ბინის და სხვა ნაგებობათა მშენებლობის შესახებ ნაკლებშემოსავლიანი ოჯახებისათვის.

1961 წლის აგვისტოდან აშშ-მა დაიწყო ლათინური ამერიკის ქვეყნების „დახმარება“ სახელწოდებით „კავშირი პროგრესისათვის“, თუმცა ლათინური ამერიკის ქვეყნებში ამ პროგრამას შეარქვეს „კავშირი აგრესიისათვის“.

1950 წ იანვარში კორეასთან დაწყებულმა ომმა სტიმული მისცა ამერიკის ეკონომიკას. ამავე წლის სექტემბერში მიიღეს კანონი საომარი მდგომარეობის შესახებ, რომლითაც ფედერალური მთავრობა უფლებამოსილი იყო ჩარეულიყო ქვეყნის ეკონომიკურ და სოციალურ ურთიერთობებში. იგი პრეზიდენტს აძლევდა უფლებას თავად მოეგვარებინა სამრეწველო პრობლემები, გაენაწილებინა რესურსები, ეშენებინა ახალი ქარხნები, სამხედრო წარმოების წასახალისებლად კერძო კაპიტალისათვის მიეცა საგადასახადო შეღავათები, დაეწესებინა კონტროლი ფასებსა და ხელფასებზე. 1950 წ დეკემბერში კორეასთან ომის პირველსავე წელს ქვეყანაში შეიქმნა განსაკუთრებული მდგომარეობა, შეიარაღებულ ძალების რაოდენობა გაიზარდა 2-ჯერ, სამხედრო თვითმფრინავების – 5-ჯერ, ტანკების, ჯავშანტრანსპორტიორების და სხვ. – 4,5-ჯერ. ატომური იარაღის წარმოებისა და თერმობირთვული იარაღის შექმნისათვის ხარჯებმა 1952-1953 წწ. შეადგინა 5 მლრდ. დოლარი, რაც 3-ჯერ აღემატებოდა წინა წლებში გაწეულ ანალოგიურ ხარჯებს.

ომის წლებში აშშ-ის მრეწველობაში ინვესტიციებმა შეადგინა 30 მლრდ. დოლარი, ე.ი. მეტი, ვიდრე მთლიანად მეორე მსოფლიო ომში. გაიზარდა სამრეწველო საწარმოების და მოწყობილობების ამორტიზაცია. მონოპოლიების საკუთრებაში გადავიდა 2,5-ჯერ მეტი საწარმო, ვიდრე პირველ ომის-

შემდგომ წლებში. ამავედროულად სახელმწიფო სახსრების საფუძველზე შენდებოდა შერეული ტიპის ახალი ქარხნები, სადაც იწარმოებოდა სამხედრო და სამოქალაქო საქონელი. კორეასთან ომში აშშ-მა განიცადა მარცხი, დაიღუპა 54 ათასი და დაიჭრა 103 ათასი კაცი. ომის პერიოდში სამხედრო შეკეთების საერთო თანხამ 151 მლრდ. დოლარს მიაღწია. დაფინანსების მთავარ წყაროს წარმოადგენდა მზარდი გადასახადები. სახელმწიფო ბიუჯეტში გადასახადები შეადგენდა შემოსავლების 90%-ს. ამ ომში გაიზარდა კორპორაციების შემოსავლები და ერთნახევარჯერ მეტი მოგება მიიღეს, ვიდრე მეორე მსოფლიო ომის წლებში. 1952 წ. არჩევნებით პრეზიდენტი გახდა მეორე მსოფლიო ომის გმირი, გენერალი ეიზენჰაუერი. ფართო მასები იმედოვნებდნენ კორეასთან ომის შეწყობას. 1953 წ. ივლისში კორეასთან ომი შეწყდა.

ამრიგად, ომის შემდგომ პირველ ათწლეულში აშშ-მა შეინარჩუნა და განამტკიცა თავისი პოზიციები კაპიტალისტურ ეკონომიკაში. გაძლიერდა სახელმწიფოს როლი ქვეყნის სამეურნეო ცხოვრების რეგულირებაში, რაც განსაკუთრებით გამოვლინდა რეკონვერსიის და წარმოების ომის შემდგომ ციკლური დაცემის პერიოდში. ამასთან ერთად ეკონომიკური ზრდის მთავარ ფაქტორს წარმოადგენდა სამხედრო ხარჯების ზრდა, მეურნეობის მილიტარიზაცია, რომელიც განხორციელდა უდიდესი სახელმწიფოების მეტოქეობისა და „ცივი ომის“ პირობებში.

2. სამეცნიერო-ტექნიკური რევოლუციის გავლენა 60-იანი წლების მეორე ნახევარში

XX საუკუნის 50-იან წწ მეორე ნახევარში აშშ-ში შეინიშნება მნიშვნელოვანი ძვრები, როგორც ეკონომიკაში, ისე სოციალურ განვითარებაში, იგი გამოწვეული იყო სამეცნიერო-ტექნიკური რევოლუციით, რომელიც გამოვლინდა წარმოების ავტომატიზაციასა და ელექტრონულ გამომოვლელი მანქანების გამოყენებაში, წარმოების ინტენსიფიკაციასა და კონცენტრაციაში, რასაც მოჰყვა ერთის მხრივ წარმოების განვითარე-

ბის დამქარება და ცხოვრების დონის ამაღლება და მეორეს მხრივ – უმუშევრობის ზრდა, ეკონომიკური ზრდის ტემპების შენელება. იგი მიმდინარეობდა დემოგრაფიული ცვლილებებისა და ურბანიზაციის პროცესის შემდგომი გაღრმავების ფონზე. 1960 წ. აშშ-ის მოსახლეობა 1950 წ. შედარებით გაიზარდა 19%-ით და მიაღწია 180,5 მლნ.-ს. ამავე პერიოდში ქალაქის მოსახლეობა გაიზარდა 30%-ით. ურბანიზაციის დიდი ტემპი შეინიშნება სამხრეთ და სამხრეთ-დასავლეთ რაიონებში.

აშშ სამეცნიერო ტექნიკური პროგრესის ერთერთი ძლიერი სტიმული იყო მისი მისწრაფება გამხდარიყო მსოფლიო ლიდერი. 1957 წ. ოქტომბერში საბჭოთა კავშირის მიერ კოსმოსში ხელოვნური თანამგზავრის გაშვების შემდეგ აშშ-ის ხელისუფლება იძულებული გახდა კრიტიკულად შეეფასებინათ სამეცნიერო გამოკვლევების დონე, კადრების პედაგოგიური მომზადების ხარისხი, განათლების სისტემის მდგომარეობა ქვეყანაში და განეხორციელებინათ რადიკალური რეფორმები.

სამეცნიერო ტექნიკური პროგრესის სტიმულირების ერთერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორი იყო სხვა კაპიტალისტური ქვეყნების კონკურენციის გაძლიერება. ევროპის ქვეყნების ინტეგრაციამ, იაპონიის სამრეწველო პოტენციალის აღორძინებამ აშშ-ის მონოპოლიებს შეუქმნა სერიოზული კონკურენციის პრობლემა საგარეო და შემდეგ საშინაო ბაზარზეც 50-იანი წწ. აშშ წამორჩა სხვა კაპიტალისტურ ქვეყნებს ეროვნული შემოსავლის ზრდის ტემპებით. მაგ.: 1950-1960 წწ. მისი საშუალო წლიური ზრდა შეადგენდა 3,2%, საფრანგეთში – 4,9, იაპონიაში – 8,2, დასავლეთ გერმანიაში – 8,6%. შემცირდა აშშ-ის საავალუტო ფონდი, საფუძველი შეერყა მსოფლიო ბაზარზე ამერიკული დოლარის აბსოლუტურ ბატონობას.

სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის დამქარების ერთერთი გადამწყვეტი ბერკეტია კაპიტალდაბანდებათა ტემპების, მოცულობის, მიმართულების და სტრუქტურის შეცვლა. თუ 1929-1945 წწ. კერძო ინვესტიციების საერთო მოცულობა გაიზარდა 26,5-დან 30,2 მლრდ. დოლარამდე (1958 წ. უცვლელი ფასებით), 1946-1965 წწ. იგი გაიზარდა 30,2-დან 72,8 მლრდ. დო-

ღარამდე. ამ უსარმაზარმა სახსრებმა აშშ-ს ეკონომიკის მთელი რიგი დარგების მოდერნიზაციის შესაძლებლობა მისცა. მრეწველობამ და შემდეგ სოფლის მეურნეობამაც ფუნქციონირება სრულიად ახალ ტექნოლოგიურ საფუძველზე დაიწყო. საწარმოო პროცესების ელექტრიფიკაციისა და ქიმიზაციის მეშვეობით მკვეთრად გაიზარდა შრომის ნაყოფიერება. შეიკვალა სანედლეულო რესურსების გამოყენების პრობლემებისადმი მიდგომა, გამოიწვია ეკონომიკის ახალი დარგების განვითარება.

სამეცნიერო-ტექნიკური რევოლუციის დამახასიათებელი ნიშანი გახდა წარმოების ავტომატიზაცია, კერძოდ წარმოებაში, საბანკო საქმეში, მომსახურების სფეროში ელექტრონულ გამოთვლელი ტექნიკის შექმნა და გამოყენება. კომერციულ საქმიანობაში მისი გამოყენება დაიწყო 50-იანი წწ.-ის დასაწყისში და უკვე 1960 წ. დადგმული იყო 4267 ერთეული.

გაძლიერდა მონოპოლიებისა და სახელმწიფოს როლი სამეცნიერო-კვლევით და საცდელ-საკონსტრუქტორო სამუშაოთა დაფინანსებაში. ამასთანავე, იმის გამო, რომ მსხვილ კორპორაციებს უფრო ადვილად შეუძლოთ გადაწყვეტათ ინვესტიციების პრობლემა, 50-იან წწ. შუახანებში ღანქარდა წარმოების კონცენტრაციის პროცესი. 1955-1960 წწ. დარეგისტრირდა 3300 მონოპოლიის შეერთება. ამავე დროს წარმოიშვა კაპიტალის კონცენტრაციისა და ცენტრალიზაციის ახალი, უფრო მაღალი ფორმა კონგლომერატის სახით, იგი აწესებს მონოპოლიურ კონტროლს, რომელიც სრულიად არაა დაკავშირებული საწარმოო-ტექნიკურ პრინციპებთან. კონცერნი-კონგლომერატი უფრო აქტიურად შთანთქავეს გაკოტრებულ და ხანდახან აქტიურად მოქმედ, მაგრამ წვრილ კორპორაციებს. სოფლის მეურნეობაში წარმოების ინტენსიფიკაციამ და კონცენტრაციამ გამოიწვია ფერმერული მეურნეობის შემცირება 5,3-დან 3,7 მლნ.-მდე.

სამეცნიერო-ტექნიკურმა რევოლუციამ ცვლილება შეიტანა სამუშაო ძალის სტრუქტურაში. ტრადიციულ დარგებში, მომპოვებელ მრეწველობაში, ასევე ტრანსპორტზე მიმდინარეობდა დასაქმებულთა შემცირება, მაშინ როდესაც მომსახურების, კონტროლის და აღრიცხვის სფეროში, აგრეთვე სახელმწიფო

სექტორში სამუშაო ძალის რაოდენობა გაიზარდა სწრაფი ტემპით. აშშ გახდა პირველი კაპიტალისტური ქვეყანა, სადაც არასაწარმოო სფეროს მუშაკთა რაოდენობამ გადააჭარბა უშუალოდ ფიზიკური შრომით დაკავებულთა რაოდენობას. უმაღლესი და საშუალო კვალიფიკაციის სპეციალისტთა ხვედრითი წილი ეკონომიკურად აქტიურ მოსახლეობაში 1950-1960 წწ. გაიზარდა 7,5-დან 11%-მდე, ხოლო ფიზიკურად მომუშავე მუშების წილი შემცირდა 39-დან 36%-მდე.

სამეცნიერო-ტექნიკური რევოლუცია გარდა იმისა, რომ ქმნიდა ახალ შესაძლებლობებს წარმოების განვითარებისა და ცხოვრების დონის ამაღლებისათვის, თან სდევდა ახალი პრობლემები, რომლებიც გასათვალისწინებელია სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკის გატარებისას. მაგ.: ტექნოლოგიური სიახლის სწრაფად, ხშირად უკონტროლოდ დანერგვა დამლუქველად მოქმედებს ეკონომიკურ სისტემაზე; უმუშევრობის ზრდა, რომელიც გამოწვეულია წარმოების სტრუქტურაში ცვლილებებით, შესაბამისად მოითხოვს სამუშაო ძალის კვალიფიკაციის ამაღლებას; ირდევება წარმოებულ საქონელსა, მომსახურებასა და მოსახლეობის მსყიდველობით უნარს შორის ბალანსი; მცირდება ეკონომიკური ზრდის ტემპები ევროპის იმ სახელმწიფოთა მხრიდან კონკურენციის გაძლიერების ფონზე, რომლებსაც კურსი ინტეგრაციისაკენ აქვთ აღებული.

სამეცნიერო-ტექნიკური რევოლუციას თანსდევს პროცესი, რომელიც სახელმწიფოს ფუნქციების გაფართოებას და ეკონომიკის მართვის სტრატეგიაში ახალი პრიორიტეტების განსაზღვრას მოითხოვს. ეს მოთხოვნები აისახა პროგრამაში სახელწოდებით „ახალი მიჯნები“, რომელიც 60-იანი წლების დასაწყისში პრეზიდენტმა ჯ. კენედიმ წარმოადგინა.

ჯ. კენედის მთავრობის სოციალურ-ეკონომიკურ პროგრამას საფუძვლად დაედო ეკონომიკური ზრდის ტემპის სტიმულირების იდეა. ამ პროგრამით სრული დასაქმების უზრუნველსაყოფად ეროვნული შემოსავლის ზრდა თითოეულ მომუშავეზე წელიწადში ნაცვლად 4%-ისა, უნდა ყოფილიყო არანაკლებ 5%-ისა.

„ახალი მიჯნების“ ძირითადი პრინციპები დამუშავებულ იქნა ეკონომისტთა ნეოლიბერალური ჯგუფის მიერ, პროფე-

ხორ გელერის ხელმძღვანელობით, რომელიც დაინიშნა ეკონომიკური კონსულტანტების საბჭოს თავმჯდომარედ. განუწყვეტელი ეკონომიკური ზრდის უზრუნველსაყოფად პროგრამის მთავარი დასაყრდენი უნდა გამხდარიყო საქონელს, მომსახურებასა და მოთხოვნას შორის წონასწორობის დამყარება, დასაქმების მაღალი დონისა და ფასების სტაბილურობის პირობებში.

1961-1962 წწ. კენედის მთავრობამ შეძლო რიგი მნიშვნელოვანი ღონისძიებების კონგრესზე გატანა, რომელიც გათვალისწინებული იყო „ახალი მიჯნებით“. მაგ.: საათობრივი ხელფასის მინიმუმი, რომელიც 1955 წ. იყო 1 დოლარი, გაიზარდა 1.25 დოლარამდე. გამოიყო ასიგნებანი ქრონიკული დეპრესიის რაიონების და ფერმერების დასახმარებლად, სამ თვემდე გაგრძელდა უმუშევრებსე დახმარების გაცემა. 1962 წ. მარტში მიიღეს კანონი, რომელმაც პირველად ქვეყნის ისტორიაში სახელმწიფოს წინაშე დააყენა სამუშაო ძალის მომზადებისა და სწავლების ამოცანა.

სახელმწიფო რეგულირებისათვის აღმინისტრაციამ ფართოდ გამოიყენა საბიუჯეტო, საგადასახადო და ფულად-საკრედიტო ბერკეტები. 1962 წ. ყველა კორპორაციისათვის შეამცირეს ძირითადი კაპიტალის ამორტიზაციის ვადები და შემოიღეს საგადასახადო შეღავათები კაპიტალდაბანდებაზე. ამ ღონისძიებებით შესაძლებელი გახდა მნიშვნელოვნად ღანჭარებულიყო ინვესტიციების ზრდა. გაიზარდა სახელმწიფო ასიგნებანი სამეცნიერო-კვლევით და საცდელ-საკონსტრუქტორო სამუშაოებზე, განსაკუთრებით სამხედრო დარგში იმისათვის, რომ არ დაეშვათ ინფლაციის ზრდა, კენედის აღმინისტრაციამ პირველად, მშეიდობიან დროს განიზრახა მეწარმეებისა და პროფკავშირებისათვის ე.წ. „ორიენტირის“ სახით შემოუღო არა პირდაპირი კონტროლი ფასებსა და ხელფასებზე. ისინი ვარაუდობდნენ ხელფასებისა და ფასების ზრდის შესლუდვას შრომის ნაყოფიერების ზრდის მიღწეული ღონის გათვალისწინებით.

კენედის პრეზიდენტობის დაწყება დაემთხვა ეკონომიკის ციკლური აღმავლობის ფაზას. თუმცა უკვე 1962 წ. სიტუაცია გართულდა: ზრდის ტემპები შენულდა, შემცირდა კაპი-

ტალღაბანდებთანაა მოცულობა. ამავე წლის მაისში მოხდა ბირჯაზე აქციების მკვეთრი დაცემა. ნაწილობრივ ეს გამოწვეული იყო მსხვილი კაპიტალის სათავეში მდგომთა უკმაყოფილებით „ორიენტირის“ პოლიტიკით ფასების სფეროში. ამ უკმაყოფილების კულმინაცია გახდა აღმინისტრაციის დაპირისპირება ფოლადნამომსხმელ კომპანიებთან, რომლის სათავეშიც იყო „იუნაიტედ სტიტს სტილ კორპორეიშნი“. მათ, მიუხედავად იმისა, რომ ფოლადის ნამომსხმელთა პროფკავშირებმა მოხსნეს თავისი მოთხოვნები ხელფასის მომატების შესახებ, დემონსტრაციულად განაცხადეს ფოლადზე ფასების მკვეთრი მომატების შესახებ. გაფიცვებისა და ინფლაციის გაძლიერების საშიშროებამ აიძულა პრეზიდენტი ნარეულყო კონფლიქტში. გამოიყენა რა ხელისუფლების ყველა ბერკეტი, მან აიძულა „ფოლადის ტრესტი“ უარი ეთქვა ფასების მომატებაზე. მხოლოდ თეთრი სახლის კონფლიქტმა ფოლადნამომსხმელი მრეწველობის კორპორაციებთან მკვეთრად გაამწვავა კენედის მთავრობის ურთიერთობა მსხვილ ბიზნესმენებთან. საბოლოოდ პრეზიდენტი იძულებული გახდა მსხვილი ბიზნესის სასარგებლოდ თავისი პოლიტიკური ორიენტაცია რამდენადმე შეეცვალა.

1963 წ. კორპორაციების მოგებიდან გადასახადები 52-დან 47%-მდე, ხოლო მოქალაქეთა საშემოსავლო გადასახადების განაკვეთები 14 მლრდ. დოლარის საერთო ოდენობით შემცირდა. 1963-1964 წწ. სოციალურ საჭიროებაზე სახელმწიფოს საერთო ხარჯები გაიყინა 1962 წ. დონეზე. ციკლური აღმავლობის პირობებში გადასახადების ეს უპრეცედენტო შემცირება, საგადასახადო პოლიტიკის საშუალებით, აშშ-ის ისტორიაში ეკონომიკური ზრდის სტიმულირების პირველ მცდელობას წარმოადგენდა. „ახალი მიჯნების“ მოქნილმა პოლიტიკამ დადებითი შედეგები გამოიღო. სამრეწველო წარმოების ინდექსმა 1964 წ. 20%-ით გადააჭარბა 1961 წ. დონეს.

1963 წ. ნოემბრიდან კენედის მკვლელობის შემდეგ, ხელსაყრელი ეკონომიკური კონიუნქტურის პირობებში პრეზიდენტმა ლ. ჯონსონმა დაიწყო სოციალური რეფორმების გატარება, რომელიც ცნობილია „დიადი საზოგადოების“ სახელწოდებით. მისი ძირითადი რგოლი გახდა „ბრძოლა ხიდატა-

კესთან“, იგი მიმართული იყო აშშ-ის მოსახლეობის უღარიბესი ფენის მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად. 1964 წ. ქვეყანაში ითვლებოდა 36,4 მლნ. ლარიბი, რაც შეადგენდა მოსახლეობის 20%, ეს იყო ხალხი, რომლის რეალური შემოსავალი „სიღარიბის ზღვარზე“ დაბალი იყო. მათ რიცხვს მიეკუთვნებოდნენ ფერადკანიანი ამერიკელები, მოხუცები, ახალგაზრდები, რომელთაც არ ჰქონდათ მუდმივი სამუშაო, დაბალკვალიფიციური სასოფლო-სამეურნეო მეშები და მრავალშვილიანი ოჯახები.

სიღატაკის პრობლემის გადაწყვეტის აუცილებლობას ობიექტური მიზეზები განაპირობებდა. სამეცნიერო-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში ჯერ ერთი, მასიური სიღარიბე გადაიქცა სერიოზულ მუხრუჭად, ვინაიდან ფერხდებოდა საჭირო კვალიფიკაციის სამუშაო ძალით წარმოების უზრუნველყოფა. მეორე; სიღარიბე ქმნიდა სოციალური და რასობრივი კონფლიქტების გამწვავებისა, დანაშაულებებისა, უმუშევრობისა და ა.შ. ზრდის ნიადაგს.

1964 წ. აგვისტოში აშშ-ში მიღებულ იქნა კანონი, რომელშიც განსაზღვრული იყო სიღარიბესთან ბრძოლაში სახელმწიფოს საქმიანობის ძირითადი მიმართულებები. იგი მოიცავდა ოთხი სახის ღონისძიებებს: 1) პროფესიულ მომზადება და სწავლება; 2) ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოების ხელმძღვანელობით ეგრეთწოდებული „სათემო მოქმედების“ პროგრამა; 3) სპეციალური პროგრამა სოფელ ადგილებისა და წერილი ბიზნესისათვის; 4) „მოხალისეები ამერიკის სამსახურში“ მისიონერული ტიპის ორგანიზაციის მოქმედება.

მთავარი ეურადლება მიექცა პროფესიულ მომზადებას და სწავლებას. შეიქმნა „შრომითი კორპუსები“, რომელშიც 1965-1968 წწ. მომზადება გაიარა 195 ათასმა კაცმა. მათ შორის ნახევარი იყო შეუკანიანი მოსახლეობა.

გატარდა სოფლებში სიღატაკესთან ბრძოლის სპეციალური ღონისძიებები. გათვალისწინებული იყო გაღარიბებული ფერმერებისთვის და სასოფლო-სამეურნეო მეშებისათვის შედავათიანი სესხების მიცემა, მათთვის სამედიცინო და იურიდიული დახმარების აღმოჩენა, წერა-კითხვისა და მარტივი პრო-

ფესიების სწავლება. განსაკუთრებული როლი სიღარიბესთან ბრძოლაში ეკუთვნოდა „სათემო მოქმედების“ პროგრამას, რომელშიც მონაწილეობდა ადგილობრივი საზოგადოებრიობა. შეიქმნა სპეციალური სააგენტოები, რომლებიც ანაწილებდნენ და აკონტროლებდნენ დახმარებების გამოყენებას. ამ მიმართულებით 1965-1968 წწ. დაიხარჯა 2,5 მლრდ. დოლარი, ანუ მთელი ეკონომიკური მართვის ხარჯების 45%.

ფედერალურ პროგრამაში მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა ღარიბთა ბავშვების სკოლამდელ მომზადებას. ასევე გამოიყოფოდა სპეციალური სახსრები იმ სასწავლო დაწესებულებებისთვის, სადაც მოსწავლეთა დიდი ნაწილი იყო ღარიბი ოჯახებიდან. ეს ხელს უწყობდა ნაკლებად უსრუენველყოფილი ახალგაზრდების საგანმანათლებლო დონის ამაღლებას. შემოიღეს სამედიცინო დახმავება მოხუცებულებისთვის, ხოლო „სიღარიბის ზღვარზე“ მისულმა ოჯახებმა ფედერალური სუბსიდიების ანგარიშზე მიიღეს შეღავათიანი სამედიცინო დახმარება.

დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა რასობრივი დისკრიმინაციის შეზღუდვას. 1964 და 1968 წწ. კანონებით აიკრძალა დისკრიმინაცია საზოგადოებრივ ადგილებში დაქირავებასა და მომსახურებაში, მიწის გაყიდვასა და საცხოვრებლის არენდით მიცემაში. დიდი ნაბიჯები გადაიდგა შრომის კანონმდებლობაში. 1968 წ. ხელფასის მინიმუმი საათში 1,6 დოლარამდე გაიზარდა. ეს კანონი გაგრცელდა მომსახურებისა და ვაჭრობის სფეროში დასაქმებულ ახალი კატეგორიის მუშებზე, მუდმივ სასოფლო-სამეურნეო მუშებზე და მოსამსახურეებზე.

მთლიანად 1964-1968 წწ. „სიღარიბესთან ბრძოლაში“ დაიხარჯა 10 მლრდ. დოლარი. სოციალურმა ხარჯებმა შეადგინა ფედერალური ბიუჯეტის 40%. 1961-1966 წწ. ეროვნული შემოსავალი გაიზარდა 4-6%-ით. პირველად მრავალი წლის შემდეგ აშშ-მა გაუსწრო ევროპის ქვეყნებს ეკონომიკური ზრდის ტემპით. სამრეწველო წარმოების საერთო მოცულობის ინდექსმა შეადგინა 156 (1959 წ. - 100). ამ პერიოდში ეკონომიკის სწრაფი განვითარების ფაქტორები იყო: კაპიტალდაბანდებათა მაღალი დონე, რაც საჭირო იყო სამეუნიერო-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში ძირითადი კაპიტალის

განახლებისათვის; მოსახლეობის სამომხმარებლო ხარჯების ზრდა; სახელმწიფო რეგულირების როლის და მასშტაბების ზრდა.

„დიადი სა'სოგადოების პროგრამის“ დაპირებები მთლიანად არ შესრულებულა. 1965 წ. დაიწყო ომი ვიეტნამთან, რომელიც მოითხოვდა სამხედრო ხარჯების ზრდას და სოციალური პროგრამის სახსრების გაყინვას. სამხედრო ბიუჯეტი მოითხოვდა საშემოსავლო გადასახადზე 10%-იან დანამატს. კელაე წარმოიქმნა ინფლაციის, მოსახლეობის ცხოვრების დონის დაცემის პრობლემა.

არაპოპულარულმა ომმა ქვეყანაში გამოიწვია არნახული მასშტაბის ანტისაომარი მოძრაობა, რომელმაც სოციალური პროტესტის სხვა აქციებთან ერთად ქვეყანაში დაძაბა პოლიტიკური ვითარება და 1968 წ. არნევენებში დემოკრატიები მიიყვანა დამარცხებამდე.

3. აშშ სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების წინააღმდეგობათა გამწვავება 70-იან წლებში

1968 წლის არნევენებში გაიმარჯვეს რესპუბლიკელებმა. ნიქსონის მმართველობის პირველივე წელს აშშ-ის ეკონომიკა წააწყდა ხერითოზულ პრობლემებს. 1969 წ. შემოდგომაზე დაიწყო სამრეწველო წარმოების მკვეთრი დაცემა და შეადგინა 8% წელიწადში. იგი შეეხო როგორც ტრადიციულ, ასევე ახალ დარგებსაც. გაიზარდა ჯმუშევრობის დონე და შეადგინა 5 მლნ. კაცი. ნიუ-იორკის საფონდო ბირჟაზე დაეცა აქციების ღირებულება, შემცირდა კორპორაციების მოგება, მსხვილი ფირმები კოტრდებოდნენ. დაცემის საფუძველი გახდა ფასების ზრდა და მზარდი ინფლაცია.

ნიქსონმა ეკონომიკის სტიმულირებისათვის მიმართა განსაკუთრებულ ზომებს. 1971 წ. პრესიდენტმა გამოაცხადა ახალ ეკონომიკურ პოლიტიკაზე გადასვლა, რომელმაც გაიზარა 4 ფაზა. პირველ ეტაპზე (1971 წ. აგვისტო – ნოემბერი) ფასები

და ხელფასები ერთ დონეზე გაიყვინა 90 დღით, იმპორტზე დაწესდა დამატებითი 10%-იანი გადასახადები და დროებით შეწყდა დოლარის გაცვლა ოქროზე. აშშ-მა აღიარა დოლარის კურსის მერყეობა. პრაქტიკულად ეს ნიშნავდა ბრეტონ-უუდის საფინანსო სისტემის დასასრულს, დოლარის ღირებულების შემდგომ დაცემას და ინფლაციის გაძლიერებას.

ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის მეორე სტადიაზე (1971 ნოემბერი – 1973 წ. იანვარი) ფასების და ხელფასის გაყინვა შეიცვალა მათზე კონტროლით, მისი განხორციელებისათვის შეიქმნა სპეციალური ეკონომიკური კომისია. მთავრობამ აკრძალა ყოველწლიური ფასების ზრდა 2,5%-ზე ზევით და განსაზღვრა შრომის ანაზღაურების განაკვეთის მატების მაქსიმუმი ახალ კოლექტიურ ხელშეკრულებებში 5,5%-ით. 1971 წ. დეკემბერში დოლარის დევალვაციამ მსოფლიო ბაზარზე გაზარდა ამერიკული საქონლის კონკურენტუნარიანობა.

მესამე ეტაპზე (1973 წ. იანვარი – ივნისი) ფასებსა და ხელფასებზე სახელმწიფოს პირდაპირი კონტროლი მოიხსნა. ვარაუდობდნენ, რომ მეწარმეები და პროფკავშირები იმისათვის, რომ არ გაზრდილიყო ინფლაციის დონე, ნებაყოფლობით დაცავდნენ ფასების ზრდის შეზღუდვას 2,5%-მდე წლიურად. მაგრამ ეს ვარაუდი არ გამართლდა და 1973 წ. გაზაფხულზე ინფლაციის ზრდის ტემპმა შეადგინა 8,2%. ამან აიძულა მთავრობა კვლავ 60 დღით გაეყვინა ფასები, რომ შემდეგ გადასულიყო კონტროლის ახალ სისტემაზე.

ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის მეოთხე ეტაპი ჩაიშალა, ვინაიდან 1974 წ. 30 აპრილს სტაბილიზაციის შესახებ კანონის მოქმედების ვადა ამოწურა. ამ დროისათვის ფასები სწრაფად იზრდებოდა, რაც ნაწილობრივად დაკავშირებული იყო 1973 წ. ივლისში ახალი აგრარული კანონის მიღებასთან, რომლითაც მოიხსნა ყოველგვარი შეზღუდვა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების წარმოებაზე. 1973 წ. აგვისტოში სპეციალურმა ეკონომიკურმა კომისიამ აღიარა, რომ ყოველი ცდა თავი გაერთმიათ ინფლაციისათვის წარუმატებელი აღმოჩნდა.

ნიქსონის აღმინისტრაციის სოციალური პოლიტიკა განსხვავდებოდა დემოკრატიების „სიღარიბესთან ბრძოლის“ პო-

ლიტიკისაგან. შემცირდა ასიგნებანი პროფესიულ-ტექნიკურ სწავლებაზე, დახმარება ეთნიკურ უმცირესობაზე. ფედერალური მთავრობის ხარჯების შემცირებას თან ახლდა მოწოდებანი გაძლიერებულიყო შტატების და მუნიციპალიტეტების, ასევე კერძო კაპიტალის როლი სოციალური პოლიტიკის სფეროში, მთავრობა ითვალისწინებდა მოსახლეობის იმ ფენების ინტერესებს, რომელთაც არ შეეძლოთ თავისთავის უზრუნველყოფა.

1973 წ. ბოლოს აშშ-ის ეკონომიკაში ვითარება გაამწვავა მსოფლიო ენერგეტიკულმა კრიზისმა. კრიზისი თავის მხრივ გამოწვეული იყო მსოფლიოში მიმდინარე პოლიტიკური მოვლენებით, რასაც თან სდევდა ეკონომიკური სანქციები და ნავთობზე ფასების მკვეთრი მომატება. 1973 წ. ოქტომბერში დაიწყო არაბეთ-ისრაელის ომი, რომლის დროსაც არაბეთი მოითხოვდა 1967 წ. ოკუპირებული ტერიტორიებიდან ისრაელის ჯარების გაყვანას, მათ ერთბაშად შეწყვიტეს ნავთობის მიწოდება აშშ, იაპონიასა და დასავლეთ ევროპის უმეტეს ქვეყნებში, ვინაიდან აშშ მოხმარებული ნავთობის 1/3 შედიოდა არაბეთის სახელმწიფოდან, შეწყვეტამ მტკივნეული დარტყმა მიაყენა ქვეყნის ეკონომიკას. 1974 წ. გაზაფხულზე აშშ-ის სახელმწიფო მდივნის კისინჯერის ჩარევის შედეგად, მიღწეულ იქნა შეთანხმება არაბეთის ტერიტორიიდან ისრაელის ჯარების გაყვანის შესახებ. არაბეთის ქვეყნებმა შეწყვიტეს ბოიკოტი ნავთობის მიწოდებაზე. თუმცა ნავთობის ექსპორტიორი ქვეყნების ორგანიზაციაში მათი ზეწოლის შედეგად მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება ნავთობის ფასის მომატების შესახებ 3-დან 11,65 დოლარამდე 1 ბარელზე (1 ბარელი (ნავთობის) = 159 ლიტ. ღმ.).

ენერგეტიკულმა კრიზისმა გამოიწვია მსოფლიო კაპიტალისტური მეურნეობის 1973-1975 წწ. კრიზისი. აშშ-ში ეს კრიზისი უფრო მწვავე ფორმით გამოვლინდა, ვიდრე სხვა განვითარებულ ქვეყნებში; მაგრამ თავისი მანევრებლებით წამორიგებოდა 1929-1933 წწ. „დიდ დეპრესიას“.

კრიზისის დროს შეჩერდა წარმოების ზრდა, რასაც თან ახლდა ფასების და ინფლაციის ზრდა, თუმცა უმუშევრობისა და შრომის სარესერვო არმიის გაზრდამ არ გამოიწვია ხელფასე-

ბის შემცირება; წარმოების ციკლური კრიზისი გადაიზარდა სტრუქტურულ, სანედლეულო და სავალუტო-საფინანსო კრიზისში.

სამრეწველო წარმოების დაცემამ მოიცვა პრაქტიკულად მრეწველობის ყველა, მათ შორის ახალგაზრდა დარგებიც: ელექტრონული, აეროსმოსური და სხვ. გაკოტრებულთა შორის აღმოჩნდა არა მარტო წერილი და საშუალო ფირმები, არამედ უმსხვილესი სარკინიგზო და სავაჭრო კომპანიები, საბანკო კორპორაციები. კომერციული ბანკების ზარალმა შეადგინა 2 მლრდ. დოლარი, ხოლო კორპორაციების საერთო დაეკლავებამ – 1 ტრილიონი დოლარი, რამაც 15-ჯერ გადააჭარბა მათ მოგებას გადასახადების გამოქვითვის შემდეგ. გაკოტრების ზღვარზე იყვნენ საავიაციო მრეწველობის ლიდერი ფირმები და ავიასატრანსპორტო კომპანიები.

ნავთობზე ფასის ზადამ მარტო 1974 წ. გამოიწვია თითქმის მთელ სამრეწველო საქონელზე 10%-იანი ფასების ზრდა. ხელფასის მატება მიკვეთრად წამორჩებოდა ფასების, გადასახადების და ინფლაციის ზრდას. კრიზისის შედეგად აშშ-ის მეურნეობაში დასაქმებულთა რაოდენობა შემცირად 2 მლნ. კაცით, ხოლო სრული უმუშევრების რაოდენობამ 8 მლნ. კაცს მიაღწია. უმუშევართა შორის ჭარბობდა ახალგაზრდები, ქალები, ეროვნული უმცირესობები და შავკანიანი ამერიკელები.

კრიზისმა მთლიანად გამოაველინა ქვეყნის დამოკიდებულება იმპორტზე და საგარეო სავაჭრო კონიუნქტურას. კრიზისმა მსოფლიო ბაზრებზე გაამწვავა განვითარებული კაპიტალისტური ქვეყნების მეტოქეობა. მნიშვნელოვან დარგებში აშშ შეაეწიწროვა გფრ-მა და იაპონიამ. ნავთობზე მსოფლიო ფასების მომატებამ გამოიწვია სავაჭრო ბალანსის უზარმაზარი დეფიციტი, რამაც თავის მხრივ ხელი შეუწყო დოლარის პოზიციების შესუსტებას მსოფლიო სავალუტო ბაზარზე. კრიზისის სიღრმემ და მასშტაბურობამ, პრობლემების სირთულემ თავსარი დასცა ამერიკის ხელისუფლებას. აშშ-ში სულ უფრო ხმამაღლა გაისმოდა მოწოდებები სახელმწიფოს ომის-შემდგომი პოლიტიკის საფუძვლიანი გადასინჯვის და სოციალურ-ეკონომიკურ სფეროში რუსველტის მემკვიდრეობის რევიზიის შესახებ.

ეკონომიკურ კრიზისთან ერთად წარმოიშვა მწვავე პოლიტიკური კრიზისი, რაც დაკავშირებული იყო სასტუმრო „უოტერჰეიტი“ მიმდინარე გამოძიებასთან. რესპუბლიკურ ადმინისტრაციას აღანაშაულებდნენ კორუფციაში, პოლიტიკურ შიონაჟში საკუთარი პარტიის სასარგებლოდ, ფინანსურ დანაშაულებებში და ა.შ. „უოტერჰეიტის“ აურსაურის გამო, რომელიც წარმოადგენდა ამერიკის საზოგადოებაში მომწიფებული ღრმა ეკონომიკური და პოლიტიკური წინააღმდეგობების შედეგს, პრეზიდენტი ნიქსონი 1974 წ. აგვისტოში იძულებული იყო გადამდგარიყო.

მორიგ არჩევნებამდე აშშ-ის პრეზიდენტად დაინიშნა ვიცე-პრეზიდენტი ჯ. ფორდი. ფორდის თეთრ სახლში ხანმოკლე მოსვლამ გამოავლინა მისი სრული არაკომპეტენტურობა ეკონომიკის მართვაში. არ ჰქონდა რა სერიოზული ეკონომიკური პროგრამა, ის აცხადებდა, რომ მთავარ პრობლემას წარმოადგენდა ინფლაცია და პატრიოტულად განწყობილ მოქალაქეებს მოუწოდებდა, რომ ინფლაციასთან ბრძოლაში გამოეყვლინათ თავიანთი მსადგოფნა. ამავე დროს აშშ-ის ეკონომიკაში გრძელდებოდა წარმოების ვარდნა, ხოლო უმუშევართა რაოდენობამ გადააჭარბა სამუშაო ძალის 9%-ს.

1976 წ. ხელისუფლების სათავეში მოვიდა დემოკრატი ადმინისტრაცია ჯ. კარტერის მეთაურობით. კარტერი იმ უამრავი პრობლემის წინაშე აღმოჩნდა, რომლებიც გროვდებოდა აშშ-ში 70-იანი წწ. დასაწყისიდან. წარმოების ზრდა მიმდინარეობდა ნელა და წელიწადში შეადგენდა 1,5%. ინფლაციის დონემ შეადგინა 6%, ხოლო უმუშევრობამ – 8%. მთავრობამ დემოკრატი ფორდის ადმინისტრაციისაგან ფედერალური ბიუჯეტი მიიღო მნიშვნელოვანი, 66 მლრდ. დოლარზე მეტი დეფიციტით, დეფიციტური იყო ასევე საგარეო-სავაჭრო ბალანსი, გადასაწყვეტი იყო ქვეყნის ენერგეტიკული უზრუნველყოფის საკითხიც.

კარტერის ეკონომიკური პოლიტიკის უმთავრესი მიზანი იყო 1981 წლისათვის მიეღწია დაბალანსებული ფედერალური ბიუჯეტისათვის. პირველ რიგში უნდა დაეძლიათ ინფლაცია და უმუშევრობა. ბიზნესისთვის ინვესტიციების სტიმულირების მიზნით კონგრესში წარმოდგენილ სამთავრობო პროგრამა-

ში გათვალისწინებული იყო საგადასახადო შეღავათები. ამავდროულად ადმინისტრაციამ მხარი დაუჭირა ასიგნებათა გადიდებას საზოგადოებრივ სამუშაოთა სისტემის გასაფართოებლად, რაც დამატებითი სამუშაო ადგილების შექმნას უზრუნველყოფდა. ასევე ასიგნებანი უნდა გაზრდილიყო საწარმოო სწავლების ორგანიზებასა და უმუშევართა საკვალი-ფიკაციო გადამზადებაზე.

კარტერის ადმინისტრაციამ, თელიდა რა ეკონომიკური პოლიტიკის ერთერთ პრიორიტეტულ მიმართულებად ენერგეტიკული პრობლემების გადაწყვეტას, 1974 წ. კონგრესში წარმოადგინა ენერგეტიკული პროგრამა. პროგრამა ითვალისწინებდა ნავთობის და ნახშირის წარმოების გადიდებას ქვეყნის შიგნით; ნავთობის მსხვილი სტრატეგიული მარაგების შექმნას; მრეწველობასა და ყოფა-ცხოვრებაში ნავთობის ეკონომიური ხარჯვის ძიებას; სახელმწიფოს მიერ ხელი უნდა შეწყობოდა ახალი სახის საწვავისა და ენერგიის წყაროების შემუშავებას და წარმოებას. კონგრესმა დებატების შემდეგ ენერგეტიკული პროგრამის დიდი ნაწილი მიიღო. ნავთობის მრეწველების სასარგებლოდ გაუქმდა ნავთობის და გაზის ფასებზე სახელმწიფოს კონტროლი, ამავე დროს დაწესდა გადასახადი დამატებით მოგებაზე, რაც მიიღეს ნავთობის კომპანიებმა ამ ახალი შეღავათებით. მიიღეს ზომები ნახშირის მოპოვების გადიდების წახალისებისათვის და საწარმოებში, საცხოვრებელ სახლებსა და ტრანსპორტზე საწვავისა და ენერგიის გამზომ მოწყობილობათა სავალდებულო დამონტაჟებისათვის. ენერგიის და საწვავის ახალი წყაროების დამუშავების მიზნით შეიქმნა სინთეტიკური საწვავის საწარმოო კორპორაცია, რისთვისაც სოლიდური სახსრები გამოიყო.

1978 წ. კარტერმა წარმოადგინა ანტიინფლაციური პროგრამა. მისი მთავარი მიმართულება გახდა „ნებაყოფლობითი შეზღუდვის“ იდეა, რომლის თანახმადაც კერძო ბიზნესს თავი უნდა შეეკავებინა პროდუქციაზე ფასების მომატებისგან, ხოლო პროფკავშირებს – მუშათა ხელფასის მომატებისათვის ბრძოლისგან. ანტიინფლაციური პოლიტიკა ასევე ითვალისწინებდა ფედერალური მთავრობის ხარჯების შემცირე-

ბას. გაიყინა სახელმწიფო მოსამსახურეთა ხელფასები, შემცირდა ასიგნებანი სოციალურ მოთხოვნილებებზე. მთავრობის ამგვარი პოლიტიკა შედეგიანი აღმოჩნდა, აშშ-ში წარმოება რამდენადმე გაიზარდა. 1977-1979 წწ. შუახანებამდე ერთობლივი ეროვნული პროდუქციის ზრდის საშუალო წლიურმა ტემპებმა შეადგინა 4%, ქვეყანაში უმუშევრობა შემცირდა სამუშაო ძალის 5,8%-მდე. ეერ მოხერხდა მხოლოდ ინფლაციის დონის შემცირება.

კარტერის ადმინისტრაციის ანტიინფლაციურ პოლიტიკას ხელს უშლიდა სამხედრო ხარჯების სწრაფი ზრდა. დამტკიცებულ იქნა ახალი მსხვილი სამხედრო პროგრამები (საკონტინენტთაშორისო რაკეტები, ყრთოსანი რაკეტები, სტრატეგიული ბომბდამშენები და ა.შ.), რამაც გამოიწვია გამალებული შეიარაღება. 1980 წ. სამხედრო ხარჯები 5%-ით გაიზარდა.

ინფლაცია იქცა ამერიკის ეკონომიკის ხანგრძლივ უბედურებად. თუ 1977 წ. მისი საშუალოწლიური დონე იყო 6,5%, 1979 წ. – თითქმის 13%, ხოლო 1980 წ. იანვარში – 18% გახდა. ინფლაციისგან ეველაზე მეტად დაზარალდნენ ღარიბები, პენსიონერები და ფიქსირებული შემოსავლის მქონე პირები.

დემოკრატიკა პოლიტიკოსებმა ეერ შეძლეს ბიუჯეტის დაბალანსება. 1981 წ ბიუჯეტის დეფიციტმა 59,6 მლრდ. დოლარი შეადგინა.

70-იანი წლების ბოლოს ამერიკის ეკონომიკის სხვა პრობლემებმაც იშინა თავი. გაღრმავდა ზოგიერთი დარგის სტრუქტურული კრიზისი. აშშ-ის წილი კაპიტალისტური მსოფლიოს სამრეწველო წარმოებაში შემცირდა 1960 წ. 42%-დან 1980 წ. – 36,7%-მდე. ასევე შემცირდა მისი წილი ექსპორტის საერთო მოცულობაში შესაბამისად 18%-დან – 13%-მდე. გამწავდა კონკურენცია დასავლეთევროპულ და იაპონურ მონოპოლიებთან, როგორც საერთაშორისო, ასევე აშშ-ის საშინაო ბაზარზე. ეკონომიკური ზრდის ტემპის შენელებამ ქვეყანა მიიყვანა იქამდე, რომ მთლიანი ეროვნული პროდუქტის დონე ერთ სულ მოსახლეზე აშშ-ში იყო უფრო დაბალი, ვიდრე გერმანიაში, ინგლისში, საფრანგეთში და თითქმის 15%-ით გადააჭარბა იაპონიამ.

ამრიგად, კარტერის ადმინისტრაციამ ვერ შეძლო ქვეყნის 70-იანი წლების ვერც ერთი მწვავე პრობლემის გადაწყვეტა. მისი მოღვაწეობა ამერიკელი ისტორიკოსების მიერ ფასდება, როგორც „უფერული“, ხოლო თვით პრეზიდენტი, როგორც გრანდიოზული პროგრამების ავტორი, რომელთაგან ვერც ერთის ბოლომდე მიყვანა ვერ შეძლო.

4. ეკონომიკური რეგულირების კონსერვატიულ მოდელზე გადასვლა. ეკონომიკური განვითარების შედეგები 90-იან წლებში

აშშ-ის ეკონომიკაში 40 წლის განმავლობაში (1948-1988 წწ.) მომხდარი ცვლილებების გამოკვლევა გვჩვენებს, რომ აშშ მთავრობა ატარებდა სხვადასხვა მაკროეკონომიკურ პოლიტიკას. რესპუბლიკური პარტიის წარმომადგენელთა (ეისენჰაუერი, ნიქსონი, ფორდი, რეიგანი) მმართველობისას ხდებოდა წარმოების დაცემა, ხოლო დემოკრატების (ტრუმენი, კენედი, ჯონსონი, კარტერი) მმართველობისას ეკონომიკა განიცდიდა აღმავლობას. ასეთი კანონზომიერება დაკავშირებული იყო თითოეული ადმინისტრაციის განსხვავებულ მიდგომასთან ინფლაციისა და უმუშევრობისადმი. რესპუბლიკელები ტრადიციულად ქვეყნისათვის საშიშად თვლიდნენ ინფლაციას, ამიტომ ხელისუფლებაში მოსვლისთანავე იწყებდნენ ანტიინფლაციური პოლიტიკის გატარებას ეკონომიკური ზრდის შეწყვეტის გზით. დემოკრატები კი მთავარ ყურადღებას უთმობდნენ წარმოების გაფართოებას და უმუშევრობის შემცირებას, რაც სტიმულს აძლევდა ინფლაციას. ამრიგად, ორივე პარტიის განსხვავებული ეკონომიკური პოლიტიკა განაპირობებდა ამერიკის ეკონომიკის არამდგრადობას.

70-იანი წლების ეკონომიკურმა სიძნელეებმა ეჭვის ქვეშ დააყენა საბაზრო ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების სისტემის სისწორე და მოითხოვა სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკის გადასინჯვა. არსებული სისტემა შეიცვალა სახელმწიფო რეგულირების კონსერვატიული ვარიანტით, რომ-

ელიც განხორციელდა პრეზიდენტ რ. რეიგანის ადმინისტრაციის მმართველობის წლებში (1981-1988 წწ.) და მიიღო „რეიგანომიკის“ სახელწოდება.

„რეიგანომიკა“ წარმოადგენს ნეოკონსერვატიული პოლიტიკის ერთერთ ვარიანტს, რომელიც 80-იანი წლების განმავლობაში და 90-იანი წლების დასაწყისში ყველა განვითარებულმა კაპიტალისტურმა ქვეყანამ გამოიყენა. პირველ რიგში დადგა წარმოების რაციონალიზაციის, მისი სტრუქტურული და ტექნოლოგიური გარდაქმნის, კაპიტალის ინტერნაციონალიზაციის გაძლიერების საკითხი. მაგალითად, ახალი ტექნოლოგიების დანერგვა მოითხოვდა უფრო მოქნილ სახელმწიფო რეგულირებას, სახსრების დიდი რაოდენობით დაგროვებას მოწინავე დარგებში მისი ინვესტირებისათვის, სამუშაო ძალის კვალიფიკაციის შეცვლისათვის, ეკოლოგიური და სოციალური პრობლემების ახლებურად გადაწყვეტისთვის.

ამერიკის ეკონომიკის გაჯანსაღებისათვის 1980 წ. რეიგანის ადმინისტრაციამ წამოაყენა ღონისძიებათა მთელი კომპლექსი სახელწოდებით „ახალი დასაწყისი ამერიკისათვის. ეკონომიკური აღორძინების პროგრამა“, რომელიც ემყარებოდა ამერიკელი ეკონომისტის მილტონ ფრიდმენის მონეტარულ თეორიას. იგი მოიცავდა შემდეგ ძირითად დებულებას:

- 1) კორპორაციებზე გადასახადებისა და პირადი საშემოსავლო გადასახადების შემცირება;
- 2) მთავრობის ხარჯების ზრდის შეზღუდვა სოციალური პროგრამის შემცირების ანგარიშზე;
- 3) სამეწარმეო საქმიანობის დერეგულირება;
- 4) ინფლაციის დასაძლევად მკაცრი საფინანსო-საკრედიტო პოლიტიკის გატარება.

რეიგანის პროგრამის განხორციელებისას წარმოიშვა სერიოზული სიძნელეები. 1980-1982 წწ. ქვეყნის ეკონომიკა მოიცვა ახალმა ეკონომიკურმა კრიზისმა, რომელმაც ფირმებზე უფრო ძლიერი გავლენა მოახდინა, ვიდრე 1973-1975 წწ. კრიზისმა. 1982 წ. განმავლობაში აშშ-ის გადამმუშავებელ მრეწველობაში საწარმოო სიმძლავრეების 30% უმჩქედოდ იყო. მდგომარეობა მკვეთრად გაუარესდა ავტომობილმშენებ-

ლობაში, საცხოვრებელი სახლების მშენებლობაში, მოხმარების საგნების მწარმოებელ დარგებში. წარმოების მოცულობა შემცირდა შავ მეტალურგიასა და ქიმიურ მრეწველობაში. მრავალი მსხვილი კომპანია აღმოჩნდა ფინანსური პრობლემების მარწყუხებში. უმუშევრობამ მოიცვა სამუშაო ძალის 10%-ზე მეტი.

რეიგანის ეკონომიკური პოლიტიკის პირველი ნაბიჯი იყო გადასახადების შემცირება. კონგრესმა მიიღო კანონი სამი წლის განმავლობაში საშემოსავლო გადასახადების 25%-ით შემცირების შესახებ, ასევე სოციალურ მომსახურებაზე ფედერალური ხარჯების შემცირების შესახებ. ვარაუდობდნენ, რომ გადასახადების შემცირების შედეგად გაიზრდებოდა ინვესტიციები წარმოებაში, რაც შექმნიდა ახალ სამუშაო ადგილებს, გაზრდიდა ეროვნულ პროდუქტს და ყოველივე ამის შედეგად, მიუხედავად დასაბეგრი განაკვეთების შემცირებისა, გადასახადებით მიიღებდა დიდ შემოსავლებს.

სოციალური პოლიტიკის სფეროში წამოყენებულ იქნა „ახალი ფედერალიზმის“ პროგრამა. ამ პროგრამის თანახმად გაიყო ხელისუფლების ფედერალური, შტატების და ადგილობრივი ორგანოების ფუნქციები. მთავრობას უნდა აედო პასუხისმგებლობა ორი პროგრამის შესრულებაზე: მრავალშვილიან ოჯახებზე დახმარებასა და მათთვის კვების ტაღონების განაწილებაზე და ღარიბებისათვის სამედიცინო დახმარებაზე. დანარჩენი 44 სოციალური პროგრამა განსახორციელებლად გადაეცა შტატებს, შეიქმნა ფედერალური ფონდი ოთხი წლის მანძილზე მათი დამატებითი დაფინანსებისათვის.

რეიგანის ადმინისტრაციის მმართველობის პირველი ვადის ბოლოს ინფლაცია დაეცა 4%-მდე. ქვეყანაში შესუსტდა ფულადი სახსრების შენერების პოლიტიკა. რამდენადმე შემცირდა საპროცენტო განაკვეთები, გააღვილდა სახლების და ავტომობილების შესყიდვის დაფინანსება. უმუშევრობა შემცირდა სამუშაო ძალის 8%-მდე. ამასთან, მიუხედავად გადასახადების შემცირებისა, ეკონომიკაში არ მოხდა ინვესტიციების სავარაუდო გამოცოცხლება, რომელიც მოსალოდნელი იყო ინფლაციის შემცირების შემთხვევაში. აღსანიშნავია

ისიც, რომ გაიზარდა სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტი და შეადგინა 200 მლნ. ლოლარი, უმთავრესად სამხედრო მიზნებისათვის ხარჯების გადიდების შედეგად.

რეიგანის საშინაო პოლიტიკის ძირითადი მიზანი – ფედერალური მთავრობის მოქმედების სფეროს შეკვეცა განსაკუთრებით კი სოციალურ სფეროში, საშემოსავლო გადასახადების შემცირება, შეიარაღებული ძალების გაძლიერება არ შეცვლილა მეორე ეადით მისი თეთრ სახლში ყოფნის პერიოდში.

1986 წლის „საშემოსავლო გადასახადების შესახებ“ კანონის შესაბამისად პირადი საშემოსავლო გადასახადების მაქსიმალური ზღვარი შემცირდა 50-დან 28%-მდე, ხოლო კორპორაციების მოგებიდან – 46-დან 34%-მდე. კანონმა ფედერალური გადასახადების გადახდისაგან გაათავისუფლა მცირე შემოსავლების მქონე 6 მლნ. მოქალაქე. კანონის მიზანი იყო ისეთი სისტემის შექმნა, როდესაც თანაბარ შემოსავლიანი პირები გადაიხდიდნენ თანაბარ გადასახადებს. ამასთან ერთად ახალმა კანონმა შეარქია პროგრესული საგადასახადო დაბეგვრის პრინციპი, რომელიც 1913 წელს იყო შექმნილი. ახალი კანონი ითვალისწინებდა, რომ მაღალ შემოსავლიანი პირი გადაიხდიდა მეტ პროცენტს, ვიდრე დაბალ შემოსავლიანი. დაწესდა შემდეგი განაკვეთი: 15%-იანი საგადასახადო ბეგარა ოჯახზე, რომლის წლიური შემოსავალი 29750 დოლარზე ნაკლები იყო, ხოლო 28%-იანი – შემოსავლებზე, რომელიც აღემატებოდა ამ დონეს. ამ საგადასახადო პოლიტიკამ სტიმული მისცა საინვესტიციო აქტიუობას, გაამყარა ყველაზე მდიდარი ამერიკელების სტატუსი და მისცა შესაძლებლობა „საშუალო კლასს“ გაეუმჯობესებინა თავისი მატერიალური მდგომარეობა.

1980-იანი წლების დასაწყისში სახელმწიფო საკუთრებაში იმყოფებოდა სამხედრო და კოსმოსური ტექნიკის წარმოება, ინფრასტრუქტურის მრავალრიცხოვანი ობიექტები (შარავზები, არხები, გვირაბები, ხიდები და სხვ.), ელექტროსადგურები, განათლების და ჯანმრთელობის დაცვის დაწესებულებები, ასევე უზარმაზარი მიწის საეარგოლები (ქვეყნის მიწის ფართობის 40%-მდე) ეგრეთწოდებული საზოგა-

დოებრივი მიწის ფონდებიდან, რომელიც ჩამოყალიბდა XVIII-XIX საუკუნეებში. სახელმწიფო საწარმოებში იქმნებოდა ერთობლივი სასოგადოებრივი პროდუქტის 22%, სახელმწიფო სექტორში დასაქმებულთა რაოდენობამ შეადგინა 13 მლნ. ადამიანი.

1983 წ. აშშ-ში დაიწყო შეიღწლიანი სამეურნეო აღმავლობა, რომელიც მიმდინარეობდა ეკონომიკის ღრმა სტრუქტურული გარდაქმნების პირობებში, რაც დაკავშირებული იყო სამეცნიერო-ტექნიკური რევოლუციის ახალ ეტაპთან. რეალური ინვესტიციები ინფორმაციის დასამუშავებელ ტექნიკაზე (ელექტროგამთვლელი მანქანები, კავშირგაბმულობის მოწყობილობანი, საკონტროლო-საზომი და სამეცნიერო ხელსაწყოები) ყოველწლიურად გაიზარდა საშუალოდ 13%-ით.

1983-1989 წწ. აღმავლობის შედეგად მთლიანი ეროვნული შემოსავლის და პროდუქციის წარმოების რეალურმა მოცულობამ 1989 წ. კრიზისამდელ (1979 წ.) მაქსიმალურ დონეს თითქმის 28%-ით, პირადი მოხმარების საგნების მოცულობამ შესაბამისად 1/3-ით გადააჭარბა, რაც დაკავშირებული იყო დასაქმებულთა რაოდენობის გადიდებასთან. ამერიკის ეკონომიკაში შეიქმნა 17 მლნ.-ზე მეტი სამუშაო ადგილი, უმთავრესად მომსახურების სფეროში. უმუშევრობის დონემ შეადგინა 5% და იმყოფებოდა 1973 წ. შემდგომ პერიოდში ყველაზე დაბალ დონეზე. სამომხმარებლო მოთხოვნილების ზრდა მეტყველებდა მოსახლეობის შემოსავლების ზრდაზე, რაც სტიმულს აძლევდა სამეურნეო აღმავლობას.

სახელმწიფო რეგულირება გავრცელდა აგრარულ სექტორზეც, სახელმწიფო ცდილობდა მხარში ამოღებოდა ფერმერებს. მათგან მყარ ფასებში შეისყიდოდნენ ნამეტ პროდუქტს არმიის მოსამარაგებლად და საზღვარგარეთის ქვეყნების დასაზღვრებლად. გარდა ამისა, ახალისებდნენ სათესი სავარგულების კონსერვაციას და ამ გზით სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მოცულობის შემცირებას. ამის გამო ფერმერებს უხდიდნენ შესაბამის კომპენსაციას. ასეთი აგრარული პოლიტიკის გასატარებლად მთავრობა ხარჯავდა 7 მლრდ. დოლარს წელიწადში.

1983-1989 წწ. ეკონომიკური აღმავლობის მთავარი ფაქტორი იყო:

1) ეკონომიკის სრული სტრუქტურული გარდაქმნა, რამაც შექმნა პირობები ძირითადი კაპიტალის განახლებისა და გაფართოების დაჩქარებისათვის;

2) პირადი მოთხოვნების რეალური მოცულობის სტაბილური ზრდა;

3) დოლარის კურსის სტაბილიზაცია სხვა ქვეყნების ვალუტის შედარებით დაბალი დონესთან შეფარდებაში, რამაც აშშ ეკონომიკაში სხვა ქვეყნების უსარმაზარი საფინანსო რესურსების მიზიდვის საშუალება მისცა.

ამასთან ერთად 80-იან წლების აშშ-ის ეკონომიკის განვითარებაში შეინიშნება ნეგატიური მოვლენებიც. „რეიგანომიკის“ შედეგად აშშ-ის სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტმა შეადგინა 152 მლრდ. დოლარი, გასაღების გადამეტებამ შემოსავლებზე მიაღწია 5%. თითქმის ამდენივე იყო გასაღების სახელმწიფო ვალის მომსახურებაზე.

80-იან წლებში ყველაზე მდიდარი ამერიკელების შემოსავლები, რომლებიც შეადგენდნენ მთელი მოსახლეობის 1%, თითქმის გაორმაგდა, ამავე დროს ამერიკელების 70%-ის შემოსავლები უფრო ნაკლებად გაიზარდა. აშშ, რომელსაც 60-იან წწ. პქონდა მსოფლიოში ყველაზე მაღალი მანქანების ერთ სულ მოსახლეზე წარმოებული პროდუქციით, 1987 წ. – ამ მანქანებით გაასწრო 10 ქვეყანამ.

ამერიკელის საშუალო ხელფასი 90-იანი წწ. დასაწყისში იმყოფებოდა უკანასკნელი 30 წლის ყველაზე დაბალ დონეზე. 1990 წ. ამერიკელი მუშის საშუალო საათობრივი ანაზღაურება უტოლდებოდა 14,8 დოლარს, ნაცვლად დანიის – 17,9, გერმანიის – 21,5 და შვედეთის – 21,9 დოლარისა.

შესუსტდა აშშ-ის კონკურენტუნარიანობა მსოფლიო ეკონომიკაში. მან 1983 წ. შემდეგ დაკარგა კრედიტორის სტატუსი, რომელსაც ინარჩუნებდა 1917 წლიდან. აშშ გადაიქცა მოვალე ქვეყნად. 80-იანი წლების ამერიკის ეკონომიკის მნიშვნელოვანი ტენდენცია გახდა მისი მსოფლიო სამეურნეო კავშირში ინტეგრაციის დაჩქარება, ეკონომიკის „ავტონომიურიდან“ შედარებით უფრო „ღია ტიპზე“ გადასვლა, რომლისთვისაც დამახასიათებელია მსოფლიო მეურნეობის საერთო ტენდენციებსა და წინააღმდეგობებსუ დამოკიდებულების მაღალი ხარისხი.

80-იანი წწ. ბოლოს ყველაზე ხანგრძლივი აღმავლობის შემდეგ აშშ-ის ეკონომიკა შევიდა ზრდის ტემპების მკვეთრი შენელების ფაზაში. 1989-1992 წწ. ერთობლივი შიდა პროდუქტის რეალური მოცულობის საშუალოწლიურმა ზრდამ შეადგინა 1%, ნაცვლად 1982-1988 წწ. საშუალო 3,8%-სა.

1989-1992 წწ. ამერიკული ეკონომიკის დეპრესიული მდგომარეობა აიხსნება არა მარტო მოთხოვნის ძირითადი კომპონენტების შესუსტების, არამედ სპეციფიკური ფაქტორების ზემოქმედებითაც, რომელთაგან მნიშვნელოვანი იყო საფინანსო-საკრედიტო სფეროს კრიზისული პროცესები და სახელმწიფო სამხედრო შესყიდვების შემცირება.

80-იანი წლების ბოლოს ეკონომიკა გადაიტვირთა იმ დავალიანებათა მომსახურებით, რომელიც უკანასკნელი აღმავლობის წლებში დაგროვდა. 1992 წ. მოსახლეობის, სახელმწიფოს და კორპორაციების ხაერთო არასაფინანსო დავალიანებამ გადააჭარბა 11 მლრდ დოლარს, 80-იან წწ. იპოთეკურ დავალიანებათა დასაფარად გადახდის წილი ოჯახურ შემოსავლებში გაიზარდა 9-დან 13%-მდე.

ეკონომიკური ზრდის დამუხრუჭების ერთერთი ფაქტორი იყო სახელმწიფო სამხედრო მოთხოვნილებების შემცირება. 1988 წ.-დან სამხედრო ხარჯები განუწყვეტლად მცირდებოდა გარდა იმ პერიოდისა, რომელიც დაკავშირებული იყო სპარსეთის ყურეში კონფლიქტთან (1990 წ. ბოლო – 1991 წ. დასაწყისი). 1991 წ. სამხედრო წარმოების მოცულობა შემცირდა 6,6%-ით.

დაცემა 1990 წ. ოქტომბრიდან 10 თვე გაგრძელდა. სამრეწველო წარმოება შემცირდა 2%-ით. იგი შეეხო ძირითადად საავტომობილო წარმოებას, რაც დაკავშირებული იყო აშშ-ში იაპონური ფირმების გაძლიერებასთან. 1991 წ. ამ ღარგის წარმოების მოცულობა 1988 წ. შედარებით შემცირდა 14,3%-ით. ამით აიხსნება იმავე პერიოდში 9,7%-ით მეტალურგიული წარმოების დაცემაც. მშენებლობაში კრიზისმა გამოიწვია სამშენებლო მასალების წარმოების შემცირება. 1990-1991 წწ. ხე-ტყის დამამუშავებელი წარმოების პროდუქცია შემცირდა 10%-ით, ლითონკონსტრუქციების – 6,4%-ით, საყოფაცხოვრებო ტექნიკის, ხალხინების და აუეჯის – 27%-ით.

შედარებით უკეთეს მდგომარეობაში აღმოჩნდა ძლიერ ექსპორტზე ორიენტირებული დარგები: ელექტროტექნიკური მანქანათმშენებლობა, ხელსაწყოთმშენებელი, რომელთა პროდუქციაზე მოთხოვნა შენარჩუნებულ იქნა. საექსპორტო ექსპანსია ხელს უწყობდა დოლარის კურსის შედარებით დაბალ დონეზე სტაბილიზაციას 80-იანი წლების ბოლოს და 90-იანი წლების დასაწყისში. გაიზარდა ამერიკელ მეწარმეთა კონკურენტუნარიანობა. 1989-1991 წწ. ყოველწლიურად 12%-ით იზრდებოდა მოწყობილობათა გატანა, რომელიც შეადგენდა აშშ-ის საგარეო ვაჭრობის მოცულობის 40%-ს. იგი განაპირობებდა მთლიანად ექსპორტის დანქარებული ზრდის ტემპს. ამავე დროს შენეულა იმპორტი აშშ-ში. 1991 წ. საგაჭრო ბალანსის დეფიციტი შემცირდა 74 მლრდ. დოლარამდე ნაცვლად 1987 წ. 159,7 მლრდ. დოლარისა. საგადასახდელ ბალანსის დეფიციტი ათწლეულში დაეყვანილ იქნა 8,6 მლრდ. დოლარამდე.

ეკონომიკური დაცემის ხანგრძლივობა აიხსნება იმითაც, რომ პირველად ომისშემდგომ წლებში კრიზისმა მოიცვა არამატერიალური წარმოების დარგების მნიშვნელოვანი ნაწილი. შემცირება დაიწყო მომსახურების სფეროში, უმუშევრობის საშუალო ნორმამ მიაღწია სამუშაო ძალის 7,3%-ს.

90-იანი წლების დასაწყისში მწვავე ეკონომიკურ პრობლემად იქცა სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტი – 290 მლრდ. დოლარი, 4 მლრდ. დოლარამდე მსარდი სახელმწიფო ვალი, რამაც გამოიწვია ქვეყანაში საინფესტიციო აქტივების შემცირება; აშშ გადაიქცა უმსხვილეს მოვალე ქვეყნად.

1992 წლის ნოემბერში ხელისუფლების ხათავეში მოვიდა პრეზიდენტი კლინტონი. დემოკრატიული ადმინისტრაციის მთავარ ამოცანას წარმოადგენდა ეკონომიკის გაჯანსაღება საინფესტიციო პროცესების სტიმულირების გზით.

კლინტონის ეკონომიკური სტრატეგია ხასიათდება შემდეგი ნიშნებით:

1) ხანგრძლივ პრობლემებზე ყურადღების გამახვილება, მონეტარული პოლიტიკისგან განსხვავებით ფისკალური ზომების აქტიური გამოყენება;

2) სახელმწიფო რეგულირების გამოყენება სამეცნიერო-კვლევითი და საცდელ-საკონსტრუქტორო სამუშაოების მხარ-

დასაჭერად, სახელმწიფო ინფრასტრუქტურის გამოყენება მცირე ბიზნესის საქმიანობისათვის ხელსაყრელი პირობების შექმნის მიზნით;

3) სახელმწიფოს როლის გაძლიერება სოციალური პრობლემების გადაწყვეტაში.

დემოკრატიკულ ადმინისტრაციის მიერ დამუშავებული ეკონომიკის სტაბილიზაციის გეგმა შედგებოდა სამი ძირითადი პროგრამისაგან:

1) ეკონომიკის სტიმულირების მოკლევადიანი პროგრამა, რომელზედაც გამოიყო 30 მლრდ დოლარი. მისი ძირითადი ამოცანა იყო სამუშაო ადგილების რაოდენობის გაზრდა განათლების სისტემის განვითარების გზით;

2) გრძელვადიანი საინვესტიციო პროგრამა, რომელიც გათვლილი იყო 1993 წლის შემდგომ 4 წლიან პერიოდზე, პროგრამა ითვალისწინებდა კერძო ინვესტიციებისთვის შეღავათებს და მის სტიმულირებას, მეურნეობის მნიშვნელოვან დარგებში მიზნობრივ კაპიტალდაბანდებებს. მის განსახორციელებლად გამოყოფილ იქნა 140 მლრდ. დოლარი;

3) საბიუჯეტო დეფიციტის შემცირების პროგრამა, რაც წარმოადგენდა გრძელვადიანი ეკონომიკური ზრდის პირობას. გათვალისწინებული იყო სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტის შემცირება 1997 წლამდე 500 მლრდ დოლარით, 1997 წელს კი – 140 მლრდ დოლარით, მთლიან ეროვნულ პროდუქტში ბიუჯეტის დეფიციტის წილის შემცირება 1994 წ. 5,4%-დან 2,7%-მდე 1997 წელს.

1992 წელს აშშ-ში დაიწყო ეკონომიკური აღმავლობა, რომლის დამახასიათებელ ნიშანს წარმოადგენდა შედარებით ნელი, მაგრამ სტაბილური და დაბალანსებული ზრდა. მთლიანი შიდა პროდუქტის რეალური ზრდა 1992-1996 წწ. მერყეობდა 2-2,7% საზღვრებში. 90-იან წლებში სამომხმარებლო მოთხოვნილების საერთო შენელების ფონზე 80-იან წწ. შედარებით, შენარჩუნდა და გაიზარდა კიდევც აშშ-ის მოსახლეობის შედარებით უზრუნველყოფილი ნაწილის მყარი მოთხოვნილება. 1996 წ. მოსახლეობის მიერ ხანგრძლივი სარგებლობის საქონლის შესყიდვის მოცულობა 1991 წ. შედარებით გაიზარდა 33,5%-ით, ხოლო ინვესტიციების მოცულობა საცხოვრებელ ბინებზე – 42%-ით.

ამასთან ერთად აშშ-ში 90-იანი წწ. ეკონომიკური აღმავლობის საფუძველი მნიშვნელოვან წილად გახდა საინვესტიციო მოთხოვნილების ზრდა, რომელიც განპირობებული იყო წარმოების ტექნიკური განახლების აქტიური პროცესით თანამედროვე კომპიუტერული ტექნიკის ბაზაზე. 1992-1996 წწ. ეკონომიკაში კერძო ინვესტიციების მოცულობა გაიზარდა 37%-ით ნაცვლად 80-იანი წწ. მეორე ნახევრის 3%-ისა.

კლინტონის პრეზიდენტობის პირველ ოთხ წელიწადში ბიუჯეტის დეფიციტი 63%-ით შემცირდა და შეადგინა 107,3 მლრდ. დოლარი. ეს შედეგი მიღწეულ იქნა პრეზიდენტის რეალისტური, მეარი საბიუჯეტო მაკროეკონომიკური პოლიტიკით, ასევე ეკონომიკური აღმავლობითაც. პირველად მრავალი წლის შემდეგ დაეცა ინფლაციის (2,7%) და უმუშევრობის (5,6%) დონე. ქვეყანაში შეიქმნა 6 მლნ. ახალი სამუშაო ადგილი, უფრო ეფექტურად ამუშავდა ბიზნესი, გაფართოვდა საგარეო ვაჭრობა.

ქვეყანაში შეიქმნა ხელსაყრელი ვითარება არჩევნებში პრეზიდენტის ხელმეორედ არჩევისათვის. 1996 წ. 5 ნოემბერს იგი არჩეული იქნა მეორე ოთხწლიანი ვადით. კლინტონს ხმა მისცა ამომრჩეველთა 49%-მა. არჩევნების დღეს გამოკითხვის პროცესში ამომრჩეველთა 33% აღნიშნავდა, რომ 1992 წ. შედარებით მისი მდგომარეობა გაუმჯობესდა და მხოლოდ 20% - გაუარესდა, ამომრჩეველების 56% ეკონომიკის მდგომარეობა შეაფასა, როგორც შესანიშნავი ან კარგი.

ქვეყანაში ეკონომიკის სერიოზულ პრობლემად კვლავ რჩებოდა საგარეო სავაჭრო ბალანსის დეფიციტი. 1992-1996 წწ. საქონლის და მომსახურების იმპორტის მოცულობა, შესაძარ ფასებში გაიზარდა 50%-ზე მეტად, ხოლო ექსპორტი - შემცირდა თითქმის ორჯერ, რის შედეგადაც კერძო ექსპორტის უარყოფითი სიდიდე გაიზარდა 1992 წლის 29,5 მლრდ.-დან 1996 წლის 117,1 მლრდ. დოლარამდე. ეს ძირითადად მოხდა ინდუსტრიულად განვითარებული დასავლეთ ევროპის ქვეყნებთან, ასევე კანადასთან და იაპონიასთან. ვაჭრობაში პასივების გადიდების ანგარიშზე. იაპონიასთან ვაჭრობაზე მოდიოდა ამერიკის სავაჭრო ბალანსის პასიური ხალღო 40%.

საგარეო სავაჭრო ბალანსის დეფიციტის პრობლემის გადასაწყვეტად აუცილებელი გახდა იაპონიასთან საგარეო-ეკონომიკური წინააღმდეგობების დარეგულირება, სამხრეთ კორეასთან, ჩინეთთან, ევროპის თანამეგობრობის ქვეყნებსა და კანადასთან საქონლისა და მომსახურების ექსპორტის გაფართოება.

ამრიგად, "შემოაღნიშნულ პერიოდში აშშ-ის ეკონომიკური განვითარების გამოცდილება ცხადყოფს, რომ პრობლემების გადაწყვეტა დამოკიდებულია არა მხოლოდ არჩევნებსა და სახელმწიფო პოლიტიკურ ბერკეტებზე, არამედ მის პოტენციურ შესაძლებლობებზე ადაპტაცია მოახდინოს ახალ მსოფლიო სამეურნეო პირობებში, სახელმწიფო ურთიერთდამოკიდებულების გათვალისწინებით.

ვახასიათებთ რა აშშ-ის ეკონომიკას XX ს. ბოლოს, უნდა აღინიშნოს, რომ იგი მსოფლიოში ყველაზე სრულფასოვანი და ეფექტურია. უკანასკნელ ათწლეულში მან შეძლო ახალ პირობებში ადაპტაცია და შეინარჩუნა ლიდერობა განვითარებულ ქვეყნებს შორის. ტრანსეოცენულმა კორპორაციებმა, რომლებიც სათავეში უდგანან ამერიკის კაპიტალს, მამოყალიბეს "უზარმაზარი, მთელი მსოფლიოს მომცველი ე.წ. აშშ-ის „მეორე ეკონომიკა“.

სამეცნიერო-ტექნიკური რევოლუციის გავლენით აშშ-ის ეკონომიკამ განიცადა მნიშვნელოვანი ცვლილებები. უპირველესად ეს დაკავშირებული იყო ინფორმაციული ტექნოლოგიის სწრაფი განვითარებასთან. იმ დარგებში, რომლებიც დაკავშირებული არიან კომპიუტერების, პროგრამული უზრუნველყოფის და კავშირგაბმულობის საშუალებების წარმოებასთან, ეკონომიკური განვითარების ზრდის ტემპები, ბევრად აღემატება საშუალოს. აშშ-ის ეკონომიკური ზრდის ასეთი ტემპი არა მარტო ყველაზე მაღალია, არამედ იგი სტაბილურია და აკმაყოფილებს საშინაო მოთხოვნილებებს. აშშ-ის საფინანსო სისტემა ყველაზე ძლიერი და მყარია მსოფლიოში, რაც დადასტურდა 1997-1998 წწ. საფინანსო კრიზისის დროს, რომელიც დაიწყო სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიაში და მსოფლიოს მრავალი ქვეყანა მოიცვა. უნდა აღინიშნოს თანამედროვე ამერიკული ეკონომიკის კიდევ ერთი თავისებურება, მას-

ში უკვე აღარ არსებობს ანტაგონიზმი მსხვილ და წვრილ ბიზნესს შორის, რომელიც დამახასიათებელი იყო წინა პერიოდში. აშშ-ში საკმაოდ ეფექტურად მოქმედებს ანტიმონოპოლური კანონმდებლობა, რომელმაც ხელი შეუშალა წარმოების ზედმეტ კონცენტრაციას და რამაც აიძულა მსხვილი და წვრილი ბიზნესი შეეცნოს ერთმანეთს.

აშშ-ის ეკონომიკური სიძლიერის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პირობაა მისი სახელმწიფოებრივი რეგულირების ღიდი შესაძლებლობები. ამერიკის ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის მასშტაბები ოპტიმალურია, რადგანაც ქვეყანაში არაუარესი იბრძვის ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის არც გაფართოებისათვის და არც მისი შემცირებისათვის. სახელმწიფო ეფექტურად ეხმარება და ხელს უწყობს კომპანიებს ბიზნესის განვითარებაში საგადასახადო შეღავათების, სუბსიდიების და ა.შ. გამოყენებით.

თუმცა 80-იანი წლების ბოლოს აშშ-მა დაუთმო ლიდერობა გერმანიას და იაპონიას, 1990-იან წლების ბოლოს აშშ-ის პოზიციები კვლავ მნიშვნელოვნად განმტკიცდა. ეს მოხდა უპირველესად მაღალი ტექნოლოგიის პროდუქციის ექსპორტის ხელშეწყობით, რომელიც მსოფლიო ბაზარზე სტაბილურად მაღალი მთხოვნით სარგებლობს, აქ მწვავე კონკურენცია არსებობს და აშშ-ს მყარად უჭირავს ლიდერის პოზიცია.

აშშ-ში ეკონომიკური პრობლემების მოჭარბება გაველნას ახდენს მსოფლიო ეკონომიკაზე, ზემოქმედებს სხვა ქვეყნების სამეურნეო მდგომარეობაზე და საერთაშორისო ეკონომიკური თანამშრომლობის სტრუქტურაზე.

ქვეყნის ძლიერების სიმბოლოა მსოფლიოში აღიარებული ეროვნული ვალუტა – დოლარი. საერთაშორისო გარიგებების უმეტესობაც აშშ დოლარებში ხორციელდება. დოლარის კურსის ცვლილება მკვეთრ ცვლილებას იწვევს საქონლისა და მომსახურების მსოფლიო ფასებზე, სხვადასხვა ქვეყნების ეროვნული ვალუტის კურსზე და მთელი ეკონომიკის განვითარებაზე.

დიდაა აშშ-ის ეკონომიკის როლი მსოფლიო საქონელბრუნვაში. ქვეყნის ეკონომიკის სიძლიერე აშშ-ის საგარეო პოლიტიკის განსაზღვრელი ფაქტორია.

თემა 23. გერმანიის გზა ევროპაში მსოფლიოში ლიბეროგისაჟენ ემოკე მსოფლიო ომის შედეგბ

1. მეორე მსოფლიო ომის შედეგები და ეკონომიკის აღდგენა ომისშემდგომ გერმანიაში

მეორე მსოფლიო ომი (1939-1945 წწ.) მსოფლიოსთვის უდიდეს ტრაგედიადა იქცა. უზარმაზარი იყო ომის მასშტაბები: მასში წაება 60 ქვეყანაზე მეტი, ანუ დედამიწის მცხოვრებთა 80%, საომარი მოქმედება გაიშალა ევროპის, აზიის, აფრიკის, აგრეთვე ოკეანეთის 40 ქვეყნის ტერიტორიაზე. იარაღ-ასხმული იყო 140 მლნ. ადამიანი. ამ ომში დაიღუპა 55 მლნ. კაცზე მეტი. განადგურდა 316 მლრდ. ღირებულების ეროვნული სიმდიდრე. მთლიანად სამხედრო ხარჯები ოთხნახევარჯერ აღემატებოდა პირველი მსოფლიო ომის შესაბამის მანვენებელს.

ომის შედეგები განსაკუთრებით მძიმე იყო გერმანიისათვის: დაიღუპა 7 მლნ. ადამიანი, ასობით ათასი დაიღუპა საკონცენტრაციო ბანაკებში, 2 მლნ-ზე მეტი გახდა ომის ინვალიდი. დაინგრა საცხოვრებელი სახლები, სამრეწველო საწარმოები, სატრანსპორტო საშუალებები, ელექტროსადგურები და ა.შ.

მატერიალურ დანაკარგებს დაემატა ფინანსური კრახი, ვინაიდან სამხედრო მოქმედებანი ყოველწლიურად შთანთქავდა 120-150 მლრდ. მარკას. 2,5-ჯერ გაიზარდა გადასახადები, მარამ ეს ვერ აესებდა ბიუჯეტის დეფიციტს. მთავრობა ხშირად მიმართავდა საშინაო სესხებს და კრედიტებს, რამაც კიდევ უფრო გაზარდა ისედაც უზარმაზარი სახელმწიფო ვალი, რომელმაც 1939 წელს 30 მლრდ. მარკა შეადგინა, 1943 წ. – 195 მლრდ., ხოლო 1945 წ. – 390 მლრდ. მარკა, რაც ხუთჯერ აღემატებოდა 1938 წ. ეროვნულ შემოსავალს. სახელმწიფომ

დაიწყო ქაღალდის ფულის გამოშვება, რომელმაც ომის წლებში შეაღვინა 39,2 მლრდ. მარკა, რის შედეგადაც ინფლაციის დონემ მიაღწია 600%-ს ომამდელთან შედარებით. სამუშაო დღე 16 საათს აღემატებოდა, ხოლო ხელფასი 1940 წ. დონეზე რჩებოდა.

განუწყვეტელი საომარი მოქმედებები, ცოცხალი ძალისა და ტექნიკის დანაკარგები გერმანიის ეკონომიკაზეც აისახა. წარმოება განიცდიდა მეშახელის ნაკლებობას. დაპრობილი ქვეყნებიდან იძულებით გადმოიყვანეს მილიონობით ადამიანი. 1940-1944 წწ. უცხოელ მეშათა და სამხედრო ტყვეთა რაოდენობა გაიზარდა 1 მლნ.-დან 7,5 მლნ.-მდე, მაშინ, როდესაც 1941 წელს გერმანიის მოსახლეობა იყო 69 მლნ. კაცი.

1943-1944 წწ. გერმანიაში წარმოიქმნა სურსათის ნაკლებობის პრობლემა. სოფლის მეურნეობა ვერ აკმაყოფილებდა ფრონტისა და ზურგის მოთხოვნებს, ამიტომ გერმანელმა ჯარისკაცებმა დაიწყეს დაპრობილი ქვეყნების ძარცვა, რითაც ამარაგებდნენ არმიას, ხოლო პურის, პირუტყვის, ბოსტნეულის და კარტოფილის ნაწილი იგზავნებოდა გერმანიაში.

1944 წლის შემოდგომიდან დაიწყო ეკონომიკის საყოველთაო დესორგანიზაცია. რკინიგზა განიცდიდა ვაგონების და ლოკომოტივების დეფიციტს. რკინიგზა ძირითადად სამხედრო გადასიდვებით იყო დაკავებული, ხოლო ქარხნები, ფაბრიკები, ელექტროსადგურები რჩებოდნენ სათბობის, ნედლეულის და ნახევარფაბრიკატების გარეშე. სახელმწიფო შეკვეთები სამხედრო ტექნიკაზე არ სრულდებოდა. 1945 წლის აპრილში გერმანიის ეკონომიკა საბოლოოდ დაეცა, ხოლო 1945 წლის მაისში გერმანიამ ხელი მოაწერა უსიტყვო კაპიტულაციას.

1943 წ. თეირანის, 1945 წ. იაღტის და პოტსდამის შეხვედრებზე გერმანიის ომისშემდგომი მოწყობის პრინციპები შეიმუშავეს ანტიფაშისტური კოალიციის სამი ქვეყნის – სსრკაშორის, აშშ-ისა და დიდი ბრიტანეთის მეთაურებმა, იგი ითვალისწინებდა გერმანიის სრულ დემილიტარიზაციას. სამხედრო დამნაშავეები 1945-1946 წწ. ნიურნბერგში წარსდგნენ საერთაშორისო ტრიბუნალის წინაშე, სადაც მხილებულ იქნა ნაცისტების დანაშაულებრივი არსი.

უდიდეს სახელმწიფოთა მეთაურების გადაწყვეტილებით გერმანია დაიყო ოთხ საოკუპაციო ზონად, სადაც შეიყვანეს გამარჯვებული ქვეყნების – სსრკ-ის, აშშ-ის, დიდი ბრიტანეთისა და საფრანგეთის ჯარები. საბჭოთა საოკუპაციო ზონაში შევიდა ქვეყნის აღმოსავლეთის მიწები, ბრიტანეთის ზონაში – ჩრდილო-დასავლეთი, საფრანგეთის ზონაში – დასავლეთის, ხოლო აშშ-ის – სამხრეთის. საბჭოთა აღმინისტრაციის ზეგავლენით აღმოსავლეთის ზონაში ეკონომიკური მოწყობა დაიწყო საბჭოთა მოდელით, ხოლო დანარჩენ სამ ზონაში – საბაზრო ეკონომიკის მიხედვით. 1946 წ. დეკემბერში აშშ და ინგლისი შეთანხმდნენ ზონების გაერთიანებაზე, ეს შეთანხმება ამოქმედდა 1947 წ. 1 იანვარს, 1948 წ. კი მათ შეუერთდა საფრანგეთი. შეიქმნა გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკა (გფრ). საბჭოთა კავშირის ზონის, ანუ აღმოსავლეთ გერმანიის ტერიტორიაზე 1949 წ. ოქტომბერში შეიქმნა გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკა (გდრ). ასევე შეიქმნა განსაკუთრებული სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნი – დასავლეთი ბერლინი.

გერმანიის სრული დემილიტარიზაცია ითვალისწინებდა უპირველესად სამხედრო სამრეწველო კომპლექსის საწარმოთა ლიკვიდაციას და იმ ფაბრიკების და ქარხნების შენარჩუნებას, რომლებიც სამშვიდობო პროდუქციას უშვებდნენ. გერმანიას ჩამოერთვა მანამდე მიტაცებული ყველა ტერიტორია და გამარჯვებული ქვეყნებისათვის მიყენებული ზარალის ასანაზღაურებლად დაეკისრა 20 მლრდ. დოლარის გადახდა არა მარტო ფულით, არამედ მანქანებით, ტექნიკით და სამრეწველო საწარმოთა მოწყობილობებით.

კატასტროფული იყო გერმანიის მდგომარეობა მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ. ქალაქების მრეწველობის უდიდესი ნაწილი იყო განადგურებული, ნაწილი კი დაშლილი გამარჯვებული ქვეყნების მიერ, ხოლო გადარჩენილი საწარმოები არ მოქმედებდნენ. 1946 წ. სამრეწველო წარმოება შეადგენდა 1939 წლის 1/3-ს, ხოლო სოფლის მეურნეობა 30 წლით იყო წამორჩენილი, ფოლადის გამოდნობა შემცირდა 7-ჯერ, ნახშირის მოპოვება – 2,2-ჯერ და ა.შ.

1946 წ. ამერიკის ზონაში საწარმოო სიმძლავრეები დატ-

ერთული იყო 26%-ით, საფრანგეთის ზონაში – 10-15%-ით, ამგვარივე მდგომარეობა იყო ინგლისის ზონაშიც, სადაც შედიოდა რურის ოლქი.

ლმისშემდგომ გერმანიაში ხერხათის მწვავე დეფიციტთან ერთად, საომარი ნგრევის შედეგად საბინაო კრიზისიც გამოწვეულა. ამას თან დაერთო საბჭოთა საოკუპაციო ზონიდან, ანუ გერმანიის აღმოსავლეთის რაიონებიდან მოსახლეობის დასავლეთის რაიონებისკენ ემიგრაცია, რამაც დასავლეთში გამოიწვია მოსახლეობის ნახტომისებური ზრდა – 1939 წ. 40,3 მლნ.-დან 1950 წ. 48,6 მლნ.-მდე. მოსახლეობის ამ რაოდენობამ თავი მოიყარა მთელი ყოფილი გერმანიის ტერიტორიის ნახევარზე. 1947 წ. გერმანიას, კატასტროფული ეკონომიკური მდგომარეობის გამო, შესთავაზეს 20 მლნ. კაცის გასახლება, ეინაიდან მოსახლეობა აღმოჩნდა შიმშილით სიკვდილის საფრთხის წინაშე. 1945 წ. მოსახლეობა მოიხმარდა თვეში 200 გრამ ხორცს, პირველადი მოხმარების საქონლის ერთ სულ მოსახლეზე მოხმარება გამოიყურებოდა შემდეგნაირად: ერთი თვეში – ხუთ წელიწადში, ერთი წვეფილი ფეხსაცმელი – თორმეტ წელიწადში, ერთი კოსტიუმი – თხუთმეტ წელიწადში, ყოველ მეხუთე ახალშობილზე – ერთი სახვევი და ყოველ მესამე გერმანელს შეიძლება პქონოდა საკუთარი კუბოთი დაკრძალვის იმედი.

ქვეყნის საფინანსო სისტემა სრულიად იყო მოშლილი. მიმოქცევაში მყოფი ფული რამდენადმე აღემატებოდა სასაქონლო რესურსებს. პიპერინფლაციამ და ყოველგვარი საქონლის დეფიციტმა ქვეყანაში მოშალა ფულის მიმოქცევა. გაბატონდა „შავი ბაზარი“, სადაც პირდაპირი გაცვლით შეიძლებოდა ყველანაირი პროდუქციის ყიდვა. ნატურით ხდებოდა ცალკეულ საწარმოებს შორის გაცვლა, ურთიერთობანი ტრანსპორტის სფეროში, მუშათა შრომის ანაზღაურება და ა.შ. ეკონომიკური მართვის ბერკეტები თავმოყრილი იყო ერთდროულად გერმანიის თვითმმართველობის და საოკუპაციო ხელისუფლების ხელში. იზრდებოდა უმეშევრობა, ხალხი დარჩა უმიწოდ და უფუნქციოდ, რის გამო ქალაქებში იზრდებოდა ხალხთა უკმაყოფილება, ამიტომ უკვე 1946 წ. საოკუპაციო ხელისუფლებამ თანდათანობით დაიწყო გადარწმენილი საწარმოების კერძო

მფლობელობაში გადაცემა, თუმცა შენარჩუნებულ იქნა სახელმწიფო ღირებულებები ნედლეულსა და მოწყობილობებზე.

2. „მარშალის გეგმისა“ და ლ. ერჰარდის რეფორმის როლი გერმანიის ეკონომიკის აღორძინებაში

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ დაიხსნა ევროპის იმ სახელმწიფოებისთვის დახმარების საკითხი, რომელთა ეკონომიკა არა მხოლოდ განადგურებული, არამედ წარმოების მილიტარიზაციის შედეგად მთლიანად იყო დეფორმირებული. ასეთი დახმარების აღმოჩენა შეუძლო მხოლოდ აშშ-ს, რომელიც ომის წლებში უფრო გაძლიერდა და გაიმყარა ლიდერის პოზიციები მსოფლიოში. ამერიკელები გამოვიდნენ „ევროპის აღდგენისა და განვითარების“ ინიციატივით. ამ პროგრამაზე მომუშავე ჯგუფს სათავეში ედგა ომის პერიოდში აშშ-ის გენშტაბის უფროსი გენერალი ჯორჯ მარშალი, 1947 წ. იგი დაინიშნა აშშ-ის სახელმწიფო მდივნად, სწორედ ამის გამო ეწოდა პროგრამას „მარშალის გეგმა“.

1947 წ. ივნისში ეს გეგმა წამოყალიბებული და შეთანხმებული იქნა აშშ-ის წამყვან სამრეწველო და საფინანსო ჯგუფებთან, ხოლო შემდგომ იგი წარედგინა დიდი ბრიტანეთის, საფრანგეთის და სხვ კავშირის საგარეო საქმეთა მინისტრებს. დახმარების გეგმა შეთავაზეს საბჭოთა კავშირსაც, მაგრამ სსრკ-მა უარი განაცხადა მის მიღებაზე იმის შიშით, რომ კაპიტალისტურ სამყაროს გავლენა არ მოეხდინა მის საშინაო საქმეებზე. ისარგებლა რა თავისი გავლენიანი პოზიციებით, სსრკ-მა აღბანეთი, ბულგარეთი, უნგრეთი, პოლონეთი, რუმინეთი, ჩეხოსლოვაკია, იუგოსლავია, ფინეთი და ბოლოს გდრ აიძულა უარი ეთქვათ მარშალის გეგმით გათვალისწინებულ დახმარებაზე.

მარშალის გეგმაში მონაწილე ქვეყნებს შორის იყო ავსტრია, ბელგია, დიდი ბრიტანეთი, საბერძნეთი, დანია, ირლანდია, ისლანდია, იტალია, ლუქსემბურგი, ნიდერლანდ-

ბი, ნორვეგია, პორტუგალია, თურქეთი, საფრანგეთი, შვეიცარია, შვედეთი, შემდეგ შეუერთდა გერ. 1947 წ. პარიზის კონფერენციაზე შეიქმნა ევროპის ეკონომიკური თანამშრომლობის კომიტეტი, რომლის დანიშნულებაც იყო ამერიკულ დახმარებაზე შეკვეთების შედგენა და კოორდინირება.

1948 წ. აპრილში ამერიკის კონგრესმა მიიღო კანონი უცხოეთის სახელმწიფოებისთვის დახმარების შესახებ. კანონი ითვალისწინებდა ევროპის ქვეყნებისათვის დახმარების მიცემას გარკვეული პირობებით. კერძოდ, დახმარების მოსურნე სახელმწიფოს უარი უნდა ეთქვა თავის ქვეყანაში მრეწველობის ნაციონალიზაციაზე, სრული თავისუფლება უნდა მიეცა კერძო მრეწველობისათვის, მნიშვნელოვნად უნდა შეემცირებინა იმ დარგების წარმოება, რომლის პროდუქციასაც შეუძლო კონკურენცია გაეწია ამერიკის საქონლისათვის, აშშ-დან იმპორტზე შეემცირებინა საბაჟო ტარიფები, შეესწავლათ ვაჭრობის მოცულობა „სახალხო დემოკრატიის“ ქვეყნებთან და სხვ. კანონით გახდა სავალდებულო ამ პირობების შესრულება.

„მარშალის გეგმის“ მოქმედების პერიოდში (1948-1951 წწ.) ევროპის ქვეყნებზე დახმარებამ შეადგინა 17 მლრდ. დოლარი, აქედან 11,5 მლრდ. დოლარი სამხედრო დახმარების, ხოლო 6,5 მლრდ. – გრძელვადიანი კრედიტების სახით. დახმარების 66%-ზე მეტი მოდიოდა ოთხ წამყვან ქვეყანაზე: დიდ ბრიტანეთზე, საფრანგეთზე, იტალიასა და გერმანიაზე. მათ შორის უპირატესობა ენიჭებოდა გერმანიას. ცდილობდნენ იგი ყოფილი მტრისაგან თავის მოკავშირე ქვეყნად გადაექციათ. ამ მიზნით გერმანიას გადაეცა 3,12 მლრდ. დოლარი. მარშალის გეგმის მიხედვით 1948-1951 წწ. გერმანიამ აშშ-გან მიიღო 2,422 მლრდ. დოლარი – თითქმის იმდენივე, რაც დიდმა ბრიტანეთმა (1,324 მლრდ.) და საფრანგეთმა (1,13 მლრდ.) ერთად აღებული და 3,5-ჯერ მეტი, ვიდრე იტალიამ (0,704 მლრდ.).

მარშალის გეგმის ძირითადი მიზანი იყო: ევროპის დასუსტებული ქვეყნების დახმარება, ომის წლებში მოშლილი შიდაევროპული ვაჭრობის გამოცოცხლება და საერთაშორისო საწარმოო კავშირების გააქტიურება. კონტინენტზე ხელსაყ-

რელი საინვესტიციო კლიმატის შესაქმნელად და ღიბერალური საგარეო ვაჭრობის იდეის განსახორციელებლად 1948 წ. აპრილში შეიქმნა ევროპის ეკონომიკური თანამშრომლობის ორგანიზაცია, რომელსაც 1960 წ. ეწოდა ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაცია.

მარშალის გეგმით გათვალისწინებული დახმარება ხორციელდებოდა რამდენიმე მიმართულებით პროდუქციის სახეობათა მიხედვით. ერთ-ერთი მთავარი იყო კვების პროდუქტების, საწვავის და ტრანსპორტის მიწოდება. გეგმაში ჩადებული იყო ამ მიმართულებით ამერიკული ასიგნებების ყოველწლიური შემცირება და ევროპული ქვეყნების მიერ საკუთარი რესურსების სრდა. იმის გათვალისწინებით, რომ ქვეყნების უმეტესობას არ შეეძლო ამერიკული დოლარით გადაეხადა მოწოდებული საქონლის ღირებულება, საქონლის ძირითადი ნაწილი მიეწოდებოდა დოტაციის სახით და არა სესხით. ამგვარად, მოწოდებული საქონლის გაყიდვით მიღებული ადგილობრივი ვალუტა ხმარდებოდა ბიუჯეტის დეფიციტის შემცირებას, რომელიც იძლეოდა შესაძლებლობას მნიშვნელოვნად შემცირებინათ ინფლაცია, განვეითარებინათ ნახშირის მოპოვება, ლითონის, სამშენებლო მასალების წარმოება და ტრანსპორტი.

მარშალის გეგმით, მეორე მნიშვნელოვანი მიმართულება იყო სამრეწველო მოწყობილობათა მიწოდება საერთაშორისო სესხების პირობით. მიწოდების მესამე მიმართულება, რომელიც ფინანსდებოდა აშშ-ის ექსპორტ-იმპორტის ბანკის საგანგებოდ შექმნილი განყოფილებების მეშვეობით, ითვალისწინებდა სამრეწველო ნედლეულის, სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის, მანქანა-დანადგარების მარაგ ნაწილების და სხვ. მიწოდებას.

მარშალის გეგმით შემუშავებულმა პროგრამამ, რომელიც ცალკეული ქვეყნების ადგილობრივ ეკონომიკურ პროგრამებთან შეთანხმებით ხორციელდებოდა, დასავლეთევროპული ქვეყნების აღორძინება განაპირობა. 1947-1950 წწ. ამ ქვეყნების საბაზისო დარგების სამრეწველო პროდუქციის მოცულობა 50%-ით გაიზარდა, ხოლო ცალკეული სახეობების მიხედვით უფრო მეტადაც: კალიუმის სასუქების წარმოება გაიზარდა

65%-ით, ფოლადის — 70%, ცემენტის — 75%, სატრანსპორტო საშუალებების — 150%, ნავთობპროდუქტების კი — 200%-ით. გაიზარდა მისი საექსპორტო შესაძლებლობანი. 1948-1952 წწ. ექსპორტის მოცულობა გაიზარდა 40%-ით, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ განმტკიცდა ევროპის საქონლის კონკურენტუნარიანობა, განსაკუთრებით ტექნიკურ სიახლეთა განხრით.

უნდა აღინიშნოს, რომ მარშალის გეგმა, გარდა იმისა, რომ ხელი შეუწყო დასავლეთ ევროპის აღორძინებას, ერთგვარად ქვეყნებს შორის განხეთქილების საბაბადაც იქცა. იმის გამო, რომ სსრკ-მა არ მიიღო რა ეს პროგრამა და სხვა ქვეყნებიც აიძულა უარი ეთქვა მის მიღებაზე, 1940-1950 წწ. მსოფლიო გაიყო ორ მოწინააღმდეგე — კაპიტალისტურ და სოციალისტურ ბანაკად, რომელთა შორის ურთიერთობამ „ცივი ომის“ სახელწოდება მიიღო. „ცივი ომის“ დაწყებიდან დასავლეთ გერმანია დასავლეთის ქვეყნების მოწინააღმდეგიდან პარტნიორ ქვეყნად იქცა. იგი გახდა ერთგვარი ფორპოსტი „საბჭოთა კომუნიზმისაგან“ დასაცავად, ვინაიდან სსრკ ეწეოდა დაუფარავ იდეოლოგიურ და სამხედრო აგრესიას აღმოსავლეთ ევროპაში „ცივი ომის“ გათვალისწინებით. აშშ-ის პროგრამა სულ უფრო იღებდა დასავლეთის ქვეყნების სამხედრო დახმარების ფორმას. 1951 წ. მიიღო კანონი უშიშროების უზრუნველყოფის შესახებ, რომლითაც ევროპაში გაიზარდა იარაღის, სამხედრო ტექნიკის, საბრძოლო მასალების, ტანსაცმლის და სხვ. მიწოდება, ამის სანაცვლოდ დასავლეთ ევროპის ქვეყნებს თავის მხრივ თავისი ტერიტორია უნდა დაეთმოთ ამერიკის სამხედრო ბაზებისათვის, გარდა ამისა აიკრძალა ე.წ. სტრატეგიული საქონლით ვაჭრობა „სახალხო დემოკრატიის“ ქვეყნებთან. სსრკ-ის ქმედებაზე ამგვარი საპასუხო პოლიტიკით კიდევ უფრო იძაბებოდა საერთაშორისო ურთიერთობანი, ეს კი განამტკიცებდა უნდობლობასა და კონფრონტაციას.

უნდა აღინიშნოს, რომ გერმანიამ ეფექტურად გამოიყენა საზღვარგარეთის დახმარება. ქვეყნის მთავრობამ ეს სახსრები მიმართა ძირითადად არა მოხმარებისათვის, არამედ წარმოების განახლებისა და განვითარებისათვის. გერმანიის მიერ მარშალის გეგმით მიღებული ყოველი დოლარი სხვადასხვა

სამეურნეო სექტორში 10-დან 20 დოლარამდე ეკონომიკურ ეფექტს იძლეოდა.

გერმანიის ეკონომიკის გაჯანსაღების თაობაზე ქვეყანაში მიმდინარეობდა კამათი ეკონომიკური ღიბერალიზმისა და ძლიერი სახელმწიფო რეგულირების მომხრეებს შორის.

ომისშემდგომი გერმანიის სამეურნეო რეფორმების სულისჩამდგმელი იყო უდიდესი თეორიული ცოდნისა და სამეურნეო ხელმძღვანელობის გამოცდილების მქონე პროფესორი ლუდვიგ ერჰარდი. იგი თავის შრომებში ეკონომიკურ საკითხებზე და თავის პრაქტიკულ საქმიანობაში მხარს უჭერდა სოციალური საბაზრო მეურნეობის ჩამოყალიბებას.

1948 წ. ერჰარდმა, სარგებლობდა რა სამხედრო ადმინისტრაციის მხარდაჭერით, დაიწყო რადიკალური სამეურნეო რეფორმების გატარება, რომლებიც სრულიად შეესაბამებოდა სოციალური საბაზრო ეკონომიკის სისტემას, იგი მოიცავდა ფულის რეფორმას, თავისუფალ ფასებზე და თავისუფალ მეწარმეობაზე გადასვლას. ამ რეფორმების მეშვეობით 10 წლის შემდეგ ქვეყანაში მოხდა „გერმანული სასწაული“, გერმანია გადაიქცა მძლავრ აწვევებულ სახელმწიფოდ, ევროპის „ლოკომოტივად“.

ახალი ეკონომიკური სისტემის პირველ საფეხურს წარმოადგენდა ფულის რეფორმა, რომლის ამოცანა იყო გაუფასურებული ფულის მოშორება და მეარი ფულის შექმნა 1948 წლის 21 ივნისის დეკრეტით. საოკუპაციო ადმინისტრაციამ რეიხსმარკები გააუქმა და შემოიღო ახალი ფული – დოიჩმარკა. ქვეყნის ყველა მოქალაქემ მიიღო 40 ახალი მარკა, ხოლო შემდეგ დაუმატეს 20. პენსიები, ხელფასები და ბინის გადასახადები იფარებოდა ახალი მარკებით შეფარდებით 1:1, ნაღდი ფულისა და დანაშოვნების ნახევარი იცვლებოდა თანაფარდობით 1:10, მეორე ნახევარი დროებით გაიყინა, მოგვიანებით გაცვლის თანაფარდობა გახდა 1:20.

საწარმოთა ფულად ვალდებულებათა ძირითადი ნაწილი გადაანგარიშებული იქნა შესაბამისად 1:10. ყველა ქარხანამ, ფაბრიკამ და სხვა სამრეწველო საწარმომ მიიღო ნაღდი ფული პირველი ხელფასების გასაცემად, ხოლო შემდეგში უნდა გაეცათ საკუთარი სახსრებით. ყოფილი რეიხსბანკების

და დაწესებულებების ყველა ძველი ვალდებულებანი ძირითადად გაუქმდა. შეიქმნა ახალი საემისიო ბანკი – გერმანული მიწების ბანკი, რომელიც თავის ურთიერთობებს კერძო ბანკებთან არეგულირებდა წესდების საფუძველზე. ამრიგად ლ. ერპარდმა ფაქტიურად ერთი ხელის დაკერით გაათავისუფლა გერმანია გაუფასურებული ფულის უზარმაზარი მასიზგან, რამაც შესაძლებელი გახადა სწრაფად შეწყვეტილიყო ინფლაცია.

რეფორმის მეორე საფეხური იყო თავისუფალ საბაზრო ფასებზე გადასვლა, რომელიც დაიწყო 24 ივნისს, გამოქვეყნდა კანონი სამეურნეო წყობისა და ფასების პოლიტიკის პრინციპების შესახებ. დაკანონდა თავისუფალი ფასები, რითაც ლ. ერპარდს მიეცა საშუალება გაეუქმებინა ყველა ის კანონი და დოკუმენტი, რომლებიც მკაცრად არეგულირებდნენ სამეურნეო ცხოვრებას. კერძოდ, გაუქმდა რესურსების ადმინისტრაციული განაწილება, ფასებზე კონტროლი, ხელფასის რეგულირება, რომელიც შემოდებული იყო ჯერ კიდევ ომამდე.

მიუხედავად საოკუპაციო ქვეყნების უკმაყოფილებისა, გერმანიაში სწრაფი ტემპით და თანმიმდევრულად ხდებოდა სახელმწიფო რეგულირების კანონების გაუქმება მაშინ, როდესაც ამავე პერიოდში ინგლისსა და საფრანგეთში ძლიერდებოდა ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირება, მიმდინარეობდა მასობრივი ნაციონალიზაცია, ხოლო მთავრობაში ჭარბობდა სოციალ-დემოკრატიულად მოაზროვნეები.

ამავე დროს გერმანიაში მსიდეხ კანონი ყოველგვარი ფასების ზრდის წინააღმდეგ, რომელიც ხელს უწყობდა ვალუტის სტაბილურობის შენარჩუნებას და ინფლაციის ზრდის თავიდან აცილებას. ქვეყანაში პერიოდულად ქვეყნდებოდა ფასების კატალოგები მოსახლეობის რეალური მსყიდველობითუნარიანობის გათვალისწინებით. ლ. ერპარდის სიტყვით – მიიღველი კელაჲ გახდა ბაზრის განმსაზღვრელი პირი.

რეფორმის მესამე მიმართულება იყო თავისუფალი მეწარმეობის ხელის შეწყობა. ამ მიზნით მიღებულ იქნა საკანონმდებლო აქტები საკრედიტო და საგადასახადო პოლიტიკის შესახებ, ანტიმონოპოლიური და ანტიკარტელური ბრძანებები და სხვ. ერპარდმა მთითხოვა არა მარტო ზედამხედველობა

მონოპოლიებზე, არამედ მათი საქმიანობის აკრძალვაც თუკი ისინი თავისუფალ კონკურენციას შეავიწროებდნენ. ამ პერიოდში გერმანიაში ხანგრძლივი დისკუსია მიმდინარეობდა მონოპოლიების სამოქმედო არეალის და გაულებლის სფეროების განსაზღვრისათვის. საბოლოოდ ჩამოყალიბდა კანონი, რომელიც ზღუდავდა მონოპოლიების მიერ ძალაუფლების ბოროტად გამოყენებას.

იმისათვის, რომ კონკურენციას არ შექმნოდა დაბრკოლება, ერთი მონოპოლიის მიერ წარმოებული კონკრეტული პროდუქციის წილი არ უნდა ყოფილიყო მთლიანად ქვეყანაში წარმოებული ამ პროდუქციის მესამედზე მეტი, ორი-სამი მონოპოლიის მიერ წარმოებული – ნახევარზე მეტი, ოთხ-ხუთისა კი ორ მესამედზე მეტი. ყოველივე ამის შედეგად 1960-იანი წლების შუახანებში სოციალური საბაზრო ეკონომიკის მთავარი სუბიექტი გახდა წერილი და საშუალო ბიზნესი, რომელიც აღიარებულ იქნა, როგორც „საყოველთაო კეთილდღეობის საფუძველი“ და თანდათანობით დიდ ადგილს იკავებდა გერმანიის ეკონომიკაში. სახელმწიფოს პოლიტიკა მთლიანად მიმართული იყო საშუალო და მცირე ბიზნესის განსავითარებლად. უკვე 1953 წ. საწარმოებზე, სადაც 500 კაცამდე იყო დასაქმებული, მოდიოდა მთელ დასაქმებულთა 50,8% და აწარმოებდნენ მთლიანად წარმოებული სამრეწველო პროდუქციის ნახევარს.

უნდა აღინიშნოს, რომ ერჰარდის რეფორმებს სასოგადოების სხვადასხვა ფენების წარმომადგენლების მხრიდან გააფთრებული წინააღმდეგობა ხვდებოდა, უპირველესად მემარცხენე სოციალისტებისგან, პროფკავშირების ლიდერებისგან, მონოპოლიების მმართველი რგოლიდან და სხვ. ლ. ერჰარდის წინადადებებს პარლამენტშიც არ შეხვედრიან აღტაცებით. ბუნდესტაგის ზოგიერთი დეპუტატი მისთვის ხელფასის ჩამორთმევას მოითხოვდა, აცხადებდნენ გერმანიის მტრად და ა.შ.

მიუხედავად ამისა, მალე პრაქტიკულად დამტკიცდა მთავრობის პოლიტიკის სისწორე: გაქრა „შავი ბაზარი“, რადგან მასობრივი მოთხოვნილებების საქონლის წარმოება ორ წელიწადში ორჯერ გაიზარდა. პროდუქტის საშოუარზე სიარულის ნაცვლად, ხალხმა მისი წარმოება დაიწყო. შენერდა

ინფლაცია. გაუფასურებული რეზერვების ნაცვლად გამოჩნდა და განმტკიცდა ახალი ვალუტა – დოტჩმარკა. ფასები გაიზარდა არა ორ-სამჯერ, როგორც ამას სექტეიკოსები ვარაუდობდნენ, არამედ რამდენიმე პროცენტით. თითქმის ასეთივე პროცენტით გაიზარდა საშუალო ხელფასიც, რაც ძირითადად შრომის ნაყოფიერების მესამედით გაზრდის ხარჯზე მოხდა. 1949 წლის ბოლოს სამრეწველო წარმოების მოცულობა 1936 წ. დონეს (98,4%) მიუახლოვდა, ხოლო 1950-იანი წლების ბოლოს მას 14,4%-ით გადააჭარბა.

3. „ეკონომიკური სასწაული“ გერ-ში, მისი წამყვან პოზიციებზე დამკვიდრება 50-იანი წლების ბოლოს და 60-იან წლებში

გერმანიის ეკონომიკური აღორძინება პირობითად შეიძლება დაიყოს რამდენიმე ეტაპად. პირველ ეტაპზე (1948-1949 წწ) გატარდა ფულისა (საგალუტო) და ფასების რეფორმა, შრომის ნაყოფიერებისა და წარმოების მოცულობის ზრდის ხარგჯზე გაიზარდა რეალური ხელფასი.

მეორე, დაძაბულობისა და გარდატეხის პერიოდი დაიწყო 1950 წ., რის შემდეგაც – 1951 წლიდან აშკარად შეინიშნებოდა ომისშემდგომ სიძნელეთა დაძლევის ტენდენცია და უმუშევრობის შემცირება.

1952 წლიდან დაიწყო მესამე – სოციალური საბაზრო მეურნეობის ეტაპი, რომლის დროსაც ხდებოდა ახალი ეკონომიკური სისტემის დამკვიდრება და მისი ვარგისიანობის გაანალიზება.

მეოთხე ეტაპზე (1953-1954 წწ.) შესაძლებელი გახდა უფრო მეტი შედეგების მიღება. თანაბარსომიერად ისრდებოდა შრომის ნაყოფიერება და რეალური ხელფასი, ფასები ჯერ სტაბილური გახდა, ხოლო შემდეგ დაიწყო მათი კლება. 1953 წ. ქვეყანაში შეინიშნებოდა მკვეთრი შემობრუნება მასობრივი მოხმარების საქონლის წარმოებისაკენ, დაიწყო საბინაო მშენებლობის ზრდა, ეს კი საშუალებას იძლეოდა გადაეწყვიტათ

მილიონობით მოქალაქის საბინაო პრობლემა, რომლებიც ომის შემდეგ უსახლკაროდ დარჩნენ. ლ. ერპარდის შეფასებით, 1953 წ. გადაიქცა მომხმარებლის წლად, ხოლო სასოგადოებამ დაიწყო წინსვლა საყოველთაო კეთილდღეობისკენ.

1954 წ. დაიწყო მეხუთე – მაღალი კონიუნქტურის ეტაპზე გადასვლა. სამრეწველო სიმძლავრეების სწრაფად გაფართოებას თან დაერთო ინფლაციური მოვლენები.

სწრაფი აღმავლობა შეიმჩნეოდა მანქანათმშენებლობის, ხელსაწყოთმშენებლობის, ოპტიკის, ელექტროენერგიის წარმოების და მრეწველობის სხვა დარგებში. 1950 წ. 1936 წელთან შედარებით ავტომობილების წარმოება გაიზარდა 60,6%-ით, ტრაქტორების – 189,8, ელექტროენერგიის – 61,6, მურა ნახშირის – 42,9%-ით და ა.შ. წარმოების მოცულობა ამავე პერიოდში გფრ-ში გაიზარდა 25,8%-ით, 1956 წ. – კიდევ 18%-ით. 1952-1953 წწ. შენეულა წარმოების ზრდის ტემპები, მაგრამ მას ეკონომიკაში მოჰყვა ახალი აღმავლობა, რაც გამოწვეული იყო ძირითადი კაპიტალის გაფართოებით, საწარმოო ტექნიკის განახლებით, ასევე იმ ღონისძიებებით, რომელსაც სახელმწიფო ატარებდა მძიმე მრეწველობის ძირითადი დარგების განვითარების დასაჩქარებლად. 1953-1955 წწ. სამრეწველო წარმოება ყოველწლიურად 10-15%-ით იზრდებოდა, 1953-1956 წწ. იგი 39%-ით გაიზარდა. ამ პერიოდში მთავრობა იძულებული გახდა გაეტარებინა ღონისძიებები სამრეწველო წარმოების ზრდის ტემპების შესანელებლად.

1950-იანი წწ. მეორე ნახევარში გფრ-მა სამრეწველო წარმოების მოცულობით აშშ-ისა და ინგლისის შემდეგ მესამე ადგილი დაიკავა, სოგიერთი მანქნებლით კი მან გაუსწრო ინგლისს. მისი წილი კაპიტალისტური მსოფლიოს სამრეწველო წარმოებაში 1946 წლის 3%-დან 1955 წ. 9,4%-მდე გაიზარდა.

გერმანიის ეკონომიკის განვითარებაზე მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა კორეის ომმა (1950-1953 წწ.). მიუხედავად იმისა, რომ გერმანია უშუალოდ არ მონაწილეობდა ამ ომში, მისი საწარმოები დაკავებული იყო მეომარი ქვეყნების (განსაკუთრებით აშშ-ის) სამხედრო შეკვეთებით. გერმანული მანქანა-დანადგარები გავიდა საგარეო ბაზარზე. მხოლოდ 1950 წ. გფრ-

ის ექსპორტი გაიზარდა 120%-ით, ხოლო 1952 წ. ექსპორტის მოცულობამ გადააჭარბა იმპორტს, შედეგად საექსპორტო ბალანსის დადებითი საღვლო გაიზარდა და 1,2 მლრდ. მარკა შეადგინა. წამყვანი აღგილი ისევე როგორც ომამდე მიიმე მრეწველობის პროდუქციამ დაიკავა.

აღსანიშნავია სხვა ფაქტორებიც, რამაც ხელი შეუწყო ეკონომიკურ ზრდას: ძირითადი კაპიტალის განახლება, მუშათა შრომის ინტენსივობის ამაღლება, კაპიტალდაბანდებათა (განსაკუთრებით სახელეარგარეთის) ზრდა, რამაც ამ პერიოდისთვის 3,5 მლრდ. მარკას მიაღწია, ამ დაბანდებათა 1/3 მოდიოდა აშშ-სე. გერმანიის კომპანიებმა თავის მხრივ აქტიურად დაიწყეს კაპიტალის გატანა სახელეარგარეთ, რამაც 1956 წ. 9 მლრდ. მარკა შეადგინა. კაპიტალი უმთავრესად გადიოდა ბრაზილიაში, არგენტინაში, კანადაში, აშშ-ში, შვეიცარიაში, ნიდერლანდებში, ესპანეთსა და სამხრეთ აფრიკის კავშირში:

გერმანიის ეკონომიკური განვითარების მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენდა ის, რომ 1955 წლამდე გერმანიას არ ჰქონდა უფლება ჰყოლოდა საკუთარი შეიარაღებული ძალები და ეწარმოებინა სამხედრო პროდუქცია. ეს კი შესაძლებლობას აძლევდა მთავრობას, რომ ეროვნული შემოსავლის ნაწილი, ნაცვლად სამხედრო ხარჯებისა, კაპიტალდაბანდებაზე დაეხარჯა, მაშინ, როდესაც აშშ, ინგლისი და სხვა განვითარებული ქვეყნები თავისი შემოსავლების დიდ ნაწილს ხარჯავენ ჯარის შენახვასა და შეიარაღებაზე.

გამოჯანსაღდა სოციალური ვითარებაც, 1950-იან წლებში გერმანიაში პრაქტიკულად აღარ იყო უმუშევრობის პრობლემა. სამუშაო კვირა შემცირდა 52-დან 46 საათამდე, ხოლო ხელფასმა გადააჭარბა ომამდელ დონეს.

დიდი ცვლილებები მოხდა სოფლის მეურნეობაში. საოკუპაციო ხელისუფლების მიერ 1947-1949 წწ. გერმანიაში გატარდა აგრარული რეფორმა. მიიღეს კანონი მიწასე საკუთრების შესახებ, რომლითაც უნდა გადანაწილებულიყო იუნკრების მიწები. მიწის საკარგულების ძირითადი ნაწილი გადავიდა საშუალო და მცირე მეხაკუთრეების ხელში. ომის შემდგომ პერიოდში სოფლის მეურნეობასა და სატყეო მეურ-

ნეობაში დასაქმებულთა წილი სისტემატურად მცირდებოდა სამუშაო ძალის სოფლიდან ქალაქში მასობრივი გადასვლის გამო; 1950 წ. აქ დაკავებული იყო ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის 21,6%, 1954 წ. – 16,9, 1960 წ. – 13,8, ხოლო 1970 წ. – მხოლოდ 8,2%. ამის მიუხედავად სოფლის მეურნეობის ინტენსიფიკაციის შედეგად გაიზარდა პროდუქციის აბსოლუტური მოცულობა. ამ დარგის მაღალ ინტენსიობას ხელს უწყობდა გლეხური მეურნეობების ფართო მექანიზაცია და ელექტრიფიკაცია, სასუქებისა და შხამქიმიკატების გამოყენება. 70-იანი წლების დასაწყისში ფართობის ერთეულზე ტრაქტორების და კომბაინების რაოდენობით გფრ წინ უსწრებდა დასავლეთ ევროპის ყველა ქვეყანას.

სოფლის მეურნეობაში ერთდროულად იზრდებოდა შრომის ნაყოფიერება და მოსავლიანობა. ამ პერიოდში სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სტრუქტურაში ჭარბობდა მეცხოველეობა, ძირითადად სახორცე-სარძევე მიმართულების, რომლის პროდუქციამაც 70%-ით გადააჭარბა მთელ სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მოცულობას.

ტექნიკური გადატრიალებისა და წარმოების ინტენსიფიკაციის კვალდაკვალ გაძლიერდა მეურნეობის გამსხვილების პროცესი. წერილგლეხური მიწათმფლობელები ეერ უძლებდნენ რა კონკურენციას, ადგილს უთმობდნენ უფრო მყარ, მსხვილ მეურნეობებს.

1950-იანი წწ. შუახანებში გერმანია შევიდა მყარი ეკონომიკური აღმავლობის ფაზაში, რომელიც მთელი ათწლეული გაგრძელდა და „გერმანიის ეკონომიკური სასწაული“ ეწოდა. მაგრამ „გერმანული სასწაული“ – ეს არა მარტო ეკონომიკაა, – წერდა ერჰარდი თავის წიგნში „კეთილდღეობა ყველასათვის“, – მთავარი სასწაული ის არის, რომ რამოდენიმე ეკონომიკური რეფორმის შემდეგ გერმანული ხალხი ჩამოყალიბდა თავისუფალ, კეთილის მსურველ და ხალისიან ერად. ეს წლები გამოირჩეოდა სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის დანერგვის უღვისებური ტემპებით, რომელიც გერმანიის ეკონომიკური ზრდის გადამწყვეტ ფაქტორად იქცა.

ამ პერიოდში დაიწყო სამხედრო წარმოების რესტრუქტურისაცია, რომლის დროსაც ორჯერ შემცირდა მომპოვებუ-

ლი დარგების, უმთავრესად კი ნახშირის მოპოვების წილი. მთავრობა ქმნიდა სპეციალურ ფონდებს, საიდანაც ყოველ ამოუღებელ ტონა ნახშირზე (წინა წლებთან შედარებით) უხდიდნენ პრემიას 27,5 მარკის ოდენობით, რის გამოც 1960-იანი წწ. ნახშირის მოპოვება გერმანიაში 15 მლნ. ტონით შემცირდა. ამავდროულად ყოველ ტონა მოპოვებულ ნავთობზე ირიცხებოდა პრემია, რომელიც იფარებოდა ნავთობის საბაზრო ფასსა და ქვეყანაში მისი მოპოვების ღირებულებას შორის სხვაობიდან. ამგვარი პოლიტიკა განაპირობა იმან, რომ დაცვა ნახშირის, როგორც საწვავის, როლი. ამავე პერიოდში დაიწვეს იმ დარგების სწრაფი განვითარება, რომლებიც ორიენტირებულნი იყვნენ ქიმიური, ნავთობგალამმუშავებელი, საავტომობილო, ელექტროტექნიკური, საავიაციო, სარაკეტო-კოსმოსური და სხვა საექსპორტო პროდუქციის წარმოებაზე.

გერმანიის ეკონომიკურ განვითარებაზე დიდი გავლენა მოახდინა ევროპის ინტეგრაციამ, რაშიც იგი აქტიურად მონაწილეობდა 1950-იანი წლების შუახანებში. გერმანია იყო ნახშირისა და ფოლადის ევროპული გაერთიანების, ხოლო 1957 წ. ევროპის ეკონომიკური თანამშრომლობის – „საერთო ბაზრის“ დამფუძნებელი.

„საერთო ბაზარი“ არის დასავლეთ ევროპის ერთერთი ძირითადი რეგიონული ინტეგრაციული ორგანიზაცია. ხელშეკრულებას მისი შექმნის შესახებ ხელი მოეწერა რომში (ე.წ. რომის ხელშეკრულება) 1957 წ. 25 მარტს, რომელიც 1958 წ. მაისში შევიდა ძალაში. გაერთიანდა ექვსი სახელმწიფო: გფრ, საფრანგეთი, იტალია, ნიდერლანდები, ბელგია და ლუქსემბურგი. 1967 წ. მოხდა მანამდე დამოუკიდებელი სამი ევროპული დაჯგუფების (ნახშირისა და ფოლადის ევროპული გაერთიანება, ევრატიმი, ევროპის ეკონომიკური თანამშრომლობა) შერწყმა, რის შემდეგაც ამ ინტეგრაციულ გაერთიანებას ეწოდა ევროპის თანამშრომლობა. მოგვიანებით, 1993 წ. ნოემბრიდან მისი ოფიციალური სახელწოდებაა – ევროპული კავშირი. ამ კავშირის სახით პრაქტიკულად საფუძველი ჩაეყარა ერთიან ბაზარსა და სავალუტო კავშირს, ჩამოყალიბდა ძირითადი მმართველი სტრუქტურები. ევროკავშირის სრუ-

ლუფლებიანი წვევრებია: აესტრია, ბელგია, დიდი ბრიტანეთი, გერმანია, დანია, ესპანეთი, ირლანდია, იტალია, ლუქსემბურგი, ნიდერლანდები, ნორვეგია, პორტუგალია, საბერძნეთი, საფრანგეთი, ფინეთი, შვედეთი.

დასავლეთევროპული დაჯგუფების მონაწილე ქვეყნებს შორის საბაჟო ბარიერების მოხსნამ ევროპაში გააადვილა კაპიტალის, სამუშაო ძალის და მზა პროდუქციის გადაადგილება, კორპორაციული კავშირების გაძლიერება „საერთო ბაზრის“ წვერი ქვეყნების საწარმოებს შორის, ყოველივე ამან ხელი შეუწყო სხვა ქვეყნებთან გფრ-ის ეკონომიკური კავშირების გაფართოებას და მისი ეკონომიკური ზრდის დანქარებას.

„საერთო ბაზრის“ შექმნის რამდენიმე წლის შემდეგ, 1960 წ. ამ გაერთიანებაში გფრ-ის ხვედრითი წილი ნახშირის ამოღებაში იყო – 61%, ფოლადის წარმოებაში – 47%, ექსპორტის მოცულობაში – 39%, იმპორტის კი – 35%. ამგვარად, გერმანიამ შეძლო წამყვანი ადგილი დაეკავებინა დასავლეთ ევროპულ სახელმწიფოებს შორის და სამრეწველო წარმოების და ექსპორტის მოცულობით მეორე ადგილზე გამოსულიყო მსოფლიოში აშშ-ის შემდეგ.

60-იან წლებში გფრ-ის სამრეწველო წარმოება მაღალი ტემპით ზრდას განაგრძობდა. ათწლეულში ეროვნული შემოსავალი გაორმაგდა, თუჯის წარმოება გაიზარდა 30,7%-ით, ფოლადის – 33, ალუმინის – 87,4, გოგირდმჟავას – 39,9, ელექტროენერგიის – 209%-ით. განსაკუთრებით სწრაფად განვითარდა პლასტმასის წარმოება: იგი გაიზარდა 4,4-ჯერ, მსუბუქი ავტომობილების – 87%-ით, რადიომიმღებების – 65%-ით, ტელევიზორების – 34%-ით, ხოლო ბუნებრივი გაზის მოპოვება 1960 წ. 0,04 მლრდ. კუბ. მ-დან 12,6 მლრდ-მდე, ე.ი. 31,5 ათასჯერ გაიზარდა.

აღსანიშნავია 1966-1967 წწ. პირველი ომისშემდგომი კრიზისი, რომელიც უპირატესად მრეწველობის ტრადიციულ დარგებს (ნახშირის მოპოვება, მანქანათმშენებლობის სოფიერტი დარგი) შეეხო. 1968 და 1969 წწ. სამრეწველო წარმოების ზრდის ტემპები შესაბამისად გაიზარდა 11,8 და 12,8%-ით, ხოლო 1970 წ. კვლავ 6,7%-მდე შემცირდა.

60-იან წლებში გვრ-ის ეკონომიკური წინსვლა დიდად განაპირობა სამეცნიერო-ტექნიკურმა პროგრესმა, საგარეო ბაზარზე ორიენტაციამ, ასევე სახელმწიფო-მონოპოლისტური კაპიტალის გადიდებამ.

გვრ-ში სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის დანერგვა ხდებოდა რამდენადმე თავისებურად. სპეციფიკა ის იყო, რომ თავდაპირველად ქვეყნის სამრეწველო წარმოებაში, დანერგილი ტექნიკური სიახლე არ ეფუძნებოდა საკუთარ გამოგონებებს, არამედ აქტიურად იძენდნენ უცხოურ გამოგონებათა პატენტებსა და ლიცენზიებს. უფრო ხელსაყრელი იყო შემოეტანათ მოწინავე ტექნოლოგიები, ვიდრე დაეხარჯათ დიდი თანხები მათ ხელახლა გამოგონებასა და ექსპერიმენტებზე. ამგვარად დასოგილი სახსრები კი კაპიტალდაბანდებათა სახით მიემართებოდა მეურნეობის ძირითადი ფონდების გაფართოებასა და განახლებისაკენ.

60-იანი წლების დასაწყისში გვრ-ში სხვა ქვეყნებთან შედარებით შენეულდა სამეცნიერო-კვლევითი და საცდელ-საკონსტრუქტორო მუშაობა, საჭირო გახდა ტექნიკური პროგრესის პოლიტიკის შეცვლა და მის ძირითად მიმართულებებზე ეურადღების გაძლიერება საკუთარ გამოკვლევებზე დაყრდნობით. სხვაგვარად გერმანიას ტექნოლოგიური წამორჩენის საფრთხე ემუქრებოდა. ამ მიზნით გაწეული ხარჯები 1960 წლიდან 1970 წლამდე 5,2-ჯერ გაიზარდა, რის შედეგადაც უცხოური ლიცენზიების წილი 70-იანი წლების დასაწყისისთვის შემცირდა და 1960 წ. 20%-ის ნაცვლად 14% შეადგინა.

გვრ-ის აღდგენითი სამუშაოების დამთავრების შემდეგ კაპიტალდაბანდებანი ძირითადად მიემართებოდა ნედლეულისა და მასალების მწარმოებელი დარგებისკენ. ინვესტიციების მნიშვნელოვანი ნაწილი იყო უცხოური, უმთავრესად კი ამერიკული, რომელიც ბანდლებოდა მრეწველობის იმ მოწინავე დარგებში (მანქანათმშენებლობა, ნავთობგადამმუშავებელი, ქიმიური და ელექტროტექნიკური მრეწველობა), რომლებიც სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის სახეს განსაზღვრავდნენ. საკმაოდ დიდი იყო ინგლისის ინვესტიციები ნავთობის და ქიმიურ მრეწველობაში.

მრეწველობის ტექნიკური ბაზის მოდერნიზაციის ინტენსიურმა პროცესმა განსაზღვრა შრომის ნაყოფიერების ზრდა, რაც 1960-იან წლებში 60%-ს უდრიდა.

გფრ-ის ეკონომიკური განვითარების მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს საგარეო ვაჭრობა. 1970 წ. მზა პროდუქციის ექსპორტით გფრ-მა ჩამოიტოვა აშშ და გამოვიდა პირველ ადგილზე. 70-იანი წლების დასაწყისში „საერთო ბაზრის“ წევრ ქვეყნებსე მოდიოდა ექსპორტის 47% და იმპორტის 53% ნაცულად 1960 წ. შესაბამისად 39% და 35%-ისა. ამან საშუალება მისცა გერმანიას დაეკავებინა წამყვანი ადგილი დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოებს შორის.

ეკონომიკური ზრდის მნიშვნელოვანი ფაქტორი გახდა ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების პოლიტიკა. 60-ინ წლებში სტაბილური ეკონომიკური ზრდის უზრუნველსაყოფად აუცილებელი გახდა ეკონომიკური განვითარების პროცესში სახელმწიფოს აქტიური ჩარევა. ეკონომიკური მართვის ჩვეული სისტემიდან (საფინანსო, საკრედიტო და საგადასახადო) სახელმწიფო გადავიდა 'სოციალდამეურნეო, დარგობრივი და რეგიონული დაგეგმვის პრაქტიკაზე, სამხედრო-სამეცნიერო კვლევის, განათლების, ჯანმრთელობის, სატრანსპორტო, ფასების კონტროლის და ა.შ. ხარჯების გათვალისწინებით.

სამეცნიერო-ტექნიკურმა პროგრესმა და საგარეო ბაზარზე კონკურენციამ გააქტიურა წარმოებისა და კაპიტალის კონცენტრაციის პროცესი, რომელმაც გადააჭარბა ომამდელ დონეს. ქვეყანაში კელაე განახლდა ძველი და წარმოიქმნა ახალი დაჯგუფებები, რომლებსაც ძველებურად სათავეში ედგა კრუპის, ფლიკის, ტისენის, მანესმანის და სხვათა კომპანიები.

70-იანი წწ. დასაწყისში ალუმინის გამოდნობის 76% და ქვანახშირის მოპოვების 76% იმყოფებოდა ამ დარგების ერთი მონოპოლიის ხელში. საავიაციო წარმოების თითქმის 100% და ქიმიურის 60% თავს იყრიდა 3 უმსხვილეს კონცერნში. საავტომობილო წარმოების დაახლოებით 100% იძლეოდა 5 კონცერნი. დიდად იაქტიურეს გერმანულმა ფირმებმა ტრანსპორტული კორპორაციების შექმნაში, რომლებიც იქმნებოდა ცალკეული ქვეყნების ეროვნული ფირმების გაერთიანების

შედგად. ანალოგიური პროცესები მიმდინარეობდა საბანკო სფეროში: 1957 წ. აღდგენილ იქნა დოიტნბანკი და დრეზდენბანკი, ხოლო 1958 წ. – კომერცბანკი.

ამასთანავე ქვეყანაში შეინიშნებოდა სხვა პროცესებიც. ჯერ კიდევ 1952 წ., ერთერთი გერმანული კონცერნი „ი.გ. ფარბენინდუსტრი“ აიყო სამ ფირმად. ამავე დროს მსხვილმა კორპორაციებმა აქტიურად დაიწყეს გზების ძიება წერილ და საშუალო ფირმებთან კოოპერაციისაკენ, რასაც გერმანიის ეკონომიკის გამყარება და უფექტურობის ზრდა მოჰყვა.

ამრიგად გფრ-ის ომისშემდგომი პერიოდის ეკონომიკურ განვითარებაში შეიძლება გამოიყოს ორი პერიოდი: პირველი – 50-იანი წლები, როდესაც გფრ აღადგინა ომის შედეგად დანგრეული ეკონომიკა და მეორე ადგილი დაიმკვიდრა კაპიტალისტურ ეკონომიკაში აშშ-ის შემდეგ. მეორე – 60-იანი წწ., როდესაც შეინიშნებოდა მერყევი ზრდის ტემპებით განვითარების ტენდენცია, რამაც საბოლოოდ გამოიწვია გფრ-ის წილის შემცირება დასავლეთ ევროპის სამრეწველო წარმოებაში. 1970 წ. კი მას გაუსწრო იაპონიამ და მსოფლიოში სამრეწველო წარმოებით მესამე ადგილზე გადაინაცვლა. მხოლოდ სხვადასხვა, საშინაო და საგარეო ფაქტორების გათვალისწინებით და შეხამებით ქვეყანაში შეიქმნა ხელსაყრელი ვითარება შედარებით მაღალი ტემპების შენარჩუნებისათვის.

4. გფრ ეკონომიკური განვითარების თავისებურებანი 70-80-იან წლებში

სოციალური საბაზრო ეკონომიკის მოდელმა დასავლეთ გერმანულ ეკონომიკას 70-80-იან წლებში შესაძლებლობა მისცა რეალური წარმატებებისთვის მიეღწია, ამ ეტაპზე მიუხედავად იმისა, რომ შეინიშნებოდა ეკონომიკური ზრდის ტემპების მერყეობა, გერმანიამ განვითარებულ ქვეყნებს შორის შედარებით მაღალი პოზიცია შეინარჩუნა. ამ პოზიციის სიმყარე განსაკუთრებით თვალსაჩინო გახდა მსოფლიო ეკონომიკის მკვეთ-

რი ვარდნის პერიოდში (1973-1975 წწ. და 1980-1982 წწ.), როდესაც დასაუღლები იყვნენ ქვეყანაში გამწვავდა ენერგოსაზღვრეულო (ე. წ. „ნავთობის შოკი“) და საგადასახადო პრობლემები, დაიწყო ინფლაცია და მასობრივი უმუშევრობა, წარმოიშვა პრობლემები საერთაშორისო ვაჭრობაში.

გერმანიამ ამ მხრივ მდგომარეობიდან გამოსვლა მცირე და საშუალო ბიზნესის მეშვეობით შეძლო. 1970-იანი წწ. შუახანებში ქვეყანაში იყო 1,9 მლნ. მცირე და საშუალო საწარმო, აქედან ძირითადი ნაწილი (1,7 მლნ.) წარმოადგენდა წერილ ფირმებს (სადაც დასაქმებული იყო საშუალოდ 9 კაცი). 200 ათასი ითვლებოდა საშუალო საწარმოდ (40-დან 499 კაცამდე), ხოლო 3,6 ათასი იყო მსხვილი საწარმო (500-ზე მეტი მუშით). 1975 წლიდან სახელმწიფო მცირე და საშუალო კაპიტალიზმის საწარმოებს აწესებდა მნიშვნელოვან საფინანსო, საკრედიტო და საგადასახადო შეღავათებს. მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებაში დიდი როლი ითამაშა 1986-1988, 1990 წწ. საგადასახადო რეფორმებმა.

1969 წლიდან ხელისუფლების სათავეში მოვიდნენ სოციალ-დემოკრატები. ეკონომიკურ პოლიტიკაში ეს ნიშნავდა სახელმწიფო რეგულირების გაძლიერებას მაკროეკონომიკურ დონეზე. შეიმუშავეს გრძელვადიანი დაგეგმვის პრინციპები. ლერპარდის ნეოლიბერალური დოქტრინა აღვიდა უთმობდა ნეოკეინსიანურს. ეს იყო საბაზრო მეურნეობის განსხვავებული მოდელი, სადაც შენარჩუნებული იყო კერძო საკუთრების ხელშეუხებლობა, მეწარმეების ეკონომიკური დამოუკიდებლობა, მოსახლეობის სოციალური დაცვა, კონკურენცია და ფასწარმოქმნის მოდერნიზაცია. შემოიღეს გრძელ და საშუალოვადიანი დაგეგმვის ახალი ელემენტები, რომლებიც დააჩქარებდნენ ქვეყანაში მუდმივ, თანმიმდევრულ ეკონომიკურ ზრდას.

1982 წ. ნოემბერში არსენებში გაიმარჯვეს ქრისტიან-დემოკრატებმა პელმუტ კოლის მეთაურობით, რომლებიც ქვეყანას 1998 წლამდე მართავდნენ. ამ პერიოდში გერმანიის ეკონომიკა კვლავ დაუბრუნდა ნეოლიბერალისმის პოლიტიკას, მაგრამ უკვე ახალ პირობებში. 1983-1990 წწ. ქვეყნის ეკონომიკა განუხრელად იზრდებოდა. მას საფუძვლად ედო ინვეს-

ტიციების გადიდება, ექსპორტის გაფართოება და სხვა ფაქტორები.

მთლიანად 1970-იანი წწ. გრძელდებოდა აქტიური სტრუქტურული გარდაქმნები. გერმანიამ გაააქტიურა სამრეწველო საწარმოების გატანა საზღვარგარეთ (ძირითადად არარენტაბელური და ეკოლოგიურად საშიში საწარმოების). 1976 წ. ამ ქარგოების ქიმიურ კომპანიებზე საზღვარგარეთული ინვესტიციების ხვედრითი წილი შეადგენდა მთელ კაპიტალდაბანდებათა 32,5%.

სახელმწიფოს ეკონომიკურ პოლიტიკაში განსაკუთრებული ადგილი დაიკავა კაპიტალის ექსპორტმა. მთავრობა საგადასახდელ ბალანსის გათანაბრების მიზნით ასტიმულებდა კაპიტალის ექსპორტს, ასევე იღებდა ზომებს სავალუტო რეზერვების დაგროვებისათვის. 1970-იან წლებში კაპიტალის გატანის საერთო მოცულობა გაიზარდა 40 მლრდ. მარკამდე, რამაც შესაძლებლობა მისცა გერმანიას განემტკიცებინა თავისი პოზიციები მსოფლიო სავალუტო ბაზარზე. 1972 წლიდან დაწყებული 1979 წ. ბოლომდე მარკის კურსი იაპონიის იენთან შედარებით 44,8%-ით, საფრანგეთის ფრანკთან – 47,7%-ით, აშშ-ის დოლართან – 85,5%-ით და იტალიურ ლირასთან – 159,3%-ით გაიზარდა. დოიგნმარკა უფრო ხშირად გამოიყენებოდა, როგორც საგადასახდელ საშუალება საერთაშორისო ანგარიშსწორებაში.

დასავლეთ ევროპასა და „საერთო ბაზარში“ გერმანიის ადგილისა და პოზიციების განმტკიცებაზე დიდი გავლენა მოახდინა სამრეწველო საქონლით თავისუფალმა ვაჭრობამ და ევროპის სავალუტო სისტემის შექმნამ.

ეკონომიკური ზრდის ხელშემწყობ ფაქტორს წარმოადგენდა საგარეო მოთხოვნილების ზრდა. 1989 წ. წინა წლებთან შედარებით გფრ-ის ექსპორტი გაიზარდა 10%-ით, 1982 წ. ახალი პროდუქციის წილი მოძველებული ასორტიმენტის საქონელთან შედარებით საგრძნობლად გაიზარდა. ექსპორტის ზრდამ გამოიწვია დადებითი სალდოს ზრდა ვაჭრობაში 1988 წ. 128 მლრდ.-დან 1990 წ. 148,5 მლრდ. მარკამდე. ვაჭრობის მოცულობის ზრდა შეინიშნებოდა ეკონომიკური თანამშრომლობის ფარგლებშიც, სადაც გფრ ყიდდა თავისი საქონლის

50%-ს. 1980-1990 წწ. გერმანიამ მსოფლიო ბაზარზე პირველად გაუსწრო იაპონიას საქონლის ექსპორტით. იგი წარმოადგენდა კლასიკური ექსპორტიორი სახელმწიფოს ნიმუშს და ამ მანქანებლით მსოფლიოში დაიკავა მეორე ადგილი აშშ-ის შემდეგ. გერმანია ითვლებოდა მსოფლიოში მზა პროდუქციის, სამრეწველო დანადგარების, ტექნოლოგიების და სხვ. უმსხვილეს ექსპორტიორად. მისი მზა პროდუქციის ექსპორტში ჭარბობდა ავტომობილები, ნარხები, ქიმიური მრეწველობის ნაწარმი და ელექტროტექნიკა.

სტაბილურად ვითარდებოდა სოფლის მეურნეობაც. ამ პერიოდში სოფლის მეურნეობაში დაიწყო წარმოების ინდუსტრიული მეთოდების ათვისება, რის საფუძველზეც წამოყალიბდა მაღალეფექტური აგროსამრეწველო კომპლექსები. შეიქმნა მსხვილი გაერთიანებანი, რომელნიც უშუალოდ თვითონ აწარმოებდნენ პროდუქციას, ახდენდნენ მის გადამუშავებას, შენახვას, ტრანსპორტირებას და რეალიზაციას. წვრილი გლეხური მეურნეობანი ვერ უძლებდნენ კონკურენციას და კოტრდებოდნენ ან ერწყმოდნენ მსხვილ ფირმებს. ეს სისტემა უზრუნველყოფდა სოფლის მეურნეობის ექველა დარგის ეფექტურობას. მსოფლიოანობით მემცენარეობაში და პროდუქტიულობით მეცხოველეობაში გერმანია მაღალ დონეზე იდგა დასავლეთ ევროპაში.

1980-1990-იან წწ. დიდი ცვლილებები მოხდა გერმანიის სოფლის მეურნეობაში. ევროპის ინტეგრაციის ინტერესებიდან გამომდინარე, მთავრობა აჯილდოებდა სამეურნეო ბრუნვებში დაკავებული მიწის საეარგულების შემცირებისათვის. 1988/89 სასოფლო-სამეურნეო წელს მიწის ფართობი შემცირდა 165 ათასი ჰა-ით, 1989/90 წწ. – კიდევ 60 ათასით. სასოფლო-სამეურნეო წარმოებაში დასაქმებულთა წილი ეკონომიკურად აქტიურ მოსახლეობაში დაეცა 4,5%-მდე. მიუხედავად ამისა, გაიზარდა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის მოცულობა ახალი სასუქებისა და მავნებლებისგან დაცვის საშუალებების, მცენარეების ახალი მაღალმოსავლიანი სახეების, ჯიშინი პირუტყვის, მექანიზაციის და სხვ. მეშეულობით. 70-80-იან წლებში ხორცის წარმოება გაიზარდა 20%-ით, შაქრის ჭარხლის მოსავალი – 44,1%, მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის – 0,4%-

ით, ღორის – 10,6%-ით, ცხვრის – 27,9%-ით და ა.შ. გერმანიას შეუძლო კეების პროდუქტებზე მოთხოვნილების 3/4 დაკმაყოფილებინა საკუთარი პროდუქტებით.

5. გურ-ის და გღრ-ის გაერთიანება და ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების პრობლემები

1980-იან წლებში გერმანიის ფედერაციულმა რესპუბლიკამ მიაღწია ეკონომიკურ განვითარების მწვერვალს. ერთობლივი სასოგადოებრივი პროდუქტის ზრდის ტემპი (4,5%) ბოლო 14 წლის განმავლობაში მაქსიმალური იყო. 1980-იან წლებში სამრეწველო პროდუქციის გამოშვების ზრდამ საშუალო წლიური გაანგარიშებით შეადგინა 5,2%, მაგრამ უკვე 1991 წლის შუახანს გერმანიაში დაიწყო ეკონომიკური მანევრებების შემცირება, ხოლო 1993 წ. დაეცა ომისშემდგომი ისტორიის ყველაზე დაბალ დონემდე. ეს ვარდნა ყველაზე მეტად აისახა სააუტომობილო მრეწველობის წარმოებაზე – 25%-ზე მეტით, მანქანათმშენებლობაზე – 13%-ით, ორგტექნიკის – 27%-ით, ელექტროტექნიკის წარმოებაზე – 10%-ით და სხვ., ე.ი. დასარაღდნენ დარგები, რომლებიც განსაზღვრავდნენ ქვეყნის სამრეწველო პოტენციალს. შესამჩნევად გაუარესდა უთარება შრომის ბაზარზეც: 1993 წ. თებერვალში არასრული სამუშაო დღით მომუშავე საწარმოების რაოდენობა 15 ათასამდე გაიზარდა. 1993 წ. საფხულში უმუშევართა რაოდენობამ მიაღწია 2,2 მლნ., ხოლო 1996 წ. – 3,1 მლნ. კაცს. ამასე რთული მდგომარეობა ქვეყანაში იყო მხოლოდ 1929-1933 წწ. ეკონომიკური კრიზისის წლებში, თუ არ ჩავთვლით სამეურნეო კატასტროფას ომისშემდგომ პირველ წლებში.

ეკონომიკაში ნეგატიური მოვლენები გამოწვეული იყო სხვადასხვა, მათ შორის გლობალური ხასიათის, ფაქტორებით, უინაიდან 1990-1992 წწ. არა მარტო ევროპაში, არამედ მთელ მსოფლიოში შეინიშნებოდა წარმოების სრულმასშტაბიანი ვარდნა. აღმოჩნდა, რომ მრავალ ქვეყანაში სახელმწი-

ყოს მიერ ეკონომიკური ზრდის სტიმულირებისათვის გატარებული ღონისძიებები ვერ აუმჯობესებდა ვითარებას როგორც სოციალურ, წარმოების, ბიზნესის, ისე საბანკო სფეროში. ყველგან მიმდინარეობდა საინვესტიციო ნაკადების აბსოლუტური შემცირება, რაც განსაკუთრებით აისახა ახალ მშენებლობებზე. შემცირდა მსოფლიო საქონელბრუნვის მოცულობა, მათ შორის ინდუსტრიულად განვითარებულ ქვეყნებს შორის.

გერმანიაში ეკონომიკური ვარდნა გამოიწვია მთელმა რიგმა საშინაო ფაქტორებმა, მათ შორის აღსანიშნავია სხვადასხვა სახის საქონლის გასაღების ბაზრების დაკარგვა აღმოსავლეთ ევროპაში და ყოფილ სსრკ-ში, გერმანული საქონლის კონკურენტუნარიანობის გაუარესება. მნიშვნელოვნად შემცირდა მსოფლიო ვაჭრობის ტემპი. მისი რეალური მოცულობა ძლივს გაიზარდა 3%-ით. განვითარებული კაპიტალისტური ქვეყნების ურთიერთშორის ვაჭრობა გაიზარდა მხოლოდ 2,2%-ით ნაცვლად 1990 წ. 5%-ისა.

გერმანიაში ეკონომიკური სიტუაცია გაართულა 1990 წ. დასაყდნით და აღმოსავლეთ გერმანიის გაერთიანებამ და ერთიანი გერმანული სახელმწიფოს შექმნამ. გერმანიის გაერთიანება მოხდა მშვიდობიანი, დემოკრატიული, ანტიავტორიტარული მოძრაობის გზით, რომელიც გაიშალა გფრ-ში, საბჭოთა კავშირზე ზეწოლისა და ეველა იმ ქვეყნის მხარდაჭერით, რომელთა მეშვეობითაც შეიქმნა საერთო ევროპული გაერთიანება. გერმანიის ტერიტორია გაიზარდა 1/3-ით, მოსახლეობა კი 64-დან 80 მლნ.-მდე.

შემოერთებულ მიწებზე დაიწყო მბრძანებლურ-ადმინისტრაციული ეკონომიკის გადაყვანა საბაზრო მეურნეობის პრინციპებზე. ორი ერთმანეთის საწინააღმდეგო საზოგადოებრივ ეკონომიკური სისტემის ინტეგრაციამ, პრაქტიკულად გადაღებული პირველივე ნაბიჯებიდან, გამოავლინა სერიოზული პრობლემები. მთავრობამ აღმოსავლეთ გერმანიაში შეიმუშავა მეურნეობის ტრანსფორმაციის შოკური ვარიანტი, რომელიც უდიდეს კაპიტალდაბანდებებს მოითხოვდა. ეს ხარჯები მთლიანად დასაყდნით გერმანიას დააწვა, რამაც ქვეყანაში გამოიწვია სერიოზული სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები.

ბიუჯეტის დეფიციტი, სახელმწიფო ვალუბის ზრდა და უმუშევრობა.

საბაზრო ელემენტების დანერგვით განსაკუთრებით მძიმე სოციალურ-ეკონომიკური ვითარებაში აღმოსწდნენ აღმოსავლეთ მიწების გერმანელები, რომლებიც ათეული წლების განმავლობაში ვითარდებოდნენ სახელმწიფოს მიერ დაგეგმილი და ღირეპტიული ეკონომიკის პირობებში. 1991 წ. დასაწყისში მრეწველობის 69 დარგიდან 1989 წ. დონე ძლივს შეინარჩუნა სამმა. შემდეგში საწარმოების დახურვის, ან მათი წარმოების მოცულობის შემცირების ტენდენცია უკვე ზეპირხეზური პრინციპით ამოქმედდა. 1993 წ. შუალედში სამრეწველო წარმოების საერთო მოცულობის შემცირებამ 40%-ს მიაღწია. არნახულად გაიზარდა საეაგრო დეფიციტი. მთლიანად ეაგრობის უარყოფითმა სალდომ, ხეხტი ექსპორტის (1995 წ. - 83 მლრდ. მარკა) და გაზრდილი იმპორტის (1995 წ. - 311 მლრდ. მარკა) გამო 228 მლრდ. მარკა შეადგინა.

განსაკუთრებით ტრაგიკული იყო ვითარება აღმოსავლეთ გერმანიის შრომის ბაზარზე. თუკი აქ უმუშევართა რაოდენობა 1989 წ. შეადგენდა დაახლოებით 240-250 ათას კაცს, 1990 წ. ბოლოს იგი 1,4 მლნ.-მდე გაიზარდა. 1989 წ. სრულად დასაქმებულთაგან რეგულარული სამუშაო შეინარჩუნა მხოლოდ 45%, ე.ი. 100 დასაქმებულიდან ახალ ფედერალურ მიწებზე 55-მა დაკარგა თავისი ძეული სამუშაო ადგილი. ასაკოვანმა მოსახლეობამ საერთოდ დაკარგა სამუშაოზე დაბრუნების შანსი.

შემოერთებულ მიწებზე საბაზრო გარდაქმნები მოითხოვდა კოლთხალურ კაპიტალდაბანდებებს. ქვეყნის ხელმძღვანელობამ აღიარა, რომ ისინი არ ელოდებოდნენ ამ ოდენობის ხარჯებს. ყოფილი გდრ გადაიქცა „შავ ხერელად“ გაერთიანებული გერმანიისათვის. თუკი 1991 წ. ქვეყნის აღმოსავლეთმა „შთანთქა“ 140 მლრდ. მარკა, 1992 წ. ამ თანხამ 152 მლრდ.-ს, 1993 წ. კი - 182 მლრდ. მარკას მიაღწია, რის შედეგადაც გაერთიანებული გერმანიის სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტმა 1993 წ. დაგეგმილი 31,7 მლრდ. მარკის ნაცვლად 69 მლრდ. მარკა შეადგინა, ხოლო სახელმწიფო ვალი 1990 წ. 1039 მლრდ. მარკიდან 1993 წ. 1850 მლრდ. მარკამდე გაიზარდა.

უნდა აღინიშნოს, რომ გერმანიის ეკონომიკური გაერთიანების პროცესი გახული საუკუნის მიწურულისთვის ჯერ კიდევ არ იყო დასრულებული. ყოფილი გერ-ის ეკონომიკა კვლავ ჩამორჩებოდა გფრ-ის დონეს. გრძელდებოდა არარენტაბელური საწარმოების ლიკვიდაცია. მცირდებოდა სამუშაო ადგილები. მაგ.: 1996 წ. შეაღწევაში უმუშევართა რაოდენობამ 4,2 მლნ. კაცს მიაღწია, ე.ი. მთელი შრომისუნარიანი მოსახლეობის 11,1%.

მიუხედავად ეკონომიკაში ნეგატიური ტენდენციებისა გფრ გაერთიანების შემდეგაც კვლავ რჩება ერთ-ერთ წამყვან ქვეყნად ეკონომიკურ თანამეგობრობაში და მისი მდგომარეობა თანდათანობით კიდევ უფრო უმჯობესდებოდა. გფრ ეკონომიკური წინსვლის მიზეზებია:

1. სამომხმარებლო მოთხოვნების მაღალი დონე;
2. დანქარებული სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესი;
3. დასაქმებისა და ხელფასის ზრდა;
4. გერმანიის საშინაო ბაზრის ზრდა ხუთი ახალი ფედერალური მიწის შემოერთების შედეგად;
5. ექსპორტზე ორიენტირებული დარგების უპირატესი განვითარება.

ამგვარად, გფრ და გერ კვლავ ერთიან სახელმწიფოდ ჩამოყალიბდა, თუმცა ორი ეკონომიკური სისტემის შერწყმა ხანგრძლივ დროს მოითხოვს.

მიუხედავად შერწყმის შედეგად წარმოქმნილი კრიზისისა, ანალიტიკოსები წინასწარმეტყველებენ, რომ XXI ს. მას შეუძლია დაიკაოს ღირსეული ადგილი მოწინავე ქვეყნებს შორის. შევიცარიის განვითარების მართვის ინსტიტუტის შეფასებით XXI ს. 20-30-იან წწ. გერმანია აშშ-თან, იაპონიასთან და ჩინეთთან ერთად იქნება მოწინავე ქვეყანა, რამდენადაც იგი ფლობს თანამედროვე ტექნოლოგიებს, მაღალკვალიფიციურ სამუშაო ძალას და შეუძლია აწარმოოს ხარისხიანი პროდუქცია, რომელზეც დიდი მოთხოვნაა მსოფლიო ბაზარზე, ყოველივე ეს ქმნის ხელსაყრელ ეკონომიკურ პირობებს გაერთიანებულ გერმანიისათვის.

თემა 24. იაპონიის გადაქცევა მსოფლიოს პროტივ ნაშუაან ინდუსტრიულ ქვეყნად მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ

1. იაპონიის ეკონომიკა მეორე მსოფლიო ომის წლებში

მეორე მსოფლიო ომში იაპონია ჩაება 1941 წლის 7 დეკემბერს, როდესაც მოულოდნელად თავს დაესხა აშშ-ის სამხედრო-საზღვაო ბაზას პერლ-ჰარბორში. იგი მეორე მსოფლიო ომში პიტლურული გერმანიის მხარეს გამოდიოდა, პირველ რიგში დაიპყრო ფილიპინები, ბირმა, ინდონეზია, ვიეტნამი, ტაილანდი, მალაიზია, სინგაპური, ჰონკონგი და სხვა ტერიტორიები. თუმცა საზღვაო ტრანსპორტის სისუსტის გამო იაპონია დაპყრობილი ტერიტორიების ნედლეულის რესურსებს სრულად ვერ ითვისებდა. იაპონიის გემთმშენებლობა ვერ აკმაყოფილებდა ფლოტის მოთხოვნილებებს. მიუხედავად ამისა, მნიშვნელოვნად განმტკიცდა იაპონიის მრეწველობის სანედლეულო ბაზა და გაძლიერდა მისი სამხედრო პოტენციალი.

ცხადი იყო, რომ იაპონიის სამხედრო-სამრეწველო პოტენციალი ვერ უზრუნველყოფდა ხანგრძლივ საომარ მოქმედებებს. მრეწველობა მუშაობდა გადატვირთულ რეჟიმში, მოწოდებლობანი სწრაფად ცვდებოდა. ქვეყანა მწვავედ განიცდიდა სურსათის და ნედლეულის ნაკლებობას. მემარჯვენე წრეები გამოსავალს ხედავდნენ მეურნეობის მილიტარიზაციაში. წარმოება ვითარდებოდა ცალმხრივად, მხოლოდ სამხედრო დარგების ხარჯზე. სწრაფად იზრდებოდა სამხედრო ხარჯები, მისი წილი ეროვნულ შემოსავალში რამდენიმეჯერ გაიზარდა. ქვეყანაში გატარდა განსაკუთრებული ზომები: გააღიძვრეს სამხედრო გადასახადები, იძულებითი შესყიდვები, სესხები, სახელმწიფო კონტროლი კრედიტებზე, ინვესტიციებზე, საშინაო ვაჭრობაზე, განსასჯერეს ნაწარმის ნომენკლატურა და ა.შ. სახელმწიფოს მიერ გატარებულმა ღონისძიე-

ბებმაც ვერ შეძლო იაპონიის ეკონომიკის დეგრადაციის თავიდან აცილება.

ომის წლებში იაპონიის მთავრობა ახორციელებდა „სამხედრო რეგულირების“ საგანგებო ზომებს. უპირატესობა ენიჭებოდა სამხედრო წარმოების დარგებს. 1942 წ. გამოიცა ბრძანება „საშუალო და წერილ საწარმოთა რეორგანიზაციის შესახებ“, რის შედეგადაც ლიკვიდირებულ იქნა 250 ათასი საწარმო, დანიქარდა წარმოების კონცენტრაცია და მონოპოლიზაცია, აღმოცენდა მსხვილი კომპანიები, რომლებმაც ომის წლებში უზარმაზარი მოგება მიიღეს.

ომის წლებში გაღრმავდა იაპონიის ეკონომიკის განვითარების უთანაბრობა. გაიზარდა მიიმე მრეწველობის ხეყდროთი წილი, 1942 წ. მან შეადგინა 72%. 1945 წ. ბამბის ქსოვილების წარმოება 1941 წელთან შედარებით დაეცა 25-ჯერ, ამცირებდნენ თითისტარების, საფეიქრო დაზგების და მსუბუქი მრეწველობის სხვა მოწეობილობათა რაოდენობას, რის შედეგადაც 1944 წ. თითისტარების რაოდენობა 9-ჯერ ნაკლები იყო, ვიდრე 1936 წ. იაპონიის სამრეწველო წარმოების მოცულობა 1945 წ. ბოლოს შეადგენდა 1935-1937 წწ. 14%-ს, ხოლო სამრეწველო პროდუქციის ხაერთო მოცულობამ შეადგინა შესაბამისი პერიოდის საშუალოწლიური დონის 28,5%. 1948 წელს ომის დამთავრებიდან სამი წლის შემდეგაც კი, როდესაც დასავლეთის ქვეყნების უმეტესობა მიუახლოვდა ომამდელ დონეს, სამრეწველო პროდუქციის გამომშეყბამ იაპონიაში 1938 წ. დონესთან შედარებით შეადგინა 52%, თუჯის წარმოება შემცირდა 9-ჯერ, ყოლადის – 6,5-ჯერ, გემთმშენებლობის პროდუქციის გამომშეყბა – 7-ჯერ, აბრეშუმის ქსოვილის – 7,5-ჯერ და ა.შ. თუ ომის წინ იაპონიის წილად მოდიოდა კაპიტალისტური ქვეყნების სამრეწველო წარმოების 4,8%, 1947 წ. იგი 1,3%-მდე დაეცა. 1945 წ. ბოლოს მუშათა რეალურმა ხელფასმა შეადგინა ომამდელზე 13%-ით ნაკლები. ომის შემდგომ სამხედრო წარმოების განერების, არმიისა და ფლოტის დემობილიზაციის, ყოფილი კოლონიების და ოკუპირებული ტერიტორიების დატოვების შემდეგ იაპონიაში უმუშევრობა მასობრივი გახდა და 10 მლნ. კაცს მიაღწია.

ომმა მოითხოვა უზარმაზარი სამხედრო ხარჯები, რაც საკუთარი და დაპყრობილი ხალხების ძარცვით იფარებოდა. შემცირდა სასოფლო-სამეურნეო წარმოება და 1945 წ. ომამდელის მხოლოდ ნახევარი შეადგინა, რის გამოც ქვეყანაში წარმოიქმნა სასურსათო დეფიციტი. სისტემატურად იზრდებოდა მიმოქცევაში არსებული ფულის მასა და 1944 წ. მიაღწია 19 მლრდ. იენს 1937 წ. 2,5 მლრდ.-ის ნაცვლად. ფასები გაიზარდა მოხმარების საქონელზე. გლეხებს აიძულებდნენ პროდუქტები ნაებარებინათ დაბალ ფასებში. მოსახლეობა შიმშილობდა. სამხედრო ქარხნებში სამუშაო დღის ხანგრძლივობა 15 საათს აღწევდა გამოსახველელი დღის გარეშე. რეალური ხელფასი ომამდელის მხოლოდ ნახევარს შეადგენდა.

ამას ისიც დაემატა, რომ 1945 წლის 6 და 9 აგვისტოს აშშ-მა განახორციელა იაპონიის ქალაქების – ხიროსიმა და ნაგასაკის ატომური დაბომბვა, რამაც გამანადგურებელი დარტყმა მიაყენა იაპონიას. 1945 წლის 2 სექტემბერს იაპონიამ ხელი მოაწერა უსიტყვო კაპიტულაციას, რითაც საბოლოოდ დასრულდა მეორე მსოფლიო ომი. იაპონიას შორეულ აღმოსავლეთსა და წყნარი ოკეანის აუზში დაწეებული ომი ძვირად დაუჯდა. მან დაკარგა 2 მლნ. კაცი, ასეველ ათასობით ადამიანი დაიღუპა და სამუდამოდ დასახიზრდა ხიროსიმა და ნაგასაკი ატომური დაბომბვის შედეგად. იაპონიისათვის დიდი დარტყმა იყო წინა ათწლეულის მანძილზე მიტაცებული ყველა ტერიტორიის დაკარგვა. ამან გამოიწვია ნედლეულის, საწვავის, სურსათის და სხვა კოლონიური საქონლის მოწოდების შეწყვეტა, რომელზედაც იყო უმეტესწილად დამოკიდებული. საწარმოთა დიდი ნაწილი გაჩერდა, იაპონური საქონალი მთლიანად იქნა გამოძეებული მსოფლიო ბაზრიდან.

2. იაპონიის ეკონომიკის ომისშემდგომი პირველი ათწლეულის რეფორმები

მიუხედავად იმისა, რომ საომარი მოქმედებებისგან მისი საწარმო-ტექნიკური ბაზა შედარებით ნაკლებად დაზარალდა, იაპონიის ეკონომიკა ვარდნას განიცდიდა, ვინაიდან ომის წინ

და ომის დროს მთელი ეკონომიკა მიმართული იყო არმიის მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად, ქვეყანაში თითქმის მოღიანად განიანაგდა მსუბუქი მრეწველობა. იგი პრაქტიკულად ხელახლა უნდა შექმნილიყო.

სამხედრო მოქმედებების დამთავრების შემდეგ, იაპონია ოკუპირებულ იქნა ამერიკელი მეომრების მიერ, რომლებიც მოქმედებდნენ მოკავშირე ქვეყნების სახელით. უმაღლესი ხელისუფლება ქვეყანაში გადავიდა აშშ-ის საოკუპაციო არმიის ხელში გენერალ დ. მაკარტურის მეთაურობით.

მოკავშირე ქვეყნების ომისშემდგომი პოლიტიკის საფუძველზე 1945 წ. 26 ივლისის პოტსდამის დეკლარაციაში განისაზღვრა იაპონიის მიმართ დამოკიდებულება. იგი მოსწადისახავდა იაპონიის მილიტარიზმის საბოლოო ლიკვიდაციას, იაპონიის საზოგადოებაში დემოკრატიული ტენდენციების აღდგენასა და დამკვიდრებისათვის დაბრკოლებების მოხსნას, სიტყვის, სარწმუნოების და აზროვნების თავისუფლების დამყარებას, ადამიანის ძირითადი უფლებების დაცვასა და პატივისცემას.

აშშ იაპონიის დემილიტარიზაციის პოლიტიკას ამერიკული სტანდარტებით ახორციელებდა. თავის მხრივ იაპონიის მემარჯვენე წრები, კუშინოდათ რა რომ კაპიტულაციას არ გამოეწვია რევოლუცია ქვეყანაში, ცოტახნის წინ თავის მტერ – აშშ-ს შეუკავშირდნენ და მათი სახით პოტენციურ დამხმარეებს ხელავდნენ. ასეთ საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ვითარებაში ხელისუფლებამ ეკონომიკასა და სოციალურ სფეროში რიგი ღონისძიებანი განახორციელა.

თავდაპირველად იაპონიის მონოპოლიები ეწინააღმდეგებოდნენ ეკონომიკის აღდგენას, ვინაიდან შიშობდნენ, რომ შესაძლებელი იყო მომხდარიყო მოქმედი საწარმოების დემონტაჟი რეპარაციების ანგარიშზე: ხურავდნენ ფაბრიკებს და ქარხნებს არარენტაბელობის, ნედლეულის უქონლობის, სახსრების უკმარისობის და სხვა მიზეზით. ომისშემდგომი ორი წლის განმავლობაში სამრეწველო წარმოებამ ეერ გადააჭარბა ომამდელის 1/3-ს.

აშშ-მა იმის გამო, რომ იაპონიის ოკუპირებისთანავე არ იზრუნა მისი ეკონომიკის აღდგენაზე, სოციალურ-პოლიტი-

კური კონფლიქტების აღმოცენების შედეგად იძულებული გახდა იაპონიისათვის ეკონომიკური დახმარება აღმოენინა. აშშ-მა დიდი გაჟღენთა მოახდინა იაპონიის ეკონომიკურ, საშინაო და პოლიტიკურ განვითარებაზე. ამ პერიოდში ნაკლებად იყო სავარაუდო, რომ იაპონიას თვითონ გადაეწყვიტა რთული სოციალურ-ეკონომიკური ამოცანები.

აუცილებელი იყო საფუძლიანად დამუშავებულიყო ქვეყნის მომავალი განვითარების პრინციპულად ახალი სტრატეგია. უნდა მომხდარიყო არა მხოლოდ მეურნეობის დანგრეული სტრუქტურის აღდგენა, არამედ მისი გადაიარაღება ახალ ტექნიკურ ბაზაზე. ამერიკელთა გეგმით რეორგანიზებულ იქნა მთავრობა, რომლის დახმარებითაც საოკუპაციო ხელისუფლებამ შეძლო განეხორციელებინა დემოკრატიულ პრინციპებზე დამყარებული ღონისძიებანი, ქვეყნის დემილიტარიზაცია და ტოტალური სამხედრო კონტროლიდან თავისუფალ საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლა.

ხეროიშული ცვლილებები განიცადა მრეწველობამ. აშშ-ის უშუალო წარევით 1947-1948 წწ. ლიკვიდირებულ იქნა „ძაიბაცუ“, „მიცუი“, „მიცუებისი“, „სუმიტომო“, „იასუდა“ და სხვ. მონოპოლიები. ხოლო მათი აქციები და სხვა ფასიანი ქაღალდები გაიყიდა იქ მომუშავეებზე. გიგანტი სავაჭრო-სამრეწველო კომპანიების კონტროლიდან გამოვიდნენ დიდი რაოდენობით ფირმები, რომლებიც მკაცრ მონოპოლურ სტრუქტურას აღარ ექვემდებარებოდნენ.

1947 წ. ძალაში შევიდა ანტიმონოპოლური კანონი, რომელიც კრძალავდა სამრეწველო კარტელების შექმნას. დაწესდა კონტროლი ფირმების შეერთებაზე, შეიზღუდა ერთმანეთის აქციების ხელში ნაგდება. შემოიღეს თავისუფალი სავაჭრო გარიგებები, ეველა მეწარმისათვის ხელმისაწვდომი გახდა დაფინანსების კერძო წყაროები. ეველაფერი ეს კი ხელს უწყობდა საბაზრო ეკონომიკის განვითარებას.

ღონისძიება ძაიბაცუს ლიკვიდაციის შესახებ განიხილუბოდა, როგორც სამართლიანი კონტრღონისძიება იმ სამრეწველო მაგნატების მიმართ, რომლებიც იყვნენ საომარი აგრესიის სულისჩამდგმელები. ამერიკელებისთვის კი ეს იყო ნაბიჯი მსოფლიო ბაზარზე პოტენციური ეკონომიკური მო-

წინააღმდეგობის დასუსტებისაკენ, თუმცა უმსხვილესმა ძაბვაცუმ მაინც შეინარჩუნა თავისი ეკონომიკური და საფინანსო ბაზა. მსხვილი ბანკები დარჩნა ხელშეუხებელი, რამაც რამდენიმე წლის შემდეგ მათ აღორძინებისა და დაკარგული პოზიციების აღდგენის შესაძლებლობა მისცა.

1947-1950 წწ. იაპონიაში გაატარეს აგრარული რეფორმა, რომელიც უაღრესად მნიშვნელოვანი იყო ქვეყნის ეკონომიკის შემდგომი განვითარებისათვის, ვინაიდან იაპონიაში კვლავ არსებობდა ფეოდალური გადმონაშთები, მემამულეებს ეკუთვნოდათ სახნავის 40%, საძოვრების და ტყეების 2/3, მოიჯარე და ნახევრადმოიჯარე იყო გლეხთა 70%.

1946 წ. კანონით ქალაქში მცხოვრებ მემამულეებს, რომელთაც იჯარით პქონდათ მიწები გაცემული, ვალდებული იყვნენ გაეყიდათ ეს მიწები, ხოლო სოფელში მცხოვრებ მემამულეებს უნდა გაეყიდათ მიწის ზედმეტი ნაწილი. ამრიგად მიწის ჭარბი ნაწილი, რომელიც გაიცემოდა იჯარით, მიეყიდათ მოიჯარეებს, რის შედეგადაც 1946-1950 წწ. იჯარით გაცემული სახნავის ფართობი შემცირდა 46-დან 9,3%-მდე. მიწის მესაკუთრე გლეხთა რაოდენობა გაიზარდა 1,9 მლნ.-დან 3,8 მლნ.-მდე, ხოლო მოიჯარეთა რაოდენობა 5-ჯერ შემცირდა. ამასთანავე სახელმწიფომ შეისყიდა მემამულეებისაგან მიწის დაახლოებით 1/3, შეიქმნა სახელმწიფო მიწის ფონდი, შემდეგ კი ეს მიწები ცალკეულ ნაკვეთებად შედარებით დაბალ ფასებში გაიყიდა გლეხებზე (კუნძულ პოკაიდოზე – 12 პა). თუმცა მრავალ ყოფილ მოიჯარეს ამ დაბალი გამოსახიდი თანხის გადახდაც არ შეეძლო, რის შედეგადაც მემამულეთა მიწის საკმაოდ დიდი რაოდენობა სოფლის მცხოვრებთა მდიდარი ნაწილის ხელში აღმოჩნდა. წერილ გლეხებს აწინაგებდა მსხვილი კულაკური მეურნეობების კონკურენცია, რომელთა ხელში თანდათან გადადიოდა განანაგებული გლეხების მიწები.

კანონით შესაძლებელი მოიხსნა მიწათმფლობელობის ზომასზე გაუქმდა სახელმწიფოს კონტროლი მიწის ფასზე. დარჩნა საშუალო და მსხვილ მიწათმფლობელთა ფენა. მიმდინარე აგრარული რეფორმა არ შეხებია მემამულეთა საკუთრებას ტყეებზე, საძოვრებსა და საირიგაციო ნაგებობებზე.

აგრარული რეფორმის გატარებისას მხედველობაში არ მიიღეს სოფლის მეურნეობის იმ დაქირავებული მეუშების (მოიჯარეების) ინტერესები, რომელთაც ადრე არ შეუძლოთ იჯარით აეღოთ მემამულეთა მიწები, ამიტომ მათთვის მიწის ნაკვეთების გამოყოფა არ იყო გათვალისწინებული. მიუხედავად ამისა, 1950 წ. გლეხთა მფლობელობაში გადავიდა მთელი საიჯარო მიწის 80%, რაზედაც შეიქმნა 400 ათასზე მეტი გლეხური მეურნეობა, რომელიც ბაზარზე იყო ორიენტირებული. ამან გამოიწვია მდიდარ გლეხთა ფენის შექმნა, მნიშვნელოვნად გაიზარდა ქვეყნის სამომხმარებლო ბაზარი. მემამულეების ფენა ფაქტობრივად აღარ არსებობდა.

ამრიგად, ამ პერიოდში გატარებულმა აგრარულმა გარდაქმნებმა დაასრულა ის პროცესი, რომელიც დაიწყო მეიძის რევოლუციის დროს. რეფორმამ მართალია, ვერ მოხსოვ მცირეპიწიანობა და უმიწობა, მაგრამ მან ხელი შეუწყო სოფლად სასაქონლო-ფუფლად ურთიერთობათა განვითარებას, გლეხთა დიფერენციაციას, მიწების გადასვლას ბურჟუაზიისა და კულაკების ხელში. აგრარულმა რეფორმამ დააჩქარა სოფლად საწარმოო ძალთა განვითარება. ამადღდა სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოთა მექანიზაცია, რომელმაც „მცირე მექანიზაციის“ ფორმა მიიღო. თანდათან გაერყელდა მცირე ელექტროძრავები, შიდაწვის ძრავები, ბალ-ბოსტნის ხელის ტრაქტორები, თვითმავალი კულტივატორები, ხელის კულტივატორები და სხვ.

ამერიკის ხელისუფლება ხელს უწყობდა რეფორმების გატარებას სოციალურ სფეროში. 1946-1947 წწ. მიიღეს ახალი შრომითი კანონმდებლობა, რომლითაც დაწესდა რეკაბათიანი სამუშაო დღე, რაც იაპონიისათვის უდიდესი მიღწევა იყო. ნორმის ზევით მეშაობა ნაზღაურდებოდა დამატებითი ნიხრით. ყველა მშრომელისთვის დააწესეს ფასიანი შეგებულება და სოციალური დაზღვევა, შემოიღეს ქალების და მოზარდების შრომის დაცვა. მიიღეს კოდექსი შრომის შესახებ, სამრეწველო საწარმოებში ლეგალიზებულ იქნა პროფკავშირები, მშრომელების მისცეს გაფიცვის უფლება და სხვ. ამგვარმა რეფორმებმა შეზღუდა მეწარმეთა თვითნებობა, აიძულებდა მათ ეძიათ გზა ახალი ტექნიკის დასანერგად.

1946-1947 წწ. ამერიკის ადმინისტრაციის დახმარებით მომზადდა და 1947 წ. 3 მაისს ძალაში შევიდა იაპონიის ახალი კონსტიტუცია, რომლის მიხედვითაც იაპონია აბსოლუტური მონარქიიდან კონსტიტუციურ საპარლამენტო მონარქიად გადაიქცა. ახალი კონსტიტუციით იმპერატორის სტატუსი საფუძვლიანად შეიცვალა, აბსოლუტური მონარქიიდან იგი გადაიქცა ერის ერთიანობის სიმბოლოდ და ფაქტიურად მოკლებული იყო პოლიტიკურ ხელისუფლებას. კონსტიტუციით იაპონელი ხალხი სამუდამოდ უარს ამბობდა ომზე, ასევე მუქარაზე და საერთაშორისო დავის გადასაწყვეტად შეარადებული ძალების გამოყენებაზე, უარი თქვა შეიარაღებული ძალების ფორმირებაზე. გათვალისწინებული იყო თავდაცვის ძალების შექმნა, რომელთა შესანახად გამოიყოფოდა ერთობლივი შიდა პროდუქტის 1%-მდე. კონსტიტუციით განისაზღვრა ძირითადი დემოკრატიული უფლებები, მათ შორის არჩევნების უფლება, ქალთა თანასწორუფლებიანობა და ა.შ. ყველა ამ ღონისძიებამ დიდი გავლენა მოახდინა იაპონიის მომავალზე, კერძოდ მისი ეკონომიკის განვითარებაზე.

კონსტიტუციის მიღების შემდეგ აშშ-მა დაიწყო იაპონიის მიმართ ახალი პოლიტიკის გატარება სახელწოდებით „შებრუნებული კურსი“ („დოჯის ხაზი“). 1949 წ. საოკუპაციო ხელისუფლება შეუდგა იაპონიის „ეკონომიკური სტაბილიზაციის გეგმის“ უზრუნველყოფას. გეგმის შედგენას ხელმძღვანელობდა საოკუპაციო ჯარების შტაბის მთავარი მრჩეველი ეკონომიკურ და ფინანსურ საკითხებში, ცნობილი ამერიკელი ფინანსისტი, დეტროიტის ბანკის პრეზიდენტი დ. დოჯი. მან დაამუშავა დაბალანსებული სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტი, გათვალისწინებული იყო მკვეთრი, 62%-იანი 'ხრდა, დაუბრუნებელი სახელმწიფო სუბსიდიების შეცვლა კომერციული საბანკო კრედიტით, ხელფასის სტაბილიზაცია, ფასებზე სახელმწიფო კონტროლის დაწესება.

ცვლილებები მოხდა ამერიკული ეკონომიკური დახმარების სისტემაშიც. შეიქმნა ე.წ. „ექვივალენტური ფონდი“, რომელიც შეიქსებოდა იაპონიაში ამერიკული საქონლის გაყიდვისაგან და რომელიც ადრე დახმარების სახით მიეწოდებოდა. ამ ფონდიდან კრედიტდებოდა იაპონიის კომპანიები სა-

ოკუპაციო ხელისუფლების კონტროლის ქვეშ. ვაჭრობის დაბალანსების მიზნით მიღებულ იქნა ზომები იაპონიის ექსპორტის გასაფართოებლად, ისეთი საქონლისაც კი, რომელიც თვით იაპონიას არ ჰყოფნიდა. დაწესდა გაცვლის მყარი კურსი, რომლის მიხედვითაც 360 იენი შეესაბამებოდა 1 აშშ დოლარს.

„ეკონომიკური სტაბილიზაციის გეგმა“ ითვალისწინებდა იაპონიის თანდათანობით გადაქცევას მოწინავე ქვეყნად – „აზიის სახელოსნოდ“.

1949 წ. გატარდა საგადასახადო რეფორმა. საერთოდ გადასახადები მნიშვნელოვნად გაიზარდა. მაგრამ მოხდა მათი დიფერენცირება – კორპორაციებზე გადასახადები შემცირდა ძირითადი კაპიტალის ღირებულების გადაფასების გზით, გაუქმდა ზემოგებაზე გადასახადები მშრომელთა გადასახადების გაღივების ხარჯზე. ეს ქმნიდა ხელსაყრელ პირობებს კაპიტალის სწრაფი დაგროვებისათვის და ეკონომიკური ზრდის ტემპების ღანჭარებისათვის, რომელიც შეზღუდული იყო დაბალი მსყიდველობითი მოთხოვნილებით, ვინაიდან იაპონიის მუშის ხელფასი ომისშემდგომ პირველ წლებში 508-ჯერ ნაკლები იყო დასავლეთ ევროპის და ამერიკის მუშების ხელფასზე. დოჯის რეკომენდაციით იაპონიის მთავრობამ დაიწყო აღმინისტრაციული აპარატის მოწესრიგება და საწარმოების მართვის რეორგანიზაცია, 1949 წ. შეამცირეს 0,5 მლნ. მოხელე. შეიზღუდა პროფკავშირების უფლებები სამუშაო ადგილების შემცირების დროს და მათი მოქმედების თავისუფლება საწარმოებში.

დ. დოჯის რეკომენდაციით 1950 წ. იაპონიაში გატარდა საბიუჯეტო რეფორმა, რომელიც ითვალისწინებდა უდევრიციტო ბიუჯეტზე გადასვლას. შეწყდა საკომპენსაციო თანხების გაცემა სამხედრო ქარხნების კონვერსიისათვის, ასევე ზარალიანი საწარმოების უსასყიდლოდ სუბსიდირება. მიღებულ იქნა ერთიანი ფიქსირებული სავალუტო კურსი (ჯერ კიდევ არაკონვერტირებული იენი); იაპონიის ყველა საწარმოს და ბანკს მიეცა საგარეო ბაზარზე ოპერაციების ნატარების უფლება. თანდათანობით შეჩერდა ინფლაცია, მის კვალდაკვალ მოიხსნა ფასებზე კონტროლი, რაც საბაზრო ეკონომიკაზე სრულ გადასვლას ნიშნავდა.

კორეის ომმა, რომელიც დაიწყო 1950 წ. ივნისში, დიდი როლი ითამაშა იაპონიის ეკონომიკის აღდგენაში. იგი უშუალოდ არ მონაწილეობდა ამ ომში. სამხედრო მოქმედებების პერიოდში გახდა ამერიკის არმიის ზურგი. ომის პერიოდში მკვეთრად გაიზარდა მოთხოვნილება შეიარაღებასა და სამხედრო მასალაზე, სამხედრო გადაზიდვებსა და მომსახურებაზე, სურსათზე და სხვ., რომელმაც განაპირობა სამხედრო-სამრეწველო აღმავლობა და იაპონიის მთელი ეკონომიკის გამოცოცხლება. 1950-1953 წ. ამერიკის სამხედრო შეკვეთებიდან შემოსავლებმა მიაღწია 2,5 მლრდ. დოლარს, რამაც შესაძლებლობა მისცა იაპონიას დაეყარა საგარეო სავაჭრო დეფიციტი და გაეფართოებინა საწვავი რესურსების იმპორტი. ამერიკის სამხედრო შეკვეთების შესასრულებლად სრულად ამოქმედდა იაპონიის მრეწველობის ომის შემდგომი სიმძლავრეები, რომელიც აშშ-ის მეოხებით შენარჩუნდა, ვინაიდან მან უარი განაცხადა იაპონიის სამრეწველო მოწყობილობათა სარეპარაციო კონფისკაციაზე. მოიხსნა ყოველგვარი შეზღუდვა მრეწველობასა და საგარეო ვაჭრობაზე, რომელიც დაუწესდათ კაპიტულაციის შემდეგ. დიდი ყურადღება დაეთმო იაპონიის ეკონომიკის სტრუქტურულ გარდაქმნას. საჭირო იყო ეკონომიკური ზრდის ტემპების დანქარება, რომ გათანაბრებოდა განვითარებულ ინდუსტრიულ ქვეყნებს. მაგრამ ვინაიდან იაპონია სუსტად იყო უსრუნველყოფილი საკუთარი ბუნებრივი რესურსებით, საჭირო იყო იმპორტ-შემცველი ტექნოლოგიების საფუძველზე გადამამუშავებელი დარგების შექმნა. თუ 1950-იან წწ. ძირითადი ყურადღება ეთმობოდა ისეთი დარგების განვითარებას, როგორიცაა მეტალურგია, ჰიდროენერგეტიკა, გემთმშენებლობა, 1960-იან წწ.-დან პრიორიტეტული გახდა საავტომობილო და ნავთობქიმიური მრეწველობა.

1949-1950 წწ. იაპონიის სამრეწველო წარმოების მოცულობა 1,5-ჯერ გაიზარდა და ომამდელ დონეს გადააჭარბა. საგარეო ვაჭრობის ბრუნვა 1950-1954 წწ. 10-ჯერ აჭარბებდა 1945-1949 წწ. დონეს. იაპონიის სამრეწველო ბაზა კი ტექნიკურად და ტექნოლოგიურად კვლავ წამოიწყო. წარხების 70%-ზე მეტი 10 წლის და მეტი იყო, კეყანას არ ყოფნიდა საკუთარი სურსათი.

1951 წ. 8 სექტემბერს სან-ფრანცისკოში აშშ-მა და იაპონიამ დადეს სამშვიდობო ხელშეკრულება, რომელზეც ხელი 48 ქვეყანამ მოაწერა. ამ ხელშეკრულების ძალაში შესვლით (1952 წ. აპრილი) ოფიციალურად დასრულდა იაპონიის ამერიკული ოკუპაციის ხანა.

ხელშეკრულებასთან ერთად იაპონიამ და აშშ-მა ხელი მოაწერეს ე.წ. უშიშროების პაქტს, რომლითაც შენარჩუნდა იაპონიის ტერიტორიის ნაწილობრივი ოკუპაცია იმ გაგებით, რომ გააფართოვოს ამერიკული სამხედრო ბაზები, რომელსაც იაპონია ინახავდა. ამრიგად, ამერიკამ მიიღო უფლება იაპონიაში განუსაზღვრელი ვადით პოლოდა თავისი ჯარები. ამ დათმობის სანაცვლოდ კი იაპონიას მნიშვნელოვნად შეუმცირდა სარეპარაციო თანხები.

იაპონიის ეკონომიკის აღდგენის პროცესი ძირითადად 1953 წ. დამთავრდა, სამრეწველო წარმოებამ 1938 წელს არსებულ დონეს მიაღწია, გერმანიაში ეს მოხდა 1951 წ., ხოლო იტალიაში 1948 წ. იაპონია კვლავ საშუალო განვითარებულ ინდუსტრიულ-აგრარული ქვეყანა გადაიქცა.

1952 წ. მსხვილი კორპორაციების საქმიანობაზე თითქმის ყველა შესლუღვა მოხსნეს, რომლებიც დაწესდა ომის დამთავრებისთანავე. კვლავ ეკონომიკურ ღიდერებად იქცნენ საფინანსო-სამრეწველო ჯგუფები „მიცუბისი“, „სუმიტომო“, „მიცუი“, „ფუძი“ და სხვ. მაგრამ ნაკლებად გაედნენ წინანდელ ძაბაცუს, კინაიდან ისინი უკვე სრულიად ახალი, მსოფლიო სტანდარტებით შექმნილ გაერთიანებებს წარმოადგენდნენ. იმავე წელს იაპონია გაწევრიანდა საერთაშორისო სავალუტო ფონდში, ხოლო 1955 წ. - ტარიფების და ვაჭრობის გენერალურ შეთანხმებაში.

ამრიგად, მიიღო რა დამოუკიდებლობა ამერიკის საოკუპაციო ადმინისტრაციისაგან, იაპონიის მთავრობამ უმოკლეს დროში წარმატებით გააკეთა ეკონომიკური განვითარების შემდგომი მიმართულების არჩევანი. არჩეული მიმართულების წარმატების დასტურია ეკონომიკური ზრდის მაღალი ტემპები 50-იანი წწ. მეორე ნახევარში. შეიძლება ითქვას, რომ სწორედ ომისშემდგომი რეფორმებით დაიწყო იაპონიის ეკონომიკური და პოლიტიკური ისტორიის ახალი ეტაპი, მისი გაღაქცევა მაღალგანვითარებულ ინდუსტრიულ ქვეყანად.

3. იაპონიის გადაქცევა მსოფლიოს წამყვან ქვეყნად

50-იანი წწ მეორე ნახევარში იაპონიის ეკონომიკა არნახუ-
ლად სწრაფი ზრდის ფაზაში შევიდა. ამ პერიოდმა „იაპონი-
ის ეკონომიკური სასწაულის“ სახელწოდება მიიღო. ეს უპირ-
ველესად დაკავშირებული იყო ეკონომიკური ზრდის ტემპთან,
რამაც 1951-1970 წწ. საშუალოდ წელიწადში შეადგინა 15,2%
(ამავე პერიოდში გფრ-სა და იტალიაში იგი უტოლდებოდა
7,4%, საფრანგეთში – 6,2%, აშშ-ში – 4%, ინგლისში – 3%).
1961-1970 წწ. ეროვნული პროდუქტის ზრდის ტემპმა შეადგი-
ნა 11% (საფრანგეთში – 5,8, იტალიაში – 5,6, გფრ-ში – 4,9,
აშშ-ში – 4,1, ინგლისში – 2,8). ეროვნული პროდუქტის მო-
ცულობით 1969 წ იაპონია კაპიტალისტურ მსოფლიოში გა-
მოვიდა მეორე ადგილზე აშშ-ის შემდეგ. გამუდმებით იზრდე-
ბოდა იაპონიის მრეწველობის წილი მსოფლიო კაპიტალის-
ტურ მეურნეობაში: 1950 წ. 1,7%-დან 1970 წ. – 10,1%-მდე. 1970
წ. მსოფლიო ექსპორტში მან დაიკავა მეოთხე ადგილი და
მის წილად 7% მოდიოდა. იაპონიამ მსოფლიოს ეველა ქვე-
ყანას გაუსწრო კაპიტალის დაგროვებით და გამოვიდა პირ-
ველ ადგილზე. 1968 წ იაპონიაში ძირითად კაპიტალზე ინ-
ვესტიციებმა შეადგინა ერთობლივი პროდუქტის 34,7%, აშშ-
ში კი – 14%.

მოთელი მსოფლიოს ისტორიულ-ეკონომიკური მეცნიერება
დღემდე ცდილობს ობიექტურად გაანალიზოს და დაადგინოს
ამ ფენომენის მიზეზ-შედეგობრივი კავშირი და განსაზღვროს
შესაძლებელი რეცეპტები სხვა ქვეყნებში იაპონიის გამოც-
დილების გამოსაყენებლად. უფრო დაწვრილებით განვიხილოთ
იაპონიის ეკონომიკის სწრაფი ზრდის ფაქტორები.

იაპონიის განვითარების ტემპები და მიღწევები უპირვე-
ლესად შეიძლება აიხსნას შედარებით დაბალი სასტარტო დო-
ნით, საიდანაც დაიწყო სამრეწველო წარმოების ზრდა.

ეკონომიკური ზრდის ფაქტორებიდან ომისშემდგომ პირველ
ათწლეულში შეიძლება დასახელდეს ზოგადად ხელსაყრელი
ვითარება: ახალი ტექნოლოგიები, მეცნიერული კვლევა, სანე-
ლეულო რესურსებზე ფასების შედარებით დაბალი დონე. ამავე

დროს სამრეწველო პროდუქციის ფასები დარჩა მნიშვნელოვნად მაღალი.

ეკონომიკური პრობლემების გადასაწყვეტად იაპონიამ აირჩია პროტექციონისტული პოლიტიკა. სახელმწიფომ სამამულო წარმოებისათვის შექმნა მაქსიმალურად ხელსაყრელი პირობები. მასში შედიოდა შეღავათიანი კრედიტები („დაბალი პროცენტი“), ღოტაცია სამეცნიერო-კვლევით და საცდელ-საკონსტრუქტორო სამუშაოებზე, მაღალი საბაჟო ტარიფები მზა ნაწარმის შემოტანასზე, შეღავათიანი პირობები უცხოური მოწინავე ტექნოლოგიების იმპორტზე, საგარეო კაპიტალდაბანდებათა შესლუდვა, დემპინგი საგარეო ვაჭრობაზე და სხვ.

სახელმწიფომ დაუშვა შექმნილიყო უმსხვილესი საფინანსო-სამრეწველო ჯგუფები, რითაც საშუალება მიეცა საწარმოებს მოკლე დროში გამოეშვათ კონკურენტუნარიანი სამრეწველო პროდუქცია, კერძოდ, ავტომობილები. თუ ომის შემდგომ პირველ წლებში იაპონია თითქმის არ უშვებდა მსუბუქ ავტომობილებს, რამდენიმე წლის შემდეგ მან წამყვანი პოზიციები დაიკავა მსოფლიო ბაზარზე. 1959-1969 წწ. მისი წარმოება გაიზარდა 33-ჯერ, რამაც საშუალება მისცა იაპონიას გამხდარიყო მსოფლიოში მეორე ავტომობილმშენებელი ქვეყანა, აშშ-ის შემდეგ. 1970-იანი წლების დასაწყისში ფირმა „ტოიოტა მოტორსის“ ავტომობილების წილმა აშშ-ის ბაზარზე შეადგინა 16%. მაშინაც კი, როდესაც იაპონიის საავტომობილო მრეწველობა მეორე გახდა, საზღვარგარეთული ინვესტიციები კვლავ მკაცრი სახელმწიფო კონტროლის ქვეშ იმყოფებოდა. გატარდა პოლიტიკა, რომელიც კერძო ინიციატივას და სახელმწიფო რეგულირების სისტემას ერთმანეთს უთანხმებდა, ამაში თვალსაჩინო იყო საგარეო ვაჭრობისა და მრეწველობის სამინისტროს როლი, რომელიც საგანგებოდ შეიქმნა 1953 წ. წარმოების განახლებისა და ექსპორტის გაფართოების სტიმულირებისათვის.

იაპონიის ეკონომიკური ზრდის ერთერთი ხელშემწყობი ფაქტორია შედარებით იაფი სამუშაო ძალა. იაპონიის მრეწველობაში დასაქმებული მუშის ხელფასი 1950-იანი წწ. ბოლოს 7-ჯერ, ხოლო 1960-იან წწ. ბოლოს იყო 4-ჯერ დაბალი

ვიდრე ამერიკაში. ხელფასზე ხარჯის წილი იაპონიის საერთო ხარჯებში 3-ჯერ ნაკლები იყო, ვიდრე აშშ-ში. მაგრამ მეორე მხრივ, 1960-იან წწ. იაპონიაში ნომინალური ხელფასი ყოველწლიურად საშუალოდ 12,5%-ით იზრდებოდა, ხოლო სამომხმარებლო ფასები კი – 5,9%-ით, რამაც წელიწადში რეალური ხელფასის 6,6%-ით, ხოლო შრომის ნაყოფიერებისა – 11%-ით ზრდა გამოიწვია. ამიტომ არ არის გასაკვირი, რომ იაპონელები მხარს უჭერდნენ ხელისუფლების მიერ არჩეულ კურსს, რადგან მათ იცოდნენ, რომ ზოგადსახელმწიფოებრივი მიზნის განხორციელება მათი ცხოვრების გაუმჯობესებას უზრუნველყოფდა.

ეკონომიკის სწრაფ განვითარებას ბიძგი მისცა მხარდმა მასობრივმა სამომხმარებლო მოთხოვნილებამ, რომელსაც მიღწერი უკუქმდება ჰქონდა წარმოების სფეროზე, რაც იაპონიის ბიზნესს საშუალებას აძლევდა აენახლაურებინა თავისი დანახარჯები და მაღალი მოგებაც მიეღო. 1950-1970 წწ. იაპონია კაპიტალდაბანდებათა სიდიდით 2,6-ჯერ უსწრებდა ინგლისს, საფრანგეთსა და გერმანიას, ხოლო 4-ჯერ აშშ-ს. ამან კი ქვეყანას მისცა შესაძლებლობა დაექარებინა საწარმოთა მასობრივი განახლება და ამ მხრივ გაესწრო ძირითადი კონკურენტებისათვის.

იაპონიის ეკონომიკაზე დიდი გავლენა მოახდინა იმან, რომ ქვეყანას არ ჰქონდა უფლება თავდაცვაზე დაეხარჯა ეროვნული პროდუქტის 1%-ზე მეტი. სახელმწიფოსათვის, რომელიც თითქმის 100 წ. მანძილზე ტრადიციულად უდიდეს სახსრებს ხარჯავდა არმიას, ხარჯვის ვექტორის ამგვარმა მკვეთრმა შემობრუნებამ ანტისაომარი სტრატეგიისაკენ, უდიდესი გავლენა იქონია, რამდენადაც ეს იწვევდა მაღალი ტემპით კაპიტალის დაგროვებას. წარმოების მოდერნიზაციის კვალდაკვალ იზრდებოდა შრომის ნაყოფიერება. 1963-1970 წწ. იგი ყოველწლიურად იზრდებოდა 11%-ით (აშშ-ში – 1,6, გერმანიის – 5,5 და საფრანგეთში – 6%-ით). ამაში დიდი როლი ითამაშა უცხოური პატენტებისა და ლიცენზიების გონივრულმა და ეფექტურმა გამოყენებამ. მაგ.: 1950-1970 წწ. დაინერგა 15 ათასზე მეტი. 1970 წ. დასაწყისში საზღვარგარეთის ტექნიკისა და ტექნოლოგიის საფუძველზე გამოშვებუ-

ლი პროდუქციის წილი ქვეყნის სამრეწველო წარმოების მოცულობაში 10%-ს შეადგენდა.

მიუხედავად იმისა, რომ იაპონიამ დიდი სახსრები დახარჯა ნოუ-ჰაუს შესყიდვაზე, მან გაცილებით მეტი დაზოგა მატერიალური და ფინანსური რესურსები და, რაც მთვარია, მან დაზოგა დრო, რომელიც საკუთარი სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობის განსახორციელებლად დასჭირდებოდა.

თავდაპირველად საზღვარგარეთ შექმნილი ტექნიკის აღიზის გადაღება ხდებოდა, შემდეგ თანდათანობით თავად დაიწვეს სამეცნიერო იდეების დამუშავება და მიზნად დაისახეს შეექმნათ მაღალი ხარისხის პრინციპულად, ახალი პროდუქცია, რაც განახორციელეს კიდევ. ამან იაპონიის მრეწველობას შესაძლებლობა მისცა უმოკლეს დროში გაეკეთებინა ნახტომი 1920-1930-იანი წლების დონესთან შედარებით.

იაპონიას პეაედა მაღალკვალიფიციური სამუშაო ძალა, რომელიც ჩამოყალიბდა უფასო ცხრაწლიანი სასკოლო განათლებისა და მოწინავე დარგებისათვის მუშათა პროფესიული მომზადების ვრცელი სისტემის საფუძველზე. უკვე 80-იან წლებში პრაქტიკულად ყველა მუშას ჰქონდა საშუალო განათლება. დიდი ყურადღება ექცეოდა უმაღლესი განათლების სისტემას, განსაკუთრებით კი ისეთი პრიორიტეტული სპეციალობის ინჟინერების მომზადებას, როგორიცაა ელექტროტექნიკა.

„იაპონიის ეკონომიკური სასწაულის“ ერთერთ ფაქტორი იყო შრომითი აქტიურობის სტიმულირების კარგად დამუშავებული სისტემა, ანუ „აღამიანი-კაპიტალის“ სრულად და ეფექტურად გამოყენება, რასაც საფუძველად ედო შრომის ანაზღაურების მეცნიერულად დასაბუთებული პრინციპები და რომელიც ითვალისწინებდა არა შრომის გათანაბრებით შეფასებას, არამედ კეთილსინდისიერი და შრომისმოყვარე მუშაის მატერიალურ სტიმულირებას; დაინერგა შრომის ორგანიზაციის ბრიგადული სისტემა; პროფკავშირების დაარსება არა დარგობრივი, არამედ საფირმო ნიშნით; კარგად გააზრებული პრემიული სისტემა, სადაც გათვალისწინებული იყო შრომის კონკრეტული შედეგები და მოცემულ ფირმაში მუშაობის სტაჟის ხანგრძლივობა.

იაპონიის მშრომელები მასიურად იყვნენ ჩართულები შრომისა და წარმოების რაციონალიზაციის პროცესში და პროდუქციის ხარისხზე კონტროლის სისტემაში. საწარმოებში პროდუქციის კონკურენტუნარიანობის და ფირმის პრესტიჟის ამაღლებისათვის დაიწეს ხარისხის კონტროლის წრეების შექმნა, სადაც მუშებთან ერთად შედიოდნენ ხელმძღვანელებისა და პროფკავშირების წარმომადგენლები.

გასათვალისწინებელია იაპონიის ეროვნული ხასიათის თავისებურებანი, რამაც ასევე გავლენა მოახდინა ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაზე. ეს უპირველესად, დაკავშირებულია ჯერ კიდევ სეგუნატის ეპოქაში შემოღებულ იდეოლოგიასთან: იაპონიის განსაკუთრებულობის რწმენა, პატრონის მორჩილება და ერთგულება, ტრადიციების პატივისცემა, დისციპლინა.

იაპონიის 60-იანი წლების ეკონომიკური აღმავლობის ფაქტორები ეკონომიკურ-ისტორიულ ასპექტში შეიძლება ამგვარად დაკონკრეტდეს:

უცხოეთის, პირველ რიგში, ამერიკული ეკონომიკური დახმარების მაღალეფექტურად გამოყენება;

ძირითადი კაპიტალის მასობრივი განახლება;

საშინაო ბაზის გაფართოება, მათ შორის აგრარული რეფორმების შედეგად;

უცხოეთის სამეცნიერო-ტექნიკური მიღწევების საყოველთაოდ გამოყენება, პატენტების, ლიცენზიების, ნოუ-ჰაუს და სხვ. შესყიდვა. მაღალხარისხიანი სამუშაო ძალა; კადრების მომზადებისა და გადამზადების სისტემა.

ყველა დონის იაპონელი მეწარმის მაღალი ინიციატივითაა ნობა და გადაწყვეტილების ოპერატიულად მიღების სისტემა;

ტრადიციული, კარმონიული ურთიერთობები ფირმის აღმინისტრაციასა და დაქირავებულ პერსონალს შორის;

კაპიტალის დაგროვების შედეგებით მაღალი ნორმა;

საკუთარი მძლავრი სამეცნიერო-კვლევითი ბაზის ჩამოყალიბება, განსაკუთრებით იმ დარგებში, სადაც განმსაზღვრელია სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესი, პირველ რიგში ელექტროტექნიკურ დარგში.

ამ ფაქტორებს უკანასკნელ პერიოდში ამატებენ შემდეგს:

ქვეყნის ეკონომიკური განვითარებისათვის ექველა მატერიალური და მორალური ძალების კონცენტრაციის აუცილებლობის გააზრება და ექველაფრის გაერთიანება ტრადიციულ იაპონურ ფასეულობებში;

სანედლეულო რესურსების უქონლობა. იაპონიას შემოაქვს მისთვის საჭირო ბუნებრივი რესურსების 99% (100% ბოქსიტები, ბამბა, ნატურალური კაუჩუკი, 99,7% ნავთობის ნედლეული, 99,5% რკინის მადანი), რაც აიძულებს მოახდინოს წარმოების სტრუქტურის მუდმივი მოდერნიზაცია, დანერგოს მატერიალური და ენერგოდამზოგავი ტექნოლოგიები, ეძიოს და აწარმოოს მადლეულისა და საწვავის ალტერნატიული წყაროები;

იაპონიის ანტიხალმარი კონსტიტუცია, რომელშიც მოცემულია პრინციპი – არ კქონდეს, არ აწარმოოს, არ შემოიტანოს ბირთვული იარაღი, არმია შეიზღუდოს თავდაცვის ძალებით, რომელსაც გამოეყოფილია სახსრები ეროვნული პროდუქტის მხოლოდ 1% ფარგლებში.

ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობა, რაც იმაში მდგომარეობს, რომ XX ს. მეორე ნახევრიდან აზია-წყნარი ოკეანის რეგიონი მსოფლიო ეკონომიკის განვითარების სტრატეგიული ცენტრი გახდა. თანდათან პოპულარული ხდება მტკიცება, რომ ღებება „წყნარი ოკეანის ვრა“.

თანამედროვე ინდუსტრიალიზაციამ იაპონიაში გაიარა ორი ეტაპი:

პირველ ეტაპზე – 1960-1970-იანი წწ. ძირითადი ეურადლება მიმართული იყო მძიმე მრეწველობის მასალატევადი დარგების განვითარებისკენ, როგორებიცაა: შავი და ყვრადი მეტალურგია, ნავთობდამუშავება და ნავთობქიმია, გემთმშენებლობა და ა.შ., რომლის პარალელურადაც იქმნებოდა ახალი დარგები: რადიოელექტრონული, ხელსაწყოთმშენებლობა, პლასტმასების, ხელაენური კაუჩუკისა და ქიმიური ბოჭკოს წარმოება. უცხოეთის პატენტები და ლიცენზიები, როგორც წესი, ინერგებოდა დამმუშავებელ მრეწველობაში, რის შედეგადაც სწრაფად გაიზარდა საყოფაცხოვრებო ელექტროტექნიკის, ოპტიკური ხელსაწყოების, ყვრადი ტელევიზორების, ვიდეომაგნიტოფონების წარმოება. 1970 წ. იაპონია გა-

მოვიდა მსოფლიოში მეორე ადგილზე ელექტროგამომთვლელი მანქანების დანერგვის სიდიდით.

ინდუსტრიული განვითარების მეორე ეტაპად შეიძლება ჩაითვალოს 1980-იან წწ. დასაწყისი, როდესაც წარმოიშვა ისეთი დარგები, რომლებიც არ მოითხოვდნენ ელექტროენერგიის, ნედლეულის, მუშა ძალის უზარმაზარ დანახარჯებს. ახალი ტექნოლოგიების მახასიათებელია მეცნიერებატევადობა და მაღალი სიზუსტე. ასეთ პროდუქციას ეკუთვნის მიკროელექტრონიკა, დიდი და უდიდესი ინტეგრალური სქემები, საზომი ხელსაწყოები და სხვ. 1980-იან წწ იაპონიამ დაიკავა მოწინავე პოზიციები მსოფლიოში სამედიცინო მოწყობილობათა, კავშირგაბმულობის საშუალებათა და თანამგზავრული მოწყობილობების, ოპტიკური ტექნიკის და სხვ. წარმოებაში.

ცვლილებები მოხდა იაპონიის აგრარულ სექტორში. აგრარულმა რეფორმამ დიდი გავლენა მოახდინა იაპონიის ეკონომიკაზე. მიმდინარე გარდაქმნებმა, იაპონიის სოფლის მიწის მცირე ნაკვეთების პირობებში, გაზარდა მოთხოვნილებები სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოების მექანიზაციის საშუალებებზე, სასუქებზე, თესლზე, პირუტყვზე.

1961 წ. მიიღეს „ძირითადი სასოფლო-სამეურნეო კანონი“, რომლითაც გათვალისწინებული იყო სოფლის წვრილსაბაქონლო მეურნეობიდან მსხვილ საბაზრო მეურნეობაზე გადაყვანა. დაისახა ამოცანა, რომ ძირითად სასოფლო-სამეურნეო კულტურებში ბრინჯის წილი შემცირებულიყო, ვინაიდან იგი დაბალი რენტაბელობის გამო სახელმწიფო სუბსიდიებს საჭიროებდა. უნდა გადიდებულიყო მეცხოველეობის, მებაღეობის, მებაღნეობის და მეხილეობის პროდუქტების წარმოება, რის შედეგადაც 1980-იანი წწ. შუახანებში იაპონიამ შეძლო საკუთარი სურსათით დაკმაყოფილების დონე 70%-მდე აემაღლებინა. 1985 წ. სასოფლო და სატყეო მეურნეობებში, ასევე მეთევზეობაში დაკავებული იყო ქვეყნის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის 9%. ეს დარგი იძლეოდა შიდა პროდუქტის 3%.

იაპონიამ თავის თავზე გამოსცადა რა ატომური დაბომბვები, განსაკუთრებულად მომთხოვნი გახდა ეკოლოგიური

პრობლემების მიმართ. 60-70-იან წწ. შემუშავდა ეკოლოგიური სტანდარტების მკაცრი სისტემა, რომლითაც განისაზღვრება წყლის, ჰაერის, სასოფლო-სამეურნეო სასუქების (ქიმიკატების), ქალაქების გამწვანების და სხვ. ხარისხი. გარდა ამისა, რადიოტელეური ხმაურის დონე არსად ისე მაღალი არ იყო მსოფლიოში, როგორც იაპონიაში. დადგინდა ახალი მშენებარე სახლების მიერ უკვე არსებული სახლების განათებაზე გავლენის სტანდარტი, ფანჯრების დანრდილვის დასაშვები ნორმა, ანუ ფანჯრების დანრდილვის დრო წელიწადის ნებისმიერ დროს დღეღამის განმავლობაში არ უნდა ყოფილიყო 2 საათზე მეტი. იაპონია ქალაქების ნაგვისაგან გასაწმენდად იყენებს მსოფლიოში ყველაზე მოწინავე ტექნოლოგიას, მისი გადამუშავებით იგი ღებულობს სათბობ ენერგიას, რომელიც შემდეგ გამოიყენება სამეურნეო მიზნებისათვის.

მიღებული ზომების შედეგად იაპონიის ინდუსტრიამ აქტიურად დაიწყო წმინდა ტექნოლოგიურ დასუფთავებაზე გადასვლა. 80-იანი წწ. შუახანებში ყოველწლიურად მხოლოდ ტოკიოს ნაგვის დაწვით მიღებულმა სათბობმა შესაძლებელი გახადა ეწარმოებინათ 300 მლნ. კვტ. საათი ელექტროენერგია, რაც 1 მლრდ. იენის მოგებას იძლეოდა.

1986 წ. დასაწყისში საწარმოთა საერთო რაოდენობის დაახლოებით 20% მაღალტექნოლოგიურ საწარმოთა წილად მოდიოდა. იაპონიის სამრეწველო კლასიფიკაციის სტანდარტებით სახელდება 7 დარგი, რომელთა საწარმოები შეიძლება მიეკუთვნონ მაღალტექნოლოგიურს: სამედიცინო პრეპარატების წარმოება, კავშირგაბმულობისა და თანამგზავრის მოწყობილობათა, ელექტროტექნიკურ მოწყობილობათა, ელექტროსაზომი ხელსაწყოების, ელექტრონული კომპონენტების და დეტალების წარმოება; სამედიცინო მოწყობილობების და ინსტრუმენტების; ოპტიკური ტექნიკის და ოპტიკური ლინზების წარმოება. აღსანიშნავია, რომ ამ დარგთა უმრავლესობაში იაპონიამ შეძლო მსოფლიო ლიდერობის მოპოვება.

ამავე პერიოდში მოხდა ცვლილებები იაპონიის საგარეო ეკონომიკურ პოლიტიკაში. 1950-იან წწ. იაპონიის ეკონომი-

კაში ექსპორტი არ თამაშობდა დიდ როლს. პროტექციონიზმით დაცული საქონელი ძირითადად იყიდებოდა საშინაო ბაზარზე, მაგრამ 60-იან წწ. ძირითადი ეურადღება გადავიდა საგარეო ბაზრებზე. იაპონიის კორპორაციების პროდუქცია პასუხობდა მსოფლიო სტანდარტებს და უკვე აღარ საჭიროებდა მფარველობით საბაჟო პოლიტიკას. მთავრობამ დაუშვა საგარეო-ეკონომიკური კავშირების ლიბერალიზაცია, რის შედეგადაც შეიქმნა იაპონიის სპეციფიკური „საგარეო სავაჭრო მოდელი“, რომლის მიხედვითაც ექსპორტი მოიცავდა მრეწველობაში გადამუშავებულ პროდუქციას, ხოლო იმპორტი – მინერალურ ნედლეულს, ნავთობს.

ამ წლებში იაპონიას აქტიურად გააქონდა ავტომობილები, მოტოციკლები, ფოლადისა და ლითონდამმუშავებელი წარმოების პროდუქცია, გემები, ელექტრონიკა, საყოფაცხოვრებო ელექტროტექნიკა. წარმოებული ელექტრონიკის 44% და გამოშვებული ავტომობილების 55% გადიოდა საზღვარგარეთ.

საგარეო ეკონომიკური კავშირების განვითარებაში გადამწყვეტი იყო იაპონია-აშშ-ის ურთიერთობა, სადაც მიემართებოდა იაპონიის ექსპორტის 75%. ფაქტობრივად იაპონიის ეკონომიკა დამოკიდებული გახდა აშშ-ის ბაზარზე, ასევე იყო იენის კურსი დოლართან მიმართებაში, ეს ტენდენცია 1990-იან წლებამდე ძლიერდებოდა. ასეთმა ორიენტაციამ იაპონიის ეკონომიკა სარისკო მდგომარეობაში წააყენა იმ თვალსაზრისით, რომ იგი სულ უფრო მეტად ხდებოდა დამოკიდებული ნაკლებად პროგრესირებად გარე ფაქტორებზე, რომლის რეგულირებაც იაპონიის მთავრობის კომპეტენციას სცილდებოდა.

პირველ ხანებში იაპონია აშშ-ს აწვდიდა მსუბუქი მრეწველობის პროდუქტებს, 60-იან წწ. შუახანებში ამერიკის ბაზარი გაივსო იაპონური ქსოვილებით. ხოლო 1970 წ. ერთგვარი „სავაჭრო ომის“ მიხეზი გახდა იაპონიის ფოლადი, უფრო მოგვიანებით – ტელევიზორები, ელექტროტექნიკური მოწყობილობანი და ავტომობილები.

1950-1980-იან წწ. იაპონიამ შეძლო თავის სახარგებლოდ გამოეყენებინა გეოგრაფიული მდგომარეობა, იმყოფებოდა რა სავაჭრო-სატრანსპორტო გზების გადაკეტაზე, თავის გარშემო

გააერთიანა მეზობელი ქვეყნები. იგი გახდა სხვადასხვა რეგიონული ორგანიზაციების შექმნის ორგანიზატორი. იაპონიამ მჭიდრო კავშირები დაამყარა უახლოეს მეზობლებთან შორეულ-აღმოსავლეთსა და სამხრეთ-აღმოსავლეთში: სამხრეთ კორეასთან, ტაივანთან, პონკონგთან, სინგაპურთან, მალაიზიასთან, ტაილანდთან, რომელთაც უწოდებდნენ „სიურ აუფხეებს“ ან „დრაკონებს“. ამის შემდეგ ამ ქვეყნებმა მიიღეს სრული დამოუკიდებლობა თავის ეოფილი მეტროპოლიისგან, შექმნეს საკუთარი საექსპორტო პორტენციული (1960-იან წლებში), და უმრავლესობამ გაიმყარა იგივე გზა, რაც იაპონიამ გაიარა.

იაპონიის საგარეო ეკონომიკურ პოლიტიკაზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენდა საბჭოთა კავშირთან (ახლა რუსეთთან) მოუგვარებელ ტერიტორიულ პრობლემას. იგულისხმება სამხრეთ კურილიის კუნძულების (შიკოტანი, იტურუპი, კუნაშირი, ხაბომაი) საკუთრებას, 9 ათასი კვადრატული კილომეტრის საერთო ფართობით. 1951 წ. სან-ფრანცისკოში დადებული სამშვიდობო ხელშეკრულებით იაპონიამ უარი განაცხადა თავის პრეტენზიაზე კურილიის კუნძულებზე, რომლებიც გადავიდნენ სსრ კავშირის სუვერენიტეტის ქვეშ. 1956 წ. იაპონია-საბჭოთა კავშირის მოლაპარაკებების შედეგად შეთანხმდნენ, რომ ამ ორ ქვეყანას შორის სრულმასშტაბიანი სამშვიდობო ხელშეკრულების დადების შემდეგ სსრ კავშირი იაპონიას გადასცემდა ჯერ კუნძულების ხაბომაის და შიკოტანს, ხოლო შემდეგ დანარჩენ სამხრეთ კურილის კუნძულებსაც (იაპონია მათ თვლის თავის ჩრდილოეთ ტერიტორიებად). მაგრამ 1960 წ. იაპონიაში ამერიკული მსხვილი სამხედრო ბაზების განლაგების შემდეგ სსრ კავშირმა უარი განაცხადა კუნძულების გადაცემაზე. პრობლემა XXI ს. დამდეგსაც მოსაგვარებელია, მისი გადაწყვეტის პერსპექტივები კი – საკმაოდ ბუნდოვანი.

1970-იან წწ. შეექმნა რა პრობლემები აშშ-სა და დასავლეთ ევროპის ბაზრებზე, სესახელმწიფოს ამბიციის მქონე იაპონია გააქტიურდა აზიის მიმართულებით. 1980-იან წწ. ბოლოს იაპონიის ინვესტიციებმა სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის ქვეყნებში აშშ გადააჭარბა 2,5-ჯერ. იაპონია ამ რეგიონში

იყენებდა დემპინგს, სახელმწიფო დოტაციის პოლიტიკას, ამ ქვეყნებს უწევდა დახმარებას საქონლის და ტექნოლოგიების მიწოდების სახით.

ნიშანდობლივია, რომ იაპონიის კომპანიები ავითარებდნენ დაბალტექნოლოგიურ საწარმოებს, რომლებიც უშვებდნენ მასიურ პროდუქციას, რომელზეც მსოფლიოში დიდი მოთხოვნილება იყო. მაგ.: ტელევიზორებს, ვიდეოტექნიკას, ელექტრონულ-გამომთვლელ მანქანებს, კაცშირგაბმულობის საშუალებებს, საკერავე მოწყობილობებს და ა.შ.

ამგვარი ეკონომიკური პოლიტიკა ამ პერიოდში იაპონიისთვის უაღრესად წარმატებული გამოდგა, მას შესაძლებლობა მიეცა შეევიწროებინა აშშ მსოფლიო ბაზარზე და ფაქტიურად დასწოდა მას უმსხვილესი სამრეწველო კომპანიების და ბანკების რაოდენობით თუ სხვა მაჩვენებლებით. 1955-1985 წწ. – „ეკონომიკური სასწაულის“ წლებში – იაპონიამ შეძლო წამყვან კაპიტალისტურ ქვეყნებს შორის მეორე ადგილის მყარად დაკავება. თუმცა საგარეო ვაჭრობის მოცულობით 80-იან წწ. შუახანებში ეჭირა მესამე ადგილი აშშ-სა და გფრ-ს შემდეგ. ამავე დროს 1985 წ. იაპონიის ექსპორტი 46 მლრდ. დოლარით აღემატებოდა იმპორტს.

1973-1974 წწ. და 1979-1980 წწ. ნავთობის კრიზისმა გააუარესა იაპონიის საგადამხდელო ბალანსი და შეანელა მისი ეკონომიკის ზრდის ტემპები. მხედველობაშია მისადები ისიც, რომ 90-იან წწ. დასაწყისი გახდა უკანასკნელი 20 წლის მანძილზე, წარმოების მესამე მსოფლიო ეკონომიკური ვარდნის პერიოდი. ამასთანავე, შენარჩუნებულ იქნა რა სავაჭრო და საგადამხდელო ბალანსის უსარმაზარი დადებითი საღდო, სახელმწიფო შემოსავლების გადამეტება ხარჯებთან, უღეფიცით ბიუჯეტი და სტაბილური ზრდის ტემპი, იაპონია XX ს. ბოლომდე დარჩა მსოფლიოში დინამიურად განვითარებულ ქვეყნად. ამაზე მეტყველებს შრომის ნაყოფიერების ზრდის დანქარებული ტემპები. მაგ.: 80-იან წწ. მან შეადგინა 6,2%, აშშ-ში – 3,4 და გფრ-ში – 3,1%. ასეთივე ტენდენცია შენარჩუნდა 90-იან წლებშიც.

80-იანი წწ. მეორე ნახევარში იაპონია საგარეო სავაჭრო ბრუნვის სიდიდით მყარად იკავებს მესამე ადგილს აშშ-სა

და გურ-ს შემდეგ. თუმცა იაპონია არ წარმოადგენს მსოფლიოს უმსხვილეს ექსპორტიორს, იგი ყველას უსწრებს საგარეო სავაჭრო დადებითი სალდოთი, რომელმაც 1993 წ. მიღწია 120,2 მლრდ. დოლარს, გურ – 23,1 მლრდ. დოლარს, ხოლო აშშ კქონდა 115,8 მლრდ. დოლარის უარყოფითი სალდო. 1990-იან წწ. უკვე შეინიშნება იაპონიის პოზიციების ძლიერი შერყევა.

4. იაპონიის ეკონომიკა XX ს. ბოლოს

1990-იანი წლების დასაწყისში ნათელი გახდა, რომ იაპონიამ მსოფლიო ეკონომიკაში დათმო წამყვანი პოზიციები. კონკურენტუნარიანობის ინდექსით 1995 წ. 1-დან-5 ადგილზე. ხოლო 1998 წ. – მე-18-ზე გადავიდა, მას გაუსწრო ევროპის ყველა განვითარებულმა ქვეყანამ, ასევე ტაივანმა, ავსტრალიამ და ახალმა ზელანდიამ. იაპონიის საექსპორტო საქონელს სიძნელეები ტრადიციულ ბაზრებზეც შეექმნა.

იაპონიაში არსებული ეკონომიკური ვითარების სრული სურათის წარმოსადგენად საჭიროა იმ კრიზისის მიზეზების სიღრმისეული განხილვა, რამაც მოიცვა იაპონიის ეკონომიკა 1990-იან წლებში.

უპირველესად, 1950-1970-იან წწ. იაპონიის წარმოების სწრაფი ინდუსტრიალიზაცია არ აღმოჩნდა საკმარისი ეკონომიკის იმგვარი მუშაობისათვის, რომელიც სტაბილურად უპასუხებდა თანამედროვე მოთხოვნებს. იაპონელი ხალხის მოთხოვნილების შედარებით დაბალი დონის პირობებში, ფორმირებულმა სამეურნეო მოდელმა, ვერ შეძლო ეკონომიკური ზრდისა და საზოგადოების განვითარების პოსტინდუსტრიულ ეტაპზე გადასვლის უზრუნველყოფა. 1980-იანი წლების ბოლოს და 1990-იან წწ. ნათელი გახდა, რომ განვითარების „უკუსვლის“ ხელოვნულად შეკავება სახელმწიფოსაგან მოითხოვდა ეკონომიკის მუდმივ საინვესტიციო შევსებას, ხოლო ამ ინვესტიციების მიღება შეიძლებოდა მხოლოდ მოთხოვნის სფეროს ზრდის მეშვეობით.

იაპონიისათვის ნიშანდობლივია ე.წ. სუსტი ადგილი: საშინაო ბაზრის შედარებითი სივიწროვე, საკუთარი სანეღლეულო და ენერგეტიკული ბაზის უქონლობა, სურსათის იმპორტზე დამოკიდებულების მაღალი ხარისხი, საცხოვრებელი ფონდის დაბალი ხარისხი, სოციალური ინფრასტრუქტურის შედარებითი განუვითარებლობა და მშრომელთა სუსტი სოციალური უზრუნველყოფა (პენსიები, დახმარებები, ჯანმრთელობის მომსახურება), ექვსდღიანი სამუშაო კვირა და ხანგრძლივი სამუშაო დღე, ეოველწლიური ხანმოკლე (უმეტესად 6 დღე) ფასიანი შვებულება, ქალაქების მოსახლეობის მჭიდრო დასახლება და ა.შ. ყველაფერი ეს გავლენას ახდენდა და ახდენს იაპონელთა ხასიათზე და ცხოვრების დონეზე. ეს დასტურია იმისა, რომ იაპონიის ეკონომიკას გააჩნია როგორც ძლიერი, ასევე სუსტი მხარეები.

იაპონია საკუთარი სამეცნიერო-ტექნიკური ბაზის სისუსტის გამო იძულებულია განვითარებული ქვეყნებიდან მუდმივად შეისყიდოს პატენტები და ლიცენზიები. ამან ომისშემდგომ პერიოდში დადებითი როლი ითამაშა ეკონომიკის აღმავლობაზე, მაგრამ 1980-1990-იან წწ. ეს პროცესი დამუხრუჭდა. იაპონიის მეწარმეებს საინფორმაციო და სამეცნიერო ცოდნის სფეროში ვერაფერს სთავაზობდნენ, რომელიც XX ს. ბოლოს განსაზღვრავდა მსოფლიო ბაზრის სრუქტურას. ამასთანავე მსოფლიო ბაზრის სხვა სფეროშიც არ ჰქონდა იაპონიას კონკურენტუნარიანი საქონელი.

ახალი ათასწლეულის მიჯნაზე იაპონიის ეკონომიკა უმეტესად დაკავშირებული იყო მის პოტენციურ შესაძლებლობებთან ახალი ტექნოლოგიების განვითარების დარგში. იაპონიის მთავრობა მიზნად ისახავდა სამეცნიერო-ტექნიკური პოტენციალის ზრდას და იაპონიის გადაქცევას ლიდერ ტექნოლოგიურ ქვეყნად, რისთვისაც უნდა გადაეღახა დაბრკოლება ფუნდამენტური სამეცნიერო კვლევის დარგში და დაეძლია ჩამორჩენა.

80-იანი წწ. ბოლოს იაპონიამ სამეცნიერო-კვლევით, საცდელ და საკონსტრუქტორო სამუშაოებში ასიგნების წილით მეორე ადგილი დაიკავა გფრ-ის შემდეგ, 1986 წ. შეიქმნა იაპონიის ტექნოლოგიური ცენტრი, რომლის მუშაობის პრიო-

რიტმს წარმოადგენდა ინფორმაციული უსრუწველყოფა, როგორც ქვეყნის ტექნოლოგიური სიძლიერის ძირითადი კრიტერიუმი. შეიმუშავეს „საინფორმაციო სასოგადოების შექმნის გეგმა 2000 წლამდე“. გაიზარდა იმ უცხოელთა რაოდენობა, რომელნიც ცდილობდნენ მიეღოთ სერთიფიკატი მათი საქონლის იაპონიის სამრეწველო სტანდარტებთან შესაბამისობის შესახებ.

იაპონელი ექსპერტების შეფასებით, იაპონიის მთელი პროდუქციის მხოლოდ 10%, უპირატესად კი მრეწველობის მოწინავე დარგების პროდუქცია, შეესაბამებოდა მსოფლიო ბაზრის სტანდარტებს, რაც შეეხება ისეთ დარგებს, როგორიცაა კვების, ქაღალდის, ცემენტის, ალუმინის, ფარმაცევტულ, საავიაციო წარმოებას, ასევე სოფლის მეურნეობას და მომსახურების სფეროს. ისინი არსებითად ჩამორჩებოდნენ დასავლეთ ევროპის ქვეყნების და ამერიკის პროდუქციას.

1980-იან წწ. „იაპონიის ეკონომიკური სასწაული“ გამოიხატა არა იმდენად მრეწველობის ზრდის ტემპით, რომელიც წელიწადში 5-6% იყო, არამედ საფონდო ბირჟასა და უძრავი ქონების ბაზარზე ფასების მატებაში. 1989-1990 წწ. ძირითადად საფონდო მაჩვენებლებმა, ასევე ფასების ინდექსმა მიწაზე იმდენად მაღალ ნიშნულს მიაღწია, რომ გიგანტური ინვესტიციები ვეღარ დარწმუნდნენ მყარ მდგომარეობაში. უკვე 1990-1991 წწ. დაიწყო საფონდო ინდექსის მკვეთრი ვარდნა, დაეცა ფასები მიწასა და უძრავ ქონებაზე, შენედა შიდა პროდუქტის ზრდის ტემპი. მაგალითად, 1992-1997 წწ. შიდა პროდუქტის საშუალო წლიური ზრდა აღმოჩნდა 1%-ზე ნაკლები (გარდა 1996 წ., როდესაც ანალოგიური მაჩვენებელი იყო - 3,9%).

ამ პერიოდში იაპონიამ შეამცირა თავისი ინდუსტრიული ექსპანსია აზია-წყნარი ოკეანის აუზში და მთელ თავის ძალებს თავი მოუყარა საშინაო პრობლემების გადასაწყვეტად, მას არ უნდოდა აშშ-სთვის დაეთმო პოზიციები და 1998 წ.-დან აზიურ ქვეყნებთან ვაჭრობაში ჩამოართვა კიდევ პირველობა, კერძოდ: ჩინეთთან, ვიეტნამთან, ჩრდილო კორეასთან. იგი ძველებურად აგრძელებდა უზარმაზარი სახსრების ნადებას სწრაფად განვითარებად აზიის ქვეყნებში, რის შე-

დებოდაც იაპონური საქონლის და მომსახურების ექსპორტი მკვეთრად აღემატებოდა აშშ-ს. 1990-1996 წწ. იმ ბანკების რაოდენობა, რომელთაც განყოფილებები პქონდათ აზიის ქვეყნებში, 83-დან 161-მდე გაიზარდა. პირდაპირი კრედიტები 4-ჯერ აღემატებოდა ამერიკულ კრედიტებს. 1997 წ. დასაწყისში კრედიტებმა სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის ქვეყნებში შეადგინა იაპონიის საბანკო კაპიტალის 43%. საბანკო და სამრეწველო კომპანიები აშენებდნენ ან იძენდნენ სამრეწველო და საოფისე ნაგებობებს აზიის ქვეყნებში. შემდგომ ამ ქვეყნებში მოხდა განვითარების იაპონური მოდელის განმეორება. იაპონიამ ვერ შეაფასა საშინაო ფინანსური პრობლემები, ასევე ზედმეტად შეაფასა თავისი გავლენა აზია-წყნარი ოკეანის რეგიონში, რამაც ამ რეგიონში 1997 წ. აგვისტოში გამოიწვია საფინანსო კრიზისი. 1997 და 1998 წწ. შეიძლება ვუწოდოთ ექვლაზე არახელსაყრელი მთელი ომისშემდგომი იაპონიის ეკონომიკისათვის. მკვეთრად დაეცა ზრდის ტემპი. უმუშევრობის დონე გაიზარდა 4,6%-მდე. ასეთ პირობებში მხოლოდ სახელმწიფოს ჩარევით და საერთაშორისო ფინანსური ინტერესების გათვალისწინებით შეიძლებოდა კრიზისის დამანგრეველი მოქმედების შეჩერება.

მნიშვნელოვანია იაპონია-აშშ-ის ეკონომიკური ურთიერთობები, რომელთა წილად მოდის მსოფლიო შიდა პროდუქტის 40% და მსოფლიო ექსპორტის 20%-ზე მეტი. აშშ-ის სავაჭრო სალდოს დეფიციტმა იაპონიასთან 1993 წ. მიაღწია 60 მლრდ დოლარს. იაპონია აგრძელებს აშშ-თვის მანქანათმშენებლობის პროდუქციის და პირველ რიგში მსუბუქი ავტომობილების მიწოდებას, ხოლო აშშ-დან შემოაქვს დიდი რაოდენობით ნედლეული და კვების პროდუქტები. ამის გამო აშშ-თან იაპონიის ვაჭრობას კოლონიურსაც კი უწოდებენ.

90-იანი წწ. შუახანებში აშშ-ში არსებული ავტომობილების ნახევარი იაპონური წარმოების იყო, დასავლეთის შტატების მოქალაქეთა უმრავლესობა ატარებს იაპონურ საათებს, ამერიკის სახლების 90%-ში დგას იაპონური ტელევიზორი, ხოლო რადიომიმდებების, კიდეომაგნიტოფონების და ელექტროსაპარსების უმრავლესობას ამშვენებს წარწერა. „დამზადებულია იაპონიაში“.

მსოფლიოსა და მათ შორის ამერიკის ბაზრებზე იაპონიის საქონლის კონკურენტუნარიანობის მთავარი ფაქტორებია:

1) პროდუქციის ხარისხზე კონტროლის განსაკუთრებული სისტემა: წუნი არა უმეტეს 0,01%;

2) შრომის ნაყოფიერების დანქარებული ზრდა. 90-იან წწ. იაპონიამ მოსპო თავისი ნამორჩენა აშშ-თან;

3) შრომითი კონფლიქტების გამო სამუშაო დროის მნიშვნელოვნად მცირე დანაკარგები;

4) იაპონიაში ერთ სულ მოსახლეზე შემოსავლების მაღალი დონე აშშ-თან შედარებით და მათი იმგვარი გადანაწილება, რომ დაგროვების დიდი წილი წარმოებაში მიემართება;

5) იაპონიის სურვილი დარჩეს კერძო კაპიტალის მაღალი დონის ქვეყნად.

ამგვარად, აქტუალური ხდება აშშ-სა და იაპონიას შორის ვაჭრობის დეფიციტთან ბრძოლის პრობლემა, ვინაიდან იაპონიის ექსპორტის 33% მოდის აშშ-ზე, ხოლო იაპონიის წილი აშშ-ს ექსპორტში შეადგენს მხოლოდ 10%-ს.

სერიოზული პრობლემები შეიქმნა ბანკებში, რომლებიც დაკავშირებულნი იყვნენ კრედიტებთან უძრავი ქონების, მიწის და ფასიანი ქაღალდების დაგირავებით. მკვეთრად შემცირდა ბიუჯეტის შემოსავლები ეკონომიკის რეალური სექტორიდან. ამ პირობებში კრიზისიდან გამოსვლის ერთ-ერთი გზა იყო სახელმწიფო სისტემის გაფართოება.

იაპონიას ხშირად უწოდებენ XXI ს. ქვეყანას. სპეციალისტების აზრით დღევანდელი იაპონია ფაქტიურად იყენებს ეკოლოგიური ვითარების შესაბამის და ქმედით მოდელს, რომელიც მომავალში ყველა ქვეყანამ შეიძლება გამოიყენოს.

კაცობრიობა მივიდა დასკვნამდე, რომ XXI ს დასაწყისისთვის ბუნების ექსპლოატაციის ტექნოლოგიიდან, საჭიროა ბუნებასთან ურთიერთქმედების ტექნოლოგიაზე გადასვლა. მომავლის ძირითადი ამოცანაა – ბუნებისაგან ვისწავლოთ ნაკები წრეში მუშაობა. ამ მიმართულებით იაპონიაში მიღწეულია გარკვეული წარმატებები. მაგ.: გადამამუშავებელი მრეწველობის ნარჩენების 50% გამოიყენება, როგორც ნედლეული. ამასთან დაკავშირებით ნაწარმის გამოშვების პრო-

ექტის შედგენისთანავე ითვალისწინებდნენ, თუ როგორ დააბრუნონ ხელახალ წარმოებაში ნამუშევარი დეტალები და კვანძები. მაგალითად, ფირმა „დენსომ“, რომელიც „ტოიოტას“ ამარაგებს ელექტრონაწილებით, განაცხადა, რომ არ არსებობს დეტალი, რომლის გამოყენებაც არ იყოს შესაძლებელი ხელშეორედ.

გარემოს დაცვაში იაპონიის მიღწევებზე მეტყველებს ასეთი ფაქტებიც: მისი ტერიტორიის 60% უკავია ტყეს მდიდარი ფლორით, რომელიც ითვლის 8118 სახის მცენარეს. ქვეყანაში არის 27 ნაციონალური პარკი 2 მლნ. კა ფართობით. ტერიტორიის 5%, 54 კვადრატკილომეტრი პარკი 1,3 მლნ. კა ფართობით, ანუ ტერიტორიის 3,4%. უდიდეს საგანძურს წარმოადგენს 500 სხვადასხვა ნაკრძალი და ნაკვეთი ცივილიზაციისგან შეუღალავი ბუნებით და ველური თაოსიხებით – დაახლოებით 90 ათასი კა ფართობით. თუ აღამიანის მიერ ათვისებული ტერიტორიის ხეუდრითი წილის თანაფარდობა ათვისებულთან ინგლისში შეადგენს 9:1, აშშ-ში 5:1, იაპონიაშია 1:3.

არ შეიძლება არ აღინიშნოს, რომ იაპონია გამოირჩევა სეისმოაქტიურობით და აქ ყოველწლიურად ხდება ასეულობით მიწისძვრა. 1992 წ. რეგისტრირებულია 1981, 1945-1995 წწ. მოხდა ხუთი დამანგრეველი 7-9 ბალის სიმძლავრის მიწისძვრა, რის შედეგადაც დაიღუპა 15 ათასი კაცი. 1995 წ. 7.8 ბალიანი მიწისძვრის შედეგად დაიღუპა 5 ათასი კაცი. ზარალი შეფასებულ იქნა 110 მლრდ. დოლარად მთავრობის გადაწყვეტილებით უნდა მიმართულიყო მშენებლობის ტექნოლოგიის სრულყოფისათვის. დადგა 1975 წ. შემდეგ აშენებული ყველა სამოქალაქო და სამრეწველო ობიექტის დემონტაჟის, ან გამაგრების საკითხი. ამ ვითარებაში იაპონელებმა კიდევ ერთხელ გამოავლინეს მოვლენებისადმი თავისებური მიდგომა.

XX ს. ბოლოს იაპონია გადაიქცა მსოფლიო მნიშვნელობის საფინანსო ცენტრად. იაპონია გადაიქცა მომსახურების ახალი სახის მიმწოდებლად – კაპიტალის გამცემ ქვეყნად. 1995 წ. იაპონიის წილად მოდიოდა მსოფლიოს კრედიტების 53%. ეს იმის პროგნოზირების საშუალებას იძლევა, რომ ია-

პონიას, როგორც კაპიტალის ექსპორტიორს, ისეთივე გავლენა ექნება მსოფლიო ეკონომიკაზე, როგორც დიდ ბრიტანეთს ოპებსშორის აერიოდში და აშშ-ს მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ. ერთი პროგნოზით იაპონიის ნეტო-ექსპორტი XXI ს. დასაწყისში მიაღწევს 556 მლრდ. დოლარს, ხოლო მეორეთი – 1 ტრლნ. დოლარს.

ბოლო წლებში იაპონიის მთავრობამ მრავალჯერ სცადა ხაფინასო ხისტემისა და სახელმწიფო მმართველობის ხისტემის რეფორმირება, მაგრამ მნიშვნელოვანი ეფექტის გარეშე ქვეყანაში შეიხიშნება ეკონომიკური ინსტიტუტების არასაკმარისი ლიბერალიზაცია, ზოგიერთ დარგში მონოპოლიზაციის მაღალი ხარისხი და სახელმწიფო აპარატის ბიუროკრატიზაცია.

მსოფლიო ეკონომიკა შევიდა XXI საუკუნეში. საქმიანი აქტიურობის ცეხტრი გადაადგილდა აზია-წყნარი ოკეანის რეგიონში. აზია-წყნარი ოკეანის ეკონომიკური თანამშრომლობის ერთერთი ინიციატორი კი იაპონიაა. ამჟამად ამ ორგანიზაციაში შედის 11 აზიური სახელმწიფო: იაპონია, ბრუნეი, ჩინეთი, პონკონგი, ინდონეზია, მალაიზია, ფილიპინები, სინგაპური, სამხრეთ კორეა, ტაივანი, ტაილანდი; 4 ამერიკელი: კანადა, მექსიკა, აშშ და ჩილე. ასევე შედის ავსტრალია, ახალი ზელანდია და ახალი გვინეა. 1994 წ. ამ 18 სახელმწიფომ ხელი მოაწერა დეკლარაციას 2020 წლამდე თავისუფალი ვაჭრობისა და კაპიტალდაბანდებების ზონის შექმნის შესახებ. უნდა აღინიშნოს, რომ ეს ქვეყნები იძლევიან მსოფლიო საერთო პროდუქტის 50%, და მათ ტერიტორიაზე ცხოვრობს დედამიწის მოსახლეობის 40%.

იაპონიის საზოგადოება განიცდის მსოფლიო ეკონომიკაში ლიდერის პოზიციის დაკარგვას და უწინარეს ყოვლისა აზია-წყნარი ოკეანის რეგიონში. თუმცა საყარაუდოდ იაპონია XXI ს. შეინარჩუნებს უდიდესი ქვეყნების გაერთიანების სრულყოფილებიანი წევრის სტატუსს.

თემა 25. ბრიტანეთის ეკონომიკის განვითარების თავისებურებანი მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ

1. მეორე მსოფლიო ომის შედეგები. ეკონომიკური განვითარების პრიორიტეტები 40-50-იან წლებში

მეორე მსოფლიო ომის დამთავრების შემდეგ ძალიან მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა ინგლისის ეკონომიკა. ომის შედეგად ბრიტანეთის ეკონომიკური და პოლიტიკური პოზიციები საკმაოდ შესუსტდა. ომში დაიღუპა 245 ათასი და დაიჭრა 278 ათასი ბრიტანეთის მოქალაქე, თუმცა ეს რაოდენობა გაცილებით ნაკლები იყო, ვიდრე პირველ მსოფლიო ომში. ქვეყანამ ნახა უზარმაზარი ეკონომიკური ზარალი: დაკარგა ეროვნული სიმდიდრის მეოთხედი. მრავალი ინგლისური ქალაქი (ლონდონი, ბირმინგემი და სხვ.) დაიბომბა და დაინგრა. ინგლისმა დაკარგა სავაჭრო და სამხედრო-საზღვაო ფლოტის დიდი ნაწილი. ომის ბოლოს ინგლისის ფლოტის ტონაჟი ამერიკულს ორჯერ ჩამორჩებოდა. საომარმა ხარჯებმა 25 მლრდ. გირვანქა სტერლინგს გადააჭარბა. სახელმწიფო ვალი 1939 წლის 7,2 მლრდ.-დან 1946 წლის 24,9 მლრდ. გრ. სტერლინგამდე გაიზარდა, აქედან 3,4 მლრდ. იყო საგარეო ვალი. ინგლისმა სამხედრო ხარჯების ნაწილის დასაფარად გამოიყენა თავისი საზღვარგარეთული კაპიტალდაბანდებების მესამედი, დაახლოებით 3,5 მლრდ.-ის საქონელი და კრედიტები მიიღო თავისი კოლონიებიდან. დიდმა ბრიტანეთმა მთლიანად მეორე მსოფლიო ომში დაკარგა ქვეყნის ეროვნული სიმდიდრის დაახლოებით 25%.

ომის წლებში მრეწველობა ორიენტირებული იყო სამხედრო წარმოებაზე. საომარი დანიშნულების სამრეწველო პროდუქციის მოცულობამ 1943 წ. ხუთჯერ გადააჭარბა ომამდელ –

1939 წ. დონეს. მოსახლეობის დიდი ნაწილი მობილიზებული იყო არმიაში ან სამხედრო საწარმოებში სამუშაოდ.

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ინგლისი კვლავ გამარჯვებული ქვეყნების რიგებში აღმოჩნდა, თუმცა ამან მაინც ვერ უზრუნველყო მისი აყვავება.

1946 წ. სამრეწველო წარმოების მოცულობამ 1937 წელთან შედარებით შეადგინა 90%. საგადასახდელო ბალანსის დეფიციტმა 4 მლრდ. გრ. სტერ. გადააჭარბა, ომის წლებში საწარმოების მოწყობილობანი გაცვდა, შენეულა ტექნიკური პროგრესი. განსაკუთრებით დაქვეითდა ბამბეულის წარმოება – 50%-ით, ნახშირის მომპოვებელი – 16%-ით და ფეხსაცმლის წარმოება – 13%-ით. ომისშემდგომ პერიოდში ინგლისის მრეწველობა სხვა ქვეყნებთან შედარებით ნელა ვითარდებოდა.

ომისშემდგომი ინგლისის ეკონომიკის ჩამორჩენა განსაკუთრებით თვალსაჩინო იყო აშშ-თან შედარებით. იგი ფოლადის გამოდნობით ჩამორჩებოდა – 4,7-ჯერ, ნახშირის მოპოვებით – 3,2-ჯერ. სამრეწველო პროდუქციის მოცულობამ აშშ-ის ანალოგიური მანქანების 20%, ხოლო ექსპორტის მოცულობამ მხოლოდ 1/3-ს შეადგინა. ინგლისის მოსახლეობა განიცდიდა სიმნეღუებს სურსათის უკმარისობის, გადასახადების ზრდის, მკაცრი საბარათო სისტემის, „შავი ბაზრის“ სტიქიის, ინფლაციის და სხვათა გამო. გადასახადები ერთ სულ მოსახლეზე გაიზარდა 3-ჯერ და მეტად.

ომმა გაზარდა დიდი ბრიტანეთის აშშ-ზე დამოკიდებულება, რომელიც ომის პერიოდში თავის მოკავშირეს ლენდ-ლისით აწვდიდა იარაღს და სურსათს.

ინგლისმა შეამცირა და ზოგიერთი მიმართულებით სრულად გაწყვიტა თავისი საგარეო ეკონომიკური კავშირები, სადაც უფრო მეტად იჭრებოდა აშშ-ის კაპიტალი.

ინგლისს დიდი ზარალი მიაყენა საერთაშორისო ბაზრების დაკარგვამ. ომის დროს ბრიტანეთის თანამეგობრობის ზოგიერთი ქვეყანა ოკუპირებულ იქნა იაპონიის და გერმანიის ჯარების მიერ (ბირმა, მაღაი, ეგვიპტის ნაწილი და სხვ.). ომის შემდეგ ინგლისმა დაკარგა გავლენა მსოფლიოს ბევრ რეგიონში. მაგალითად, ახლო აღმოსავლეთის, სამხრეთ-დასავლეთ აზიის ქვეყნებში. შესამჩნევად შემცირდა და თითქმის სრულ-

ლად გაწვევითა საგარეო ეკონომიკური კავშირები წინეთთან, ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპასთან და სხვ., რომლებიც წამოშორდნენ კაპიტალისტურ სისტემას (პოლონეთი, ჩეხოსლოვაკია, რუმინეთი, იუგოსლავია, ბულგარეთი და სხვ. ქვეყნები). ინგლისის წილი მსოფლიო ექსპორტში (სსრკ-ის გარდა) 1937 წ. 11,3%-დან შემცირდა 1947 წ. 9,8%-მდე.

ომის წლებში და ომის შემდეგაც ბრიტანეთის კოლონიებში გააქტიურდა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობები და დაიწყო კოლონიური სისტემის ნგრევა. 1947 წ. ინგლისი იძულებული გახდა დამოუკიდებლობა მიეცა ინდოეთისათვის, რომლის დასავლეთი და აღმოსავლეთი რელიგიური ნიშნით გაყო ორ სახელმწიფოდ (ინდოეთი და პაკისტანი). 1971 წ. კი აღმოსავლეთ პაკისტანის ტერიტორიაზე შეიქმნა ბანგლადეშის სახელმწიფო. 1948 წ. დამოუკიდებლობა მოიპოვა ბირმამ და ცეილონმა. 1950-1960 წწ. ეს პროცესი გაძლიერდა, რის შედეგადაც სრული დამოუკიდებლობა მოიპოვა ნიგერია, სომალი, ტოგო, მალი, სუდანმა, ოქროს ნაპირმა, კეიპროსმა, უგანდამ და სხვა ქვეყნებმა. ბრიტანეთის იმპერიიდან დარჩა მხოლოდ პატარა კუნძულები ოკეანეთში და სამხედრო ბაზები (მაგალითად, ჰიბრალტარი). 1997 წ. კი ამოიწურა პონკონგის შესახებ წინეთთან დადებული ხელშეკრულების 100 წლიანი ვადა, რის შემდეგაც ინგლისის ეს უკანასკნელი კოლონია გადავიდა წინეთის იურისდიქციაში. თუ 1945 წ. ინგლისის კოლონიებში და დამოკიდებულ ტერიტორიებზე მცხოვრები მოსახლეობა შეადგენდა 432 მლნ. კაცი, 1969 წ. იყო მხოლოდ 10 მლნ. ინგლისისთვის, რომლის ეკონომიკური პოტენციალი რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში ბევრად იყო დამოკიდებული თავისი კოლონიებზე, ამ სისტემის ნგრევა მისი ძლიერების არსებით დასუსტებას ნიშნავდა, თუმცა მან შეძლო მრავალ თავის ყოფილ კოლონიაში შეენარჩუნებინა მნიშვნელოვანი ეკონომიკური და პოლიტიკური პოზიციები.

1945 წ. ივლისში ქვეყანაში წატარდა მორიგი არჩევნები და უ. ჩერჩილის შემდეგ (1940-1945 წწ.) ხელისუფლებაში მოვიდნენ ლეიბორისტები კ. ეტლის მეთაურობით, რომლებმაც წამოაყენეს ეკონომიკის აღორძინების პროგრამა სახელწოდებით

„სახით მომავლისაკენ“, ისინი აღნიშნავენ, რომ „ლეიბორისტული პარტია არის სოციალისტური პარტია და ამით ამაყობენ“. მათი საბოლოო მიზანი იყო „ბრიტანეთის სოციალისტური თანამეგობრობის“ შექმნა და „შერეული ეკონომიკის“ თანდათანობით ჩამოყალიბება, სადაც კერძო საკუთრების გვერდით დიდი ადგილი დაეთმობოდა სახელმწიფო სექტორს.

მთავრობამ გაზარდა კაპიტალდაბანდებანი მრეწველობაში, ასევე მოახდინა ეკონომიკის რიგი დარგების ნაციონალიზაცია და მისი რეკონსტრუქცია. ნაციონალიზებულ იქნა ინგლისის ბანკი, სამოქალაქო ავიაცია, ნახშირის და გაზის მრეწველობა, რიგი ელექტროსადგურები, ენერგეტიკის ობიექტები, ფოლადნამომსხმელი ქარხნების ნაწილი, მთელი საშინაო ტრანსპორტი, ტელეგრაფი და რადიოკავშირი. ნაციონალიზებული საწარმოების მფლობელები დებულობდნენ ფინანსურ კომპენსაციას – 4 მლრდ. გრ. სტერ., რომელიც მნიშვნელოვნად აღემატებოდა მათ ფაქტიურ ღირებულებას. ყოფილ პატრონს გაზრდილ უნდოდათ კაპიტალიზმის აღდგენა, რომელიც მათ უხდინდნენ ნაციონალიზებული საწარმოების მოგებიდან. ზოგ შემთხვევაში ყოფილი მფლობელები ამ საწარმოებში იკავებდნენ მმართველის პოსტს. ნაციონალიზაცია უპირველესად შეეხო დაბალრენტაბელურ ძველ დარგებს, იმ თვალსაზრისით, რომ ამ საწარმოების მოდერნიზაციას მხოლოდ სახელმწიფო შეძლებდა სახელმწიფო ბიუჯეტის მეშვეობით. ნაციონალიზაცია ფართო მასშტაბით განხორციელდა ნახშირის მომწოდებელ დარგში, სადაც უმეტესად მცირე და მოძველებული მოწყობილობებით აღჭურვილი მაღაროები იყო. ამ მაღაროების პატრონებმა გამოსყიდვის სახით მიიღეს 166 მლნ. გრ. სტერ., რაც დიდად აღემატებოდა ამ მაღაროთა რეალურ საბაზრო ღირებულებას. გარდა ამისა, სახელმწიფომ წიაღისეულის სარგებლობის უფლებისათვის გადაიხადა 66 მლნ. გრ. სტერლინგი. ამ დარგის მართვისათვის შეიქმნა ეროვნული საბჭო, რომელშიც მაღაროს ყოფილი მფლობელებიც შედიოდნენ.

მთავრობამ გააუქმა 1927 წ. მიღებული ანტიმეშური კანონი პროფკავშირების შესახებ და აღადგინა გაფიცვების და გამოსვლების უფლება. რეორგანიზებულ იქნა სოციალური დახმევის სისტემა, რომელიც უნდა შეესაბამებოდა მშრომელთა შე-

ნატანებით, საწარმოო ანარიცხებით და სახელმწიფო ბიუჯეტიდან შემოსული თანხებით. ამ სახსრებიდან უნდა გაცემულიყო დახმარებები ავადმყოფებს, უმუშევრებს, შრომისუნარიანობის დაკარგვისას, ბავშვის დაბადებასთან დაკავშირებით, ბავშვების აღზრდაზე, მოხუცების და ქვრივების პენსიებზე, მცირე შემოსავლიანთა უფასო სამედიცინო მომსახურებაზე.

მთავრობა თავიდანვე რთულ საგარეო-ეკონომიკურ პრობლემებს შეეჯახა. ომის შემდგომ პერიოდში ინგლისი ეკონომიკურად დამოკიდებული გახდა აშშ-ზე. აშშ ომის წლებში ლენდ-ლიზით ამარაგებდა ანტიჰიტლერული კოალიციის თავის მოკავშირეებს იარაღით, სურსათით და ტექნიკით (დაახლოებით 10 მლრდ. დოლარის). მიუხედავად ინგლისის ეკონომიკური სიძნელეებისა, 1945 წ. სექტემბერში აშშ-მა მას გაუფრთხილებლად შეუწვეიბა ეს მიწოდება, ამასთან, ინგლისს პროდუქტებზე ვალი უნდა გადაეხადა დოლარებით. ამიტომ აშშ-ს სთხოვა ფინანსური დახმარება. 1945 წ. დეკემბერში აშშ-გან მიიღო სესხი 4,4 მლრდ. დოლარის ოდენობით. ლენდ-ლიზით მიწოდებული საქონლის კალის (650 მლნ. დოლარი) დაფარვის გამოკლებით კრედიტმა შეადგინა 3,75 მლრდ. დოლარი. ეს იყო სასაქონლო კრედიტი წლიური 2%-ით. ინგლისს შეეძლო ამ თანხით შეესყიდა ამერიკული საქონელი 5 წლის განმავლობაში – 1946-დან 1951 წ.-მდე.

კრედიტის დაფარვა უნდა დაწყებულიყო ექვსი წლის შემდეგ და გაგრძელებულიყო 50 წელი. ინგლისმა ივალდებულა აღედგინა გირვანქა სტერლინგისა და დოლარის თავისუფალი გაცვლა და შეემცირებინა პრეფერენციული ტარიფები. 1946 წ. აშშ-ში გაუქმდა ფასებზე კონტროლი, რამაც გამოიწვია საექსპორტო საქონლის მკვეთრად გაძვირება. ამ მიზეზით ინგლისმა ერთ წელიწადში დახარჯა მიღებული სესხები. 1947 წ. ივლისში, აღებული ვალდებულების შესასრულებლად, დაიწყო გირვანქის დოლარზე თავისუფალი გაცვლა, იმის გამო, რომ ინგლისში რთული საფინანსო მდგომარეობა იყო, მთავრობამ ვერ შეძლო უარი ეთქვა ვალუტის თავისუფალ გაცვლაზე.

ქვეყანაში დაიწყო მწვავე საფინანსო კრიზისი და მთავრობა იძულებული გახდა შეემცირებინა სურსათის იმპორტი, რამაც გამოიწვია კვების პროდუქტებზე ფასების გაზრდა.

შექმნილი რთული ეკონომიკური სიტუაციიდან გამოსავალს მთავრობა ხელაგდა „მარშალის გეგმასთან“ კავშირში. 1948 წ. ივლისში ინგლისმა აშშ-თან ხელი მოაწერა ორმხრივ ხელშეკრულებას „მარშალის გეგმის“ რეალიზაციის შესახებ. ამ გეგმის მოქმედების პერიოდში, 4 წლის მანძილზე ინგლისმა მიიღო 2351 მლნ. დოლარი საქონლის მიწოდების, ხოლო 337 მლნ. დოლარი სესხის სახით. ძირითადად შემოდის სურსათი არმიისათვის და არა ნედლეული და მოწყობილობანი, რომელიც სჭირდებოდა ინგლისის მრეწველობას. ამ წლებში ინგლისი იძულებული იყო თავის ქვეყანაში დაეშვა ამერიკელი მეთვალყურეები, რომლებიც აკონტროლებდნენ კრედიტების ხარჯვას, რაც ერთგვარად ლახავდა ინგლისელთა ღირსებას.

ინგლისის ეკონომიკაში საქმე გაართულა სავალუტო-საფინანსო სფეროში არსებულმა არასტაბილურობამ. აშშ-მა 1949 წლის მორიგი კრიზისის პერიოდში სტერლინგის ზონის ქვეყნებიდან შეამცირა იმპორტი, რამაც გამოიწვია ინგლისში ოქროსა და სავალუტო რეზერვების შემცირება. იმისათვის, რომ შეენერებინათ ოქროს და ვალუტის გადინება, მთავრობამ 1949 წ. სექტემბერში მოახდინა გირვანქა სტერლინგის დევალვაცია 30,5%-ით, რის შედეგადაც მისი ღირებულება შემცირდა 4,03-დან 2,8 დოლარამდე. ამას მოჰყვა ვალუტის დევალვაცია იმ ქვეყნებშიც, რომლებიც შედიოდნენ სტერლინგის ბლოკში ან დაკავშირებულნი იყვნენ ინგლისურ ვალუტასთან. გირვანქა სტერლინგის დევალვაციამ შეასუსტა მისი, როგორც საერთაშორისო ვალუტის მნიშვნელობა და განამტკიცა დოლარის პოზიციები. გაიზარდა ფასები პირველადი მთხილუნოების საქონელზე, რასაც მოჰყვა რეალური ხელფასის შემცირება და მსოფლიო ბაზარზე ინგლისის საქონლის კონკურენტუნარიანობის დაქვეითება ომამდელთან შედარებით.

1950 წლიდან ქვეყნის ეკონომიკაში შეინიშნებოდა მდგომარეობის გაუმჯობესება, რაც რამდენაღმე განაპირობა ომმა კორეაში (1950-1953 წწ.). ინგლისი უშუალოდ არ მონაწილეობდა ამ ომში, მაგრამ იგი აშშ-გან დებულობდა ხელსაყრელ სამხედრო შეკვეთებს, აწვდიდა სამხედრო-სტრატეგიულ ნედლეულს, რამაც ქვეყანაში გამოაცოცხლა სამრეწველო წარმოება, შეივსო ოქროს სავალუტო მარაგები. 1950 წლის ბო-

დღის ღვებორისტების მთავრობამ უკვე შეძლო უარი განეცხადებინა „მარშალის გეგმით“ გათვალისწინებულ ამერიკულ დახმარებაზე.

ომის შემდგომ პერიოდში ინგლისის სამრეწველო განვითარებაზე დიდი გავლენა მოახდინა გამაღებულმა შეიარაღებამ. თუ 30-იან წლებში პირდაპირი სამხედრო ხარჯები ინგლისში შეადგენდა ეროვნული შემოსავლის 2-2,5%, 50-იან წწ. იგი – 10-11%-მდე გაიზარდა. 1949 წ. ინგლისმა მიიღო ყველაზე აქტიური მონაწილეობა ჩრდილო ატლანტიკური ბლოკის – ე.წ. „ნატო“-ს შექმნაში და ცდილობდა დასაყვლეთ ევროპის ლიდერად დამკვიდრებულიყო.

საერთოდ, ინგლისის ეკონომიკის ომის შემდგომი აღდგენა მოხდა სწრაფად. უკვე 1948 წ. მიღწეულ იქნა სამრეწველო წარმოების ომამდელი დონე, ხოლო 1951 წ. სამრეწველო პროდუქციის მოცულობამ სამჯერ გადააჭარბა 1937 წ. ანალოგიურ მანქანებელს, თუმცა მრეწველობა არათანაბრად ვითარდებოდა. ახალი დარგები – ელექტროენერგეტიკა, მანქანათმშენებლობა, ქიმიური, საავტომობილო, ნავთობგადამამუშავებელი – აღმავლობას განიცდიდნენ. ძველ დარგებს (ნახშირის მოპოვება, საფეიქრო) 1951 წ. ჯერ კიდევ არ კქონდათ მიღწეული ომამდელი დონე. ამავდროულად პერიოდში ომამდელთან შედარებით შემცირდა უმუშევრობა, რომელიც 1950-იან წწ. მერყეობდა ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის საერთო რაოდენობის 1,2-დან 2,6%-მდე.

ქვეყანაში კვების პროდუქტების წარმოების გადიდების მიზნით მთავრობამ 1947 წ. მიიღო სოფლის მეურნეობის განვითარების ოთხწლიანი პროგრამა. პროგრამა ითვალისწინებდა მინიმალური ფასების დაწესებას და ფერმერებზე სუბსიდიების გაცემას მიწათმოქმედების მოსავლიანობისა და მეცხოველეობის პროდუქტიულობის ამაღლებისათვის. 1951-1952 წწ. სასოფლო-სამეურნეო წარმოება ომამდელთან შედარებით 50%-ით გაიზარდა, მიუხედავად ამისა სურსათის დიდი ნაწილი შემოპქონდათ ინგლისში.

ინგლისში მიწის ძირითადი ნაწილი კვლავ მსხვილ მიწათმფლობელებს – ლენდლორდებს ეკუთვნოდათ, რომლებიც მიწას იჯარით გასცემდნენ ფერმერებს, მათ შორის ნახევარი

წერილი და საშუალო ფერმერები იყვნენ. ინგლისში სასოფლო-სამეურნეო მიწის 70%-ზე მეტი, ხოლო შოტლანდიაში 90%-ზე მეტი მსხვილი ფერმერების ხელში იყო. თითოეული მათგანის მეურნეობის ფართობი 60 ჰა-ს აღარბედა. ინგლისში ასეთი მეურნეობები მეურნეობათა საერთო რაოდენობის 27% იყო. უელსში – 23%, შოტლანდიაში – 30%, ჩრდილოეთ ირლანდიაში – 18%. ეს მეურნეობები იძლეოდნენ ძირითად სასაქონლო პროდუქციას. საერთოდ ჭარბობდა ფერმერები, რომლებიც ამუშავებდნენ 16 ჰა-ზე ნაკლებს.

50-იანი წწ. დასაწყისში, მიუხედავად მეორე მსოფლიო ომში მიყენებული ზარალისა და კოლონიების დაკარგვისა, მთავრობამ ძირითადად შეძლო აღედგინა ქვეყნის ეკონომიკური პოტენციალი. ამავდროს სოციალური სფერო კვლავ პრობლემური რჩებოდა. ამიტომ მთრიგ სახელისუფლებო არსებებში გამარჯვება მოიპოვეს კონსერვატორებმა.

1951 წ. კონსერვატორების ახალ მთავრობას სათავეში ჩაუდგა უ. ჩერჩილი, რომელიც „ცივი ომის“ ერთ-ერთ იდეოლოგად ითვლება (1940-იანი წწ. ბოლო ითვლება „ცივი ომის“ დასაწყისად). ჩერჩილი ქვეყნის მთავრობას სათავეში უდგა 1940-1945 წწ. და 1951-1955 წწ. ჩერჩილმა 1946 წ. 5 მარტს ქ. ფულტონში (მისურის შტატი, აშშ) გამოსვლისას თავის სიტყვაში გამოთქვა აღშფოთება იტალიასა და საფრანგეთში კომუნისტების მზარდი გავლენის, წინეთში რევოლუციური მოძრაობის გაძლიერების და სხვ. გამო. ჩერჩილი სთავაზობდა გამოყენებინათ ძალა (ატომური ბომბი) სსრ კავშირის შესანერგვლად, რომელიც მთელ მსოფლიოში ეწეოდა კომუნისტური იდეოლოგიის პროპაგანდას.

ახალი მთავრობის ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებები იყო: 1. მრეწველობის დარგების ნაწილობრივი დენაციონალიზაცია; 2. მსხვილი მონოპოლისტური გაერთიანებების მხარდაჭერა; 3. ეკონომიკის სტრუქტურული გარდაქმნა სამეცნიერო-ტექნიკური რევოლუციისა და საფინანსო პოლიტიკის ცვლილებების მეშვეობით; 4. ინგლისის ეგიდით ევროპის ქვეყნების ეკონომიკური კავშირის შექმნა მსოფლიოში თვითმყოფადობის შენარჩუნების მიზნით; 5. არმიის ტექნიკური გადაიარაღება.

ინგლისის ეკონომიკური განვითარება 50-იან წწ. დანქარდა. თუ 1931-1938 წწ. ერთობლივი შიდა პროდუქტის საშუალოწლიური ზრდის ტემპი იყო 1,75%, ხოლო სამრეწველო წარმოების – 2,7%, 50-იან წწ. იგი გაიზარდა შესაბამისად – 2,7 და 3,3%-მდე. ომისშემდგომ ათწლეულში არ ყოფილა ღრმა და ხანგრძლივი კრიზისები. გაიზარდა საერთო დასაქმების დონე. ომამდელთან შედარებით შემცირდა უმუშევართა რაოდენობა. მისი წილი მერყეობდა ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის 1,2-დან 2,6%-მდე.

1950-იანი წწ. ინგლისის მეურნეობის ზრდის ტემპების დანქარებას ხელი შეუწყო ეკონომიკურმა და პოლიტიკურმა ფაქტორებმა, რომელიც საერთოა ყველა ინდუსტრიული ქვეყნისათვის. ესაა უპირველესად სამეცნიერო-ტექნიკური რევოლუციის ზეგავლენა, რომელიც ბრიტანეთის კოლონიური იმპერიის დაცემის და სხვა ქვეყნებთან ინგლისის ჩამორჩენის პირობებში მოითხოვდა მეურნეობის რამდენადმე მოძველებულ სტრუქტურის შეცვლას და მსხვილი კაპიტალდაბანდებების გადანაწილებას.

1951 წ. მთავრობამ დაიწყო მრეწველობის ცალკეული დარგების ნაწილობრივი დენაციონალიზაცია, უპირველეს ეოვლისა, შავ მეტალურგიაში. საწარმოების გაყიდვა ხდებოდა ძალიან დაბალ ფასებში, რამაც გამოიწვია კერძო კაპიტალის დაინტერესება. ამასთან, მონოპოლისტთა ვარაუდით, სახელმწიფოს მიერ განხორციელებული მსხვილი კაპიტალდაბანდებების შედეგად შავი მეტალურგია კელავე შეძლებდა მომგებიანი გამხდარიყო. დენაციონალიზაციით მონოპოლისტები დამატებით სოლიდურ სარგებელს დებულებდნენ, მათ დაბალ ფასებში მიეყიდებოდათ სახელმწიფოს მიერ აგებული, ტექნიკურად კარგად შეიარაღებული მსხვილი მეტალურგიული ქარხნები.

წარმოების ხარჯების შემცირების და ინგლისის საქონლის კონკურენტუნარიანობის ამაღლების აუცილებლობამ სახელმწიფოსა და მონოპოლიებს წარმოების და კაპიტალის კონცენტრაციის ამაღლებისაკენ, მეურნეობის მართვის მეთოდების სრულყოფისკენ უბოძა. ასე, 1950-იან წწ. დამმუშავებელი მრეწველობაში მომუშავეთა 30% მოდიოდა საწარმოებზე, ხალაღ დასაქმებული იყო 1000 მუშა-მოსამსახურეზე მეტი, მანქანათ-

მშენებლობის მსხვილ ქარხნებში დასაქმებული იყო – 44%, ხოლო მეტალურგიაში – 56%. ამავე დროს გაიზარდა კაპიტალის ცენტრალიზაცია. თავისი უსარმასარი საფინანსო რესურსებით და მუდმივად მზარდი მოგებით წამყვანი მდგომარეობა ეკავათ გიგანტური მონოპოლიების მცირე ჯგუფს, რომელიც ეკუთვნოდათ დიდი ბრიტანეთის 100 უმდიდრეს ოჯახს.

ერთ-ერთ უმსხვილეს მონოპოლიურ გაერთიანებას ეკლავ წარმოადგენდა კომპანია „ეიკერსი“, რომლის საწარმოებში 50-იანი წწ. ბოლოს მუშაობდა 100 ათასზე მეტი მუშა. იგი უღობდა ქარხნებს, რომლებიც აწარმოებდნენ თვითმფრინავებს, გემებს, მათ შორის ატომურ ძრავიანებს, ლოკომოტივებს, ვაგონებს, ტრაქტორებს, საარტილერიო იარაღს, ელექტრომოწყობილობებს, ნარხებს. მაგ.: კომპანიას მიეკუთვნებოდნენ აგრეთვე საწარმოები, რომლებიც აღნობდნენ ფოლადს, ამზადებდნენ ასაფეთქებელ ნივთიერებებს და რაკეტებს. „ეიკერსს“ ჰქონდა ქარხნები კანადაში, ავსტრალიაში, ესპანეთში, თურქეთში და სხვ. სახელმწიფოებში, მჭიდროდ იყო დაკავშირებული სხვადასხვა ქვეყნის სამხედრო-სამრეწველო მონოპოლიებთან. ეს იმპერია აწარმოებდა 1580-ზე მეტი დასახელების საქონელს.

არანაკლებ მძლავრი იყო ქიმიური კონცერნი „იმპერიალ კენიგ ინდასტრის“-ი (იკი), რომელიც შეიქმნა 1926 წ. იგი თავისი ძირითადი და საბრუნავი კაპიტალის სიდიდით წამორსებოდა მხოლოდ ამერიკულ კონცერნ „დუპონს“, რომელთანაც იგი საწარმოო და საფინანსო ურთიერთობებით მჭიდროდ იყო დაკავშირებული. კონცერნს ინგლისში ეკუთვნოდა 100-ზე მეტი ქარხანა და ფაბრიკა, სადაც დასაქმებული იყო დაახლოებით 120 ათასი მუშა-მოსამსახურე. მას 48 კაპიტალისტურ ქვეყანაში ჰქონდა 128 ქალიშვილი კომპანია, და გარდა ამისა, პირდაპირ ან არაპირდაპირ მონაწილეობდა მრავალ ფირმაში. იგი არსებითად წარმოადგენდა ინგლისის ქიმიური მრეწველობის სრულ მონოპოლისტს. მისი ქარხნები უშვებდნენ სასუქებს, გოგირდმჟეას, სინთეტიკურ საღებავებს, ხელოვნურ ბოჭკოს, ქიმიურ და ცვეცხლსასროლ იარაღს, სპეციალურ საწვავს. ამ კონცერნის წილად მოდიოდა ასაფეთქებელი ნივთიერებების მსოფლიო ვაჭრობის 1/3. მონაწილე-

ობდა დიდი ბრიტანეთის ატომური მრეწველობის განვითარებაში.

ომის შემდგომ უმსხვილესი კონცერნი გახდა ინგლის-პოლანდიის კომპანია „როიალ-დატჩ-შელ გრუპი“, რომელსაც ეკუთვნოდა ნავთობის მოპოვებისა და გადამუშავების საწარმოები ევრესუელაში, ახლო აღმოსავლეთში, აშშ-ში, ინდონეზიაში და მსოფლიოს სხვა ქვეყნებში. 1950-იანი წწ. ბოლოს იგი ყოველწლიურად საშუალოდ 6,5 მლრდ. დოლარს საქონელს ასაღებდა, ხოლო მის საწარმოებში შრომობდა 25 ათასი კაცი. უმსხვილეს მონოპოლიებს მიეკუთვნებოდა „იუნილევერი“ და კონცერნი „ბრიტიშ პეტროლიუმი“ (ყოფილი ინგლის-ირანის ნავთობის კომპანია), 1952 წ. შეიქმნა ინგლისის სააგრო-მობილ კომპანია – „ბრიტიშ მოტორ პოლდინგი“, ამავე წელს, კომპანია „ინგლის ელექტრიკი“ შთანთქა უძველესმა მონოპოლიამ „ჯენერალ ელექტრიკმა“ (1900 წ.), რამაც ამ უკანასკნელს მისცა საშუალება წამყვანი ადგილი დაეკავებინა ინგლისის ელექტროტექნიკურ მრეწველობაში.

1950-იანი წწ. ინგლისის ეკონომიკას ისევე, როგორც ომის წლებში, ახასიათებდა სახელმწიფო ხელშეწყობით წვრილი და საშუალო ფირმების იძულებითი შერწყმა. 1959 წ. შეიქმნა ბამბის მრეწველობის რეორგანიზაციის სამმართველო, რაც ფაქტიურად ამ დარგში მეტი რაოდენობის ფირმების შერწყმაზე სანქცირებას ნიშნავდა.

მონოპოლიზაციის პროცესი მიმდინარეობდა საბანკო და სადაზღვევო სფეროშიც, რასაც თან სდევდა შერწყმის და შთანთქმის ტალღა. ინგლისში ძველებურად უდიდესი გავლენით სარგებლობდა „დიდი ხუთეული“, რომელსაც ეკუთვნოდა ქვეყნის საბანკო აქციების 85%. მის შემადგენლობაში შედიოდა „მინდლენდ ბანკი“, „ბარკლეის ბანკი“, „ლოიდ ბანკი“, „ესტეიმინსტერ ბანკი“ და „ნეიმიდ პროვინციალ ბანკი“. კაპიტალის დაგროვებაში და ქვეყნის მეურნეობის დაფინანსებაში მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავათ სადაზღვევო კომპანიებს. მსხვილი სადაზღვევო კომპანიები „ელაიენი“, „ლინელ ენდ ჯენერალის“ და სხვ. ხელში იყო ელექტროტექნიკური, ქიმიური, მეტალურგიული და მრეწველობის სხვა დარგების აქციების დიდი ნაწილი. თავის მხრივ უმსხვილესი სა-

დასდევყო კომპანიები მჭიდროდ იყვნენ დაკავშირებულნი „დიდი ხუთეულის“ და მსოფლიოს სხვა ქვეყნების ბანკებთან.

იმისათვის, რომ ზეგავლენა მოეხდინათ ხელისუფლებაზე, უმსხვილესი მონაპოლიები გაერთიანდნენ მეწარმეთა კავშირში. ბრიტანეთის მრეწველობის კონფედერაცია აერთიანებდა 600 ფირმას. მსხვილი კაპიტალის წარმომადგენლები შედიოდნენ კონსერვატორთა კაბინეტის შემადგენლობაში და ასეთი სახით ახდენდნენ უშუალო ზეგავლენას ეკონომიკური პროგრამების შემუშავებასა და სახელმწიფო დაფინანსებაზე.

1950-იან წწ. მთავრობამ საჭიროდ მიიჩნია ეკონომიკის სტრუქტურული გარდაქმნები, რადგანაც მრეწველობაში ძირითადი ადგილი კვლავ „ტრადიციულ“ დარგებს ეკავათ. ბრიტანეთის დარგობრივ სტრუქტურაში პირველი ადგილი დაიკავა მანქანათმშენებლობამ, მეორე – მეტალურგიამ და ლითონდამუშავებამ, მესამე – კვების, მეოთხე – საფეიქრო მრეწველობამ. ტექნიკური განახლების და ახალი ტექნოლოგიების დანერგვით ინგლისის მრეწველობა რამდენადმე ნამორჩნებოდა აშშ, გვრ და ნაწილობრივ იაპონიის ანალოგიურ მანქნებლებს.

სამეცნიერო-ტექნიკურმა რევოლუციამ დაანქარა ეკონომიკის სტრუქტურული ძვრები. სამეცნიერო-ტექნიკური რევოლუცია და ინდუსტრიული პოლიტიკის გატარება მთავრობისაგან მოითხოვდა ახალ მიდგომას. ქვეყნის მოწინავე საავტომობილო, ულექტრონული, საავიაციო, ქიმიური, ნავთობდამამუშავებელ დარგებში, სადაც არსებობდა შესაბამისი პირობები და კვალიფიციური კადრები, სახელმწიფოს შედავათიანი კრედიტების დახმარებით დაიწყო არსებული საწარმოების მოდერნიზაცია და ახლის შენება, სადაც ინერგებოდა მეცნიერების და ტექნიკის უკანასკნელი მიღწევები. დიდი ყურადღება მიექცა აგრეთვე სამეცნიერო და საპროექტო ინსტიტუტებს, ყველაზე პროგრესული მიმართულებების კვლევით ცენტრებს, ასევე არსებობდა მონაპოლიების მართვის ცენტრი.

ეს იყო დიდი ბრიტანეთის ინდუსტრიულად განვითარებულ სამხრეთ-აღმოსავლეთის და დასავლეთ მიდღენდის რაიონებში, მაგრამ არსებობდა რაიონები, რომელთა ეკონომიკაც აღმონდა უკიდურესად მძიმე მდგომარეობაში. განსაკუთრებით შოტლანდიაში, ჩრდილოეთ ირლანდიაში, უელსში და ინგლი-

სის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე, სადაც ცხოვრობდა 10 მლნ. კაცზე მეტი, ე.ი. ბრიტანეთის მოსახლეობის 1/5.

მრეწველობის სტრუქტურულმა ცვლილებებმა გამოიწვია ზოგიერთი იმ დარგის დაქვეითება, რომლებიც კონცენტრირებულნი იყვნენ წამორჩენილ რაიონებში. მაგ.: შოტლანდიაში ზედიზედ შეწყვეტეს არსებობა ნახშირის მადაროებმა, საწარმოებმა, რომლებიც ფიქალისგან ამზადებდნენ თხევად საწვავს, ფოლადნამომსხმელ მრეწველობაში სიმძლავრეთა მხოლოდ 60% იყო დატვირთული. მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა გემთმშენებლობა. სამხრეთ უელსში ათობით ნახშირის მადარო დახურეს და ათეულ ათასობით მადაროელი უმუშევართა რიგებში აღმოჩნდა.

მადაროების დიდი ნაწილის დახურვა გამოწვეული იყო ნახშირის ექსპორტის მკვეთრი შემცირებით (1937 წლის 41 მლნ. ტონიდან 60-იანი წწ. დასაწყისის 6,8 მლნ. ტონამდე) და გაზის, ნავთობპროდუქტების და ატომური ენერგიის მიერ ნახშირის თანდათანობით გამოდევნით. ნახშირის გატანის შემცირებამ უარყოფითად იმოქმედა ქვეყნის სავაჭრო და საგადასახდელო ბალანსზე. ბრიტანეთში მეურნეობის სტრუქტურის სრულყოფას ართულებდა ის, რომ კაპიტალდაბანდებათა 10% სახელმწიფოთა გარეთ გადიოდა. კაპიტალდაბანდებათა წილი ქვეყნის მეურნეობაში შედარებით დაბალი იყო, ვიდრე ინდუსტრიულ სახელმწიფოებში.

დიდი სიძნეულები არსებობდა სოფლის მეურნეობაშიც, რომელიც ვითარდებოდა სახელმწიფოს ძლიერი ჩარევის პირობებში. იმის გამო, რომ ამ პერიოდში ინგლისს ძველებურად აღარ შეეძლო სურსათისა და ნედლეულის იმპორტი თავისი ყოფილი კოლონიებიდან, მთავრობამ მთელი ყურადღება გადაიტანა სამამულო წარმოებაზე.

1947 წ. მიიღეს სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ოთხწლიანი პროგრამა. ამ პროგრამით მსხვილ ფერმერებს შეეძლოთ მიეღოთ სახელმწიფო სუბსიდიები და შეღავათიანი კრედიტები მანქანების და სასუქების შესაძენად, მათ აძლევდნენ პრემიებს მოსავლიანობისა და მეცხოველეობის პროდუქტიულობის ამაღლებისათვის. დაადგინეს გარანტირებული შესასყიდი ფასები, რაც სტიმულს აძლევდა წარმოების განვითარებას. 1950-იან წწ. ინგლისის სოფ-

ლის მეურნეობა მაღალ დონეზე იყო მექანიზებული, ამასთან სასოფლო-სამეურნეო წარმოება ომამდელთან შედარებით გაიზარდა 50%-ით, მაგრამ მოუხედავად ამისა, ინგლისს კელავ დიდი რაოდენობით შემოჰქონდა სურსათი.

ამ წლებში ინგლისში თავი იმინა დემოგრაფიულმა და სპეციალისტების მომზადებასთან დაკავშირებულმა სიძნელეებმა, რაც გამოიწვია ომის დროს აღადმიანთა დანაკარგებმა. ნელა იზრდებოდა მოსახლეობის რაოდენობა. შობადობა გახულ საუკუნესთან და XX ს. პირველ ორ ათწლეულთან შედარებით 1,6-2-ჯერ შემცირდა. 1953-1958 წწ. და 1958-1963 წწ. მოსახლეობის საშუალო ზრდის ტემპმა ინგლისში შეადგინა შესაბამისად 0,4 და 0,7%; შედარებისათვის: აშშ – 1,7 და 1,6%, გერმანია – 1,2 და 1,3%. შესამჩნევად გაიზარდა უფროსი ასაკის აღადმიანთა წილი და სიცოცხლის საზრდოვობა, რაც მოითხოვდა საპენსიო უზრუნველყოფის დანახარჯების გაზრდას. ნელა იზრდებოდა შრომისუნარიანი მოსახლეობის რაოდენობა. ქვეყანაში არ ყოფნიდათ მაღალკვალიფიციური მუშები და სპეციალისტები, რომელთა კვალიფიკაციაც სამეცნიერო-ტექნიკური რეკოლუციის მოთხოვნის შესაბამისი იქნებოდა.

ამ დროისათვის ინგლისში იყო განათლების ყველაზე დაბალი დონე განვითარებულ ქვეყნებს შორის. მოსახლეობის 80% სწავლას ამთავრებდა 15 წლის ასაკში და მხოლოდ 15-17% 18 წლის ასაკში აგრძელებდა სწავლას უმაღლეს სკოლაში, აშშ-ში მათი წილი იყო 42%-. ეს წარმოიშობდა წინააღმდეგობრივ სიტუაციას შრომის ბაზარზე, საბოლოოდ კი ამუხრუჭებდა ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების ზრდის ტემპს.

1950-იანი წწ. შუახანებში ქვეყანა აღმოჩნდა კიდევ ერთი პრობლემის წინაშე: ინგლისმა დაკარგა ტრადიციული წამყვანი პოზიცია მსოფლიო ბაზარზე. ბრიტანეთის კოლონიების დაკარგვამ, მსოფლიო სამეურნეო კავშირების გლობალიზრმა ცვლილებამ და ამერიკის პოზიციების გაძლიერებამ ომის შემდგომ პერიოდში გამოააშკარავა ინგლისის საგარეო ეკონომიკური პოზიციების სისუსტე და მისი საქონლის შედარებით დაბალი კონკურენტუნარიანობა. დიდი ბრიტანეთისთვის აუცილებელი იყო „თავისი ადგილის“ პოვნა შრომის

საერთაშორისო დანაწილებაში, რასაც უფრო დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, ვიდრე მის კონკურენტუნარიანობას.

უნდა აღინიშნოს, რომ სწორედ ამ პერიოდში დახვეწულ ევროპის ქვეყნებმა დაიწყეს სამეურნეო გაერთიანება. 1957 წ. შეიქმნა მსხვილი საერთაშორისო გაერთიანება „საერთო ბაზარი“ (ევროპის ეკონომიკური თანამშრომლობა). საფრანგეთმა, გერმანამ, იტალიამ, ბელგიამ, ჰოლანდიამ და ლუქსემბურგმა განიხრახეს ეაჭრობისათვის შეექმნათ უფრო ხელსაყრელი პირობები, რათა წინააღმდეგობა გაეწიათ აშშ-ისა და იაპონიის მხრიდან გაძლიერებული კონკურენციისათვის. ინგლისი ამ გაერთიანებაში არ გაწევრიანდა, რადგან ნათვალა, რომ თავის საშინაო და საგარეო პრობლემების გადაწყვეტას დამოუკიდებლად შეძლებდა.

„საერთო ბაზრის“ ჩამოყალიბებამ ინგლისის საქონელს შეუზღუდა ევროპის ბაზრები, რამაც დიდად დააზარალა ინგლისის მეწარმეები და ფინანსისტები. მაშინ ინგლისმა „საერთო ბაზრის“ საპირისპიროდ შექმნა „თავისუფალი ვაჭრობის ევროპის ასოციაცია“ („თევზი“). მასში შევიდა ინგლისი, ავსტრია, შვეიცარია, დანია, ნორვეგია, შვედეთი და პორტუგალია. 1960 წ. იანვარში სტოკჰოლმში ხელი მოეწერა შესაბამის ხელშეკრულებას. ამ ასოციაციაში ინგლისს ჰქონდა წამყვანი როლი. „თავისუფალი ვაჭრობის ზონა“ რამდენადმე განსხვავდებოდა „საერთო ბაზრისაგან“. კერძოდ, შენარჩუნდა არსებული საბაჟო ტარიფები გარეშე სახელმწიფოებთან ვაჭრობაში. ინგლისის მიერ შექმნილ ორგანიზაციას არ შეეძლო ხელსაყრელი პირობების შეექმნა ინგლისური საქონლისათვის, რადგან მას არ ჰქონდა ისეთი ძლიერი ინტერნაციონალური საწყისი, როგორც „საერთო ბაზარს“. მაღე აშკარა გახდა, რომ „თავისუფალი ვაჭრობის ევროპის ასოციაციას“ არ შეეძლო ძლიერი კონკურენცია გაეწია „საერთო ბაზრისათვის“, ამიტომ 1961 წ. ინგლისმა დაიწყო მოლაპარაკება „საერთო ბაზარში“ შესვლის შესახებ, მაგრამ ეს პროცესი 10 წელზე მეტ ხანს გრძელდებოდა.

50-იან წწ. დიდი ბრიტანეთის ეკონომიკაზე მნიშვნელოვანი გაკლენა მოახდინა მილიტარიზაციის პოლიტიკამ და გამაღებულმა შეიარაღებამ. ინგლისი მონაწილეობდა სამ-

ხედრო ბლოკებში – ნატო, სენტო და სეატო, რომელთა სამ-
ხედრო ბაზები განლაგებული იყო კუნძულ კეიპროსზე, არა-
ბეთის ნახევარკუნძულზე, სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის სა-
ხელმწიფოებში. მილიტარიზაციის ხარისხით და სამხედრო
ხარჯების ხიდდით ინგლისმა დაიკავა მეორე ადგილი აშშ-
ის შემდეგ.

შეიარაღებულ ძალებში და მრეწველობის სამხედრო დარ-
გებში დასაქმებული იყო 1,8 მლნ. კაცი, ე.ი. ქვეყნის ეკონო-
მიკურად აქტიური მოსახლეობის დაახლოებით 8%. მთელი
მანქანათმშენებლობის პროდუქციის 14% და გემთმშენებლობის
20%-ზე მეტი მსადღებოდა სამხედრო მიზნებისათვის. საავი-
აციო მრეწველობის 300 ათასი მეშვიდან ნახევარი ემსახუ-
რებოდა სამხედრო თვითმფრინავებისა და მართული ჯურე-
ვის წარმოებას.

ელექტროტექნიკური და ატომური მრეწველობის პროდუქ-
ციის ღირსი ნაწილი იწარმოებოდა სამხედრო საჭიროებისთვის.
ინგლისში სამეცნიერო-კვლევით სამუშაოებზე გამოყოფილი
ხარისხების 1/2-დან 2/3-მდე ხმარდებოდა სამხედრო დანიშნუ-
ლების კვლევას. ქვეყნის მეცნიერ მუშაკთა დაახლოებით 1/
3 დასაქმებული იყო სამხედრო ტექნიკის შექმნაზე.

1956 წელს ეგვიპტემ გამოაცხადა სუეცის არხის ინგლის-
საფრანგეთის ერთობლივი კომპანიის ნაციონალიზაციის შე-
სახებ. ამის საპასუხოდ ინგლისმა, საფრანგეთმა და ისრა-
ელმა 1956 წ. ოქტომბერ-ნოემბერში განახორციელეს აგრე-
სია ეგვიპტის წინააღმდეგ, რამაც არასახარბიელო ვითარებაში
ნააყენა ამ კოალიციის ქვეყნები. მსოფლიო საზოგადოებრი-
ვი ზეგავლენით, მათ შორის გაერთიანებული ერების ორგა-
ნიზაციის გენერალური ასამბლეის საგანგებო სესიის რეზო-
ლუციით სამხედრო მოქმედებები შეწყდა.

ამ ომის შედეგები ინგლისისათვის იყო მძიმე. ეკონომი-
კური ზარალი შეფასდა 328 მლნ. გირ. სტერლინგად. ეს იყო
დამატებითი ხარჯები არმიას, ფლოტს და ავიაციას, და-
კარგული სამხედრო ბაზები სუეცის არხზე, ინგლისის ნავ-
თობის კომპანიების ზარალი, დანაკარგები ეგვიპტესთან სა-
ვატრო ურთიერთობის შეწყვეტით და სხვ. ამ თანხას დაემა-
ტა ეგვიპტის მიერ ნაციონალიზებული ინგლისის ბანკების

და კომპანიების ღირებულება. ამ ომში დამარცხების შემდეგ ინგლისის პრემიერ-მინისტრი ე. იდენი (1955-1957 წწ.) იძულებული გახდა 1957 წ. იანვარში გადამდგარიყო, ხოლო მის ადგილზე დაინიშნა გ. მაკმილანი (1957-1963 წწ.).

ამგვარად, 40-იანი წწ. ბოლოს და 50-იან წწ. მოღიანად დიდი ბრიტანეთის ეკონომიკა ვითარდებოდა ევროპის ქვეყნებთან ერთად, განვითარების ტემპებით წამორსებოდა მხოლოდ გერ-ს, აშშ-ს, მოგვიანებით იაპონიასაც. კოლონიურ იმპერიაში პოზიციების დაკარგვა მტკივნეულად აისახა ქვეყნის ეკონომიკაზე, ხოლო სამეცნიერო-ტექნიკური რევოლუციის ეპოქის დასაწყისი მოითხოვდა წარმოების ტრადიციული სტრუქტურების ცვლილებას. უდიდესი სამხედრო ხარჯები და 50-იან წწ. დაწყებული არმიის ტექნიკური გადაიარაღება მოითხოვდა მნიშვნელოვან ხარჯებს, რაც იწვევდა სოციალური პროგრამების შეზღუდვას. ამ ფაქტორებმა კონსერვატორულ მთავრობას, რომელიც ცდილობდა დიდი ბრიტანეთისათვის დაებრუნებინა მსოფლიო ლიდერობა, დაბრკოლებები შეუქმნა.

2. სამეურნეო განვითარების წინააღმდეგობანი 60-70-იან წლებში

1964 წ. პარლამენტის არჩევნებზე გაიმარჯვეს ლეიბორისტებმა პარლად ვილსონის მეთაურობით. მთავრობამ დაიწყო რეფორმების გატარება, რომელიც ითვალისწინებდა: ფოლად-ნამომსხმელი მრეწველობის ნაწილობრივ ნაციონალიზაციას, მიწებზე ფასების შემცირებას, ბინის გადასახადზე კონტროლის აღდგენას, გარკვეული ღონისძიებების განხორციელებას კულტურის, მეცნიერების, ჯანმრთელობის დაცვის და საპენსიო უზრუნველყოფის სფეროში. პ. ვილსონი ხელისუფლებაში მისვლისთანავე დაადგა მსხვილ მონოპოლიებთან თანამშრომლობის გზას. ლეიბორისტები შეეჯახნენ სერიოზულ მაკროეკონომიკურ სიძნელეებს და იძულებულნი გახდნენ მიეღოთ არაპოპულარული ზომები. 1966 წ. პარლამენტმა მიიღო კანონი ფასებისა და შემოსავლების შესახებ, რაც ნიშნავდა

მუშების და მომსახურეების ხელფასის გაყინვას, გადასახადების გაზრდას, ბიუჯეტის სოციალური ხარჯების შეკვეცას ცხოვრების ღირებულების ზრდის პირობებში, რამდენადმე პროფკავშირების შესლუღვას, საცხოვრებლებზე გადასახადებისა და სატრანსპორტო ტარიფების გაზრდას. ხარჯები განსაკუთრებით გაიზარდა გირვანქა სტერლინგის დევეალაციის შედეგად, რომელიც 1967 წ. ნოემბერში გატარდა. მთავრობამ შემოიღო დამატებითი გადასახადები, მათ შორის სამომხმარებლო საქონელზეც. შეამცირეს ასიგნებანი სოციალური საჭიროებისათვის.

ლეიბორისტების სამრეწველო პოლიტიკა მიმართული იყო მონოპოლიზაციის პროცესის გაძლიერებისაკენ. 1960-იან წწ. ქვეყანაში პირველად წარმოიშვა მონოპოლიები, რომელთა საწესდებო ფონდებმა გადააჭარბა 1 მლრდ გირ. სტერლინგს.

1969 წ. დასაველეთ ევროპის 20 უმსხვილესი კერძო კომპანიიდან 8 იყო ინგლისის. წარმოების კონცენტრაციის ყველაზე მაღალი დონე შეინიშნებოდა სამხედრო-სამრეწველო კომპლექსში და წარმოების ახალ დარგებში. ამ პროცესმა სწრაფად მოიცვა დამრეწველთა მრეწველობის დარგები, რომლის პროდუქციაც დიდი მოთხოვნილებით სარგებლობდა მსოფლიო ბაზარზე, ასევე დარგები, რომლებიც საექსპორტო საქონელს აწარმოებდნენ.

თუ 1954-1958 წწ. საწარმოთა შერწყმის საშუალო წლიური რაოდენობა იყო 292, 1960-1969 წწ. გაიზარდა 794-მდე, ხოლო 1972 წ. მსხვილმა მონოპოლიებმა შთანთქმეს 1700-ზე მეტი წვრილი კომპანია. 1968 წ. შემოდგომაზე ინგლისის მრეწველობის ისტორიაში მოხდა ყველაზე მსხვილი – „ჯენერალ ელექტრიკისა“ და „ინგლისში ელექტრიკის“ გაერთიანება ერთ მძლავრ კომპანიად 900 მლნ. გირ. სტრ. აქტივებით, რომლის საწარმოებში 250 ათასზე მეტი მუშა მუშაობდა. იმავე წელს ელექტროგამომთვლელი მანქანების მწარმოებელი კომპანიების გაერთიანებით წარმოიშვა გიგანტური კომპანია „ინტერნეიშნლ კომპიუტერსი“. 1961-1970 წწ. დამრეწველთა მრეწველობაში შერწყმათა შედეგად სააქციო საზოგადოებების რაოდენობა 1/3-ით შემცირდა.

60-იან წლებში სახელმწიფო აქტიურად ერეოდა ეკონომიკურ საქმიანობაში. 1966 წ. შეიქმნა მრეწველობის რეორგა-

ნიზაციის კორპორაცია 150 მლნ. გირ. სტერ. ფონდით, 1967 წ. კი – გამომშენებელი მრეწველობის სამმართველო. გააქტიურდა მათი საქმიანობა სხვადასხვა დარგის ფირმების გასაერთიანებლად. ამან მეწარმეთა უკმაყოფილება გამოიწვია და 1970 წ. ეს კორპორაცია გაუქმდა.

1970-იანი წწ. ეკონომიკის სტრუქტურას განსასღერავდა უმსხვილესი სახელმწიფო კორპორაციები (ელექტროენერგეტიკაში, შავ მეტალურგიაში, გაზისა და ნახშირის მოპოვებაში, ინფრასტრუქტურაში). თითოეული მათგანის აქტივები 1 მლრდ. გირ. სტერლინგს აღემატებოდა. ქვეყანაში „შერეული ეკონომიკის“ ამგვარი სიჭარბის გამო მთავრობას ჰქონდა საფუძველი თავისთავსე აედო სახელმწიფოს სოციალურ-ეკონომიკური რეგულატორის ფუნქცია (ლუიბორისტებმა ეს საკითხი ჯერ კიდევ 1945 წელს დააყენეს).

კონცენტრაციის პროცესმა მოიცვა არა მარტო საწარმოო, არამედ საბანკო სისტემაც. მთავრობა ხელს უწყობდა საბანკო და სამრეწველო კაპიტალის კონცენტრაციას. საბანკო სისტემის მონოპოლიზაციის შედეგად ინგლისის ცნობილი უმსხვილესი ბანკების „ხუთეული“ „ოთხეულად“ იქცა. 1968 წ. ბანკი „ვესტმინსტერი“ და „ნეიმოდ პროვინციალ ბანკი“ შეერთდნენ. ამავე წელს „ბარკლეის ბანკმა“ შთანთქა „მარტინს ბანკი“, რითაც შეიქმნა კომპანია, რომელმაც დეპოზიტების მოცულობით მეორე ადგილი დაიკავა მსოფლიოში.

ინგლისის ბანკები ახორციელებდნენ მსხვილ საერთაშორისო ოპერაციებს. 60-70-იან წწ. 8 ინგლისური ბანკი განაგებდა ქვეყნის მთელ აქტივებს. 1970 წ. ისინი განაგებდნენ 10 მლრდ. გირ. სტერლ. მოცულობით კაპიტალს.

ინგლისის მონოპოლიურ გაერთიანებათა ზრდა და განვითარება სამეცნიერო-ტექნიკური რევოლუციითაც იყო განპირობებული, განსაკუთრებით კი ეკონომიკის ახალ მოწინავე დარგებში, ვინაიდან ტექნიკურ პროგრამასთან დაკავშირებული კვლევის ნასატარებელი ხარჯები იმდენად დიდი იყო, რომ ამის უზრუნველყოფა მხოლოდ მსხვილ ტრესტებს ან სახელმწიფო კომპანიებს შეეძლო.

ინგლისის კაპიტალი მონაწილეობდა უმსხვილეს საერთაშორისო მონოპოლებში, კერძოდ, ინგლის-პოლანდიის ნაე-

თობის მწარმოებელ გიგანტში – „როიალ დატჩ შელი“, რომლის წლიური ბრუნვა იყო 4 მლრდ. გირ. სტერლ.; ინგლის-პოლანდიის „აუნეიკელერი“ – ეოველწლიური 2,6 მლრდ. გირ. სტერლ. ბრუნვით. ეს იყო მსოფლიოში ყველაზე მძლავრი მარგარინისა და საპნის მონოპოლია, იგი აკონტროლებდა დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში საპნისა და მარგარინის წარმოების 7/8-ს და აშშ-ში წარმოებული საპნის 1/4-ს. მის საწარმოებში, რომლებიც გაფანტული იყო 100-ზე მეტ ქვეყანაში, 320 ათასი მუშა და მოსამსახურე მუშაობდა.

ბრიტანეთის კოლონიური იმპერიის დაშლის შედეგად კოლონიური ნედლეულის მთავრადებული მონოპოლიების პოზიციები საგრძნობლად შესუსტდა, მაგრამ ისინი ქვეყნის ეკონომიკის მნიშვნელოვან ძალად რჩებოდნენ. მონოპოლიების ხელში იყო ინგლისის საზღვარგარეთულ კაპიტალდაბანდობათა ის ნაწილი, რომელიც კეთილშობილი ლითონების – კალის, სპილენძის, თუთიის, ტყვიის მომპოვებელ წარმოებაში, აგრეთვე კაუნუკის პლანტაციებსა და ტროპიკულ კულტურებს იყო დაბანდებული.

მთელი რიგი ინგლისური მსხვილი ფირმები ღრმად იჭრებოდნენ დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში. მაგალითად, „ბრიტიშ ლეილანდ მოტორ კორპორეიშნ“ გახდა ევროპის ერთ-ერთი უმსხვილესი ავტომობილმშენებელი კომპანია, მის საწარმოებში ინგლისსა და მის გარეთ 180 ათას კაცამდე მუშაობდა. მის წილად მოდიოდა ინგლისური მანქანათმშენებლობის თითქმის ნახევარი. მსხვილი მონოპოლიები, რომლებიც მიისწრაფვოდნენ უფრო ღრმად შეეღწიათ დასავლეთ ევროპის ქვეყნების ეკონომიკაში, ემხრობოდნენ ინგლისის „საერთო ბაზარში“ გაწევრიანებას.

მონოპოლიზაციის პოცესმა მოიცვა ეკონომიკის ყველა დარგი, მათ შორის სახელმწიფო საწარმოებიც. მაგ.: ნახშირის მრეწველობაში მთელი ნახშირის მოპოვება თავმოყრილი იყო ერთი სახელმწიფო კომპანიის – „ნახშირის მრეწველობის ეროვნული სამმართველოს“ ხელში, ხოლო ფოლადის წარმოება – „ბრიტიშ სტილ კორპორეიშნ“-ში. ელექტროენერგეტიკის ერთი კომპანია აწარმოებდა ეროვნული ელექტროენერგიის 90%-ს. „ჯენერალ ელექტრიკი“ და „ინ-

გლიშ ელექტრიკის“ წილად მოდიოდა მთლიანად წარმოებული ლოკომოტივების 90%, ტურბოგენერატორების 50%, ასევე სამხედრო და სამრეწველო დანიშნულების ელექტროტექნიკის 50%. „ინტერნეიშნლ კომპიუტერსი“ აკონტროლებდა ელექტროგამომოქვლელი მანქანების წარმოების თითქმის ნახევარს. ორ მსხვილ ფორმასე მოდიოდა ინგლისში წარმოებული ტრაქტორების 80%.

საბანკო და სამრეწველო კაპიტალის შერწყმის შედეგად ინგლისში შეიქმნა გიგანტური საფინანსო კონსორციუმი, რომელიც აკონტროლებდა სამრეწველო, საკრედიტო, სატრანსპორტო, სავაჭრო და მომსახურების სფეროს დიდ ნაწილს.

ინგლისის მთავრობა ხელს უწყობდა მონოპოლიების განმტკიცებას. კერძოდ, მსხვილ კომპანიებს აძლევდა საგადასახადო შეღავათებს, შეღავათიან კრედიტებს, სუბსიდიებს. სახელმწიფო იყო მრეწველობის რეორგანიზაციის კორპორაციის შექმნის ინიციატორი 150 მლნ. გირ. სტერლ. ფონდით. გიგანტური მონოპოლიების შექმნა კონკურენციის დაძლევის შესაძლებლობას იძლეოდა.

1960-იან წწ. მოხდა ხელახალი ნაციონალიზაცია. სახელმწიფო სექტორში გადავიდა გემთმშენებლობის, ავტომობილმშენებლობის, ჩარხმშენებლობის, ელექტრონული და სხვ. დარგების საწარმოები. სახელმწიფოს ხელში გადავიდა საავტომობილო კომპანიის აქციების 91,5%, ელექტროტექნიკური კომპანიის აქციების 62,5% და სხვ. 1970 წწ. ბოლოს სახელმწიფოს წილად მოდიოდა ერთობლივი შიდა პროდუქტის 12%, წარმოებული სამრეწველო პროდუქციის დაახლოებით 20%, დასაქმებულთა საერთო რაოდენობის 19% და მთელი ინვესტიციების 40%.

1967 წ. ივლისში გატარდა ფოლადნამომსხმელი მრეწველობის განმეორებითი მასშტაბური ნაციონალიზაცია, ყოფილ მფლობელებზე უზარმაზარი კომპენსაციების გადახდით. სახელმწიფომ დაიქვემდებარა მთელი ფოლადის წარმოების 90%-მდე. მფლობელებმა კომპენსაციის სახით მიიღეს 580 მლნ. გირ. სტერლ.

მთავრობა ატარებდა ცდებს ეკონომიკაში დაენერგა ლაგერების სხვადასხვა ელემენტები: თავდაპირველად შეიმუშავეს

ინგლისის ეკონომიკის განვითარების პროგრამა, ხოლო შემდეგ „ეროვნული გეგმა“, რომელიც გათვლილი იყო 1960-იანი წწ. პირველ და მეორე ნახევარზე („ხუთწლედები“), რომლის რეალიზაციაც ვერ განხორციელდა, ამან გამოიწვია ინფლაციის ტემპების ზრდა, წარმოების ეფექტიანობის შემცირება.

ამ პერიოდში დაიწყო ინგლისის საგარეო დავალიანების ზრდა. დიდი ბრიტანეთის ეკონომიკაში ფართოდ იჭრებოდა ამერიკული კაპიტალი. 1960-იანი წწ. ბოლოს საერთაშორისო სავალუტო ორგანიზაციების ვალმა 3 მლრდ. დოლარს მიაღწია. 1967 წ. ნოემბერში მთავრობა იძულებული გახდა უკვე მეორედ ომისშემდგომ პერიოდში გაეტარებინა გირვანქა სტერლინგის დეველუაცია. ამას შედეგად მოჰყვა ეკონომიკური ვითარების დროებითი სტაბილიზაცია; რამდენიმე წლის შემდეგ ინგლისი კვლავ აღმოჩნდა საფინანსო კრიზისის წინაშე.

საგარეო პოლიტიკაში ლეიბორისტებმა გაატარეს სამხედრო პოლიტიკური ბლოკების განმტკიცების და აშშ-თან განსაკუთრებული ურთიერთობის კურსი. ისინი მხარს უჭერდნენ აშშ-ის აგრესიას ვიეტნამში. მთავრობის საშინაო და საგარეო პოლიტიკა სულ უფრო კარგავდა პოპულარობას და 1970 წ. ივნისში ვადაძლე ნატარებულ არხევებში გაიმარჯვეს კონსერვატორებმა. ხელისუფლების ხათავეში მოვიდა ე. პიტის მთავრობა, უპირველესად შეეცადა მიეღო კანონები, რომელიც ითვალისწინებდა სოციალურ პროგრამებზე ბიუჯეტის შემცირებას, გაფიცვების უფლებების შეზღუდვას და სხვ.

1961-1970 წწ. ქვეყნის ეროვნული პროდუქტის საშუალო წლიური ზრდა შეადგენდა 2,89%, მაშინ, როდესაც იაპონიაში იყო 11,1%, საფრანგეთში – 5,8%, გერმანიაში – 4,8%. ინგლისის სამრეწველო პროდუქციის წილი კაპიტალისტურ სისტემაში განუხრელად ეცემოდა. თუ 1960 წ. იგი შეადგენდა 8,3%, 1965 წ. – 7,2%, 1972 წ. იგი 5,8%-მდე დაეცა. სამრეწველო წარმოების მოცულობით და სამრეწველო პროდუქციის ზრდის ტემპით ინგლისმა მეორე ადგილიდან, რომელიც მას ეკავა ომის შემდეგ, გადაინაცვლა მეოთხე ადგილზე აშშ-ის, გერმანიისა და იაპონიის შემდეგ. არახელსაყრელ მდგომარეობაში აღმოჩნდა საგარეო ვაჭრობაც, რომელიც ტრადი-

ციულად დიდ როლს თამაშობდა ქვეყნის ცხოვრებაში. 1972-1973 წწ. ინგლისის მთელ თავის ისტორიაში ყველაზე დეფიციტური სავაჭრო ბალანსი ჰქონდა. 1973 წ. დასაწყისში დეფიციტმა შეადგინა 90 მლნ გირ. სტერლ. თვეში, ხოლო მარტში მან 197 მლნ. გირ. სტერლ. მიაღწია. მცირდებოდა ქვეყნის წილი მსოფლიო ექსპორტში 1948 წ. 12,1%-დან 1970 წ. 8,9%-მდე და 1972 წ. 6,6%-მდე.

60-იანი წწ. მეორე ნახევარში და 70-იანი წლების ბოლოს მოხდა ინგლისის საგარეო ვაჭრობის ორიენტირების შეცვლა, რაც გამოწვეული იყო გლობალური სოციალურ-ეკონომიკური პროცესებით და უპირველესად კოლონიური სისტემის ნგრევით. მაგ.: თუ 1950 წ. ბრიტანეთის ერთა თანამეგობრობის ქვეყნების წილად მოდიოდა დიდი ბრიტანეთის საგარეო სავაჭრო ბრუნვის 40%, 1970 წ. შეადგინა მხოლოდ 23%. ეუროპის ქვეყნებთან ვაჭრობის წილი კი პირიქით, 1955 წლის 23%-დან 1970 წ. – 41%-მდე.

ქვეყნის ეკონომიკურმა და ფინანსურმა სიძნეელებმა ხელი შეუწყო სწრაფმხარდ ინფლაციას, რასაც შედეგად მოჰყვა ფასების ზრდა, განსაკუთრებით ფართო მოხმარების საგნებზე. დაეცა გირვანქა სტერლინგის მსყიდველობითუნარიანობა. ინფლაცია იქცა ინგლისის უპირველეს პრობლემად. მიუხედავად იმისა, რომ 1972 წ. ნოემბერში ინგლისის მთავრობამ მიიღო „ანტიინფლაციური პროგრამა“, ინფლაცია კვლავ პროგრესულად იზრდებოდა. აუცილებელი იყო სასწრაფო ღონისძიებების მიღება. შემოიღეს გირვანქა სტერლინგის მერყევი ანუ „მფრინავი“ კურსი, რაც მისი ღირებულების 5-6%-ით დაცემას ნიშნავდა. 1973 წ. დასაწყისში დიდი ბრიტანეთის ოქროს სავალუტო რეზერვი თითქმის 1 მლრდ. გირვ. სტერლინგით შემცირდა.

მიუხედავად ქვეყნის რთული საფინანსო და ეკონომიკური მდგომარეობისა, სამხედრო ხარჯები მაინც არ მცირდებოდა, არამედ კიდევ უფრო იზრდებოდა. ჯარი გადაიარაღდა ახალი სარაკეტო-ბირთვული იარაღით, რამაც კოლოსალური სახსრები მოითხოვა. დიდ ბრიტანეთს შეიარაღების ხარჯების სიდიდით მეორე ადგილი ეკავა აშშ-ის შემდეგ და პირველი – დასავლეთ ევროპაში.

ამრიგად, 60-70-იან წლებში ინგლისის ეკონომიკისათვის დამახასიათებელია ზრდის ტემპის შენელება, საეჭრო ბალანსის ქრონიკული დეფიციტი, ინფლაციის სწრაფი ზრდა, კაპიტალდაბანდებლათა დაბალი დონე, მსოფლიო ვაჭრობაში მისი წილის შემცირება და მრეწველობის მდგომარეობის გაუარესება.

ქვეყანაში არსებული პრობლემები ხელისუფლებას აიძულებდა ეზრუნა ქვეყნის „საერთო ბაზარში“ გაწევრიანებაზე. თუმცა ამის მიღწევა იოლი არ აღმოჩნდა. ინგლისის „საერთო ბაზარში“ შესვლას უმთავრესად საფრანგეთი ეწინააღმდეგებოდა.

მას შემდეგ, რაც დიდი ბრიტანეთის მიერ შექმნილი „თავისუფალი ვაჭრობის ევროპის ასოციაცია“ უძღური აღმოჩნდა კონკურენცია გაეწია „საერთო ბაზრისათვის“ მაკმილანის კონსერვატორული მთავრობა 1961 წ. ითხოვდა „ევროპის ეკონომიკურ თანამშრომლობაში“ შესვლას. ხანგრძლივი მოლაპარაკებები ინგლისისათვის უშედეგო აღმოჩნდა. 1966 წ. ბოლოს ქვეყნის მსხვილი მონოპოლიების გავლენით, მთავრობამ დაიწყო მოლაპარაკებების მეორე ტური, ეს ცდაც წარუმატებელი აღმოჩნდა. ხელისუფლების სათავეში ე. პიტის მთავრობის მოხელის შემდეგ შესაძლებელი გახდა დაწყებულიყო მოლაპარაკებათა მესამე ტური, რომელიც 1973 წ. დიდი ბრიტანეთის „საერთო ბაზარში“ გაწევრიანებით დაგვირგვინდა.

იმისათვის, რომ ამ ორგანიზაციაში მიეღოთ, ინგლისს მოუწია მნიშვნელოვან დათმობებზე წასვლა. წაყენებული პირობებით ინგლისის „საერთო ბაზრის“ ეკონომიკაში ჩართვა რამდენიმე წელი უნდა გაგრძელებულიყო. მრეწველობისათვის გარდამავალი პერიოდი უნდა ყოფილიყო 4,5 წელი. ინგლისსა და „საერთო ბაზრის“ წევრ ექვს ქვეყანას შორის სამრეწველო საქონლით ვაჭრობაში არსებული ბაჟები თანდათანობით უნდა შემცირებულიყო. ხუთი წლის განმავლობაში მიმდინარეობდა ინგლისის ჩართვა ერთიან სასოფლო-სამეურნეო ბაზარში, სადაც უფრო მაღალი ფასები მოქმედებდა, ამის გამო ინგლისი იძულებული იყო საშინაო ბაზარზეც გაეზარდა ფასები. ინგლისის მხარემ ივალდებულა გადაესინჯა თავისი მნიშვნელოვანი საეჭრო შეთანხმებები თა-

ნამეგობრობის ქვეყნებთან „ექსპრესის“ ქვეყნების მოთხოვნების გათვალისწინებით.

„საერთო ბაზარში“ შესვლის ერთ-ერთი აუცილებელი პირობა იყო მოთხოვნა უარი ეთქვა გირვანქა სტერლინგზე, როგორც სარეზერვო ვალუტაზე. გადასულიყვნენ ზომის და წონის მეტრულ სისტემაზე. ევროპის თანამეგობრობის ბიუჯეტში ინგლისის შენატანების თანხა გაიზარდა სამჯერ 1973 წ. 100 მლნ-დან 1980 წლის 300 მლნ. გირვანქა სტერლინგამდე.

გარდამავალი პერიოდის ამ და სხვა სიძნელეების მოსახლეობის უმეტესობა აღტაცებით არ შეხვედრია. 1974 წ. ნატარდა ვაღამდელი არჩევნები, სადაც ლეიბორისტების პროგრამა იყო უფრო მიმსიდველი, რამაც საშუალება მისცა მათ კვლავ გაემარჯვებინათ. ლეიბორისტები თავის წინასაარჩევნო მანიფესტში აცხადებდნენ, რომ უნდა შეექმნათ „უფრო პატიოსანი, უფრო დემოკრატიული და სოციალურად სამართლიანი საზოგადოება“. შეიმუშავეს პროგრამა, რომელიც ითვალისწინებდა ზოგიერთი მნიშვნელოვანი სამრეწველო დარგის ნაციონალიზაციას, სახელმწიფო კონტროლის დაწესებას ნავთობის რესურსებზე ჩრდილოეთის ზღვაში, სამხედრო ხარჯების შემცირებას, ინგლისის „საერთო ბაზარში“ მონაწილეობის პირობების გადასინჯვას.

როგორც ყოველთვის, ლეიბორისტებმა პირველ რიგში დაიწყეს სოციალური პრობლემების მოგვარება, გაძლიერდა პროფკავშირების უფლებები, გაიზარდა მოხუცებულობის პენსია, შენერდა ბინის გადასახადების ზრდა და სხვ. ყოველივე ამას არ შეეძლო გადაეწყვიტა ღრმა ეკონომიკური პრობლემები, რომლებიც დაგროვდა ომისშემდგომ ათწლეულებში. ამასთანავე, 1973 წ. დაიწყო მსოფლიო ენერგეტიკული კრიზისი, რაც განპირობებული იყო სპარსეთის ყურის ქვეყნების ქმედებით, რომლებიც გამოდიოდნენ ნავთობზე ფასების მომატების ინიციატივით. გაიზარდა ფასები ნავთობზე. ამან ძლიერი დარტყმა მიაყენა ინგლისის ეკონომიკას, რადგანაც ინგლისი ახლო აღმოსავლეთის ნავთობის ერთ-ერთი მთავარი მომხმარებელი იყო. ეკონომიკური სირთულეები გადაიზარდა 1975 წლის კრიზისში. ამ მომენტიდან ეკონომიკა განიცდიდა უძრაობას.

ქვეყნის ეკონომიკა სულ უფრო დებულობდა კორპორატიზმის ნიშნებს, რომლის დროსაც ეკონომიკური გადაწყვეტილებანი მიიღება მთავრობის, პროფკავშირების და მეწარმეების შეთანხმებათა საფუძველზე, მათი კერძო ინტერესებიდან გამომდინარე. ეს არსებითად ხელს უშლიდა პროგრესს, რადგან მაკროეკონომიკის ეს სამი სუბიექტი არ იყო დაინტერესებული გარდაქმნებით.

ეკონომიკური პრობლემების გადაწყვეტა შეიძლებოდა მხოლოდ ეკონომიკური და პოლიტიკური განვითარების სტრატეგიის რადიკალური შეცვლის გზით. ლეიბორისტების მთავრობამ ვერ შეძლო განეხორციელებინა ეს ცვლილება.

ამირიგად, დიდი ბრიტანეთის ეკონომიკა 60-70-იან წწ. იმყოფებოდა უკიდურესად მიძიმე მდგომარეობაში. ერთის მხრივ, წარმოების უფრო თანამედროვე დარგებში იზრდებოდა გიგანტური საწარმოები, რომლებიც თავიანთ პირობებს კარნახობდნენ და მძლავრ სემოქმედებას ახდენდნენ მთავრობის საშინაო და საგარეო პოლიტიკაზე. მეორეს მხრივ – იზრდებოდა სახელმწიფო სექტორი, რომელიც მოიცავდა ძირითადად წარმოების ძველ ტრადიციულ დარგებს, სადაც უკიდურესად ნელა ხდებოდა სამეცნიერო-ტექნიკური გარდაქმნები. მისი პროდუქცია მსოფლიო ბაზარზე არ იყო კონკურენტუნარიანი.

სოციალურ პროგრამებზე კოლოსალური ხარჯები საზოგადოებაში იწვევდა „სხვის კმაყოფაზე ყოფნის“ ტენდენციის გაღრმავებას, ხოლო სოციალური ხარჯების შემცირების მცდელობას მწვავე პროტესტი მოჰყვა მძლავრი პროფკავშირული მოძრაობის მხრიდან.

კოლონიური იმპერიის არსებობის პერიოდში ინგლისის საზოგადოებაში ჩამოყალიბდა „კარგად“ ცხოვრების ტრადიცია, რომელიც ხელს უწყობდა მეტროპოლიაში ცხოვრების მაღალ დონეს. კოლონიური იმპერიის დაცემის შემდეგ ინგლისს გაუჭირდა ახალ პირობებთან შეგუება და მისი გათვალისწინება. ეს კი საზოგადოების ერთ-ერთ ძირითად პრობლემად იქცა.

70-იან წწ. დიდი ბრიტანეთი გადაიქცა უძრავ საზოგადოებად, ეს უკუხელა განსაკუთრებით თვალსაჩინო ხდებოდა ყვე-

ლა მისი მთავარი მეტოქის სწრაფი წინსვლის ფონზე. ეკონომიკის მართვის კორპორაციული სისტემა კი (მთავრობა, პროფკავშირები, მეწარმეები) ძირითადად კერძო, თავის ინტერესებზე იყო გათვლილი. ეს იყო საზოგადოება, რომელიც ორიენტირებული იყო უფრო მწარმოებლებზე, ვიდრე მომხმარებლებზე.

3. ეკონომიკური პოლიტიკის შემობრუნება 80-90-იან წლებში. „ტეტჩერიზმი“

1979 წ. მაისის არჩევნებში გაიმარჯვეს კონსერვატორებმა მარგარეტ ტეტჩერის მეთაურობით, ამ პერიოდიდან ინგლისის ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში დაიწყო გარდატეხა. მთავრობამ წამოაყენა განვითარების სრულიად ახალი ეკონომიკური პროგრამა, რომელიც რადიკალურად განსხვავდებოდა ყველა მანამდე არსებული პროგრამისაგან. ეკონომიკური განვითარების ასეთი სტრატეგია ისტორიაში შევიდა ნეოკონსერვატიზმის სახელწოდებით.

ახალმა მთავრობამ გააანალიზა რა დაგროვილი პრობლემები, მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ ქვეყნის მოცემული სიტუაციიდან გამოსასვლელად აუცილებელია სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის ნაკლოვანებების აღმოფხვრა, კერძოდ: 1) ქვეყანაში ჭარბი ძალაუფლებით სარგებლობდნენ პროფკავშირების ლიდერები, რასაც ისინი ხშირად იყენებდნენ პირადი ინტერესებისათვის, შანტაჟს უწყობდნენ მსხვილ მეწარმეებს და ემუქრებოდნენ გაფიცვებით; 2) ინგლისში პირადი შემოსავლები იბეგრებოდა მსოფლიოში ყველაზე მაღალი საგადასახადო განაკვეთებით: სტანდარტული 33%-იანი განაკვეთი 83%-ს აღწევდა; 3) უზომო ინფლაცია; 4) სახელმწიფოს ხელში ზედმეტი ძალაუფლების თავმოყრა.

მ. ტეტჩერის მთავრობამ მიზნად დაისახა ბოლო მოეღო ამ ნაკლოვანებებისთვის. ახალი პოლიტიკის იდეოლოგიური საფუძველი იყო: ა) თავისუფალი მეწარმეობა; ბ) პირადი ინიციატივა; გ) უკიდურესი ინდივიდუალიზმი. „ტეტჩერიზმის“ იდეოლოგიური კონცეფციის მნიშვნელოვანი ელემენტი გახდა

„ექტორიანულ ფასეულობებზე“ დაბრუნება – ოჯახისა და რელიგიის, კანონისა და წესრიგის პატივისცემა, მომჭირნეობა, აკურატულობა, შრომისმოყვარეობა, დამოუკიდებლობა, პიროვნების უფლებები და ა.შ.

მ. ტეტნერს განსწავლული პქონდ შეენერებინა ეკონომიკის ხანგრძლივი ვარდნა „მონეტარიზმის“ პოლიტიკით, ხარჯების და გადასახადების შემცირებით, პროფკავშირების ძალაუფლების შესღუდვით, გაკოტრებული საწარმოების სუბსიდირების აღკვეთით, სახელმწიფოს კუთვნილი დარგების პრივატიზაციით, ეკონომიკაში ბიუროკრატიული აპარატის შექცევით, სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯების, ფულის მასის, ინფლაციისა და მაღალი გადასახადების შემცირებით, ე.ი. ეკონომიკური პოლიტიკის ლიბერალიზმის პრინციპებზე აგებით. საჭირო იყო „სხვის კმაყოფაზე ყოფნის“ ფსიქოლოგიის შეცვლა. სოციალური პრობლემები უნდა მოეგვარებინა შრომისუნარიან მოსახლეობას, ანუ ემუშავა ისე, რომ შეენახა თავისი თავი (და ოჯახიც). იგი თვლიდა, რომ ინფლაცია უფრო საშიშია, ვიდრე უმუშევრობა.

ამიტომ ერთ-ერთი პირველი ნაბიჯი, რომელიც გადადგეს კონსერვატორებმა, გაფიცვების შესახებ კანონის მიღება იყო, რომელიც პროფკავშირების თითქმის უსაზღვრო უფლებების შესღუდვას ითვალისწინებდა. 1980, 1982 და 1984 წწ. მიიღეს კანონები, რომლებმაც მთავრობას საგაფიცვო მოძრაობასთან (1984-1985 წწ. მაღაროელების და 1986 წ. მბეჭდაელების) ბრძოლის შესაძლებლობა მისცა.

ახალი მთავრობისათვის ყველაზე რთული იყო ნაციონალიზებულ საწარმოთა პრობლემა, რომელთა უმეტესობა ზარალიანი იყო და მძიმე ტვირთად აწვა სახელმწიფო ბიუჯეტს. საჭირო იყო ამ სექტორის სრული პრივატიზაცია. საწარმოთა დენაციონალიზაცია შესაძლებლობას იძლეოდა, რომ არსებითად შეწყვეტილიყო სახელმწიფო ხარჯები მათ შენახვაზე.

1984-1987 წწ. განმავლობაში პრივატიზებული იქნა 9 მნიშვნელოვანი კონცერნი, ანუ მრეწველობაში სახელმწიფო საკუთრების 1/3, მათ შორის გასის მრეწველობის საწარმოები და ტელეკომუნიკაციები. 1987 წ. მთავრობამ გაყიდა ნავთობის კომპანია „ბრიტიშ პეტროლიუმი“, ხოლო შემდეგ ფოლად-

ნამომხსმელი და ავიაკოსმოსური მრეწველობის საწარმოები, ელექტროენერგეტიკის, წყალმომარაგების და საპაეო ტრანსპორტის აქციები. მთლიანად 1980-იან წწ. მ. ტექნიკის ხელისუფლებამ გაყიდა 25 მლრდ. დოლარზე მეტი ღირებულების სახელმწიფო საწარმოები. კერძო ფირმებს შეეძლოთ ჩრდილოეთით შეეძინათ ნავთობის მდიდარი საბადოები, რადიოაქტიული იზოტოპების მწარმოებელი ქარხნები, ნახშირის მადაროები, ტვირთის გადაზიდვის ეროვნული კომპანიები.

1980-იან წწ. საპრივატიზაციო კამპანიის პერიოდში 50%-დან 25%-მდე შემცირდა სახელმწიფო დაბანდებები, რომლებსაც ახორციელებდა როგორც მთავრობა, ისე ადგილობრივი ორგანოები. ფართო მასშტაბურმა პრივატიზაციამ მოსახლეობის ფართო ფენებს საშუალება მისცა გამხდარიყვნენ აქციონერები, რომლებიც უშუალოდ იყვნენ დაინტერესებული თავისი საწარმოს შემოსავლებით. 1979 წ. აქციების მფლობელთა რაოდენობა შეადგენდა ამომრჩეველთა 7%-ს, ხოლო 1988 წ. – 20% (მოსახლეობა 18 წ. ასაკის ზევით). აქციონერების რაოდენობით ინგლისს მეორე ადგილი ეკავა მსოფლიოში აშშ-ის შემდეგ.

იმ სახელმწიფო კომპანიებშიც, რომლებიც ჯერ კიდევ არ ითვლებოდნენ საპრივატიზაციო ობიექტებად, დაიწყო გარდაქმნები. მათ მიეკათ უდიდესი სამეურნეო და ფინანსური ავტონომია. სახელმწიფოს ურთიერთობა ასეთ საწარმოებთან ხორციელდებოდა კონტრაქტების საფუძველზე. სახელმწიფო საწარმოებს შეუწყვიტეს ხელოვნურად შექმნილი ხელსაყრელი კლიმატი, რომელშიც მათ მანამდე ამყოფებდნენ. კერძოდ, მათ მიერ წარმოებულ საქონელზე და მომსახურებაზე ფასებს უკვე აღარ არეგულირებდნენ, არამედ ფასს მთლიანად განსაზღვრავდა ბაზარი.

მ. ტექნიკის მთავრობა ყოველნაირად ცდილობდა შეექმნა ეკონომიკური პროგრესის უნივერსალური პრინციპი – „ჯანსაღი კონკურენცია“. ეს კონკურენცია უმეტესად გადადის ფასწარმოქმნის სფეროში, სადაც მეტოქე კომპანიები ერთმანეთთან ბრძოლაში იძულებულნი ხდებიან შეამცირონ ფასები.

მ. ტექნიკის მთავრობის მიერ გატარებულ ღონისძიებებს შორის არის ბინების პრივატიზაცია, რამდენადაც 1980-იანი

წწ. დახაწვისში ქალაქის მოსახლეობის ძირითადი ნაწილის საცხოვრებელი ეკუთვნოდათ მუნიციპალურ ხელისუფლებას. საბინაო მეურნეობა იყო ზარალიანი, ამიტომ მისი შენახვა მსიძე ტვირთად აწვა ადგილობრივ ბიუჯეტს და აქედან გამომდინარე სახელმწიფოს. პარლამენტმა მიიღო კანონი მოზინადრე-არენდატორებზე ადგილობრივი ხელისუფლების მიერ ბინების შეღავათიან ფასებში მიყიდვის შესახებ, რაც მათ ბინების მესაკუთრეებად აქცევდა. ბინების პრივატიზაციის პროცესი მიმდინარეობდა საკმაოდ სწრაფად. 1989 წ. არენდატორების 66% უკვე მესაკუთრე იყო. ეს პროცესი მომდევნო წლებშიც გრძელდებოდა.

კონსერვატორების პროგრამის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი მიმართულება იყო წერილი და საშუალო ბიზნესის განვითარება, რომელიც ახალი ძალა გახდა დიდი ბრიტანეთის სამეურნეო სტრუქტურაში. ტექნიკურად კარგად შეიარაღებული წერილი და საშუალო ფირმები სამეურნეო კონიუნქტურის ცვლილებებზე მოქნილად რეაგირებდნენ, რაც არ შეიძლება ითქვას ბევრ გიგანტურ სამრეწველო საწარმოებზე.

მთავრობა აქტიურად უჭერდა მხარს და მფარველობდა ტრანსეოკეანულ კორპორაციებს, სადაც დიდი წილი აქონდა ბრიტანეთის კაპიტალს. ინგლისის ეკონომიკის ერთ-ერთი თავისებურება იყო წარმოების წამყვან დარგებში „ინტერნაციონალიზაციის“ მაღალი ხარისხი. თუმცა სამრეწველო წარმოების რამდენიმე სფერო ემყარებოდა საშინაო ბაზარს, აქონდა კაპიტალი და სამეცნიერო კვლევის განვითარებული ტექნიკური ბაზა. პირველ რიგში ეს შეიძლება ითქვას ქიმიურ და აეროკოსმოსურ დარგებზე, დანარჩენი კი უმეტეს წილად დაკავშირებული იყო საერთაშორისო კორპორაციებთან.

ინგლისის ეკონომიკის განვითარების მასტიმულებული იყო კანონი საშემოსავლო გადასახადების სტანდარტული განაკვეთების შემცირების, სახელმწიფო აპარატის რაოდენობისა და მათი შენახვის ხარჯების შემცირების შესახებ. მაგ.: სამინისტროების რაოდენობა დაკვირვებით იქნა მინიმუმამდე დაღარა 16, მათ შორის პრაქტიკულად არც ერთი არ იყო დარგობრივი. სახელმწიფო პირდაპირ აღარ ერეოდა სამეურნეო საქითხების გადაწყვეტაში.

მთავრობისათვის ეველასე რთული აღმოჩნდა ბრძოლა ინფლაციასთან. მისი შემცირებისათვის შეიკეცა ხესხები, რომელსაც აძლევდა სახელმწიფო კერძო სექტორს, მკაცრ კონტროლს დაექვემდებარა ქვეყანაში ფულის მასის ზრდის ტემპი და ა.შ.

ინფლაციასთან ბრძოლა მოითხოვდა მკაცრ კონტროლს სახელმწიფო ბიუჯეტზე, ცნობილია, რომ ეველა სახელმწიფო ისწრაფვის პქონდეს დაბალანსებულში, გადასახადებზე დაფუძნებული უდაფიცოციტო ბიუჯეტი, სისტემა, სადაც მთელი მოსახლეობა ვაღდებულა გადაიხადოს გადასახადი თავისი შემოსავლების შესაბამისად. ტეტნერის მთავრობა ატარებდა საგადასახადო დაბეგვრის შესუსტების პოლიტიკას (ამ დროს საგადასახადო განაკვეთები უახლოვდებოდა 83%). პარლამენტი აიძულა მიეღოთ კანონი საშემოსავლო გადასახადის განაკვეთების შემცირების შესახებ. კერძო პირებისა და საწარმოების პირდაპირი პროგრესული საგადასახადო დაბეგვრა შეიცვალა არაპირდაპირით. მაგ.: მსხვილ შემოსავლებზე პირდაპირი გადასახადის ხვედრითი წილი ბიუჯეტის შემოსავლებში 1979 წ. 34%-დან 1981 წ. 39%-მდე გაიზარდა. 8%-დან 15%-მდე ამაღლდა დამატებული ღირებულების გადასახადი, რომლითაც იბეგრებოდა მრავალი სამომხმარებლო საქონელი, საყოფაცხოვრებო მომსახურება, სასწრაფო სამედიცინო დახმარება და სხვ. 17%-მდე გაიზარდა სააღრიცხვო განაკვეთები ინგლისის ბანკებში.

ინფლაციის შემცირებისათვის საჭირო იყო მრეწველობაზე, კომუნალურ და საგზაო მეურნეობაზე, კულტურაზე, განათლებაზე და სხვ. სახელმწიფო ხარჯების შემცირება. ამ მიზნით 1980-1981 წწ. ბიუჯეტის ხარჯები 14 მლრდ. გირ. სტერლინგით შემცირდა. შესამჩნევად შემცირდა სახელმწიფო აპარატი და მათი შენახვის ხარჯები. ამასთან, აღსანიშნავია, რომ მთელ ქვეყანაში მიმდინარეობდა პროპაგანდა სამომხმარებლო ხარჯების შემცირების აუცილებლობის შესახებ.

მ. ტეტნერის მთავრობის ანტიინფლაციურმა პოლიტიკამ თავისი დადებითი შედეგი გამოიღო. თუ მისი ხელისუფლებაში მოსვლის დროს 1970-იანი წწ. ბოლოს ინფლაცია იყო 16% წელიწადში, 1983 წ. იგი 4%-მდე შემცირდა, ხოლო 1980-

იანი წლების მანძილზე მას არ გადაუჭარბებია საშუალოდ 6%-თვის. 1982 წ. მეორე ნახევრიდან ინგლისის ეკონომიკაში შეინიშნებოდა აღმავლობის ნიშნები, რომელიც 1983 წ. თებერვლის გახდა: იზრდებოდა კრედიტების მოცულობა, ექვლაზე მნიშვნელოვანი კომპანიების აქციების კურსი, ასევე მაღალი ტემპებით იზრდებოდა მოსახლეობის სამომხმარებლო ხარჯები (6,5%-ით) და კერძო ინვესტიციები (10,3%-ით); წამყვან სამრეწველო დარგებში გაიზარდა საბინაო მშენებლობა და წარმოების მოცულობა. ანალიტიკოსების მონაცემებით ეკონომიკური აღმავლობის ერთ-ერთი ძირითადი ნიშანი – პირადი მოხმარების მეორე სრდა განპირობებული იყო მოსახლეობის შემოსავლების 5%-ით სრდით და ღაგროვების სორმის 1,3%-ით შემცირებით.

პირადი მოხმარების სრდას ხელს უწყობდა კრედიტების ფართოდ გავრცელება, საკრედიტო სფეროზე შესღუდვების მოხსნა, უახლესი გამოთვლელი ელექტრონული ტექნიკის დანერგვა. კრედიტი ხელმისაწვდომი გახდა მოსახლეობის ექვლა ფენისათვის. 1988 წ. გაცემული სამომხმარებლო კრედიტების მოცულობამ ქვეყანაში შეადგინა 42 მლრდ. გირ. სტერლ., მოხმარების სტრუქტურაში სწრაფად იზრდებოდა ხარჯები ხანგრძლივი მოხმარების საქონელზე, იგი 1988 წ. გაიზარდა 12%-ით, 1987 წლის 6,8%-ის ნაცვლად. ამ სახის კრედიტები ძირითადად გამოიყენებოდა ბინების, ავტომობილების, საყოფაცხოვრებო ტექნიკის, პერსონალური კომპიუტერების და ა.შ. შესაძენად.

ამ პერიოდში ქვეყანაში იზრდებოდა ერთობლივი შიდა პროდუქტის მოცულობა, ამასთანავე სწრაფი ტემპით ვითარდებოდა არა მარტო. მრეწველობის დარგები, არამედ საშინაო ვაჭრობა, კაეშირგაბმულობა, ტრანსპორტი. შეიძლება ითქვას, რომ 1980-იანი წწ. შეაღდღში ინგლისი ეკონომიკური სრდის ტემპებით უტოლდებოდა მსოფლიოს განვითარებული მრეწველობის მქონე სხვა ქვეყნებს.

მ. ტეტნერის მთავრობის ერთ-ერთი მიღწევა იყო სამამულო ეკონომიკაში კაპიტალურ ღაბანდებათა მკვეთრი სრდა. განსაკუთრებით სწრაფი სრდა აღინიშნა საავტომობილო დარგებში – თითქმის მესამედით, ასევე ცელულოზა-ქაღალდის

წარმოებასა და პოლიგრაფიაში – 25%-ით. დიდი მოცულობის ინვესტიციები იყო მიმართული ქიმიურ, ელექტრონულ, საფეიქრო და სხვ. დარგებში

აღსანიშნავია, რომ ამ სახსრების დიდი ნაწილი იხარჯებოდა სამრეწველო მოწყობილობათა შეცვლასა და განახლებაზე, პროგრესული ტექნოლოგიების დანერგვაზე, საწარმოო რესურსების დასოფლის უზრუნველყოფაზე. უკვე 80-იან წლებში მთელი კაპიტალდაბანდებათა 75% მიემართებოდა დამმუშავებელ მრეწველობაში, სადაც იგი ხმარდებოდა მანქანების და მოწყობილობების მოდერნიზაციას. უნდა აღინიშნოს, რომ ამ პერიოდში შესამჩნევად გაიზარდა მრეწველობაში დასაქმებული კვალიფიციური მუშაკების ღირებულება, შემდეგ კი იგი გახდა ერთ-ერთი ყველაზე მაღალი მსოფლიოში.

მ. ტეტჩერის მთავრობის რეფორმები ინგლისის საგარეო ეკონომიკურ ურთიერთობებსაც შეეხო. 1980 წ. ოქტომბერში გაუქმდა შეზღუდვები კაპიტალის გატანაზე, რომელიც 40 წლის განმავლობაში არსებობდა. 1980-იანი წწ. დასაწყისში კერძო კაპიტალის საზღვარგარეთული ინვესტიციების საშუალო წლიურმა მოცულობამ შეადგინა 3,5 მლრდ. გირ. სტერლ. ამასთან, მთელი გატანილი კაპიტალის 80% მიემართებოდა განვითარებულ ინდუსტრიულ ქვეყნებში – აშშ-ში, კანადაში, „საერთო ბაზრის“ ქვეყნებში. 1982 წ. ინგლისმა ამერიკის ეკონომიკაში ინვესტირებული თანხებით, პირველი ადგილი დაიკავა უცხოეთის სახელმწიფოებს შორის, გაუსწრო ნიდერლანდებს, რომლებიც მანამდე ლიდერობდნენ ამ მიმართულებით. „მესამე სამყაროს“ ქვეყნებზე მოდიოდა ინგლისის კაპიტალდაბანდებათა საერთო მოცულობის 18%.

ამავდროულად განვითარდა საპირისპირო პროცესი – უცხოეთის ინვესტიციების შემოსვლა ინგლისში, რომელთა შორის პირველი ადგილი დაიკავა ამერიკის კაპიტალმა. გარდა აშშ-ისა, სხვა ქვეყნებიც (მათ შორის განვითარებადი) აფართოებდნენ ინგლისის ეკონომიკაში კაპიტალდაბანდებებს. მათ შორის შეიძლება დავასახელოთ ბრაზილია, მექსიკა, ინდოეთი, სინგაპური, ფილიპინები და სხვ.

1980-იან წწ. დიდი წარმატებები იქნა მიღწეული საგარეო ვაჭრობაში. საკუთარი ნავთობის გაყიდვის შედეგად უკვე 1983 წ.

საგაგრო ბაღიანსში ექსპორტი ჭარბობდა იმპორტს (1,1 მლრდ. გრ. სტერლ.), შემდგომ გაიზარდა დამმუშავებელი მრეწველობის პროდუქციის იმპორტის მოცულობა, რამაც 1985 წ. იმპორტის მოცულობის ზრდის ტემპი გაზარდა 3-ჯერ, კვლავ წარმოიშვა საგადაიხდელი ბაღიანის დეფიციტი.

1980-იან წლებში მთავრობის მიერ დასახული პროგრამის განხორციელების შედეგად ინგლისი კვლავ ნადგა მსოფლიოს მოწინავე ქვეყნების რიგებში. მაგალითად, ინგლისი აღმოჩნდა ერთადერთი წამყვან კაპიტალისტურ ქვეყნებს შორის, სადაც 1980-იანი წლების მანძილზე მუდმივად მაღლდებოდა წარმოების ეფექტიანობის მაჩვენებლები, მაშინ, როდესაც სხვა ქვეყნებში იგი ან რჩებოდა იმავე დონეზე, ან ეცემოდა.

კონსერვატორული პარტიის და მისი ლიდერის მ. ტეჩერის აგტორიტეტი გაიზარდა მას შემდეგ, რაც 1980-იან წწ. გამწვავდა სამხედრო კონფლიქტი ინგლისსა და არგენტინას შორის. მათ შორის არსებობდა საუკუნოვანი უთანხმოება ატლანტის ოკეანის სამხრეთ-დასავლეთით მდებარე ფოლკლენდის (მალინის) კუნძულთა ჯგუფის გამო. ისტორიულად კუნძულები ეკუთვნოდა არგენტინას, მაგრამ 1833 წ. ხელში ჩაიგდეს ინგლისელებმა, თუმცა არგენტინელები არ სცნობდნენ ბრიტანეთის მფლობელობას, მათ ეს კუნძულები კვლავ თავისად მიაჩნიათ. 1982 წ. მაისში არგენტინამ კუნძულზე გადასხა დესანტი და აღმართა თავისი დროშა. ინგლისის სამხედრო ავიაციამ და არმადამ ამის საპასუხოდ განახორციელა რამდენიმე სამხედრო შეტევა, რის შედეგადაც არგენტინის გარნიზონი კაპიტულირებულ იქნა. ინგლისმა შემოიმატა ფოლკლენდის კუნძულები და იქ შექმნა სამხედრო ბაზები.

ინგლისის ეკონომიკაში პროგრესს თან სდევდა მრავალი პრობლემა. უპირველეს ყოვლისა სოციალური დიფერენციაციის გაძლირება. მთავრობა მხარს უჭერდა სოციალური საჭიროებისათვის ბიუჯეტის სახსრების შემცირებას, თავისი კონტროლი დააწესა ხელფასის ზრდაზე. საწარმოები, იმისათვის რომ გადარჩენილიყვნენ ახალ პირობებში, იძულებული იყვნენ ეზრუნათ წარმოების ინტენსიფიკაციაზე, რაც საშუალებას მისცემდათ შემცირებინათ მუშაკების რაოდენობა. ამგვარად, მიუხედავად იმისა, რომ 80-იან წწ. ერთ სულ

მოსახლეზე შემოსავალი 23%-ით გაიზარდა, ინგლისის ოჯახების 20% რეალური სიღატაკის ზღვარზე აღმოჩნდა. მათი საშუალო წლიური შემოსავალი იყო 4000 გირვ. სტერლ., რაც ინგლისში საარსებო მინიმუმზე დაბალი იყო.

სახელისუფლებო კურსის მიხედვით, ყველა შრომისუნარიან მოქალაქეს თავად უნდა უზრუნველყოთ თავისი თავი, სახელმწიფოს ევალუბოდა დახმარებოდა მხოლოდ შრომისუნაროებს და მათ, ვინც თავისი სურვილით არ დატოვა სამუშაო. ინგლისელებისათვის ყველაზე რთული ცხოვრების ახალი პირობების შეგუება აღმოჩნდა. ისინი დარწმუნებული იყვნენ, რომ სახელმწიფო „ვალდებულია“ განსახლდეს სოციალური გარანტიებით უზრუნველყოს ყველა. „საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს“ კონცეფცია, რომელიც ეფუძნებოდა საგადასახადო დაბეგვრის მაღალ დონეს, მოიცავდა ისეთ კომპონენტებს, როგორიცაა უფასო განათლება, სამედიცინო დახმარება, სახელმწიფო პენსიების სისტემა და ა.შ., რომლებიც ომისშემდგომ პერიოდში ყველა მთავრობის დროს არსებობდა. ახალ პირობებში კი ხალხს უნდა ეცხოვრა საკუთარი ძალების იმედად, ეკონომიკაში სახელმწიფოს მინიმალური ჩარევის პირობებში.

მ. ტეტჩერის მთავრობა შეეჯახა მოსახლეობის ძირითადი მასის ფსიქოლოგიის შეცვლის პრობლემას. უნდა დანერგულიყო ათწლეულების განმავლობაში შექმნილი სოციალური გარანტიების სისტემა – „ყველასათვის“ და შეცვლილიყო ფასეულობათა ახალი, ინდივიდუალისტური სისტემით – „თითოეული თავისთვის“.

ათი წლის მანძილზე (1979-1989 წწ.) მთავრობამ შეძლო ქვეყანაში მორალურ-პოლიტიკური კლიმატის შეცვლა, რამაც მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი ღრმა სტრუქტურულ ცვლილებებს თვით საზოგადოებაში. შემცირდა უშუალოდ წარმოებაში დასაქმებულ მუშათა რაოდენობა, გაიზარდა მომსახურების სფეროში დასაქმება, ასევე გაიზარდა წერილი მფლობელების ფენა, მათ შორის ოჯახური ფირმები, განდა საშუალო რანგის მაღალი ანაზღაურების მენეჯერთა სოციალური ჯგუფი. ასე, რომ 80-იან წწ. „საშუალო ფენას“ მიეკუთვნებოდა ინგლისის ამომრჩეველთა უმეტესობა. 80-იან წწ.

ბოლოს ინგლისელების 64%-ს ჰქონდა საკუთარი სახლი, 70%-ზე მეტს – ავტომობილი, 46% – ვიდეომაგნიტოფონი, ნახევარზე მეტს შეეძლო ბავშვებისათვის უზრუნველყოფა ფასიანი ანუ უფრო მაღალი დონის განათლებით.

1980-იანი წწ. მანძილზე ეკონომიკაში ხელსაყრელმა ცვლილებებმა არსებითად შეამცირეს უმუშევრობა 1987 წლის 9,8%-დან 1989 წ. – 6,8%-მდე. ყოფილი უმუშევრების დიდი ნაწილი სამრეწველო სექტორიდან გადავიდა მომსახურების სფეროში. 1988 წ. მიიღეს პროგრამა უმუშევართა პროფესიული სწავლების შესახებ, რასედაც მთავრობამ გამოყო 1,4 მლრდ. გირ. სტერლინგი. ამ პროგრამით გათვალისწინებული იყო 600 ათას კაცის სწავლა მათი შემდგომი დასაქმებით.

1980-1990 წწ. მიჯნაზე ტექნიკის მთავრობა მოსახლეობაში კარგავს პოპულარობას. განსაკუთრებით წარუშარტებელ ნაბიჯად შეიძლება ჩაითვალოს 1990 წ. გაზაფხულზე გატარებული ადგილობრივი გადასახადების რეფორმა, რომელიც დაკავშირებული იყო ახალი საარსენო კანონის მიღებასთან. ინგლისელთა უკმაყოფილება გამოიწვია ახალმა, ყველასათვის ერთნაირმა (შემოსავლებისაგან დამოუკიდებლად) სულადობრივმა გადასახადმა, რომლითაც დაბეგრეს ქვეყნის ყველა მცხოვრები 18 წლის ზევით. ამით ეკონომიკური სარგებელი იყო უმნიშვნელო, ხოლო სოციალურ-ფსიქოლოგიური შედეგები – უკიდურესად უარყოფითი. ამავე დროს მთავრობამ ვერ შეძლო დაერეგულირებინა კათოლიკეებსა და პროტესტანტებს შორის დაძაბული ურთიერთობა, ასევე წინააღმდეგობა ცენტრალურ ხელისუფლებასა და ირლანდიელებს შორის, რომლებიც ისწრაფოდნენ მიეღოთ დამოუკიდებლობა. ყოველივე ამან შელახა ხელისუფლების ავტორიტეტი. მოსახლეობა უკმაყოფილო იყო და მთავრობის სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის წინააღმდეგ გამოდიოდა, რის შედეგადაც 1990 წ. ნოემბერში მარგარეტ ტეტჩერი იძულებული იყო გადაამდგარიყო. პარტიის ახალი ლიდერი და პრემიერ-მინისტრი გახდა ჯონ მეიჯორი, რომელმაც მაშინვე გააუქმა არაპოპულარული სულადობრივი გადასახადი.

გაერთიანებული სამეფოს ახალმა პრემიერმა პრაქტიკულად არ შეცვალა ტეტჩერის ეკონომიკური კურსი. 90-იანი წწ.

პირველ ნახევარში მოხდა სახელმწიფოს მიერ კერძო მეწარმეობის, მეცნიერებატექნიკური წარმოების დაფინანსების, წვრილი და საშუალო ბიზნესის ხელშეწყობის აქტიური პოლიტიკის ლოგიკური გაგრძელება. ახალი პრემიერის ძალისხმევით 1993 წ. 2 აგვისტოს ინგლისმა ხელი მოაწერა მაასტრიხტის შეთანხმებას. ეს ხელშეკრულება იყო იმ ეკონომიკური და პოლიტიკური ურთიერთობის ლოგიკური გაგრძელება, რომელიც არსებობდა ინგლისსა და დასავლეთ ევროპის ქვეყნებს შორის. „ევროპის ეკონომიკურმა თანამშრომლობამ“ ანუ ევროპის კავშირმა მისი სრულად ამოქმედების შემდეგ მიზნად დაისახა, რომ მასში შემავალი ქვეყნები ჩამოყალიბებულიყვნენ ეკონომიკურ „ხესახელმწიფოდ“, როგორც მინიმუმი, გათანაბრებოდნენ აშშ-ს, და მნიშვნელოვანად გადაეჭარბებინათ იაპონიისთვის. ხელშეკრულება ითვალისწინებდა ერთიანი ფულადი ერთეულის – „ევროს“ შემოღებას, საზღვრების „გაუქმებას“ და ეკონომიკური და პოლიტიკური „ხესახელმწიფო-ებრივი ორგანოების შექმნას.

1990-იანი წწ. ეკონომიკა ხასიათდებოდა დინამიური განვითარებით. სტაბილურად გაიზარდა ერთობლივი შიდა პროდუქტი, შემცირდა უმუშევრობა, გაუმჯობესდა სავაჭრო ბალანსი. ქვეყანაში შეინიშნება 1960-იანი წწ. მოყოლებული ყველაზე დაბალი ინფლაციის ტემპი. 1991-1995 წწ. მთავრობამ შეძლო ზრდის მაღალი ტემპების ხელსაყრელი შეთანაწყოება ინფლაციის ყველაზე დაბალ ტემპებთან. 1995 და 1996 წლებში პირველად 1987 წლის შემდეგ საგადაამხდლო ბალანსი იყო აქტიური.

90-იანი წწ. პირველი ნახევარში ბრიტანეთის ეკონომიკაში მიმდინარეობდა პოზიტიური პროცესები. საკმაოდ სტაბილურად გაიზარდა ერთობლივი შიდა პროდუქტი და შემცირდა უმუშევრობა. თუ 1993 წ. პირველ კვარტალში ერთობლივი შიდა პროდუქტის ზრდამ შეადგინა 2,5%, 1994 წ. პირველ კვარტალში – 4%, უმუშევრობის დონე შესაბამისად უტოლდებოდა 10,5% და 9,9%, ხოლო 1994 წლის მეოთხე კვარტალში – 8,9%.

მიუხედავად ქვეყნის მაკროეკონომიკურ განვითარებაზე მოქმედი დადებითი ფაქტორებისა, მთელი მოსახლეობის დაახლოებით 20% არ იყო სოციალურად უზრუნველყოფილი. სასოგა-

დღებრივი აზრი კვლავ შეიცვალა და 1997 წელს ხელისუფლებაში მოვიდნენ დემოკრატიკები ტონი ბლერის მეთაურობით. რომელმაც თავისი პოლიტიკა მიმართა მწვავე სოციალური პრობლემების გადაჭრისაკენ. კვლავ წამოტივტივდა აზრი ევროპის ინტეგრაციაში ინგლისის განსაკუთრებული ადგილის შესახებ.

ახალმა პრემიერმა ტონი ბლერმა პრაქტიკულად არ შეცვალა კონსერვატორების ძირითადი ეკონომიკური კურსი, იგი დაპირდა ხალხს, რომ მისი მთავარი ამოცანა იქნებოდა, ჯერ ერთი, ბრძოლა უმუშევრობასთან, მეორე, ხელფასის მინიმუმის შემოღება, მესამე, ევროპის თანამშრობლობის ქარტიაზე ხელმოწერა, რომლის წინააღმდეგაც გამოდიოდნენ კონსერვატორები, რათა არ შებოჭილიყვნენ იმგვარი ვადლებულებით, რომელთაც შეუძლოთ უარყოფითად ემოქმედათ ეროვნული პროდუქტის კონკურენტუნარიანობაზე, მეოთხე, განათლების სისტემის განვითარება და ტექნიკური მომზადების სრულყოფა. გარდა ამისა, მან დადო პირობა, რომ შექმნიდა შოტლანდიისა და უელსის ახამბლევას, ჩაატარებდა რეფერენდუმს „უეროსზე“ გადასვლის მოსანშეწონილობის თაობაზე, შემოიღებდა მცოცავ გადასახადებს, და შეიტანდა შესწორებებს კონსტიტუციაში.

ბლერის პროგრამაში საგულისხმოა, რომ მან უარი თქვა ნაციონალიზაციისაზე, რათა თავისკენ მიემხო ბიზნეს-სამყარო. მისი კრედიო იყო: პოლიტიკაში მთავარია დაისახო შესრულებადი მიზანი და ეფუძრება მკვეთრად მიმართო იმაზე, რაც უნდა გააკეთო.

ამრიგად, XX ს. 80-90-იან წწ. ინგლისის ეკონომიკური განვითარების შეჯამებისას უნდა აღინიშნოს, რომ „ტეტნერიზმი“ ბრიტანეთის პირობებში ეფექტური აღმოჩნდა. ამგვარმა ეკონომიკურმა პოლიტიკამ ინგლისის სახე არსებითად შეცვალა. „ტეტნერიზმის“ როგორც ნეოკონსერვატიზმის ბრიტანულმა მოდელმა დაამტკიცა, რომ კაპიტალიზმი საკმაოდ მყარი სისტემაა და მას შეუძლია შეეგუოს სოციალურ-ეკონომიკური პირობების ცვალებადობას, გარდაქმნას და მოდერნიზაციას. ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების შედეგები ამტკიცებს თეზას იმის შესახებ, რომ საბასრო ეკონომიკას აქვს უდიდესი შესაძლებლობანი და იგი წარმატებით ეგუება ეკონომიკური პოლიტიკის ცვალებადობას.

1. მეორე მსოფლიო ომის ეკონომიკური შედეგები. საფრანგეთის ეკონომიკა ომის შემდგომ პირველ წლებში

საფრანგეთის მემარჯვენე წრეების მიერ 30-იანი წწ. მეორე ნახევარში გატარებულმა პოლიტიკამ ქვეყანა სამხედრო კატასტროფამდე მიიყვანა. შინაგანი დაპირისპირების შედეგად საფრანგეთმა ვერ შეძლო ღირსეული წინააღმდეგობა გაეწია გერმანიის ჯარებისათვის. 1940 წ. ივნისიდან საფრანგეთის ტერიტორია ოკუპირებულ იქნა გერმანიის მიერ და თითქმის 4 წლის განმავლობაში მისი ეკონომიკა სრულად დაექვემდებარა გერმანიას. ქვეყნის ბურჟუაზიის დიდი ნაწილი თანახმა იყო უთანამშრომლა საოკუპაციო ხელისუფლებასთან, გაეწია მისთვის ეკონომიკური მხარდაჭერა. შეიქმნა საკონცენტრაციო ბანაკების სისტემა. საომარი მოქმედებისა და დაბომბვის შედეგად მიყენებულ ეკონომიკურ დანაკარგებს ემატებოდა ზარალი, რომელსაც გერმანელი ოკუპანტების მოქმედება აყენებდა. 1944 წ. საბჭოთა კავშირის მიერ აღმოსავლეთის ფრონტზე წარმატებებმა შესაძლებლობა მისცა საფრანგეთს 1944 წ. აგვისტოში განედევნა ოკუპანტები პარიზიდან, ხოლო წლის ბოლოს გაეთავისუფლებინა მთელი ქვეყანა.

ომში მიყენებულმა მთელმა ზარალმა შეადგინა 1440 მლრდ. ფრანკი. დაიღუპა 1,1 მლნ. კაცი. 700 ათასზე მეტი ფრანგი ფაშისტებმა წაიყვანეს გერმანიაში კატორღულ სამუშაოებზე. საკონცენტრაციო ბანაკებში დაიღუპა ათასობით ადამიანი. სამრეწველო წარმოება შემცირდა 70%-ით. განადგურდა 50 ათასზე მეტი საწარმო, განსაკუთრებით მსუბუქი მრეწველობის საწარმოები, ასევე განადგურდა ელექტროსადგურები, მაღაროები, გემთმშენებელი ქარხნები, ნავთობგადამამუ-

შაეებელი სიმძლავრეების 80%, პრაქტიკულად არ ფუნქციონირებდა ტრანსპორტი, განსაკუთრებით დასარაღდა რკინიგზა, დაკარგეს თითქმის მთელი სამხედრო და საეაგრო ფლოტი. სამრეწველო პროდუქციის მოცულობა შეადგენდა ომამდელის 38%, ხოლო სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციისა – 60%. მანქანების პარკი, იმის გამო, რომ დიდი ხნის მანძილზე არ განახლებულა, იყო ძველი და გაცვეთილი.

ოფიციალური მონაცემებით განადგურდა 2100 ათასი შენობა, 195,5 ათასი სამრეწველო საწარმო, 253 ათასი გლეხური მეურნეობა. 101 ბრძმედიდან მუშაობდა მხოლოდ 7. ნახშირის მოპოვება დაეცა 4-ჯერ. ქვეყანაში მიმდინარებდა ინფლაცია. 1945 წ. ფრანკის ღირებულება 1938 წელთან შედარებით 6-ჯერ დაეცა. 100 ათასზე მეტი წვრილი სამრეწველო და საეაგრო საწარმო გაკოტრდა. ქვეყანა გაჩიცდიდა მანქანადანადგარების, ნედლეულის და სურსათის ნაკლებობას. ხალხის მატერიალური მდგომარეობა მკვეთრად გაუარესდა, ქალაქის მოსახლეობის დაახლოებით 3/4 შიმშილობდა.

საფრანგეთს დაუგროვდა უსარმანარი საგარეო ვალი. შეირყა მისი, როგორც მსოფლიო მევახშის პოზიციები. ომამდელთან შედარებით მისი საზღვარგარეთული კაპიტალდაბანდებების მოცულობა განახევრდა, ხოლო 1913 წ. შედარებით 10-ჯერ შემცირდა. საფრანგეთის კაპიტალდაბანდებებს ძლიერი დარტყმა მიაყენა მსოფლიო ომის შემდეგ აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში გატარებულმა ნაციონალიზაციამ. საეახშო პოტენციალი საგრძნობლად შეახუსტა სამხედრო ვალების გადახდამ. გარდა ამისა, ჯერ კიდევ ომის დროს დაიწყო საფრანგეთის კოლონიური იმპერიის რღვევა. დამოუკიდებლობა მოიპოვა ონდონინეთმა, სირიამ და ლიბანამ.

ომის დამთავრების შემდეგ საფრანგეთი რთული პრობლემების წინაშე აღმონნდა, რომელთაგან მთავარი იყო ეკონომიკური ნგრევისაგან თავის დაღწევა. 1944 წ. 30 აგვისტოს მთელი ხელისუფლება, მეოთხე რესპუბლიკის (1946 წ.) კონსტიტუციის მიღებამდე, გადავიდა დროებითი მთავრობის ხელში გენერალ შარლ დე გოლის მეთაურობით. ამ მთავრობამ მიიღო სრული ეკონომიკური და პოლიტიკური უფლებები და რწმუნებანი. მთავრობის შემადგენლობაში შევიდნენ სხვადას-

ხვა პარტიების წარმომადგენლები (მათ შორის კომუნისტები და სოციალისტები), რამაც განაპირობა ახრთა ხვედასხვაობა პოლიტიკურ ძალთა შორის სახელმწიფოს ომისშემდგომი მოწყობის, ეკონომიკური და სტრუქტურული რეფორმების და სოციალური უზრუნველყოფის საკითხების გადაწყვეტის თაობაზე.

მთავრობაში ყველაზე მწვავე უთანხმოება მოჰყვა ქვეყნის საფინანსო-ეკონომიკური პრობლემის გადაწყვეტას. კერძოდ, ეკონომიკის მინისტრს, რადიკალ პიერ მენდეს-ფრანსს მიანდა, რომ ინფლაციის შესამცირებლად საჭირო იყო ხელფასებისა და ფასების გაყინვა, საბანკო ანგარიშების ბლოკირება და ბანკნოტების იძულებითი გაცელა. ფინანსთა მინისტრი რენე პლევენი ცდილობდა გადაერჩინა ის მაღალი მოგებაანი, რაც ომის წლებში მიიღეს მსხვილმა კორპორაციებმა სამხედრო შეკვეთების შესრულებით. ამისათვის ისინი სთავაზობდნენ საშინაო სესხების გამოშვებას. კომუნისტები, რომელთაც ჰქონდათ ძლიერი პოზიციები ომში აქტიური მონაწილეობის გამო, უმთავრეს ამოცანად თვლიდნენ ნაციონალიზაციის გატარებას და მოსახლეობის სოციალური დაცვის ხისტემის შექმნას.

მწვავე პოლიტიკური ბრძოლა გაიშალა მრეწველობის ნაციონალიზაციის გარშემო, რომელიც დამთავრდა კომპრომიხით. 1945-1947 წწ. სახელმწიფოს ხელში გადავიდა ისეთი დარგები, როგორიცაა ელექტროენერგეტიკა, ქვანახშირის მოპოვება, გაზის და საავიაციო მრეწველობა, საზღვაო სანაოსნო, საჰაერო ტრანსპორტი, ფირმა „რენოს“ საავტომობილო ქარხნები, ოთხი უმსხვილესი სადგომოზიგო ბანკი. ნაციონალიზაცია შეეხო ქვეყნის სამრეწველო სიმძლავრეების 20%. შეიქმნა სახელმწიფო კომპანიები. სახელმწიფოს კონტროლის ქვეშ გადავიდა ხუთი უმსხვილესი ბანკი (მათ შორის საფრანგეთის ბანკი), შემნახველი ხალაროები, ზოგიერთი სადაზღვევო კომპანია. ნაციონალიზებული საწარმოების (უმეტესად იმ საწარმოების, რომელთა მეპატრონეებიც ოკუპაციის პერიოდში გერმანელებთან თანამშრომლობდნენ) მართვისათვის შეიქმნა აღმინისტრაციული საბჭოები მუშათა წარმომადგენლების მონაწილეობით. გაფართოვდა საფაბრიკო-სა-

ქარხნო პროფკავშირების უფლებები. მათ მიეცათ შესაძლებლობა გაეკონტროლებინათ მუშათა დაქირავეების და გათავისუფლების, შრომის პირობების და მუშათა საცხოვრებელი უზრუნველყოფის საკითხები.

ამავე დროს მონოპოლიებმა ნაციონალიზებული საწარმოების ნაცვლად (უმეტეს შემთხვევაში სარაღიანი) მიადწიეს მიეღოთ მნიშვნელოვანი კომპენსაციები, კომპენსაცია არ გაიცემოდა იმ საწარმოებზე, რომლებიც ოკუპანტებთან თანამშრომლობდნენ. მიღებულ სახსრებს ისინი აბანდებდნენ მოწინავე და რენტაბელურ დარგებში.

ნაციონალიზაცია საფრანგეთში ისევე, როგორც სხვა კაპიტალისტურ ქვეყნებში, არ შეხებია მრეწველობის ყველა ძირითად დარგს და ასევე არ შეცვლილა კაპიტალისტური ეკონომიკის არსი. ეკონომიკური თვალსაზრისით ეს იყო კერძოდან სახელმწიფო-მონოპოლისტურ საკუთრებაზე გადასვლა, რამაც ხელი შეუწყო სახელმწიფო-მონოპოლისტური კაპიტალიზმის განვითარებას. ნაციონალიზაციამ შესწავლა მონოპოლიების ბატონობა.

ომისშემდგომი პირველი წლების მანძილზე მნიშვნელოვანი ცვლილებანი მოხდა ქვეყნის სოციალურ ურთიერთობათა სფეროში. აღადგინეს 40 საათიანი სამუშაო კვირა, ხოლო საზეგანაკვეთო მუშაობის ანაზღაურება მაღალი ტარიფით ხდებოდა. მუშებისათვის კვლავ შემოიღეს ორკვირიანი ფასიანი შევებულება, ხოლო მოსამსახურეებისათვის – სამკვირიანი. 1946 წ. მრეწველობაში და ვაჭრობაში მომუშავეთა ნომინალური ხელფასი გაიზარდა 80%-ით, სასოფლო-სამეურნეო მუშების – 25%-ით. პენსიები და ოჯახებზე დახმარებები გაიზარდა 80-დან 130%-მდე. შეიქმნა სოციალური დაზღვევის ერთიანი სისტემა, რომელიც გაერცვლდა ყველა დაქირავებულ მუშაკზე, სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულთა გარდა. მათ მიიღეს 65 წლის ასაკში მოხუცებულობისა და ინვალიდობის პენსიების უფლება. შობადობის სტიმულირებისათვის შემოიღეს დახმარებები ბავშვებიან ოჯახებზე. სოციალური დაზღვევის სახსრები შედგებოდა მუშათა და მოსამსახურეთა შენატანებისა (ხელფასის 6%) და მეპატრონეების დანარიცხებისგან (ხელფასის ფონდის 10%). დაიწყო

მუშებისათვის ხელმისაწვდომი საბინაო მშენებლობა. სოციალური შეღავათები დაწესდა სოფლის მეურნეობაშიც. 1946 წ. გაიზარდა მოზიარის წილი მოსავლის 50-დან 60%-მდე. მათ მიეცათ შეღავათიანი ხესხები ომის დროს განადგურებული მეურნეობების აღსადგენად, ხოლო ახალგაზრდა ოჯახებს – მეურნეობის შესაქმნელად. ასაკოვანმა გლეხებმა მიიღეს პენსიის უფლება.

მსხვილი კაპიტალდაბანდებები მიმართული იქნა მრეწველობაში, რამაც ხელი შეუწყო ქვეყნის სამრეწველო წარმოების სწრაფ განვითარებას. 1947 წ. ზაფხულში მიღწეულ იქნა ომამდელი დონე (სოფლის მეურნეობამ ამ დონეს მიაღწია 1950 წ.). საფრანგეთის ხელისუფლებაში არსებული უთანხმოების გამო 1947 წ. მაისში სამთავრობო კოალიცია დაიშალა, კომუნისტები მინისტრები მთავრობიდან გააძევეს. ქვეყანაში შენერდა ნაციონალიზაციის პროცესი. 1948 წ. იანვარში გატარდა ფრანკის დევალუაცია, რის შედეგადაც მისი ოქროს შემცველობა დაეცა 44%-ით.

1948 წ. 28 ივნისს პარიზში ხელი მოეწერა შეთანხმებას აშშ-ის და საფრანგეთის ეკონომიკური თანამშრომლობის შესახებ. ამის შემდეგ საფრანგეთში ამოქმედდა „მარშალის გეგმა“. მთავრობიდან კომუნისტების განდევნამდე აშშ-ის ადმინისტრაცია საფრანგეთს არ უწევდა სისტემურ მხარდაჭერას. „მარშალის გეგმით“ საფრანგეთმა მიიღო მნიშვნელოვანი დახმარება. 1948 წ. აპრილიდან 1951 წ. ოქტომბრამდე აშშ-სგან საფრანგეთმა მიიღო სურსათი, მოწყობილობანი და მსხვილი ფულადი სუბსიდიები 2458 მლნ. დოლარის ოდენობით, ხოლო 1958 წ. აშშ-ის საერთო დახმარებამ შეადგინა 12 მლრდ. დოლარი. ამერიკული კრედიტების ძირითადი მომხმარებლები იყვნენ მეტალურგიული და ქიმიური ტრესტები, საავტომობილო კომპანიები. ეს თანხები გამოიყენეს აგრეთვე უახლესი მოწყობილობების იმპორტისათვის, რამაც შემდეგ დადებითი გავლენა მოახდინა ქვეყნის სამრეწველო განვითარებაზე.

საფრანგეთის ეკონომიკა ამ პერიოდში აშშ-ის კრედიტორებზე აღმოჩნდა დამოკიდებული. მათ შეეძლოთ გავლენა მოეხდინათ საფრანგეთის საშინაო და საგარეო პოლიტიკაზე. კერძოდ, განესაზღვრათ რომელი დარგისა თუ საწარმოსთვის

იყო საჭირო მათი აქტიური მხარდაჭერა და რომლის ფუნქციონირება უნდა შენერგებულიყო. საფრანგეთის მთავრობა ვაღდებელი იყო წარედგინა სრული ინფორმაცია თავისი ეკონომიკის შესახებ. აშშ-ს უფლება ჰქონდა გაეკონტროლებინა საფრანგეთის საგარეო სავაჭრო საქონელბრუნვის სტრუქტურა და ა.შ.

ამერიკის კომპანიებს ხელი მიუწვდებოდათ საფრანგეთისა და მისი კოლონიების სანედლეულო წყაროებზე, ხოლო ისეთი კომპანიები, როგორიცაა „სტანდარტ ოილი“, „ჯენერალ ელექტრიკი“, „ფორდი“, „კრაისლერი“ და სხვ. საშუალება ეძლეოდათ შეეძინათ ფრანგული საწარმოები, ან შეექმნათ თავისი ფილიალები და შვილობილი კომპანიები.

ამრიგად, მეორე მსოფლიო ომის დამთავრების შემდეგ საფრანგეთი შეუჯახა მთელ რიგ ეკონომიკურ და პოლიტიკურ პრობლემებს. რთული ვითარებიდან გამოსვლის მიზნით ქვეყანაში გატარდა ნაწილობრივი ნაციონალიზაცია, გაიზარდა კაპიტალ-დაბანდებათა ნაკადი ეროვნულ მრეწველობაში. 40-იანი წლების ბოლოს. საფრანგეთი შეუერთდა „მარშალის გეგმას“, რამაც მისცა საწარმოო პოტენციალის მოდერნიზაციის და მოძველებული სიმძლავრეებისა და საწარმოებისგან გათავისუფლების საშუალება. ყოველივე ამან ხელი შეუწყო საფრანგეთის ეკონომიკური პოტენციალის შემდგომ განვითარებას.

2. ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებანი და 50-60-იანი წლების სამეურნეო აღმავლობა

1950-იანი წლების შუახანებში შეინიშნებოდა ეკონომიკური ზრდა, სამრეწველო პროდუქციის მოცულობა ომამდელთან შედარებით გაიზარდა 60%-ით, ნავთობის პროდუქტების გადამუშავება – 4-ჯერ, ელექტროენერგიის წარმოება 2,5-ჯერ, ფოლადის გამოდნობა – 60%-ით, ამავე დროს ტრადიციული დარგებში (ძირითადად მსუბუქი მრეწველობის) ზრდა არ აღინიშნებოდა.

არსებითად შეიცვალა საფრანგეთის ეკონომიკური სტრატეგია.

ჯერ ერთი, ძირითადი ეურადღება ეთმობოდა მრეწველობის ახალი ტექნიკით აღჭურვას, ომის ბოლოს დასგა-დანადგარების საშუალო ასაკი საფრანგეთში შეადგენდა 30 წელს (ინგლისში – 7, დასავლეთ გერმანიასა და აშშ-ში – 5). ცალკეულ დარგებში საწარმოო სიმძლავრეები საუკუნის დასაწყისიდან არ განახლებულა. წარმოიშვა ღლოსუნგი: „მოდერნიზირება ან სიკვდილი“. ინვესტიციები ძირითადად მიმართული იქნა მძიმე ინდუსტრიისაკენ. აქ იყო მთელი მრეწველობის კაპიტალდაბანდებათა 90%. ომისშემდგომ პირველ წლებში ძირითადი კაპიტალი გაფართოვდა უმთავრესად ენერგეტიკულ კომპანიებსა და შავ მეტალურგიაში. ხოლო 50-იანი წწ. პრიორიტეტული გახდა ქიმიური მრეწველობის, მანქანათმშენებლობის, რადიოელექტრონიკის და ხელსაწყოთმშენებლობის მოდერნიზაცია. წარმოიშვა ახალი დარგები – ატომური, ელექტრონული, ნავთობგადამამუშავებელი. დაიწეს წარმოების მასობრივი, ნაკადური მეთოდის გამოყენება. საერთოდ 1958 წ. სამრეწველო პროდუქციის მოცულობა 2-ჯერ და მეტად აჭარბებდა ომამდელ დონეს, ხოლო მძიმე მრეწველობის პროდუქციის ღირებულება შეადგენდა საფრანგეთის მთელი სამრეწველო პროდუქციის 2/3-ს.

მეორე, 1950-1960 წწ. მნიშვნელოვნად შემცირდა კაპიტალის სასღვარგარეთ გატანა და იგი მიემართებოდა წარმოების სფეროში და არა უცხოეთის სესხებში. მაგალითად, თუ XX ს. დასაწყისში ფრანგული ინვესტიციები სახელმწიფო სესხის ობლიგაციებში და უცხოეთის ფასიან ქაღალდებში 10-ჯერ აღემარებოდა მრეწველობაში და ვაჭრობაში დაბანდებაებს, 1960 წწ. დასაწყისში 6-ჯერ ნაკლები კაპიტალი იქნა გატანილი, უიღრე დაბანდებაები მრეწველობაში, ვაჭრობასა და ტრანსპორტზე.

მესამე, ფართოდ გამოიყენებოდა ეკონომიკის პროგრამირება (ინდიკატური დაგეგმვა). ჯერ კიდევ 1946 წ. შეიქმნა დაგეგმვის გენერალური სამდივნო, რომლის ამოცანაც იყო ეკონომიკური განვითარების გეგმა-პროგრამის შედგენა. 1947 წ. საფრანგეთის მთავრობამ მიიღო ქვეყნის მოდერნიზაციის და

რეკონსტრუქციის პირველი საერთო გეგმა (1947-1953 წწ.), რომელიც გამიზნული იყო უმთავრესად ეკონომიკის ნაციონალიზებული სექტორის მოდერნიზაციისათვის. მეორე გეგმაში (1954-1957 წწ.) ყურადღება გამახვილდა კერძო ფირმების კონკრეტუნარიანობის გაძლიერებაზე. მესამე გეგმით (1958-1961 წწ.) მხარი დაუჭირეს ქვეყნის პროტექციონისტულიდან „ღია ეკონომიკაზე“ გადასვლას.

პროგრამირების ფრანგული სისტემა ატარებდა არა სავალდებულო, არამედ სარეკომენდაციო ხასიათს. მთავრობა განსაზღვრავდა საჭირო სამრეწველო პროდუქციის სავარაუდო მოცულობას, შემდეგ კი საგეგმო კომისიებში უმსხვილეს საწარმოთა წარმომადგენლებთან ერთად ამუშავებდნენ ცალკეული დარგების განვითარების კონკრეტულ პროგრამებს. ამ პროგრამის ფარგლებში მთავრობა დებდა სპეციალურ კონტრაქტებს უმსხვილეს საწარმოებთან. გარდა ამისა, აძლევდა სახელმწიფო კრედიტებს და საგადასახადო შეღავათებს, გასცემდა უცხოურ ვალუტას საზღვარგარეთ მოწყობილობათა შესასყიდად, აძლევდა მსხვილი სამრეწველო ობიექტების მშენებლობის უფლებას. მთავრობა გავლენას ახდენდა რიგი საწარმოების საქმიანობაზე და მნიშვნელოვნად უწყობდა ხელს წარმოების კონცენტრაციას. 1958 წ. სახელმწიფო აკონტროლებდა ნახშირის მოპოვების 97%-მდე, გაზის მოპოვების – 95%, საავიაციო მრეწველობისა და ელექტროენერგიის წარმოების – 80%, საავტომობილო საწარმოთა – 40%. სახელმწიფო განაგებდა მთელი ქონების 36%, მას ეკუთვნოდა მსხვილი სარკინიგზო, საავიაციო და საზღვაო ტრანსპორტის კომპანიები და სხვ. ასეთმა პოლიტიკამ მიიღო „ღირივიზმის“ სახელწოდება.

საფრანგეთის ეკონომიკაში ჭარბობდა წერილი საწარმოები. 1954 წ. საწარმოზე საშუალოდ მოდიოდა 13 მუშა. მრეწველობაში დასაქმებულთა 30%-მდე შრომობდა მსხვილ საწარმოებში, სადაც მუშაობდა 500 მუშაზე მეტი. 1958 წ. მთელ წარმოებაში უმსხვილესი საწარმოების წილმა შეადგინა 0,5%, რომლებზეც მოდიოდა მრეწველობის წლიური ბრუნვის 14%, ხუთი ტრესტი აკონტროლებდა ფოლადის წარმოების 72%-ს, ორი – ალუმინის მთლიან წარმოებას, ოთხი აწარმოებდა ავ-

ტომობილების 98%. 1960 წ. 500 მსხვილ კომპანიაზე მოდიოდა საწარმოო ბრუნვის 40%, 1970 წ. კი – 60%. მიუხედავად ამისა, წარმოების კონცენტრაციით საფრანგეთი კვლავ წამორჩეობდა მსხვილ კაპიტალისტურ ქვეყნებს.

1950-იანი წლების საფრანგეთის განვითარებაზე დიდი გავლენა მოახდინა ეკონომიკის მილიტარიზაციის ახალმა ტალღამ. 1949 წ. საფრანგეთი გაწვერიანდა სამხედრო ბლოკ ნატოში, 1954 წ. – სეატოში და 1955 წ. – დასავლეთ ევროპის კავშირში, რამაც გამოიწვია სამხედრო ხარჯების და სამხედრო წარმოების ზრდა. ამ პერიოდში საფრანგეთმა დიდი ხარჯი გაიღო თავისი კოლონიური სამფლობელოების შესანარჩუნებლად, რადგან კოლონიებში გამათავისუფლებელმა მოძრაობამ მიიღო სამხედრო მოქმედების ფორმა. განსაკუთრებით ხანგრძლივი და შეუპოვარი იყო ბრძოლა ინდონეზიაში (1946-1954 წწ.), სადაც ვიეტნამი, ლაოსი და კამბოჯა იბრძოდნენ სრული გათავისუფლებისათვის. 1954-1962 წწ. იბრძოდა ალჟირი. საფრანგეთი ყოველნაირად ცდილობდა თავისი გავლენის შენარჩუნებას ჩრდილოეთ აფრიკაში.

სამხედრო ხარჯების ზრდამ გამოიწვია ქვეყნის ფინანსური მდგომარეობის გაუარესება. 1948 წ. იანვარში გატარდა ფრანკის კიდევ ერთი დევალუაცია, რის შედეგადაც მისი ოქროს შემცველობა 44%-ით შემცირდა და 1949 წ. შეადგინა 1913 წლის 5%-ს.

1950-იან წწ. საფრანგეთის ეკონომიკა შეეჯახა არსებულ ინფლაციას. 1957 წ. ქვეყანაში ფასებმა საშუალოდ 25-ჯერ გადააჭარბა ომამდელ დონეს, ამავე დროს ნომინალური ხელფასი გაიზარდა 21-ჯერ, ე.ი. ქვეყანაში ხელფასის ზრდას თან სდევდა ფასების ზრდაც, ეს კი იწვევდა ცხოვრების გაძვირებას.

1950-იან წწ. მნიშვნელოვანი გარდაქმნები მოხდა საფრანგეთის სოფლის მეურნეობაში. აქ დასრულდა ტექნიკური გადატრიალება. 16-ჯერ გაიზარდა ტრაქტორების, კომბაინების, ავტომობილების რაოდენობა. სასოფლო-სამეურნეო რაიონების უმეტესობა ელექტროფიცირებული იყო, ფართოდ გამოიყენებოდა ქიმიური სასუქები და მცენარეთა დაცვის საშუალებანი. გაიზარდა სასოფლო-სამეურნეო წარმოების კონცენტრაცია. 1956 წ. 50 პა-ზე მეტი ფართობის მქონე მსხვილი მეურ-

ნეობების რაოდენობა თითქმის 2-ჯერ გაიზარდა ომამდელთან შეარებით. ისინი შეადგენდნენ მთელი მეურნეობის 5%-ს, მაგრამ ამუშაებდნენ მიწის 25%-ზე მეტს. აგრარულ სექტორში მსხვილმა კაპიტალდაბანდებებმა 1950-1960-იან წლებში გამოიწვია სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების ზრდა 66%-ით. ამასთანავე, ეს ძერები თითქმის არ შეხებია წერილ გლეხურ მეურნეობებს, რომელთა დაახლოებით 80% პრაქტიკულად არ სარგებლობდა ტრაქტორებით, მათი გაჩანაგება ძლიერდებოდა. მიწათსარგებლობის პარცელური სისტემა, რომელიც არ იყო ეფექტური, ნელ-ნელა და მტკიცე უნდა იშლებოდა. პარცელური წარმოებიდან მსხვილ ფერმერულზე გადასვლამ, წარმოების მექანიზაციის ფართოდ გამოყენებამ როგორც მიწათმოქმედებაში, ისე მეცხოველეობაში, შედეგად გამოიღო ის, რომ ამ წლებში საფრანგეთი გადაიქცა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის მეორე ექსპორტიორ ქვეყნად აშშ-ის შემდეგ, ხოლო დასავლეთ ევროპაში პარცელულის გამტან ერთ-ერთ ქვეყნად. ქვეყნის ეკონომიკურ მდგომარეობაზე დიდი გავლენა მოახდინა დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში ინტეგრაციის დაწყებამ, რომელშიც საფრანგეთი აქტიურად მონაწილეობდა. 1950 წ. მაისში საგარეო საქმეთა მინისტრმა შუმანმა წამოაყენა წინადადება დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში ნახშირის და ფოლადის წარმოების და გასაღების კოორდინაციის შესახებ. ინგლისმა უარყო შუმანის გეგმა, მას მხარი დაუჭირა გფრმა, იტალიამ, ბელგიამ, ჰოლანდიამ და ლუქსემბურგმა. 1951 წ. აპრილში ამ ექვსი ქვეყნის წარმომადგენლებმა ხელი მოაწერეს ხელშეკრულებას ნახშირისა და ფოლადის ევროპული გაერთიანების შესახებ. ხელშეკრულება ექვსივე ქვეყნისათვის ითვალისწინებდა ბაჟების თანდათანობით გაუქმებას და ნახშირის და ფოლადის საერთო ბაზრის შექმნას. ამ გაერთიანებას ხელმძღვანელობდა უმაღლესი ნაციონალური ორგანო, რომლის გადაწყვეტილების შესრულებაც სავალდებულო იყო გაერთიანების ყველა ქვეყნისათვის. არსებითად ეს იყო პირველი ნაბიჯი დასავლეთ ევროპის ინტეგრაციისკენ. 1957 წ. 25 მარტს საფრანგეთმა თავის პარტნიორებთან ერთად დადო ხელშეკრულება ევროპის ეკონომიკური თანამშრომლობის შექმნის შესახებ (ახლანდელი ევროპის კავშირი). საერთაშორისო

ეკონომიკური კავშირების გაფართოება ხელს უწყობდა ქვეყნების სამრეწველო განვითარების დანქარებას.

1950-1960-იან წლებში საფრანგეთში მოხდა დიდი ცვლილებები. 1958 წ. 1 ივლისს ხელისუფლებაში მოვიდნენ მსხვილი ბიზნესის წარმომადგენლები შარლ დე გოლის მეთაურობით, რომელიც 1944-1946 წწ. მეთაურობდა მთავრობას. შარლ დე გოლი არჩეულ იქნა საფრანგეთის პრეზიდენტად (1958-1969 წწ.), მან მიიღო დიდი რწმუნებანი. ახალი კონსტიტუციის მიღებით დამყარდა მეხუთე რესპუბლიკა.

შ. დე გოლის ეკონომიკური პოლიტიკის მთავარი შინაარსი გახდა მრეწველობის საყოველთაო განვითარება წარმოების კონცენტრაციის გაძლიერების, უმსხვილესი მონოპოლიების შექმნის და სახელმწიფოსთან მათი კავშირების გზით. გათვალისწინებული იყო მრეწველობის ყველა დარგის სწრაფი განვითარება. უფრო გვიან ამ მიმართულებამ მიიღო „ინდუსტრიული იმპერატივის“ სახელწოდება (ეკონომიკის ყველა დარგის პროპორციული განვითარება). მიუხედავად უნივერსალური განვითარების პრინციპების მხარდაჭერისა, უპირატესი ყურადღება მიექცა დარგებს, რომლებიც განსაზღვრავდნენ სამეცნიერო-ტექნიკურ პროგრესს. მთავრობა ასტიმულებდა ატომური, აეროკოსმოსური და სარაკეტო დარგების დანქარებულ განვითარებას. იქმნებოდა სამხედრო-სამრეწველო კომპლექსის უახლესი დარგები. საფრანგეთი გადაიქცა მსოფლიოს მესამე ბირთვულ სახელმწიფოდ აშშ-სა და სსრ კავშირის შემდეგ. უკვე 60-იან წწ. მეცნიერება გადაიქცა უშუალოდ საწარმოო ძალად, რომელიც განაპირობებდა მრეწველობის, ტრანსპორტის, სოფლის მეურნეობის განვითარებას. სამეცნიერო-ტექნიკურმა რევოლუციამ გამოიწვია მრეწველობის სტრუქტურული ცვლილებები: სწრაფად განვითარდა ავიაცია, ქიმიური და საავტომობილო დარგები, მნიშვნელოვნად გაიზარდა პლასტმასების, გამომთვლელ მოწყობილობათა წარმოება. სამეცნიერო-ტექნიკური რევოლუციის შედეგად დანქარდა ქვეყნის მრეწველობის განვითარების ტემპები. 10 წელიწადში 1958-1968 წწ. სამრეწველო წარმოების მოცულობა გაიზარდა 60%-ით, ხოლო სამრეწველო პროდუქციის ზრდის ტემპმა შეადგინა 5,5% წელიწადში.

დე გოლის პოლიტიკის ეკონომიკური პოლიტიკის პრიორიტეტული მიმართულება იყო დისპროპორციების შემცირება, რომელიც არსებობდა განვითარებულ ცენტრალურ რაიონებსა და ჩამორჩენილ პროვინციებს შორის. ამ მიზნით ახალი საწარმოები ძირითადად შენდებოდა ქვეყნის განაპირა რაიონებში, მაგ. აეროკოსმოსური კომპლექსი აშენდა ტულუზის ახლოს, ბირთვული – გრენობლის ახლოს, ელექტრონული მრეწველობის საწარმოები – ბრეტანში. გაფართოვდა საპორტო-საწარმოო კომპლექსები მარსელის და დასავლეთ სანაპიროს რაიონებში.

სამეცნიერო-ტექნიკურმა რევოლუციამ და სამრეწველო წარმოების მასშტაბების გაფართოებამ დააჩქარა სოფლის მეურნეობის ინტენსიფიკაცია და ინდუსტრიალიზაცია. განხორციელდა კომპლექსურ მექანიზაციაზე და სამანქანო სისტემის გამოყენებაზე თანდათანობითი გადასვლა, როგორც მიწათმოქმედებაში, ასევე მეცხოველეობაში. მსხვილმა კაპიტალდაბანდებებმა და შრომის ნაყოფიერების ზრდამ ქვეყანას მისცა შესაძლებლობა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების წარმოება 10 წელიწადში 66%-ით გაეზარდა. რის შედეგადაც საფრანგეთი აშშ-ის შემდეგ გახდა სურსათის მსხვილი ექსპორტიორი, რძის პროდუქტებისა და ღვინის უმსხვილესი მიმწოდებელი და დასავლეთ ევროპაში მარცვლეულის ერთადერთი გამტანი ქვეყანა.

შარლ დე გოლის საქმიანობაში განსაკუთრებული ადგილი ეკავა საერთაშორისო პოლიტიკას. დასავლეთ გერმანიის პოზიციების გაძლიერების შიშით საფრანგეთი ყოველნაირად მხარს უჭერდა „საერთო ბაზარში“ ზენაციონალური სტრუქტურების ჩამოყალიბების პროცესს. ამავე დროს საფრანგეთი კარგა ხანს ეწინააღმდეგებოდა თავისი ძველი მეტოქის – ინგლისის შესვლას „საერთო ბაზარში“, ვინაიდან მას თვლიდა აშშ-ის ეკონომიკური ინტერესების გამტარებლად ევროპაში: საფრანგეთი მოითხოვდა დოლარის, როგორც მთავარი სარეზერვო ვალუტის, პრივილეგიის გაუქმებას და ა.შ. 1966 წ. საფრანგეთი გამოვიდა ნატოს სამხედრო ორგანიზაციიდან, რომლის შტაბიკი პარიზიდან ბრიუსელში გადავიდა.

საფრანგეთის მონაწილეობამ ევროპის ეკონომიკურ გაერთიანებაში, გააძლიერა სახელმწიფო-მონოპოლისტური ტენ-

დენციები ეკონომიკაში. მთავრობა სისტემატურად აღგენდა ეკონომიკური და სოციალური განვითარების გეგმას, რომელიც მოიცავდა საფინანსო-ეკონომიკურ და ტექნიკურ პოლიტიკას. ფირმების კონკურენტუნარიანობის ასამაღლებლად სახელმწიფო სუბსიდიების სტიმულს აძლევდა მათ კონცენტრაციას, შეკვეთების და სხვა შეღავათების მეშვეობით. 60-იან წლებში დაიწყო ამგვარი კონცენტრაციის ბუმი. მრეწველობის სხვადასხვა დარგების მონოპოლიების და ბანკების შერწყმის შედეგად წარმოიქმნა გიგანტური საფინანსო-სამრეწველო კომპლექსები (ფინანსური ჯგუფები), რაც 60-იანი წწ. მეორე ნახევარში საფრანგეთში მონოპოლური გაერთიანებების მთავარ ორგანიზაციულ ფორმად იქცა. გიგანტებია: პარიზ-ნიდერლანდების ბანკი, ინდონინეთის ბანკი, როტშილდის და ძმები ლაზარების ბანკები, დე ვანდელის და შნეიდერის კომპანიები. წამყვან საფინანსო ჯგუფებში დაწინაურდა „კომერციული კრედიტი“, ავიაშემოქმედელი „დასოს“ საფინანსო ჯგუფი, ქიმიური კონცერნი რონ-პულენკი. სულ 10 საფინანსო-სამრეწველო ჯგუფი გაანაგებდა კერძო ქონების 40% და მათი გაელენით იმართებოდა ნაციონალიზებული მრეწველობა. 1967 წ. მათ მიერ იწარმოებოდა სამრეწველო პროდუქციის 11% და განაგებდნენ საწარმოო კაპიტალდაბანდებათა 38%

60-იან წწ. დასაწყისისათვის საფრანგეთის მრეწველობა კონცენტრაციით ჩამოუვარდებოდა მაღალგანვითარებულ კაპიტალისტურ ქვეყნებს. 1962 წ. ქვეყანაში არსებული 771 ათასი სამრეწველო საწარმოდან 600 ათასზე მეტი, ანუ 84%, იყო წვრილი საწარმო რომელთაც ჰყავდათ არაუმეტეს 5 მუშისა.

60-იანი წწ. მეორე ნახევარში საფრანგეთის, „საერთო ბაზრისა“ და მთელი მსოფლიო მეურნეობის კონიუნქტურაზე ორიენტაცია მოითხოვდა მეწარმეობის მეტ თავისუფლებას. მთავრობამ აიღო კურსი „გეგმის ლიბერალიზაციაზე“ და „ნარევის მეთოდების ნორმის შემსუბუქებაზე ან გაუქმებაზე“. საფრანგეთის პროგრამები იქცა წმინდა პროგნოზულ დოკუმენტად.

1960-იან წწ. საფრანგეთის საგარეო-საეკონომიკური ურთიერთობები ვითარდებოდა ორი ძირითადი ფაქტორის: „ღია ეკონომიკაზე“ გადასვლისა („საერთო ბაზრის“ ფარგლებში) და საფ-

რანგეთის კოლონიური სისტემის დაცემის გავლენით. სამეურნეო და სამთავრობო ჯგუფები დარწმუნდნენ რა გამდიდრების კოლონიური მეთოდების უპერსპექტიუობაში, წინ აღარ აღუდგნენ საფრანგეთის კოლონიური სისტემის საბოლოო დაცემას. 1954-1955 წწ. საფრანგეთმა ცნო ინდოჩინეთის სახელმწიფოთა (ვიეტნამის, ინდოჩინეთის და ლაოსის) დამოუკიდებლობა. 1956 წ. დამოუკიდებლობა გამოაცხადა ტუნისმა და მაროკომ, 1958 წ. – გვინეამ, 1960 წ. – კამერუნმა და შედევრტოგომ. 1960 წელი გაერთიანებული ერების ორგანიზაციამ გამოაცხადა „აფრიკის წლად“. ერთბაშად დამოუკიდებელი გახდა „შავ კონტინენტზე“ არსებული საფრანგეთის 15 ყოფილი კოლონია. 1962 წ. დამოუკიდებლობა მიიღო საფრანგეთის უკანასკნელმა მსხვილმა კოლონიამ – ალჟირმა. 1960-1963 წწ. თითქმის ყველა ქვეყანამ დადო ხელშეკრულება ეკონომიკური, ტექნიკური და სამხედრო დახმარების შესახებ.

ამ პროცესების შედეგად საფრანგეთის საგარეო საქონელბრუნვაში დაეცა კოლონიების ხვედრითი წილი, ხოლო „საერთო ბაზრის“ წევრი ქვეყნების წილი გაიზარდა და 3-ჯერ გადააჭარბა ყოფილ კოლონიებთან საფრანგეთის ვაჭრობის მოცულობას, თუმცა ჯერ კიდევ 1958 წ. კოლონიებთან უფრო აქტიურად ვაჭრობდა, ვიდრე ევროპის სახელმწიფოებთან.

ამრიგად, 50-60-იანი წწ. საფრანგეთის ეკონომიკის განვითარება მიმდინარეობდა სამეცნიერო-ტექნიკური რევოლუციის სეგავლენით. გაძლიერდა სახელმწიფო-მონოპოლისტური კაპიტალიზმის ტენდენციები და გადამწყვეტ როლს თამაშობდა სამრეწველო კაპიტალი. შეიცვალა ეკონომიკის სტრუქტურა, მოდერნიზებულ იქნა მისი ძირითადი დარგები. საფრანგეთი აქტიურად წაება ეკონომიკურ ინტეგრაციაში, რამაც შესაძლებლობა მისცა მკვეთრად გაეფართოებინა საგარეო სავაჭრო კავშირები.

1960-იან წწ. საფრანგეთის საგარეო ვაჭრობის მოცულობამ 4-ჯერ გადააჭარბა ომამდელ დონეს. 1965 წ. საფრანგეთმა შეძლო ძირითადად გადაეხადა აშშ-ის ვალები, რამაც მას საშუალება მისცა კვლავ კრედიტორ ქვეყნად ქვეუღიყო, კაპიტალის ექსპორტით საფრანგეთმა დაიკავა მესამე ადგილი მსოფლიოში აშშ-ისა და ინგლისის შემდეგ.

3. საფრანგეთის ეკონომიკური განვითარება 70-იან წლებში

1960-იანი წწ. ბოლოს საფრანგეთში პოლიტიკური ვითარება რამდენადმე გართულდა, რაც განპირობებული იყო ეკონომიკური პრობლემებით: ფასების ზრდით, ინფლაციის მაღალი დონით. კოლონიური სისტემის დაცემამ მოშალა ტრადიციული ეკონომიკური კავშირები. საფრანგეთს მოაწედა ფრანგების ნაკადი, რომლებიც მანამდე მუშაობდნენ კოლონიურ ადმინისტრაციაში. მკვეთრად გაიზარდა უმუშევართა რაოდენობა, მათ დამატათ დემობილიზებული სამხედრო პირები, რის შედეგადაც გაძლიერდა სოციალური არასტაბილურობა. ქვეყანაში გამოჩნდა შეიარაღებული დაჯგუფებანი, რასაც თან მოჰყვა მრავალრიცხოვანი ტერორისტული აქტები. გაძლიერდა ახალგაზრდული და სტუდენტური მოძრაობანი, ყოველივე ეს საფრთხეს უქმნიდა პარიზსა და სხვა ქალაქებს. პროტესტი არა მხოლოდ ეკონომიკურ, არამედ პოლიტიკურ ხასიათსაც ატარებდა და მიმართული იყო დე გოლის რეჟიმის წინააღმდეგ. ამ მოვლენებმა ცხადყო, რომ საჭირო იყო რეფორმების გატარება და ქვეყანაში ძალადობისა და უწყვეტი რიგობის აღკვეთა.

1969 წლის 27 აპრილს პრეზიდენტ დე გოლის ინიციატივით ჩატარდა რეფერენდუმი ქვეყნის ახალი რეგიონული დაყოფისა და სენატის რეფორმების თაობაზე. რეალურად ეს იყო რეფერენდუმი, ენდობოდნენ თუ არა პრეზიდენტის პოლიტიკას. დე გოლმა განაცხადა, რომ თუ მისი კანონპროექტი არ იქნება მოწონებული, გადადგებოდა. პრეზიდენტის პოლიტიკას მხარი არ დაუჭირა მონაწილეთა 52,41%-მა. იმავე დღეს შარლ დე გოლი გადადგა პრეზიდენტის პოსტიდან. 1969 წ. ივნისში საფრანგეთის პრეზიდენტად აირჩიეს ჟორჟ პომპიდუ, რომელიც 1962-1968 წწ. იყო ქვეყნის პრემიერ-მინისტრი. მან დაიწყო საფრანგეთის ეკონომიკური და პოლიტიკური ცხოვრების შეცვლა. შეიცვალა საფრანგეთის საგარეო-საფინანსო პოლიტიკა. 1969 წ. 8 აგვისტოს გამოცხადდა ფრანკის დევალვაცია 12%-ით აშშ-ის დოლართან და 11,1%-ით ოქროსთან შეფარდებით. 1969 წლის დევალვაცია იყო

მეორე, ხოლო 1936 წლიდან – მე-16. თუ ფრანკი 1928 წელს შეიცავდა 58,95 მგ ოქროს, 1969 წ. – ხელ 1,60 მგ-ს. ამ პერიოდში არც ერთ განვითარებულ ქვეყანას არ განუცდია თავისი ვალუტის ასეთი გაუფასურება. ამასთან ერთად მთაწრობამ ერთი თვით შეანერა სამრეწველო და სახურხათო საქონელზე ფასების ზრდა.

ამ პერიოდისათვის პრიორიტეტად იქცა ეკონომიკის გაჯანსაღება, რაც მოითხოვდა წონასწორობის აღდგენას ბიუჯეტში, წარმოებისა და მოხმარების სფეროში და სავაჭრო ბალანსში. ამ მიზნის მისაღწევად მთაწრობა საჭიროდ თვლიდა საშინაო მოხმარების მოცულობის შესღუდვას, მკაცრ საგადასახადო პოლიტიკას, საშინაო ინვესტიციების სტიმულირებას, ფასებზე კონტროლს და სხვ. ამ ღონისძიებათა მიზანი იყო საგარეო ბაზრებზე, განსაკუთრებით კი „საერთო ბაზრის“ შიგნით საფრანგეთის საქონლის კონკურენტუნარიანობის ამაღლება.

ამ ღონისძიებებმა მალე გამოიღო დადებითი შედეგები. კაპიტალისტურ ქვეყნებს შორის საფრანგეთის წილი ექსპორტში 1971 წ. შეადგენდა 6,61% (1968 წ. – 5,97, ხოლო ომამდე – 3,8%). 1971 წ. ექსპორტის ღირებულება 1968 წ. შედარებით გაიზარდა ორჯერ. თუმცა სამრეწველო აღმავლობა არ ყოფილა ხანგრძლივი. 1973 წ. შემოდგომაზე არაბულმა სახელმწიფოებმა მოპოვებულ ნავთობზე ფასები გაზარდეს 4-ჯერ. აქედან საფრანგეთს შემოჰქონდა საჭირო ნავთობის 80-90%. ქვეყანაში შეიქმნა რთული ვითარება. საფრანგეთის ნავთობგადამამუშავებელმა კომპანიებმა მაშინვე გაზარდეს ფასები ბენზინზე და სხვა ნავთობპროდუქტებზე. დაიწყო ენერგეტიკული კრიზისი, რომელმაც მოვლი ეკონომიკა მოიცვა.

მთაწრობამ ნავთობის კომპანიებს გამოუყო დამატებითი ხუბსიდები და სახსრები მსოფლიო ბაზარზე ნავთობის შესაძენად. წარმოიშვა საგარეო სავაჭრო დეფიციტი და შეირქა საფრანგეთის ვალუტის პოზიციები. დაეცა სამრეწველო წარმოების ტემპი. 1975 წ., პირველად ომისშემდგომ პერიოდში დაფიქსირდა სამრეწველო და სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მოცულობის ვარდნა წინა წელთან შედარებით. სამრეწველო წარმოება შემცირდა 8%-ით, სასოფლო-სამეურნეო

– 3%-ით. ომამდელი ეკონომიკური კრიზისისგან განსხვავებით წარმოების ვარდნას თან არ სდევდა ფასების დაცემა, პირიქით, ფასები სისტემატურად იზრდებოდა (10% წელიწადში). იზრდებოდა უმუშევართა რაოდენობა 2,5-ჯერ.

საფრანგეთის მმართველი წრეები სიტუაციიდან გამოსავალს ეძებდნენ „სამრეწველო ორიენტაციის“ შეცვლაში, მთავრობამ 1976-1980 წწ. ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების გეგმაში დაისახა ქვეყნის სამეურნეო სტრუქტურის ეკონომიკური ინტეგრაციის ახალ პირობებთან შეხამება „საერთო ბაზრის“ ფარგლებში, ტრანსნაციონალური კორპორაციების შექმნა, მსოფლიო ბაზართან კავშირის გაძლიერება. ამ წლებში უნივერსალური ეროვნული მეურნეობების პრინციპები, რომელიც საფუძვლად ედო დე გოლის კურსს – „ინდუსტრიულ იმპერატივს“, შეიცვალა კურსით, სადაც სახელმწიფოს მხარდაჭერით ისარგებლებდნენ მხოლოდ ის დარგები, რომლის პროდუქციაც კონკურენტუნარიანი იყო საერთაშორისო მასშტაბით (საავტომობილო, ავიახარაკეტო, ქიმიური, ელექტროტექნიკური, სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოება).

სახელმწიფო წაახალისებდა საფრანგეთის მონოპოლიების მონაწილეობას ტრანსნაციონალურ კორპორაციებში. მაგალითად, საფრანგეთ-ამერიკული კომპანია „ხანუელ-ბიულ-კიი“, რომელიც გახდა ევროპაში ელექტრონულ-გამომთვლელი მანქანების მწარმოებელი. საფრანგეთის ფირმა „პეჟო-სიტროენი“, რომელმაც შთანთქა ფირმა „კრეისლერის“ რამდენიმე ფილიალი და გადაიქცა ერთ-ერთ უმსხვილეს საავტომობილო კომპანიად მსოფლიოში. აქტიურად მიმდინარეობდა სახელმწიფო დარგობრივი პროექტების დამუშავება ბირთვულ ფიზიკაში, ინფორმატიკაში, შემუშავდა საავიაციო პროექტები „აერობუსი“, „კონკორდი“ და სხვ. განმტკიცდა სამხედრო-სამრეწველო სექტორი, რომლის პროდუქციის 40% იყო საექსპორტო.

ამასთან ერთად ქვეყნის მრეწველობაში, განსაკუთრებით ძველ დარგებში კვლავ დიდი ადგილი ეკავა „წვრილ წარმოებას“. ამ საწარმოთა 90%-ში მუშაობდა 10 მუშაზე ნაკლები. საფუძვლად მრეწველობაში საწარმოთა 60% წარმოადგენდა ხელოსნური ტიპის უწვრილეს საწარმოს.

საფუძვლიანი გარდაქმნები, რომლებიც წინა წლებში დაიწყო, გრძელდებოდა სოფლის მეურნეობაში. 70-იანი წწ. წერილი გლეხური მეურნეობანი შემცირდა 330 ათასით, ანუ 20%-ით. გრძელდებოდა მსხვილი მეურნეობების ხელში მიწის საყარგულების კონცენტრაციის პროცესი, სადაც მეტი იყო იმის შესაძლებლობა, რომ ეფექტურად გამოეყენებინათ ტექნიკა, მიწერალური სასუქები, შხამქიმიკატები და სხვ. ეს მსხვილი მეურნეობანი ახდენდნენ მნიშვნელოვან კაპიტალდაბანდებებს და გამოიყენებდნენ დაკირავებულ ძალას. მეურნეობათა 8% ხელში თაემოყრილი იყო მიწის 36%. გამოიყენებდნენ რა წარმოების ინტენსიურ მეთოდებს, კაპიტალისტური ფერმები იძლეოდნენ წარმოებული სასაქონლო პროდუქტის დიდ ნაწილს, 1960-იან წწ. ხორბლის მოსავლით საფრანგეთს ლიდერის პოზიცია ეკავა მსოფლიოში, ამ მანქნებლით მას უსწრებდა მხოლოდ აშშ. საფრანგეთს პირველი ადგილი ეკავა შერიის, ხელის, შაქრის ჭარხლის წარმოებაში. მაღალი რენტაბელობით გამოირჩეოდა მეცხოველეობის მეურნეობებიც.

70-იანი წწ. მეორე ნახევარში საკმაოდ როული იყო ქვეყნის საფინანსო მდგომარეობა. ჯერ ერთი, მრეწველობაში ფასებზე კონტროლის გაუქმების შემდეგ გაძლიერდა ინფლაცია. რეალური შემოსავალი ერთ სულ მოსახლეზე 1978 წ. გაიზარდა 4,8%, 1979 წ. – მხოლოდ 1,7% და 1980 წ. – 0,3%-ით. დანახოების წილი შემცირდა 17,8%-დან 16,7%-მდე. ერთდროულად შენეულა მოთხოვნის ზრდა.

მეორე, საფრანგეთის მთავრობას არ შეეძლო შეენერებინა აღრე დაგროვილი კაპიტალის გაუფასურება და აენისორებულ კაპიტალზე გაუზარდა მოგების ნორმა ისეთი ხარისხით, რომ კერძო მეწარმეებს, რომელთაც ქვეყნის მეურნეობაში წამყვანი პოზიციები ეკავათ, კელაე შეძლებოდათ კაპიტალდაბანდებათა გაფართოება ქვეყნის შიგნით. ამის დასტურია ის, რომ თუ სახელმწიფო საწარმოო ინვესტიციების მოცულობა 1973-1980 წწ გაიზარდა 96,4%-ით, კერძოსი – შემცირდა 4,3%-ით. საშიშ მასშტაბებს მიაღწია კაპიტალის გაღინებამ საზღვარგარეთ.

მესამე, წინააღმდეგობრივი სიტუაცია შეინიშნებოდა საგარეო ვაჭრობაში. ერთი მხრივ, საფრანგეთი კაპიტალისტურ

მსოფლიოში მეხუთე ადგილზე გამოვიდა საგარეო ვაჭრობის მოცულობით. 80-იანი წწ. დასაწყისში მის წილად მოდიოდა მსოფლიო კაპიტალისტური ექსპორტის 6,7% (ომამდე – მხოლოდ 3,8%), 70-იან წწ. საგარეო სავაჭრო ბრუნვა გაიზარდა 5-ჯერ. იგი გახდა რკინის მადნის, ბოქსიტების, ფოლადის, ალუმინის, მანქანების, მოწყობილობების, ქიმიური პროდუქციის, საფეიქრო ნაწარმის, ღვინის, შაქრის უმსხვილესი ექსპორტიორი. იმპორტის მთავარი სახეები იყო – ნავთობი, გაზი, ბამბა, ნახშირი, ნარჩები, ფერადი ლითონები. საექსპორტო არხებით რეალიზდებოდა ქვეყნის ეროვნული პროდუქტის 18%, ნაცვლად 1970 წ. – 12,7%. მეორე მხრივ, 70-იან წწ. საფრანგეთის სავაჭრო ბალანსი უცვლელად იყო პასიური, რაც ათეულებდა ქვეყნის როგორც საშინაო, ისე საერთაშორისო მდგომარეობას. საგარეო სავაჭრო ბალანსის დეფიციტი წარმოიშვა საფრანგეთის კონკურენტუნარიანი საქონლის რაოდენობის შემცირების და ენერგომატარებლებით ვაჭრობაში პასიური ხალდოს ზრდის შედეგად. „საერთო ბაზრის“ ქვეყნებს შორის საბაჟო ტარიფების გაუქმებამ გამოიწვია მათ შორის საქონელბრუნვის გაზრდა, ამის შედეგად კი კიდევ უფრო გაიზარდა საფრანგეთის სავაჭრო დეფიციტი. 1980 წ. დასაწყისში მან შეადგინა უსარმაზარი თანხა 14,1 მლრდ. დოლარი, ნაცვლად 1970 წ. 1,2 მლრდ. დოლარისა.

ზემოაღნიშნული მიზეზების შედეგად 1973-1979 წწ. საფრანგეთის საგადამხდელი ბალანსის დეფიციტმა შეადგინა 1,5 მლრდ. დოლარი. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ერთობლივი შიდა პროდუქტის საშუალოწლიური ზრდის ტემპი დაჩქარდა და შეადგინა 1,9%, მრეწველობაში შრომის ნაყოფიერების ზრდის ტემპმა – 4%, გაიზარდა კაპიტალდაბანდებათა უფექტიანობა, ინვესტიციების აქტიური ნაწილი (მოწყობილობანი) გაიზარდა 48,3%-მდე. გაიზარდა მოსახლეობის დასაქმება ტრანსპორტზე, მომსახურების სფეროში, ვაჭრობაში და სახელმწიფო აპარატში.

ამრიგად, 70-იან წწ. საფრანგეთის ეკონომიკური მდგომარეობა, თუ ვიმხველებთ ძირითადი სტატისტიკური მანკეუბლებით, მსოფლიო წარმოებაში და ვაჭრობაში შედარებით სტაბილური იყო და რადიკალურად არ შეცვლილა. ქვეყანა

შეარად დამკვიდრდა მსხვილი კაპიტალისტური ქვეყნების ხე-
თუელში და ეკონომიკური მდგომარეობით დაიკავა გფრ-ის შემ-
დეგ მეორე ადგილი დასავლეთ ევროპის ქვეყნებს შორის.

4. ეკონომიკური განვითარების პრიორიტეტების გადასინჯვა 70-90 წწ. საფრანგეთის როლი ევროპის ეკონომიკურ თანამშრომლობაში

80-იანი წწ. დასაწყისში 'სოგიერთ განვითარებულ კაპი-
ტალისტურ ქვეყანაში გამწვავდა ეკონომიკური ვითარება, რა-
საც არ შეიძლებოდა გავლენა არ მოეხდინა საფრანგეთის ეკო-
ნომიკაზე. საფრანგეთს განსაკუთრებით ხერითხული ზარა-
ლი მიაყენა ამერიკის სავალუტო-საფინანსო პოლიტიკამ, კერ-
ძოდ, ეს იყო დოლარის კურსის ხელოწეური ამადლება: საფ-
რანგეთის იმპორტის 1/3 გადაიხდებოდა ამერიკული ვალუ-
ტით. 1981-1982 წწ. დოლარის კურსის ზრდამ გამოიწვია საფ-
რანგეთის სავაჭრო დეფიციტის ზრდა, რომელმაც 1981 წ. შე-
ადგინა 65 მლრდ., ხოლო 1982 წ. 92 მლრდ. დოლარი. მკვეთ-
რად გაუარესდა ქვეყნის საგადამხდელო ბალანსი, შეირყა
ფრანკის პოზიციები, რომლებიც იტალიის ლირასთან და ბელ-
გიის ფრანკთან ერთად გადაიქცა ერთ-ერთ ყველაზე სუსტ
ევროპულ ვალუტად. კრიზისმა განაპირობა უმუშევრობის და
სამომხმარებლო საქონელზე ფასების ზრდა, წარმოიქმნა მრავ-
ალი სოციალური პრობლემა.

მნიშვნელოვნად გაძლიერდა ოპოზიციური განწყობა, რა-
მაც განაპირობა საპარლამენტო და საპრეზიდენტო არჩევნებში
1981 წ. მემარცხენე ძალების გამარჯვება. საფრანგეთის პრე-
ზიდენტი გახდა სოციალისტების ლიდერი ფრანსუა მიტერა-
ნი, ხოლო პრემიერ-მინისტრი — პ. მორუა. ერთი წლის გან-
მავლობაში 1981 წ. ივნისიდან 1982 წ. ივნისამდე ადმინის-
ტრაციამ გაატარა 200-ზე მეტი რეფორმა. პირველ რიგში გა-
იზარდა მინიმალური ხელფასის დონე, პენსიები და დახმა-
რებები გაიზარდა 40-50%-ით. გარდა ამისა, ფასიანი შევებუ-
ლება გახანგრძლივდა ხუთ კვირამდე. სამუშაო კვირა შემ-

ცირდა 39 საათამდე ხელფასის შენარჩუნებით, მიიღეს კანონი 60 წლის ასაკში პენსიაზე გასვლის შესახებ.

1981 წ. ოქტომბერში მორუას მთავრობამ მოახდინა ფრანკის დეველუაცია 3%-ით, ხოლო 1982 წ. კიდევ 10%-ით დასაუღუტოვებლად მარკასთან შედარებით, და 5,75% ევროპის საუღუტო სისტემის დანარჩენ ვალუტასთან შეფარდებით. ხელისუფლება დეველუაციით აპირებდა საფრანგეთის ექსპორტის სტიმულირებას და სამრეწველო ზრდას, ასევე საფრანგეთის ფირმების პოზიციების განმტკიცებას საშინაო ბაზრის იმ სექტორებში, სადაც განსაკუთრებით ძლიერი იყო უცხოური კონკურენცია.

დეველუაციას თან მოჰყვა მთავრობის მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილება 4 თვით ფასების და ხელფასების გაყინვის შესახებ. გარდა მინიმალურისა. ამგვარი ზომები, პირველად ომის შემდგომ პერიოდში, მიმართული იყო ინფლაციის წლიური ტემპის შესამცირებლად.

მნიშვნელოვან რეფორმებს შორის პირველი ადგილი უკავია კანონის ნაციონალიზაციის შესახებ (1982 წ. თებერვალი), რომელმაც რამდენიმე გადააჭარბა მრავალ განვითარებულ ქვეყანას როგორც მასშტაბებით, ისე დარგობრივი მრავალფეროვნებით. ნაციონალიზებულთა შორის მოხვდა ისეთი მსხვილი სამრეწველო ჯგუფები, როგორიცაა „პეშინე-იუჟინ-კლიუმანი“ (ფერადი მეტალურგია და ქიმიკა), „რონ-პულენკი“ (ქიმიკა), „კომპან ჯენერალ დ ელექტრისიტე“, „ტომპსონ-ბრანდტი“ (ელექტრონიკა, ელექტროტექნიკა), „სენ-გუბენ-პონტ-ა-მუსონი“ (შუშის და სამშენებლო მასალები), ასევე ორი ფოლადნამომსხმელი ტრესტი „სესილორი“ და „იუ-სინორი“, სამხედრო შეიარაღების მწარმოებელი კომპანია „დასო“ (ავიამშენებლობა) და „მარტა“ (სარაკეტო). 1982 წლის ოქტომბერში ნაციონალიზებულ იქნა ამერიკის კომპანიის „იტტ“-ის ორი მსხვილი ფილიალი.

ნაციონალიზაციის შედეგად საფრანგეთში ჩამოყალიბდა განვითარებულ ქვეყნებს შორის ყველაზე მსხვილი სახელმწიფო სექტორი. იგი მოიცავდა მთელი მრეწველობის მუშების 25%, უზრუნველყოფდა მთელი ექსპორტის 1/4-ს, სამრეწველო პროდუქციის 1/3-ს, მის წილად მოდიოდა საავიაციო

და კოსმოსური მრეწველობის 85%, შავი მეტალურგიის – 80% და ფერადი მეტალურგიის 2/3, ქიმიური მრეწველობის თითქმის ნახევარი და შუშის წარმოების 1/3.

კ. მორუას მთავრობა აპირებდა რა აქტიური სამრეწველო პოლიტიკის გატარებას, უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა კრედიტების განაწილებასზე კონტროლს. სახელმწიფოს გადაეცა 36 კომერციული და საქმიანი ბანკი (თითოეულის დეპოზიტის თანხა 1 მლრდ. ფრანკზე მეტი), ასევე ორი უმსხვილესი საფინანსო ჯგუფი „პარიზა“ და „სიუზი“, რომელთაც კქონდათ კრცვლი საფინანსო იმპერია, ისინი აკონტროლებდნენ მრავალ ასეულ სამრეწველო კომპანიას და უმსხვილესი დაწესებულებებს. დაფინანსებისა და კრედიტის სფეროში სახელმწიფო სექტორის წილმა შეადგინა 95%.

1982 წ. აშკარა გახდა სახელმწიფოს წარუვა კრედიტების გაცემის სფეროში. 44%-ზე მეტი გაიცა შეღავათიანი 6%-იანი განაკვეთით. ხშირად სახელმწიფო ორგანოები იძლეოდნენ მთითებებს ნაციონალიზებული სექტორის კონკრეტულ საწარმოებზე შეღავათიანი კრედიტების გაცემის შესახებ, მათი გაჯანსაღების მიზნით.

80-იან წწ. საფრანგეთის საწარმოო სტრუქტურების გარდაქმნა ხდებოდა არა მარტო ნაციონალიზებულ სექტორში, არამედ კერძო საწარმოებში, სადაც გამოიყენებოდა უახლესი ტექნოლოგიები, მათ დაფინანსებას და მასთან დაკავშირებულ რისკს თავის თავზე იღებდნენ ნაციონალიზებული ბანკები.

რეფორმების წარმატება რამდენადმე დამოკიდებული იყო ეკონომიკური ზრდის მაღალი ტემპების შენარჩუნებაზე. ექსპერტების შეფასებით, მხოლოდ ეკონომიკის ყოველწლიური 3%-იანი ზრდა შესაძლებელს გახდიდა ერთდროულად გარდაქმნების დაფინანსებასაც და მიღწეული ცხოვრების დონის შენარჩუნებასაც. დეფლაციის პოლიტიკაზე გადასვლამ – მიმოქცევაში ფულის მასის შემცირება მისი ნაწილობრივ ამოღების გზით, უკვე 1986 წ. გამოიწვია ეკონომიკური ზრდის შემცირება 0,7%-მდე. ამ ფაქტით ისარგებლა ოპოზიციამ და შეტევაზე გადავიდა. მუდმივმა კრიტიკამ ხელისუფლება აიძულა გადასულიყვნენ კრედიტების ცენტრალიზებული მარ-

თვის პოლიტიკაზე. მეწარმეებს მოგების ნახევარზე მეტი სახელმწიფოთ გააქვინდა.

1983 წ. გაზაფხულზე აშშ-მა და გვრ-მა მიღწერი ეკონომიკური და პოლიტიკური ზეწოლა მოახინა საფრანგეთზე, რათა მთავრობას უარი ეთქვა მონოპოლიების შესლუდვის პოლიტიკაზე.

ამ პირობებში მიიღეს „პროგრამა ათი პუნქტით“, რომელსაც ეკონომიკის, ფინანსებისა და ბიუჯეტის მინისტრების სახელების მიხედვით ეწოდა „დელორის გეგმა“. ამ გეგმის მთავარი მიზანი იყო საგარეო-საგაჭრო დეფიციტის შემცირება, ხოლო სოციალური რეფორმები გადაიქცა მეორეხარისხოვნად. გათვალისწინებული იყო გადასახადების ზრდა, სოციალურ საჭიროებებზე ასიგნებათა გაყინვა, გადასახადის გადიდება ტრანსპორტზე, კომუნალურ მომსახურებაზე და ა.შ. რის შედეგადაც წლიური მოთხოვნილება შემცირდა 65 მლრდ. ფრანკით. ამავ დროს შემცირდა ძველი, ზარალიანი საწარმოების რაოდენობა.

ყოველივე ამის შედეგად მოხდა ეკონომიკის მეტ-ნაკლებად სტაბილიზაცია. 1984 წ. ეკონომიკურმა ზრდამ შეადგინა 1,75%, 1985 წ. კი – 2%. ქვეყანამ მიაღწია სერიოზულ წარმატებებს ენერგეტიკაში. თუმცა მიუღწეველი დარჩა ეკონომიკის 3%-იანი ზრდა. გარდა ამისა განახლდა უმუშევრობა, რომელმაც 1986 წ. მიაღწია 2587 ათას კაცს. მემარცხენე ბლოკი კარგავდა ამომრჩეველთა მხარდაჭერას და 1986 წ. მარტის არჩევნებზე ხმის უმეტესობა მიიღეს კონსერვატორებმა. ნამოყალიბდა მთავრობა ჟაკ შირაკის მეთაურობით.

ახალმა ადმინისტრაციამ შეიმუშავა კერძო კაპიტალის ხელშეწყობი პროგრამა, რაც უპირველესად ითვალისწინებდა დენაციონალიზაციას. 5 წლის მანძილზე გაიყიდა და კერძო საკუთრებაში გადავიდა – 65 სახელმწიფო და ნახევრადსახელმწიფო საწარმო. მათ შორის უმსხვილესი სამრეწველო ჯგუფები, ბანკები, სადაზღვევო კომპანიები, სატელევიზიო არხები, სარეკლამო სააგენტოები და სხვა, მთლიანად 200 მლრდ. ფრანკის ღირებულების. ამასთან ერთად ტექნიკისგან განსხვავებით შირაკის მთავრობამ სახელმწიფოს ხელში დატოვა ისეთი დარგები, როგორიცაა ელექტროენერგიის წარ-

მოება და განაწილება, გაზით მომარაგება და ტელეკომუნიკაციები.

საფრანგეთის კონსერვატორები დენაციონალიზაციის აუცილებლობას ხსნიდნენ რამდენიმე არგუმენტით: ჯერ ერთი, კერძო ბიზნესზე გადასვლით ბოლო მოუღებოდა სახელმწიფოს წარევას ფორმის სტრატეგიის შემუშავებაში და მიეცემოდათ საშუალება მორგებოდნენ ცვალებად საბაზრო კონიუნქტურას. მეორე, სამეურნეო ცხოვრების ინტერნაციონალიზაცია მოითხოვს კაპიტალის შერწყმას, რომლის ორგანიზებაც უფრო მოხერხებულია კერძო კომპანიებს შორის, ვიდრე საკუთრების სხვადასხვა ფორმის საწარმოებს შორის. მესამე, წერილი აქციონერების რაოდენობის გაზრდა საყუქველს უყრიდა ე.წ. „სახალხო კაპიტალიზმს“, მოსახლეობაში წარმოქმნიდა გრძნობა წარმოების საშუალებათა თანამესაკუთრების შესახებ. შირაკი აცხადებდა, რომ პრივატიზაცია ეს არის ხანგრძლივი ნაციონალიზაცია, ვინაიდან ეს თითოეულ მოქალაქეს აძლევს შესაძლებლობას მონაწილეობა მიიღოს ეკონომიკურ ცხოვრებაში.

სამეურნეო მექანიზმის ტანსფორმაციის მეორე მიმართულებას წარმოადგენდა გადასახადების მასშტაბების შემცირება. შემოსავლების დიდი ნაწილი რჩებოდა უშუალოდ სამეურნეო ერთეულების განკარგულებაში, რაც აფართოებდა კერძო მეწარმეთა თავისუფლებას და ინდივიდუალურ ინიციატივას. 1987 წ. საგადასახადო შემოსავლების თანხა წინა წელთან შედარებით შემცირდა 15 მლრდ ფრანკით, ხოლო 1988-1991 წწ. კიდევ 45 მლრდ. ფრანკით.

ლიბერალური რეფორმის უკანასკნელი ნაწილი იყო ეკონომიკური საქმიანობის სფეროს რეგლამენტაციის მოხსნა. 1987 წ. დასაწყისში მრეწველობის და მომსახურების სფეროს საწარმოებმა მიიღეს უფლება დამოუკიდებლად დაეწესებინათ ფასები თავის პროდუქციაზე, რომელიც ორიენტირებული იქნებოდა საბაზრო პირობებზე. რეგლამენტაციას დაექვემდებარებოდა მხოლოდ ფასები წიგნებზე, მედიკამენტებზე, ასევე სინათლის, გაზის და რკინიგზის ტრანსპორტის ტარიფებზე. მიიღეს ზომები, რათა სახელმწიფო არ წარუვლიყო საკრედიტო სისტემის ფუნქციონირებაში, გატარდა საკრედიტო

დაწესებულებათა თანდათანობითი პრივატიზაცია, ლიკვიდირებულ იქნა პრივილეგიები კრედიტებით სარგებლობისას, დაწესდა პროცენტის თავისუფალი საბაზრო ნორმები.

მთელე დროში ახალმა მთავრობამ მოამზადა 30 კანონპროექტი, რომლებმაც 80-იანი წწ. მეორე ნახევარში დადებითი გავლენა მოახდინეს საფრანგეთის ეკონომიკაზე. ქვეყანაში შეინიშნებოდა ეკონომიკური აღმავლობა. ერთობლივი შიდა პროდუქტის ეოველწლიური ზრდა იყო ხაშუქად 3%, ხამრეწველო წარმოების - 4%, კაპიტალდაბანდებანი გაიზარდა 50%-ით და მეტად, რამაც განაპირობა ისეთი დარგების განვითარება, როგორიცაა ავტომობილმშენებლობა, ქიმიური, ქაღალდის და მუყაოს წარმოება, ნარჩმშენებლობა და ა.შ.

90-იანი წწ. დასაწყისში ზრდის ფაქტორები ამოიწურა. აღმავლობის შენელების პირველი ნიშნები შეიმჩნეოდა უკვე გაზაფხულზე. საწარმოთა საინვესტიციო მოთხოვნილების შემცირებით, მოსახლეობის პირადი მოხმარების ზრდისა და ეუროპის ქვეყნებში პროდუქციის ექსპორტის შენელებით. 1992 წ. გაზაფხულზე კიდევ უფრო გაძლიერდა კრიზისი. 1992 წ. შემოდგომაზე ეკონომიკური ვითარება გაუარესდა ზოგიერთ საქსპორტო საქონელზე მსოფლიო ფასების დაცემის გამო.

1993 წ. შუალედში მრავალი სპეციალისტის აზრით, ეკონომიკაში სიტუაცია უფრო ცუდი იყო, ვიდრე 1974-1975 და 1980-1983 წწ. კრიზისის პერიოდში. საწარმოების მზა პროდუქციაზე შეკვეთების და საქონლის რეალიზაციის დონე უფრო დაბალი იყო, ვიდრე წინა კრიზისების დროს. საწარმოო სიმძლავრეების დაუტვირთაობა უტოლდებოდა 1974-1975 წწ. არსებულ დონეს.

ეროვნული კომპანიები განიცდიდნენ საკუთარი სახსრების უკმარისობას. ზარალდებოდნენ მზარდი დავალიანებებისა და კრედიტების მაღალი პროცენტული განაკვეთით. საქონლის გაყიდვის მოცულობის და ფასების დაცემის გამო კომპანიების მოგების მიღების პერსპექტივები შემცირდა, საწარმოები კი გააკორდნენ.

1993 წ. ბოლოს გაუმჯობესდა ეკონომიკური სიტუაცია. მთავრობამ გაატარა ეკონომიკის გამოცოცხლების პროგრამა, რომელიც ითვალისწინებდა საზოგადოებრივი სამუშაოების,

საბინაო მშენებლობის გაფართოებას, წარმოების ზრდის სტიმულირებას და უმუშევრობის ზრდის შეხერხებას. შეიცვალა ფულად-საკრედიტო და საეკონომიკური პოლიტიკა, შენარჩუნებული იყო ფრანკის კურსი გერმანიის მარკასთან შეფარდებით. 1994 წლის იანვარში საფრანგეთის ბანკმა განაცხადა ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ახალი პრიორიტეტების შესახებ. მთავარი იყო ფასების სტაბილიზაციის მხარდაჭერა, 1994 წ. გერმანიაში ინფლაცია, როგორც ნორმა განისაზღვრა 2%-ზე ქვევით.

1993 წ. უმუშევრობასთან ბრძოლისათვის, გამოუშვეს 110 მლრდ. ფრანკის სახელმწიფო ხესხები. საბიუჯეტო ღონისძიებათა შედეგად შეიქმნა ახალი სამუშაო ადგილები, დაფინანსდა დროებითი შრომითი მოწყობისა და ახალგაზრდობის სწავლების პროგრამები. დაიწყო დახვეწილი ეკონომიკური პოლიტიკის რეალიზაცია. საფინანსო სისტემის გაუმჯობესებამ შესაძლებელი გახდა „ბანკ ნახიონალ დე პარი“-ს, ორი შედარებით წვრილი ბანკის და ქიმიური კომპერნი „რონ-პულენკი“-ს პრივატიზაცია, რომელთა გაყიდვითაც ხაზინაში შევიდა 43 მლრდ. ფრანკი. 1994 წ. იანვარში დაიწყო ნავთობის კომპანია „ელფ აკიტენ“-ის პრივატიზაცია, რომლის ღირებულება შეფასდა 35 მლრდ. ფრანკად.

1994-1995 წწ. საფრანგეთის ეკონომიკა ხასიათდებოდა ერთობლივი შიდა პროდუქტის და წარმოების სფეროში ინვესტიციების სწრაფი ზრდით. შესამჩნევლად შემცირდა უმუშევრობა, ფასების ზრდის ტემპი იყო ყველაზე დაბალი მაღალ-განვითარებულ ქვეყნებს შორის (კანადის და იაპონიის გარდა). ინფლაციის დონემ შეადგინა 1,8% წელიწადში.

1995 წ. მაისში საპრეზიდენტო არჩევნებში მხარი დაუჭირეს კონსერვატორებს, ჟაკ შირაკი აირჩიეს პრეზიდენტად, ხოლო პრემიერ-მინისტრი გახდა ალენ ჟიუპე. მაგრამ უკვე 1996 წ. მსოფლიო კონიუნქტურის რყევასთან დაკავშირებით ახალი მთავრობა შეეჯახა დიდ წინააღმდეგობებს: შემცირდა ინვესტიციების მოცულობა, კვლავ შეიქმნა სამუშაო ადგილები. უმუშევრობა მიუახლოვდა 13%-ს. მთავრობამ შეამცირა სახელმწიფო ხარჯები, პირველ რიგში სოციალურ პროგრამებზე,

რადგან ქვეყანაში შექმნილი სიტუაცია არ იძლეობა სასო-გადოებრივი სამუშაოების ორგანიზაციის, საბინაო მშენებ-ლობის შესაძლებლობას. 1997 წ. მაისში ქვეყანაში ნატარდა რიგგარეშე არჩევნები, რის შედეგადაც მინისტრთა კაბინე-ტის მეთაური გახდა სოციალისტი ლიონელ ჟოსპენი. მომდევ-ნო წლებში საფრანგეთში დაამტკიცეს ეკონომიკის სოცია-ლური მიმართულების გაძლიერების კურსი.

კონსერვატორები ძველებურად თავიანთ თავს უწოდებდნენ გოლისტებს, პრაქტიკულად აიღეს სახელმწიფო ღირიჟიზმის სრული უარყოფის კურსი. ისინი უფრო ახლოს აღმონდნენ ღიბურალურ იდეებთან, რომელიც კარგად მოერგო აშშ-სა (რ. რეიგანის) და ინგლისის (მ. ტეტჩერი) პირობებს.

საფრანგეთის ეკონომიკურ განვითარებაზე უდიდესი ზე-გავლენა მოახდინა მისმა მონაწილეობამ ევროპის ეკონომი-კურ თანამშრომლობაში. პირველ რიგში ეს აისახა საშინაო ვაჭრობაში. ქვეყნის ბაზარზე გამოჩნდა დიდი რაოდენობის ფართო მოხმარების იმპორტული საქონელი: იტალიიდან – მაცივრები და სარეცხი მანქანები, დასავლეთ გერმანიიდან – რადიოაპარატურა, პოლანდიიდან – ავეჯი, და სხვ.

ქვეყნის სამრეწველო განვითარებაში დიდი როლი ითამა-ში ფინანსური ჯგუფების და კონცერნების მჭიდრო კავშირ-მა ეკონომიკური გაერთიანების ფარგლებში. საფრანგეთში ჩამოყალიბდა სამრეწველო სამკუთხედი „პარიზი-ლილი-სტრასბურგი“, სადაც შეიქმნა შერეული საფრანგეთ-ბელგი-ის, საფრანგეთ-პოლანდიის და სხვა „ევროპული საწარმოე-ბის“ სერია.

ეკონომიკურმა გაერთიანებამ უდიდესი ზეგავლენა მოახ-დინა საფრანგეთის სოფლის მეურნეობაზე, დაანჭარა კონკუ-რენციისა და ცენტრალიზაციის პროცესი. წერილგლეხურ მე-ურნეობების ნაცვლად შეიქმნა მსხვილი კაპიტალისტური ფერ-მები, რომლებიც თავად აკონტროლებდნენ არა მარტო გასა-დებას, ნახევარფაბრიკატების მოწოდებასაც. წერილ და სა-შუალო გლეხურ მეურნეობებს მიაწოდებდნენ საკვებს, კვერცხს, წიწილებს, ხოლო შემდეგ ამ ყველაფერს იღებდნენ მზა პროდუქციის სახით. საფრანგეთში ამ სახით იწარმოება დაკლული ფრინველის 1/3-მდე.

სამეცნიერო-ტექნიკური რევოლუციის განვითარების ეპოქაში მრეწველობის ახალი დარგები მოითხოვდნენ უზარმაზარ კაპიტალდაბანდებებს, რომელიც შეეძლო გაეღო მხოლოდ რამდენიმე საერთაშორისო სახელმწიფო-მონოპოლისტურ ჯგუფს. წარმოიშვა მთელი რიგი „ევროპული“ პროექტები, როგორიცაა: ენერგოსისტემის მშენებლობა, ნავთობსადენი – მარსელი-სტრასბურგი-გფრ, რკინიგზის გვირაბის მშენებლობა ლა-მან-შის სრუტის ქვეშ, კოსმოსური პროგრამები. ასიგნებანი ხორციელდება თანამედროვე სამეცნიერო გამოკვლევებზე (კოსმოსი, ელექტრონიკა, ატომური ენერგეტიკა), რის დაფინანსებასაც ინდივიდუალურად ცალკეული ქვეყნები ვერ შეძლებდნენ.

ევროპის ეკონომიკური თანამშრომლობის მონაწილე ქვეყნებმა 80-იან წწ. შეძლეს ეკონომიკის განვითარების დაპროგრამება და მისი სპეციალიზაცია ქვეყნების მიხედვით. მაგ., საფრანგეთი დასპეციალბებულია მცირე ტევადობის ავტომობილების, ქაღის ტანსაცმლის, ფეხსაცმლის, თეთრეულის; გფრ – სატვირთო მანქანების, მამაკაცის ტანსაცმლის; იტალია – იაფი მსუბუქი ავტომობილების, მაცივრების, ზაფხულის ტანსაცმლის; პოლანდია – ავეჯის ექსპორტზე.

საფრანგეთი ამ გაერთიანებაში ითვლება განვითარებულ ინდუსტრიულ ქვეყნად და იგი შედის წამყვანი კაპიტალისტური ქვეყნების „შვიდეულში“. ამასთანავე, ამ ფართო ეკონომიკური კავშირების გამო, ქვეყნის ეკონომიკურ და სოციალურ ვითარებაზე მკვეთრად აისახება საერთაშორისო ეკონომიკასა და ფინანსებში კონიუნქტურის ცვალებადობა.

ამრიგად, ომისშემდგომ პერიოდში საფრანგეთის ეკონომიკაში მოხდა ხარისხობრივი ცვლილებები. ტრადიციული საფინანსო-საეკსპორტო კაპიტალისმი შეიცვალა თანამედროვე სამრეწველო კაპიტალისმით კონცენტრაციის საკმაოდ მაღალი დონით და სახელმწიფოს გააქტიურებით ქვეყნის განვითარების პროგრამის განსახლერაში. ეკონომიკის სტრუქტურული გათანაბრებით საფრანგეთი გახდა ევროპის ეკონომიკური თანამშრომლობის სრულყოფილებიან პარტნიორად. და ბოლოს საფრანგეთის ეკონომიკამ შეიძინა ის თვისებები და ნიშნები, რომლითაც ის გადაიქცა გერმანული, იაპონური და ამერიკელი სტილის ქვეყნად.

თემა 27. განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკური განვითარება მეორე მსოფლიო ომის შედეგად

1. კოლონიური სისტემის რღვევა და მისი გავლენა ქვეყნების სამეურნეო ცხოვრებაზე და საგარეო ეკონომიკურ კავშირებზე

განვითარებადი ქვეყნები – ამგვარი მცნება ფართოდ გამოიყენება ლიტერატურაში მსოფლიოს უმეტესი ქვეყნების აღსანიშნავად. განვითარებად ქვეყნებს მნიშვნელოვანი ადგილი უკავიათ მსოფლიოში. იგი მოიცავს 170 ქვეყანას მეს, 3804 მლნ. კაცს მეტი მოსახლეობით. მათ წილად მოდის მსოფლიო მოსახლეობის 80% და დედამიწის ტერიტორიის 70%. გაეროს კლასიფიკაციით, რომლის გადასინჯვა პერიოდულად მიმდინარეობს, ინდუსტრიულად განვითარებულ ჯგუფში შედიან აშშ, კანადა, ავსტრალია, ახალი ზელანდია, იაპონია და ევროპის ყველა სახელმწიფო საბაზრო ეკონომიკით. დამოუკიდებელ ჯგუფად გამოიყოფა აღმოსავლეთ ევროპის პოსტსოციალისტური ქვეყნები ეკონომიკის ცენტრალიზებული დაგეგმით. მსოფლიოს ყველა დანარჩენ ქვეყნებს მიაკუთვნებენ განვითარებადს სუსტად განვითარებული ეკონომიკით, დაბალი ეკონომიკური პოტენციალით, ჩამორჩენილი ტექნიკით და ტექნოლოგიით, მრეწველობისა და მთლიანად ეკონომიკის არაპროგრესული სტრუქტურით, რომლებიც ცდილობენ დაძლიონ ჩამორჩენილობა და მეტად განავითარონ ეკონომიკა. ამ ჯგუფში შედიან ისეთი სახელმწიფოებიც, რომლებიც არასოდეს ყოფილან კოლონიები: ირანი, ერაყი, ავღანეთი და სხვ.

კოლონიური დამოკიდებულებისგან გათავისუფლებულ ქვეყნებს უწოდებენ „განვითარებადს“ ან „მესამე სამყაროს ქვეყნებს“. ორივე ეს ტერმინი არ არის ზუსტი. სიტყვა „განვი-

თარეზადი“ არსით ნიშნავს, რომ დანარჩენი ქვეყნები არ ვითარდებიან. ტერმინი – „განვითარებადი“ ნაენაცვლა ტერმინს – „სუსტად განვითარებული“, რომელიც, რა თქმა უნდა, შეურაცხყოფელი იყო ამ ქვეყნებისთვის. „მესამე სამყარო“ გამოიწვევდა კაპიტალისტური და სოციალისტური სისტემის არსებობის პერიოდში, მაგრამ სოციალისტური სისტემის დაცემასთან დაკავშირებით ამ სახელწოდებამაც დაკარგა თავისი აზრი. არსებობდა მოსახრება, რომ ამ ქვეყნებისთვის ეწოდებინათ „პერიფერიული“ ან „სამხრეთის“, მაგრამ ვერც ეს ტერმინები გაერცეულა.

განვითარებადი ქვეყნების უმეტესობა იყვნენ ინგლისის, პოლანდიის, ესპანეთის, პორტუგალიის, საფრანგეთის და სხვ. განვითარებული ქვეყნების კოლონიები, ნახევრად კოლონიები, ან დომინიონები.

კოლონიალიზმმა, როგორც სისტემამ, XVI ს ბოლოდან XX ს მეორე ნახევრამდე იარსება. კოლონიურ ქვეყნებში კაპიტალის ექსპორტმა და ადგილობრივი მრეწველობის განვითარებამ წარმოშვა განმათავისუფლებელი მოძრაობანი. თუ 1900 წლიდან, როდესაც მიმდინარეობდა ბრძოლა განაწილებული მსოფლიოს გადანაწილებისათვის, კოლონიებზე მოდიოდა მსოფლიოს ტერიტორიის 55% და მოსახლეობის 35%, მეორე მსოფლიო ომის წინ კოლონიურ სამყაროს ეკავა ტერიტორიის 31% და მოსახლეობის 30%. პირველმა მსოფლიო ომმა მოსპო XIX ს.-ში შექმნილი გერმანიის კოლონიური იმპერია, მეორე მსოფლიო ომმა კი საფუძვლიანად დაასუსტა ინგლისის, საფრანგეთის, პოლანდიის და სხვა ძველი კოლონიური იმპერიები. კოლონიათა გათავისუფლება ყოველთვის არ ხდებოდა მშვიდობიანად. მაგალითად, პოლანდია ცდილობდა ომის გზით შეენარჩუნებინა ინდონეზია. როგორც წესი, სისხლი იღვრებოდა იქ, სადაც ნავთობი იყო. ამის თვალსაჩინო მაგალითია საფრანგეთის ალჟირი, სადაც სხრ კაკშირის სამხედრო-ტექნიკური დახმარებით გაიმარჯვა ეროვნულ-განმათავისუფლებელმა მოძრაობამ. საერთოდ, საფრანგეთის მისწრაფება შეენარჩუნებინა თავისი კოლონიური იმპერია, აღუმატებოდა მის სამხედრო-ეკონომიკურ პოტენციალს. საფრანგეთის კოლონიურმა ომმა მიიღო მსოფლიოს ორ სისტემას

შორის შეიარაღებული დაპირისპირების ხასიათი. საფრანგეთის ყოფილი კოლონიის – ვიეტნამის ჩრდილოეთი ომობდა სოციალისტური საბჭოთა კავშირის იარაღით, სამხრეთი კი კაპიტალისტური აშშ-ის, იაპონიის, ინგლისის იარაღით. ინგლისი თუმცა მშვიდობიანად წავიდა თავისი კოლონიებიდან, მაგრამ მან შეძლო რამდენადმე შეენარჩუნებინა იქ ეკონომიკური პოზიციები. 1960 წლის დეკემბერში გაერომ მიიღო დეკლარაცია ყველა კოლონიისათვის დამოუკიდებლობის მიცემის შესახებ.

კოლონიური სისტემის ადგილზე შეიქმნა უზარმაზარი „მესამე სამყარო“, რომელმაც მოიცვა მრავალი ახალი და ძველი სუვერენული სახელმწიფო აფრიკაში, აზიაში, ლათინურ ამერიკასა და ოკეანეთში. სახელმწიფო დამოუკიდებლობა ჯერ კიდევ არ ნიშნავდა მათ ეკონომიკურ დამოუკიდებლობას. ამ ქვეყნების უმრავლესობა კვლავ ძველებურად ცხოვრობდა, დამატა მხოლოდ ძვირადღირებული იარაღის იმპორტი. ყველგან შეიქმნა შეიარაღებული ძალები, ეს აიხსნებოდა აუცილებლობით დამოუკიდებლად (მეტროპოლიის გარეშე) გადაეწყვიტა გეოპოლიტიკური პრობლემები, რაც ძალიან იყო დახლართული ძველი ტომთაშორის მტრობის შედეგად. საბოლოოდ, „მესამე სამყარო“ გაიყო სოციალისტური და კაპიტალისტური ორიენტაციის ქვეყნებად, იმის მიხედვით, თუ საიდან ღებულობდა იარაღს, ფინანსებს, სად ამზადებდნენ კადრებს. ნამორჩენილ ქვეყნებში საგარეო ვაჭრობაზე დამოკიდებულებამ განაპირობა კომპრადორების შენარჩუნება. ესენი იყვნენ იმპორტული საქონლის გამყიდველები და გადამყიდველები, ადგილობრივი ვაჭრები, რომლებიც წარმოადგენდნენ შუამავლებს განვითარებად ეროვნულ ბაზარსა და ამ ბაზარზე შემოჭრილ უცხოური კაპიტალის მფლობელებს შორის, დაუსრულებელი სახელმწიფო გადატრიალებების შედეგად ხელისუფლების სათავეში ერთმანეთს ცვლიდნენ სხვადასხვა სამხედრო-კომპრადორული ჯგუფები. ყოფილ კოლონიებში დამოუკიდებლობის გამოცხადების შედეგად მოსახლეობის უმეტესობის ცხოვრების დონე არ გაუმჯობესებულა.

70-90-იან წლებში „მესამე სამყაროს“ რიგ სახელმწიფოებში დაიწყო დასაუღმეთის ტიპის სამეურნეო ლიბერალიზა-

ცია. ეკონომიკური რეფორმები საშუალებას იძლეოდა მეურ-
ნეობის მართვა გადასულიყო კერძო კომპანიების ხელში,
წარმოქმნილიყო კონკურენცია. ყოფილმა კოლონიებმა – სინ-
გაპურმა, სამხრეთ კორეამ, მალაიზიამ შეძლეს აქშენებინათ
სრულიად სუვერენული, დამოუკიდებელი ეკონომიკა. საკმა-
ოდ სწრაფად ავითარებდა ეკონომიკას მექსიკა, ვენესუელა,
ნილე, ტაილანდი და სხვ. ქვეყნები.

ქვეყნები, რომლებმაც დაკარგეს კოლონიური სამფლობე-
ლოები, ცდილობდნენ შეენარსუნებინათ თავიანთი ეკონომი-
კური გაავლენა გათავისუფლებულ ქვეყნებში. ისინი მთელი
ძალით ცდილობდნენ არ დაეშვათ ახალგაზრდა სახელმწი-
ფოები წასულიყვნენ განვითარების სოციალისტური გზით.
განვითარებული ქვეყნების ძირითადი მეთოდი იყო კაპიტა-
ლის დანქარებული გატანა (სახელმწიფო და კერძო) ყოფილ
კოლონიებში, პოლიტიკური და ეკონომიკური შეღავათებით
უზრუნველყოფილი, „სამეურნეო დახმარებების“ სხვადასხვა
სახე, განვითარებადი ქვეყნების ტერიტორიაზე სამხედრო ბა-
ზების შექმნა.

კოლონიური სისტემის დაცემის პირველი ეტაპი დაიწყო
XIX ს პირველ ნახევარში, როდესაც ესპანეთის და პორტუ-
გალის წინააღმდეგ დამოუკიდებლობისათვის ომში თავისუფ-
ლება მიიღეს ლათინური ამერიკის ქვეყნებმა: არგენტინამ,
ბრაზილიამ, ვენესუელამ, გვატემალამ, პონდურასმა, კოსტა-
რიკამ, მექსიკამ, ნიკარაგუამ, სალვადორმა, პარაგვაიმ, პერუმ,
ნილემ და სხვ. ესპანეთის და პორტუგალიის მარცხი ღიდად
განაპირობა ინგლისის და აშშ-ის პოზიციამ, რომლებიც გა-
მოდიოდნენ ლათინურ ამერიკაში ევროპის ინტერვენციის წი-
ნააღმდეგ და მათ პირველებმა სცნეს ახალი სახელმწიფოე-
ბის სუვერენიტეტი.

კოლონიური სისტემის დაცემის მეორე ეტაპი დაიწყო მე-
ორე მსოფლიო ომის შემდეგ, როდესაც თავისუფლება მოიპო-
ვა ინდონეზიამ (1945 წ.), ფილიპინებმა (1946 წ.), ინდოეთმა
(1947 წ.), ბირმამ (1948 წ.), სინგაპურმა (1959 წ.) და სხვ. ქვეყ-
ნებმა. კოლონიური სისტემის დაცემას ხელი შეუწყო საში-
ნო პირობების – კოლონიური ქვეყნების ეროვნული თვით-
შეგნების, ანტიკოლონიური მოძრაობის შერწყმამ ხელსაყრელ

საგარეო პირობებთან; მოძველებული კოლონიური ძალისმიერი მეთოდებით უკვე შეუძლებელი იყო აზიის, აფრიკის და ლათინური ამერიკის ქვეყნების დამორჩილება. ინგლისი, საფრანგეთი, პოლანდია და სხვ. ქვეყნები იძულებულნი შეიქმნენ ეცნოთ კოლონიების სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა. 1960 წელს დაიწყო ახალი ეტაპი კოლონიური სისტემის ღიქვიდაციაში, იგი ისტორიაში შევიდა როგორც „აფრიკის დამოუკიდებლობის“ წელი, როდესაც დამოუკიდებელი გახდა ყოფილი აფრიკული კოლონიების უმრავლესობა. 1961–1971 წწ. დამოუკიდებელი სახელმწიფოები გახდნენ: ქუვეითი, ომანი, ბახრეინი, არაბეთის გაერთიანებული ემირატები. 1975 წ. დავცა პორტუგალიის უკანასკნელი კოლონიებიც.

განვითარებადი ქვეყნების უმეტესობისათვის გარდამავალი პერიოდისათვის ნიშანდობლივია ეკონომიკის მრავალწესობიანობა საკუთრების სხვადასხვა ფორმებით, მათ შორის არქაული (ტომობრივი, თემობრივი), საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური სტრუქტურის შედარებითი განუვითარებლობა, განვითარებულ ქვეყნებზე და უცხოურ კაპიტალზე მათი დამოკიდებული მდგომარეობა. აღსანიშნავია ისიც, რომ განვითარებადი ქვეყნები ეკონომიკური განვითარების დონით, ტემპებით და ხასიათით არაერთგვაროვანია. გამოყოფენ: აგრარული ქვეყნების ჯგუფს განვითარების დაბალი დონით, აგრარულ-ინდუსტრიული ქვეყნების ჯგუფს განვითარების საშუალო დონით, ნავთობდამმუშავებელი ქვეყნების ჯგუფს და „ახალი ინდუსტრიული ქვეყნების“ ჯგუფს.

ეკონომიკური განვითარების დონით „მესამე სამყაროს“ ქვეყნებსა და ინდუსტრიულ ქვეყნებს შორის განსხვავება სისტემატურად იხრდება. 90-იან წწ. დასაწყისში განვითარებად ქვეყნებში მცხოვრებლები შეადგენდნენ დედამიწის მოსახლეობის 50%-ს, მაგრამ აქ იწარმოებოდა მსოფლიო სამრეწველო პროდუქციის 14%. თუ 60-იან წწ. ერთბოლივი შიდა პროდუქტი – ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების მთავარი მაჩვენებელი – ერთ სულ მოსახლეზე გაანგარიშებით შემცირდა 13 განვითარებად ქვეყანაში, 70-იან წწ. – 29-ში, ხოლო 80-იან წწ. 59 ქვეყანაში, „მესამე სამყაროს“ საგარეო ვალი მხოლოდ 80-იან წწ. გაიზარდა ორჯერ.

კოლონიური სისტემის დაცვამ არ გამოიწვია ინგლისის, საფრანგეთის და სხვა განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკის ვარდნა, თუმცა მათ განიცადეს არსებითი ეკონომიკური დანაკარგები. ყველაზე მეტად დაზარალდა ინგლისი, რომელიც მჭიდროდ იყო დაკავშირებული კოლონიებთან. მრავალი კოლონიის გათავისუფლების შედეგად მეტროპოლიამ დაკარგა მონოპოლიური პოზიციები ამ ქვეყნების ბაზრებზე. ბრიტანეთის თანამეგობრობაში პრეფერენციის შემცირებით შესწლდა ინგლისის საქონლის კონკურენტუნარიანობა პრეფერენციის ქვეყნების საშინაო ბაზარზე. მონოპოლიები თანდათან კარგავდნენ სრულ კონტროლს განვითარებადი ქვეყნების ნედლეულის ფასებზე. განვითარებადი ქვეყნების მოთხოვნით გაიზარდა ფასები ექსპორტირებულ ნავთობზე, ამან კი გამოიწვია სავალუტო სისტემის კრიზისი, უმთავრესად დოლარის დევალუაცია.

ყოფილმა მეტროპოლიებმა დაკარგეს თავისი მონოპოლიური პოზიციები კაპიტალის ექსპორტშიც, ვინაიდან მათ გამოუწნდათ კონკურენტები: აშშ, გერ და იაპონია. ამასთან ერთად არსებითად შეიცვალა მონოპოლიების მოქმედების პირობები ყოფილ კოლონიებში, რაც უცხოური კაპიტალის მოქმედების არეალის და უფლებების შესწლდვის სახით ელინდებოდა.

გამწკავდა წინააღმდეგობა მონოპოლისტურ დაჯგუფებებს შორის და ცალკეული ქვეყნების შიგნით. კოლონიურ ბიზნესთან დაკავშირებული ფინანსური ჯგუფები, თანდათანობით თმობდნენ პოზიციებს.

კოლონიური იმპერიის დაცემის შედეგად იმ სავალუტო დაჯგუფებებში, რომლებიც ფუნქციონირებდნენ ყოფილი მეტროპოლიის უგიდით, გამოვლინდა ცენტრისტული ტენდენციები. მათი დასუსტება დაკავშირებულია როგორც ცალკეული პერიფერიული ქვეყნის ჩამოცილებასთან (გვინეამ დატოვა ფრანკის ზონა, ბირმამ — სტერლინგის ზონა და ა.შ.), ასევე ამ დაჯგუფებების მოქმედების პრინციპების მოშლასთან, რაც ზიანს აყენებდა ყოფილი მეტროპოლიის ინტერესებს. ეს პროცესი განსაკუთრებით თვალსაჩინო გახდა სტერლინგის ზონაში, სადაც განვითარებადი ქვეყნები თანდათან სწლდავდნენ ინგლისიდან არაპირველხარისხოვანი მნიშვნელობის საქონ-

ლის იმპორტს. პოლიტიკურად უკვე დამოუკიდებელი ქვეყნების ზეწოლით, ინგლისი იძულებული გახდა დაეფარა თავისი სტერლინგის დავალიანების მნიშვნელოვანი ნაწილი.

კოლონიური სისტემის დაცემა სერიოზულად აისახა ყოფილი მეტროპოლიების ეკონომიკაზე და მთლიანად განვითარებულ ქვეყნებზე, უპირველესად, დასავლეთ ევროპის ქვეყნებზე, სადაც ყოფილი კოლონიებიდან ინტენსიური იმიგრაციის გამო, შეიცვალა მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა. მიგრანტები გაუბოძდნენ სიღატაკს, ძალადობას, სურდათ ესარგებლათ დასავლეთის ცხოვრების პირობებით. მათი დიდი ნაკადი (ძირითადად არალეგალურად) ინდოეთიდან, პაკისტანიდან, ბანგლადეშიდან, ალჟირიდან და სხვა ქვეყნებიდან ინგლისს, საფრანგეთს, პოლანდიას, ბელგიას, სკანდინავიის ქვეყნებს უქმნიდნენ სერიოზულ ეკონომიკურ პრობლემებს, უმთავრესად დასაქმების სფეროში.

მომპოვებელი მრეწველობის ნაციონალიზაციის შედეგად გარკვეული სიძნელეები წარმოიშვა ყოფილი კოლონიების სახელმწიფო რესურსების ექსპლოატაციის სფეროშიც (ნავთობის მოპოვება ერაყში, გაზის – ვენესუელაში, სპილენძის – ნილეში, ნავთობსადენზე სირიის გაკლით და სხვ.), ასევე გაიზარდა ფასები ნედლეულზე. გარდა ამისა, გამწვავდა საერთაშორისო კონკურენცია ყოფილ კოლონიებში ამერიკის, გერმანიის და იაპონიის პოზიციების განმტკიცებასთან დაკავშირებით. დასარაღდნენ ყოფილი მეტროპოლიები – ინგლისი, საფრანგეთი, პოლანდია, ბელგია, რომლებიც პრივილეგიებით სარგებლობდნენ კოლონიურ პერიოდში.

ამ პირობებში ყოფილი მეტროპოლიები თანდათანობით დაადგნენ სურსათითა და ნედლეულთი თვითუზრუნველყოფის გზას. დასავლეთ ევროპის ქვეყნებმა დაანქარეს საკუთარი ბუნებრივი რესურსების დამუშავება (მაგალითად, საფრანგეთში აღმოაჩინეს ბუნებრივი გაზი, ურანი, გააფართოეს რკინის მადნის, ბოქსიტების, ნავთობის და სხვ. დამუშავება). გაიზარდა ინვესტიციები ევროპის ყოფილი იმ ახალშენი კოლონიების მომპოვებელ დარგებში, რომლებიც კარგა ხნის ეკონომიკურად განვითარებული დამოუკიდებელი სახელმწიფოები იყვნენ: კანადა, ავსტრალია, სამხრეთ აფრიკის რესპუბლიკა და სხვ.

მოუხედავად ამისა, ყოფილი კოლონიების ხვედრითი წილი საერთაშორისო საქონელბრუნვაში, როგორც მოსალოდნელი იყო, არ გაზრდილა, პირიქით, შემცირდა კიდევ.

2. განვითარებადი ქვეყნების სოციალურ-ეკონომიკური ღიფერენციაცია

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის კლასიფიკაციით განვითარებად ქვეყნებში გამოყოფენ ნავთობის ექსპორტიორ და არაექსპორტიორ ქვეყნებს, მზა ნაწარმის ექსპორტზე სპეციალიზებულ ქვეყნებს და ტერიტორიებს. ერთ სულ მოსახლეზე შემოსავლების დონის მიხედვით განვითარებადი ქვეყნები პირობითად შეიძლება დავყოთ სამ ჯგუფად.

პირველ ჯგუფებს მიეკუთვნება ახალი ინდუსტრიული ქვეყნები და ნავთობის ექსპორტიორი ქვეყნები.

ახალ ინდუსტრიულ ქვეყნებს მიეკუთვნება არგენტინა, ბრაზილია, მექსიკა, სამხრეთ კორეა, ტაივანი, პონკონგი (1997 წ. 1 ივლისიდან), სინგაპური, ტაილანდი და სხვ. აგრეთვე ბაჰრეინი, ქუვეითი, არაბეთის გაერთიანებული ემირატები, ომანი, საუდის არაბეთი.

1960 წ. სექტემბერში, ნავთობის მსხვილი მარაგის მქონე 13 სახელმწიფომ (მათ შორის ალჟირი, ეკუადორი, გაბონი, ენესუელა, ინდონეზია, ირანი, ერაყი, ქუვეითი, საუდის არაბეთი, კატარი, არაბეთის გაერთიანებული ემირატები), შეიქმნა ნავთობის ექსპორტიორი ქვეყნების ორგანიზაცია – ოპეკ-ი.

„ახალი ინდუსტრიული ქვეყნები“ აერთიანებს ორი ტიპის ქვეყნებს, რომლებიც გამოირჩევიან ეკონომიკური ზრდის საკმაოდ სწრაფი ტემპით, მაგრამ ამავე დროს განსხვავდებიან ეკონომიკური თვალსაზრისით: ესენია აღმოსავლეთის და ლათინური ამერიკის „ახალი ინდუსტრიული ქვეყნები“.

აღმოსავლეთის „ახალი ინდუსტრიული ქვეყნებია“: სამხრეთ კორეა, სინგაპური, ტაივანი, ტაილანდი, პონკონგი. ამ ქვეყნების ეკონომიკის საფუძველია მრეწველობა, რომელიც შემოსავლის ძირითად ნაწილს იძლევა, ინტენსიურად ვითარ-

დება ელექტროტექნიკური წარმოება, ხელსაწყოთმშენებლობა და დიდი ქურადლება ექცევა ურთულეს, მეცნიერებატევად წარმოებას. სახელმწიფო ხელს უწყობს მოსახლეობის ზოგადსაგანმანათლებლო და პროფესიული სწავლების დონის ამაღლებას. სამრეწველო პროდუქციის ხარისხი შეესაბამება მსოფლიო სტანდარტებს. სოფლის მეურნეობა ორგანიზებულია, ინდუსტრიულ საფუძველზე. ეკონომიკურ განვითარებაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობს უცხოური ტურიზმი, საერთაშორისო ვაჭრობის განვითარება. თანდათანობით იზრდება მათი, როგორც მსოფლიო მნიშვნელობის საფინანსო ცენტრის როლი. ამ ქვეყნების სამეურნეო განვითარების დამახასიათებელი ნიშნებია საზღვარგარეთის პარტნიორებთან კონტაქტების დამყარება, უცხოური ინვესტიციების აქტიური მიზიდვა, კერძო მეწარმეობის სტიმულირება, სამეურნეო ცხოვრებაში სახელმწიფოს ნაურევლობის პოლიტიკის გატარება.

ლათინური ამერიკის ახალი ინდუსტრიული ქვეყნების ეკონომიკური ზრდის ტემპები უფრო დაბალია ვიდრე აღმოსავლეთის ქვეყნებში. აქ დიდ როლს თამაშობს აგრარული სექტორი, რომელშიც დასაქმებულია შრომისუნარიანი მოსახლეობის 1/3, ექსპორტში დიდი ადგილი უკავია სოფლის მეურნეობის პროდუქტებს. ექსპორტის საგანია აგრეთვე მრეწველობის პროდუქცია. ამ ჯგუფის ქვეყნებისათვის სპეციფიკურია სამეურნეო ცხოვრებაში სახელმწიფოს აქტიური ნარევა (დროის ცალკეულ პერიოდებში). ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირება თანდათან სუსტდება და მცირდება სახელმწიფო სექტორის წილი, პრივატიზაციის პოლიტიკა ამ ქვეყნებში ხელს უწყობს სამეურნეო განვითარების ტემპების დაჩქარებას.

ომისშემდგომ წლებში ფართო მაშტაბები მიიღო 30-იან წწ. დაწყებულმა იმპორტშემცველი ინდუსტრიალიზაციის პროცესმა, ანუ იმპორტს უნდა ჩანაცვლებოდა ადგილზე წარმოებული სამრეწველო საქონელი. ეს იყო ბიძგი უფრო ფართო ინდუსტრიალიზაციისაკენ. პირველ რიგში განვითარდა მსუბუქი მრეწველობის დარგები. ლათინური ამერიკის ახალ ინდუსტრიულ ქვეყნებში ამ პერიოდთანაა დაკავშირებული მეტალურგიული, ნავთობგადამამუშავებელი, ენერგეტიკული, ქიმიური დარგების შექმნა, რეგიონში 1958 წ. სამრეწველო პრო-

დუქციის გამოშვებამ სამჯერ გადააჭარბა ომამდელს, ნავთობის მოპოვება გაიზარდა 4-ჯერ და მიაღწია მსოფლიო წარმოების 1/5-ს. ელექტროენერგიის წარმოება გაიზარდა 62 მლრდ. კვტ. სთ-მდე, ფოლადის გამოდნობა კი 13-ჯერ.

ლათინურ ამერიკაში სამრეწველო განვითარების დონით პირველი ადგილი დაიკავა არგენტინამ, რომლის წილად 1950 წ მოდიოდა რეგიონის სამრეწველო წარმოების 1/4, თუმცა მოსახლეობა შეადგენდა ამავე რეგიონის 10%-ს. 1/6 მოდიოდა ბრაზილიას, რეგიონის 30% მოსახლეობით. ბრაზილიის და მექსიკის განვითარება მიმდინარეობდა უფრო სწრაფი ტემპებით. 50-იანი წწ ბოლოს არგენტინის წილი შემცირდა და პირველ ადგილზე (რეგიონის წარმოების 1/5) გამოვიდა მექსიკა, თუმცა ერთ სულ მოსახლეზე წარმოებით მექსიკა (ბრაზილია უფრო მეტად) ნამორჩელობდა არგენტინას.

შესამჩნევი ნაბიჯები გადაიდგა ახალი ინდუსტრიული ქვეყნების ინდუსტრიულ-აგრარულ ქვეყნად გარდაქმნის გზაზე. მძიმე მრეწველობის საწარმოების შექმნაში მნიშვნელოვანი ფაქტორი გახდა სახელმწიფოს გააქტიურება. სახელმწიფო განსაკუთრებით ასტიმულებდა იმპორტშემცველი ინდუსტრიალიზაციის პოლიტიკას, თუმცა იმპორტზე სრულიად დამოკიდებული ეკონომიკური განვითარება შეუძლებელი იყო. მათი ეკონომიკა დამოკიდებულია სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების და ნედლეულის ექსპორტზე და შესაბამისად მსოფლიო ბაზრის კონიუნქტურაზე. სამომხმარებლო საქონლის იმპორტზე დამოკიდებულება შეიცვალა, თუმცა კვლავ არსებობდა ძვირადღირებული მანქანების და მოწყობილობების იმპორტზე დამოკიდებულება. უცხოურმა კაპიტალმა დაიწყო მიმართულების შეცვლა ადგილობრივი დამუშავებული მრეწველობისკენ. 1946-1960 წწ. ახალმა კაპიტალდამანდებებმა და სესხებმა ლათინურ ამერიკაში 10 მლრდ. დოლარს მიაღწია, ხოლო მოგების გატანამ – 19 მლრდ. დოლარს.

იმპორტშემცველი ინდუსტრიალიზაციის პოლიტიკამ კერამოილო მოსალოდნელი ეფექტი. ადგილობრივი ბურჟუაზია და პოლიტიკოსები ეძებდნენ ეკონომიკის უფრო ეფექტურად ამოქმედების ბერკეტებს. ცნობილი არგენტინელი ეკონომისტის რაულის პრეზისის ხელმძღვანელობით შემუშავდა მთუ-

ლი ეკონომიკური და სოციალური სტრუქტურის დანქარებული მოდერნიზაციის პროგრამა, რომლის საფუძველიც უნდა ეოფილიყო ინდუსტრიულიზაცია და ინტენსიური საგარეო ეკონომიკური კავშირები. მან მიიღო ეკლა-დოქტრინის სახელწოდება (ეკლა – გაეროს ეკონომიკური კომისია ლათინური ამერიკის ქვეყნებისათვის, რომელიც შეიქმნა 1948 წ.).

1961 წ. აშშ-ის პრეზიდენტმა ჯ. კენედიმ „ახალი მიჯნის“ კურსის მიხედვით წამოაყენა პროგრამა „კავშირი პროგრესისათვის“, რომელიც გათვლილი იყო 10 წელზე. იგი მიიღო ლათინური ამერიკის ცხრამეტმა სახელმწიფომ. პროგრამის მიზანი იყო ლათინური ამერიკის ქვეყნების ეკონომიკური და პოლიტიკური განვითარების დანქარება. იგი სთავაზობდა ინდუსტრიულიზაციის ხელშეწყობას, აგრარულ-საინჟინერო საქონლის ექსპორტზე და მანქანა-მოწყობილობების იმპორტზე დამოკიდებულების შემცირებას. ასევე ითვალისწინებდა 20 მლრდ. დოლარის ოდენობის კრედიტებს და სხვა სახის დახმარებას.

ეკონომიკური რეფორმები მექსიკაში უფრო მასშტაბური იყო, ვიდრე რეგიონის სხვა ქვეყნებში. მიუხედავად დემოგრაფიული აფეთქებისა, აგრარული რეფორმის დანქარებით, გლეხებზე კრედიტების გაცემითა და აგროტექნიკური დახმარებით შეძლო გადაეწყვიტა ქვეყნის სურსათით თვითდაკმაყოფილების პრობლემა. 60-იან წწ. ერთობლივი შიდა პროდუქტის საშუალო წლიური ზრდის ტემპმა მიაღწია 7%-ს, ნაცვლად 1960 წ. 5,8%-ისა. მექსიკის წილი ლათინური ამერიკის ერთობლივ შიდა პროდუქტში გაიზარდა 1960 წლის 20,3%-დან 1970 წლის 23,2%-მდე (მეორე ადგილი ბრაზილიის შემდეგ).

უცხოური კრედიტები და სესხები, რომლის 70% მოდიოდა აშშ-ზე, 20 წელიწადში (1950-1970 წწ.) გაიზარდა 0,6 მლრდ.-დან 28 მლრდ. დოლარამდე. მექსიკის საგარეო ვალი 1960-1970 წწ გაიზარდა 2,6 მლრდ.-ით და შეადგინა 3,8 მლრდ დოლარი.

შეიდი წლის მანძილზე (1961-1967 წწ.) ლათინოამერიკულ ქვეყნებს აშშ-მა კრედიტების, სესხების და სხვა ფორმით გამოუყო 7,7 მლრდ. დოლარი. აშშ და საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციების საფინანსო დახმარებები ძირითადად მიდიოდა საწარმოო ინფრასტრუქტურის, აგრარული სექტორის, განათლების, ჯანმრთელობის დაცვის განვითარებაზე.

ამ ქვეყნების ეკონომიკურ ზრდას განაპირობებდა:

1. ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობა;
2. იაფი მუშახელის არსებობა;
3. უცხოეთის, უპირველეს ყოვლისა აშშ-ის, გერმანიის, იაპონიის კაპიტალის მსხვილი დაბანდობანი;
4. საგარეო ეკონომიკური ურთიერთობების განვითარება;
5. ტრანსნაციონალური კორპორაციების აქტიური როლი (მათი მთელი სახსრების დაახლოებით 80% დაბანდებული იყო ახალ ინდუსტრიულ ქვეყნებში).

მესამე სამყაროს სწრაფად განვითარებად ქვეყნებს შორის განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ნავთობის ექსპორტიორ ქვეყნებს.

ნავთობდამუშავებელი ქვეყნების ჯგუფს მიეკუთვნება ბაჰრეინი, ბრუნეი, ქუვეითი, არაბეთის გაერთიანებული ემირატები, ომანი, საუდის არაბეთი და სხვ. ამ რეგიონში არის ნავთობის უმსხვილესი მსოფლიო მარაგი. ამ ქვეყნების ეკონომიკის საფუძველს შეადგენს ნავთობის მოპოვება, გადამუშავება და ნავთობპროდუქტების ექსპორტი. იგი იძლევა სახელმწიფო შემოსავლის 95%-ს, ექსპორტის 99%-ს და შიდა პროდუქტის 90%-ს. სოფლის მეურნეობა აქ არ არის პრიორიტეტული, იგი დაქვემდებარებული და წარმოდგენილია მეცხოველეობის ცალკეული დარგებით და ოაზისური მიწათმოქმედებით. ეს ქვეყნები, ნავთობის საბადოების აქტიური ექსპლუატაციით აღმონდნენ მსოფლიოს უმდიდრეს სახელმწიფოებს შორის ერთ სულ მოსახლეზე მაღალი წლიური შემოსავლების მიხედვით. აქედან გამომდინარეობს მათი სოციალური პოლიტიკა – უფასო ჯანმრთელობის დაცვა, განათლების თანამედროვე სისტემა. მათი ძირითადი საგარეო საკაბრო პარტნიორები არიან განვითარებული კაპიტალისტური ქვეყნები. ეს ქვეყნები აქტიურად არიან ჩართული მსოფლიო მეურნეობაში. ისინი წარმოადგენენ აგრეთვე მსხვილ საერთაშორისო საბანკო ცენტრებს. შემოსავლები, რომელსაც ეს ქვეყნები ღებულობდნენ ნაციონალიზებული ნავთობგადამამუშავებელი კომპანიებიდან, იმდენად დიდი იყო, რომ საშინაო ინვესტიციებით შეუძლებელი იყო მისი მთლიანად ათვისება და მნიშვნელოვანი სახსრები მიედინებოდა დასავლეთის ქვეყნების ეკონომიკაში. რეგიონის

მრავალ ქვეყანაში, ისეთში, როგორიცაა საუდის არაბეთი, ომანის და ღუბაის სასულთნოები, კერძო სექტორს თანდათანობით ენაცვლება სახელმწიფო, როგორც ეკონომიკური ზრდის მამოძრავებელი ძალა. სპარსეთის ეურის არაბული სახელმწიფოების თანამშრომლობის საბჭოს ქვეყნების კერძო პირების საინვესტიციო კაპიტალი საზღვარგარეთ შეფასებულია 162 მლრდ. დოლარად.

არაბეთის გაერთიანებულ ემირატებში აქვთ მნიშვნელოვანი შემოსავლები ნავთობიდან (ერთ სულ მოსახლეზე 10 ათასი დოლარი). ღუბაიში ნავთობიდან შემოსავლები ერთ სულ მოსახლეზე შეადგენს 2500 დოლარს. მათ აქვთ ფართო შესაძლებლობანი სახელმწიფო კაპიტალდაბანდებათა პოლიტიკის განხორციელებისათვის.

1993 წ. 1 იანვრის შეფასებით ნავთობის მარაგი უტოლდებოდა 635 მლრდ. ბარელს. არაბულ ქვეყნებში განლაგებულია ნავთობის მარაგის 62,4% და 25578 მლრდ. კუბ. მ. ბუნებრივი აირი, რაც გაზის მსოფლიო მარაგების მეხუთედს უდრის. პროგნოზით მოსალოდნელია ნავთობისა და ბუნებრივი აირის მოპოვების გაზრდა არაბულ ქვეყნებში, რაც მათი, როგორც მსოფლიოში ენერგომატარებლების ძირითადი მიმწოდებლის როლს აძლიერებს. თუ მსოფლიოში ექსპორტირებული სამი ბარელიდან ერთ ბარელზე მეტი მოდიოდა არაბულ ქვეყნებზე, 2000 წ. შესაბამისად მოდიოდა ორიდან ერთი ბარელი.

ნავთობის ბუმის მიუხედავად, არაბეთის ქვეყნებს საკმაოდ ბევრი პრობლემა აქვთ. ესაა გეაღვა, მთლიანად მოსახლეობის სწრაფი ზრდა, განსაკუთრებით კი ქალაქებში, სასურსათო იმპორტზე მზარდი დამოკიდებულება, მდგომარეობის გაუარესება სოფლის მეურნეობაში, ჩამორჩენა ინფრასტრუქტურაში, მრეწველობაში: მათ შორის ნავთობის მრეწველობაში.

უკანასკნელ ათწლეულში ახალი ინდუსტრიული ქვეყნების ეკონომიკაში გაძლიერდა სტრუქტურული ძვრები, რაც ხელს უწყობს მათ თანდათანობით დაახლოებას მოწინავე ქვეყნების ეკონომიკურ სტრუქტურებთან. ამასთანავე ღრმადება განსხვავებაც ეკონომიკური დონეების თვალსაზრისით მათსა და განვითარებადი ქვეყნების ძირითად მასას შორის.

ახალ ინდუსტრიულ ქვეყნებში ცხოვრობს განვითარებადი ქვეყნების მოსახლეობის 1/8, აქ იქმნება ერთობლივი სამრეწველო და მთლიანი პროდუქციის 2/5-ზე მეტი.

„მესამე სამყაროს“ ქვეყნების ინდუსტრიალიზაცია მოითხოვს მნიშვნელოვანი ფულადი სახსრების მოძიებას, კვალიფიციური კადრების მომზადებას, სამეცნიერო-ტექნიკური რეუალუაციის მიღწევების ათვისებას, მსოფლიო მეურნეობაში ინტეგრაციას. ინდუსტრიალიზაციის გატარების შედეგად განვითარებადი ქვეყანების უმეტესობაში სამრეწველო წარმოების ზრდის ტემპი რამდენადმე უსწრებდა სოფლის მეურნეობის განვითარების ტემპს, ხოლო მთლიანად წარმოებაში სამრეწველო პროდუქციის ხვედრითი წილი 50%-ით აღემატებოდა. მაგ., თუ განვითარებად ქვეყნებში 1950-1980 წწ. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების პროდუქციის საშუალო წლიური ზრდა იყო დაახლოებით 2,2%, ხოლო ეროვნული შიდა პროდუქტის ზრდა – 2,3%, სამრეწველო წარმოების საშუალო ზრდის ტემპმა მიაღწია 6,7%-ს ინდუსტრიალიზაციის პროცესი ამ ქვეყნებში კვლავ აქტიურად გრძელდება.

განვითარებადი ქვეყნების მეორე გჯგუფს მიეკუთვნება 33 ქვეყანა, რომლის წლიურმა შემოსავალმა ერთ სულ მოსახლეზე გადააჭარბა 415 დოლარს (1978 წ.). ესენია აზიისა და სამხრეთ ამერიკის ქვეყნები: ინდოეთი, პაკისტანი, ინდონეზია, ირანი, სირია, ერაყი, ლიბანი, კოლუმბია, პერუ, ნილე და სხვ.

კოლონიური სისტემის დაშლის შემდეგ განვითარებადი ქვეყნების წინაშე დადგა დამოუკიდებელი ეკონომიკის შექმნის პრობლემა. ეკონომიკის საფუძველს წარმოადგენს სოფლის მეურნეობა და მრეწველობა. უპირატესი მნიშვნელობა ენიჭება აგრარულ სექტორს, სადაც დასაქმებულია მთელი შრომისუნარიანი მოსახლეობის 60% და იქმნება ერთობლივი შიდა პროდუქტის დიდი ნაწილი. სასოფლო-სამეურნეო კულტურათა დიდი ნაწილი ორიენტირებულია საგარეო ბაზარზე. მრეწველობა წარმოდგენილია სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის გადამამუშავებელი საწარმოებით და საფუძვრო ყაბრიკებით; ვითარდება მაქანათმშენებლობა, ენერგეტიკა, ხელსაწყოთმშენებლობა; ზოგიერთ ქვეყანაში სწრაფად იქმნება მრეწველობის ახალი, თანამედროვე დარგები, მეურნეობის თა-

ნამედროვე ინფრასტრუქტურა (ირანი, თურქეთი, ჩილე). ექსპორტის სტრუქტურაში ჭარბობს აგრარული სექტორის საქონელი, არსებითია აგრეთვე მსუბუქი, მომპოვებელი და გადამამუშავებელი მრეწველობის დარგების წილი, იმპორტში ჭარბობს ფართო მოხმარების საქონელი, მოწყობილობანი, მანქანები და სხვ. ყველაზე აქტიური საგარეო სავაჭრო კავშირები აქვთ განვითარებულ კაპიტალისტურ ქვეყნებთან.

ინდოეთმა 1947 წ. ინგლისზე გამარჯვებით მოიპოვა დამოუკიდებლობა. ეოფილი ბრიტანეთის კოლონიის ტერიტორიაზე შეიქმნა ორი სახელმწიფო – ინდოეთი და პაკისტანი.

1949 წ. ინდოეთის დამფუძნებელმა კრებამ მიიღო ახალი კონსტიტუცია. მთავრობას სათავეში წაუდგა ჯავაჰარლალ ნერუ, შემდეგ, 1964 წლიდან – შასტრი, ხოლო 1966 წლიდან ჯერ ჯავაჰარლალ ნერუს ქალიშვილი – ინდირა განდი, ხოლო შემდეგ შვილიშვილი რაჯივ განდი. ისინი 39 წელი ხელმძღვანელობდნენ მთავრობას. ქვეყანაში აღებულ იქნა ეკონომიკური კურსი, სადაც არსებობდა კერძო სექტორი და ამასთანავე დიდი როლი ენიჭებოდა სახელმწიფო სექტორს და დაგეგმვას.

ქვეყანაში დაიწყო აგრარული გარდაქმნები. შეიხდულა მემამულური მიწათმფლობელობა. სახელმწიფო მხარს უჭერდა გლეხურ მეურნეობებს, ზღუდავდა მევახშეობას, განავითარეს კორპორაციები, ნერგავდნენ მოწინავე აბრატექნიკას. ინდოეთის ეკონომიკური ზრდის პრობლემად იქცა მოსახლეობის ზრდის მაღალი ტემპი, ნაციონალურ-რელიგიური შუღლი, კასტების პრობლემა. მიუხედავად ამ პრობლემისა, 70-იან წლებში უკვე შეძლეს უარი ეთქვათ ხორბლის იმპორტზე. გაძლიერდა სამრეწველო პოტენციალი.

ინდოეთის წარმატებების სიმბოლოდ იქცა 1980 წ. ინდური სარაკეტო მატარებლით საკუთარი თანამგზავრის გაშვება. ინდოეთმა, ახალი ინდუსტრიული ქვეყნების მსგავსად 80-იან წწ. დაიწყო საბაზრო რეფორმები და იმპორტ-შემცველელი ინდუსტრიიდან გადავიდა მომპოვებელი მრეწველობის საექსპორტო დარგებზე. სახელმწიფოს პოლიტიკა ახალისებდა სახელმწიფო სექტორის საბაზრო დარგებს, კერძო მეწარმეობას, ტრანსნაციონალური კორპორაციების კაპიტალის მოზიდვას წარმოების პროგრესულ დარგებში. მაგრამ ქვეყანამ ვერ მიაღწია

გეგმით გათვალისწინებულ ეკონომიკურ ზრდას. მაგალითად, მეშვიდე სუთწლედში (1985-1990 წწ.) საშუალო წლიურმა ზრდის ტემპმა შეადგინა 3,5% დაგეგმილი 5%-ის ნაცვლად.

პაკისტანი ისევე, როგორც ინდოეთი, წავიდა განვითარების კაპიტალისტური გზით, თუმცა ქვეყანაში მისი სრული ისლამიზაციის გამო არსებობდა დემოკრატიზაციის პრობლემები. მრეწველობაში მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა სახელმწიფო სექტორს, ამასთანავე, მხარს უჭერდნენ კერძო მეწარმეობასა და უცხოეთის ინვესტიციებს. ეკონომიკური პოლიტიკის არაეფექტურობაზე მეტყველებს ის, რომ ქვეყანაში არსებობდა ბიუჯეტის დეფიციტი, ნამორჩნეობდა ეკონომიკის მთავარი დარგი – სოფლის მეურნეობა, სადაც მოსახლეობის 80%-ია დასაქმებული. იზრდებოდა ინფლაცია, ქვეყნის ძირითადი საექსპორტო პროდუქცია კი დამოკიდებული იყო საგარეო ბაზრის კონიუნქტურაზე.

ირანის სუვერენიტეტი აღდგენილ იქნა 1946 წ., ხოლო რევოლუციის გატარება დაიწყო 60-70-იან წლებში, ქვეყნის კაპიტალისტური განვითარებისა და ეკონომიკური მოდერნიზაციის დანქარებისათვის მნიშვნელოვანი იყო 60-იან წწ. გატარებული აგრარული რეფორმა. მისი მიზანი იყო მიწის უკმარისობის ლიკვიდაცია, მსხვილი მიწათმფლობელების შესაღწევა და ფერმერულ-კაპიტალისტური მეურნეობების შექმნა. სახელმწიფოს მიერ ხდებოდა მიწების გამოსყიდვა და გლეხებზე დარიგება განკადვებით გამოსყიდვის პირობით.

შაჰის – მუჰამედ რეზა ყეჰლუვის მიერ გატარებული მოდერნიზაციის პოლიტიკამ მიიღო თეორი რევოლუციის სახელწოდება. მან გაატარა რეფორმები სოფლის მეურნეობაში, მრეწველობაში, განათლების, ჯანმრთელობის დაცვის სისტემაში. ინდუსტრიალიზაციის განხორციელებამ გამოიწვია სამრეწველო წარმოების ზრდა 10-15%-ით წელიწადში. სხვა ყითარება იყო სოფლის მეურნეობაში: მემამულური სასაქონლო მეურნეობის ლიკვიდაციამ გამოიწვია სასოფლო-სამეურნეო წარმოების დაცემა, მასობრივი უმუშევრობა. უკმაყოფილებას გამოთქვამდნენ გაველნიანი მუსულმანი სასულიერო პირები, რომლებიც თავიდანვე ეწინააღმდეგებოდნენ რეფორმებს. 1979 წ. ირანში მრავალწლიანი განდევნის შემ-

დეგ დაბრუნდა შიიტების სუელიური ლიდერი პომეინი, რომლის მეთაურობითაც. ქვეყანაში მოხდა სახელმწიფო გადატრიალება, შაჰი განიდევნა ქვეყნიდან და ირანი გამოცხადდა ისლამურ რესპუბლიკად. იმაში პომეინის სიკვდილის შემდეგ ირანი კვლავ დარჩა ისლამურ რესპუბლიკად.

აფრიკის დემოკრატიზაცია მთლიანად მოხდა ომის შემდგომ წლებში. თავდაპირველად დამოუკიდებლობა მიიღეს ჩრდილოეთ აფრიკის არაბულმა ქვეყნებმა. მათი განვითარება წაყიდა სხვადასხვა გზით. თუ მაროკო და ტუნისი სტაბილურად მხარს უჭერდა პროდასავლურ ორიენტაციას და ქვეყნის მოდერნიზაციის კურსს საბაზრო ეკონომიკის მიმართულებით, ალჟირი და ლიბია ცდილობდნენ აეშენებინათ არაბული სოციალიზმი.

არაბეთის ანტიკოლონიურ მოძრაობაში განსაკუთრებული ადგილი ეკუთვნის სირიას. სირიამ 1941 წ. გამოაცხადა საფრანგეთისგან დამოუკიდებლობა, ხოლო ფაქტიურად გათავისუფლდა 1946 წ. საფრანგეთის არმიის გაყვანის შემდეგ.

არაბულ ქვეყნებს შორის სირიას მეექვსე ადგილი უკავია მოსახლეობის რაოდენობით, ხოლო ტერიტორიის სიდიდით მეათე. სირიის განვითარება, მისი საშინაო და საგარეო პოლიტიკა დაკავშირებულია არაბეთის სოციალისტური აღორძინების პარტიასთან. 1963-1965 წწ. გაატარეს სოციალურ-ეკონომიკური გარდაქმნები: ბანკების და სადაზღვევო საზოგადოებების ნაციონალიზაცია, მიიღეს ახალი კანონი აგრარული რეფორმის შესახებ. სახელმწიფოს კონტროლის ქვეშ მოექცა მსხვილი და საშუალო სამრეწველო საწარმოები. თანდათანობით სახელმწიფო სექტორმა წამყვანი პოზიციები დაიკავა წარმოებაში, საკრედიტო-საფინანსო სფეროში და საგარეო ვაჭრობაში. ნაციონალიზებულ იქნა ქვეყნის ბუნებრივი რესურსები. სირია გახდა პირველი არაბული სახელმწიფო, რომელმაც თავისი კონტროლის ქვეშ აიყვანა ნავთობის საბადოები.

სირიაში 1966 წ. მთავრობის სათავეში მივიდა რევოლუციურ-დემოკრატიული ძალები. ახალი მთავრობის ერთ-ერთი აქტი იყო მოთხოვნა ნავთობის კონსორციუმ „ირაკ პეტროლიუმ კომპანის“ მიმართ სირიის ტერიტორიის გაყვლით ხმელთაშუა ზღვისკენ ნავთობის ტრანსპორტირებაზე გადასახადების გადიდების შესახებ, რომელიც დაკმაყოფილებული იქ-

ნა. ქვეყნის მდგომარეობაზე კვალი დატოვა 1967 წ. ისრაელის ექვსდღიანმა ომმა, სადაც არაბები დამარცხდნენ. ისრაელის მიერ ანექსირებული იქნა ეგვიპტის, სირიის და იორდანის მომიჯნავე ტერიტორიები.

1971 წ. სირიის პრეზიდენტი გახდა პაფუზ ასადი, რომლის სახელთანაცაა დაკავშირებული სოციალურ-ეკონომიკური გარდაქმნების ახალი ეტაპი. ქვეყანაში შეიქმნა მაღალგანვითარებული საფეიქრო, კვების, ნავთობმომპოვებელი მრეწველობა, სამშენებლო ინდუსტრია. მრეწველობის ახალი დარგები: ქიმიური, სამთომომპოვებელი, ცემენტის და სხვ.

სირიაში მრეწველობის დახეარებული განვითარება დაიწყო მეოთხე ხუთწლედში (1976-1980 წწ.), დიდი მნიშვნელობა მიენიჭა ინდუსტრიალიზაციას. ხუთ წელიწადში ქვეყანაში აიგო ასზე მეტი სამრეწველო ობიექტი. 1985 წ მრეწველობის წილი ერთობლივ შიდა პროდუქტში გაიზარდა 30%-მდე. ქვეყნის ექსპორტის 33% შეადგინა სამრეწველო პროდუქციამ.

ქვეყნის ეკონომიკა განმტკიცდა მეხუთე ხუთწლედშიც (1981-1985 წწ.): სწრაფი ტემპებით განვითარდა ეკონომიკის სახელმწიფო სექტორი, რომლის წილად მოდიოდა სამრეწველო წარმოების 80% და ექსპორტ-იმპორტის 90%. დიდ წარმატებებს მიაღწია სახელმწიფო სექტორმა მშენებლობაში. გაიყვანეს რკინიგზები და ააშენეს ასობით ხიდი.

სირიის ეკონომიკის ძირითადი დარგია სოფლის მეურნეობა, რომლის წილიც შიდა პროდუქტში 20%-ს შეადგენს. ქვეყანაში ნამოყალიბდა კოოპერატივები. 1987 წ. სირიაში იყო 4156 კოოპერატივი, მეტწილად მომარაგება-გასაღების ხვეროში. ისინი ხშირად არ ამართლებდნენ და უქმდებოდნენ.

1957 წ. სსრკ და სირიას შორის დაიდო პირველი ეკონომიკური შეთანხმება. საბჭოთა ორგანიზაციები ზემოქმედებდნენ სირიის ეკონომიკის წამყვანი დარგების განვითარებაზე. ელექტროენერგეტიკის დარგში საბჭოთა-სირიის თანამშრომლობის ობიექტი იყო ევფრატის პიდროკუანძი. 1987 წ შედგა სსრკ-სირიის ერთობლივი კონსოხური ფრენა თანამგზავრზე „სოიუს მ-3“.

მომდევნო წლებში ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობა გაუარესდა. სამრეწველო და სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის

მრავალი სახის წარმოება ნაკედა. სიძნელეების ძირითადი მიზეზია ინფლაციური პროცესების განვითარება ნავთობის ექსპორტიორი არაბული სახელმწიფოების გაველენით და რუსეთის დახმარების შემცირება, რომელიც თავად გახდა დახმარების ობიექტი და თავისი გაველენის ქვეშ მყოფ ქვეყნებს ვეღარ დააფინანსებდა ისე, როგორც ეს სსრკ-ის შემთხვევაში ხდებოდა.

ამრიგად, ამ ჯგუფში შემავალ ქვეყნებს აქვთ ეკონომიკური ზრდის საკმარისი შესაძლებლობანი, მხოლოდ მათ რეაქციას ძირითადად ართულებს მწვავე სტრუქტურული დისპროპორციები.

განვითარებადი ქვეყნების მესამე ჯგუფში შედიან ქვეყნები განვითარების დაბალი დონით, რომელთა ერთობლივი შიდა პროდუქტი ერთ სულ მოსახლეზე შეადგენს 350 დოლარს, მოსახლეობის განათლების ზღვარია 20%, მისი წილი დამუშავებულ მრეწველობაში 10%-ზე ნაკლებია. ოთხი ათეული ქვეყნიდან, რომლებიც მიეკუთვნებიან სუსტადგანვითარებულ ქვეყნებს, 25 აფრიკის კონტინენტზე მდებარეობს.

ამ ჯგუფში შედის ცენტრალური და სამხრეთ აფრიკის ქვეყნები (ათეულობით სხვადასხვაგვარი და ჯერ კიდევ ჩამოუყალიბებული სახელმწიფოები, სამხედრო-ტომობრივი წარმონაქმნები). ტროპიკული აფრიკის ქვეყნების დიდმა ნაწილმა (17 ერთად) 1960 წელს მიიღო დამოუკიდებლობა, ეს წელი ცნობილია აფრიკის წლად.

1974 წ. პორტუგალიის წინააღმდეგ ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის შედეგად დამოუკიდებლობა მიიღო ანგოლამ, მოზამბიკმა, გვინეამ. 1989 წ. ნამიბიამ უკანასკნელმა მიიღო დამოუკიდებლობა. ეკონომიკურად აფრიკა ეყვალაზე ჩამორჩენილი რეგიონია მსოფლიოში. ჩამორჩენილობას აღრმავებს მრავალი ფაქტორი: მოსახლეობის სწრაფი ზრდა, პოლიტიკური არასტაბილურობა, ეთნიკური და სახელმწიფოთაშორისი კონფლიქტები, ტომობრივი სტრუქტურების არსებობა.

განვითარებადი ქვეყნების (ანგოლა, გვინეა, ზიმბაბვე, ლიბერია, მოზამბიკი, ნიგერია, რუანდა, ცენტრალური აფრიკის რესპუბლიკა, ჩადი, ეკვატორული გვინეა) ეკონომიკის საფუძველს წარმოადგენს სოფლის მეურნეობა, სადაც დასაქმებულია მთელი მოსახლეობის 90%, სწორედ სოფლის მეურნეო-

ბაში იწარმოება ამ ქვეყნების ერთობლივი შიდა პროდუქტის უდიდესი ნაწილი. სოფლის მეურნეობის წამყვანი დარგია როგორც მიწათმოქმედება, ისე მესაქონლეობა, ხშირად მომთაბარეც. სოფლის მეურნეობის განვითარების ტემპი ისევე, როგორც ეკონომიკის სხვა სექტორებში, არის დაბალი და ხშირად ნულოვანი. წარმოებული სასოფლო-სამეურნეო პროდუქცია არ იყო საკმარისი მოსახლეობის მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად. ეკონომიკური განვითარების უმთავრესი მიმართულებაა მოსახლეობის სურსათით თვითუზრუნველყოფა. მიუხედავად მდიდარი ბუნებრივი რესურსებისა (ფერადი ლითონები, ნავთობი, გაზი, ნახშირი და სხვ.), რაც წარმოადგენს ინდუსტრიულიზაციის საფუძველს, მრეწველობა ან სუსტად იყო განვითარებული, ან საერთოდ არ არსებობდა. ამ ქვეყნების იმპორტის და ექსპორტის სტრუქტურა ასახავს მათი ეკონომიკური განვითარების დაბალ დონეს. ექსპორტი ძირითადად წარმოდგენილია ნედლეულით (ტროპიკული ხილი, ბოსტნეული, სანელებლები, ცოცხალი პირუტყვი), სოფლის მეურნეობის გადამუშავებული პროდუქტებით (კონსერვები, ტყავი), ასევე უმნიშვნელო მოცულობის მომპოვებული და გადამამუშავებული მრეწველობის დარგების პროდუქტებით, ხელოსნური ნაწარმით. იმპორტის საგნებს წარმოადგენს კვების პროდუქტები, ფართო მოხმარების საგნები. ამ ქვეყნების წამყვან საეკონომიკურ პარტნიორებს წარმოადგენენ განვითარებული კაპიტალისტური ქვეყნები. მხოლოდ შრომის ნაყოფიერება აგრარულ ქვეყნებში 20-50-ჯერ დაბალია, ვიდრე საბაზრო ეკონომიკის მქონე განვითარებულ ინდუსტრიულ ქვეყნებში. მოსახლეობის დიდი ნაწილი ცხოვრობს სიღატაკეში, ხალხის მასა გაუნათლებელია, იზრდება უმუშევრობა, დაბალია სიცოცხლის ხანგრძლივობა. მიუხედავად სიკვდილიანობის მაღალი დონისა, განსაკუთრებით ბავშვთა შორის, შობადობის მაღალი დონე იწვევს მოსახლეობის სწრაფ ზრდას. ეს კი დიდად განაპირობებს კვების პროდუქტების ტრადიციულ უკმარისობას ამ ქვეყნებში, რაც წარმოშობს სერიოზულ და ძნელად გადასაწყვეტ ეკონომიკურ და სოციალურ პრობლემებს.

ტროპიკული აფრიკის ქვეყნებში არსებობს ეკონომიკის მრავალწეობიანობა, სადაც ჭარბობს წერილსახაქონლო წყობა. ამ

ქვეყნების მოსახლეობის დიდი ნაწილი ტრადიციულად თავმოყრილი იყო სოფლის მეურნეობაში. დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ, როდესაც ამ ქვეყნების ლიდერები შეეცადნენ დაერღვიათ ტრადიცია და შეექმნათ დამოუკიდებელი ქვეყნებისათვის აუცილებელი სრულფასოვანი ეკონომიკა, მათ დაკარგეს შემოსავლის ერთადერთი სტაბილური წყაროც. დამოუკიდებელი განვითარების პერიოდში მრავალი აფრიკული სახელმწიფოს ეკონომიკური დამოკიდებულება კი არ შემცირდა, არამედ გაძლიერდა. პრაქტიკულად ყველა აფრიკულ ქვეყანაში წარმოდგენილია უცხოური კაპიტალისტური საწარმოები, რომელსაც აფუძნებენ განვითარებული ქვეყნები, ძირითადად კი ყოფილი მეტროპოლიები — ინგლისი და საფრანგეთი ტრანსნაციონალური კორპორაციების შეიღობილი კომპანიების სახით. მაგ., ცენტრალური აფრიკის ყოფილი კოლონიების უმეტესობაში საფრანგეთის კაპიტალის წილად მოდიოდა მთელი უცხოური კაპიტალდაბანდების 58-70%, მხოლოდ 1980-1986 წწ. უცხოურმა მონოპოლიებმა წმინდა მოგების სახით მიიღეს 24,9 მლრდ. დოლარი.

აფრიკის ქვეყნების უმეტესობაში სოფლის მეურნეობა წარმოადგენს ეკონომიკის მეტნაკლებად არასტაბილურ დარგს, რასაც განაპირობებს ქვეყნის ეკონომიკური ჩამორჩენილობა, შრომის ნაყოფიერების დაბალი დონე, ბუნებრივ-კლიმატური პირობების გაუარესება განსაკუთრებით საჰარის მოსახლეობაში.

მსოფლიო კლასიფიკაციის შესაბამისად ღარიბად ითვლება ის ქვეყანა, რომლის მოსახლეობის საშუალო წლიური შემოსავალი 275 დოლარზე ნაკლები იყო. 1990 წ. ღარიბად ჩაითვადა 20 ქვეყანა. აქ სურსათის წარმოების ტემპი ქრონიკულად ჩამორჩეოდა მოსახლეობის ზრდის ტემპს, და რომ არა საერთაშორისო ორგანიზაციების დახმარება, ტროპიკული აფრიკის მნიშვნელოვანი ნაწილი აღმოჩნდებოდა შიმშილის ზონაში.

მსოფლიოს განვითარებადმა ქვეყნებმა დამოუკიდებელი ეკონომიკური განვითარება დაიწყეს უდიდესი საგარეო ვალით (1950 წ. — 2 მლრდ. დოლარი). 70-იან წლებამდე ეს ქვეყნები სახსრებს უპირატესად ოფიციალური წყაროებიდან იზიდავდნენ, მათ შორის დაუბრუნებელ სუბსიდიებს. ამიტომ მათი საგარეო ვალი ნელა იზრდებოდა. 1950-1970 წწ. იგი გაიზარდა 64 მლრდ.

დოლარით, ხოლო 1970-1980 წწ. ვალი გაიზარდა თითქმის 700 მლრდ. დოლარით, ვინაიდან მრავალი განვითარებადი ქვეყანა სახსრსო კაპიტალის მსოფლიო ბაზარზე გავიდა.

ვინაიდან განვითარების ოფიციალური დახმარების განაწილების ძირითად კრიტერიუმად ითვლება მიმღები ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების დონე, ყველაზე დიდ სახსრებს ერთ სულ მოსახლეზე ღებულობენ სამხრეთ საპარის აფრიკული ქვეყნები, რომლებზეც მოდის განვითარებადი ქვეყნების მოსახლეობის 1/10 და განვითარების ოფიციალური დახმარების საერთო თანხის 1/3. ისრაელი ღებულობს შედევათიანი კრედიტების და სუბსიდიების 1/20, თუმცა მისი მოსახლეობა შეადგენს განვითარებადი ქვეყნების მოსახლეობის 0,1%-ს. ეს კი იმას მოწმობს, რომ სახსრების განაწილება დამოკიდებულია არა მარტო ეკონომიკურ, არამედ პოლიტიკურ ფაქტორებზეც.

საერთაშორისო ბანკის გაანგარიშებით განვითარებადი ქვეყნების (107 ქვეყანა) საგარეო დავალიანება 1975-1992 წწ. 250 მლრდ. დოლარიდან 1,4 ტრილიონ დოლარამდე გაიზარდა, მათ შორის აზიის ქვეყნების ვალმა შეადგინა 539,3 მლრდ დოლარი, ლათინური ამერიკის ქვეყნების – 477,8 მლრდ. დოლარი, აფრიკის ქვეყნების – 288,4 მლრდ დოლარი. განვითარებადი ქვეყნების მცირე ნაწილმა შეძლო სავალო კრისის დაძლევა, უმეტესობისათვის კი იგი რჩება უმწვავეს პრობლემად. 90-იან წწ. უმსხვილესი მოვალე იყო ბრაზილია (100 მლრდ. დოლარზე მეტი). რამდენადმე ჩამორჩება მექსიკა. ინდოეთის, ინდონეზიის, არგენტინის საგარეო ვალმა შეადგინა 50-60 მლრდ. დოლარამდე. ნიგერიის, ფილიპინების, ვენესუელის – თითოეულის 30-30 მლრდ. დოლარი.

3. ინტეგრაციული პროცესები განვითარებადი ქვეყნების ცალკეულ რეგიონებში

განვითარებადი ქვეყნების ინტეგრაცია მჭიდროდაა დაკავშირებული მსოფლიო მეურნეობაში მათი ჩაბმის ხარისხზე, მის ადგილზე და ეროვნული განვითარების თავისებურებებზე. განიცდიდნენ რა ტრანსნაციონალური კორპორაციების ძლიერ

ზემოქმედებას, წარმოების განვითარებისა და საკუთარი პროდუქციის ექსპორტისათვის სახსრების უკმარისობას, ნედლეულის, სურსათის, ენერგეტიკული რესურსების და ა.შ. მნიშვნელოვან დანაკარგებს მსოფლიო ბაზარზე ფასების მერყეობის შედეგად, განვითარებადი ქვეყნები საერთაშორისო არენაზე თავისი ინტერესების დასაცავად სულ უფრო ცდილობენ ძალთა გაერთიანებას, ან სახელმწიფოთაშორისი ეკონომიკური შეთანხმებების დადებას. ამგვარი გაერთიანებებისა თუ შეთანხმებების მონაწილე ქვეყნები ახდენენ საქონლის ექსპორტზე და იმპორტზე ფასების ღონის, ასევე საქონლის გადაზიდვის, კრედიტების, სესხების და შეღავათების მიღების, ვალუტის კურსის ცვალებადობის და ა.შ. კოორდინირებას. ასეთი კავშირების მაგალითად შეიძლება დავასახელოთ ნავთობის ექსპორტიორი ქვეყნების ორგანიზაცია, რომელიც აქტიურად გამოდის საერთაშორისო არენაზე, რკინის მაღნის ქვეყნების ორგანიზაცია (ინდოეთის მეთაურობით), სპილენძის ექსპორტიორები (საირი, სამბია, პერუ, ჩილე), ბოქსიტების, ზოგიერთი მინერალური და სახედილელო საქონლის და ა.შ. ექსპორტიორი.

განვითარებადი ქვეყნების გაერთიანებაში აქტიურად მოქმედებს ისეთი ორგანიზაციები, როგორიცაა აფრიკის ერთიანობის ორგანიზაცია, ლათინური ამერიკის ქვეყნების, სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის სახელმწიფოთაშორისი ორგანიზაცია და სხვ. აღმოცენდა რიგი სახელმწიფოთაშორისი ბანკებისა და ურთიერთდახმარების ორგანიზაციები. მხოლოდ აფრიკაში მოქმედებს ინტერანციონალური ხასიათის 20 ეკონომიკური დაჯგუფება. არსებობს ასევე მრავალრიცხოვანი კომისიები, ასევე კომიტეტები, ყავის, არაქისის, ტყის, ბრინჯის, ფოსფატებისა და სხვ. ექსპორტიორთა გაერთიანებები.

უნდა აღინიშნოს, რომ ინტეგრირების პროცესი განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკურ თანამშრომლობაში შედარებით ახალი მოვლენაა. 50-იან წწ. ბოლოს და 60-იან წწ. დასაწყისში იქმნება მრავალგვარი ეკონომიკური გაერთიანებები. გაეროს მონაცემებით, 80-იან წწ. სახელმწიფოთაშორისი ეკონომიკური კავშირები გათავისუფლებულ ქვეყნებში მოიცავდა 44 რეგიონულ სავაჭრო-ეკონომიკურ დაჯგუფებას, ნედლეულის მწარმოებელთა 90 ასოციაციას, ორ სავალუტო

კავშირს, ხუთ საკრედიტო შეთანხმებას. განვითარებადი ქვეყნების საერთო საქონელბრუნვაში ინტეგრირებულ დაჯგუფებათა წილი 1960 წლის 7%-დან 1980-იანი წწ. შუახანების – 15%-მდე გაიზარდა.

განვითარებად ქვეყნებში ინტეგრირება ხორციელდება უპირველესად რეგიონულ საფუძველზე: აზიის, აფრიკის, ლათინური ამერიკის.

სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიაში განვითარების სხვადასხვა დონის ქვეყნებს შორის ყალიბდება შრომის საერთაშორისო დანაწილების ახალი ფორმები. უფრო წარმატებულ ინტეგრაციულ დაჯგუფებას წარმოადგენს ასეან-ი (ბრუნეი, ინდონეზია, მალაიზია, ფილიპინები, ტაილანდი), რომელმაც თავისი არსებობის 20 წლის მანძილზე ერთიანი ბაზრის შექმნაში მნიშვნელოვან პროგრესს მიაღწია. ამ დაჯგუფებაში შემავალი ქვეყნები თანდათანობით ნედლეულის უპირატესი ექსპორტიდან გადადიან სამრეწველო ნაწარმის ექსპორტზე, მათ შორის იაპონიასა და აშშ-ში. მათი სწრაფი განვითარების საფუძველს წარმოადგენს პირდაპირი კერძო კაპიტალდაბანდებანი, მათ შორის უცხოურიც. მიუხედავად მონაწილე ქვეყნების უმეტესობის წარმოების სწრაფი ზრდისა, მათი ურთიერთკავშირი სახელმწიფოთაშორის ინტეგრაციის ხაზით არასაკმარისია, კინაიდან ისინი ვერ ახერხებენ შიდა რეგიონულ ვაჭრობაში ბაჟების შემცირებას ინდონეზიის წინააღმდეგობის გამო, რომელიც თვლის, რომ ეს ნეგატიურად იმოქმედებს მისი მრეწველობის განვითარებაზე. ჯერჯერობით ხელა მიდის წინსვლა რეგიონალური ერთიანობისკენ.

ინტეგრაციული პროცესები აფრიკაში დაიწყო 60-იანი წლებიდან. პირველ ეტაპზე წარმოიშვა ე.წ. „სამდინარო პროფილის“ შეიდი ორგანიზაცია: მდინარე გამბიის აუზის ათვისების ორგანიზაცია (ომეგ), მდინარე სენეგალის ათვისების ორგანიზაცია (ომეს), მდინარე კატერის აუზის ექსპლოატაციისა და განვითარების ორგანიზაცია და სხვ. მაგრამ ისინი ნაკლებად ეფექტური აღმოჩნდნენ საწარმოო კავშირების უქონლობის გამო.

1959 წ. შეიქმნა ეკონომიკური კავშირი – თანხმობის საბჭო; 1964 წ. დაამტკიცეს აფრიკის განვითარების ბანკი; 1964 წ. – ცენტრალური აფრიკის საბაჟო და ეკონომიკური კავში-

რი; 1967 წ. - აღმოსავლეთ აფრიკის თანამშრომლობა; 1972 წ. - დასავლეთ აფრიკის ეკონომიკური თანამშრომლობა; 1977 წ. შეიქმნა აფრიკის განვითარების, ადაპტაციისა და ტექნოლოგიების გადაცემის ცენტრი და ა.შ. ამ კავშირთაგან უმრავლესობა აღმოჩნდა მერქვევი და ნაკლებ ეფექტური. 80-იანი წლების ბოლოს შეიქმნა პროცესების კონცენტრაციისა და მათი გაერთიანებებში მოქცევის სტრუქტურები. აფრიკის სატყეო მრეწველობის ორგანიზაცია, კაკაოს მწარმოებელი ქვეყნების საერთაშორისო კავშირი, დასავლეთ აფრიკაში მებრინჯეობის განვითარების ასოციაცია და სხვ.

პრიორიტეტული მოთხოვნილებების გათვალისწინებით უფრო მეტი ყურადღება ექცევა ხელშეკრულებას აფრიკის ეკონომიკური თანამშრომლობის ეტაპობრივი განვითარების შესახებ (აფეს), იგი შეიქმნა 1994 წ. და გათვლილია 34 წელზე. აფრიკის ეკონომიკური თანამშრომლობის ელემენტებია უკვე არსებული სუბრეგიონული დაჯგუფებები, კერძოდ, დასავლეთ აფრიკულ სახელმწიფოთა ეკონომიკური თანამშრომლობა (ეკოვას), რომელიც 1975 წელს შეიქმნა. 16 ქვეყანამ 1993 წ. შექმნა აღმოსავლეთ და სამხრეთ აფრიკის საერთო ბაზარი (კომესა), 1992 წ. 12 სახელმწიფოს მიერ შეიქმნა სამხრეთ აფრიკის განვითარების თანამშრომლობა (სადკ), 1967 წ. 6 ქვეყნის მიერ შეიქმნა ცენტრალური აფრიკის საბაჟო და ეკონომიკური კავშირი (იუდეიკ). პირველ რიგში დიდი ყურადღება ექცევა ამ ორგანიზაციების საქმიანობის კოორდინაციას.

აფრიკაში ინტეგრაციული პროცესები ფერხდება, ობიექტური და სუბიექტური მიზეზების გამო. აფრიკის ეკონომიკური თანამშრომლობის პრაქტიკული ეფექტი შორეულ მომავალშია მოსალოდნელი. თანამშრომლობის შექმნის თვით პროცესი აფრიკულ ქვეყნებს უბიძგებს ეკონომიკური ურთიერთქმედებისკენ.

განისახლდრება არაბული სამყაროს სამი ზონა:

1. მაღრიბი (ალჟირი, ლიბია, მალტა, მაროკო, ტუნისი);
2. სპარსეთის ყურის რაიონი (არაბეთის გაერთიანებული ემირატები და საუდის არაბეთი);
3. 1989 წ. შექმნილი არაბეთის თანამეგობრობის საბჭო (სას) (ეგვიპტე, ერაყი, იორდანია, იემენი).

არაბეთის რეგიონის ქვეყნებში ამოქმედდა სხვადასხვა რეგიონული ინტეგრაციული შეთანხმებები და ორგანიზაციები (ორმხრივ ან მრავალმხრივ საფუძველზე). ყველა ამ ქვეყნისათვის საერთო, უნივერსალური ორგანიზაციაა არაბეთის ქვეყნების ლიგა. არაბეთის საავალუტო ფონდის (აფუ) წევრია რვა სახელმწიფო, რომელთა საანგარიშსწორებო ერთეულია არაბული დინარი. არაბეთის საავალუტო ფონდი შეიქმნა ნათობმომპოვებელი და სხვა არაბული ქვეყნების სავაჭრო კავშირების გაფართოების მიზნით, ვინაიდან ამ ორგანიზაციაში აფრიკის არაბული სახელმწიფოებიც შედის, იგი ერთგვარად განსაზღვრავს კიდევც კონტინენტის ინტეგრაციულ პროცესებს.

რეგიონში ინტეგრაციული პროგრამის წარმატება რამდენადმე განსაზღვრავს მათ საერთო პოლიტიკურ პრობლემებს, ესენია: პალესტინის საკითხის გადაწყვეტა, თვით რეგიონის ქვეყნებს შორის ტერიტორიული და სხვა სადავო საკითხების დარეგულირება, არაბეთის სამყაროში ლიდერობის პრობლემა და ა.შ.

ყოველივე ეს განვითარებადი ქვეყნების ამ ჯგუფებში ინტეგრაციული პროცესების განვითარებაზე მეტყველებს.

ლათინური ამერიკის ეკონომიკური ინტეგრაცია (19 სამხრეთ ამერიკის რესპუბლიკა და მექსიკა) ვითარდება სხვადასხვა ფორმით. 1960 წ. შეიქმნა თავისუფალი ვაჭრობის ლათინური ამერიკული ასოციაცია (ლასტ), 1983 წ. გადაკეთდა ლათინურ ამერიკული ინტეგრაციის ასოციაციად (ლაი). ასოციაციის წევრები იყოფიან სამ კატეგორიად: უფრო განვითარებული ქვეყნები (არგენტინა, ბრაზილია, მექსიკა), განვითარების საშუალო დონის ქვეყნები (ჩილე, კოლუმბია, პერუ, ურუგვაი, ვენესუელა) და ყველაზე ნაკლებ განვითარებული ქვეყნები (ბოლივია, ეკვადორი, პარაგვაი). ასოციაციის მთავარი ყურადღება მიმართულია მრეწველობის კონკრეტული დარგების კოოპერირებაზე, ექსპორტის და მოლიანად ეკონომიკის განვითარების ერთობლივ პროგრამაზე ამ სონის შიდა ვაჭრობის შემდგომი ლიბერალიზაციის პირობებში. 80-იანი წწ. შუა ხანებში შიდა რეგიონულმა ექსპორტმა შეადგინა ლათინურ-ამერიკული ექსპორტის 16%.

განვითარდა თანამშრომლობა სხვა ორგანიზაციების ფარგლებშიც: ლათინურ-ამერიკული ეკონომიკური სისტემა (ლათეს), ანდების სუბრეგიონული ჯგუფი, ამაზონის პაქტი (1978 წ.), არგენტინა-ბრაზილიის ინტეგრაცია (1986 წ.) და სხვ.

1991 წ. არგენტინის, ბრაზილიის, ურუგვაის და პარაგვაის პრეზიდენტებმა ხელი მოაწერეს შეთანხმებას ამერიკის ქვეყნების საერთო ბაზრის (მერკოსური) შექმნაზე, რომლის შემადგენლობაში შევიდა 4 სახელმწიფო 200 მლნ. მოსახლეობით, 11 მლნ. კვ. კმ. ტერიტორიით (სამხრეთ ამერიკის თითქმის 2/3) და 460 მლრდ. დოლარის ერთობლივი შიდა პროდუქტით (1992 წ.).

ინტეგრაციული პროცესები განვითარდა კარიბის ზღვის აუზშიც, სადაც 1978 წლიდან არსებობდა კარიბის თანამშრომლობა (კარიკომი), რომელშიც გაერთიანებული იყო 14 ინგლისურენოვანი სახელმწიფო. თანამშრომლობის ფარგლებში არსებობდა საერთო ბაზარიც.

1990 წლის 27 ივნისს აშშ-ის პრეზიდენტი ჯ. ბუში გამოვიდა დასაყლეთ ნახევარსფეროში „ახალი ეკონომიკური პარტნიორობის“ იდეით. მის ინიციატივას პოზიტიურად შეხვდა ლათინოამერიკულ მთავრობათა უმეტესობა. 1992 წ. შეიქმნა თავისუფალი ვაჭრობის ჩრდილოამერიკული ზონა (ნაფტა) აშშ, მექსიკის და კანადის მონაწილეობით.

მიუხედავად ინტეგრაციული კავშირების და გაერთიანებების ურთიერთობებში არსებული სიძნელეებისა, მომავალში ისინი ხელს შეუწყობენ არა მარტო ეკონომიკური ჩამორჩენილობის და სამხედრო კონფლიქტების ლიკვიდაციას, არამედ შეამცირებენ კიდევ ამ რეგიონში უცხოური ქვეყნების ზეგავლენას.

ამრიგად, 1960-1990-იან წწ. განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკური ზრდისათვის ზოგადად დამახასიათებელია წარმოების მოცულობის მნიშვნელოვანი ზრდა, ასევე ყოფილ მეტროპოლიასა და განვითარებადი ქვეყნების განვითარების დონეთა შორის სხვაობის შემცირება, რაც განვითარებად ქვეყნებში მოდერნიზაციის დაწყებაზე მეტყველებს.

თემა 28. სსრ კავშირის ეკონომიკური განვითარება მეორე მსოფლიო ომისშემდგომ პერიოდში

1. სსრ კავშირის ეკონომიკა დიდი სამამულო ომის წლებში

1941 წლის 22 ივნისს ფაშისტური გერმანია მოულოდნელად თავს დაესხა საბჭოთა კავშირს. ომის წლებში სსრ კავშირის სამეურნეო-პოლიტიკური პრიორიტეტი იყო ფრონტის უზრუნველყოფა იარაღ-საჭურველით და სურსათით. ქვეყანას, ერთის მხრივ, გააჩნდა მაღალი სამხედრო-სამრეწველო პოტენციალი და უზარმაზარი ბუნებრივი და ადამიანთა რესურსები და, მეორეს მხრივ, იგი მოუშადადებული იყო ომისთვის. მეფის რუსეთისგან განსხვავებით სამხედრო წარმოებისთვის საჭირო მოწყობილობებს თავიდან სსრკ აწარმოებდა, გარდა ამისა, გერმანიისგან განსხვავებით (რომელსაც არ გააჩნდა საკუთარი ნავთობი), სსრკ-ს ჰქონდა ყველა სახის სტრატეგიული ნედლეული.

გერმანიამ შეძლო უზარმაზარი არმიის მობილიზება. 1940-1941 წწ. შეიარაღებული პერსონალის რაოდენობა გაიზარდა 3750 ათასიდან 7330 ათას კაცამდე. სსრკ-ის საზღვრებთან თავმოყრილი იყო მხოლოდ გერმანიის 4,6 მლნ. და მოკავშირეთა მეომრებთან ერთად 5,5 მლნ. კაცი. სსრკ-ის წინააღმდეგ გამოიყენეს 4980 თვითმფრინავი, 4300 ტანკი, 47 ათასი სარტილერიო დანადგარი და ნაღმსატყორცი. გერმანიის არმია აღჭურვილი იყო უახლესი იარაღით. მისმა არმიამ დაპყრობილ ქვეყნებთან ბრძოლაში შეიძინა თანამედროვე ომის გამოცდილება. მასთან დასაპირისპირებლად სსრკ-ს გააჩნდა: 2,9 მლნ. მეომარი, 1540 ახალი ტიპის თვითმფრინავი, 34500 საარტილერიო დანადგარი და ნაღმსატყორცი, 1800 მძიმე და საშუალო ტანკი. მთლიანად გერმანიას ჰქავდა 2-ჯერ მეტი მეომარი, 3-ჯერ მეტი ტანკი, 3-ჯერ მეტი თვითმფრინავი და

25%-ით მეტი არტილერია. ამ უპირატესობამ გერმანიას მისცა საშუალება მოეხდინა ქვეყნის ნაწილობრივი ოკუპაცია. გერმანიის ეკონომიკა სამხედრო ყაიდაზე გადაყვანილი იყო ჯერ კიდევ სსრკ-ზე თავდასხმამდე, სსრკ-ში კი ეს პროცესი ომის პარალელურად მიმდინარეობდა. გარდაქმნა მოითხოვდა დროს, ამიტომ ქვეყნის ეკონომიკის საომარი მზადყოფნა ომის დაწყებიდან 1 წლის შემდეგ მოხერხდა.

მტრის გასანადგურებლად ომი მოითხოვდა მთელი ძალებისა და საშუალებების მობილიზაციას. 1941 წლის 30 ივნისს შექმნილი თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტი (ი. სტალინის ხელმძღვანელობით) ხელისუფლების უმაღლეს ორგანოდ გადაიქცა, რომელსაც დაექვემდებარა ყველა სახელმწიფო, პარტიული და საზოგადოებრივი ორგანიზაცია.

სამხედრო ყაიდაზე გარდაქმნა მიმდინარეობდა ურთულეს პოლიტიკურ ვითარებაში. 1941 წლის შემოდგომაზე გერმანიის არმია უკვე მოსკოვთან იყო. მის ხელში აღმოჩნდა ქვეყნის მნიშვნელოვანი ეკონომიკური რაიონები.

1941 წელს ოკუპირებულ რაიონებში ცხოვრობდა 88 მლნ კაცი, ანუ სსრკ-ის მთელი მოსახლეობის 40%, მუშების და მოსამსახურეების 32%. აქ იმყოფებოდა საწარმოთა ძირითადი ფონდების 33%, ქვეყნის სამრეწველო პროდუქციის 33%, წარმოებული თუჯის – 68%, ალუმინის – 60%, ფოლადის – 58%, ნახშირის მოპოვების – 63%. 1942 წ. ქვეყანაში იწარმოებოდა 8 მლნ. ტ. ფოლადი, ხოლო გერმანიაში – 32 მლნ. ტ., ე.ი. 4-ჯერ მეტი. ოკუპანტების ხელში აღმოჩნდა ტერიტორიები, სადაც თავმოყრილი იყო ქვეყნის მარცვლეულის და ტექნიკური კულტურების ნათესების 47%, მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის – 45%, ღორების – 68%, ცხვრის და თხის – 29%.

ოკუპირებული ტერიტორიიდან გერმანიას გააქონდა სამრეწველო მოწყობილობანი, ნედლეული და სურსათი, ისტორიული და მხატვრული ფასეულობანი. მათ ხელში აღმოჩნდა წარხების 24,6%, რომელიც გაიტანეს გერმანიაში, იყენებდნენ სარემონტო სახელოსნოებს ან ანადგურებდნენ მათ. დიდი ზარალი განიცადა სოფლის მეურნეობამ. გერმანიაში გაიტანეს ან განადგურდა 137 ათასი ტრაქტორი, 49 ათასი კომბაინი, 4 მლნ. გუთანი, მიითვისეს 7 მლნ. ცხენი, 17 მლნ.

მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი, 20 მლნ. ღორი და ა.შ. გლეხებს დააქისრეს ნატურალური და ფულადი გადასახადები, სხვადასხვა ვალდებულებანი (გზების და ხიდების მოვლა და ა.შ.). დაპრობილი რაიონების მოსახლეობას იყენებდნენ, როგორც იაფ სამუშაო ძალას გერმანიის ეკონომიკისთვის. 1941 წლის შემოდგომიდან მოსახლეობას ძალდატანებითი ერეკებოდნენ გერმანიაში. გერმანია ცდილობდა თავის სამსახურში დაუყოვნებლივ ჩაეყენებინა ოკუპირებული რაიონები. ამავდროულად მათი კონცერნების წარმომადგენლები ნქარობდნენ სსრკ-ის ტერიტორიაზე შეექმნათ საკუთარი ფილიალები.

ომების ისტორიას არ ახსოვს საომარი მოქმედებებისას რომელიმე არმიას ასე მიზანმიმართულად და სისასტიკით გაუნადგურებინა ოკუპირებული ტერიტორია, როგორც ამას პიტლერის არმია აკეთებდა.

ყოველ ომს თან სდევს მატერიალური და ადამიანთა დანაკარგები. განსაკუთრებით დიდი დანაკარგები განიცადა იმ რაიონებმა, სადაც მიმდინარეობდა საომარი მოქმედებანი. გააფთრებული ბრძოლების შედეგად ქალაქები და სოფლები რამდენჯერმე გადადიოდა ხელიდან ხელში. ომმა ორჯერ გადაიარა ერთი და იგივე ტერიტორიაზე და გამოიწვია მისი ნგრევა.

აუცილებელი იყო სამრეწველო საწარმოებისა და სამეცნიერო დაწესებულებების ფართო ევაკუაცია ფრონტისპირა რაიონებიდან ზურგში. ევაკუაციის ორგანიზება დაისახა ისე, რომ ახალ ადგილებზე უმოკლეს დროში უზრუნველყოთ სამრეწველო პროდუქციის გამოშვება. 1941 წლის 24 ივნისს შეიქმნა საევაკუაციო საბჭო. მას დაევალა ფრონტისპირა რაიონებიდან საწარმოების, მატერიალური ფასეულობების და მოსახლეობის ევაკუაცია. მაგრამ შეუძლებელი იყო ნახშირის მადაროების, რკინიგზის, ბრძედების, მარტენის ღუმელების, ელექტროსადგურების და ა.შ. ევაკუაცია, ამიტომ მათ ადგილზე ანადგურებდნენ, რათა მტერს არ გამოეყენებინა.

საჭირო გახდა ახალ ადგილებში სამრეწველო საწარმოთა სწრაფი მშენებლობა. საწარმოები კარგავდნენ ძველ ეკონომიკურ კავშირებს, ნედლეულის, სათბობის, ენერგიის წყაროებს. ამიტომ აუცილებელი იყო ახალი სამყურნეო კავშირების დამყარება, ახალ ადგილებში სასარგებლო წიაღისე-

ულის ძიება, დამატებითი ენერგეტიკული სიმძლავრეების შექმნა და რკინიგზების მშენებლობა. მხოლოდ ამის შემდეგ შეიძლებოდა ფრონტის მოთხოვნილების დაკმაყოფილება.

სსრ კავშირის ეკონომიკის გარდაქმნა სამხედრო ყაიდაზე, მოკლე დროში 1942 წლის შუახანებში დამთავრდა. აღმოსავლეთ რაიონებში დიდი რაოდენობით საწარმოთა გადატანამ მძლავრი ბიძგი მისცა მათ ინდუსტრიულ განვითარებას, რომელიც ომის შემდგომ პერიოდშიც გაგრძელდა.

ქარხნებისა და ფაბრიკების ევაკუაცია ძირითადად სსრკ-ის აღმოსავლეთ რაიონებში ხდებოდა, კერძოდ: ყაზახეთში, უზბეკეთში, ტაჯიკეთში, თურქმენეთში და ყირგიზეთში, რომელბმაც უკვე 4 თვეში დაიწყეს პროდუქციის გამოშვება. 1941 წლის ივლისიდან ნოემბრამდე ქვეყნის აღმოსავლეთში დამონტაჟდა 1523 სამრეწველო საწარმო, განსხვავებით პირველი მსოფლიო ომისა, როდესაც საწარმოების მეფლობელები სახელმწიფოსგან ღებულობდნენ სახსრებს საწარმოთა ევაკუაციისათვის და არც ფიქრობდნენ მათ გადატანაზე და ხშირად თანამშრომლობდნენ კიდევ ოკუპანტებთან. ევაკუირებული იქნა არა მარტო სამრეწველო საწარმოები, არამედ კულმეურნეობების და საბჭოთა მეურნეობების ქონებაც. უკარაინიდან აღმოსავლეთის რაიონებში გადაიყვანეს 10 მლნ.-ზე მეტი პირუტყვი, ბელორუსიიდან — 395 ათასი მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი, 248 ათასი ცხვარი და 15 ათასი ღორი. 1942 წლის გაზაფხულზე აღმოსავლეთის რაიონებში გადაიყვანეს 7,4 მლნ. კაცი.

ახალი სამრეწველო ბაზა არსებითად გადაიქცა პროდუქციის მნიშვნელოვანი სახეების ძირითად მომწოდებლად. უკვე 1942 წ. აღმოსავლეთის რაიონების სამრეწველო საწარმოები აწარმოებდნენ ტრაქტორების 100%-ს, კოქსის — 99%, რკინის მადნის — 97%, თუჯის — 97%, ფოლადის — 87%, ნახშირის — 82%, ნაგლის — 90%, ჩარხების — 52%, ელექტროენერგიის 59%. რასაც გადამწვევტი მნიშვნელობა ჰქონდა ფრონტის იარაღით და სურსათით მომარაგებაში და ოკუპანტებისგან გათავისუფლებული რაიონების სამეურნეო აღდგენაში.

1942-1944 წლებში ქვეყნის აღმოსავლეთში აშენდა 2250 მსხვილი სამრეწველო საწარმო, ხოლო გათავისუფლებულ რა-

იონებში აღდგენილ იქნა 6 ათასზე მეტი საწარმო. მოქმედებდა 100 ათასი მეტალურგიული დაზგა, 24 ბრძმედი, 128 მარტენის ღუმელი და 70 ელექტროღუმელი.

1942 წლის მეორე ნახევარში დაიწყო სამრეწველო წარმოების, ძირითადად სამხედრო მრეწველობის ზრდა. უკვე 1942 წელს სსრკ-მა ტანკების, თვითმფრინავების, საარტილერიო იარაღის წარმოებით გაუსწრო გერმანიას. ომის წლებში სამხედრო პროდუქციის მოცულობა გაიზარდა 2,5-ჯერ, მათ შორის ტანკების და თვითმფრინავების – 3-ჯერ. თუ ომის დასაწყისში სსრკ-ს გერმანიასთან შედარებით 2-ჯერ ნაკლები ტანკი და თვითმფრინავი აქონდა, უკვე 1945 წ. დასაწყისში აქონდა ტანკი 2,8-ჯერ, საარტილერიო იარაღები – 3,2-ჯერ, ხოლო თვითმფრინავები – 7,5-ჯერ მეტი, ამასთან ხარისხობრივი უპირატესობაც მოიპოვა საბჭოთა ტექნიკამ. ამრიგად, ჯერ კიდევ ომის მსვლელობაში, 1942 წ. დაიწყო გარდატეხა.

ომისგან სოფლის მეურნეობა უფრო მეტად დაზარალდა, ვიდრე მრეწველობა. ოკუპირებულ რაიონებში: უკრაინაში, დონზე, სადაც საშუალოზე რამდენადმე მაღალი იყო მოსავლეიანობა, იწარმოებოდა პურის ნახევარზე მეტი. ფრონტზე იმყოფებოდა სოფლის ყველა ჯანმრთელი მამაკაცი, მეურნეობას უძღვებოდნენ მხოლოდ ქალები, ბავშვები და მოხუცები. მკვეთრად შესუსტდა ტექნიკური ბაზაც, ომის დასაწყისში ტრაქტორების წარმოება შეწყდა, რაც დარჩა – მობილიზებული იქნა ომის საჭიროებისათვის, შემცირდა ცხენების რაოდენობაც. ასეთ რთულ პირობებში ქვეყნის აღმოსავლეთ რაიონებში ნათესი ფართობები გაიზარდა 8-9%-ით. მაგრამ ეს ვერ აანაზღაურებდა დასავლეთში ნათესი ფართობების 47%-იან დანაკარგს.

ომის წლებში შემცირდა სასოფლო-სამეურნეო წარმოება. მაგალითად, 1944 წელს ქვეყანამ მიიღო ომამდე წარმოებული სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის 54%. 2-3-ჯერ შემცირდა ტექნიკური კულტურების, ბამბის, შაქრის ჭარხლის, მსხეულ-ზირის წარმოება. სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის შემცირებამ ქალაქი აიძულა გადასულიყო სურსათის განაწილების ნორმირებულ, საბარათო სისტემაზე. მსხვილ საწარმოებში იქმნებოდა მუშათა მომარაგების განყოფილებები, რომ-

ლებიც ეძებდნენ მომარაგების დამატებით წყაროებს, ქმნიდნენ დამხმარე მეურნეობებს, მოკავდათ ბოსტნეული, ზრდიდნენ გოჭებს და ა.შ. 1944 წ. ამ განყოფილებების წილად მოდიოდა საბაზრო საქონელბრუნვის 30%.

ომის დაწყებისთანავე უკიდურესად მძიმე ვითარება შეიქმნა ტრანსპორტზე. რკინიგზა გადატვირთული იყო სამხედრო ეშელონებით, ათეულ და ასეულობით საწარმოთა ევაკუაციით. ამასთანავე გაიზარდა გადაზიდვების მანძილი. შემცირდა სამოქალაქო ტვირთების გადაზიდვა. ამან დროებით მოშალა ქვეყნის რაიონებს შორის ეკონომიკური კავშირები. ომის ბოლო წლებში რკინიგზით გადაზიდებოდა 40%-ით მეტი ტვირთი, ვიდრე 1942 წელს. ამავე პერიოდში რკინიგზის გამტარუნარიანობამ შეადგინა ომამდელის 76%.

მოსახლეობაზე სამრეწველო საქონელი ცენტრალიზებულად ნაწილდებოდა, მაგრამ აქ საქონლის სიმცირის გამო მომარაგების ნორმირება შეუძლებელი იყო. მოსახლეობაზე მისაყიდად რჩებოდა გამოშვებული ბამბის ქსოვილების მხოლოდ 9% და ტყავის ფეხსაცმელების – 28%, დანარჩენით მარაგდებოდა ფრონტი. მოსახლეობას სამრეწველო საქონელი მიეყიდებოდა არა რეგულარულად, არამედ ხშირად მას იყენებდნენ მატერიალური წახალისებისათვის.

სურსათი და სამრეწველო საქონელი მაღაზიებში იყიდებოდა მყარ სახელმწიფო ფასებში, მაგრამ თავისუფალ ბაზარზე („საკოლმეურნეო“, თუმცა კოლმეურნეობათა პროდუქცია აქ არ შემოდის) ფასები 13-ჯერ აჭარბებდა, ვინაიდან მოთხოვნა დიდად აღემატებოდა მიწოდებას.

ფასების ზრდის ერთერთი მიზეზი იყო ქალაქის ფულის ემისია. საომარი ხარჯების დასაფარად სახელმწიფომ გასარდა ქალაქის ფულის გამოშვება. მიმოქცევაში მისი რაოდენობა 4-ჯერ აღემატებოდა ომამდელს. ფულის ძირითადი ნაწილი რჩებოდა დაუსაქონლებელი, რაც იწვევდა ფასების ზრდას. საჭირო იყო ამ ფულის ნაწილი დაბრუნებოდა სახელმწიფოს და მიმოქცევაში შემცირებულიყო ქალაქის ფული.

1944 წლიდან გახსნეს „კომერციული“ მაღაზიები, სადაც პროდუქტები და სამრეწველო საქონელი იყიდებოდა დაახლოებით საბაზრო ფასებში. „კომერციული“ ვაჭრობა აკაევბდა

ფასების ზრდას თავისუფალ ბაზარზე და ზრდიდა საქონლის მასას მიმოქცევაში, ამავე დროს სახელმწიფოს უბრუნდებოდა გამოუყენებელი ფულის ნაწილი. მიმოქცევაში ფულის მასის შესამცირებლად და სახელმწიფო შემოსავლების ზრდისათვის გაზარდეს მოსახლეობის გადასახადებიც.

ომის პირველ პერიოდში, 1941 წელს ქვეყნის ეროვნული შემოსავალი 1/3-ით დაეცა. 1943 წლიდან იგი თანდათანობით იზრდებოდა და 1944 წ. იგი გაიზარდა 30%-ით, თუმცა მისმა მოცულობამ ომის ბოლოსაც ვერ მიაღწია ომამდელ დონეს. ამან თავისი გავლენა მოახდინა სახელმწიფო ბიუჯეტის ფორმირებაზე. 1942 წ. სახელმწიფო ბიუჯეტი შემცირდა 50 მლრდ. მანეთით (შესაბამის ფასებში). თავდაცვისა და ეკონომიკის აღდგენაზე მზარდი ხარჯების დასაფარად ქვეყნის შიგნით მოძიებულ იქნა დამატებითი შემოსავლები. საგარეო წყაროები არ არსებობდა.

მოუხედავად ომით გამოწვეული ნგრევისა, სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლების ძირითად წყაროდ კვლავ რჩებოდა სახელმწიფო საწარმოები. სახალხო მეურნეობის დარგებში გატარებული ორგანიზაციულ-ტექნიკური ღონისძიებების შედეგად, რომელიც ითვალისწინებდა: შრომის ნაყოფიერების ზრდას, წარმოების ხარჯებისა და პროდუქციის თვითღირებულების შემცირებას, არსებითად გაუმჯობესდა საწარმოების ეკონომიკური მანევრებლუბი, რასაც 1945 წელს მოჰყვა სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლების ზრდა 60 მლრდ. მანეთით. მაგრამ მხოლოდ სახელმწიფო საწარმოებს არ შეეძლოთ სრულად უზრუნველყოთ ბიუჯეტის ფინანსური რესურსების საჭირო ოდენობით შევსება, მისი ერთერთი წყარო გახდა მოსახლეობის შენატანები (გადასახადები, სახელმწიფო სესხები და ა.შ.). ომის დასაწყისში რამდენიმე ახალი გადასახადის (მარტოხელებზე, სამხედრო და სხვ.) შემოღებით ბიუჯეტში მათი ხვედრითი წილი 1941 წლის 5,2%-დან 1945 წ. 13,2%-მდე გაიზარდა.

სახელმწიფოს დიდ შემოსავლებს აძლევდა სესხები, კერძოდ მოსახლეობას იძულებით ურიგებდნენ სახელმწიფო სესხის ობლიგაციებს. თუ ომამდე მოსახლეობიდან ამოღებული გადასახადები სახელმწიფოს აძლევდა წელიწადში 9 მლრდ. მა-

ნეთს, ხოლო სესხები – 11 მლრდ.-ს, საერთო ჯამში კი – 20 მლრდ.-ს, 1945 წელს გადასახადებმა შეადგინა 40 მლრდ., ხოლო სესხებმა – 30 მლრდ., სულ – 70 მლრდ მანეთი.

შემოსავლებმა უზრუნველყო თავდაცვის ფონდი. გარდა ამისა, ამ ფონდში შედიოდა მოსახლეობის ე.წ. ნებაყოფილობითი შენატანებიც. ზოგიერთმა კოლმეურნეებმა დაიწყეს ისეთი თანხების შეტანა, რაც საკმარისი იყო ტანკების და თვითმფრინავების აშენებისათვის. ყოველივე ამ ღონისძიებათა შედეგად სახელმწიფო შემოსავლები ომამდელის 180 მლრდ-დან 1945 წელს 300 მლრდ. მანეთამდე გაიზარდა.

ომის მსვლელობისას შეიცვალა სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯების სტრუქტურა. დასაწყისში ფინანსური რესურსების 60% მიმართული იყო თავდაცვაზე, ხოლო ომის მეორე ნახევარში, სამხედრო წარმოებისა და არმიის გაძლიერების შემდგომ დაიწყო სამხედრო ხარჯების შემცირება. 1944 წ. მისი ხვედრითი წილი დაეცა 52,3%-მდე, ხოლო 1945 წელს – 42,9%-მდე. თუ 1944 წელს სამხედრო მიზნებისთვის იხარჯებოდა 137,8 მლრდ. მანეთი, 1945 წ. – 128,2 მლრდ. მანეთი.

მეორე მსოფლიო ომის წლებში უცხოეთის მატერიალური დახმარების ერთერთი წყარო იყო დახმარება ანტიბიტულური კოალიციის ქვეყნებიდან. აშშ-ის, დიდი ბრიტანეთის და კანადის შეთანხმებით ომის პერიოდში საბჭოთა კავშირს ლენდ-ლიზით მიეწოდა 9,8 მლრდ. დოლარის იარაღი, სურსათი და მოწყობილობანი. ომის წლებში მთელი იმპორტის წილი სსრ კავშირის სამრეწველო წარმოების 4%-ს შეადგენდა. ამიტომ ეს მიწოდება შეიძლება ითქვას დიდად მნიშვნელოვანი არ ყოფილა.

სახელმწიფო ბიუჯეტიდან და საწარმოთა მოგების ანგარიშიდან გამოყოფილი კაპიტალდაბანდებანი მიმართული იყო ახალ მშენებლობებზე და ძირითადი სამეურნეო ფონდების აღდგენაზე. თუ 1942 წ. 1940 წელთან შედარებით ძირითადი ფონდების მოცულობა შეადგენდა 63%, 1943 წ. შეადგინა 76%, 1944 წ. – 87% და 1945 წ. – 91 %.

დიდი ზარალი განიცადა არასაწარმოო ფონდებმაც (საცხოვრებელი ფონდი, სოციალურ-კულტურული და კომუნალურ-საყოფაცხოვრებო დანიშნულების დაწესებულებები). 1942 წ. მისი მოცულობა შემცირდა 50%-ით ომამდელთან შედარებით.

დიდი რაოდენობით საწარმოების, მეშათა და მათი ოჯახების აღმოსავლეთში გადასროლა მოითხოვდა არასაწარმოო ფონდების გაფართოებას. ამ მიზნით კაპიტალდაბანდებათა გამოყოფის შემდეგ არა მარტო შეწყდა არასაწარმოო ფონდების შემცირება, არამედ თანდათანობით მისი ზრდაც დაიწყო – უკვე 1943 წ. 1942 წელთან შედარებით გაიზარდა 28%-ით, 1944 წელს – 29%. სახსრები ძირითადად მიმართული იყო საბინაო მშენებლობებზე. 1942 წ. აშენდა 5,8 მლნ. კვ. მ., 1943 წ. – 10,5 მლნ., 1944 წ. – 15,7 მლნ., 1945 წ. – 15 მლნ. კვ. მ. საცხოვრებელი ფართობი.

უნდა აღინიშნოს, რომ მიუხედავად ომისა, ბიუჯეტიდან ხარჯები სოციალურ-კულტურულ ღონისძიებებზე არ შემცირებულა, არამედ გაიზარდა კიდევც. 1942 წ. მისი ხვედრითი წილი ბიუჯეტში შეადგენდა 16,6%-ს, 1943 წ. – 17,9%, 1944 წ. – 19,4% და 1945 წ. – 21%-ს. ეს ზრდა განპირობებული იყო გათავისუფლებულ რაიონებში აღდგენითი სამუშაოების ნატარებითაც.

ომის წლებში მწვავედ იგრძნობოდა მეუშახელის ნაკლებობა. ომში წავიდა მამაკაცთა უმრავლესობა. 1943 წ. მეშათა და მოსამსახურეთა რაოდენობა 40%-ით შემცირდა. საბჭოთა არმიის ტექნიკური მომსახურება მოითხოვდა კვალიფიციურ მეუშახელს. ოკუპირებულ ტერიტორიაზე დარჩა ქვეყნის მოსახლეობის 45%. ყოველივე ამან გამოიწვია მთელ ეკონომიკაში მეშა-მოსამსახურეთა რაოდენობის შემცირება 1940 წლის 31,2 მლნ.-დან 1942 წ. 18,4 მლნ.-მდე.

ამ პრობლემის გადასაჭრელად წარმოებაში დაიწყო დამატებითი შრომითი რესურსების ნაბმა, რომლის ძირითადი წყარო იყო ქალები, პენსიონერები და მოზარდები, ასევე სამრეწველო საწარმოებში იმ რესპუბლიკების მცხოვრებთა ნაბმა, სადაც სოფლის მოსახლეობა ჭარბობდა.

მოხდა მთელი შრომისუნარიანი მოსახლეობის მობილიზაცია. მილიონობით ქალმა დაიწყო მეშაობა წარმოების სხვადასხვა სფეროში. ისინი ითვისებდნენ მამაკაცთა პროფესიას და ცვლიდნენ მამაკაცებს მეტალურგიულ, ქიმიურ, სამხედრო საწარმოებში. 1943 წ. აღმოსავლეთის რაიონების მეტალურგიულ ქარხნებში ქალების ხვედრითმა წილმა შეადგინა 40,9%.

მთელს ეკონომიკაში ქაღებების რაოდენობა 1940 წლიდან 1945 წლამდე გაიზარდა 20.6%-ით, ხოლო მათი ხვედრითი წილი 39-დან 56%-მდე. ისინი შეადგენდნენ მემანქანეების 33%, ზეინკლების – 33%, შემდუღებლების 31% და ა.შ. განსაკუთრებით გაიზარდა ქაღების როლი სოფლის მეურნეობაში. აქ ისინი თითქმის მთლიანად ცვლიდნენ ფრონტზე წასულ მამაკაცებს და შეადგენდნენ დასაქმებულთა 80%-ს. ქალი-ტრაქტორისტების და კომბაინერების ხვედრითი წილი 1943 წელს გაიზარდა 54%-მდე, 1940 წელს იგი შეადგენდა 8%-ს.

ომის წლებში ფრონტის ერთ ჯარისკაცზე მუშაობდა 6-7 ადამიანი ზურგში. საშუალო დღე გაიზარდა 11 საათამდე, ხოლო ხალხი ნებაყოფლობით დღე და ღამე მუშაობდა საამქროებში. რეგულარულად ასრულებდნენ 2-3 ნორმას. კვალიფიციური მუშახელის ადგილს იკავებდა მშვიერი და ნაუცმელი ქალები, ბავშვები და მოხუცები.

სსრ კავშირის სამეურნეო მმართველობის ადმინისტრაციულ-მმართველური სისტემა კარგად მიესადაგა საომარ ვითარებას. ომის წლებში პროდუქციის მთავარი მომხმარებელი გახდა სახელმწიფო. წარმოება მუშაობდა სამხედრო დაკვეთების უზრუნველსაყოფად. მართვის ცენტრალიზებულმა სისტემამ შესაძლებელი გახადა მთელი ძალების და რესურსების მობილიზება ძირითადი ამოცანის გადასაწყვეტად. სახელმწიფო ღირებუებები უპირობოდ და უმოკლეს ვადებში სრულდებოდა. საბაზრო ურთიერთობა ვერ შეძლებდა ასეთი მობილურობის და ძალების კონცენტრაციის უზრუნველყოფას. სახელმწიფო დაეაღებები პატრიოტული ენთუზიაზმით უმოკლეს ვადებში სრულდებოდა. ამიტომ ბაზარი რეგულატორად მხოლოდ მშვიდობიან პირობებში შეიძლება გამოვიდეს.

საბჭოთა სახელმწიფოს მთელი ისტორია შედგება „ექსტრემალური“ პერიოდებისგან, როდესაც სახელმწიფოს მთელი თავისი ძალები უნდა მიემართა რაღაც გადამწყვეტისაკენ: ხამოქალაქო ომი და მისი შემდგომი აღდგენა, ინდუსტრიალიზაცია, ახალი ომი და ახალი აღდგენა, გამოჩაქლისი იყო მხოლოდ „ნეკის“ პერიოდის რამდენიმე წელი. ამიტომ ადმინისტრაციულ-მმართველური მეთოდები მიღებული იქნა როგორც ბუნებრივი და ყველაზე სწორი მეთოდი.

საბჭოთა კავშირმა უდიდესი ეკონომიკური ზარალი განიცადა მეორე მსოფლიო ომის პერიოდში. ქვეყანაში მთლიანად ან ნაწილობრივ დაინგრა 1710 ქალაქი და 70 ათასზე მეტი სოფელი, 6 მლნ.-ზე მეტი შენობა, განადგურდა 31850 სამრეწველო საწარმო, სადაც ომამდე 4 მლნ. მუშა მუშაობდა; 65 ათასი კმ რკინიგზის ლიანდაგი, 4100 რკინიგზის სადგური, 91 ათასი კმ გზატკეცილი, ათასობით ხიდი, გემების, საჰაერო აღჭურვილობის და კავშირგაბმულობის უდიდესი ნაწილი, გაიძარცვა 84700 კოლმეურნეობა, 1883 საბჭოთა მეურნეობა, 2890 მტს, ასეულ ათასობით სოციალურ-კულტურული და კომუნალურ-საყოფაცხოვრებო საწარმოები; საბჭოთა კავშირმა დაკარგა ეროვნული სიმდიდრის 30%.

სსრ კავშირის ნგრევის შედეგად მიყენებულმა ზარალმა შეადგინა 679 მლრდ მანეთი (1941 წლის ფასებში), მათ შორის, სახელმწიფო საწარმოების და დაწესებულებების – 287 მლრდ მანეთი, კოლმეურნეობების – 181, სოფლის და ქალაქის მოსახლეობის – 192, სასოგადოებრივი ორგანიზაციების – 19 მლრდ. მანეთი, ამან შეადგინა ოკუპირებული ტერიტორიის ეროვნული სიმდიდრის 2/3.

ამასთანავე, ზარალის თანხაში არ ასახულა ისეთი დანაკარგები, როგორიცაა შემოსავლების შემცირება სახელმწიფო საწარმოების, კოლმეურნეობების და მოქალაქეთა საქმიანობის შეწყვეტის შედეგად, გერმანიის მიერ წამორობეული ქონება, სსრკ-ის სამხედრო ხარჯები, 1941-1945 წწ. ომის პერიოდში სამეურნეო განვითარების ტემპების შენელების შედეგად მიღებული დანაკარგები. მხედველობაში უნდა მივიღოთ ისიც, რომ სსრკ ოკუპირებულ რაიონებში ომის წლებში ვერ აწარმოეს დაგეგმილი 307 მლნ. ტ. ქვანახშირი, 70 მლრდ. კვ. სთ ელექტროენერგია, 38 მლნ. ტ. ფოლადი, 136 მლნ. ტ. ალუმინი, 58 ათასი ტრაქტორი, 90 ათასი ლითონ-მჭრელი დასება, 63 მლნ. ტ. შაქარი, 11 მლრდ. ფუთი მარცვალი, 68 მლნ. კგ. ხორცი და სხვა პროდუქტები. პროდუქციის ეს უდიდესი მასა უნდა შექმნილიყო წარმოება, რომ 1940 წლის დონეზე დარწმუნოდა, ფაქტიურად ეს მანევრებლები იქნებოდა უფრო მეტი, რადგანაც წარმოების ტემპი სავარაუდოდ მოიმატებდა.

განსაკუთრებით მძიმე იყო ადამიანთა დანაკარგები. ბრძოლის ველზე, საკონცენტრაციო ბანაკებში, ფაშისტების კატორღებში დაიღუპა და დროებით ოკუპირებულ ტერიტორიაზე დახვრეტილ და ნაწამები იქნა 27 მლნ. საბჭოთა მოქალაქე.

გერმანელები საჭიროებდნენ რა შრომით რესურსებს, ოკუპირებული რაიონებიდან გერმანიაში სამუშაოდ მიერეკებოდნენ მოსახლეობას. საბჭოთა კავშირიდან წაიყვანეს 4 მლნ კაცი. სამხედრო ტყვეებთან ერთად მათი რაოდენობა უფრო მეტი იყო. ამაზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ 1945 გერმანიიდან რეპარტირებული იქნა 5 მლნ.-ზე მეტი ადამიანი, მათ შორის 3,1 მლნ. მამაკაცი, 1,4 მლნ. ქალი და 600 ათასი ბავშვი.

მეორე მსოფლიო ომში მეომარი ქვეყნების ხარჯებზე მეტყველებენ დასავლეთის ეკონომისტების მონაცემები, რომლითაც ომში ყველაზე მეტი ზარალი განიცადა საბჭოთა კავშირმა.

დასავლეთგერმანელმა ეკონომისტმა ბ. ენდრიუქსმა გამოთვალა: თუ პირველ მსოფლიო ომში დაიხარჯა 260 მლრდ. დოლარი, მეორე მსოფლიო ომში – 3300 მლრდ. დოლარი შეადგინა. საომარი მიზნებისათვის ბიუჯეტის ასიგნებებმა აშშ-ში შეადგინა 275 მლრდ. დოლარი, გერმანიაში – 272, ინგლისში კანადასთან ერთად – 120, საფრანგეთში – 15, იტალიაში – 94, იაპონიაში – 56 და სსრ კავშირში – 357 მლრდ. დოლარი. ბუნებრივია, ამ თანხებით არ ამოიწურებოდა ომში მეომარი ქვეყნების დანაკარგები. გაცილებით დიდი იყო დანაკარგები იმ ტერიტორიებზე, სადაც უშუალოდ მიმდინარეობდა ომი.

ფრანგი ეკონომისტის ა. კლოდის გაანგარიშებით, ევროპის სახელმწიფოებში საომარმა დანაკარგებმა ნგრევის სახით შეადგინა 260 მლრდ. დოლარი (1938 წ. ფასებით). ამ თანხიდან სსრკ-ზე მოდის 128 მლრდ. დოლარი (679 მლრდ. მანეთი), გერმანიაზე – 48, საფრანგეთზე – 21,5, პოლონეთზე – 20, ინგლისზე – 6,8 მლრდ. დოლარი.

ამრიგად, მეორე მსოფლიო ომში მიყენებული ზარალის საერთო თანხამ შეადგინა: სსრკ – 485 მლრდ დოლარი (2569 მლრდ. მანეთი), გერმანიაში – 320, აშშ – 275, ინგლისში კანადასთან ერთად – 126,9, იტალიაში – 94, იაპონიაში – 56, საფრანგეთში 36,5 მლრდ. დოლარი. როგორც მონაცემე-

ბიდან ჩანს, მიუხედავად იმისა, რომ სსრკ-ში სხვა ქვეყნებთან შედარებით ომი გვიან დაიწყო, მისი ზარალი გაცილებით ღიბი იყო.

თუ ომის დასაწყისში სამხედრო ტექნიკით გერმანია ჭარბობდა საბჭოთა კავშირს, 1942 წლიდან საბჭოთა სამხედრო მრეწველობამ შეძლო იარაღის იმ რაოდენობით გამოშვება, რომელმაც უსრუნველყო საბჭოთა არმიის მატერიალულ-ტექნიკურ უპირატესობა და ფრონტზე, საომარი მოქმედებების სსრკ-ს სახარკებლად გარდატეხა.

2. სსრ კავშირის ეკონომიკის ომისშემდგომი აღდგენა

მეორე მსოფლიო ომი ფაშისტური გერმანიის მარცხით დასრულდა. სსრ კავშირი გამარჯვებულ ქვეყნებს შორის იყო, მაგრამ ეს გამარჯვება მოპოვებულ იქნა ადამიანთა და უსარმაზარი მატერიალური დანაკარგების ხარჯზე. საბჭოთა კავშირმა დაკარგა ეროვნული სიმდიდრის 30% და ათეულობით მილიონი ადამიანი. ქვეყანას მოაკლდა მუშახელი, რამაც სერიოზულად გააძნელა ეკონომიკის ომისშემდგომი აღდგენა. ადამიანთა ასეთი დანაკარგები აისახა სსრ კავშირის ომისშემდგომ დემოგრაფიულ სიტუაციაზე, შემცირდა შობადობა.

ომის დამთავრების შემდეგ მოხდა ცვლილებები მართვის სტრუქტურაში. 1945 წ. სექტემბერში გაუქმდა თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტი, 1946 წ. მარტში მისი ფუნქციები გადაეცა სახალხო მეურნეობის საბჭოს, სახალხო კომისარიატები კი გადაკეთდა სამინისტროებად.

ფაშისტური გერმანიის განდევნის პირველივე დღეებიდანვე დაიწყო მუშაობა გათავისუფლებული რაიონების აღსადგენად.

მართალია, სამრეწველო წარმოების მოცულობა უმნიშვნელოდ – სულ 9%-ით შემცირდა, მაგრამ გამოშვებული პროდუქტია ძირითადად სამხედრო დანიშნულების იყო, ხოლო სამშენიანო დარგების მიერ პროდუქციის გამოშვება ომამდულთან შედარებით მკვეთრად იყო შემცირებული. ომის ბოლოს ორჯერ ნაკლები მოხმარების საგნები იწარმოებოდა.

საწარმოები, რომლებიც ომის დროს გადაეყვანილი იყო სამხედრო წარმოებაზე. ჯერ კიდევ ომის დამთავრებამდე უბრუნდებოდა სამშვიდობო პროდუქციის გამოშვებას. ამ პროცესს თან მოჰყვა წარმოების შემცირება: ჯერ შეწყდა საოლქო პროდუქციის გამოშვება, მოხდა მოწყობილობათა ნაწილობრივი შეცვლა, ხოლო ამის შემდეგ იწყებოდა ახალი სამშვიდობო პროდუქციის გამოშვება. ამიტომ 1946 წ. წარმოება ომამდელზე მეტად შემცირდა უკვე არა 9%-ით, არამედ 23%-ით.

სამოქალაქო ომის შემდგომი აღდგენის პროცესისგან განსხვავებით, ახლა საჭირო არ იყო მთელი მრეწველობის აღდგენა. 1946 წ. მრეწველობის ძირითადი ფონდების ღირებულება უტოლდებოდა ომამდელს, ქვეყნის აღმოსავლეთში კი ომის დროს იმედნივე საწარმო აშენდა, რაც დაინგრა დასავლეთში. ამიტომ აღდგენამ მოიცვა სამი პროცესი: ოკუპაციის შედეგად დანგრეული რაიონების აღდგენა, სამხედრო წარმოების გადაყვანა სამშვიდობოზე და ევაკუირებული საწარმოების ნაწილის დაბრუნება ძველ ადგილებზე. თუმცა ახალ ადგილებზე დამონტაჟებული მრავალი საწარმო იქვე რჩებოდა.

ქვეყნის ეკონომიკის აღდგენა ერთიანი ძალებით დაიწყო. ეველა რესპუბლიკა ვალდებული იყო გათავისუფლებულ რაიონებს დახმარებოდა სოფლის მეურნეობის აღდგენაში. მაგალითად, მეცხოველეობის აღსადგენად ეა'სახეთმა გამოყო 550 ათასი სული პირუტყვი, ყირგიზეთმა – 130 ათასზე მეტი, საქართველომ – 30 ათასი სული. მთლიანად კოლმეურნეობებმა მიიღეს 1,7 მლნ. სული პირუტყვი და 516,8 ათასი ფრინველი. 1944 წ. თხევის კომპანიის ჩასატარებლად სახელმწიფო რესურსებიდან გამოიყო 50 ათასი ტონა მარცვალდი, რითაც გათავისუფლებულ რაიონებში დაითესა 16 მლნ. კა. 1945 წ. დასაწყისში აღდგა 84700 კოლმეურნეობა, 1883 საბჭოთა მეურნეობა და 2890 მტს.

ომის დამთავრების შემდეგ სახალხო მეურნეობის განვითარების ომამდელი დონე ვერ იქნა მიღწეული ძირითადი მანქანებლების მიხედვით. მრეწველობის პროდუქციამ 1940 წელთან შედარებით შეადგინა 91%, ნახშირის მოპოვებამ –

90%, ნავთობმა – 62%, თუჯის გამოდნობამ – 59%, ყოლადის – 67%, ქსოვილების წარმოებამ – 41%, ექველა სახის ტრანსპორტის ტვირთბრუნვამ – 76%, საცალო საქონელბრუნვამ – 41%, მუშებისა და მოსამსახურეების საშუალო წლიურმა რაოდენობამ – 87%. ნათესი ფართობი შემცირდა 37 მლნ. ჰა-ით, ხოლო პირუტყვის სულადობა – 7 მლნ. სულთ. 1945 წ. ქვეყნის შემოსავლებმა შეადგინა 1940 წლის 83%. ომმა მძიმე ზეგავლენა მოახდინა შრომით რესურსებზე: მუშათა და მოსამსახურეთა რაოდენობა შემცირდა 53 მლნ. კაცით, სოფლებში კი შრომისუნარიანი მოსახლეობა შემცირდა 1/3-ით.

საბჭოთა კავშირი მოკლებული იყო რა საგარეო ეკონომიკურ დახმარებას, ომისგან დანგრეული მეურნეობის აღდგენა საკუთარი ძალებით უნდა მოეხდინა.

სსრ კავშირის ომისშემდგომი განვითარება მოიცავს მეოთხე (1946-1950 წწ.), მეხუთე (1951-1955 წწ.), მეექვსე (1956-1960 წწ.) ხუთწლეულებს, შვიდწლეუდს (1956-1965 წწ.), მერვე (1966-1970 წწ.), მეცხრე (1971-1975 წწ.), მეთათ (1976-1980 წწ.) და მეთერთმეტე (1981-1985 წწ.) ხუთწლეულებს.

1946 წლის მარტში სსრკ უმაღლესი საბჭოს ხესიამ დაამტკიცა სახალხო მეურნეობის აღდგენის და შემდგომი განვითარების 1946-1950 წწ. მეოთხე ხუთწლიანი გეგმა, რომელიც ოთქალისწინებდა ომისაგან დაზარალებული რაიონების აღდგენას, განვითარების ომამდელი დონის მიღწევას და მის გადაჭარბებას.

ხუთწლეულის ამოცანების შესრულებისათვის კაპიტალდაბანდებებმა 348,7 მლრდ. მანეთი შეადგინა. აქედან მეოთხედი გადაეცა ომისგან დაზარალებულ მეურნეობებს. კაპიტალდაბანდებათა დაფინანსება მოითხოვდა მნიშვნელოვან ფინანსურ რესურსებს.

ფინანსების ომისშემდგომ მდგომარეობაზე დაღებითად იმოქმედა ცველილებებმა საზოგადოებრივი პროდუქტის სტრუქტურაში. გაიზარდა მრეწველობის წილი. 1949 წ. ქვეყნის ეროვნული შემოსავალი გაიზარდა 17%-ით, ხოლო 1950 წ. – 21%-ით. განმტკიცდა საფინანსო სისტემა და სსრკ ბიუჯეტი, რომელიც მეოთხე ხუთწლეუდში 325-დან 422 მლრდ. მანეთამდე გაიზარდა.

ომის წლებში უზარმაზარი სამხედრო ხარჯებისა და სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტის დასაფარად სახელმწიფო იძულებული იყო მიემართა ფულის ემისიისათვის. გარდა ამისა, ოკუპირებულ ტერიტორიაზე ფაშისტებმა გამოუშვეს დიდი რაოდენობით ყალბი ფული. ყოველივე ამის შედეგად მიმოქცევაში მყოფი ფული 3,8-ჯერ აღემატებოდა ომამდელს და კიდევ უფრო მეტად – ეკონომიკის მოთხოვნას. დაეცა მანეთის მსყიდველობითი უნარი.

სამეურნეო ანგარიშის აღდგენის, სასაქონლო-ფულად ურთიერთობათა განმტკიცების, სრულფასოვანი საბჭოთა მანეთის აღდგენის და ფულის როლის ამადლებისათვის აუცილებელი იყო მიმოქცევიდან ზედმეტი ფულის მისის ამოღება. 1947 წ. გატარდა ფულის რეფორმა. ფულის რეფორმასთან ერთად ქვეყანაში გაუქმდა საბარათო სისტემაც.

1947 წ. დეკემბერში სსრკ ცკ-მა და მინისტრთა საბჭომ მიიღო გადაწყვეტილება „ფულის რეფორმის გატარებისა და სურსათზე და სამრეწველო საქონელზე საბარათო სისტემის გაუქმების შესახებ“, რომლითაც გაუქმდა პროდუქტების ნორმირებული განაწილება, დაიწყო გაყიდვა ღია ვაჭრობის წესით (ბარათების გარეშე). ამავდროულად, გაუქმდა კომერციული ფასები და შემოიღეს ერთიანი, დაბალი სახელმწიფო საბითუმო ფასები. ყოველივე ამან ბიძგი მისცა საეკონომიკური გაფართოებას და საქონელბრუნვის ზრდას. ხალხის ნაწილს მიეცა შესაძლებლობა შეეძინათ ისეთი საქონელი, რომელიც ომამდე ან არ იყიდებოდა, ან იყიდებოდა შესუღუდული რაოდენობით (მაცივრები, მტკეპრსასრუტები, სარეცხი მანქანები, ტელევიზორები და ა.შ.).

ფულის რეფორმა გატარდა შემდეგნაირად: ძველი 10 მანეთი შეიცვალა 1 ახალი მანეთით. შეღავათიანი პირობებით მოხდა შემნახველ საღაროებში მყოფი ფულის გადაფასება. 3000 მანეთამდე შენატანები დარჩა უცვლელად, ე.ი. 1 მანეთი იცვლებოდა 1 მანეთზე. უფრო მსხვილი შენატანები გადაფასდა შემდეგნაირად: პირველი 3000 მანეთი დარჩა უცვლელად, 3000-დან 10000 მანეთამდე შემცირდა 1/3-ით და 10000 მანეთის ზევით შენატანები შემცირდა 2-ჯერ. 1947 წლამდე გამოშვებული ობლიგაციები გაიცვალა 1948 წლის ახალ 2%-იან ობლიგაციაზე ანგარიშით 3:1.

ფულის რეფორმამ ხელი შეუწყო ფულის მიმოქცევაში ომის შედეგების ლიკვიდაციას, გაიზარდა მანეთის მსყიდველობითი უნარი. შესაძლებელი შეიქმნა მანეთის კურსის ოქროთი უზრუნველყოფა, რაც განხორციელდა 1950 წლის თებერვალში, დადგინდა ფულის შემცველობა 0,222168 გრ. ოქროთი, მისი კურსი უცხოურ ვალუტასთან შედარებით გაიზარდა 32,5%-ით.

ეკონომიკაში არსებობდა შრომითი რესურსების, მასალების, მოწყობილობების და ნედლეულის დეფიციტი. ამასთანავე, დისპროპორციები მრეწველობის ცალკეულ დარგებს შორის, რაც გამოწვეული იყო ომის წლებში ეკონომიკის სამხედრო ყაიდაზე გარდაქმნით. აუცილებელი იყო მოშლილი საწარმოო კავშირების აღდგენა, არა მარტო ცალკეულ საწარმოებს შორის, არამედ ქვეყნის სამრეწველო ცენტრებთან; დარგებს შორის მატერიალური, საფინანსო და შრომითი რესურსების განაწილება; სამრეწველო წარმოებაში სამოქალაქო პროდუქციის ხვედრითი წილის მნიშვნელოვანი გაზრდა.

ომის შემდგომ პერიოდში აღდგენითი სამუშაოების პარალელურად მიმდინარეობდა ახალი სამრეწველო საწარმოების მშენებლობა. გათავისუფლებულ ტერიტორიაზე დაიწყო 263 ახალი საწარმოს მშენებლობა, მათ შორის იყო მინსკის საავტომობილო ქარხანა, „ასოვსტალი“ და სხვ. აღდგენა ხდებოდა სწრაფი ტემპებით, მაგალითად: 1940 წელთან შედარებით ნახშირი 57%-ით მეტი იქნა მოპოვებული; ამოიღეს 22%-ით მეტი ნავთობი, შავი ლითონების წარმოება გაიზარდა 45%-ით, მანქანათმშენებელი ქარხნების პროდუქცია – 2-ჯერ.

ომმა დიდი ზიანი მიაყენა სოფლის მეურნეობას. ოკუპაციის დროს დაინერგა და გაიძარცვა კოლმეურნეობების და საბჭოთა მეურნეობების 40%. შრომისუნარიანი მოსახლეობა შემცირდა 35,4 მლნ.-დან 23,9 მლნ. კაცამდე. ტრაქტორების რაოდენობა შეადგენდა ომამდელის 59%, ხოლო ცხენების რაოდენობა – 14,5-დან 6,5 მლნ. სულამდე შემცირდა. ამან გამოიწვია ნათესი ფართობების 36 მლნ. ჰა-თი შემცირება და მარცვლეულის მოსავლის დაცემა 762 მლნ.-დან 333 მლნ. ცენტნერამდე. მთლიანად სოფლის მეურნეობის ერთობლივი პროდუქტი შემცირდა 40%-ით. ომის შემდეგ სასოფლო-სამეურნეო წარმოების დონე ომამდელთან შედარებით უფრო დაბა-

ლი აღმოჩნდა, ვიდრე პირველი მსოფლიო ომისა და სამოქალაქო ომის შემდეგ.

ომის შემდგომი ხუთწლეულის პირველ წელს ომისაგან მიყენებულ ზარალს დაემატა სტიქიური უბედურება. 1946 წელს უკრაინა, მოლდავეთი, ცენტრალური შავმიწანიადგიანი ზონის ოლქები მოიცვა გვალვამ. ეს იყო ყველაზე მკაცრი გვალვა, რომელიც კი მანამდე ყოფილა 50 წლის განმავლობაში. ამ წელს კოლმეურნეობებმა 2,6-ჯერ ნაკლები მარცვლეული მოიყვანეს ომამდელთან შედარებით. გვალვა მიიმედ აისახა მეცხოველეობაზეც. მარტო მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის რიცხვი შემცირდა 1,5 მლნ. სულთ.

ყოველწლიურად იზრდებოდა ასიგნებანი სახელმწიფო ბიუჯეტიდან სოფლის მეურნეობის და სატყეო მეურნეობის განვითარებისათვის. იზრდებოდა ამ სახსრების არა მარტო აბსოლუტური ოდენობა, არამედ იზრდებოდა მისი ხვედრითი წილიც სახალხო მეურნეობის ხარჯებში. თუ 1946 წ. მან შეადგინა 12,9 მლრდ. მანეთი, ანუ სახალხო მეურნეობის ხარჯების 11,9%, 1950 წ. მისი მოცულობა გაიზარდა 34 მლრდ. მანეთამდე, ხოლო ხვედრითი წილი 21,6%-მდე. სულ მეოთხე ხუთწლეულში ბიუჯეტიდან სოფლის მეურნეობაში და სატყეო მეურნეობაში მიმართული იყო 115,5 მლრდ. მანეთი.

გარდა სახელმწიფოს მიერ სოფლის მეურნეობის ცენტრალიზებული დახმარებისა, არანაკლებ მნიშვნელოვანი იყო სამრეწველო საწარმოებისა და ქალაქის მცხოვრებთა დახმარება. მათ ააშენეს და გაარემონტეს ათეულ ათასობით საცხოვრებელი სახლი, მანქანა-ტრაქტორთა სადგური, საწარმოო შენობა, საბავშვო ბაღი, კლუბი, ბიბლიოთეკა და ა.შ. ყველაფერმა ამან განამტკიცა სოფლის მეურნეობის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა.

გვალვასთან საბრძოლველად სტეპიან რაიონებში დაიწყო ტყის გაშენება. მინდორსაცავი ტყის ზოლები იცავდა მინდორს გაშრობისგან, აუმჯობესებდა ნიადაგში წყლის რეჟიმს და ატენიანებდა ქაერს, ამგვარად ნათესებისთვის იქმნებოდა ხელსაყრელი მიკროკლიმატი, რაც ხელს უშლიდა ნიადაგის ზედა ნაყოფიერი ფენის გამოშრობას და ეროზიას. შემუშავდა მინდორსაცავი ნარგავების, არხების და წყალსაცავების მშე-

ნებლობის გეგმა, რომელიც 1950-1965 წწ. ითვალისწინებდა 16 ოლქში, ძირითადად კი რსფსრ-სა და უკრაინაში 5320 კმ სიგრძის ტყის ზოლის გაშენებას, გარდა ამისა, საბჭოთა მეურნეობების და კოლმეურნეობების მინდვრებში 5 მლნ. 709 ათას ჰექტარზე დამცავი ტყის ზოლების გაშენებას.

ომისშემდგომ პირველ ხუთწლედში დაწყებულმა მიწის გარდაქმნის სამუშაოებმა და სასოფლო-სამეურნეო წარმოების პირობების გაუმჯობესებამ დადებითი შედეგები გამოიღო. 1951 წლამდე – მინდორსაცავი ტყის ზოლები 1852 ათას ჰექტარზე გაშენდა, რომლის სიგრძე 6 ათას კმ-ზე მეტი იყო.

აღსანიშნავია, რომ იმ პერიოდში გაშენებული ტყის მასივები ათეული წლის მერეც იცავს 25 მლნ. ჰა სასოფლო-სამეურნეო მიწას.

ამრიგად, ომისშემდგომ პირველ ხუთწლედში მრეწველობის და სასოფლო-სამეურნეო წარმოების აღდგენის შედეგად პროდუქციის მოცულობა 1940 წელთან შედარებით 73%-ით, კაპიტალდაბანდანი – 3-ჯერ, შრომის ნაყოფიერება – 37%-ით, ხოლო წარმოებული ეროვნული შემოსავალი – 64%-ით გაიზარდა.

მეოთხე ხუთწლედში დაიწყო ქვეყნის სატრანსპორტო სისტემების აღდგენა და გაფართოება. ძირითადი ყურადღება მიექცა რკინიგზის ტრანსპორტს. აღდგა ომის დროს დანგრეული გზები, ხიდები. აღიჭურვა ურალი-ციმბირის, შუა აზიის, ჩრდილოეთის და სხვა მიმართულებების ახალი მაგისტრალები. ელექტრიფიცირებულ იქნა მრავალი სარკინიგზო ხაზი ურალში, ამიერკავკასიაში და კრივოი როგში. დაინერგა ავტომატიკა, ტელემექანიკა, რადიოკავშირი. გაიზარდა მოძრაობის სიჩქარე. რკინიგზის მთლიანმა ტვირთბრუნვამ 1950 წ. 45%-ით გადააჭარბა ომამდელს.

აღდგა დანგრეული საზღვაო და სამდინარო პორტები. ფლოტი შეივსო ახალი გემებით. 1950 წ. წყლის ტრანსპორტის ტვირთბრუნვამ ომამდელ დონეს 1,4-ჯერ გადააჭარბა. დაიწვეს მძლავრი სატვირთო ავტომანქანების და მრავალადგილიანი საქალაქთაშორისო ავტობუსების გამოყენება. მწყობ-რში ჩადგა ავტომაგისტრალი მოსკოვი-სიმფეროპოლი.

სწრაფი ტემპებით განვითარდა საჰაერო ტრანსპორტი. რეგულარული საჰაერო ხაზების სიგრძე გაიზარდა 2-ჯერ.

ომის შემდგომ წლებში მნიშვნელოვნად გაფართოვდა საგარეო ეკონომიკური კავშირები. სსრ კავშირმა დაამყარა კავშირები სახალხო დემოკრატიის ქვეყნებთან, რომლებიც ომის შემდგომ თავისი პოლიტიკურ-ეკონომიკური გავლენის ქვეშ მოაქცია და რომლებიც იძულებული გახადა დადგომოდნენ განვითარების სოციალისტურ გზას. ამ ურთიერთობების ძირითადი ფორმა იყო საგარეო ვაჭრობა. პირველი ასეთი ხელშეკრულება დაიდო პოლონეთთან 1944 წლის ოქტომბერში. 1945 წ. ხელი მოეწერა მეორე ხელშეკრულებას პოლონეთთან, ასევე რუმინეთთან და უნგრეთთან, 1946 წ. აპრილში – ნეხოსლოვაკიასთან, შემდეგ – ბულგარეთთან.

სოციალისტური ქვეყნები საიმპორტო მოთხოვნილების მნიშვნელოვან ნაწილს იკმაყოფილებდნენ სსრკ-თან საგარეო ეკონომიკური კავშირით. 1946-1950 წწ. ამ ქვეყნებთან საქონელბრუნვა გაიზარდა 3-ჯერ. მათმა წილმა სსრკ-ის საქონელბრუნვის საერთო მოცულობაში 80%-ს გადააჭარბა ხუთწლედის ბოლოს. რაც შეეხება ვაჭრობას კაპიტალისტურ ქვეყნებთან ომის შემდგომ პირველ წლებში რამდენადმე გაიზარდა, შემდეგ კი მკვეთრად შემცირდა, რაც დაკავშირებული იყო აშშ-ს და მისი პარტნიორების სსრკ-თან ურთიერთობის გაუარესებასთან.

სოციალისტურ ქვეყნებთან საგარეო სავაჭრო კავშირებთან ერთად დამყარდა ეკონომიკური თანამშრომლობის სხვა ფორმები. მაგალითად, 1947 წ. სსრკ-მა პოლონეთს მისცა ოქროს სესხი, 1948 წ. კი – 450 მლნ. დოლარის კრედიტი, 1950 წ. – ნინეთის სახალხო რესპუბლიკას 300 მლნ. დოლარის ოდენობით კრედიტი და ა.შ. 1947 წლიდან სსრკ-სა და სახალხო დემოკრატიის ქვეყნებს შორის დაიდო ხელშეკრულებები სამეცნიერო-ტექნიკური თანამშრომლობის შესახებ, ხდებოდა მეცნიერების და ტექნიკის უახლესი მიღწევების გაცვლა, ხორციელდებოდა თანამშრომლობა კადრების მომზადებაში.

სოციალისტურ ქვეყნებს შორის ეკონომიკური კავშირების განმტკიცებაში დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა 1949 წ. იანვარში ეკონომიკური ურთიერთდახმარების საბჭოს (ეუს) შექმნას, რომელმაც საფუძველი ჩაუყარა სოციალისტურ ქვეყნებს შორის მრავალმხრივ ეფექტურ ეკონომიკურ და სამეცნიერო-ტექნიკურ თანამშრომლობას.

3. სსრ კავშირის ეკონომიკური განვითარება 50-80-იან წლებში

სსრ კავშირის სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაში შეიძლება გამოიყოს სამი პერიოდი: აღმაშენებლის (1950-1970 წწ.), უმრავლესობის (1971-1985 წწ.), კრიზისის და სოციალურ-ეკონომიკური წყობის შეცვლის (1985-1990-იანი წწ.).

აღმაშენებლის წლებში (1950-1970 წწ.) ქვეყნის ეკონომიკა ვითარდებოდა. პირველ ათ წელიწადში მრეწველობის საერთო პროდუქციის ზრდის ტემპმა შეადგინა 11,7%, სოფლის მეურნეობის – 5%, ძირითადი საწარმოო ფონდების – 9,9%, წარმოებული ეროვნული შემოსავლის – 10,2%, ხოლო საქონელბრუნვის – 11,4%. ოფიციალური მონაცემებით სამრეწველო წარმოების ომამდელი დონე მიღწეული იქნა 1948 წ., ხოლო 1950 წ. მრეწველობა 70%-ით მეტ პროდუქციას აწარმოებდა 1940 წელთან შედარებით, თუმცა ზოგიერთი მიუკერძოებელი მექანიკური გამოთვლით ეროვნული შემოსავლის ომამდელი დონე მიღწეულ იქნა მხოლოდ 1950 წელს. ზოგადად, სსრკ-ის პერიოდის ოფიციალური ეკონომიკური მონაცემები დასუსტებას მოითხოვს.

აღმაშენებლას ხელი შეუწყო მრეწველობის ძირითადი ფონდების განახლებამ და მოდერნიზაციამ, სოფლის მეურნეობის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის განმტკიცებამ, სახალხო მოხმარების საქონლის წარმოების გაფართოებამ, ყამირი მიწების ათვისებამ, მმართველობის სისტემის სრულყოფამ, ქვეყანაში შიდა პოლიტიკური გარემოს შეცვლამ. ასევე ასეულ ათასობით პარტიმარი სრულიად უფასოდ შრომობდა სხვადასხვა მაღაროებში და მძიმე სამუშაოზე.

1953 წ. ი. სტალინის გარდაცვალების შემდეგ იყო ტოტალიტარული სისტემის შერბილების მცდელობა, საშინაო პოლიტიკის ახალ კურსზე გადასვლა გამოიხატა ეკონომიკის სოციალური ორიენტაციის ცვლილებაში, კერძოდ, „ბ“ ჯგუფის დარგებში და სოფლის მეურნეობაში კაპიტალდაბანდებათა გაზრდით, საწარმოების და კოლმეურნეობების ხელმძღვანელებისათვის უფლებების გაზრდით. განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა სოფლის მეურნეობის განვითარებას.

ვოლგაზე, დონზე და სხვა მდინარეებზე დაიწყო გორკის, კახოვეის, კუიბიშევის, სარატოვის, სტალინგრადის უზარმაზარი პესების მშენებლობა, რომლებიც 1950-1960-იან წწ. ამოქმედდა. 1952 წ. აშენდა ვოლგა-დონის არხი, რომელმაც მოახდინა ხუთი ზღვის: თეთრი, ბალტიის, კასპიის, აზოვის და შავი ზღვის ერთიან სისტემაში გაერთიანება.

სოფლის მეურნეობის შემდგომ განვითარებაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ეკუთვნის 1953 წ. სექტემბრის პლენუმის გადაწყვეტილებებს. შემუშავებული იქნა სოფლის მეურნეობის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის განმტკიცების პროგრამა. 1951-1960 წწ. კაპიტალდაბანდებებმა სოფლის მეურნეობის განვითარებისათვის შეადგინა 20,5 მლრდ. მანეთი. ეს იყო 3,2-ჯერ მეტი, ვიდრე სოციალისტური მშენებლობის 33 წლის მანძილზე.

სოფლის მეურნეობის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის განმტკიცება 1951-1960 წწ. გამოიხატა ძირითადი საწარმოო ფონდების 6,5-ჯერ ზრდაში. 10 წელიწადში მათი ღირებულება გაიზარდა 14-დან 36,6 მლრდ მანეთამდე, ე.ი. 2,6-ჯერ; ხოლო ფონდშეიარაღება ერთ მომუშავეზე გაანგარიშებით – 2,7-ჯერ.

50-იან წლებში გრძელდებოდა სასოფლო-სამეურნეო წარმოების კონცენტრირება. სასოფლო-სამეურნეო საწარმოები მსხვილდებოდა და მცირდებოდა მათი რაოდენობა. კოლმეურნეობათა გამსხვილების და მათი ნაწილის საბჭოთა მეურნეობებად გარდაქმნის შედეგად კოლმეურნეობების რიცხვი 1950 წლის 123,7 ათასიდან 1960 წლის 44,9 ათასამდე შემცირდა. გაიზარდა კოლმეურნეობებში ნათესი ფართობები 1-დან 2,7 ათას ჰა-მდე, ხოლო საბჭოთა მეურნეობების – 2,6-დან 9 ათასამდე, გაიზარდა პირუტყვის სულადობა და სატრაქტორო პარკი. განუყოფელი ფონდები კი – 60,0-დან 310 მლრდ. მანეთამდე.

1959 წლიდან დაიწყო საბჭოთა მეურნეობების გამსხვილება. სუსტი მეურნეობები შეუერთდა უფრო ძლიერებს (კოლმეურნეობების გამსხვილების ანალოგიურად).

განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა ყამირი და ნასეენი მიწების ათვისებას ციმბირში, ყაზახეთში და ქვეყნის სამხრეთ-აღმოსავლეთში. თავდაპირველად აქ იგზავნებოდნენ პატიმრები სხვადასხვა ბანაკებიდან, შემდეგ კი კომპაგშირულმა

ორგანიზაციებმა მიაღწიეს ახალგაზრდობა. მოკლე დროში დასავლეთ ციმბირში და ყაზახეთში შეიქმნა ასობით ახალი საბჭოთა მეურნეობა, მანქანა-ტრაქტორთა სადგური, გაიყვანეს გზები, აშენდა დასახლებანი. ხუთ წელიწადში სასოფლო-სამეურნეო პროდუქცია გაიზარდა 34%-ით. ქვეყნის აღმოსავლეთში შეიქმნა სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ახალი რაიონები. ყამირი მიწები იძლეოდა მარცვლეულის 40%-ს. 1953-1956 წწ. ათეისებული იქნა 33 მლნ. ჰა, ხოლო სულ 1960 წლამდე – 42 მლნ. ჰა მიწა. ამან შესაძლებელი გახდა სასურსათო პრობლემის გადაწყვეტა. თუ 1954 წ. სსრკ-ში მოიყვანეს 85,5 მლნ. ტ. მარცვალი, აქედან 27,1 მლნ. ტ. აღებული იქნა ახლად ათეისებულ ყამირ მიწებზე, 1960 წ. – შესაბამისად, 125,5 და 58,7 მლნ. ტ.

ამ ახალ მიწებზე არ არსებობდა მარცვლეულის შესანახი ან უბრალო შესაფარი, რის გამოც დიდი რაოდენობის აღებული მარცვლეული იყო ღია ცის ქვეშ, სველდებოდა წვიმაში და იბნეოდა ქარში. არ იყო რკინიგზა, არ ყოფნიდათ ავტომანქანები მისი ტრანსპორტირებისთვის.

ყოველწლიურად აღმოსავლეთში ყამირ მიწებზე მოსავლის ახალგაზრდობად იგზავნებოდა ტექნიკა და ხალხი ცენტრალური და სამხრეთის რაიონებიდან, სადაც მოსავალი უფრო ადრე მწიფდებოდა და იღებდნენ. ყველაფერი ეს მოითხოვდა მნიშვნელოვან ხარჯებს. 1954-1964 წწ. ყამირზე მარცვლეულის ღირებულება 20%-ით მეტი იყო, ვიდრე მარცვლეულის ძირითად რაიონებში.

ახალი მიწების ასათვისებლად გადაიტყორცნა უსარმაზარი სახელმწიფო რესურსები, რის გამოც მარცვლეულის ტრადიციული რაიონები მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდნენ. ქვეყანა უმეტესად დამოკიდებული გახდა ყამირი მიწების მოსავალზე, რომლის უდიდესი მასივები (განსაკუთრებით ყაზახეთში) იმყოფებოდა სამიწათმოქმედოდ სარისკო ზონაში. ყამირი მიწები განსაკუთრებით დაზარალდა 1963 და 1965 წწ. ქვიშიანი ქარიშხლისგან. აქ საშუალო მოსავლიანობა უფრო დაბალი იყო, ვიდრე უკრაინაში, ან ჩრდილოეთ კავკასიაში.

ცვლილებები მოხდა არა მარტო აგრარულ სექტორში, არამედ ეკონომიკის სხვა დარგებშიც. ყურადღება გამახვილდა მრეწ-

ველობაზე, განსაკუთრებით მის ტექნიკურ დონეზე. 1955 წ. პლენუმზე განიხილავდნენ მცდარ თეორიას, რომელიც ამტკიცებდა, რომ სოციალიზმის დროს მორალური ცვეთა არ არსებობს. ამან ქვეყანა იქამდე მიიყვანა, რომ წარმოება შორს აღმოჩნდა სამეცნიერო-ტექნიკური რევოლუციისგან. ხაზგასმული იყო, რომ მრეწველობისათვის მთავარია წარმოების ტექნიკური დონის ამაღლება ელექტრიფიკაციის, კომპლექსური მექანიზაციის და ავტომატიზაციის საფუძვლებზე. უმნიშვნელო იყო მეცნიერების როლი წარმოების პროცესში.

1950-იან წწ. შუალედში ნათელი გახდა, რომ საბჭოთა მეცნიერებაში ახალ მიმართულებათა პრიორიტეტული განვითარების გარეშე შეუძლებელი იყო დასავლეთის ეკონომიკური და პოლიტიკური წინააღმდეგობების დაძლევა. 1950-1960-იან წლებში გამოჩნდა ცნობილი ლოსუნგი: „მეცნიერება უნდა გახდეს სოციალისტური ეკონომიკის უშუალო მწარმოებელი ძალა“.

ფუნდამენტური და საბუნებისმეტყველო (ფიზიკა, ქიმია, ბიოლოგია, კიბერნეტიკა, კოსმოსური გამოკვლევები) მეცნიერების განვითარებისა და მაღალკვალიფიციური სამეცნიერო კადრების მომზადებისკენ იყო მიმართული უზარმაზარი საფინანსო, მატერიალური და ადამიანთა რესურსები, რის შედეგადაც თვალსაჩინო გახდა საბჭოთა მეცნიერებისა და ტექნიკის პროგრესი. 1954 წ. ამოქმედდა მსოფლიოში პირველი ატომური ელექტროსადგური ქ. ობნინსკში, 1959 წ. აიგო პირველი ატომური ყინულმჭრელი „ლენინი“, 1957 წ. კოსმოსში გაუშვეს დედამიწის პირველი ხელოვნური თანამგზავრი, 1961 წ. პირველი კოსმოსური ფრენა განახორციელა ი. გაგარინმა.

იყო მცდელობა სამეურნეო მექანიზმის ადმინისტრირების გასაუმჯობესებლად. აუცილებელი იყო ადგილობრივი ხელმძღვანელობის სამეურნეო დამოუკიდებლობის გაზრდა. 1957 წელს მოხდა მმართველობის ტერიტორიულ პრინციპზე გადასვლა. გაუქმდა საკავშირო და რესპუბლიკური სამინისტროები. ქვეყანა დაიყო ეკონომიკურ-ადმინისტრაციულ რაიონებად. საწარმოები გადაეცათ რესპუბლიკებში, მხარეებსა და ოლქებში შექმნილ სახალხო მეურნეობის საბჭოებს. მათ გადაეცათ სამინისტროების, ასევე დაგეგმვის ფუნქციები. ყოველი სახალხო მეურნეობის საბჭო გეგმავდა თავისი ეკონო-

მიკური რაიონის განვითარებას. ამგვარი ცვლილებებით წარმოიქმნა სიძნელეები ერთიანი სახელმწიფოებრივი სამეცნიერო-ტექნიკური პოლიტიკის გატარებაში, გაიფანტა რესურსები, დაეცა სახსრების კონცენტრაციის ხარისხი.

რეფორმა წარუმატებელი აღმოჩნდა, რადგან ეს არ იყო სისტემური ცვლილება. ცენტრალური ორგანოები შეიცვალა ადგილობრივით, მაგრამ დარჩა მართვის დირექტიული მეთოდი. ქვეყნის ერთიანი მეურნეობა დაქუცმაცდა. სახალხო მეურნეობის საბჭოს თითოეული ხელმძღვანელი ქმნიდა ეკონომიკური რაიონის ნაკეტილ მეურნეობას, რომლის ფარგლებში ცდილობდნენ ყველაფრის წარმოებას, რაც საჭირო იყო რაიონის ცხოვრებისათვის. ეს რა თქმა უნდა მიუღებელი იყო. გაჩნდა ფეოდალური დაქუცმაცებულობის მსგავსი წარმონაქმნები.

ეს დაქუცმაცებულობა ხელს უშლიდა ქვეყნის მასშტაბით წარმოების დაგეგმვას და მის სტრუქტურულ რეგულირებას. აბრკოლებდა წარმოების სპეციალიზაციას, სახალხო მეურნეობის საბჭოების ხელმძღვანელები სპეციალისტებულ საწარმოებს გადატვირთავდნენ დამატებითი პროდუქციის წარმოებით. გარდა ამისა, სამეცნიერო-ტექნიკური დაწესებულებები მოქმედებდნენ ერთმანეთთან შეუთანხმებლად, სხვადასხვა ეკონომიკური რაიონი ქმნიდა ერთიადიგივე ნაწარმის საკუთარ მარკას. ამიტომ ეკონომიკური რეფორმის გატარების დროს 1965 წ. ლიკვიდირებულ იქნა სახალხო მეურნეობის საბჭოები და აღდგა დარგობრივი სამინისტროები.

50-იანი წლების პირველ ნახევარში აღდგა სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ომამდელი დონე, ე.ი. მნიშვნელოვნად გვიან, ვიდრე მრეწველობა. გაიზარდა სოფლის მეურნეობის მექანიზაციის დონე. ტრაქტორების რაოდენობა ომამდელთან შედარებით გაიზარდა 2-ჯერ, კომბაინების – 2,5-ჯერ. მაგრამ სოფლის მეურნეობის ტექნიკური დონის ამაღლება იყო ცალმხრივი. ხენა, მარცვლეულის თესვა, მოსავლის აღება და ღუწვია 80-90%-ით იყო მექანიზებული, ხოლო მეცხოველეობაში, ტექნიკური კულტურების წარმოებაში (კარტოფილი, ბოსტნეული) დაბალი იყო მექანიზაციის დონე. სელის აღება მექანიზებული იყო 30%-ით, ხოლო კარტოფილის – 10%-ით.

პირადი დამხმარე მეურნეობები, რომელთაც მიწის უმნიშვნელო ნაკვეთები ეკავათ 50-იან წწ. იძლეოდნენ მეცხოველეობის პროდუქტების 70-75%-ს. დაისახა კოლმეურნეობების და კოლმეურნეების ინიციატივის გაზრდა.

ლაგებმეის წესებში მოხდა ცვლილებები. ცენტრალური სახელმწიფო ორგანოები გეგმავდნენ სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების დამზადებას, ე.ი. კოლმეურნეობებს განუსაზღვრავდნენ რა რაოდენობის პროდუქტები უნდა წაებარებინათ სახელმწიფოსათვის, ხოლო სასოფლო-სამეურნეო წარმოების გეგმები უნდა შეედგინათ თვით კოლმეურნეობებს, განესაზღვრათ სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოების წესი და ნატარების ვადები.

მატერიალური დაინტერესებისათვის გაზარდეს დამზადების და შესყიდვის ფასები. ეს ფასები ღირებულებაზე გაცილებით დაბალი იყო, ე.ი. კოლმეურნეობებისთვის იყო ზარალიანი. 1953 წ. კოლმეურნეობათა უმრავლესობას ცენტრური კარტოფილის წარმოება უჯდებოდა 40 მანეთი, ხოლო მისი დამზადების ფასი იყო 3 მანეთი. 1953 წ. გაიზარდა ეს ფასები, და თუ ადრე იყო ფასების ორი კატეგორია – დამზადების და შესყიდვის, ახლა დაწესდა ერთიანი შესასყიდი ფასები, რომლითაც ბარდებოდა საკოლმეურნეო ყველა პროდუქცია. პირუტყვზე ფასები გაიზარდა 5,5-ჯერ, კარტოფილზე – 2,5-ჯერ.

სოფლის მეურნეობის განვითარებაში დიდი როლი შეასრულეს მტხ-ებმა. მათი არსებობა გამოწვეული იყო იმით, რომ ადრე ქვეყანაში არ იყო საკმარისი ტექნიკა, რომ უზრუნველყო ყველა კოლმეურნეობა. შემდეგ კი მინდვრის სამუშაოების შესასრულებლად ტექნიკა უკვე საკმარისი იყო, ხოლო მტხ-ები ტექნიკური ბაზიდან გადაიქცნენ კოლმეურნეობათა მართვის ორგანოებად. მინდვრის ძირითად სამუშაოებს ისინი ასრულებდნენ: ხნავდნენ, თესავდნენ, მოსავალს იღებდნენ. მტხ-ები იყვნენ სახელმწიფო ორგანიზაციები და ექვემდებარებოდნენ არა კოლმეურნეობებს, არამედ სახელმწიფოს. ისინი სახელმწიფოსგან ღებულობდნენ ღირებულებებს შესასრულებელი სამუშაოების შესახებ. კოლმეურნეობებს არ ჰქონდათ სამეურნეო დამოუკიდებლობა. ამასთანავე მტხ-ებში იყვნენ სოფლის მეურნეობის სპეციალისტები – აგრონომები, ზოოტექნიკოსები და სხვ.

კოლმეურნეობათა დამოუკიდებლობის გაძლიერებაში დიდი როლი ითამაშა მანქანა-ტრაქტორთა სადგურების რეორგანიზაციამ. 1958 წლის გადაწყვეტილებით ტექნიკა მიეყიდა კოლმეურნეობებს. კოლმეურნეობებში გადავიდნენ მექანიზატორები და სოფლის მეურნეობის სპეციალისტები. მტს გარდაიქმნა სარემონტო ტექნიკურ სადგურებად (სტს) კოლმეურნეობათა ტექნიკის რემონტისათვის. იმის გამო, რომ როგმა კოლმეურნეობებმა ვერ შეძლეს ტექნიკის ღირებულების გადახდა, 1965 წ. სახელმწიფომ ჩამოაწერა მათ ეს დავალიანება.

1958 წ. მაისში და 1963 წ. დეკემბერში შემუშავდა ქვეყნის ქიმიური მრეწველობის განვითარების პროგრამა. 60-იან წწ. აიგო და ამოქმედდა რამდენიმე ათეული ქიმიური საწარმო, რეკონსტრუირებულ იქნა და გაფართოვდა მრავალი მოქმედი ქიმიური ქარხანა. აითვისეს ახალი სახის ნედლეული და პოლიმერული მასალები, სინთეტიკური კაუჩუკი, პლასტმასი, ქიმიური ბოჭკო, სარეცხი საშუალებანი, შხამქიმიკატები, სამკურნალო პრეპარატები, გაფართოვდა მინერალური სასუქების წარმოება.

60-იან წწ. უდიდესი ეურადღება მიექცა მანქანათმშენებლობას. მრეწველობის პროდუქციის საერთო მოცულობაში მანქანათმშენებლობის და ლითონდამუშავების ხვედრითმა წილმა 1960 წ. შეადგინა 16,6%, 1965 წ. – 19,9%, ხოლო 1970 წ. – 23%. ამ წლებში გასამზაგდა მანქანათმშენებლობის მთლიანი პროდუქცია.

1960-1970 წწ.-დან ნელი ტემპით, მაგრამ მაინც იზრდებოდა, მსხუქუი და კეების მრეწველობა (ზრდამ შეადგინა 71 და 89%).

მნიშვნელოვანი ნაბიჯები გადაიდგა მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლებაში. პენსიების და გადასახადების შესახებ კანონით საშუალო სკოლებში და უმაღლეს სასწავლებლებში გაუქმდა გადასახადები, სასოფლო-სამეურნეო წარმოებაში დაწესდა მინიმალური გარანტირებული ხელფასი, ხელფასები მოემატათ სხვა დარგებშიც, ასევე შემცირდა საშუალო კვირის ხანგრძლივობა.

სსრკ-ში თითქმის არ არსებობდა უმუშევრობა (1-2%). ეს პროცესები რეგულირდებოდა არა მხოლოდ გეგმებით, არა-

მედ შრომითი კანონმდებლობითაც. აკრძალული იყო გაეთავისუფლებინათ ცილი მუშაკიც კი, ან, თუნდაც შეემცირებინათ მუშაკთა ჭარბი რაოდენობა. მუშაკები სამუშაოს ტოვებდნენ მხოლოდ მოხუცებულობის, მძიმე ავადმყოფობის, სერიოზული დანაშაულის, სხვა ტერიტორიაზე გადასახლების და ოჯახური გარემოების გამო. სსრკ-ში არ იყო შრომის ბაზარი.

საბინაო პრობლემის გადასაწყვეტად ინდივიდუალური ბინათმშენებლობისათვის იძლეოდნენ შეღავათიან კრედიტებს. ამან გააუმჯობესა მდგომარეობა როგორც პატარა და საშუალო ქალაქებში, ასევე სოფლად. 60-იან წწ., ინდუსტრიულ საფუძველზე დაიწყო ტიპური ბინათმშენებლობა, რამაც 70-იანი წლების ბოლოს შესაძლებელი გახდა ქალაქის ოჯახების 80%-ის ბინებით უზრუნველყოფა.

ამაღლდა განათლების დონე. სკოლების, ტექნიკუმების, უმაღლესი სასწავლებლების ქსელის შექმნამ გააუმჯობესა ქვეყნის საკადრო პოტენციალი. ეს კი თავის მხრივ ხელს უწყობდა მეცნიერების და კულტურის განვითარებას.

ინტენსიურად განვითარდა ტელევიზია, ჯერ შავ-თეთრი, ხოლო 60-იანი წლებიდან – ფერადი. გაფართოვდა სატრანსლაციო სადგურების ქსელი, რომელშიც ერთვებოდა რეგიონების და რესპუბლიკების უდიდესი ნაწილი. 1970 წ. მწიბრში ჩადგა ოსტანკინოს სატელევიზიო ანძა.

1950-1960-იან წწ. მიჯნაზე ჩატარებული ექსპერიმენტების მიუხედავად, სსრკ-ის ეკონომიკური მდგომარეობა კელაჲ არასახარბიელო იყო. მზარდი ინფლაციის გამო 1961 წ. გატარდა ფულის რეფორმა. 1 იანვრიდან მიმოქცევაში გაუშვეს ახალი კუპიურები. ძველი ფულის გაცვლა მოხდა პროპორციით 10:1, ამავე პროპორციით შეიცვალა ფასები და ხელფასები. ფაქტიურად გატარდა დენომინაცია, ე.ი. ქვეყნის ფულის ერთეულის გამსხვილება. მაგრამ ახალი ფულის მსყიდველობითი უნარის ვარდნა კელაჲ გრძელდებოდა.

შვიდწლედში პირველად დაისვა წარმოების ინტენსიფიკაციის საკითხი, რომელიც მეცნიერულად უნდა ყოფილიყო დასაბუთებული. წარმოება შეიძლება განვითარდეს ექსტენსიური ან ინტენსიური გზით. ექსტენსიური გზა არის საწარმოო სიმძლავრეების, დასაქმებულთა რაოდენობის და გადა-

სამუშავებელი რესურსების რაოდენობრივი ზრდა, ხოლო ინტენსიური – წარმოების ზრდა შრომის ნაყოფიერების გადი-
ლების და ტექნიკური პროგრესის ანგარიშზე.

ერთი შეხედვით შეიძწლედში წარმატებით განვითარდა მრეწველობა, რომელიც უნდა გაზრდილიყო 80%-ით და გა-
იზარდა 84%-ით, ანუ გეგმა გადაჭარბებულ იქნა. მოხდა სტრუქ-
ტურული ძვრები: ნახშირის მრეწველობა და შავი მეტალურგია
ჯერ კიდევ პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ გადავიდა „იკე-
ლი“ დარგების თანრიგში. შემდეგ განვითარდა სამეცნიერო-
ტექნიკური რევოლუციის დარგები – რობოტოტექნიკა, მიკ-
როელექტრონიკა და ა.შ.

მშენებლობაში მოხდა ინდუსტრიულ მეთოდებზე გადასვლა,
შენობის დეტალებს ამზადებდნენ ქარხნებში, ხოლო სამშე-
ნებლო მოედნებზე ხდებოდა მათი აწყობა.

რკინიგზებზე ორთქლმავლებიდან გადავიდნენ თბომავლე-
ბა და ელმავლებზე.

შეიძწლედში შრომის ნაყოფიერების ტემში არ გაზრდილა,
არამედ შემცირდა კიდევ. შემცირდა ფონდუქუგება, ე.ი. პრო-
დუქციის გამოშვება ძირითადი ფონდების ერთეულზე. მრეწ-
ველობის პროდუქციის გამოშვება გაიზარდა 84%-ით, ხოლო
ძირითადი ფონდები – 100%-ით. ლოგიკური იქნებოდა, რომ
ფონდუქუგება გაზრდილიყო, ვინაიდან ახალი ფონდები – ახა-
ლი ტექნიკა უფრო მწარმოებლურია. თუმცა, მანუვნებლები,
საპირისპიროს ადასტურებდნენ, ფონდუქუგება და ინტენსი-
ფიკაციის პროცესი შენეულა. ინტენსიფიკაციის ღონეუნი
არ იყო გამყარებული რეალური ეკონომიკური სტიმულებით.
ადმინისტრირების არსებული სისტემა გამორიცხავდა კონ-
კურენციას, რაც ბიძგს მისცემდა წარმოებაში ტექნიკური პროგ-
რესის დანერგვას. ეს პროცესი ხორციელდებოდა „ზემოდან“,
ადმინისტრაციული მითითებებით, შედეგად კი ისრდებოდა
მოწინავე ქვეყნების მრეწველობის ტექნიკური ღონისგან სსრ
კავშირის ჩამორჩენა.

1965 წ. მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება ეკონომიკური რე-
ფორმირების შესახებ – ადმინისტრაციულიდან მეურნეობის
მმართველობის ეკონომიკურ მეთოდებზე გადასვლის შესახებ.
რეფორმა ითვალისწინებდა, ერთის მხრივ, სახალხო მეურ-

ნეობის საბჭოების ლიკვიდაციას და დარგობრივი სამინისტროების აღდგენას; მეორეს მხრივ, საწარმოებში სამეურნეო ანგარიშის გამოცოცხლებას, იქმნებოდა მატერიალური სტიმულირების ფონდები, საწარმოებს უფრო ფართო უფლებები ეძლეოდათ დაგეგმვაში.

ეკონომიკის გასაჯანსაღებლად თითქოს დაიწყო ისეთი მეთოდების გამოყენება, რომელიც მატერიალურ წახალისებას გულისხმობდა, მაგ.: შრომის ანაზღაურების სანარდლო სისტემა, სატარიფო განაკვეთები კვალიფიკაციის მიხედვით, პრემიები გეგმისა და ნორმების გადაჭარბებით შესრულებისათვის. მაგრამ მმართველობის ადმინისტრაციული სისტემა ისე იყო აგებული, რომ საწარმოს ინტერესები უპირისპირდებოდა სასოგადოების ინტერესებს. საწარმოთა კეთილდღეობა უნდა დაკავშირებულია მისი მეშაობის შედეგებს, ე.ი. რეალურად აღდგენილიყო სამეურნეო ანგარიშის პრინციპი.

საწარმო დაინტერესებული იყო საგეგმო დავალების შემცირებით. გეგმა, გადაჭარბებით შესრულებისას, შემდეგ წელს იზრდებოდა და იქმნებოდა მისი შეუსრულებლობის საშიშროება. მეორეს მხრივ, საწარმოები დაინტერესებულნი იყვნენ სახელმწიფოსაგან მიეღოთ მეტი საშუალებანი: მუშების და მოსამსახურეების უფრო მეტი შტატები და, შესაბამისად, ხელფასის გაზრდილი ფონდი, მეტ დაბანდებებს კაპიტალურ რემონტზე და მოწობილობათა შესაძენად. ანუ, საწარმოები დაინტერესებულნი იყვნენ მეტი მიეღოთ სახელმწიფოსგან და სასოგადოებისგან, ხოლო ნაკლები მიეცათ.

სამეურნეო პრინციპის პარადოქსი ის იყო, რომ საწარმოთა შემოსავლები მთლიანად ხვდებოდა სახელმწიფოს განკარგულებაში, ხოლო წარმოების გასაგრძელებლად საწარმოები სახელმწიფოსგან ღებულობდნენ სახსრებს. ამასთან თანხების მიღება არ იყო საწარმოთა რენტაბელობის აღეკვეტიერი.

ახალი დებულებით, საწარმოთა მოგება გაიყო ორ ნაწილად. ერთი ნაწილი კვლავ გადაეცემოდა სახელმწიფოს, მეორე კი რჩებოდა საწარმოთა განკარგულებაში და იხარჯებოდა მოწობილობათა განახლებაზე, ხელფასის გაზრდაზე (პრემიებზე), მუშაკების კულტურულ-საყოფაცხოვრებო მომ-

სახურებაზე. ამრიგად, საწარმოთა აღმავლობა რამდენადმე დამოკიდებული გახდა მის რენტაბელობაზე.

შეიცვალა საწარმოთა მეშაობის შეფასების საგეგმო მანუენებლები. ადრე მთავარი მანუენებული იყო საერთო პროდუქცია, ე.ი. წარმოებული პროდუქციის საერთო რაოდენობა. შეიძლება ეს პროდუქცია არ იყო საჭირო და არც იყო მასზე მოთხოვნილება, მაგრამ საწარმო არ იყო პასუხისმგებელი მის რეალიზაციაზე. ახალი დებულებით, პირველ რიგში წამოიწია ორი სხვა მანუენებული: რეალიზებული (გაყიდული) პროდუქცია და რენტაბელობა.

ახალი მანუენებლები მოითხოვდნენ საწარმოთა სამეურნეო დამოუკიდებლობის ხარისხის ზრდას, ამიტომ მიღებულ იქნა ადებულებანი სოციალისტურ საწარმოთა შესახებ“, რომლითაც რამდენადმე გაფართოვდა მათი უფლებები. ახალ პირობებში, იმისათვის, რომ უზრუნველყოთ პროდუქციის გასაღება და არა საწყობებში დაგროვება, საჭირო იყო მეიდველების, შემკეთების პოვნა და მათთან კონტრაქტების დადება, ეს კი შესაძლებელი იყო მხოლოდ საკმაოდ მაღალი ხარისხის პროდუქციის პირობებში. ეკონომისტები უკვე აღნიშნავდნენ, რომ საწარმოები უნდა დაკომპლექტდეს შეკვეთების საფუძველზე.

მიუხედავად გონივრულად მოფიქრებული რეფორმისა, ეკონომიკის ეკონომიკური მეთოდებით მართვის მცდელობა მაინც დაიბლოკა, უპირველესად იმიტომ, რომ არსებობდა მეარი სტერეოტიპი: სოციალისმი — ეს არის გეგმა, კაპიტალისმი — ეს არის ბაზარი. ამიტომაც ბაზარი, თუნდაც ღოსირებულად, სოციალისტურ ხელისუფლებას საფრთხოვებლად ეჩვენებოდა. სამეურნეო, სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობანი მიღებულ იქნა, როგორც ღირექტიული დაგეგმვის დანამატი. გეგმა კვლავ განსაზღვრავდა პროდუქციის მოცულობას და სხვა მანუენებლებს, და მხოლოდ ზეგეგმური პროდუქცია ხვდებოდა საბაზრო პირობებში.

ხელფასის ფონდი და განაკვეთები ძველებურად განისაზღვრებოდა ზეპოადან და მისი უზრუნველყოფა ხდებოდა ბიუჯეტის ხარჯზე, ახოლოდ პრემიები იყო დამოკიდებული მოგებაზე. მაგრამ ეს პრემიებიც კარგი მეშაობისათვის წახალისების მექანიზმიდან გადაიქცა დაკანონებულ მეცამეტე ხელ-

ფასად. განზრახული იყო, რომ ახალ პირობებში კარგ მომუშავეს კარგი ანაზღაურება პქონოდა და ეცხოვრა უფრო უკეთ, ვიდრე ცუდად მომუშავეს, მაგრამ ამავ დროს, არარენტაბელურ საწარმოთა მუშაკები არ უნდა დაზარალებულიყვნენ. ყველა მშრომელს უნდა პქონოდა თანაბარი ცხოვრების პირობები. ამისათვის, წარმატებული წარმოებიდან იღებდნენ ნაწილს და გადასცემდნენ ჩამორჩენილ საწარმოს. გათანაბრების ტენდენციამ კელავ გაიმარჯვა, რაც დაწინაურების სტიმულს უკარგავდა არარენტაბელურ საწარმოო სუბიექტს.

განზრახული იყო საწარმოებს შორის დამყარებულიყო პირდაპირი სავაჭრო კავშირები, მაგრამ ეს ეწინააღმდეგებოდა რესურსების განაწილების ცენტრალიზებულ სისტემას. საწარმოთა გეგმა განისაზღვრებოდა არა შეკვეთების პორტფელით, არამედ იმ რესურსების რაოდენობით, რომელსაც დებულებდნენ სახელმწიფოსგან.

1965 წ. ეკონომიკურმა რეფორმამ, მიუხედავად მისი კომპრომისულობისა და არასრულფასოვნებისა, ხელი შეუწყო მდგომარეობის გაუმჯობესებას მრეწველობაში. 1966-1970 წწ. სამრეწველო წარმოება გაიზარდა 50%-ით. შემდეგ დაიწყო ტემპების შენელება. 1971-1975 წწ. იგი გაიზარდა 43%-ით, 1976-1980 წწ. – 24%-ით, 1981-1985 წწ. – 29%-ით, ხოლო 1986-1990 წწ. – 13%-ით. ეცემოდა წარმოების რენტაბელობა და ფონდუკება. წარმოება, ძველებურად, ძირითადად იზრდებოდა ექსტენსიური ფაქტორებით და მისი შემცირების შედეგად მცირდებოდა ზრდის ტემპებიც.

ინტენსიფიკაციის საფუძველს წარმოადგენს ტექნიკური პროგრესი. XX ს მეორე ნახევარში ტექნიკური პროგრესის გადამწყვეტი მიმართულება იყო სამეცნიერო-ტექნიკური რევოლუცია, რომელიც გულისხმობდა წარმოების სრულ ავტომატიზაციას და ახალ ტექნოლოგიებზე (პლაზმური, ლაზერული) გადასვლას. სსრკ კი ტექნიკურ პროგრესში მოიაზრება ე.წ. კომპლექსურ მექანიზაციას და ტრადიციული ტექნიკის სრულყოფას, რომელთაც არ პქონდათ საერთო სამეცნიერო-ტექნიკურ რევოლუციასთან.

მექანიზაციის პროცესი დაიწყო ჯერ კიდევ XVIII-XIX სს-ში სამრეწველო გადატრიალების – ხელით შრომიდან მანქა-

ნერ შრომაზე გადასვლის დროს. ხელით სრულდებოდა მხოლოდ ის სამუშაოები, რომელთა მექანიზაცია აძვირებდა წარმოებას.

ეკონომიკურად არაეფექტური იყო ტრადიციული ტექნიკის სრულყოფა მისი ტექნოლოგიის პრინციპული ცვლილებების გარეშე (მაგ., კარგი ნარხების შეცვლა უკეთესით). სპეციალისტების გაანგარიშებით, ლითონმჭრელ ნარხებს სრულყოფით შესაძლებელი გახდა მწარმოებლურობის 7-8%-ით 'ზრდა, მაგრამ მოწყობილობებზე 1,5-ჯერ მეტი დანახარჯებით. საქმე ის იყო, რომ ტრადიციულმა ტექნიკამ შესაძლებლობათა მაქსიმუმს 60-იან წლებში მიაღწია, ამის შემდეგ ამოიწურა მისი შესაძლებლობანი.

სამეცნიერო-ტექნიკური რევოლუციის, რითაც შესაძლებელი იყო დიდად გაზრდილიყო წარმოების ეკონომიკური ეფექტურობა, ამუხრუჭებდა ისევ ადმინისტრაციული სისტემა. მაგალითად, ქარხანა, რომელიც უშეებდა ლითონსაჭრელ ნარხებს, შეეძლო მისი სრულყოფა, მაგრამ არ შეეძლო გადასულიყო პრინციპულად ახალი ტექნიკის გამოშვებაზე, რადგან ითვალისწინებდა, რომ ეს არ შეესაბამებოდა მის სპეციალიზაციას. საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ასეთი ქარხანა შეწყვეტდა არსებობას, ვინაიდან სამეცნიერო-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში მისი პროდუქცია არ გასაღდებოდა. სსრკ-ის პირობებში კი ასეთი მიზეზით არ იყო მიღებული ქარხნის დახურვა და ქარხნები აგრძელებდნენ მრეწველობის მორალურად მოძველებული ტექნიკით აღჭურვას, ხოლო სახელმწიფო უზრუნველყოფდა ძველი მოდელის პროდუქციის გასაღებას. შედეგად აღმოჩნდა, რომ ლითონსაჭრელი ნარხები სსრკ-ში უფრო მეტი იყო, ვიდრე აშშ-ში, გფრ-სა და იაპონიაში ერთად.

სსრკ-ის წარმოების ეკონომიკური ეფექტურობის შენელების ერთ-ერთი მიზეზად იქცა ბუნებრივი რესურსების არასწორი ექსპლუატაცია. მდიდარი ბუნებრივი რესურსების, ნავთობის, მერქნის მარაგი ეკონომიკურად განვითარებულ რაიონებში ილეოდა. ურალში იყო პირველხარისხიანი რკინის მადნის მთები, რომელიც გამოიღია. ნედლეულის უდიდესი მარაგი იყო ძნელად მისაღებოდა რაიონებში, მაგრამ იქ ადამიანთა ცხოვრების არახელსაყრელ პირობებში მათი მოპოვება რამდენადღერმე ძვირდებოდა. მაგალითად, კილომეტრი რკი-

ნიგზის მშენებლობა 10-ჯერ ძვირი ჯდება, ვიდრე ქვეყნის ევროპულ ნაწილში. ამიტომ მრეწველობის ძირითადი ფონდები იზრდებოდა უფრო სწრაფად, ვიდრე პროდუქციის გამოშვება. დაეცა ფონდუქუება – ძირითადი საწარმოო ფონდების ერთეულზე პროდუქციის გამოშვება. მხოლოდ 80-იან წლებში 1 მანეთის ძირითად საწარმოო ფონდებზე პროდუქციის გამოშვება შემცირდა 1 მან. 29 კაპ.-დან 98 კაპიკამდე.

ამ მდგომარეობიდან გამოსავალს წარმოადგენდა რესურსების დამსოგი ტექნოლოგია. მრეწველობაში წამყვანი იყო მაღაროელის, მენავთობის, მეფოლადის პროფესიები, ე.ი. ადამიანები, რომლებიც „მოიპოვებენ“ რესურსებს. თუმცა, პროგრესი ამცირებს მომპოვებელი დარგების წილს, კინაიდან ბუნებრივი რესურსების გაძლიერებული ექსპლოატაციით საფრთხე ექმნება მომავალ თაობას. სსრკ ერთ სულ მოსახლეზე მოიპოვებოდა 3,5-ჯერ მეტი რკინა, ვიდრე აშშ-ში, და გამოიღნობოდა 1,5-ჯერ მეტი ფოლადი. მაგრამ აშშ-ში ისინი იყო ჭარბად, ხოლო სსრკ-ს კი არც ეოფნიდა. ლითონის 40%-მდე იკარგებოდა მისი დამუშაებისას. მაგ.: თუ იაპონური ჩარხი იწონიდა საშუალოდ 800 კგ-ს, სსრკ-ის იწონიდა – 2500 კგ-ს. შენელებული ტემპებით ვითარდებოდა ასევე მომპოვებელი დარგები.

ომისშემდგომ ხუთწლეუდში მრეწველობაში დასაქმებულთა რაოდენობა იზრდებოდა 20%-ით (ომამდე უფრო მეტით), რაც წარმოადგენდა წარმოების ზრდის ექსტენსიურ ფაქტორს. 1981-1985 წწ. იგი გაიზარდა 3,3%-ით, ხოლო 1986-1990 წწ. 1%-ით. შობადობის შემცირებასთან ერთად შენედა დასაქმებულთა ზრდაც, და აქედან გამომდინარე წარმოების ზრდის მთავარი, ექსტენსიური ფაქტორიც.

ამრიგად, დაიწყო სამრეწველო წარმოების ზრდის ტემპის ვარდნა. თუ მანამდე ინტენსიფიკაცია განიხილებოდა როგორც განვითარების ოპტიმალური ვარიანტი, ამ ეტაპზე მას უკვე ალტერნატივა აღარ ჰქონდა, მაგრამ ღირექტიული სისტემისა და კონკურენციის არ არსებობის პირობებში ინტენსიფიკაცია რჩებოდა კეთილ სურვილებად. აღმინისტრაციულ-მბრძანებლური სისტემა შევიდა ნიხში. მისი ლიკვიდაციის გარეშე შემდგომი განვითარება შეუძლებელი იყო.

70-იანი წლებში ჩამოყალიბდა ტერიტორიულ-საწარმოო კომპლექსები, უპირველესად აღმოსავლეთ რაიონებში (დასავლეთ ციმბირში, პავლოდარ-ეკიბასტუსში, სამხრეთ-ტაჯიკეთში, სიაიანში და სხვ.), რომლებიც უზრუნველყოფდნენ მთელი ნავთობის, გაზის და ნახშირის მოპოვების ზრდას.

1971-1985 წწ. შემუშავდა ენერგეტიკის, ყართო მოხმარების საქონლის, სურსათის, ავტოსაგზაო მშენებლობის განვითარების ყართომასშტაბიანი პერსპექტიული პროგრამა.

ეკონომიკაში დაიწყო კრიზისული მოვლენების სიმპტომები: მრეწველობის წამყვან დარგებში მოწყობილობათა ცვეთა; ძირითადი წარმოებისაგან ინფრასტრუქტურის ჩამორჩენა; შეინიშნებოდა რესურსების კრიზისი, რაც გამოიხატებოდა ბუნებრივი რესურსების მოპოვების გადაადგილებაში ძნელად მისაღწევი რაიონებისკენ; მოპოვებული ნედლეულის გაძვირება.

ყველაფერი ეს ნეგატიურად აისახა ქვეყნის ძირითად ეკონომიკურ მაჩვენებლებზე. ყოველ ხუთწლეულში მათი ზრდის საშუალო წლიური ტემპი ეცემოდა. მაგალითად, სახალხო მეურნეობაში დასაქმებულთა რიცხვი – 1966-1970 წწ. შეადგენდა 3,2%-ს, 1971-1975 წწ. – 2,5, 1976-1980 წწ. – 1,9, ხოლო 1981-1985 წწ. – 0,9%-ს. შესაბამისად, კაპიტალდაბანდება – 7,6, 7,4, 5,2 და 3,3%; ძირითადი საწარმოო ფონდები – 8,1, 8,7, 7,4 და 6,4%; შრომის ნაყოფიერება – 5,2, 4,4, 3,2 და 3,0%; სამრეწველო პროდუქციის მოცულობა – 8,5, 7,4, 4,5 და 3,1%; სოფლის მეურნეობის პროდუქციის მოცულობა – 4,0, 2,5, 1,7 და 1,2%; წარმოებული ეროვნული შემოსავალი – 7,6, 5,4, 3,9 და 3,2%.

ეროვნული შემოსავლის ზრდასა და ძირითადი ფონდების ზრდას შორის თანაფარდობა გაუარესდა. 1960 წლიდან 1985 წლამდე ძირითადი ფონდები გაიზარდა 7-ჯერ, ხოლო წარმოებული ეროვნული შემოსავალი – მხოლოდ 4-ჯერ. ეს მეტწილად იმას ნიშნავს, რომ ქვეყნის ეკონომიკა უპირატესად ვითარდებოდა ექსტენსიური გზით, ე.ი. პროდუქციის მოცულობისა და ეროვნული შემოსავლის ზრდა მიიღწეოდა წარმოებაში ბუნებრივი და შრომის რესურსების ჩართვით და ძირითადი ფონდების ზრდით.

სსრკ ეწეოდა საკმაოდ ამბიციურ საგარეო პოლიტიკას, რომელიც მოითხოვდა მძლავრი, სამხედრო სამრეწველო კომპლექ-

სის შექმნას, რომლის განვითარებასა და შეხანაზად აუცილებელი იყო უსარმაზარი მატერიალური და ფინანსური რესურსები, ეს მიღწეულ იქნა ეკონომიკის სხვა დარგების სამორჩენის და მშრომელთა დაბალი ანაზღაურების ხარჯზე.

მთელი სოციალისტური ეკონომიკის პერიოდში, გარდა მეცხრე ხუთწლეულისა, უპირატესად ვითარდებოდა წარმოების საშუალებათა წარმოება („ა“ ჯგუფი).

მსუბუქსა და კვების მრეწველობაში („ბ“ ჯგუფი) თავმოყრილი იყო ძირითადი საწარმოო ფონდების 10%. ამიტომ სისტემატურად მცირდებოდა წარმოებული მოხმარების საგნების წილი სამრეწველო პროდუქციის საერთო მოცულობაში, რომელმაც 1986 წ. შეადგინა 24,7% ნაცვლად 1928 წლის 60,5%-ისა. ეს კი ნიშნავს, რომ ეკონომიკა არ იყო ორიენტირებული ადამიანის მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებაზე, სამრეწველო პროდუქციის უდიდესი ნაწილი, წარმოების საშუალებები არ იყიდებოდა, არამედ ნაწილდებოდა.

ასეთი ეკონომიკური პოლიტიკა იწვევდა სოციალური სფეროს გაუარესებას, რადგანაც საბინაო მშენებლობაზე, სამედიცინო მომსახურებაზე, განათლებაზე, მეცნიერებაზე სახელმწიფო ბიუჯეტიდან გამოყოფილი სახსრების წილი სისტემატურად მცირდებოდა.

სახელმწიფოს აღარ შეეძლო წარმოების ტემპების ვარდნის შენერება და დაგეგმილი დავალებების შესრულება, მიუხედავად იმისა, რომ ყოველ მომდევნო ხუთწლეულში ეს დავალებები მცირდებოდა. ქვეყანაში რამდენჯერმე იყო ეკონომიკის ინტენსიური გზით განვითარების და ზარალიანი მეურნეობების გადარჩენის (მათი წილი შეადგენდა 40%-ს), ასევე, დამსაღუბული პროდუქციის ერთეულზე მოხმარებული მატერიალური, ენერგეტიკული, შრომითი რესურსების შემცირების მცდელობა, მაგრამ ეკონომიკა რჩებოდა სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის მიღმა. სამორჩენა განსაკუთრებით თვალსაჩინო ხდებოდა დასავლეთის მოწინავე ქვეყნებთან შედარებით.

ყოველივე ამის გარდა, ცდილობდნენ პირადი დამხმარე მეურნეობის აკრძალვას, ქვეყანაში მკაცრად იწილდებოდა დემოკრატია და ადამიანთა უფლებები. არსებობდა, მწარმოებლის მონაპოვია და ერთპარტიული პოლიტიკური სისტემა.

ამგვარ ვითარებაში მოხდა ადამიანის გაუცხოება საზოგადოებრივი საკუთრებისადმი და დაიკარგა შრომის და მისი შედეგებისადმი ინტერესი. დისკრედიტირებულ იქნა პოლიტიკური იდეოლოგია, რომელსაც საბჭოთა კავშირის ხალხებს უნერგავდნენ საერთო-სახალხო სახელმწიფოსა და სსრკ-ში კომუნიზმის მშენებლობის შესახებ.

ეკონომიკაში ნეგატიური ტენდენციები განპირობებული იყო ასევე ხელმძღვანელობის დაბალი პროფესიონალიზმით, კომუნისტური პარტიის მონოპოლური მმართველობის მდგომარეობით, რომელიც განსაზღვრავდა ქვეყანაში შესაბამის საკადრო პოლიტიკას, კონსტრუქციული კრიტიკის აკრძალვით.

ეკონომიკის განვითარების ექსტენსიური მეთოდები, ახალ საწარმოთა დაუსაბუთებელი მშენებლობა იწვევდა დისპროპორციებს სამუშაო ადგილების რაოდენობის ზრდასა და შრომითი რესურსების ზრდას შორის. თუ ომამდელ და ომისშემდგომ პირველ ხუთწლეულში შრომითი რესურსების ზრდა ქალაქებში უზრუნველყოფილი იყო სოფლის მცხოვრებთა ხარჯზე, 80-იან წლებში ეს წყარო პრაქტიკულად ამოიწურა. 1976-1980 წწ. შრომითი რესურსები გაიზარდა 11 მლნ. კაცით, 1981-1985 წწ. – 3 მლნ.-ზე მეტით, 1986-1990 წწ. – 2 მლნ. კაცით. ამგვარ ტენდენციას მოჰყვა შრომის და ტექნოლოგიური დისციპლინის დაცემა, ასევე შრომის შედეგებზე მუშაკთა პასუხისმგებლობის დაცემა.

ამას ემატებოდა ფარული ინფლაცია ქვეყანაში, რომელმაც ეკონომისტების გათვლით წელიწადში შეადგინა 3%. 80-იან წლებში ქვეყნის ეროვნული შემოსავლის ზრდა შენერდა, ხოლო მოსახლეობის რაოდენობა ნელა, მაგრამ იზრდებოდა. ამრიგად, ერთ სულ მოსახლეზე ეროვნული შემოსავალი და ეროვნული სიმდიდრე მცირდებოდა, ე.ი. მიმდინარეობდა მოსახლეობის აბსოლუტური გადატაკება.

60-იან წლებში სოფლის მეურნეობის განვითარების ძირითად მიმართულებად განისაზღვრა ინტენსიფიკაცია, მაგრამ მრეწველობისგან განსხვავებით სოფლის მეურნეობის ინტენსიფიკაციაში იგულისხმებოდა არა წარმოების ზრდა ერთ მუშაკზე, არამედ გამოყენებული მიწის ერთეულზე, ანუ წარმოების ზრდა ერთი და იგივე ფართობზე მოსავლიანობისა

და მეცხოველეობის პროდუქციის ზრდის მეშვეობით. ამ პერიოდში ინტენსიფიკაციის ზრდა არ მომხდარა, პირიქით, შემცირდა მოსავლიანობა და მეცხოველეობის პროდუქტების მოცულობა. მთლიანად სოფლის მეურნეობა რჩებოდა ზარალიან დარგად.

სახელმწიფოს მიერ სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის შესყიდვის ფასები კვლავ ღირებულებაზე დაბალი იყო. მეურნეობა სახელმწიფოსათვის პროდუქციის მიყიდვით ზარალდებოდა. ამასთანავე, მოწინავე მეურნეობებს, როგორც წესი, აკისრებდნენ დამატებით დაეალვებებს. მათ პროდუქცია უნდა ნაებარებინათ ჩამორჩენილების მაგიერადაც, ვისაც არ შეეძლო სახელმწიფოსათვის პროდუქციის ნაბარების გეგმის შესრულება. არ არსებობდა დაინტერესება წარმოების გადიდებისათვის.

1965 წ. მიიღეს გადაწყვეტილება შესასყიდი ფასების გაზრდის შესახებ. გადაწყდა, რომ ფასები გაუთანაბრებოდა ღირებულებას, რათა კოლმეურნეობები არ დაზარალებულიყვნენ პროდუქციის სახელმწიფოზე მიყიდვის შედეგად. საბითუმო ფასები რჩებოდა უცვლელად, ხოლო განსხვავება იფარებოდა სახელმწიფო ბიუჯეტიდან.

სავალდებულოს გარდა, შემოიღეს თავისუფალი (დამატებითი) შესყიდვა, რომლის ფასიც სავალდებულოსთან შედარებით 50%-ით მეტი იყო. ვარაუდობდნენ, რომ მეურნეობას დააინტერესებდნენ სახელმწიფოსათვის გეგმის ზევით პროდუქციის ნაბარებით.

სოფლის მეურნეობის ჩამორჩენილობის მიზეზი იყო მისი მექანიზაციის დაბალი დონე. მთლიანად იყო მექანიზებული ხენა, თესვა, მოსავლის აღება და მარცვლეულის ღეწვა, მაგრამ ტექნიკური კულტურების, კარტოფილის, ბოსტნეულის მოყვანა და მეცხოველეობაში ყველა სამუშაო სრულდებოდა ხელით. განსაკუთრებით ჩამორჩებოდა ტექნიკური პროგრესის მიმართულებები, რომლებიც უზრუნველყოფდნენ ინტენსიფიკაციას: სასუქების წარმოება, მეღვინეობა, სელექცია. შეიღწეულა ნიადაგში 10-ჯერ ნაკლები სასუქები შეიტანეს აგროტექნიკურ ნორმებთან შედარებით.

1965 წ. გადაწყდა მიკვეთრად გაზრდილიყო სახელმწიფო ასიგნებანი სოფლის მეურნეობის სასოფლო-სამეურნეო მანქანებით

აღჭურვისათვის და მინერალური სასუქებით მომარაგებისათვის. კელაე დაიხსვა კომპლექსური მექანიზაციის ამოცანა.

სოფლის მეურნეობის ნაკლოვანება იყო მისი სუსტი სპეციალიზაცია. კოლმეურნეობები იყო მრავალდარგოვანი, რაც არ შეესაბამებოდა მსხვილი სასაქონლო წარმოების პრინციპებს, მაგრამ იგი განმტკიცებული იყო სახელმწიფო შესყიდვების სისტემით: კოლმეურნეობას სახელმწიფოსათვის უნდა ჩაებარებინა პროდუქციის განსაზღვრული სახეობანი – მარცვალნი, ბოსტნეულები, ხორცი, რძე და ა.შ. უფრო მეტიც, ეს სავალდებულო სახეობები სხვადასხვა ბუნებრივი ზონის კოლმეურნეობებისთვის იყო თითქმის ერთნაირი. საქმე მიდიოდა იქამდე, რომ კოლმეურნეობა ზოგიერთი სახეობის პროდუქციას ვიდრე უნდა ბაზარზე, რათა ჩაებარებინა სახელმწიფოსათვის, უინაიდან იგი თვითონ არ აწარმოებდა ამ პროდუქტებს.

მიღებული იქნა გადაწყვეტილება სოფლის მეურნეობის სპეციალიზაციის გაძლიერებისათვის. ეველა ეს გადაწყვეტილება იყო სწორი, მეცნიერულად დასაბუთებული, მაგრამ მისი სრულად რეალიზება შეუძლებელი იყო კოლმეურნეობების და საბჭოთა მეურნეობების სისტემის ლიკვიდაციის გარეშე.

სოფლის მეურნეობის განვითარების ძირითად მიმართულებად კელაე რჩება ინტენსიფიკაცია. სხვაგვარად შეუძლებელია, უინაიდან ქვეყანაში ნათესი ფართობები შემცირდა 1965 წლის 209 მლნ. ჰა-დან 1990 წლის 208 მლნ ჰა-მდე. 'სოფლურ კამათობდნენ, როგორ შეიძლება ინტენსიფიკაციის შერწყმა ზრდის ძალიან დაბალ ტემპებთან. არ შეიძლება ერთმანეთში აურიოთ ორი ცნება – ტემპები და ინტენსიფიკაცია. ინტენსიფიკაცია ეს არც სინქარვა და არც ტემპები, ეს არის განვითარების მიმართულება, გზა, რომლითაც შეიძლება მოძრაობა ნელა ან სწრაფად.

ინტენსიფიკაცია მოითხოვს მეურნეობის ტექნიკური დონის მკვეთრ ამაღლებას, უდიდეს კაპიტალდაბანდებას და საწარმოო ძირითადი ფონდების ზრდას. ფონდშეიარაღება (ძირითადი ფონდების ღირებულება ერთ მეშაქზე გაანგარიშებით) სოფლის მეურნეობაში უფრო მეტი უნდა იყოს, ვიდრე მრეწველობაში. ამიტომ 1965 წლიდან დაბანდებანი სოფლის მეურნეობის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის განვითარების-

თვის მკვეთრად გაიზარდა და 1990 წ. სოფლის მეურნეობაში ფონდშეიარაღებამ მრეწველობასთან შედარებით შეადგინა 79%. ამასთან, სოფლის მეურნეობაში ფონდშეიარაღების ზრდა მიშენელოვნადაა დამოკიდებული სახსოფლო-სამეურნეო ტექნიკაზე ფასების ზრდაზე.

წინსწრები ტემპებით გაიზარდა ტექნიკური პროგრესის ის მიმართულებები, რომლებიც განსაზღვრავენ ინტენსიფიკაციას. ერთ პა სახნაუხე სასუქების მოხმარება გაიზარდა 3,25-ჯერ და იგი მაინც ნაკლები იქნა შეტანილი, ვიდრე აგროტექნიკური ნორმებით იყო გათვალისწინებული. მას უპირველესად შეიტანდნენ ტექნიკური კულტურების ნათესებში, ხოლო მარცვლეულზე აღარ ეოფნიდათ. ამასთანავე მინერალურ სასუქებს ხშირად ხარჯადნენ არამეურნეობრივად, რაც იწვევდა ეკოლოგიური წონასწორობის დარღვევას.

დიდი მნიშვნელობა აქვს მელიორაციას, უკანასკნელ ხუთწლეულებში გველვიანი ამინდის გამო სოფლის მეურნეობაში გეგმები არ სრულდებოდა. მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ, რომ სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების უმეტესი ნაწილი იმყოფება გველვიან ზონაში. აშშ-ში ტენიანობით ხელსაყრელ პირობებში იმყოფება სავარგულების 60%, მაგრამ სარწყავი, მიწა შეადგენს 18%, ხოლო ნევნთან – 9%-ს.

ფართობი, რომელიც მოიცავს მელიორაციას 1965 წ.-დან 1990 წ.-მდე გაიზარდა თითქმის 2-ჯერ. ეს ძალიან მაღალი ტემპია, მაგრამ მელიორატორების შემოსავლები განისაზღვრებოდა რა იმით, თუ რამდენ სახსრებს დახარჯადნენ მათთვის უფრო ხელსაყრელი იყო ეშენებინათ გრანდიოზული ნაგებობანი, ვიდრე მოეხდინათ სარწყავი მიწების წესრიგში მოყვანა.

მექანიზაციის საფუძველზე სოფლის მეურნეობაში შრომის ნაყოფიერების ზრდა შესაძლებელს ხდის დასაქმებულთა ნაწილის გათავისუფლებას. მექანიზაციის საერთო მანევრებელია შრომის ენერგოშეიარაღება, ე.ი. მოხმარებული ენერგიის რაოდენობა დასაქმებულ მეშაქზე. 1965 წლიდან 1990 წლამდე იგი გაიზარდა 4,7-ჯერ. შრომის ნაყოფიერება ამ პერიოდში გაიზარდა 123%-ით, ეს 5-ჯერ დაბალი იყო, ვიდრე აშშ-ში.

1965 წელს დადგენილი კომპლექსური მექანიზაციის და-
ვლებები ნაწილობრივ სრულდებოდა. ძირითადად მექანიზე-
ბული იყო ხელის, შაქრის ჭარხლის მოხავედის აღება, ძრო-
ხის წველა. სოფლის მეურნეობაში ხელით შრომა მაინც ჭარ-
ბობდა.

სსრკ-ის ბოლო პერიოდში მიღებული იყო მსჯელობა არა
სოფლის მეურნეობაზე, არამედ აგროსამრეწველო კომპლექ-
სზე. აგროსამრეწველო კომპლექსი – ეს არის სოფლის მე-
ურნეობა და მასთან დაკავშირებული მრეწველობის დარგე-
ბი. მის შემადგენლობაში შედიოდა სოფლის მეურნეობისათვის
წარმოების საშუალებების წარმოება (სახუქები, სასოფლო-
სამეურნეო მანქანები) და სასოფლო-სამეურნეო პროდუქცი-
ის გადამუშავება. ვინაიდან ეს დარგები ერთმანეთიდან და-
კავშირებული თავიანთი საქმიანობით, იგი განიხილებოდა
ერთიან კომპლექსში. არსებობდა აგრეთვე „აგრომრეწვი“ –
ადმინისტრაციული ორგანოების სისტემა, რომელიც გამოგო-
ნილი იყო კომპლექსების ადმინისტრირებისთვის.

სოფლის მეურნეობის სხვადასხვა დარგებში არსებობდა პო-
რისონტალური კავშირები (ხორცის, მარცვლეულის, კარტო-
ფილის, ხელის წარმოება), რომელიც აგროსამრეწველო
კომპლექსის პირობებში შეიცვალა ევრტიკალურით: ხელის
წარმოებას შეერწყა მისი გადამუშავება, სახორცე მეცხოვე-
ლეობა – ხორცკომბინატებს, კარტოფილის წარმოება – შე-
სანახ, გასაყიდ და გადამმუშავებელ საწარმოებს.

ახალი კავშირები მოითხოვდა სპეციალიზაციას, საკმაოდ
მსხვილი სპეციალიზებული საწარმოების შექმნას, სოფლის
მეურნეობაში მხოლოდ სპეციალიზაცია უსრუწველყოფდა ტექ-
ნიკურ პროგრესს. შეუძლებელია იყოს ქარხანა, რომელიც
აწარმოებს სამრეწველო პროდუქციის სხვადასხვა სახეს – ქსო-
ვილს, მანქანებს და ავეჯს. შეუძლებელია იმიტომ, რომ თი-
თოეული დარგი მოთხოვს მანქანების თავის კომპლექსს. ხო-
ლო სოფლის მეურნეობაში მსგავსი მდგომარეობა უკანასკნელ
პერიოდამდე ნორმალურად ითვლებოდა: ერთ კოლმეურნეო-
ბაში აწარმოებდნენ ბოსტნეულსაც, ხორცსაც, ყურძენსაც,
ხილსაც და პურსაც. თითოეული დარგი მოითხოვდა მანქა-
ნების თავის კომპლექსს.

1966-1970 წწ. ინდუსტრიული ტიპის სპეციალიზებული საწარმოების შექმნა დაიწყო მექანიზაციის დონით ჩამორჩენილი ღარგის – მეფრინველეობიდან. სახელმწიფო მეფრინველეობის ფაბრიკების საწარმოო პროცესები მაქსიმალურად იქნა მექანიზებული. კოლმეურნეობებთან და საბჭოთა მეურნეობებთან შედარებით გაიზარდა შრომის ნაყოფიერება და რენტაბელობა.

ეს იყო სოფლის მეურნეობის განვითარების ოპტიმალური გზა. მაგრამ იმის გამო, რომ შეუძლებელი იყო არსებული კოლმეურნეობების და საბჭოთა მეურნეობების დაშლა, და მათ ადგილზე სპეციალიზებული მსხვილი აგრარული კომპლექსის შექმნა, შემუშავდა სპეციალიზაციის ორი ფორმა. ერთერთი ფორმა იყო საკოლმეურნეობათაშორისი კოოპერაცია: რამდენიმე კოლმეურნეობა (ან საბჭოთა მეურნეობა) საპაიო საწყისებზე აერთიანებდა თავისი წარმოების რომელიმე ღარგს და ერთად აშენებდნენ საწარმოებს. ეს იყო პირუტყვის საკვების, სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის გადამამუშავებელი საწარმოები. მაგრამ ამგვარი გაერთიანების ეკონომიკური ეფექტი გაცილებით ნაკლები იყო, ვიდრე სახელმწიფო საწარმოს ორგანიზაციისას. უპირატესად იქმნებოდა საკოლმეურნეობათაშორისი ფორმის სამშენებლო საწარმოები.

მეორე ფორმა – აგრარული და სამრეწველო საწარმოების ინტეგრაცია. ეს არსით არაა ახალი მიმართულება. ჯერ კიდევ ბატონობის დროს შემამკლეთა მამულებში პრაქტიკაში ფართოდ იყო გავრცელებული შაქრის ჭარხლის წარმოება და გადამამუშავება, რაც ეფექტური იყო. დაისახა ამოცანა მოეხდინათ ბოსტნეულის, კარტოფილის და ხილის მეურნეობის ინტეგრაცია მის შენახვასთან, გადამამუშავებასა და რეალიზაციასთან, მაგრამ XX ს. 90-იანი წწ. დასაწყისში ამ მიმართულებით არსებითი მიღწევები არ ყოფილა.

სოფლის მეურნეობის განვითარება ამ მიმართულებით შეუძლებელი იყო ტრადიციული ადმინისტრაციული სისტემის პირობებში. აღმოჩნდა, რომ სოციალურ-ეკონომიკური ბაზის ცვლილების, მუშაკის მატერიალური დაინტერესების გარეშე სოფლის მეურნეობის ინტენსიფიკაციის პროგრამის რეალიზაცია შეუძლებელი იყო. ამიტომ სასოფლო-სამეურნეო

პროდუქციის საშუალო წლიური მოცულობა 1961-1965 წწ.-დან 1986-1990 წწ.-მდე გაიზარდა 72,5%-ით, ხოლო ზრდის ტემპი თანდათანობით შემცირდა. თუ 1966-1970 წწ. სასოფლო-სამეურნეო წარმოება გაიზარდა 21%-ით, ყოველ შემდგომ ხუთწლედში შესაბამისად: 13,2%, 8,8% და 5,8%-ით. მარცვლეულის წარმოება გაიზარდა 51%-ით, პექტარიდან 10-დან 17 ცენტნერამდე საშუალო მოსავლიანობის პირობებში.

სწრაფი ტემპით გაიზარდა ბოსტნეულის, ხილის და მეცხოველეობის პროდუქტების წარმოება. 1969-1975 წწ.-დან 1986-1990 წწ.-მდე ბოსტნეულის წარმოება გაიზარდა 70%-ით, ხორცის – 107%-ით, კვერცხის – 189%-ით. ეს ზრდა მიმდინარეობდა კერძო სექტორის შეზღუდვის პირობებში. 50-იან წლებში პირადი დამხმარე მეურნეობანი იძლეოდნენ მეცხოველეობის პროდუქტების 70-75%, 1965 წ. – 20-27% (ხორცის და რძის 40% და კვერცხის – 67%), ხოლო 1990 წ. – 20-27% (ხორცის – 26%, რძის – 20% და კვერცხის – 27%). ამრიგად, საზოგადოებრივ სექტორში გაიზარდა ამ პროდუქტების წარმოება, რითაც გადაიყარა კერძო სექტორში წარმოებული პროდუქციის შემცირება.

მეცხოველეობის, ხილის და ბოსტნეულის ზრდას ხსნიდნენ კვების სტრუქტურაში დადებითი ძვრებით. ხალხის ცხოვრების დონის ამაღლებისას გაიზარდა ამ პროდუქტებზე მოთხოვნილება, ხოლო კარტოფილზე და პურზე – შემცირდა. 1965 წ.-დან 1989 წ.-მდე ხორცზე და რძეზე მოთხოვნილება ერთ სულ მოსახლეზე გაიზარდა 43-44%-ით, კვერცხზე – 2-ჯერ, ხილზე და ბოსტნეულზე – 30%-ით, მაგრამ კარტოფილზე და პურზე მოთხოვნილება შემცირდა 15-30%-ით.

არასაკმარისი ეფექტურობით ფუნქციონირებდა აგროსამრეწველო კომპლექსი. ისრდებოდა გამოყენებული მიწის რესურსები. მიუხედავად პირუტყვის სულადობის ზრდისა, ორგანიზებული სასუქები ნაკლებად გამოიყენებოდა, ქიმიური სასუქები კი არ ყოფნიდა და უხარისხო იყო, რის შედეგადაც ძირითადი სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მოსავლიანობა გაცილებით მცირე იყო, ვიდრე ევროპის სხვა ქვეყნებში.

აგროსამრეწველო კომპლექსის წამორჩენის ერთ-ერთი მიზეზი იყო ინფრასტრუქტურის და სასოფლო-სამეურნეო პრო-

დუქციის გადამამუშავებელი სიმძლავრეების სისუსტე. არ ყოფნიდათ აღებული მოსავლის საცავები, სოფლად არ იყო კარგი გზები, სარემონტო სამსახური და აგროტექნიკის მარაგი ნაწილები. ამის შედეგად იყო მცირე მოსავლიანობა. რასაც იღებდნენ, ცუდად ინახავდნენ, გადახიდვებისას დიდი იყო პროდუქტების დანაკარგები.

ყოველივე ამის შედეგად ქვეყანაში დაიწყო სასურხათო კრიზისი, რაც მთავრობას აიძულებდა ყოველწლიურად სასღვარგარეთ შეესყიდათ 20-დან 40 მლნ. ტ-მდე მარცვლეული. კვების და მსუბუქ მრეწველობას არ ჰქონდა ნედლეული.

მეცნიერ-ეკონომისტები, სოციოლოგები, ეკოლოგები და სხვ. ქვეყნის ხელმძღვანელობას მიუთითებდნენ სამხედრო სამრეწველო კომპლექსის პიერტროფირებული განვითარების საშიშროებაზე, სამოქალაქო დარგების და სოფლის მეურნეობის ჩამორჩენილობაზე, მაგრამ მათ მოსაზრებებს არ ითვალისწინებდნენ.

1950-1970 წწ. ქვეყანაში განხორციელდა სათბობი ბალანსის საფუძვლიანი გარდაქმნა: გაიზარდა ნაეთობისა და გაზის მოპოვება, მათი წილი ენერგორესურსებში გაიზარდა 3-ჯერ 19,7-დან 60,2%-მდე. ამ სათბობის ტრანსპორტირებისათვის ააგეს შორი მანძილის მსოფლიოში უმსხვილესი დიამეტრის მილსადენი. მილსადენთა ქსელის მეშვეობით, რომელიც ეყვალა რაიონს უკავშირდებოდა შორეული აღმოსავლეთის ჩათვლით, ქვეყანაში შეიქმნა ნაეთობ და გაზმომარაგების ერთიანი მოქნილი სისტემა. მაღალი ტემპებით განვითარდა ელექტროენერგეტიკა – აშენდა უმსხვილესი პიდროელექტროსადგურები, თბოელექტროსადგურები და ატომური ელექტროსადგურები. დასრულდა სსრ კაფშირის ევროპული ნაწილის ერთიანი, მსოფლიოში ყველაზე მსხვილი ენერგოსისტემის (ურალის ჩათვლით) შექმნა.

არსებითად განვითარდა საზღვაო ტრანსპორტი, რომლის ტონაჟითაც საბჭოთა კავშირი მეხუთე ადგილზე გამოვიდა მსოფლიოში. საბჭოთა ფლოტი გემების ასაკით ყველაზე ახალი იყო. ქვეყანაში ფართოდ გამოიყენებოდა სამეცნიერო-ტექნიკური რევოლუციის მიღწევა – რეაქტიული თვითმფრინავი. მთელი ავიაცია გადაყვანილ იქნა რეაქტიულ ძრავაზე. დაიწყო საჰაერო ხაზების მომსახურება მაღალი სიჩქარის თვითმფრინავებით. გაფართოვდა საერთაშორისო ავიაციის ხაზებიც. ამ წლებში გან-

ხორციელდა რეინიგზის ტექნიკური რეკონსტრუქცია – ელექტრომავლებზე და თბომავლებზე გადასვლა. 1958 წლიდან სსრკ-ში შეწყდა ორთქლმავლების გამოშვება. განვითარდა საავტომობილო ტრანსპორტი, გაფართოვდა ავტოსაგზაო მშენებლობა. ყოველივე ამან განაპირობა კარდინალური ცვლილებები სატრანსპორტო სისტემის სტრუქტურაში, რომელშიც წამყვანი გახდა გადაადგილების პროგრესული საშუალებანი. ჩამოყალიბდა ერთიანი სახელმწიფო სატრანსპორტო სისტემა.

1970-იანი წლებიდან მრეწველობის პრიორიტეტული მიმართულება იყო ატომური ელექტროენერგეტიკა და ავტომობილმშენებლობა. შეიქმნა მანქანათმშენებლობის ახალი დარგი – ატომური მანქანათმშენებლობა. ამ წლებში შეიქმნა სსრკ-ის ერთიანი ენერგეტიკული სისტემა. მეათე ხუთწლედში კავშირის ენერგეტიკული სისტემის ევროპულ ნაწილს შეუერთდა ციმბირის ენერგოსისტემა, რომელიც ემსახურებოდა ტერიტორიას 200 მლნ მოსახლეობით. შეიქმნა მსოფლიოში პირველი ატომური თბოელექტროცენტრალი.

დიდი მიღწევები იყო სამხედრო სამრეწველო კომპლექსის სფეროშიც. საავიაციო მრეწველობამ 1949 წ. მიაღწია 1945 წლის დონეს. 1947 წ. შეიქმნა პირველი ბალისტიკური რაკეტა. რესურსები მიმართული იქნა შეიარაღების ახალი სახეების შექმნაში, როგორიცაა რეაქტიული ავიაცია, რადიოლოკაცია და ატომური იარაღი. 1949 წ. სსრკ-მა გამოსცა პირველი ატომური მოწყობილობა, ხოლო 1953 წ. შექმნა წყალბადის ბომბი. სამხედრო-საზღვაო ფლოტის განვითარებაში მთელი ყურადღება გადატანილ იქნა ატომური წყალქვეშა ნავის შექმნაზე. 50-იანი წწ. შუახანებში საფუძველი ჩაეყარა სამხედრო-სამრეწველო კომპლექსს, რომელიც გადაიქცა ეკონომიკის მნიშვნელოვან პრიორიტეტულ ნაწილად.

სწრაფი ტემპით განვითარდა რადიოელექტრონული, ატომური, ქიმიური მრეწველობა, ხელსაწყოთმშენებლობა. ქვეყანას გააჩნდა საკუთარი ბირთვული და სარაკეტო პოტენციალი, გაშვებულ იქნა მსოფლიოში პირველი კოსმოსური თანამგზავრი, ხოლო შემდეგ კოსმოსური ხომალდი, განხორციელდა ადამიანის პირველი გაფრენა კოსმოსში, აიგო პირველი ატომური ელექტროსადგური და საზღვაო ატომური გემი.

ქვეყნის მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობის ერთერთი ძირითადი მიზეზი იყო ეკონომიკის მილიტარიზაცია. მრავალი ათწლეულის მანძილზე სამხედრო კომპლექსებში მიემართებოდა სახელმწიფოს მატერიალური რესურსების და უმაღლესი კატეგორიის შრომითი რესურსების უმეტესი ნაწილი. სამხედრო საწარმოების პროდუქცია სრულიად აკმაყოფილებდა ქვეყნის სამხედრო მოთხოვნებს. მაგრამ უმნიშვნელო იყო გამოყენებული მატერიალური, საფინანსო და შრომითი რესურსების უკუგება. პირიქით ამ საწარმოთა მუშაობა მოითხოვდა უსარმაზარ საბიუჯეტო ასიგნებებს, ხოლო მათი პროდუქცია ძირითადად ელახა საწყობებში. ახალი ტექნოლოგია, რომელსაც შეიმუშავებდნენ სამხედრო საწარმოებში, თავისი გახილუმუშაობის გამო ვერ აღწევდა ეკონომიკის სხვა დარგებში და ამიტომ ქვეყანაში გამოუყენებული რჩებოდა სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის ღირებული მიღწევები.

უდიდესი ძალისხმევისა და მეურნეობის სხვა დარგების მედმივი დაუფინანსებლობის ანგარიშზე სსრკ სამხედრო პოტენციალი უსრუნველყოფდა სახელმწიფოს თავდაცვით ძლიერებას, ასევე შემოინახავდა გეოპოლიტიკურ წონასწორობას პლანეტაზე. უპირისპირდებოდა რა აშშ-ის სამხედრო-სამრეწველო კომპლექსს, სსრკ მუდმივად აძლიერებდა თავის სამხედრო პოტენციალს. ეს დაპირისპირება აქეზებდა ქვეყნის ხელმძღვანელობის ამბიციურ საგარეო პოლიტიკას, რომლის შედეგადაც მუდმივად არსებობდა საერთაშორისო დაძაბულობა და გამალებული შეიარაღება.

ასე იყო 1950 წ. ჩრდილოეთ კორეაში, 1962 წ. — კუბაში, როდესაც აქ საბჭოთა რაკეტების განლაგების შემდეგ აშშ-მა სსრკ-ს წაუყენა ულტიმატუმი მათი ლიკვიდაციის შესახებ. მსოფლიო იმყოფებოდა ახალი მსოფლიო ომის ზღვარზე. ამ საშიშროების თავიდან აცილება მხოლოდ სარაკეტო დანადგარების დემონტაჟის შედეგად მოხერხდა. გართულდა ერთიერთობები სოციალისტური თანამეგობრობის ქვეყნებთან (სსრკ-ის საწინააღმდეგო გამოსვლები უნგრეთში, ალბანეთში, იუგოსლავიაში, ჩეხოსლოვაკიაში). 1968 წ. მოხდა სამხედრო კონფლიქტი სსრკ-სა და ჩინეთს შორის ამურზე, დომანის კუნძულის გამო. ეს იყო პირველი სამხედრო

დაპირისპირება სოციალისტური ბანაკის ორ სახელმწიფოს შორის.

საბჭოთა სამხედრო ბაზები არსებობდა კორეაში, ვიეტნამში, ანგოლაში, ეგვიპტეში, სირიაში, ერაყში და სხვა სახელმწიფოებში. 1978 წ. სსრკ წაერთო ავღანეთის ომში, რომელმაც ქვეყანას სერიოზულად შეუღალა საერთაშორისო ავტორიტეტი. ეკონომიკა უარესად დაუძლურდა და ქვეყნის შიგნით შეიქმნა უარყოფით ფსიქოლოგიური კლიმატი.

სამხედრო-სამრეწველო კომპლექსის განვითარებამ და ამასთან დაკავშირებულმა ხარჯებმა ეკონომიკის სამოქალაქო დარგები მიიყვანა ტექნიკურ ჩამორჩენილობამდე და მისი მსოფლიო ბაზარზე არაკონკურენტუნარიანობამდე. ქვეყნის შიგნით ეს გახდა სასაქონლო შიმშილის, მოსახლეობის ყოველდღიური მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად პროდუქციის მუდმივი დეფიციტის ერთ-ერთი მიზეზი. ყოველდღიური მოთხოვნილების საჭიონლოს უქონლობამ თავისუფალ ბაზარზე გამოიწვია კორუფცია მიმოქცევის სფეროში და პროდუქციის ფასების ზრდა.

საქონელზე დაუკმაყოფილებელმა მოთხოვნამ ბიძგი მისცა იატაკქვეშა საწარმოების და ჩრდილოეთი ეკონომიკის ჩამოყალიბებას, სახელმწიფო მოხელეთა კორუფციას, მოსახლეობის ხოციალურ განშრეკებას, ცვლილებებს საზოგადოების სოციალურ სტრუქტურაში, მოქალაქეთა უკმაყოფილების ზრდას.

მატერიალური, საფინანსო და შრომითი რესურსების მუდმივი დეფიციტის პირობებში ქვეყნის ეკონომიკაში არ არსებობდა პროდუქციის მწარმოებელთა კონკურენცია. ამის შედეგად არ არსებობდა სტიმული პროდუქციის ხარისხის ახმაღლებლად, წარმოების ხარჯების და ფასის შესამცირებლად, რესურსების დაზოგვის და მოძევლებული მოწყობილობების შესაცვლელად. 80-იანი წწ. სამრეწველო მოწყობილობათა პარკის ნახევარზე მეტი 50%-ზე მეტად იყო გაცვეთილი. ყოველივე ეს თავის მხრივ არ უწყობდა ხელს სამრეწველო ტექნიკური რევოლუციის მიღწევების დანერგვას, მაშინაც კი თუ სამამულო მეცნიერება ამას შესთავაზებდა.

გაუარესდა სახელმწიფოს საფინანსო მდგომარეობა. ფინანსები, ფულის მიმოქცევა და ბიუჯეტის მოშლით, რომელიც

სახელმწიფოს სარკეა და მის ეკონომიკური და პოლიტიკური მდგომარეობის ბარომეტრად ითვლება, დაიწყო ეკონომიკის, სოციალური ყოფის და კულტურის ნგრევა.

ომის შემდგომ პირველ ათწლეულში საბჭოთა ფინანსები ასახავდნენ ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებას. ფინანსებზე დიდი გავლენა მოახდინა ცვლილებებმა ერთობლივი საზოგადოებრივი პროდუქტის სტრუქტურაში, სადაც გაიზარდა მრეწველობის წილი, ეს კი ხელს უწყობდა მოგების ზრდას, ბიუჯეტში მოგებიდან ანარიცხების და ბრუნვიდან გადასახადის შესვლას. 1947 წ. ფულის რეფორმის წარმატებით გატარებამ განამტკიცა ქვეყნის თავდაცვა და ფინანსები.

ფინანსური რესურსების უდიდესი ნაწილის სახელმწიფო ბიუჯეტში ცენტრალიზაციამ შესაძლებელი გახადა სახსრების ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების უფრო მნიშვნელოვანი მიმართულებით კონცენტრაცია და სახელმწიფო პრობლემების ეფექტური გადაწყვეტა. 1938 წლიდან 1960 წლამდე ქვეყნის საფინანსო უწყებას მეთაურობდა ცნობილი ეკონომისტი, პროფესიონალი-ფინანსისტი ა. ზეკერევი, რომელსაც დიდი ღვაწლი მიუძღვის ქვეყნის ფინანსების განმტკიცებაში.

50-იან წწ. ბოლოს ნ. ს. ხრუშჩოვმა ქვეყნის ხელმძღვანელობა დაიწყო ისეთი მეთოდებით, რომელსაც მოგვიანებით ვოლუნტარიზმი უწოდეს. იგი ასეთ პოლიტიკას იყენებდა არა მარტო საშინაო და საგარო პოლიტიკაში და ეკონომიკაში, არამედ ფინანსებშიც. ფინანსების დარგში ამ კურსს ატარებდა 1960 წ. ფინანსთა მინისტრად დანიშნული ვ. გარბუხოვი, რომელიც ქვეყნის პირველი პირის მსგავსად აღმოჩნდა ნაკლებად პროფესიონალი და საკმაოდ ამბიციური. ამის ერთ-ერთი მაგალითია ის, რომ ქვეყნიდან გადიოდა დიდი რაოდენობით ნავთობი მაშინ, როდესაც კოლმეურნეობებს და საბჭოთა მეურნეობებს არ ეოფნიდათ საწვავი მოხაელის ასაღებად (ეს იყო ერთერთი მიზეზი იმისა, რომ მოყვანილი სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების დანაკარგებმა შეადგინა დაახლოებით 50%) და სხვ.

სსრკ ფინანსთა მინისტრად ვ. გარბუხოვის მოხელით, რომელსაც გ. ზეკერევისგან განსხვავებით არ შეეძლო ან არ უნდოდა დაესაბუთებინა თავისი პოზიცია და თავიდან აეცილებინა ბიუჯეტის დამასუსტებელი გადაწყვეტილებანი, და-

იწყო სახელმწიფო ფინანსების დესტაბილიზაცია, იმის მიუხედავად, რომ ფინანსთა სამინისტროს აპარატში იყო კვალი-ფიციური საფინანსო კადრები.

1961 წ. გატარდა ფულის რეფორმა, რომელმაც ვერ განამტკიცა ფინანსები. დაიწყო ფასების ზრდა. ბიუჯეტის შემოსავლების ძირითად წყაროს წარმოადგენდა ბრუნვიდან გადასახადი, რომლის ხვედრითი წილი ბიუჯეტში შეადგენდა 60%-ს, ამ გადასახადს საწარმოებიდან იღებდნენ დაბეგრული პროდუქციის რეალიზაციამდე, რის შედეგადაც სუსტდებოდა საწარმოს საფინანსო მდგომარეობა, ვინაიდან ხშირად ამ გადასახადს იხდიდნენ თავისი საბრუნავი სახსრების ანგარიშზე.

60-70-იან წწ. სახელმწიფოს ფინანსური რესურსების ერთერთი წყარო იყო შემოსავლები საგარეო ეკონომიკური საქმიანობიდან. ძირითადად ეს იყო შემოსავლები ნედლეული რესურსების, უმთავრესად ნავთობის რეალიზაციიდან. ამ პერიოდში ქვეყანა იღებდა 150 მლრდ დოლარს. ეს სახსრები მიემართებოდა საწარმოებისათვის მოწყობილობათა შესყიდვაზე, სამოქალაქო და სამხედრო ობიექტების მშენებლობაზე, სურსათის და ფართო მოხმარების საქონლის შესყიდვაზე.

80-იან წწ. გაძნელდა ამ სახსრების მიღება, ვინაიდან გაძნელდა ნავთობის მოპოვების არსებული ღონის შენარჩუნება. იღეოდა ძველი ნავთობსარეწები. გაუარესდა მოპოვების გეოლოგიური პირობები. მსუბუქი ნავთობი არსებითად შემცირდა, ხოლო მძიმე ნავთობის მოპოვებისათვის აუცილებელი იყო სპეციალური მოწყობილობანი, მისი წარმოებისათვის კი არ იყო მზად მანქანათმშენებელი მრეწველობა.

შეიცვალა კონიუნქტურა ნავთობის საერთაშორისო ბაზარზე. მეურნეობაში უფრო ფართოდ ნერგავდნენ ენერგოდამსოვ ტექნოლოგიებს. ამას მოჰყვა ენერგომატარებლებზე მოთხოვნის შემცირება. ნავთობის ბაზარზე გაძლიერდა ნავთობ-მომპოვებელი ქვეყნების კონკურენციული ბრძოლა. დაეცა ნავთობის ფასები.

გარდა ამისა, სამხედრო-სამრეწველო კომპლექსის, დაბალრენტაბელური საწარმოების და არასაწარმოო სფეროს შენახვა მოითხოვდა სულ უფრო მეტ საბიუჯეტო ასიგნებებს. მათი წყარო იყო საგარეო ვალი და ქვეყნის ოქროს მარაგი, რომე-

ლიც 1953 წლის 2050 ტონიდან 1987 წლის 681 ტონამდე, ხოლო 1996 წელს 340 ტონამდე შემცირდა.

გამწვავდა ქვეყნის საგარეო დავალიანების პრობლემა, რომლის მოცულობა უტოლდებოდა 80 მლრდ. დოლარს. დაახლოებით ამდენივე ემართათ სხვა ქვეყნებს. თუ სსრკ ვალების იღებდა ძირითადად ფირმებისა და ბანკებისაგან სამრეწველო და სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის შესაძენად, თვითონ სხვა სახელმწიფოებს აძლევდა კრედიტებს თავისი სამხედრო სამრეწველო კომპლექსის პროდუქციის რეალიზაციისათვის. ეს იყო სოციალისტური ბანაკის ქვეყნები (ვიეტნამი, კუბა და სხვ.), და უმთავრესად მესამე სამყაროს ქვეყნები (ერაყი, სირია, ეგვიპტე, ანგოლა, ავღანეთი და სხვ.), რომელთა სავალუტო გადახდისუნარიანობა იყო უკიდურესად დაბალი.

ამრიგად, თუ საგარეო ვალების დაფარვაზე სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯები იზრდებოდა, შემოსავლები საგარეო წყაროებიდან მცირდებოდა. ყველაფერმა ამან გამოიწვია სახელმწიფო ფინანსების გაუარესება, ბიუჯეტის დეფიციტის ზრდა, რომელიც უმეტესად იფარებოდა ფულადი ემისიის და ქვეყნის საშინაო ვალის ზრდის მეშვეობით. გაიზარდა საბიუჯეტო ასიგნებანი ეკონომიკის დარგების დოტაციებზე, რაც შეადგენდა ბიუჯეტის ხარჯების 1/5-ს. ამასთანავე, ყოველწლიურად იზრდებოდა დანაკარგები და არასაწარმოო ხარჯები. 1981 წლიდან 1988 წლამდე იგი გაიზარდა 12,5 მლრდ.-დან 29 მლრდ. მანეთამდე, მათ შორის მრეწველობაში და მშენებლობაზე წუნის ზეგავლენით დანაკარგები 364 მლნ.-დან 1076 მლნ. მანეთამდე; განუხორციელებელი და საბოლოოდ შეწყვეტილი კაპიტალური მშენებლობის დანაკარგები 2831 მლნ.-დან 4631 მლნ. მანეთამდე; დაეარდნილი პირუტყვის დანაკარგები – 1696 მლნ.-დან 1912 მლნ. მანეთამდე.

1988 წ. სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლებმა შეადგინა 379 მლრდ. მანეთი, ე.ი. ამ წელს დანაკარგებმა ეკონომიკაში შეადგინა ბიუჯეტის ხარჯების 7%.

ეს და სხვა ფაქტორები ნეგატიურად ზემოქმედებდნენ სახელმწიფო ფინანსების მდგომარეობაზე, ახლოვდებოდა საფინანსო კრიზისი, რომელიც გამწვავდა 90-იან წწ., მისი თაყიდან აცილება შეუძლებელი იყო.

ეს ფაქტორები იაძულებდა ქვეყნის ხელმძღვანელობას ემუხრატა გზები შექმნილი მდგომარეობიდან თავის დასაღწევად. აუცილებელი შეიქმნა მრეწველობის სტრუქტურული გარდაქმნა, ეკონომიკური ურთიერთობების შეცვლა. ეს გამოიხატებოდა სამეურნეო ანგარიშის საყოველთაო დანერგვის ცდებში, საწარმოებს შორის პირდაპირი ეკონომიკური კავშირების დამყარებაში, საარენდო ურთიერთობების შემოღებაში.

მართვის უმაღლესი და საშუალო რგოლის ხელმძღვანელობის მოუქნელობამ და მრავალ შემთხვევაში არაკომპეტენტურობამ გამოიწვია იმ საწარმოების ჩამორჩენა, რომლებიც არ შედიოდნენ სამხედრო-სამრეწველო კომპლექსში, საწარმოთა უუნარობამ უსრუნველყოთ საშინაო ბაზარი, და არაკონკურენტუნარიანობამ ჯერ საგარეო და შემდეგ საშინაო ბაზარზე გამოიწვია 80-იან წწ. ეკონომიკური ურთიერთდახმარების საბჭოს ქვეყნების ბაზრების, შემდეგ კი 90-იან წწ. ღბთ-ს ქვეყნების ბაზრების დაკარგვაც.

საბჭოთა კავშირისათვის ეკონომიკური სიძნელეების შექმნაში მონაწილეობდნენ ჩრდლო ატლანტიკურ პაქტში (NATO) შემაჯალი ქვეყნები. ორი სამხედრო-პოლიტიკური ბლოკის მრავალწლიანმა დაპირისპირებამ აჩვენა, რომ „ცივ ომში“ წარმატებას უსრუნველყოფს ეკონომიკური უპირატესობა. ასეთი წარმატების მისაღწევად დასაყვლის ქვეყნების ანალიტიკოსებს არ გამოჩენიათ სუსტი ადგილები სსრკ-ის ეკონომიკაში, ამის შესაბამისად „ნატო“ ს ქვეყნებისთვის სიძნელეს აღარ წარმოადგენდა საბჭოთა ეკონომიკის დასუსტება. ამისათვის ორგანიზაცია გაუკეთეს მსოფლიო ბაზარზე ნავთობის ფასის დაკლების ფართომასშტაბიან კომპანიას და საბჭოთა ბუნებრივი გაზის ექსპორტის შეზღუდვას, რამაც გამოიწვია საბჭოთა კავშირში უცხოეთის კონვერტირებული ვალუტის შემოსვლის შემცირება. აშშ-ის მიერ მრეწველობის ახალი პროდუქციის და ახალი ტექნოლოგიების სსრკ-ზე მიყიდვის შეწყვეტამ, „ნატო“-ს ქვეყნების სამხედრო შეიარაღების ზრდამ, მათი ტექნოლოგიური ღონის და ღირებულებების ამადლებამ გაამწვავა რესურსების და ტექნოლოგიების კრისისი სსრკ-ში, გამოიწვია საკუთარი სამხედრო-კვლევის გაზრდის აუცილებლობა. ყველაფერი ეს იწვევდა

შემდგომ ეკონომიკურ გადატარებას. ამასთან დასავლეთის ქვეყნები ქმნიდნენ პირობებს, რომელიც ამხელებდა სსრკ მიერ უცხოური კრედიტების მიღებას.

1970-1980-იანი წწ. დასაწყისში გატარებული რეფორმები იყო პროპაგანდისტულ-კოსმეტიკური. მუდმივად „იბრძოდნენ“ „ხარისხისათვის“, „ინტენსიფიკაციისთვის“, მაგრამ მდგომარეობა უცვლელი რჩებოდა. ეკონომისტ-ექსპერტების აზრით, 1970-იან წწ. საერთოდ არ იყო შრომის ნაყოფიერების ზრდა, ხოლო 1980-იანი წწ. დასაწყისში მოხდა მისი 8%-ით შემცირება.

გაღრმავდა ეკონომიკის თვითნარევის ტენდენცია: რესურსების დეფიციტი, ეკოლოგიის გაუარესება, შობადობის შემცირება. უფრო ნათლად გამოვლინდა საბჭოთა საზოგადოების განვითარების ეკონომიკური მოდელის შეცვლის აუცილებლობა.

1985 წ. აპრილში სსრკ გენერალური მდივანი გახდა მ. ს. გორბანოვი. მან წამოიწყო რეფორმების ხერია, რომელმაც შემდეგ მიიღო „გარდაქმნის“ სახელწოდება. რეფორმების მთავარი მიზანი იყო ეკონომიკის რესტრუქტურისაცია, დაგეგმვის სისტემის და სოციალისტური იდეოლოგიის სრული შენარჩუნებით, ანუ დემოკრატიული სოციალიზმის შექმნა.

მ. გორბანოვის რეფორმები ითვალისწინებდა მრეწველობის მოდერნიზაციას სამეცნიერო ტექნიკური რევოლუციის უახლესი მიღწევების საფუძველზე; ცენტრალიზებული მართვის დეცენტრალიზაციას; კერძო მეწარმეობის შეზღუდული სექტორის შექმნას; შრომის დისციპლინის გაუმჯობესებას; მსოფლიო სამეურნეო კავშირების განვითარებას; საარენდო ურთიერთობების დანერგვას მომსახურების სფეროში და აგრარულ სექტორში; კოოპერაციის განვითარებას და ინდივიდუალური შრომითი საქმიანობის ხელშეკრულებას.

წარმოების მოდერნიზაცია ნიშნავდა კონვერსიას სამხედრო-სამრეწველო კომპლექსის საწარმოებისათვის (გადაყვანას სამოქალაქო პროდუქციის გამოშვებაზე). კონვერსია ბიუჯეტში დამატებითი კაპიტალდაბანდებისთვის სახსრების უქონლობის გამო ნელი ტემპით ტარდებოდა.

გარდაქმნების პირველ ეტაპზე (1985-1987 წწ.) დაიწყო უკვე მრავალჯერ ნაცადი საწარმოო წესრიგისა და დისციპლინის განმტკიცების; ადამიანური ფაქტორის გააქტიურების; საზო-

გაღუბაში შრომის პარტიის(ცემის) ამადლების ღონისძიებები. დაგეგმილი იყო საბანკო სისტემის გარდაქმნაც.

საგანგაშო სიგნალი გახდა აფარია სერნობილის ატომურ ელექტროსადგურზე. 1987 წ. დასაწყისში წარმოების ვარდნამ ცხადყო კარნაქტილი და ღირეპტიული ეკონომიკის წრის გარღვევის აუცილებლობა. 1987-1988 წწ. დაიწყო სრუნეა სახელმწიფოს მიერ რეგულირებული საბაზრო ეკონომიკის შექმნასე.

1987 წ. ივნისის კანონით „სახელმწიფო საწარმოთა შე-სახეპ“ გამოცხადდა სრული სამეურნეო ანგარიში და თვით-დაფინანსება. შემოსავლის ერთი ნაწილი განკუთვნილი იყო საყალდებული გადასახადებზე, მეორე – კოლექტივის სამე-ურნეო ანგარიშის შემოსავლებზე.

გაფართოვდა საწარმოთა უფლებები წარმოების დაგეგმვაში; წარმოების საშუალებებით საბითუმო ვაჭრობაში; საგარეო ეკონომიკრ საქმიანობაში (საწარმოს შეეძლო დამოუკიდებ-ლად გასულიყო საგარეო ბაზარზე); საკუთარ პროდუქციაზე ფასების დაწესებაში; რეალურ თვითმმართველობაში; ხელ-მსღვანელთა არნეყითობაში; დაშეებულ იქნა საერთო კრე-ბებზე სამუშაო გეგმის განხილვა, შრომითი კოლექტივების საბჭოების არნეენები.

რეფორმები კელავ წარუმატებელი აღმოჩნდა, რადგან აშ-კარა იყო რომ პრაქტიკაში მის რეალიზაციას არ აპირებდ-ნენ. რესურსები ისევე ღიმიტით ნაწილდებოდა, ისევე არ ამ-ლევდნენ უფლებას დაეწესებინათ სახელშეკრულებო, ან თა-ვისუფალი ფასები ნაწარმზე.

გრძელდებოდა სარალიანი საწარმოების დაფინანსება. ეს იყო დეკლარირებული საბაზრო ურთიერთობების მშენებლო-ბა საკუთრების ფორმების რადიკალური ცვლილებების გარ-ეშე, ბაზრის მთავარი მექანიზმის – კონკურენციის გარეშე. 1988 წ. გაზაფხულ-სამთარში „რეკოლუციაში ზევიდან“ გაჩ-ნდა კრიზისული მოვლენები. ეკონომიკაში გარდაქმნებით და-კავებული იყო პარტიული და სახელმწიფო აპარატი, რომელ-თა მიზანი იყო ხელოვნური „საგეგმო-საბაზრო“ სისტემის შექ-მნა, ბაზარი განიხილებოდა როგორც ცენტრალიზებული მე-ურნეობის დანამატი. სასოგადოებაში არ არსებობდა ნდობა გატარებული რეფორმების კურსისადმი.

მეორე ეტაპზე (1988-1989 წწ.) კურსი იქნა აღებული ცენტრალიზებული ეკონომიკის განსახელმწიფოებრიობაზე, კერძოდ 1988 წ. მიღებულ „კანონში კოოპერაციის შესახებ“ აღიარებული იყო ეკონომიკის კოოპერატიული და სახელმწიფო სექტორების თანასწორუფლებიანობა. 1988 წ. სსრკ-ში კოოპერატივების რაოდენობა 6-ჯერ გაიზარდა.

მიღებულ იქნა „საკანონმდებლო საფუძვლები არსებულ ურთიერთობათა შესახებ“ და „კანონი ინდივიდუალური შრომითი საქმიანობის შესახებ“.

საარეწდო ურთიერთობანი უმეტესად განვითარდა მომსახურების სფეროში და სოფლად. იქ კოლმეურნეობის, ან საბჭოთა მეურნეობისგან არენდით იღებდნენ მიწის ნაკვეთს ან პატარა ფერმას.

ამ ახალი ფორმით ეკონომიკაში იქმნებოდა არასახელმწიფო სექტორი, მისი საწარმოები კონკურენციას უწევდნენ სახელმწიფო სექტორის საწარმოებს. მაგრამ ის ღონისძიებანი არ იყო დეცალურად გააზრებული, იგულისხმება ქვეყანაში კოოპერატიული სექტორის შექმნა და საწარმოების გადასვლა სამეურნეო ანგარიშსა და არენდაზე. განსაკუთრებული ყურადღება არ ექცეოდა გარდაქმნებს სოფლის მეურნეობაში, სადაც მრავლად არსებობდა არარენტაბელური საწარმოები – კოლმეურნეობები და საბჭოთა მეურნეობები. ქვეყანაში სასურსათო პრობლემის მოგვარება ერთგვარად გააუმჯობესებდა სოციალურ-ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ვითარებას, შეამცირებდა დასავლეთის ქვეყნებზე დამოკიდებულებას.

კერძო სექტორის საწარმოები სახელმწიფო სექტორის საწარმოებთან არათანაბარ ეკონომიკურ პირობებში იმყოფებოდნენ. წერილ საწარმოებში, კეების და მომსახურების სფეროს საწარმოებში დროულად არ შეიქმნა დაბეგვრის ნორმატივები, არ იყო დადგენილი მომსახურების და ნაწარმის სარეალიზაციო ფასების ზღვრები. დეფიციტური და ძალიან ძვირი აღმონდა მათთვის ნედლეული და მასალები. ასეთ პირობებში კოოპერატივები თავის პროდუქციაზე და მომსახურებაზე უმატებდნენ ფასებს. მათი უმრავლესობა მაღე გაკოტრდა, სოგიერთმა მაღალი შემოსავლის არარეგულირებადი დაბეგვრით შეძლო დაეგროვებინა აუცილებელი საწეს-

დებო კაპიტალი ბანკების ორგანიზებისათვის, ან 1991 წ. შემდეგ სახელმწიფო სექტორის სამრეწველო საწარმოების მიმართულ ფასად შექენისათვის.

პარტიული და საბჭოთა ორგანოებმა არ გაითვალისწინეს მოსალოდნელი შედეგები, რაც შეიძლება მოჰყოლოდა კოოპერატორების, არენდატორების და ინდივიდუალურ მეწარმეთა უფლებების და ინტერესების შელახვას. სახელმწიფო აკონტროლებდა არენდატორების შემოსავლების განაწილებას, ცდილობდნენ არ მომხდარიყო შრომითი კოლექტივების მიერ ამ საწარმოთა პრივატიზაცია. გართულდა არენდატორების მდგომარეობა სოფლის მეურნეობაში, რომელთა უმრავლესობა შრომობდა უფრო ეფექტურად, ვიდრე მეზობელი კოლმეურნეობების და საბჭოთა მეურნეობების კოლექტივები. არღვევდნენ საარენდო ხელშეკრულებებს, არენდატორებს ართმევდნენ ქონებას. უარს ეუბნებოდნენ მათ მატერიალურ-ტექნიკურ და საფინანსო დახმარებაზე.

მესამე ეტაპზე (1989 წ. ბოლო – 1990 წწ.) ქვეყნის ყველა სფეროში დაიწყო უდიდესი სოციალური და პოლიტიკური ცვლილებები. წარმოიშვა მრავალპარტიულობა, მ. გორბანოვი აირჩიეს სსრკ პრეზიდენტად, ამავე პერიოდში მოკავშირე რესპუბლიკებში დაიწყო სწრაფვა სრული დამოუკიდებლობისათვის. ხელისუფლება ვეღარ ახერხებდა კავშირის კონტროლს. რუსეთში ეროვნული ლიდერი გახდა რადიკალი ბ. ელცინი.

პოლიტიკურმა რყევამ და ნაციონალური საკითხების გამწვავებამ მეორე რიგში გადასწია ეკონომიკური პრობლემები. ხელისუფლებამ დაუშვა ქვეყნის მთლიანობის ფარგლებში საბაზრო ურთიერთობების განვითარების შესაძლებლობა. სსრკ-ის ხელმძღვანელობა უენარო აღმოინდა ეფექტურად ემუშავა ახალ პირობებში.

გაძლიერდა ინფლაციური პროცესები, შეინიშნებოდა სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტი. კვლავ დაიწყო ეროვნული შემოსავლის საშუალო წლიური ზრდის ვარდნა. პარტიულ-საბჭოთა ხელმძღვანელობამ წარმოების ზრდის უსრუწველსაყოფად არ გამოიყენა შესაძლებლობა გაეაქტიურებინა კოოპერატიული და საარენდო ურთიერთობანი (განსაკუთრებით კვების პროდუქტების წარმოებაში), ხელი არ შეუწყო „საშუალო კლასის“

შექმნას. ასეთი ფენა იქნებოდა დემოკრატიის დასაყრდენი, როგორც ყველა განვითარებულ ქვეყანაში.

პოლიტიკური მდგომარეობა ქვეყანაში გამოდიოდა კონტროლიდან. დაიწყო ბრძოლა კომუნისტურ იდეოლოგიასთან. სრულად იყო დისკრედიტირებული სსრკ-ის ფუნდამენტური იდეოლოგიური მცნებები: ხალხთა მეგობრობა, პროლეტარული სოლიდარობა, კლასობრივი ბრძოლა, ინტერნაციონალიზმი. სსრკ-ის ყველა რესპუბლიკა მიისწრაფოდა დემტკიცებინა, მრავალუროვანი სახელმწიფოს დანგრევის აუცილებლობა და გარდაუვალობა. ამ პროპაგანდაში მთავარ როლს თამაშობდა ეროვნულად განწყობილი ინტელიგენცია, ისინი აღვივებდნენ კონფლიქტებს, რომლებიც 80-იანი წწ. ბოლოს და 90-იან წწ. დასაწყისში გაღვივდა აზერბაიჯანში, სომხეთში, საქართველოში, ლიტვაში, უზბეკეთში, ყირგიზეთში, მოლდავეთში და სხვა რესპუბლიკებში. ეკონომიკური კრიზისის პარალელურად ქვეყანაში მომწიფდა იდეოლოგიური, შემდეგ კი პოლიტიკური კრიზისიც.

სწრაფად იზრდებოდა დისიდენტური მოძრაობის გავლენა, რომელიც 70-80-იან წლებში განიცდიდა რეპრესიებს. ამ მოძრაობის მიზანი იყო ბრძოლა ადამიანის სამოქალაქო უფლებების, კულტურის დეიდეოლოგიზაციისა, საზოგადოების დემოკრატიზაციის და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში სკკპ-ის მონოპოლიის ლიკვიდაციის და ეროვნულობის შენარჩუნებისათვის.

სსრკ კავშირში პარტიული ხელმძღვანელობის ნაწილმა და დემოკრატიულმა საზოგადოებამ დაიწყო მოწოდებები, რადიკალური რეფორმებისაკენ პოლიტიკასა და ეკონომიკაში. თუმცა ვერც ეს რეფორმები გადაარჩენდა იძულებით ძმურ კავშირს. მოსახლეობის მასობრივი გამოსვლები ხდებოდა აზერბაიჯანში, სომხეთში, საქართველოში, ლიტვაში, სადაც მღელვარების ჩახახშობად, მომიტინგეთა წინააღმდეგ ცენტრმა გამოიყენა შეიარაღებული ძალები, რაც მსხვერპლით დამთავრდა და კიდევ უფრო გაამწვავა ვითარება. 90-იანი წწ. ქვეყანაში დაიწყო მუშათა გაფიცვები ხელფასის მომატების მოთხოვნით, ასევე მოსახლეობის გამოსვლები დემოკრატიის მოთხოვნით. ასეთ პირობებში სსრკ-ის ხელმძღვანელობამ მიიღო გადაწყვეტილება ახალი სამოქალაქო ხელშეკრულების

მომზადების შესახებ, რომელშიც უნდა ასახულიყო მოკავშირე რესპუბლიკების უფლებების გაფართოება. ხელმოწერა გათვალისწინებული იყო 1991 წ. 20 აგვისტოს. 21 აგვისტოს დაინიშნა რუსეთის ფედერაციის საბჭოს სხდომა რეფორმების რადიკალიზაციის გეგმის განსახილველად.

1991 წლის აგვისტოში ამ ხელშეკრულებაზე ხელმოწერის წინ ადამიანთა ჯგუფმა, სახელმწიფო ხელმძღვანელობის უმაღლესი ემულონებიდან, ქვეყანაში შექმნა საგანგებო მდგომარეობა. 18-22 აგვისტოს სახელმწიფო გადატრიალების ცდამ წაშალა ეს გეგმები და მკვეთრად შეცვალა ძალთა თანაფარდობა. დემორალიზებული კომუნისტური პარტია, რომლის წევრებიც მონაწილეობდნენ ამ გადატრიალებაში, აიკრძალა. ცენტრალური ხელისუფლება ფაქტიურად გადაეცა რუსეთის ხელმძღვანელობას, ხოლო გორბაჩოვი, სსრკ პრეზიდენტი, დეკლარაციულ ფიგურად იქცა. რესპუბლიკების უმეტესობამ, გადატრიალების შემდეგ, უარი განაცხადეს სამოკავშირო ხელშეკრულის ხელმოწერაზე.

1991 წლის 8 დეკემბერს რუსეთის, უკრაინის და ბელორუსიის პრეზიდენტებმა ბ. ელცინმა, ლ. კრავჩუკმა და ს. შუშკევინმა ხელი მოაწერეს შეთანხმებას, რომ „საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირი, როგორც საერთაშორისო სამართლის სუბიექტი და გეოპოლიტიკური რეალობა წყვეტს თავის არსებობას“. გამოაცხადეს 1922 წლის სამოკავშირო ხელშეკრულების შეწყვეტის და დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის (დსთ) შექმნის შესახებ, რომელშიც გაერთიანდა 11 ეოფილი მოკავშირე რესპუბლიკა (საქართველოს და ბალტიისპირეთის სახელმწიფოების გარდა). ამრიგად, ეოფილი საბჭოთა რესპუბლიკების საფუძველზე შეიქმნა დამოუკიდებელი სახელმწიფოები. სსრკ პრეზიდენტი მ. გორბაჩოვი გადადგა. საბჭოთა კავშირმა შეწყვიტა არსებობა.

ამრიგად, ეკონომიკური და შემდეგ პოლიტიკური კრიზისი, რომელიც ქვეყანაში განვითარდა 80-იანი წწ. ბოლოს და 90-იანი წწ. დასაწყისში, განპირობებული იყო მრავალწლიანი არაეფექტური ეკონომიკური პოლიტიკით, რომელსაც ატარებდა ქვეყნის ხელმძღვანელობა, მისი ამბიციურობით საერთაშორისო ურთიერთობებში. ამან გამოიწვია სახელმწიფოს ეკონომიკური დაუძლურება, სოციალისტური წარმოების წესის და მთელი სოციალისტური სისტემის დიკრედიტაცია.

თემა 29. სოციალისტური ეკონომიკის ეზენებლოზ აღმოსავლეთ ევროპის, აზიის ქვეყნებსა და კუბაში

1. სოციალისტური ქვეყნების ეკონომიკის აღღგენა 1945–1949 წწ.

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ევროპის და აზიის რამდენიმე ქვეყანაში – აღბანეთში, ბულგარეთში, უნგრეთში, გერმანიის აღმოსავლეთ ნაწილში, ვიეტნამის ჩრდილოეთ ნაწილში, ჩინეთში, კორეის ჩრდილოეთ ნაწილში, პოლონეთში, რუმინეთში, ჩეხოსლოვაკიაში, იუგოსლავიაში, 1959 წელს კუბაში და 1975 წ. ლაოსში, ხოლო ომამდე – 1921 წ. მონღოლეთში, შეიცვალა არსებული პოლიტიკური რეჟიმი და დაადგნენ განვითარების სოციალისტურ გზას. შემდეგ სსრკ-ის ზეწოლის შედეგად წარმოიქმნა მსოფლიო სოციალისტური სისტემა. პოლიტიკური სისტემის ცვლილებამ განსაზღვრა ეკონომიკური გარდაქმნების ხასიათი და მიმართულება. ამ ქვეყნებმა სსრ კავშირის აქტიური ჩარევით და მისი გამოცდილების გათვალისწინებით დაიწვეს სოციალისტური ეკონომიკის მშენებლობა.

აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში სოციალიზმი არ დამყარებულა ერთბაშად. ეს პროცესი ყოველთვის არ ღებულობდა სახელმწიფო გადატრიალების ფორმას, როგორც ეს მოხდა მაგალითად პრალაში (ჩეხოსლოვაკია) 1948 წელს. უმეტეს შემთხვევაში ფაშისტებისგან გათავისუფლების შემდეგ ქვეყნებში წარმოიქმნებოდა შიდა პოლიტიკური დისპროპორციები, რის შედეგადაც კომუნისტური პარტია სსრკ-ის აქტიური იდეოლოგიური და ფინანსური მხარდაჭერით იკავებდა გაბატონებულ პოზიციებს, ხშირად პოლიტიკური ბრძოლის მეთოდები ძალიან შორს იყო დემოკრატიისაგან. სსრკ მიზანმიმართულად ისწრაფვოდა გაეფართოებინა თავისი იდეოლოგიური და პოლიტიკური გავლენა. 50-იანი წწ. დასაწყისში თანდათანო-

ბით ამ ქვეყნებშიც გავრცელდა გეგმური ეკონომიკის სტალინური პრინციპები.

გერმანიის მიერ ოკუპირებულ ევროპის ქვეყნებს შორის, გერმანელთა განდევნის შემდეგ მხოლოდ ალბანეთის და ოუგოსლავიის კომუნისტებმა შეძლეს ხელისუფლების ხელში ჩაგდება სსრკ-ის შეიარაღებული ჩარევის გარეშე. სხვა ქვეყნებში საკმე გართულდა. აქ კომუნისტური გადატრიალების ძალდატანება სა'სოგადოების მღელვარებების მიუხედავ იქცა, რომელთა შორის მნიშვნელოვანია გამოსვლები 1953 წ. აღმოსავლეთ გერმანიაში და 1956 წ. უნგრეთსა და პოლონეთში. ეს წლები ტრაგიკული აღმოჩნდა მათთვის, ვინაიდან სსრკ-ის და ამ ქვეყნების კომუნისტური რეჟიმის წინააღმდეგ მოწყობილი სახალხო აჯანყება საბჭოთა ტანკების მეშვეობით სისხლში წაახშეს. ამრიგად, ამ ქვეყნებში მკვიდრდებოდა ახალი სახელმწიფოებრივი სისტემა. ხალხის ფართო მასების უკმაყოფილების ფონზე თავსმოხვეული პოლიტიკური ვითარება ხასიათდებოდა დემოკრატიული ინსტიტუტების დეკორატიულობითა და კანონდარღვევით.

თავსმოხვეულმა სოციალურ-ეკონომიკურმა სისტემამ დაარღვია ქვეყნების საუკუნეობრივი ევროპული კავშირები, სოციალისტურ ბანაკში შესვლით დეფორმირებული აღმოჩნდა ტრადიციული ეროვნული ეკონომიკა. დაირღვა მათი 'სოგადსახელმწიფოებრივი ბუნებრივი მიმდინარეობა. სწორედ ამან განაპირობა „ევროპაში დაბრუნების“ ბედნიერების განცდა, რომელიც 1989-1990 წლებში რუსეთის მოდერნიზებული იმპერიის დემონტაჟის შემდეგ გახდა შესაძლებელი. კაპიტალისტური სისტემისა და რუსეთის მიერ შექმნილი სოციალისტური სისტემის დაპირისპირებამ ღრმა კეალი დაანჩია მსოფლიოში მიმდინარე პროცესებს და 'სოგადად სა'სოგადოებრივ ცხოვრებას.

საბჭოთა კავშირის მსგავსად ყველა ქვეყანაში დაინერგა ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური სისტემა უმნიშვნელო ცვლილებებით, რაც გამოწვეული იყო იმით, რომ ჯერ ერთი, ომის შემდგომ დასავლეთის სახელმწიფოები არასაიმედო ეკონომიკურ და პოლიტიკურ მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ, რაც თავსმოხვეული ახალი სისტემის ქვეყნებს აიძულებდა საბჭოთა კავშირის ეკონომიკურ, პოლიტიკურ, სამხედრო და მო-

რალურ დახმარებას დაკრძნობოდნენ. ეს ხელს უწყობდა არა იმდენად საბჭოთა კავშირთან თანახმორუფლებიან ურთიერთობას დამოუკიდებლობის შენარჩუნებით, რამდენადაც მეურნეობრიობის საბჭოთა სისტემაში ჩართვას. მეორე, ამ ქვეყნების კომუნისტური პარტიის ლიდერები მრავალი წელი ცხოვრობდნენ და იდეოლოგიურ წვრთნას გადიოდნენ მოსკოვში, იმყოფებოდნენ სტალინის უძლიერესი პოლიტიკური და პიროვნული გავლენის ქვეშ, რომლის ავტორიტეტი კიდევ უფრო გაიზარდა ომში გამარჯვებით, დაიკავეს რა ხელმძღვანელი პოსტები, მათ თავიანთ ქვეყნებში გადაიტანეს მმართველობის ავტორიტარული მეთოდები. ამ მეთოდების საშიშროება კი, გეოპოლიტიკური და ეკონომიკური თვალსაზრისით წინასწარ არ შეეძლო შეეფასებინა არც ხალხს და არც პოლიტიკურ პარტიებს. მესამე, საბჭოთა ხელისუფლები იყენებდნენ ქვეყნებს შორის მოსკოვის ძალისმიერი ზეგავლენის მეთოდებს, ახდენდნენ სოციალისტური მეურნეობის ფორმებისა და მეთოდების უნიფიკაციას.

რამდენადაც ამ ქვეყნების ეკონომიკური განვითარება წარმოადგენს მსოფლიო მეურნეობის არსებით შემადგენელ ნაწილს, სადაც ორმოც წელზე მეტი მიმდინარეობდა სოციალისმის დამკვიდრება, ამდენად აუცილებელია განვიხილოთ ამ ქვეყნებში სოციალისტური გარდაქმნების ისტორიული გამოცდილება.

სოციალისმის საფუძვლის მშენებლობის გეგმა ითვალისწინებდა რევოლუციის ამა თუ იმ ფორმით გატარებას და პროლეტარიატის დიქტატურის დამყარებას; ხელისუფლების ხელში ეკონომიკის ძირითადი პოზიციების თავმოყრას (მრეწველობის, ტრანსპორტის და კავშირგაბმულობის, წიაღისეულის, ტყეების და წყლის, საფინანსო-საკრედიტო სისტემის, საგარეო და საშინაო საბითუმო ვაჭრობის, ასევე საცალო ვაჭრობის უდიდესი ნაწილის ნაციონალიზაციას); ინდუსტრიალიზაციას; წვრილი გლეხური საკუთრების კოოპერატიულ გარდაქმნას, ე.წ. მსხვილი გასაზოგადოებული წარმოების შექმნას; კულტურულ რევოლუციას.

თავდაპირველად განსრახული იყო ამ ქვეყნებში სოციალისტური სახელმწიფოს მშენებლობა ზუსტად სსრ კავშირის გა-

მოცდილების მსგავსად, მაგრამ ფაქტიურად სსრ კავშირის გამოცდილება სხვა ქვეყნებისთვის მიუღებელი აღმოჩნდა. გარდაქმნების ძირითადი მიმართულებები იყო იგივე, რაც სსრ კავშირში, მაგრამ მათი განხორციელების გზები არსებითად განსხვავდებოდა. ეს განპირობებული იყო, როგორც ახალი ისტორიული ვითარებით, ასევე კონკრეტული ქვეყნის ტრადიციული ეკონომიკური განვითარების თავისებურებით.

თავდაპირველად ცდილობდნენ ძალმომრეობით წაეხშოთ საბჭოთა გამოცდილებიდან გადახვევა. შემდგომში კი წავიდნენ კომპრომისზე და ცნეს სოციალისტური მშენებლობის გზების მრავალფეროვნების შესაძლებლობა.

შეიძლება გამოიყოს გარდაქმნების ორი ეტაპი:

პირველ ეტაპზე გატარდა „რევოლუციური გარდაქმნები ეკონომიკაში“, ე.ი. აგრარული რეფორმა და ნაციონალიზაცია, ლიკვიდირებულ იქნა კაპიტალისტური წყობის საფუძველი – წარმოების საშუალებებზე კერძო საკუთრება. ეს იყო ძველის ნგრევის და ახლის მშენებლობის მოსამზადებელი ეტაპი.

მეორე ეტაპზე დაიწყო სოციალისტური ეკონომიკის მშენებლობა, სოციალისტური რეკონსტრუქცია, რომლის ძირითადი შემადგენელი ნაწილი უნდა გამხდარიყო ინდუსტრიალიზაცია და გლეხობის კოლპერირება.

განვიხილოთ ამ ეტაპებზე სოციალისტური გარდაქმნების თავისებურებანი.

1. ბანკების, ტრანსპორტის და მრეწველობის ნაციონალიზაცია საბჭოთა სახელმწიფოში გატარდა კონფისკაციის ფორმით ანაზღაურების გარეშე და წარმოადგენდა ბურჟუაზიული წყობის ლიკვიდაციის რევოლუციურ აქტს. ხოლო ახალ სახელმწიფოებში ომის დამთავრებისთანავე არ დაწყებულა სოციალიზმის მშენებლობა. აქ თავდაპირველად დემოკრატიული წყობა დამყარდა ბურჟუაზიული პარტიების მიერ, შემდეგ კი ბურჟუაზიულ და სოციალისტურ პარტიებს შორის დაპირისპირების შედეგად მოხდა სოციალისტური გადატრიალება. მაგალითად, ჩეხოსლოვაკიაში ასეთი გადატრიალება სსრკ-მა მოახდინა 1948 წელს, როდესაც ბურჟუაზიული პარტიის წარმომადგენლები იძულებულნი იყვნენ დაეტოვებინათ მთავრობა, ხოლო პრეზიდენტი ბენეში კი გადაამდგარიყო. უნ-

გრეთში ომისშემდგომ პირველ არსევენებში გაიმარჯვა აგრარულმა პარტიამ, რომელიც მსხვილი მიწათმფლობელებისა და ფერმერების ინტერესებს გამოხატავდა. კომუნისტებმა ამ არსევენებში მიიღეს ხმების მხოლოდ 17%, ხოლო 1947 წ. გაიმარჯვა მემარცხენე ბლოკმა კომუნისტების მეთაურობით.

ბუნებრივია, რომ სოციალისტურ გადატრიალებამდე არ ხდებოდა საწარმოთა სრული ნაციონალიზაცია. ნაციონალიზებულ იქნა მხოლოდ მონოპოლიების საწარმოები და ის საწარმოები, რომლებიც ომის წლებში გერმანელებს ეკუთვნოდათ. ამ დონისძიებებს არ ჰქონდათ მკვეთრად ანტიკაპიტალისტური შინაარსი. სოციალისტური გადატრიალების შემდეგ კი მოახდინეს მთელი მრეწველობის ნაციონალიზაცია. აქაც წერილი საწარმოები, განსაკუთრებით ვაჭრობის, საყოფაცხოვრებო მომსახურების და სასოგადოებრივი კვების სფერო, როგორც წესი არ იქნა ნაციონალიზებული.

მაგალითად, გერმანიის დემოკრატიულ რესპუბლიკაში (გდრ-ში), რომელიც სსრკ-ის ზეწოლით და გერმანიის გავლენით წარმოიქმნა, პირველად ნაციონალიზებულ იქნა მონოპოლისტური კორპორაციების შემადგენლობაში მყოფი და ნაცისტების კუთვნილი საწარმოები. ეს განიხილებოდა როგორც დენაციფიკაციის პროცესი, რაც მიმდინარეობდა პოტსდამის ხელშეკრულების შესაბამისად. დანარსენი საწარმოები რჩებოდნენ ძველი მფლობელების საკუთრებაში. ეს საწარმოები 50-იან წლებში გადაიქცნენ შერეულ სახელმწიფო-კაპიტალისტურ საწარმოებად. სახელმწიფო მათ უწევდა ფულად და სხვა მატერიალურ დახმარებას ომისშემდგომი აღდგენისა და რეკონსტრუქციისათვის. ასეთი დახმარების შედეგად სახელმწიფო ხდებოდა საწარმოთა თანამფლობელი. ამგვარი სახელმწიფო-კაპიტალისტური საწარმოები ექვემდებარებოდნენ სახელმწიფო დაგეგმვას და ერთვებოდნენ მატერიალურ-ტექნიკური მომარაგების სისტემაში. კაპიტალისტი ხდებოდა საწარმოს ხელმძღვანელი, მომღვენო ეტაპზე კი იგი იქცეოდა სახელმწიფო საწარმოს დირექტორად, ხოლო თვით საწარმო კი თანდათანობით შერეულიდან ხდებოდა სახელმწიფო საწარმო.

განსაკუთრებული მდგომარეობა იყო პოლონეთში. სამრეწველო საწარმოთა დიდი ნაწილი უკვე აღარ იყო კაპიტა-

ღისტების საკუთრება. გათავისუფლების შემდეგ ახალმა ხელისუფლებამ საწარმოები ჩამოართვა გერმანელთა საოკუპაციო ორგანოებს, ამიტომ თუ სხვა ქვეყნებში ბურჟუაზია ცდილობდა ნაციონალიზაციისაგან თავის დაღწევას საკუთრების შენარჩუნების მიზნით, პოლონეთში სახელმწიფო იბრძოდა, რომ ნაციონტებისაგან საკუთრება დაებრუნებინა. პოლონეთში მიმდინარეობდა ნაწილობრივი რეპრიატიზაცია. უმეტეს შემთხვევაში საწარმოები არ უბრუნდებოდა ძველ მფლობელს, კინაიდან იგი აღარ წარმოადგენდა იმ საწარმოს, რომელიც ომამდე იყო. მაგალითად, გერმანელმა ოკუპანტებმა თუთიის ქარხანა გადააქეთეს ავტოშემკეთებელ სახელოსნოდ და ის იმის გამო, რომ საწარმოო პროფილი შეუცვალეს, თავის კანონიერ მფლობელს აღარ დაუბრუნეს. ზოგ შემთხვევაში ომის დროს ნაგრევებად ქცეული საწარმოები აღდგენილ იქნა სახელმწიფოს სახსრებით და ისინი მისაკუთრა კიდევ სახელმწიფომ.

სეხოსლოვაკიაში და ბულგარეთში ნაციონალიზაცია ტარდებოდა სამ, ხოლო უნგრეთში ხუთ ეტაპად. დასაწყისში მას ჰქონდა არა იმდენად სოციალისტური, რამდენადაც ეროვნული ხასიათი. სახელმწიფო საკუთრებაში გადადიოდა უცხოეთის (გერმანიის) და იმ პირების კაპიტალი, რომლებიც ოკუპანტებთან თანამშრომლობდნენ.

2. სოციალისტურ გ'სა'ზე მდგარ ქვეყნებში აგრარული რეფორმის შედეგად მოხდა მსხვილი მიწათმფლობელებისგან მიწის კონფისკაცია და მისი გადაცემა გლეხობა'ზე. სსრ კავშირში იგი მოხდა მიწის ნაციონალიზაციის ფორმით. აგრარული რეფორმის გატარება იმან განაპირობა, რომ რუსი გლეხი თემური მიწათმოსარგებლე იყო. ანუ იგი არ იყო მიწის კერძო მესაკუთრე. ახალ სახელმწიფოებში მიწის ნაციონალიზაცია კი არ მოხდა, არამედ მოისპო მსხვილი მემამულური მიწათმფლობელობა და ჩამოყალიბდა გლეხური მიწათმფლობელობის სისტემა, გლეხებს მიწები მიეყიდებოდათ შეღავათიან პირობებში. მემამულეებს კი ხშირად ჩამოერთმეოდათ მიწა არა მთლიანად, არამედ იმდენი, რაც დაწესებული ნორმის ზეით ჰქონდათ, ამისთვის 'სოგიერთ შემთხვევაში მემამულეები ნაწილობრივ კომპენსაციასაც კი იღებდნენ. ამგვარი

რეფორმა იქნებოდა ეფექტური, ვინაიდან მოისპო მსხვილი სასაქონლო და შეიქმნა წერილსასაქონლო და ნატურალური მეურნეობანი.

უნგრეთში აგრარული რეფორმა მიმართული იყო მემამულეების და არა კულაკების (გამდიდრებული გლეხები სსრკ-ში) წინააღმდეგ. უნგრელი მემამულეები კი უკვე დიდი ხანია აღარ იყვნენ მემამულეები. ისინი გლეხებისგან არ იღებდნენ ფეოდალურ რენტას. მათი მეურნეობები კაპიტალისტური ყაიღის იყო და ფერმერებისგან განსხვავებული მათ მხოლოდ „სოციალური წარმომადგენლობა“ ჰქონდათ. მემამულეებისათვის მიწათმფლობელობის ნორმა დაწესდა 50 ჰა, ხოლო „კულაკებისათვის“ – 100-150 ჰა-ს ოდენობით. ასეთმა დიფერენცირებულმა მიდგომამ განხეთქილება შეიტანა აგრარულ პარტიაში, რომელმაც გაიმარჯვა ომისშემდგომ არჩევნებში და უსრუნველყო ახალი წესების მხარდაჭერა სოფლის წარმომადგენელთა მხრიდან.

მიწათმფლობელობის ნორმის მაღალი მაქსიმუმი – 100 ჰა იყო დაწესებული გდრ-ში. აქ კაპიტალიზმი სოფლის მეურნეობაში განვითარდა „პრუსიული გზით“ ანუ როდესაც მეურნეობის ფეოდალური სისტემა თანდათან იგუებოდა კაპიტალისტურ ელემენტებს. ჭარბობდა მემამულური მიწათმფლობელობა, ხოლო სოფლის მეურნეთა, ე.ი. გლეხების უდიდესი ნაწილი (70%), ფლობდა მიწის 17%-ს. რეფორმა აშკარად კომპრომისული იყო, ვინაიდან მან სრულად ვერ მოსპო მსხვილი სასაქონლო მეურნეობანი, მაგრამ ამავე დროს დააკმაყოფილა სოფლის უღარიბესი ნაწილის მოთხოვნები მიწაზე.

ბულგარეთში მიწათმფლობელობის მაქსიმუმი დაწესდა 20 ჰა-ს ოდენობით. აქ არ იყო მემამულეთა პრობლემა, ვინაიდან დიდი ხნის განმავლობაში ბულგარეთი დაპყრობილი იყო თურქეთის მიერ, ამიტომ აქ ფეოდალები შეცვალა თურქეთის აღმინისტრაციამ. ბულგარეთმა 1877-1878 წწ. რუსეთ-თურქეთის ომით თავი დააღწია თურქეთს, მიწა კი აღმოჩნდა გლეხების საკუთრებაში. აქ არ მომხდარა გლეხთა ღრმა დიფერენციაცია, ვინაიდან აგრარული რეფორმის შედეგად სოფლის მდიდარმა ზედა ფენამ დაკარგა მიწის მხოლოდ 16%, ე.ი. მხოლოდ მიწების 16% აჭარბებდა მიწების დაწესებულ ნორმას – 20 ჰა-ს.

იმის გამო, რომ ახალ სოციალისტურ ქვეყნებში შემორჩენილი იყო მიწაზე კერძო საკუთრება, გლეხებს მსხვილი მიწათმფლობელებისგან წამორთმეული მიწები, ბუნებრივია, არ გადაეცემოდა უსასყიდლოდ, თუმცა ეს თანხა იყო მინიმალური. მაგალითად, პოლანეთში გლეხი ვალებული იყო განვადებით – 10-20 წლის განმავლობაში გადაეხადა ამ მიწიდან ერთი წლის მოსავლის ღირებულება.

ამრიგად ევროპის სოციალისტურ ქვეყნებში „რევოლუციური გარდაქმნები“ ეკონომიკაში არ იყო რადიკალური და ნაკლებად მტკივნეულად განხორციელდა, ვიდრე რუსეთში. გათვალისწინებული იქნა რუსეთის მიმე გამოცდილება, რომელითაც ცხადი გახდა, რომ რადიკალური რეფორმები იწვევენ სოციალურ და სამეურნეო ნგრევას. ამ ქვეყნებში „სამხედრო კომუნიზმი“ არ ყოფილა. მეურნეობის სოციალისტური რეკონსტრუქცია კი უფრო მეტად განსხვავდებოდა სსრ კავშირის ანალოგიური პროცესისაგან.

3. გლეხთა კოოპერირებას პქონდა რამდენადმე განსხვავებული მიზანი, ვიდრე საბჭოთა კოლექტივიზაციას. სოციალისმის მშენებლობის საპროგრამო ამოცანა უპირველესად იყო წარმოების განსასოგადოება. ინდივიდუალური გლეხური მეურნეობიდან კოოპერატიულზე გადასვლას უნდა უზრუნველყო სოფლის მეურნეობის აღმავლობა და ეკონომიკის ამ სფეროში სახელმწიფო კონტროლის გააღვივება. თუ სსრ კავშირში სათემო ურთიერთობებმა გააღვივლა კოლექტივიზაცია, აქ კი მიწაზე კერძო საკუთრებიდან კოლექტიურ საკუთრებაზე გადასვლა რთულდებოდა, ვინაიდან გლეხებს არ სურდათ საკუთარი მიწის გადაცემა სასოგადოებრივ საკუთრებაში.

ამიტომ, თუ სსრ კავშირში კოლექტივიზაცია გატარდა ერთიანი სასოფლო-სამეურნეო არტელის ფორმით, ევროპის სახელმწიფოებში დაარსდა საწარმოო კოოპერატივების რამდენიმე სახე. დაბალი ტიპის კოოპერატივებში გაერთიანდა მხოლოდ შრომა, ე.ი. კოლექტიურად ეწეოდნენ ძირითად სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოებს, ხოლო მიწა და წარმოების სხვა საშუალებანი რჩებოდა კერძო საკუთრებაში. საშუალო ტიპის კოოპერატივებში მიწა და წარმოების სხვა საშუალებანი იყო გაერთიანებული, მაგრამ შემოსავლის ნაწილი იყო-

ყოფდა კოოპერატივებში მიწის საპაიო შენატანების შესაბამისად. ეს ხდებოდა კოოპერატიულ საკუთრებაში მიწების შესყიდვის სახით. მაღალი ტიპის კოოპერატივებში კი შემოსავალი ნაწილდებოდა შრომის მიხედვით.

უნგრეთში შემოიღეს კოოპერატივების ორი სახე: „საწარმოო-კოოპერატიული ჯგუფი“, სადაც გაერთიანდა მხოლოდ შრომა და „საწარმოო კოოპერატივი“, სადაც გაერთიანებული იყო წარმოების ძირითადი საშუალებანი, ხოლო შემოსავლის 25% იყოფოდა მიწის საპაიო შენატანების პროპორციულად. აქ იმის მცდელობა, რომ კოლექტივიზაცია მოეხდინათ საბჭოთა კავშირის მსგავსად დამთავრდა კოოპერატივების დაშლით და კოოპერირება დაიწყო თავიდან. გაუქმდა სავალდებულო სახელმწიფო მომარაგება და გაიზარდა კოოპერატივების სამეურნეო დამოუკიდებლობა.

გდრ-ში შემუშავებული იყო კოოპერატივების ხუთი სახე. უმაღლესი ტიპის კოოპერატივებში შემოსავლის 20% ნაწილდებოდა მიწის პაის მიხედვით.

ბულგარეთში გლეხების უდიდესი ნაწილი კოოპერატივებში გაერთიანდა ჯერ კიდევ მეორე მსოფლიო იმამდე, ამიტომ ახალმა ხელისუფლებამ გამოიყენა ტრადიციები და დაიწყო არსებული კოოპერატივების გაერთიანება „შრომითი მიწათმოქმედების მეურნეობებში“.

პოლონეთში არ მომხდარა გლეხთა კოოპერირება. იგი იყო გლეხური მცირემიწიანი ქვეყანა. სწორედ მიწის უკმარისობა იქცა ამერიკაში პოლონელი გლეხების მასობრივი ემიგრაციის მიზეზად. ახალი ხელისუფლების მიერ მემამულეებისაგან ჩამორთმეული მიწების მიღებას გლეხები ეჭვით უყურებდნენ. ამიტომ პოლონეთში საწარმოო კოოპერატივებში ერთიანდებოდა გლეხების უმნიშვნელო ნაწილი. თუმცა გლეხები აქტიურად მონაწილეობდნენ მომარაგება-გასაღების კოოპერაციაში, ანუ ისეთ კოოპერატივებში, რომლებიც „ნების“ პერიოდში იქმნებოდა სსრკ-ში.

4. სოციალისტური სისტემის არსებობის საწყის პერიოდში ინდუსტრიალიზაცია ითვლებოდა სოციალისტური მშენებლობის აუცილებელ კანონზომიერებად. შემდგომ აღიარეს, რომ ინდუსტრიული ქვეყნები, რომელსაც მიეკუთვნებოდა გდრ და

ჩეხოსლოვაკია, ინდუსტრიალიზაციის გატარებას აღარ ხატობოვებდა. ამ ქვეყნებში იგი შეიცვალა მრეწველობის სოციალისტური რეკონსტრუქციით.

აღსანიშნავია, რომ იქ, სადაც გატარდა ინდუსტრიალიზაცია, არსებითად განსხვავდებოდა საბჭოთა კავშირის ინდუსტრიალიზაციისგან. სსრ კავშირში ინდუსტრიალიზაცია მიზნად ისახავდა კაპიტალისტური მსოფლიოსგან ქვეყნის ეკონომიკური დამოუკიდებლობის შენარჩუნებას და მძლავრი სამხედრო-სამრეწველო პოტენციალის შექმნას. ახალ პირობებში უკვე სოციალისტურ სახელმწიფოებში აღარ იყო საჭირო მრეწველობის ყველა დარგის შექმნა, იმისათვის, რომ უზრუნველყოთ პოლიტიკური, თუ ეკონომიკური დამოუკიდებლობა. შედარებით პატარა ქვეყნები შეზღუდული რესურსებით ამას ვერ შეძლებდნენ. ისინი დარგებს ავითარებდნენ თავისი პოტენციალის შესაბამისად, ხოლო რაც არ ჰქონდათ, მასზე მოთხოვნას სხვა სოციალისტურ ქვეყნებთან ინტეგრირებით იკმაყოფილებდნენ. ხოლო საბჭოთა კავშირის სამხედრო-სამრეწველო პოტენციალი საკმარისი იყო ვარშავის ხელშეკრულების ყველა იმ ქვეყნის თავდაცვისუნარიანობის უზრუნველსაყოფად, რომელიც ამ ხელშეკრულებით გაერთიანდა. საბჭოთა კავშირი ყველა ამ სახელმწიფოს უზრუნველყოფდა სამხედრო ტექნიკით.

თავდაპირველად გდრ-ში, სსრკ-ში განხორციელებული ინდუსტრიალიზაციის მსგავსად, დაიწყო ნახშირის, მეტალურგიული წარმოების, მიიმე და ლითონტექვადი მანქანათმშენებლობის შექმნა, ე.ი. იმ დარგების, რომლებიც მანამდე გერმანიის აღმოსავლეთში არ იყო, ვინაიდან ნახშირისა და მადნის საბადოები გერმანიის დასავლეთში დარჩა. გდრ-ში ქვანახშირის საბადოს არ არსებობის გამო დაიწვეს მუერა ნახშირის გადამუშავება. მისგან მეტალურგიულ კოქსსაც კი ამზადებდნენ. აშენდა მეტალურგიული ქარხნები, რომლებიც გამოიყენებდნენ ალგილობრივი დაბალი ხარისხის რკინის მადანს, ნაწილობრივ კი მადანს საბჭოთა კავშირიდან და კოქსს – პოლონეთიდან.

შემდეგში შეიცვალა დამოკიდებულება მეტალურგიის განვითარების მიმართ და გადაწყდა, რომ ლითონის და ნახ-

შირის შემოტანა უფრო მომგებიანი იყო, ვიდრე რთული და ძვირადღირებული საშუალებებით ღარიბი მადნის და მურა ნახშირის გადამუშავება. ან უნდა შეესაღწაოთ მეტალურგიის განვითარება, ან განვეითარებინათ მეტალურგია შემოტანილ ნედლეულსა და საწვავზე. ამიტომ გადაწყდა, რომ შესაღწეულიყო ნახშირისა და მეტალურგიული წარმოება, ხოლო მანქანათმშენებლობა დასპეციალბულიყო არაღიოთონტეკად ღარგებზე.

ნეხოსლოვაკია შედგებოდა ორი ნაწილისაგან – ინდუსტრიული ნეხეთისა და აგრარული სლოვაკეთისაგან. სოციალისმის მშენებლობის პროგრამის შესაბამისად გადაწყდა სლოვაკეთის ინდუსტრიალიზაცია. იქ არა მარტო აშენებდნენ ახალ ქარხნებს, არამედ მოქმედი საწარმოები გადატყორცნილ იქნა ნეხეთიდან სლოვაკეთში. ეს აიხსნებოდა იმით, რომ სლოვაკეთში არსებობდა ჰიდრორესურსები, რომელზედაც ხელსაყრელი იყო ჰიდროელექტროსადგურების მშენებლობა და ამიტომ აქ გადაქონდათ ენერგოტეკადი საწარმოები. ნეხოსლოვაკიაში ისევე, როგორც გდრ-ში აამოქმედეს მრეწველობის ისეთი ღარგები, რომელთა პროდუქციაც ადრე შემოაქონდათ.

ადმოსავლეთ ევროპაში ყველაზე სუსტადგანვითარებული იყო ბულგარეთი და რუმინეთი, ინდუსტრიალიზაციის შედეგად აქ შეიქმნა საფაბრიკო-საქარხნო მრეწველობა.

ბულგარეთში მრეწველობაში დაკავებული იყო მოსახლეობის 7%. მიიმე მრეწველობა თითქმის არ არსებობდა. მრეწველობის საყოველთაოდ გაერცელებული ფორმა იყო კუსტარული სახელისნობი. თავიდანვე აშკარა იყო, რომ ამ პატარა ქვეყანაში შეუძლებელი იყო შექმნილიყო თანამედროვე მრეწველობის ყველა ღარგი, ამიტომ დაიწყეს ისეთი ღარგების განვითარება, რომლისთვისაც ბულგარეთში არსებობდა რესურსები და ხელსაყრელი პირობები. იგი დასპეციალდა კვების მრეწველობაში (განსაკუთრებით ხილისა და ბოსტნეულის კონსერვების წარმოებაში). ელექტროენერგეტიკაში (მთის მდინარეების გამოყენებით), ფერადი მეტალურგია (როდოპის მთებში ფერადი ლითონის საბადოების ბაზაზე), მანქანათმშენებლობის ზოგიერთი ღარგი (სასოფლო-სამეურნეო მანქანების წარმოება), აგრეთვე, ელექტროგამომთვლელი მან-

ქანების მაგნიტური დისკის წარმოებაში. ისეთ ქვეყნებში, როგორც ბულგარეთია, ინდუსტრიალიზაციამ უდიდესი ნაყოფი გამოიღო. 1985 წელს აქ მრეწველობა იძლეოდა ეროვნული შემოსავლის 60%-ზე მეტს.

პოლონეთი და უნგრეთი იყო აგრარული ქვეყნები. პოლონეთში ჯერ კიდევ რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში ყოფნისას არსებობდა საფეიქრო, ნახშირის და მეტალურგიული წარმოება. უნგრეთში განვითარებული იყო საფეიქრო, მეტალურგიული წარმოება და მანქანათმშენებლობის 'ზოგიერთი დარგი. ამ ქვეყნებში სოციალისტური ინდუსტრიალიზაციის განხორციელების მიზნით ყოველგვარი პირობების გარეშე იქმნებოდა მძიმე მრეწველობის ახალი დარგები, რამაც უზარმაზარი ხარჯები მოითხოვა. ჩამორჩა მსუბუქი მრეწველობა, დაეცა ცხოვრების მატერიალური დონე. 50-იან წწ. უნგრეთში მძიმე მრეწველობაზე იყო მიმართული კაპიტალდაბანდებათა 90%. შემდგომში, ამ დისპროპორციების დასაბალანსებლად უნგრეთმა თითქმის უარი თქვა მძიმე მრეწველობის განვითარებაზე. შეზღუდეს მსუბუქი და კვების მრეწველობა. ინდუსტრიალიზაციის მიზნით შექმნილი ურთიერთსაწინააღმდეგო პროგრამების გამო პარალიზებულ იქნა მრეწველობა. 1953-1954 წწ. წარმოება არ გაზრდილა.

ამრიგად, მიუხედავად სოციალისტური რეკონსტრუქციის თავდაპირველი პროგრამის არსებითი კორექტირებისა, მეურნეობის მართვის დირექტიულ-ადმინისტრაციული მეთოდები მსხვილ ეკონომიკურ დანაკარგებს იწვევდნენ.

გადაწყდა, რომ მომხდარიყო სოციალისტური ქვეყნების ეკონომიკური განვითარების გეგმების კოორდინაცია, დაიწყო შრომის ახალი საერთაშორისო დანაწილება, რომლის ძირითადი დამახასიათებელი ნიშანი იყო ის, რომ ეკონომიკა იმართებოდა ავტორიტარულად და დაგეგმვის პრინციპით, რომელიც მიზნად ისახავდა საზოგადოებრივი წარმოების ეფექტიანობის ამაღლებას ზემოდან ნაკარნახევი გეგმური სიდიდით და ვადებში. ეკონომიკის სოციალისტური ინტეგრაციის მიზნით სოციალისტურ ქვეყნებში კომპლექსურად იქმნებოდა ეკონომიკის ურთიერთდაკავშირებული და ურთიერთშემავსებელი დარგები.

1949 წლის 1 ოქტომბერს წინეთი გამოცხადდა სახალხო რესპუბლიკად. ქვეყანაში გატარებული რეფორმები მიმართული იყო სოციალისტური ეკონომიკის მშენებლობისაკენ. წინეთის მთავრობის მიერ 1949 წ. ნაციონალიზებულ იქნა წინელი და უცხოელი ბურჟუაზიის კერძო საკუთრება, დაიწყო ინდუსტრიალიზაციისათვის მზადება. 1956 წ., როდესაც სოციალისტურმა, ე.ი. სახელმწიფო სექტორმა ქვეყნის სახალხო მეურნეობაში დაიკავა გაბატონებული მდგომარეობა, ოფიციალურად გამოცხადდა სოციალისმის მშენებლობა როგორც ქვეყნის განვითარების გენერალური მიმართულება.

იმის შემდეგ, რაც აშშ შეუდგა „მარშალის გეგმის“ განხორციელებას სსრკ ისწრაფვოდა დასავლეთ ევროპის სოციალისტური ქვეყნებისათვის შეექმნა საპირისპირო სიმეტრიული ორგანიზაცია. 1949 წელს სოციალისტური ქვეყნების გეგმაზომიერი ეკონომიკური და კულტურული თანამშრომლობისათვის შეიქმნა ეკონომიკური ურთიერთდახმარების საბჭო. მასში შევიდა ბულგარეთი, პოლონეთი, რუმინეთი, საბჭოთა კავშირი, უნგრეთი, ჩეხოსლოვაკია, ალბანეთი (იგი 1961 წლიდან აღარ მონაწილეობდა ეკონომიკური ურთიერთდახმარების საბჭოს მუშაობაში); შემდგომში მას შეუერთდა გერ (1950 წ.), მონღოლეთი (1962 წ.), კუბა (1972 წ.) და ვიეტნამი (1978 წ.). საბჭოს არაწევრი სხვა სოციალისტური ქვეყნები მის მუშაობაში მონაწილეობდნენ როგორც მეთვალყურეები. 1964 წლიდან იუგოსლავიის ფედერაციული სოციალისტური რესპუბლიკა საბჭოსთან დადებული ხელშეკრულებით მონაწილეობდა მისი სოგიერთი ორგანოს მუშაობაში. 1976 წლიდან ლათვის წარმომადგენლები მონაწილეობას ღებულობდნენ, როგორც მეთვალყურეები ეკონომიკური ურთიერთდახმარების საბჭოს ორგანოების მუშაობაში.

ეკონომიკური ურთიერთდახმარების საბჭომ მოქმედება დაიწყო წესდების მიღების შემდეგ, რომელშიც ჩამოყალიბებული იყო შრომის საერთაშორისო სოციალისტური დანაწილების ძირითადი პრინციპები: სპეციალიზაცია და კოორდინაცია.

შრომის საერთაშორისო სოციალისტურ დანაწილებას უნდა უზრუნველევო ეკონომიკური ურთიერთდახმარების საბჭოს წევრი ქვეყნების თანაბარი განვითარება საბჭოს შიგნით ფუნქციების ადმინისტრაციული განაწილების გზით.

1971 წ. მიიღეს თანამშრომლობის კომპლექსური პროგრამა, რომელიც მიმართული იყო ეკონომიკური ინტეგრაციის გაღრმავებისაკენ. ყოველი ქვეყნის გეგმა უნდა შეთანხმებულიყო სხვა ქვეყნების გეგმებთან, რათა სხვადასხვა სახის პროდუქციის წარმოება თანაბრად განაწილებულიყო პარტნიორებს შორის. თითოეულ ქვეყანაში იქმნებოდა სახალხო მეურნეობის ურთიერთდაკავშირებული და ურთიერთშემავსებელი დარგების კომპლექსი.

ფართო მასშტაბს ღებულობდა რამდენიმე ქვეყნის მონაწილეობით მნიშვნელოვანი ობიექტების მშენებლობა: 1965 წ. მწვობრში ჩაღება სსრკ, პოლონეთის, გდრ-ის, ჩეხოსლოვაკიის და უნგრეთის ერთობლივი ძალით აგებული ტრანსევროპული ნავთობის მაგისტრალი „მეგობრობა“; წარმატებით მოქმედებდა ენერგოსისტემა „მშვიდობა“, სადაც გაერთიანებული იყო დასავლეთ უკრაინის, გდრ-ის, პოლონეთის, უნგრეთის, რუმინეთის, ჩეხოსლოვაკიის, ბულგარეთის ენერგოსისტემები; შეიქმნა შავი ლითონების წარმოების ორგანიზაცია „ინტერლითონი“ ბულგარეთის, გდრ-ის, ჩეხოსლოვაკიის, პოლონეთის, უნგრეთის და სსრკ მონაწილეობით; სოციალისტურ ქვეყნებს შორის მსარდლი ტვირთბრუნვისათვის შეიქმნა სატვირთო ვაგონების პარკი; მოუშაობდა რკინიგზის თანამშრომლობის ორგანიზაცია, სადაც ყველა სოციალისტური ქვეყნის (კუბის და იუგოსლავიის გარდა) რკინიგზა შედიოდა.

1964 წლიდან მოქმედებდა ეკონომიკური თანამშრომლობის საერთაშორისო ბანკი ქვეყნებს შორის მრავალმხრივი ანგარიშსწორების განხორციელების, საგარეო ვაჭრობის ოპერაციების დაკრედიტების, სამრეწველო და სხვა ობიექტების მშენებლობის დაფინანსებისათვის. კრედიტი, რომელსაც ქვეყნები ერთმანეთს აძლევდნენ, ურთიერთდახმარების ფორმა იყო. სარგებლის განაკვეთი 2%-ს არ აღემატებოდა და სოფჯერ ცალკეულ შემთხვევაში ამისგანაც თავისუფლდებოდა. კრედიტის დაფარვა ხდებოდა უმთავრესად საქონელბრუნვაში მიყოფი საქონლით. ამასთან, დიდ როლს თამაშობდა სამეცნიერო-ტექნიკური თანამშრომლობა გამოცდილების გაზიარებით, კადრების მომზადებით, სპეციალისტების გაცვლით და სხე.

მაგრამ მალე ეს საქმიანობა შეეჯახა შრომის საერთაშორისო სოციალისტურ დანაწილების შესლულული შესაძლებ-

ლობისა და თვით ეკონომიკური ურთიერთდახმარების საბჭოს საქმიანობის ხასიათთან დაკავშირებულ დაბრკოლებებს, პირველ რიგში ექსპორტ-იმპორტის ოპერაციების გადახდის ელემენტარული უზრუნველყოფის უუნარობა, რამდენადაც საწარმოო სფეროში ინტეგრაცია ნაწილობრივ ხორციელდებოდა. ეკონომიკის სუსტი ურთიერთშეკვება სოციალისტურ ქვეყნებს არ აძლევდა იმპორტის ანგარიშზე საშინაო ბაზრის საქონლის დეფიციტის კომპენსირების საშუალებას. ყველა ქვეყანას პქონდა თითქმის ერთნაირი სასაქონლო რესურსები, თუმცა არსებობდა მადალხარისხიანი სამრეწველო საქონლის და ნედლეულის ცალკეული სახეების ქრონიკული დეფიციტი. ეს იმით აიხსნებოდა, რომ ფასები, რომლებიც გამოიყენებოდა ურთიერთშორის ვაჭრობაში, არ ასრულებდა არც მასტიმულირებელ და არც ღირებულების საზომის ფუნქციას. ამიტომ სერიოზული საუბარი ეკონომიკური ურთიერთდახმარების საბჭოს მნიშვნელობაზე ევროპაში „საერთო ბაზრის“ საპირისპიროდ შექმნისა და სოციალისტური ეკონომიკური ინტეგრაციის განხორციელების შესახებ არ შეიძლება. ეს იყო მსგავსი რეჟიმის მქონე ქვეყნების პოლიტიზირებული დაჯგუფება, გაერთიანებული არა შინაგანი გამომწვევი მოტივებით, არამედ წმინდა საგარეო, სოციალისტური წყობის უპირატესობის რეკლამის თვალსაზრისზე დაფუძნებული ფაქტორებით.

სოციალისტური ეკონომიკა ეურადღებით ეკიდებოდა ლიბერალიზმის პრინციპებს, რომლის თანახმადაც შრომის საერთაშორისო დანაწილება და საქონლის და მომსახურების თავისუფალი გადაადგილება ხელს უწყობდა კოლექტიური სიმდიდრის გადიდებას. უნდა აღინიშნოს, რომ სოციალისმის საბჭოთა ნიმუშს, გარდა წმინდა იდეოლოგიური ვითარებისა, აქვს მკვეთრად გამოხატული ნაციონალისტური შეფერვა. ამიტომ ეს ქვეყნები საგარეო ვაჭრობაში სისტემატურად ატარებდნენ პროტექციონისტულ პოლიტიკას, რის განხორციელებასაც აადვილებდა საგარეო ეკონომიკურ კავშირში სახელმწიფოს მონოპოლიზაცია.

მსოფლიო სოციალისტური სისტემის ისტორია ომისშემდგომ ათწლეულში წარმოადგენს მსოფლიოს განვითარების რეალურ ფაქტორს.

ევროპაზე განსაკუთრებული გავლენა მოახდინა 1955 წ. ვარშავის ხელშეკრულებამ მეგობრობის, თანამშრომლობის და ურთიერთდახმარების შესახებ, რომელსეუდაც ხელი მოაწერა ბულგარეთმა, უნგრეთმა, გდრ-მა, პოლონეთმა, რუმინეთმა, სსრკ-მა, ჩეხოსლოვაკიამ, ასევე ალბანეთმა (1962 წლიან აღარ მონაწილეობდა). ვარშავის ხელშეკრულების ორგანიზაციით, როგორც სოციალისტური ქვეყნების სამხედრო-პოლიტიკური ბლოკით (ნატოს საპირისპიროდ) დამთავრდა ცენტრალური ევროპის სახელმწიფოთა ინტეგრაცია სოციალისტური ბანაკის ჩარნებში.

ეკონომიკური ურთიერთდახმარების საბჭოს შექმნამ დასაბამი მისცა სოციალისტურ ქვეყნებს შორის მჭიდრო ეკონომიკური ურთიერთობის ჩამოყალიბებას.

2. სოციალისტური ქვეყნების ეკონომიკური განვითარება 1950-1960 წწ.

სოციალისტურ ქვეყნებში ეკონომიკის სოციალისტური საფუძვლის აგების შემდეგ მიიღეს სახალხო მეურნეობის განვითარების პირველი გეგმები, რომელიც მიზნად ისახავდა ქვეყნების ინდუსტრიალიზაციას.

აგრარული გარდაქმნებით შეიზღუდა კერძო მიწათმფლობელობის ზომები და უფლებები, განხორციელდა გლეხობის კოლპერირება, რომელიც უმეტეს ქვეყნებში დასრულდა 60-იანი წლების დასაწყისში. გამონაკლისს წარმოადგენდა პოლონეთი და რუმინეთი, სადაც სახელმწიფო მფლობელობამ აგრარულ სექტორში ვერ მიაღწია უპირატესობას.

50-იან წლებში მრეწველობა სწრაფად ვითარდებოდა. მისმა ზრდის ტემპმა წელიწადში 10% შეადგინა. აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნები გადაიქცნენ აგრარულიდან (გარდა გდრ და ჩეხოსლოვაკიისა) ინდუსტრიულ-აგრარულ ქვეყნებად. დაჩქარებული ინდუსტრიალიზაციის ფორმები და მეთოდები განსაზღვრა ნაციონალური მეურნეობის მართვის მონოპოლიზებული სტრუქტურის ჩამოყალიბებამ, კონკრეტული ქვეყნების თავისებურებამ, მმართველობის ადმინისტრაციულმა სისტე-

მამ. ამასთან, მიუხედავად განვითარების ექსტენსიური ტიპის უპირატესობისა, ამ ათწლეულში აღმოსავლეთ ევროპის უმეტეს ქვეყნებში სამეურნეო მიღწევები შეიძლება დადებითად შეფასდეს.

სოციალისტური ბანაკის აზიურ ნაწილში საყურადღებო გარდაქმნები ჩატარდა წინეთში. 1956 წ.-დან 1958 წ.-მდე წინეთში გატარდა „დიდი ნახტომის“ პოლიტიკა, რომლის ძირითადი მიზანი იყო დაენქარებინა წარმოების საშუალებების და კერძო საკუთრების საზოგადოებრივ კუთვნილებად ქცევა. ამ დროისათვის დამახასიათებელი იყო არა რეალური ეკონომიკური ამოცანების და კონკრეტული საწარმოო მიზნების დასახვა, არამედ მასების რევოლუციური ენთუზიზმის, როგორც ეკონომიკური ზრდის ძირითადი ფაქტორის წამოწევა. მატერიალური დაინტერესების პრინციპი მთლიანად იქნა უგულებელყოფილი. მას მიიჩნევდნენ რევისიონიზმის გამოხატულებად.

ამ პერიოდში ფართოდ გაშალა თავისი მოქმედება ეკონომიკური ურთიერთდახმარების საბჭომ. საქონელბრუნვის 90%-მდე მოდიოდა ახალ ეკონომიკურ რეგიონზე. წარსულში არ იყო ეკონომიკური კონტაქტები არც სახელმწიფოთაშორისი და არც საწარმოების და ფირმების დონეზე. ეკონომიკური ურთიერთდახმარების საბჭოს დახმარებით მოკლე დროში გატარდა სავაჭრო-ეკონომიკურ ურთიერთობების ორიენტაციის შეცვლა. ამას ხელს უწყობდა საგარეო პირობები, „ცივი ომის“ ვითარებაში პარტნიორებს მოეხპოთ ალტერნატიული არჩევანის საშუალება. საბჭოს ჩარჩოებში თანამშრომლობა მის მონაწილეებს დაეხმარა არა მარტო იმაში, რომ ეარსებათ, არამედ აღედგინათ ომის შემდგომი მეურნეობა და მიეღწიათ მნიშვნელოვანი პროგრესისათვის.

ეკონომიკური ურთიერთდახმარების საბჭოს მოქმედების საწყის ეტაპზე ყურადღება გადატანილი იყო უმთავრესად კოორდინაციასზე, საქონელგაცვლასა და საგარეო ვაჭრობის განვითარებაზე, აგრეთვე, სამეცნიერო-ტექნიკური ინფორმაციასა და დოკუმენტაციასზე. 1956-1957 წწ. საბჭოს წევრი ქვეყნები გადავიდნენ წარმოების სპეციალიზაციასა და კოოპერირებაზე, სახალხო მეურნეობის გეგმების შეთანხმებაზე, ერ-

თბილისი სამეცნიერო ცენტრების და სამეურნეო ორგანიზაციების შექმნაზე. დაინერგა სახალხო მეურნეობის გეგმების კოორდინაციის პრაქტიკა.

3. მეურნეობრიობის პრობლემები სოციალისტურ ქვეყნებში 1960-1970 წწ.

ქვეყნების ექსტენსიური გზით ზრდის რესურსების ამოწურვასთან ერთად სოციალისტურ ქვეყნებში შესამჩნევ გაიზარდა მეურნეობრიობის სისტემის ხარვეზები. მიკვეთრად დავცა სამრეწველო და ეროვნული შემოსავლის ზრდის ტემპი, განსაკუთრებით აღმოსავლეთ ევროპის ინდუსტრიულად განვითარებულ ქვეყნებში, აუცილებელი გახდა სამეურნეო რეფორმების გატარება.

უნგრეთში, ჩეხოსლოვაკიასა და იუგოსლავიაში რეფორმა მიმართული იყო საბაზრო მექანიზმების გამოყენების, შრომის დანაწილების საერთაშორისო სისტემაში ჩართვისა და მსოფლიო ბაზარზე გახვლისაკენ. ამ ქვეყნებში ეკონომიკური სისტემის რეფორმირება უფრო რადიკალური იყო, ვიდრე გდრ-სა და პოლონეთში, სადაც გარდაქმნები სახალხო მეურნეობის მმართველობის და დაგეგმვის სისტემის არსებული აღმინისტრაციული სისტემის მოდერნიზაციის ფარგლებს არ ხცილდებოდა. ისეთ ქვეყნებში კი, როგორიცაა რუმინეთი, მონღოლეთი, კუბა და ვიეტნამი რეფორმირების ეროვნული მოდელები ამ პერიოდში არ დაწეხულა.

60-იან წლებში აღმოსავლეთ ევროპაში სამეურნეო რეფორმები შეხერდა, რადგან, აგრეთვე სექტორში ფასწარმოქმნის ლიბერალიზაციამ დადებითი შედეგი გამოიღო, მაგრამ სამრეწველო საწარმოთა ემპტესობის მონაპოვური მდგომარეობის პირობებში რეფორმის შედეგად კონკურენტული გარემო ქიარ წამოყალიბდა, არამედ მათი მონაპოვური უპირატესობის რეალიზაცია და, მათ შორის, ფასების ზრდა მოჰყვა. ამავდროულად, კოლექტივმა მიზღო უფლება გაეღენა მოეხდინა შემოსავლის განაწილებაზე მომხმარებლის ფონდად და დაგროვების ფონდად, დაიწყო საწარმოთა შემოსავლების აგაფლანგვა.

1968 წ. იანვრიდან ნეხოსლოვაკიის ახალმა ხელისუფლებამ დაიწყო თანდათანობითი ლიბერალიზაციის და დემოკრატიზაციის კურსზე გადახველა. ამგვარი რეფორმები სსრკ-სთვის მიუღებელი აღმოჩნდა. ნეხოსლოვაკიაში ეს რეფორმები ნაიშალა ვარშავის ხელშეკრულების ქვეყნების შეიარაღებულ ძალების პრალაში შეჭრის გამო.

ჩინეთში 1960 წლიდან დაიწვეს „დიდი ნახტომის“ ხისტი პოლიტიკიდან უკან დახვევა. ოფიციალურად აღიარეს „სოცერითი“ შეცდომა, უპირველეს ყოვლისა სოფლის მეურნეობაში და დაიწყო მუშაობა მათი გამოსწორებისათვის. გაიზარდა სამრეწველო პროდუქციის ძირითადი სახეების წარმოება: ბამბის ნართის, ნახშირის, ელექტროენერგიის, ნავთობის, ლითონსაჭრელი დაზგების, ქვეყანაში აღმოცენდა მრეწველობის ახალი დარგები: ელექტრონიკა და ნავთობქიმია, გაიზარდა რკინიგზის და საავტომობილო გზების სიგრძე. თუმცა მაღე – 1966 წ. ქვეყანაში დაიწყო ე.წ. „კულტურული რევოლუცია“, რომელიც გავრცელდა 1976 წლამდე. ამ პერიოდში კვლავ დამუხრუჭდა ეკონომიკური ზრდა, თუმცა ჩინეთის ოფიციალური სტატისტიკური მონაცემებით ეკონომიკური ზრდაა დაფიქსირებული: 1966-1976 წწ. მარცვლეული გაიზარდა 34%-ით, ექსპლოატაციაში შევიდა ახალი სამრეწველო საწარმოები (დაახლოებით 1570), რკინიგზის ხაზები, შეიქმნა წყალბადის ბომბი, ორბიტაზე გავიდა პირველი კოსმოსური თანამგზავრი.

4. სოციალისტური ქვეყნების ეკონომიკა 1970-80-იანი წლების მუახანებში

სოციალისტურ ქვეყნებში ამ პერიოდში ცდილობდნენ რადიკალური ცვლილებების გარეშე მეურნეობრიობის აღმინისტრაციული სისტემის მოდერნიზაციის გზით, გადაეწყვიტათ სამეურნეო პრობლემები. ექსტენსიური ზრდის რესურსების ამოწურვა აიძულებდა აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებს გამოეყენებინათ საზღვარგარეთული კრედიტები.

1973-1974 წწ. მსოფლიო მოიცვა ენერგეტიკულმა კრიზისმა, რაც გამოიხატა ნავთობზე ფასების ზრდით.

დასავლეთის ქვეყნები ცდილობდნენ შეემცირებინათ ნედლეულის და სათბობის იმპორტზე დამოკიდებულება. მათ ოპერატიულად დაიწვეს ეკონომიკის სტრუქტურული გარდაქმნა რესურსების, ენერგოდამსოვანი ტექნოლოგიებისა და ბიოტექნოლოგიების გამოყენების მიმართულებით. ამ თვალსაზრისით, სოციალისტური ქვეყნების განვითარებაზე უარყოფითად აისახა ეს კრიზისი, ვინაიდან, სსრ კავშირის ამოუწურავი რესურსები პლუს საბჭოს წევრი ქვეყნების ურთიერთვაჭრობის ფასწარმოქმნის სისტემა სოციალისტურ ქვეყნებს უკარგავდა ტექნოლოგიური ნოვატორობის სტიმულს. ეს ხერხი ულად აფერხებდა სამეცნიერო-ტექნიკურ პროგრესს.

ეკონომიკური ურთიერთდახმარების საბჭოს წევრი ქვეყნები არ განიცდიდნენ მსოფლიო ენერგეტიკულ კრიზისს, ვინაიდან ძირითად მომწოდებელს – სსრ კავშირს – ამ ქვეყნებში ნავთობი და ნავთობპროდუქტები შემოჰქონდა მსოფლიო ფასებზე გაცილებით დაბალ ფასებში.

ერთის მხრივ, დასავლეთის განვითარებულ ქვეყნებს და, მეორეს მხრივ, სოციალისტურ და განვითარებად ქვეყნებს შორის დაიწყო ეკონომიკური განსხვავების ზრდა არა მხოლოდ ზრდის ტემპებსა და ზოგადად დონეების შორის, არამედ სტრუქტურული თვალსაზრისითაც.

საბჭოს შიგნით წარმოიშვა წინააღმდეგობები. ქვეყნებმა, სადაც ტარდებოდა რადიკალური ეკონომიკური რეფორმები (უნგრეთი, ჩეხოსლოვაკია და იუგოსლავია), და რომლებიც საბჭოსთან დაკავშირებულნი იყვნენ რიგი სპეციალური შეთანხმებების საფუძველზე, გადაწყვიტეს აქტიურად ნაბმუდოვნენ მსოფლიო ბაზარში. ამ ქვეყნებში საგარეო ეკონომიკური ბრუნვა გაიყო ორ ნაკადად: უფრო ხარისხიანი და კონკურენტუნარიანი პროდუქციის ექსპორტი ხვედბოდა დასავლეთის ბაზარზე, ხოლო ნაკლებად ხარისხიანი გადიოდა საბჭოს არხებით. ეს ქვეყნები საექსპორტო მზა პროდუქციის დაბალ ფასებში რეალიზაციით სარაღდებოდნენ, რის გამოც იზრდებოდა უკმაყოფილება. 60-იან წლებში საბჭოს წილი მათ საგარეო-სავაჭრო ბრუნვაში იყო სტაბილურად 60%, ხოლო წინააღმდეგობების გაძლიერების შედეგად 70-იანი წწ. დასაწყისიდან დაიწყო დაცემა და შეადგინა 50-55%.

ეკონომიკური ურთიერთდახმარების საბჭოს წინაშე მდგარი პრობლემები მოითხოვდა მისი მოქმედების ფორმების შეცვლას. 1971 წ. მიიღეს სოციალისტური ეკონომიკური ინტეგრაციის კომპლექსური პროგრამა, რომელიც მიზნად ისახავდა ეკონომიკური ინტეგრაციის უმაღლესი ფორმების განვითარებას: საწარმოო კოოპერირება და სპეციალიზაცია, სამეცნიერო-ტექნიკური თანამშრომლობა, ეკონომიკური განვითარების გეგმების კოორდინაცია, ერთობლივი საინვესტიციო მოქმედება. 70-იან წწ. საბჭოს როლი რამდენადმე გაიზარდა. ეს უპირველესად მოხდა ნავთობზე დამოკიდებულების გაძლიერებით, ასევე საბჭოს ფარგლებში განხორციელდა კომპლექსური პროგრამით გათვალისწინებული ერთობლივი პროექტები, მაგალითად აშენდა ცეკლულო'სის კომბინატი, გაზსადენი ორენბურგი-დასავლეთის სა'სღვარი, ენერგოსისტემა „მშვიდობა“. 1971-1978 წწ. დადეს 100 მრავალმხრივი და 1000 ორმხრივი ხელშეკრულება საწარმოო კოოპერაციის შესახებ. ყველაზე მეტად კოოპერაცია და სპეციალიზაცია გავრცელდა სააგრომომბილო მრეწველობაში. თუმცა, მისი მასშტაბები არსებითად ჩამორჩებოდა დასავლეთის სტანდარტებს. 70-იანი წლების ბოლოს შეიმუშავეს ეკონომიკური თანამშრომლობის გრძელვადიანი მიზნობრივი პროგრამა. ეს იყო საბჭოს მოდერნიზაციის მორიგი მცდელობა.

80-იან წლებში ეკონომიკური ურთიერთდახმარების საბჭოში თანდათანობით იზრდებოდა პრობლემები. 1991 წელს საბჭოს კრიზისი მისი გაუქმებით დასრულდა. ეს კრაზი განაპირობა შემდეგმა ფაქტორებმა:

– მიუხედავად არაერთი მცდელობისა, დაენერგათ თანამშრომლობის ტექნოლოგიური მოდელი, მაინც ვერ დაძლიეს დარგთაშორისი შრომის დანაწილების ბარიერი. მაგალითად, სსრ კავშირის საბჭოს წევრ ქვეყნებთან კოოპერაციის დონე მანქანათმშენებლობის დარგში 5-ჯერ დაბალი იყო, ვიდრე დასავლეთის ქვეყნებს შორის;

– საბჭოს ფარგლებში ურთიერთკავშირები ხორციელდებოდა „სათბურის“ პირობებში, იგი დახურული იყო დანარჩენი მსოფლიოსთვის. მწარმოებელ ქვეყნებში არ არსებობდა სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის მთავარი მამოძრავებელი

- კონკურენცია. საბჭომ სტრატეგიული თვალსაზრისით ნე-
გატიურად იმოქმედა 70-იანი წლების სათბობ-ენერგეტიკული
კრიზისის პირობებში;

- ზოგადად სოციალისტურ ქვეყნებში კრიზისული მოე-
ლენების ზრდა;

- აღმოსავლეთევროპული საქონლის პოზიციების გაუარე-
სება მსოფლიო ბაზარზე;

- განუწყვეტელი უთანხმოება და დაეა ფასების და საქო-
ნელგაცვლის პრინციპებზე;

- 80-იანი წლების მეორე ნახევარში აღმოსავლეთ ევრო-
პის ქვეყნების (განსაკუთრებით გდრ-ის, პოლონეთის, ჩეხოს-
ლოვაკიის, უნგრეთის) მისწრაფება დაბრუნებოდნენ დასაქ-
ლურ საბაზრო მოდელს.

1991 წ. ეკონომიკური ურთიერთდახმარების საბჭოს მოქ-
მედების შეწყვეტა სხვადასხვაგვარად აისახა ამ ქვეყნების გან-
ვითარებაზე. რუსეთის (სსრკ-ის) მიერ საქონლის მიწოდების
შეწყვეტა საბჭოს წევრ ქვეყნებზე კრიზისის გაღრმავების და-
მატებით ფაქტორად იქცა. აღმოსავლეთ ევროპის სხვადასხვა
ქვეყნების რეაქცია განისაზღვრებოდა იმით, თუ მათი მეურ-
ნეობა რამდენად იყო დამოკიდებული სსრ კავშირიდან ნედ-
ლეულის მიწოდებაზე და იმპორტის როგორი ალტერნატიუ-
ლი წყარო და რესურსდამზოგ ტექნოლოგიებზე გადასვლის
როგორი პერსპექტივები ჰქონდა.

ჩინეთში, 70-იანი წლებში ჩამოყალიბდა ეკონომიკური სის-
ტემის ძირითადი ნიშნები. მისი დამახასიათებელი თავისე-
ბურებაა - მართვის 'სეცენტრალიზაცია. ტოტალური იყო სა-
ხელმწიფოს როლი არა მხოლოდ ეკონომიკაში, არამედ სა-
'ზოგადოებრივი ცხოვრების ნებისმიერ სფეროში. მან მოიც-
ვა ფინანსები, საბანკო საქმე, შრომის მართვა, ხელფასის,
პროდუქციის ფასების და განაწილების კონტროლი..

სახელმწიფო საწარმოებს ამარაგებდა წარმოების საშუა-
ლებებით და შეისყიდოდა მის მოქმედ პროდუქციას იმ ფასად,
რომელსაც იგი თვითონ აწესებდა. სახელმწიფოს მიჰქონდა
საწარმოების მთელი შემოსავლები და ფარავდა მათ ხარჯებს.

ამ პერიოდისათვის კვლავ შემორჩენილი იყო სამრეწველო
და სასოფლო-სამეურნეო საქონლის განაწილების საბარათო სის-

ტემა, მკაცრად იყო განსაზღვრული სურსათის ნორმები. გაიზარდა ფასები სახელმწიფო ვაჭრობაში. ბაზრებში ფასები სახელმწიფოზე ხუთ-შვიდჯერ მაღალი იყო. ქვეყანაში იხვეწი, როგორც სსრკ-სა და ზოგადად სოციალისტურ ქვეყნებში, არსებობდა „შავი ბაზარი“, მასობრივი მოვლენა გახდა სპეკულაცია.

ჩინეთში, ეკონომიკაზე ზეგავლენის უზრუნველსაყოფად, გამოიყენებოდა სამხედრო-ადმინისტრაციული იძულების მეტოდი. სამხედრო პოტენციალის ზრდას ხმარდებოდა სახელმწიფო ბიუჯეტის მესამედზე მეტი. 70-იანი წლების მეორე ნახევარში ჩინეთში შეინიშნება ეკონომიკური სიძნელეები. 1977 წ. მრეწველობის მოცულობა ჩამორჩებოდა 1975 წ. დონეს, შემცირდა სოფლის მეურნეობის პროდუქცია, მკვეთრად გაიზარდა სურსათის იმპორტი, დაეცა ცხოვრების დონე.

ჩინეთში რეფორმების გატარება დაიწყო 1978 წ. დეკემბერში. რეფორმის ოფიციალური ამოცანა იყო სოციალიზმის პოტენციალის უფრო სრულად გამოყენება და მისი სამეურნეო მექანიზმის სრულყოფა.

რეფორმის პირველი ეტაპი გაგრძელდა 1984 წლამდე. გარდაქმნები განხორციელდა სოფლის მეურნეობაში. სოფლად ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის შედეგად დაშვებულ იქნა ოჯახური სამეურნეო საქმიანობა, ნება დართეს აქონოდათ გლეხური სარეწები, რამაც გაზარდა გლეხთა შრომითი აქტიუობა. მიწა კელავ სახელმწიფოს ეკუთვნოდა. სახელმწიფო სასოფლო-სამეურნეო ბრიგადებისთვის შემოიღეს შრომის შედეგებზე „პასუხისმგებლობის სისტემა“, რასეუად 1984 წ. ბრიგადების 99% გადაივიდა. ექვს წელიწადში ყოველწლიური მარცვლეულის მოსავალი ჩინეთში გაიზარდა 300-დან 400 მლნ. ტონამდე. ორჯერ გაიზარდა ბამბის მოსავალი. ჩინეთი გადაიქცა მსოფლიოში სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების უმსხვილეს მწარმოებლად. ამადლდა ხალხის ცხოვრების დონე. ამ პერიოდში ეკონომიკაში დაიწყო უცხოური კაპიტალის მოზიდვა. 1982 წ. ჩინეთში არსებობდა ექვსი „სპეციალური ზონა“, სადაც უცხოელებს მიეცათ შეღავათები. უცხოეთის და ერთობლივ საწარმოებში კაპიტალდაბანდებებმა 1,5 მლრდ. დოლარი შეადგინა. იგი აქტიურად თანამშრომლობდა აშშ-თან, იაპონიასთან და დასავლეთ გერმანიასთან.

1984 წ. მიღებულ იქნა დადგენილება „სამეურნეო სისტემის რეფორმირების შესახებ“, რითაც წინეთში დაიწყო რეფორმის მეორე ეტაპი. რეფორმა ითვალისწინებდა გეგმიანი სისტემის შექმნას ღირებულების კანონების გამოყენებით, ამოცანად დაისახა სოციალისტური სასაქონლო ეკონომიკის განვითარება, ფასების რაციონალური სისტემის დამყარება ეკონომიკური ბერკეტების თავისუფალი მოქმედების პერიოდში, კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელი როლის გაძლიერებით.

საწარმოებს მიეცათ უფლება ბაზარზე შეეძინათ მოწყობილობანი და ნედლეული და გაეყიდათ დამატებით წარმოებული პროდუქცია. მოგების იმ ნაწილიდან, რომელიც საწარმოს რჩებოდა, იქმნებოდა წახალისების ფონდი.

ნება დართეს უმეტესად ვაჭრობისა და მომსახურების სფეროში მცირე კერძო და კოლექტიური საწარმოების, კუსტარული სახელოსნოების ამოქმედებას.

გატარებული რეფორმების შედეგად 80-იანი წლების მეორე ნახევარში წინეთი მსოფლიოში პირველ ადგილზე გამოვიდა ბამბის და ცემენტის წარმოებაში, მეორეზე – ტელევიზორების წარმოებასა და ქვანახშირის მოპოვებაში, მესამეზე – გოგირდმჟავასა და ქიმიური სასუქების წარმოებაში და მეოთხეზე – ფოლადის გამოდნობაში.

შეიქმნა მრეწველობის ახალი დარგები: მეტალურგიული და მადაროების მოწყობილობათა მწარმოებელი, საავიაციო, საავტომობილო მშენებლობა, ნარხმშენებელი, ფერადი მეტალურგია, ბირთვული და კოსმოსური ენერგეტიკა. ერთობლივ ეროვნულ პროდუქტში მთელი მრეწველობის ხვედრითი წილი 1949 წ. 25,2%-დან გაიზარდა 1985 წ. 53,7%-მდე.

ამგვარი ეფექტური ეკონომიკური რეფორმის პირობებში უცვლელი დარჩა სახელმწიფოს როლი. იგი აკონტროლებდა საქონლის მარაგებს, ახორციელებდა მთელი ქვეყნის ქალაქების და სოფლის ბაზრების თანაბარშომიერ მომარაგებას, კორდინაციას უწევდა სხვადასხვა სავაჭრო სფეროებს შორის ურთიერთობას, ანაწილებდა საქონელს დასახლებულ პუნქტებს შორის.

სახელმწიფომ მიზნად დაისახა გაეფართოებინა კავშირები საზღვარგარეთის ქვეყნებთან. დაიწყო ღია კარის პოლიტიკის გატარება. გაიხსნა 19 საზღვაო პორტი.

ორ ათწლეულში ქვეყნის ეკონომიკური პოტენციალი ექვსჯერ გაიზარდა. მიწათმოქმედებაში შრომის ნაყოფიერება გაიზარდა 7-ჯერ, ხოლო მარცვლეულის ეოველწლიურმა წარმოებამ 500 მლნ. ტონას მიაღწია.

5. სოციალისტური ქვეყნების ეკონომიკა 80-იანი წლების მეორე ნახევარსა და 90-იან წლებში

ამ პერიოდისთვის სოციალისტურ ქვეყნებში აღინიშნება ეკონომიკის ზრდის ტემპების დაჩქარება, მეცნიერებატექნოლოგიების წარმოების ჩამორჩენა, ძვრები ფინანსურ სფეროში, საგარეო დავალიანების ზრდა, მოსახლეობის ცხოვრების შედარებით დაბალი დონე. 70-80-იან წლებში სამრეწველო წარმოების ინტენსიფიკაციის ზრდის მცდელობა წარუმატებელი აღმოჩნდა. ღრმა და ხანგრძლივი ეკონომიკური კრიზისი, რომელსაც დაერთო პოლიტიკური დესტაბილიზაცია და ნაციონალური წინააღმდეგობების გამწვავება ცხადყოფდა, რომ სოციალურ-ეკონომიკური სფერო ღრმა გარდაქმნებს საჭიროებდა.

1990 წ. გადაწყდა კურსი აეღოთ დასავლური დემოკრატიისა და საბაზრო ურთიერთობისაკენ, რაც უნდა მომხდარიყო სახელმწიფო სექტორის პრივატიზაციით და კერძო მეწარმეობის წახალისებით. ყველა ქვეყანაში ამ კურსს თან ახლდა კრიზისული მოვლენების ზრდა. 1990-1992 წწ. ეკონომიკური ვარდნის სიღრმეზე მეტყველებს აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში ერთობლივი ეროვნული პროდუქტის შემცირება: ბულგარეთში თითქმის ორჯერ, რუმინეთში — 1/3-ით, უნგრეთსა და ჩეხოსლოვაკიაში — 1/4-ით, პოლონეთში — 1/5-ით. 1992 წ. მეორე ნახევარსა და 1993 წ. ეკონომიკური ვარდნის ტემპი შენეულა და სტაბილიზაციის ნიშნები გამოიკვეთა. შენეულა ინვესტირების, სამომხმარებლო მოთხოვნილების და ცხოვრების დონის ვარდნა. საბაზრო გარდაქმნებმა გამოიწვია უმუშევრობის ზრდა (1992 წ. 5,5 მლნ. კაცზე მეტი), სიღარიბის პრობლემის გამწვავება, ქონებრივი დიფერენციაცია, დამნაშავეობის ზრდა

და სხვა ნეგატიური მოვლენები. აღმოსავლეთ ევროპის გამოცდების კვალდაკვალ მკაფიოდ განისაზღვრება საბაზრო ეკონომიკის წარმოქმნის სხვადასხვა ეარიანტი, რომელიც ატარებს როგორც ზოგად, ისე სპეციფიკურ ნიშნებს და პრინციპებს, რაც განპირობებულია ამ ქვეყნების ისტორიული და ნაციონალური სპეციფიკით.

შეშრეშო აღმოსავლეთ ევროპულ რეგიონში რეფორმების გზას ეყვლაზე აღრე უნგრეთი დაადგა, აქ გარდაქმნები 1968 წლიდან დაიწყო. თუმცა ჯერ კიდევ 1966 წ. ამტკიცებდნენ, რომ შესაძლებელია სამეურნეო მექანიზმის ძირითადი მახასიათებელი გახდეს ცენტრალიზებული გეგმური მართვის ორგანული კავშირი ხასაქონლო ურთიერთობებისა და ბაზრის აქტიურ როლთან წარმოების საშუალებებზე სოციალისტური საკუთრების საფუძველზე. ამან ვერ გამოიღო სახურველი შედეგი. ამიტომ 80-იან წლებში სამომხმარებლო საქონლის ბაზრის შექმნასთან ერთად კურსი იქნა აღებული წარმოების, ფასიანი ქაღალდების, უცხოური ვალუტის ბაზრის ჩამოყალიბებაზე. გაიზარდა კერძო კაპიტალის წილი. 1987 წ. კერძო საქტორში წარმოებულ იქნა ეროვნული შემოსავლის 7% (კერძო სასოფლო-სამეურნეო წარმოების გარდა). მრეწველობაში დაშვებულ იქნა კერძო მეურნეობებისა და ფირმების შექმნა 500 კაცამდე ოდენობით. განვითარდა სხვადასხვა ფორმის წერილი საწარმოები.

უნგრეთში დაიწყო სახელმწიფო საწარმოების აქციების პირდაპირი მიყიდვა მოსახლეობაზე. თუმცა აქციების შესყიდვა ძალიან ნელა მიმდინარეობდა და იგი ვერ გახდა მნიშვნელოვანი წყარო სახელმწიფო ბიუჯეტის შესავსებად. ბანკებს, სახელმწიფო დაწესებულებებს და საწარმოებს ნება მიეცათ განეხორციელებინათ ობლიგაციების და აქციების ემისია, რომლის განსაზღვრული წილი შეეძლო შეეძინა მოსახლეობას. ამრიგად, შეიქმნა სააქციო კაპიტალი და ფასიანი ქაღალდების ბაზარი.

სოფლის მეურნეობაში ამ წლებში სახელმწიფო საწარმოთა წილი რჩებოდა სტაბილური. შემდგომ წლებში კი წარმოების კერძო სექტორი თანდათანობით გაფართოვდა. სახელმწიფო საწარმოების ხვედრითი წილის შემცირებასთან ერთად გაიზარდა კოოპერატიულ მეურნეობათა რაოდენობა.

მიუხედავად იმისა, რომ უნგრეთში საკმაოდ რადიკალური სამეურნეო რეფორმა ადრე დაიწყო, მას 80-იანი წლების ბოლოსთვის არსებითი შედეგები არ მოჰყოლია.

80-იანი წლების დასაწყისში უნგრეთში მოხდა ფასების ლიბერალიზაცია, რასაც შედეგად მოჰყვა ფასების ხანგრძლივი ზრდა. ასეთ პირობებში მთავრობა იძულებული გახდა გაემკაცრებინა საფინანსო პოლიტიკა და 1991 წ. ბოლოს მიადწია ინფლაციის დონისა და ფასების ზრდის ტემპის რამდენადმე შემცირებას. ანტიინფლაციური პოლიტიკის შედეგად მოხდა უცხოური კაპიტალის მნიშვნელოვანი მოზღვაება, პროგრესული საბაზრო გარდაქმნები, გატარდა ექსპორტი ღონისძიებები უპერსპექტივო საწარმოების მიმართ.

1991 წ. მიიღეს კანონი გაკოტრების შესახებ, რომელმაც განსაზღვრა გადახდისუნარიანი საწარმოების ლიკვიდაციის პროცედურა: სასამართლოს დაექიხრა განესაზღვრა ვადები, წესები, ვალის დაფარვის რიგითობა და მიეღო გადაწყვეტილება პრივატიზაციის შესახებ. თუკი საწარმო სამი თვის განმავლობაში ვერ შეძლებდა კრედიტორის მოთხოვნის დაკმაყოფილებას, მაშინ წარმოება უნდა შეწყვეტილიყო. გაკოტრების შესახებ კანონის გატარებამ გაზარდა სამეურნეო ხელმძღვანელობის პასუხისმგებლობა ფინანსურ საკითხებზე.

1992-1993 წწ. ექსპერტების შეფასებით უკვე მონახული და დამკვიდრებული იყო საბაზრო ურთიერთობებისკენ მიმავალი გზა. საბანკო და საგადასახადო სისტემა მიუახლოვდა იმ ნორმას, რომელიც მოქმედებდა დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში, ფაქტიურად მიღწეულ იქნა ადგილობრივი ფულის – ფორინტის შიდა კონვერტირება. ამავე პერიოდში შენერდა საერთო ვალის ზრდა, რამდენადმე შემცირდა წმინდა დავალიანება, შეინიშნებოდა უცხოური კაპიტალის ნაკადის ზრდა (1993 წ. ბოლოს მან შეადგინა 4 მლრდ. დოლარი, ე.ი. აღმოსავლეთ ევროპაში და დსთ-ში მთელი დასავლური ინვესტიციების ნახევარი). მნიშვნელოვნად გაიზარდა არასახელმწიფო სექტორის (კერძო, კოოპერატიული, უცხოური) წილი, რომელმაც გადააჭარბა სახელმწიფო სექტორს. კერძო სექტორზე მოდიოდა ერთობლივი შიდა პროდუქტის 1/3 და დასაქმებულითა 20%.

მოლიანად დასრულდა საბაზრო ეკონომიკის, მისი ინფრასტრუქტურის (ბანკები, ბირჟა, საინვესტიციო ფონდები და ა.შ.), საკანონმდებლო საფუძვლების შექმნა. 1992 წ. 2300 ორგანიზაციის წინააღმდეგ აღიძრა საქმე მათი გაკოტრების შესახებ.

ამასთან ერთად, სერიოზული ვარდნა შეინიშნებოდა სოფლის მეურნეობაში, სადაც მოხდა სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების ლიკვიდაცია. 1992 წ. აგრარული პროდუქციის წარმოების მოცულობა შემცირდა 1/4-ით. ბიუჯეტის დეფიციტის სრდასთან ერთად გრძელდებოდა ინვესტიციების მოცულობის შემცირება. გაიზარდა უმუშევრობა, რამაც შეადგინა შრომისუნარიანი მოსახლეობის 12%. 1994 წ. ქვეყანამ თავი დაადწია ეკონომიკური ვარდნის სტადიას, თუმცა საბოლოო შემობრუნება აღმავლობისაკენ ჯერ კიდევ არ იყო დაწყებული.

ქილწენობი. თითქმის უნგრეთის ანალოგიური სიტუაცია შეიქმნა პოლონეთში. აქ ეკონომიკური რეფორმა დაიწყო 1982 წ., როდესაც ეკონომიკის სტაბილიზაციისათვის მიღებულ იქნა მთელი რიგი კანონები. რეფორმის პერიოდში გაძლიერდა სოციალური წინააღმდეგობები და ინფლაცია, რასაც მოჰყვა მთავრობის შეცვლა და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოძრაობის „სოლიდარობის“ გამარჯვება. ტ. მაზოვეცკის მთავრობამ დასაყდნო ევროპის მაღალგანვითარებული ქვეყნების შესაბამისად დააჩქარა საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლა.

სოციალისტური საზოგადოების გარდაქმნისათვის პოლონეთმა მიმართა ე.წ. „შოკურ თერაპიას“. 1990 წლის დასაწყისში პროდუქციისა და მომსახურების სახეების 90%-ზე დაუშვეს ფასების ლიბერალიზაცია. ამას მოჰყვა სოციალური დაძაბულობა, რამაც აიძულა მთავრობა დაეწესებინა საკონტროლო ფასები კვების და 24 უმსხვილესი მონოპოლისტის მიერ წარმოებულ პროდუქტიაზე, ასევე მკვეთრად შეეკეცა საკომპენსაციო ხარჯები. ინფლაცია კვლავ მაღალი იყო და შეადგენდა 25%, რამაც აიძულა მთავრობა გაეტარებინა მკაცრი ფულად-საფინანსო პოლიტიკა, რის შედეგადაც შემცირდა ინფლაცია.

ამგვარ ეკონომიკურ პოლიტიკას მოჰყვა ნეგატიური შედეგები. უპირველეს ყოვლისა სამრეწველო წარმოების და მო-

სახელების რეალური შემოსავლების შემცირება, სიძნელეები სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის რეალიზაციაში, უმუშევრობის ზრდა (1 მლნ.-ზე მეტი). წარმოიშვა პრივატიზაციასთან დაკავშირებული წინააღმდეგობები, ვაჭრობის სისტემაში იყო შემთხვევები, როდესაც მაღაზიები მიუყიდებოდა არა თვით ვაჭრობის მუშაკებს, არამედ გარეშე კერძო პირებს. აღგილებზე დაიწყო იძულებითი პრივატიზაცია. ყველაფერმა ამან გააძლიერა ხალხის უკმაყოფილება და 1990 წ. ნოემბერში უნდობლობა გამოუცხადეს მა'ხოვეცკის მთავრობას.

ქვეყანაში მდგომარეობა გაამწვავა უ'ხარმა'ხარმა საგარეო ვალმა. 1971-1987 წწ. მიღებული იყო 47 მლრდ დოლარის კრედიტი. პოლონეთმა კრედიტისა და მისი პროცენტის დასაფარად გადაიხადა 50 მლრდ. დოლარი და 1989 წ. ვალის სახით კიდევ 39 მლრდ. დოლარი. შინაგანი რესურსები პროცენტის გადასახდელად არ ჰყოფნიდა. მთავრობა იძულებული იყო ახალი სესხები აეღო. ამიტომ 1990 წ. კრედიტის საპროცენტო განაკვეთი 70-80%-მდე გაიზარდა. საგადასახადო ბეგარა ავალდებულებდა საწარმოებს ბიუჯეტში გადაერიცხა 80%. შენარჩუნებულ იქნა და მოქმედებდა 'სოგიერთი ძველი გადასახადებიც. მაგ., ძირითად ფონდებზე გადასახადი აფერხებდა მოწყობილობათა განახლებას. ამასთან ერთად ინფლაციასთან ბრძოლა და ბიუჯეტის განმტკიცება მთითხოვდა საწარმოების შემოსავლების ნაწილის გადარიცხვას ბიუჯეტში. მხოლოდ 1991 წ. სახელმწიფო საწარმოთა 20% აღმოჩნდა გადახდისუუნარო, მათმა ვალმა 3,3 ტრილიონ ზლოტს მიაღწია. მთავრობამ საწარმოებს ნება დართო მიეღოთ ბანკის კრედიტები გირათით (ტექნიკური საშუალებანი, ტრანსპორტი და ა.შ.).

1991 წ. პოლონეთის მთავრობამ დაიწყო პრივატიზაციის პოლიტიკის განხორციელება. „შოკური თერაპიის“ პირობებში მოკლე დროში აპრობირებულ იქნა პრივატიზაციის რამდენიმე ფორმა: საწარმოთა გაყიდვა, სახელმწიფო საკუთრების განაწილება კუპონების და აქციების მეშვეობით. აღსანიშნავია, რომ პრივატიზაცია არ ატარებდა მასობრივ ხასიათს და მან კერ მოიტანა მნიშვნელოვანი დადებითი შედეგები. ამასთანავე საწარმოთა ეკონომიკური საქმიანობა, წარმოე-

ბის მოცულობა, საწარმოო და დამხმარე პერსონალის რაოდენობა უცვლელი რჩებოდა, ამის გამო, 1991 წ. პრივატიზებულ საწარმოთა საშუალო რენტაბელობა 20-40%-დან 8%-მდე დაეცა.

1992 წ. ტენდენცია შეიცვალა და საერთო ვარდნა სტრუქტურულში გადავიდა. მაგ., მომპოვებელი მრეწველობის და მეტალურგიის წარმოების ვარდნის პარალელურად იზრდებოდა ხის დამამუშავებელი, ქიმიური მრეწველობა, ელექტრომანქანათმშენებლობა. 1993 წ. პირველ ნახევარში მრეწველობასა და სოფლის მეურნეობაში წარმოება გაიზარდა 8%-ით. 1993 წ. ერთობლივი შიდა პროდუქტი გაიზარდა 4-5%-ით. ამავე პერიოდში სტაბილიზაციის პროგრამის განხორციელების შედეგად ინფლაცია 35,3%-მდე შემცირდა. კერძო კაპიტალის წილი 1989-1993 წწ. 28%-დან 50%-მდე გაიზარდა. რაც შეეხება უმუშევრობას, სტრუქტურულმა გარდაქმნებმა და სოციალური ღარგის წარმოების დაცემამ განაპირობა მისი ზრდა.

სახელმწიფო. 1990 წლამდე მდგომარეობა ნეხოსლოვაკიაში (1990 წ. ივნისიდან ნეხეთ-სლოვაკეთის ფედერაციული რესპუბლიკა, ხოლო 1993 წ. 1 იანვრიდან ორი სახელმწიფო - ნეხეთი და სლოვაკეთი) შედარებით სტაბილური იყო. იზრდებოდა ეროვნული შემოსავალი (1988 წ. 3%-ით). მთავრობა არეგულირებდა მატერიალურ მარაგებს, კაპიტალურ მშენებლობას, სახელფასო ფონდს, საგარეო და საშინაო ვაჭრობას.

1988 წ. რამდენადმე რეფორმირებულ იქნა სამეურნეო მექანიზმი, კერძოდ, სამრეწველო ობიექტებს მიანიჭეს მეტი დამოუკიდებლობა. ამავე დროს დაეკისრად პასუხისმგებლობა განვითარების ეფექტურობაზე. დაიწყო ცენტრალური ორგანოების გარდაქმნა, მმართველობის აპარატი შემცირდა 20%-ით. თუმცა ამ ღონისძიებებს სასურველი შედეგი არ მოჰყოლია.

1989 წ. ნოემბერში ნეხოსლოვაკიაში სახელისუფლებო გადატრიალების გზით მოვიდა ახალი მთავრობა (ამ მოვლენამ მიიღო „ხავერდოვანი რევოლუციის“ სახელწოდება), რომელმაც აიღო რადიკალური კურსი თავისუფალი ბაზრის და კერძო მესაკუთრეობის დამკვიდრებისკენ. უკვე 1990 წ. სექტემბერში რეგისტრირებული კერძო საწარმოების რაოდენობამ მიაღწია 339 ათასს. 1 ნოემბრიდან ძალაში შევიდა კანონი,

რომელიც ითვალისწინებდა ძველ მფლობელებზე, ან მათ მემკვიდრეებზე იმ ქონების დაბრუნებას, რომელიც ნაციონალიზებული იყო 1948 წლის შემდეგ. ამასთან დაჩქარდა დენაციონალიზაციის პროცესები.

ქვეყანაში არსებობდა მსხვილი საწარმოები, რომელთა გაყიდვა ძალიან გაძნელებოდა, ამიტომ საკუთრების განაწილება განხორციელდა კუპონების მეშვეობით. 1992 წ. 8,6 მლნ. მოსახლემ მიიღო კუპონები, რომელთაგან 1 მლნ-მა იმავე წელს ეს კუპონები გადაცვალა აქციებზე. ამასთანავე დაიწყო „მცირე პრივატიზაცია“ – მაღაზიების, საყოფაცხოვრებო მომსახურების ობიექტების და სახელოსნოების გაყიდვა. ამას თან ახლდა უმუშევრობის ზრდა. 1990 წ. მდგომარეობის შესარბილებლად მიიღეს კანონი დასაქმების შესახებ, რომლითაც უმუშევარს უფლება ჰქონდა ერთი წლის განმავლობაში მიეღო დახმარება: პირველ ექვს თვეს თავისი გამომუშავების 60%, შემდეგ კი – 50%. ჩეხოსლოვაკიის მნიშვნელოვანი პრობლემა იყო ქვეყნის თითქმის სრული დამოკიდებულება საბჭოთა კავშირიდან ენერგიის და ნედლეულის იმპორტზე.

საწყის ეტაპზე ჩეხოსლოვაკიის საწარმოთა 70% იყო გადახდისუუნარო, მათმა ვალმა შეადგინა 80 მლრდ. კრონი. ფულადსაკრედიტო პოლიტიკა ტარდებოდა მიზანმიმართულად, მთაწრობამ დაიწყო რენტაბელური საწარმოების დაკრედიტება, ეხმარებოდა საწარმოებს, რომლებიც უშვებდნენ სამხედრო პროდუქციას. ამ მიზნისათვის გამოყოფილი იყო 1,2 მლრდ. კრონი. იმის გამო, რომ ამ საწარმოებს დიდი წილი ჰქონდათ ერთობლივ შიდა პროდუქტში, მნიშვნელოვანი იყო მათი გადაყვანა სამშვიდობო დანიშნულების პროდუქციის გამოშვებაზე.

1991 წ. კრედიტის პროცენტის განაკვეთი კვლავ დაბალი (25%) იყო, ძველებურად ბანკის კრედიტები შეეძლოთ მიეღოთ პერსპექტიულ საწარმოებს მყარი ეკონომიკური მდგომარეობით. ჩეხოსლოვაკიაში 1991 წ. იანვარში განხორციელდა ფასების ლიბერალიზაცია. 1991 წ. ფასები გაიზარდა სულ 59%-ით, რაც შეიძლება აიხსნას ჩეხოსლოვაკიის შედარებით მყარი ეკონომიკით.

ჩეხოსლოვაკიაში გატარებული რეფორმები გამოირჩეოდა თანმიმდევრულობით, რამაც ქვეყნის ეკონომიკური გარდაქმნე-

ბის დასაწყისშივე მისი ეფექტურობა განაპირობა. 1992 წ. შემინეოდა უმნიშვნელო ინფლაცია. თითქმის არ შემცირებულა რეალური ხელფასი. მცირე იყო ინფესტიციების და სასოფლო-სამეურნეო წარმოების კარდნა, შედარებით მცირე იყო საგარეო დავალიანება (10 მლრდ. დოლარი 1992 წ. ბოლოს). ჩეხეთ-სლოვაკეთის ფედერაციის დაშლის შემდეგ 1993 წლიდან გაძლიერდა კრიზისული მოვლენები, მხოლოდ 1993 წ. პირველ კვარტალში ჩეხეთში სამრეწველო წარმოება დაეცა 8%-ით, მესამედით შემცირდა ექსპორტი. სლოვაკეთის ეკონომიკას ჰქონდა შედარებით უარესი სასტატო პოზიციები. 1993 წ. მისი ერთობლივი შიდა პროდუქტი არანაკლებ 5%-ით შემცირდა. აღმოსავლეთის ბაზრებთან ტრადიციული ინტეგრაცია ართულებდა ვითარებას. შემუშავდა პროგრამა, სადაც გამოიყო ხუთი პრიორიტეტული მიმართულება: ენერგეტიკა, მცირე ქიმიკა, ხის დამუშავება, ეკოლოგია და ტურიზმი.

იუგოსლავია. რეფორმები იუგოსლავიაში 1965 წლიდან დაიწყო, რომლის ძირითადი ორიენტირი იყო მასში შემავალი რესპუბლიკების და ცალკეული დარგების დამოუკიდებლობის ამაღლების კურსი. 1974 წ. შეიქმნა თვითმმართველური დაგეგმვის სისტემა, რამაც 70-იანი წწ. ბოლოს გამოიწვია რეგიონული და დარგობრივი ხასიათის დისპროპორციები და საგარეო ვალის ზრდა. თავისუფალი ფასწარმოქმნის სისტემამ და სახელმწიფო კონტროლის უქონლობამ გამოიწვია ინფლაციის ზრდა. ამიტომ 1982 წ. გადაუდებელ ამოცანად დაისახა ეკონომიკური სტაბილიზაციის პოლიტიკა და ტრადიციული ზომების გატარება: ინფლაციის დაძლევა ფასების ზრდის, ასევე საგარეო სავაჭრო და საგადასხდლო ბალანსის დეფიციტის შემცირების გზით. გათვალისწინებული იყო ფედერაციაში შემავალი თითოეული რესპუბლიკის ეკონომიკური განვითარების დონის გათანაბრების აუცილებლობა. უთანასწორო განვითარება იყო არასტაბილურობის ზრდის და ნაციონალ-სეპარატისტული მოძრაობის გაძლიერების ერთ-ერთი ფაქტორი.

მიუხედავად სხვა ქვეყნებთან შედარებით რადიკალური გარდაქმნებისა, იუგოსლავიამ თავი ვერ აარიდა სამეურნეო კრიზისს. 1989 წ. შეიქმნა ა. მარკოვიჩის ახალი მთავრობა,

რომელმაც განიზრახა სამეურნეო მექანიზმის ძირეული რეფორმირება (სახოგადოებრივი ორიენტაციის შეუცვლელად), და ითვალისწინებდა ახალი სახის სოციალიზმის შექმნას საბაზრო ეკონომიკისა და საკუთრების სხვადასხვა ფორმის საფუძველზე. 1990 წ. 1 იანვრიდან მთავრობამ დაიწყო ბრძოლა ინფლაციის აღმოსაფხვრელად. მათ შორის ხელფასების გაყინვა საქონლის და მომსახურების 80%-ზე თავისუფალი ფას-წარმოქმნის პირობებში, იმპორტის მნიშვნელოვანი ნაწილის ლიბერალიზაცია, კონვერტირებადი დინარის შემოღება მისი დენომინაციის გზით (10000 ძველი დინარი : 1 ახალ დინარზე) და მისი მუდმივი კურსის დამყარება გერმანულ მარკასთან (7:1). ამან დადებითი შედეგები გამოიღო.

1990 წ. აპრილიდან შეწყდა ფასების ზრდა. წარმოებაში ნაწილობრივ შეიჩინებოდა გამოცოცხლება. მაგრამ ქვეყანაში სეპარატისტულმა ტენდენციებმა გამოიწვია ახალი სოციალურ-ეკონომიკური აფეთქებები, სამოქალაქო ომი და სახელმწიფოს დაცემა. 1991 წ. ივნისში ხორვატიამ და სლოვენიამ თავი სუვერენულ სახელმწიფოებად გამოაცხადეს. მიუხედავად იმისა, რომ ხელისუფლებამ ეს ქმედება შეაფასა, როგორც უკანონო, ამავე წლის ოქტომბერში მრავალმა სახელმწიფომ აღიარა სლოვენიის დამოუკიდებლობა. 1991 წ. შემოდგომაზე ომი დაიწყო სერბიამ და ხორვატიამ, ნოემბერში თავი დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ გამოაცხადა მაკედონიამ, ხოლო 1992 წ. იანვარში – ბოსნიამ და ჰერცეგოვინამ. სერბიამ და ჩერნიგორიამ თავი გამოაცხადეს იუგოსლავიის მოკავშირე რესპუბლიკებად, დედაქალაქით – ბელგრადში.

რუშინეთი. ოფიციალური რუშინული მონაცემებით რეფორმები რუშინეთში წარმატებით მიმდინარეობდა, რაც გამოიხატებოდა ეროვნული შემოსავლის 3,2%-ით და მრეწველობაში შრომის ნაყოფიერების 2,1%-ით ზრდით და ა.შ. მაგრამ დასავლეთის ავტორიტეტული სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრების გაანგარიშებით რუშინეთში არა მარტო არ შესრულებულა გეგმით გათვალისწინებული არც ერთი მანქანებელი, არამედ ეკონომიკის დარგთა უმეტესობაში მკვეთრი ეარდნა შეიჩინებოდა. ეროვნული შემოსავალი 5%-ით იყო შემცირებული. რუშინეთში გამწვავებული ვითარების პასუხად

დღამხეს ჩაუშესკუს რეჟიმი და 1990 წ. მაისის არჩევნებში ჩაიმარჯვა ეროვნული ხსნის ფრონტმა.

როულ ეკონომიკურ, უპირველესად კი მოსახლეობის მიმეწიოციალურ და არასტაბილურ გარემოში მთავრობა შეუდგა ეკონომიკის გაჯანსაღების ეარიანტების დამუშავენბას, რომელიც გათვლილი იყო 2-4 წელზე. რუმინეთში კურსი აიღეს სტაბილიზაციისკენ, რომლის შედეგად უნდა გადასულიყვნენ საბაზრო ეკონომიკაზე. გამოუშვეს ახალი მთავრობის პირველი დეკრეტები, რომლის მიხედვითაც რესურსები საწარმოოდან სოციალური სფეროსკენ მიიმართა. განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა მოსახლეობის მომარაგებას სამომხმარებლო საქონლითა და ელექტროენერგიით. თანდათანობით შესუსტდა მმართველობის ცენტრალური ორგანოების როლი, შემცირდა პროდუქციის ცენტრალიზებულად განაწილება, უფრო მოქნილი გახდა საგეგმო მანქენებლების სისტემა, 40%-ით გაიზარდა სოფლის მეურნეობის პროდუქციის შესასყიდი და დასამზადებელი ფასები. სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების წევრებს გამოუყვეს 0,5 ჰა-მდე მიწა უსასყიდლოდ საოჯახო სარგებლობაში (სოფლის და ქალაქის დანარჩენ მოსახლეობას კი მათი სურვილით და კოოპერატივების თანხმობით 0,25 ჰა-მდე, განსაზღვრული გადახდით). კოოპერატივის წევრების საკარმიდამო ნაკვეთები (არაუმეტეს 0,6 ჰა) გამოცხადდა კერძო საკუთრებად სამემკვიდრეო უფლებით. 1990 წ. ბოლოს ფასების ლიბერალიზაციის შედეგად ფასები სასურსათო საქონელზე 661%-ით, ხოლო სამრეწველოზე - 114%-ით გაიზარდა. სამომხმარებლო საქონელზე თავისუფალი ფასები არ დაიშვებოდა, თუკი ბაზარზე მოცემული საქონლის სამ მომწოდებელზე ნაკლები იყო წარმოდგენილი, ზოგიერთ საქონელზე ფასები შეეძლოთ დაეწესებინათ სახელმწიფო ორგანოებთან შეთანხმებით. ლიბერალიზაციის მეორე ეტაპზე (1991 წ. აპრილიდან) თავისუფალმა ფასებმა მოიცვა უკვე სამომხმარებლო საქონლის ბრუნვის 83% და სამრეწველო დანიშნულების საქონლის ბრუნვის 89%. შემდგომ ოთხ წელიწადში ფასები მთლიანად გაიზარდა 316%-ით. მთავრობა მოსახლეობას შეპირდა ფასების ზრდის 70%-ის კომპენსირებას, მაგრამ პრაქტიკულად დაგეგმილის მხოლოდ ნახევრის კომპენ-

სირება მოხდა. 1991 წ. ნოემბერში სოციალურმა დაძაბულობამ მთავრობა აიძულა დაეწესებინა ფასები ხორცსა და ხორცის პროდუქტებზე და ორჯერ შეემცირებინა მათი ფასები.

1992 წ. რუმინეთში ყველაზე მწვავე აღმოჩნდა ერთობლივი შიდა პროდუქტის შემცირება. წარმოება და სამომხმარებლო ბაზარი შეინარსუნეს საგარეო კრედიტების ნაკადის ხარჯზე, რომელიც ძირითადად მოხმარდა სამეურნეო სუბიექტების ურთიერთგადახდის დეფიციტის დაფარვას. სტრუქტურული კრიზისი შეეხო როგორც მიძიმე მრეწველობის დარგებს, რომლებიც დამოკიდებული იყვნენ რესურსების იმპორტზე, ასევე, კვების მრეწველობასაც. ეკონომიკის არასტაბილურობა გამოვლინდა ფასების სფეროშიც და საფინანსო პოლიტიკაშიც. 1993 წ. შეფასებით ბიუჯეტის დეფიციტის მოცულობამ შეადგინა ერთობლივი ეროვნული პროდუქტის 6%.

ბულგარეთი. ქვეყანაში რეფორმების მორიგი ეტაპი დაიწყო 1987-1988 წწ. მთავრობის პროგრამა ითვალისწინებდა საბაზრო ურთიერთობის დანერგვის სწრაფი („შოკური“) ვარიანტის შეხამებას ეკონომიკური რეფორმირების ეტაპობრივ ვარიანტთან. ანტიკრიზისული პროგრამის ძირითადი მიზანი იყო – ცენტრალიზებული დაგეგმვიდან საბაზრო ეკონომიკურ ურთიერთობებზე გადასვლა, რომელიც დაეფუძნებოდა საკუთრების და სამეურნეო ფორმების მრავალფეროვნებას. თავისუფალი ფასწარმოქმნა უნდა განხორციელებულიყო ორ ეტაპად. მოსახლეობის შემოსავლების ზრდის შემცირების პირობებში ყურადღება გამახვილდა სახელმწიფო ბიუჯეტის ეკონომიაზე. საგარეო დავალიანების შემცირების მიზნით გათვალისწინებული იყო იმპორტის შემცირება და ექსპორტის გადიდება. მთავრობის დეკლარაციის (1990 წ. თებერვალი) მიხედვით ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირება უნდა განხორციელებულიყო ირიბი მეთოდებით ბიუჯეტის, გადასახადების, ანარიცხების, საბაჟო გადასახადების, კრედიტების, ცენტრალიზებული კაპიტალდაბანდებების და ა.შ. მეშვეობით.

1991 წ. თებერვალში განხორციელდა ფასების ლიბერალიზაცია. ინფლაციის მაღალმა დონემ (1991 წ. – დაახლოებით 600%), ფინანსურმა არასტაბილურობამ, ბიუჯეტის დეფიციტმა და სხვა ფაქტორებმა ბულგარეთი მიძიმე მდგომარეობაში წააყენა. 1991 წ.

მიიღეს გადაწყვეტილება, რომ ზოგიერთ დარგსა და საწარმოს დახმარებოდა სახელმწიფო. ეს პირველ რიგში შეეხო მსუბუქი და კვების მრეწველობის საწარმოებს, რომელთა პროდუქციასაც კონკურენციის გაწევა შეეძლო საგარეო ბაზრებზე.

მომდევნო ეტაპზე შესამჩნევად გაძლიერდა სტრუქტურული კრიზისი: უმუშევრობა იყო ყველაზე მაღალი – 15%. 1993 წ. ეკონომიკის ვარდნის ტემპი რამდენადმე შენედა. მთავრობის შეფასებით ერთობლივი ეროვნული პროდუქტის კლებამ 4% შეადგინა.

ბულგარეთში კერძო სექტორი უფრო ნელა ვითარდებოდა, ვიდრე სხვა ქვეყნებში. 1992 წ. მასში დასაქმებული იყო 0,5 მლნ. კაცი და აწარმოებდა ერთობლივი ეროვნული პროდუქტის 10%-ს. პრივატიზაცია ხორციელდებოდა საკუთრების დაბრუნებით მის ყოფილ მფლობელებზე ან მათ მემკვიდრეებზე.

ვიეტნამი. ხელისუფლებამ მეურნეობრიობის ტრადიციული სქემიდან გადახვევა და ეკონომიკური რეფორმების გატარება ვიეტნამში 70-იანი წწ. ბოლოს და 80-იანი წწ. დასაწყისში დაიწყო. რეფორმა ითვალისწინებდა, პროვინციებისათვის, ხოლო შემდეგ ცალკეული დარგებისათვის მიეცათ ექსპორტი-იმპორტის ოპერაციების დამოუკიდებლად ჩატარების უფლება; სახელმწიფო საწარმოებში უნდა დაენერგათ სამრეწველო დაგეგმვის სისტემა, ხოლო საბაზრო პირობებში დამოუკიდებლად მოეძიათ ნედლეული და მასალები; მიეცათ წარმოებული ზეგავლენით პროდუქციის ბრუნვის თავისუფლება; კერძო და კუსტარულ საწარმოებზე შესუსტებულიყო კონტროლი; ყურადღება გაემახვილებინათ მმართველობის და მატერიალური სტიმულირების ეკონომიკურ ბერკეტებზე.

ამასთან შემზღუდველი ზომების მიღებამ, განსაკუთრებით კი მრეწველობაში, კერძო და კოოპერატიულ სექტორში, რამდენადმე გააჯანსაღა ეკონომიკური ვითარება. გლეხებს გრძელვადიანი იჯარით გადაეცათ მიწები, ასევე კოოპერატივებს ფორმალურად არსებობის პირობებში მიეცათ წარმოებული პროდუქციის რეალიზაციის უფლება.

მიუხედავად იმისა, რომ მრეწველობის სახელმწიფო სექტორს ჰქონდა შეღავათები და იმყოფებოდა მსარდ საბიუჯეტო დოტაციასზე, იგი მაინც ზარალიანი იყო. ძველებურად აქ

კელაე არსებობდა სახელმწიფო დაგეგმვა და კონტროლი ფულად-საკრედიტო მიმოქცევაზე.

1986 წ. ვიეტნამში მხარი დაუჭირეს ეკონომიკის ტრადიციული კურსის ყოველმხრივ აღდგენას მთლიანად საზოგადოების საწარმოო ძალების გათავისუფლების საფუძველზე. ამ ღონისძიებათა პრაქტიკულად განხორციელება დაიწყო 1988 წლიდან. აღიარეს, რომ ყველა წეობა კერძო-კაპიტალისტურის ჩათვლით თანაბარუფლებიანია. კერძო სექტორი ლეგალიზებულ იქნა არა მარტო საწარმოო სფეროში, არამედ საცალო და საბითუმო ვაჭრობაში. კერძო მფლობელობა დაშვებულ იქნა ასევე ოქროთი, ვერცხლით, ძვირფასი თევლებით ვაჭრობაში და ბანკების შექმნაში.

1989 წ. დასაწყისში ქვეყანაში ფაქტიურად გაუქმდა დირექტიული დაგეგმვა, მოისპო ფასების ორდონიანი სისტემა (თავისუფალი საბაზრო და ცენტრალიზებულად რეგულირებადი) გარდა სამომხმარებლო და საწარმოო დანიშნულების საქონლის შეზღუდული სახეობის. გატარდა ვიეტნამური დონგის თავისუფალი გაცვლა ე.წ. შავი ბაზრის კურსით, შენატანებზე პროცენტების სიდიდე და საკრედიტო განაკვეთები განისაზღვრებოდა ინფლაციის ტემპზე დამოკიდებულებით, რამაც შესაძლებელი გახადა სხვადასხვა სახის დაგროვების ამოღება და ფულად ერთეულში კონვერტირება. ბუნებრივია, ყველაზე მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა სახელმწიფო მეურნეობა, რამდენადაც მას მოაკლდა საბიუჯეტო დოტაციები, დაბალი ფასები ნედლეულზე და მასალებზე და საქონლის გარანტირებული გასაღება. ამიტომ დღის წესრიგში დადგა დენაციონალიზაციის საკითხი სხვადასხვა ვარიანტით.

მწვავე პრობლემად იქცა უმუშევრობა, ქონებრივი დაყოფა. ბიუჯეტის შემოსავლების შემცირების გამო გართულდა სოციალური პროგრამის რეალიზაცია. მომდევნო წლებში ქვეყანამ არა მარტო შეძლო უსრუნველყო მოსახლეობა კვების პროდუქტებით, არამედ იგი მსოფლიოში ბრინჯის მესამე (აშშ და ტაილანდის შემდეგ) ექსპორტიორ ქვეყანადაც იქცა. დაიწყო ეკონომიკური წინსვლა. 1992 წ. ერთობლივი შიდა პროდუქტი გაიზარდა 8,3%-ით, ეკონომიკის ზრდამ 1993 წ. შეადგინა 7,5%. მაგრამ ამავდროულად გაიზარდა უმუშევრობაც (ქა-

ლაქებში შრომისუნარიანი მოსახლეობის 20-22%). ნეგატიური ტენდენციები შეინიშნებოდა აგრარულ სექტორში: სასოფლო-სამეურნეო საქონელზე სამრეწველო პროდუქციასთან შედარებით ფასების უფრო ნელი ზრდა, გლეხობის ფენებად მკვეთრი დაყოფა და მისი შედეგი – ქალაქში მიგრაცია. ამგვარმა ვითარებამ აიძულა ხელისუფლება, რომ რეფორმების გატარებისას ყურადღება გაემახვილებინა სოციალურ ასპექტებზე ისე, რომ არ გადაეხვიათ პოლიტიკის ძირითადი მიზნიდან, რომელიც მიმართული იყო საბაზრო ეკონომიკის ეტაპობრივად ჩამოყალიბებისაკენ.

მონღოლეთი. მონღოლეთში გარდაქმნის პროცესების თავისებურება დიდად განაპირობა საბჭოთა კავშირთან მისი ეკონომიკისა და პოლიტიკის ღრმა ინტეგრაციამ. 1988 წ. მაისი ქვეყნისათვის ითვლება ეკონომიკური და პოლიტიკური სისტემის, სოციალური სფეროს განახლებისა და სრულყოფის ახალი პერიოდის დასაწყისად. ამ წლის გადაწყვეტილებების განხორციელებისას ცხადი გახდა ტრადიციული პარტიულ-სახელმწიფოებრივი აპარატის ძლიერი ინერცია. მიუხედავად სამეურნეო მექანიზმის ზედაპირული ცვლილებისა (ორგანიზაციის ბრიგადული ფორმა და შრომის სტიმულირება, კოოპერატივების მომრავლება და ა.შ.). 1988 წ. ეროვნული შემოსავლის მოცულობა საგეგმოზე 180 მლნ. ტუგრით ნაკლები იყო. შემდგომ წლებში რეფორმების პრიორიტეტი გახდა პოლიტიკური საკითხები: პარტიული და სახელმწიფო აპარატის ფუნქციების გამიჯვნა, მრავალპარტიულობის აღიარება, კანონების დაცვა.

1990 წ. სოციალურ-ეკონომიკური რეფორმების გასატარებლად გამოქვეყნდა მთავრობის პლატფორმა, რომლის საფუძველიც იყო სახელმწიფო რეგულირებად საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლა საკუთრების მრავალფეროვანი ფორმებით. პროგრამის თავისებურებად შეიძლება ჩაითვალოს მეცხოველეობის ნედლეულიდან საქონლის მწარმოებელი მცირე საწარმოების ქსელის გაფართოება უცხოური, უმთავრესად ჩინური, მოწყობილობებისა და ტექნოლოგიების შესყიდვის ბაზაზე. მთავრობამ დიდი ყურადღება მიაქცია სოციალურ-პოლიტიკური სტაბილურობის უზრუნველყოფას, ორგანიზებულობას და დისციპლინას.

1996 წ. მთავრობამ დაიწყო პრაქტიკული ნაბიჯების გადადგმა. განხორციელდა სახელმწიფო მმართველობის ცენტრალური და ადგილობრივი ორგანოების რეორგანიზაცია. ამ რეორგანიზაციის მთავარი მიზანი იყო მმართველობის ისეთი სისტემის ჩამოყალიბება, რომელიც უზრუნველყოფდა მბრძანებლურ-ადმინისტრაციულიდან საგეგმო-საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლას.

ლაოსი რეგიონის სხვა ქვეყნებთან შედარებით სამეურნეო მექანიზმის განახლებას ლაოსში აქვს არსებითი თავისებურებანი. აქ საბაზრო ურთიერთობების დამკვიდრება და უცხოური კერძო კაპიტალის შემოსვლა საკმაოდ ადრეულ ეტაპზე მოხდა. 1988 წ. ეყელა სახელმწიფო სამრეწველო საწარმოზე (დაახლოებით 70 საწარმო) გაერცვლდა სამეურნეო ანგარიში. დაგეგმვის, მომარაგების, მზა პროდუქციის რეალიზაციის, დაფინანსების საკითხები გადავიდა თვით საწარმოს კომპეტენციაში, რამაც გამოაცოცხლა სამრეწველო წარმოება. შემდგომი წლების პრიორიტეტად იქცა ახალი – სააქციო და საიჯარო (კერძო, მათ შორის უცხოური და კოლექტიური) ფორმების დამკვიდრება. მაგალითად, თამბაქოს ქარხანა „555“ ხუთი წლის ვადით იჯარით გადაეცა ტაილანდელ მეწარმეს, რომელმაც ივალდებულა ყოველწლიურად სახელმწიფოსათვის გადაეხადა 3 მლნ. დოლარი. საწარმოთა იჯარით გადაცემა, განსაკუთრებით უცხოელ ბიზნესმენებზე, სახელმწიფოსათვის ხელსაყრელი აღმოჩნდა, ვინაიდან ისრებოდა ბიუჯეტში შენატანები. ეს ფორმა, გარდა იმისა, რომ ხდებოდა ტექნოლოგიების გაუმჯობესება, ამასთანავე ხელს უწყობდა მრეწველობის სწრაფ ჩართვას საბაზრო ურთიერთობებში.

1990 წ. სახელმწიფო საწარმოთა საიჯაროდ გადასაცემად მომზადების მიზნით მთავრობა შეუდგა მათ ინვენტარიზაციას, და ბიუჯეტში შესატანად საიჯარო თანხის დასაბუთებულ განსაზღვრას.

1991 წ. სახალხო რევოლუციური პარტიის V ყრილობამ განიხილა ახალი ხუთწლიანი გეგმა, რამაც ერთგვარი ღისონანსი გამოიწვია. ლაოსის ეკონომისტები არ თვლიდნენ, რომ შეიქმნებოდა რაიმე წინააღმდეგობა, ან უბრუნდებოდნენ მე-

ურნეობრიობის ძველ მეთოდებს. გეგმის მოაქარი არსი იყო ეკონომიკის სტრუქტურული ცვლილებებისას შექმნილიყო პირობები მისი პროპორციული განვითარებისათვის. კერძოდ: სოფლის მეურნეობის წამოწევა წინა პლანზე, რომელიც პროდუქციის გადამუშავების ბაზად უნდა ქცეულიყო. სახელმწიფოს უნდა განესაზღვრა რეგიონული განვითარების პერსპექტივები და შეექმნა პირობები ცალკეულ პროვინციებში ინვესტიციების მიმართვისათვის. ამავდროს, ეს გეგმა არ შეიცავდა დირექტიულ მანევრებებს. ყველაფერი განსაზღვრული უნდა ყოფილიყო ბაზრის მოთხოვნილებითა და შესაძლებლობის მიხედვით.

ამრიგად, ლაოსში უარი არ თქვა სახელმწიფო რეგულირებაზე, მაგრამ მხოლოდ მაკროეკონომიკურ დონეზე. მის სამართავ არეალში დარჩა ბანკები, საბითუმო ვაჭრობა, თავდაცვითი საწარმოები, ელექტროენერგეტიკა, კავშირგაბმულობის საშუალებები. გარდა ამისა, სახელმწიფომ ივალდებულა ყოფილიყო საზოგადოების სოციალური სამართლიანობის დაცვის გარანტი. წინსვლის საიმედო საშუალებად იქცა უცხოური ინვესტიციები, რომლებიც დაიშვებულ იქნა არა მარტო სახელმწიფო, არამედ კერძო სექტორშიც.

ლაოსში განხორციელებული გარდაქმნების შედეგები იძლევა საშუალებას, რომ განისაზღვროს იგი, როგორც „ლაოსის სასწაული“, რამდენადაც ქვეყანამ სწრაფად შეძლო გაეუღო გზა ნატურალური მეურნეობიდან საბაზრო ეკონომიკამდე.

კორეის სახალხო დემოკრატიული რესპუბლიკა. XX ს. ის ბოლოს აზიისა და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში მომხდარმა პოლიტიკურმა და ეკონომიკურმა მოვლენებმა ჩრდილოეთ კორეის ხელისუფლება აიძულა დაეწყო ახალი გზების ძიება, რათა როგორმე დაეძლია უძრავობის პროცესი. ეკონომიკური ზრდის ტემპები შემცირდა 2%-მდე, არ სრულდებოდა ტანსაცმლის, მედიკამენტების წარმოების საგეგმო დავალებები, სრულიად არაეფექტური იყო მართვის სისტემა. ეკონომიკის კრიზისულ მდგომარეობას განაპირობებდა ენერგეტიკის და ნედლეულის ქრონიკული უკმარისობა, მაღალი სამხედრო ხარჯები (წლიური ბიუჯეტის 30%).

ექსპორტის სიმცირემ გააძნელა საგარეო ვალუტის დაფარვა, რომელმაც სხვადასხვა შეფასებით დასავლეთ ევროპის ქვეყნებთან შეადგენდა 3-დან 4,5 მლრდ. დოლარს, ხოლო საბჭოთა კავშირთან 2,2 მლრდ. დოლარს (1989 წ. 1 ნოემბერს). ამ ვითარებაში ხელისუფლება ცდილობდა პოლიტიკური სტაბილურობის შენარჩუნებას.

ჩრდილოეთ კორეაში 90-იან წწ. ვითარება გართულდა სამეურნეო ევოლუციის თვალსაზრისითაც, როგორცაა: ეკონომიკის ცენტრალიზებული დაგეგმვის გზით განვითარების შესაძლებლობათა ამოწურვა, მრეწველობის და სოფლის მეურნეობის ტექნიკური და ტექნოლოგიური ბაზის უსუსურობა, მეურნეობის არასწორად ადმინისტრირება, მძიმე სოციალურ-პოლიტიკური ატმოსფერო, კრიზისი აგრარულ სექტორში, რომელიც მოუსავლიანმა წლებმა (1995-1997 წწ.) უფრო გაართულა.

კორეის რესპუბლიკის ეკონომიკის ევოლუცია XX ს. მეორე ნახევრიდან არათანაბრად მიმდინარეობდა. სამეურნეო განვითარება საბაზრო ურთიერთობათა ფარგლებში და ამასთანავე მსოფლიო კაპიტალისტური სისტემის წამყვან ქვეყნებთან საკმაოდ მჭიდრო კავშირში ხორციელდებოდა.

კორეის სამეურნეო წარმატებას საფუძველი ჩაეყარა 60-იანი წლების დასაწყისში, როდესაც დაიწყო ათ წელზე გათვლილი სამეურნეო განვითარების სტრატეგიის ეტაპობრივი განხორციელება.

80-იან წწ. კორეის ეკონომიკა ვითარდებოდა სტაბილიზაციის და ლიბერალიზაციის პროგრამის შესაბამისად. გატარდა ეონის დეველუაცია. ყოველმხრივ დაიწყო ინფლაციასთან ბრძოლა, ამის გამო ხელფასის ზრდაც კი შეიზღუდა.

კორეის სამეურნეო ცხოვრების თავისებურებაა სახელმწიფოს მიერ ეკონომიკური პროცესების აქტიური რეგულირება.

1960-იანი წლების დასაწყისიდან 1997 წლამდე კორეამ თავისი სამეურნეო ევოლუციით შეძლო მიედწია უდიდესი წარმატებებისათვის და განვითარებული სამრეწველო ბაზით, მძლავრი საექსპორტო პოტენციალით შესულიყო „ახალი ინდუსტრიული ქვეყნების“ შემადგენლობაში. მკვეთრად გაიზარდა მისი ექსპორტის მოცულობა 41 მლნ. აშშ დოლარიდან

130 მლრდ. აშშ დოლარამდე (ე.ი. 3170-ჯერ). 90-იანი წლების შუახანებში ქვეყანას მსოფლიო გემთმშენებლობაში ეკავა მეორე ადგილი; ნახევარგამტარების წარმოებაში – მესამე; ელექტრონიკაში, ნავთობქიმიასა და საფეიქრო წარმოებაში – მეხუთე, ხოლო კორეის ავტომობილმშენებლობასა და მეტალურგიას – მსოფლიოში მეექვსე ადგილი ეკავა.

ამასთან ერთად გაიზარდა ერთობლივი ეროვნული პროდუქტის წარმოების მოცულობა, ხოლო მის სტრუქტურაში მკვეთრად (თითქმის ორჯერ) გაიზარდა მრეწველობის დარგების ხვედრითი წონა, ხოლო სოფლის მეურნეობის წილი შემცირდა 40%-დან 7%-მდე. 90-იანი წლების ბოლოს კორეის ექსპორტის 2/3 შეადგენდა მიმიე და ქიმიური მრეწველობის პროდუქციას.

კორეის რესპუბლიკის განვითარების სტრატეგიაში ექსპორტზე ორიენტაციამ ხელი შეუწყო ქვეყნის სწრაფი ტემპით განვითარებას, თუმცა ამაღდროულად შეიქმნა კრიზისის წინაპირობები, რომელიც 1997 წ. შემოდგომაზე დაიწყო.

კორეაში საფინანსო და ზოგადად ეკონომიკური კრიზისის ძირითად მიზეზებს შორის უმთავრესია: ეკონომიკური ძალაუფლების კონცენტრაცია მცირე საფინანსო-სამრეწველო ჯგუფების ხელში; მთავრობის მიერ საფინანსო სექტორის გამოყენება პრიორიტეტული დარგების „ნებაყოფილობით-იძულებითი“ დაფინანსებისათვის; წარმოებითი ურთიერთობების მოუმწიფებლობა და ბიუროკრატიის მაღალი დონე, რომელიც ნოყიერ ნიადაგს ქმნიდა კორუფციისათვის; სახელმწიფო მოხელეთა ინტერესების შერწყმა „ნებოლის“ (მსხვილი ნაციონალური საფინანსო-სამრეწველო ჯგუფები) ხელმძღვანელობასთან.

ქვეყნის კრიზისიდან გამოსასვლელ ღონისძიებათა სისტემა მოიცავდა საფინანსო-სამრეწველო ჯგუფების და შრომის ბაზრის რეფორმას, საფინანსო ინსტიტუტების რესტრუქტურისაციას, უცხოური კაპიტალდაბანდებების დაცვას, მრეწველობის პრაქტიკულად ყველა დარგის და ბაზრის გახსნას უცხოელებისათვის, ფირმების შეძენისას და შერწყმაზე არსებული ყველა შეზღუდვის მოხსნას და, ბოლოს, საფონდო ბირჟის ლიბერალიზაციას.

ნოვემბერი. ეკონომიკური რეფორმის გატარება წინეთში დაიწყო 1978 წლიდან. წინეთის რეფორმების თავისებურება ის იყო, რომ ჯერ ერთი, თუ სსრ კავშირში და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში რეფორმა დაიწყო პოლიტიკური გარდაქმნებით, წინეთში დაიწყო ეკონომიკური გარდაქმნებით. ქვეყანას კვლავ კომუნისტური პარტია მართავდა და აგრძელებდა სოციალისტური მშენებლობის კურსს, ოღონდ „წინური სპეციფიკით“.

მეორე, იქ არ ჩატარებულა პრივატიზაცია. თვით სიტყვა „პრივატიზაცია“ წინეთში ნეგატიურად აღიქვამენ და მას კერძო, ეგოისტურ ინტერესებთან აიგივებენ, რასაც ვერ ეგუება წინეთის მენტალიტეტი. მიუხედავად ამისა, რეფორმების შედეგად სახელმწიფოს წილი ეროვნულ პროდუქტში 70%-დან 40%-მდე, ხოლო სახელმწიფო სექტორში დასაქმებულთა წილი 95%-დან 18%-მდე შემცირდა. ასევე ერთობლივ ეროვნულ პროდუქტში სახელმწიფო ხარჯები 36%-დან 13%-მდე შემცირდა.

მესამე, შეინარჩუნეს ადმინისტრაციული დაგეგმვა, ხოლო ბაზარი არის მხოლოდ როგორც სახელმწიფო გეგმის დანაშატი. სახელმწიფო გეგმავს სამრეწველო პროდუქციის ძირითად სახეობათა გამოშვებას და აწესებს მათზე ფასებს. კერძო ვაჭრებს ეკრძალებათ სასოფლო-სამეურნეო კულტურების საბითუმო შესყიდვა. მათი შესყიდვა დაშვებულია სახელმწიფოს მიერ დაწესებული ფასებით.

დაიწყო რეფორმის გატარება სოფლის მეურნეობაში, რაც მთელ მოსახლეობას შეეხო. გლეხი ღებულობდა მიწის ნაკვეთს საშუალოდ ერთ კომლზე 0,5 ჰა-ს ოდენობით, ამასთანავე იგი სახელმწიფოსთან დებდა კონტრაქტს პროდუქციის განსაზღვრული რაოდენობის მიწოდებაზე (სახელმწიფო შესასყიდი ფასებით), ხოლო პროდუქტის დანარჩენ ნაშთს გლეხი განკარგავდა თავისი შეხედულებისამებრ.

წინელი გლეხი ეწეოდა ხელოსნობასაც. სოფლებში შეიქმნა საწარმოები, სადაც შრომობდნენ გლეხები. ეს საწარმოები მოქმედებდნენ საბაზრო საფუძველზე. სოფლად ამგვარი საწარმოები იძლეოდნენ შემოსავლის ნახევარზე მეტს. 80-იანი წლების ბოლოს ისინი აწარმოებდნენ წინეთის სამრეწველო პროდუქციის 20%-ს.

სოფლის სახელოსნოები უშვებდნენ სახალხო მოხმარების საქონელს, იზრდებოდა რა გლეხების შემოსავლები, თავის მხრივ ასტიმულირებდა საქალაქო მრეწველობის ზრდას. თუ რეფორმის დასაწყისში მსუბუქი მრეწველობა მიიმეცხათან შედარებით ორჯერ ნაკლებ პროდუქციას უშვებდა, 90-იან წლებში მან გაუსწრო მიმღე მრეწველობას. დანქარდა საყოფაცხოვრებო ელექტროტექნიკის გამოშვება, როგორიცაა ტელევიზორები, მაცივრები, სარეცხი მანქანები.

1984 წლიდან სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ზრდა მკვეთრად შენედა. შემცირდა მარცვლეულის წარმოება და მოსახლეობის სწრაფი ტემპით ზრდის შედეგად შემცირდა მისი მოხმარება ერთ სულ მოსახლეზე. სპეციალისტების შეფასებით ეროვნული შემოსავლის 40%-იანი ზრდა გადაიფარა მოსახლეობის სწრაფი ზრდით. ქალაქებში შემოიღეს ღირის ხორცისა და კვერცხის ნორმირებული განაწილება. ფასები იზრდებოდა ნორმირებულ პროდუქტებზეც. ამავდროს გატარდა ღონისძიებანი მოსახლეობის ზრდის ტემპის შენელებისათვის. მეორე ბავშვის დაბადებაზე ოჯახი იხდიდა დიდ ჯარიმებს. პროცესების ამგვარი დარეგულირება აშკარას ხდის სახელმწიფოს დიქტატის არსებობას.

მომდევნო წლებში ვითარების გაუმჯობესების კეაღდაკეაღ გლეხებს თანდათან გაუჩნდათ შესაძლებლობა ეყიდათ სარეცხი მანქანები, ტელევიზორები, მოტოციკლები. თიხის ქოხების ნაცვლად დაიწყეს კეთილმოწყობილი სახლების მშენებლობა. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ზრდა მიღწეული იყო ხელით შრომით. წინეთის სოფლის მეურნეობაში შრომის ნაყოფიერებამ 1995 წ. შეადგინა აშშ-ის ანალოგიური მაჩვენებლის მხოლოდ 4%. შემდგომი ზრდისათვის საჭირო იყო წარმოების ტექნიკური ღონის ამაღლება.

გარდაქმნების შედეგად წინეთის წარმოებაში შემცირდა სახელმწიფო სექტორის წილი, მაგრამ არა პრაქტიკაციის ხარჯზე, არამედ წერილი კერძო მეწარმეობის გაფართოებით, სადაც დასაქმებული იყო საშუალოდ 8-10 კაცი და უზრუნველყოფდა სამრეწველო წარმოების ზრდას. სახელმწიფო წარმოების ეკონომიკური ეფექტიანობის ამაღლებისათვის ისინი გადაყავდათ სამეურნეო ანგარიშზე.

ჩინეთის მრეწველობის წარმატებებში არსებითი როლი ითამაშა უცხოური კაპიტალის მოზიდვამ, რისთვისაც შეიქმნა განსაკუთრებით ხელსაყრელი პირობები. გარდა ამისა, უცხოელი მეწარმისათვის მიმზიდველია იაფი მუშახელი: აქ ხელფასი 20-ჯერ დაბალია, ვიდრე აშშ-ში, თუმცა ოდნავ მაღალი, ვიდრე ჩინეთის ადგილობრივ კაპიტალზე შექმნილ საწარმოებში. უცხოური კაპიტალის საწარმოები იძლეოდნენ მთელი სამრეწველო ექსპორტის მეოთხედს.

რეფორმიდან 19 წლის შემდეგ ქვეყნის ერთობლივი შიდა პროდუქტი გაიზარდა 5,7-ჯერ, ხოლო ერთ სულ მოსახლეზე ერთობლივი საერთო პროდუქტი 4,4-ჯერ. ჩინეთი მსოფლიოში პირველ ადგილზე გამოვიდა ბამბის ქსოვილებისა და ცემენტის წარმოებაში, მეორეზე – ტელევიზორების წარმოებასა და ნახშირის მოპოვებაში, მესამეზე – ქიმიური სასუქების წარმოებაში. ეკონომიკურად სუსტად განვითარებულ ქვეყნებს შორის ჩინეთი გამოირჩევა ეკონომიკური ზრდის მაღალი ტემპებით.

ჩინეთის მიღწევები არ შეიძლება გადაჭარბებით შეფასდეს, გასათვალისწინებელია, რომ ჩინეთი უდიდესი ქვეყანაა, განსაკუთრებით კი მოსახლეობით. ჩინეთი ერთობლივი ეროვნული პროდუქტით მსოფლიოში მეშვიდე ადგილზე გამოდის, მაგრამ ამ პროდუქტის ერთ სულ მოსახლეზე წარმოებით იგი დაახლოებით 70-ე ადგილზეა. ერთ სულ მოსახლეზე გაანგარიშებით პირადი მოთხოვნილების დაკმაყოფილება 1995 წ. 15-ჯერ დაბალი იყო, ვიდრე აშშ-ში, 10-ჯერ ნაკლები, ვიდრე გერმანიაში. ტელეფონი და აბაზანა, ცხელი წყლით მომარაგება საცხოვრებლებში აქ უმეტესობისათვის მიუწვდომელი იყო. 200 მლნ. გლეხი ცხოვრობს ელექტრობის გარეშე. ტელევიზია აქ უფრო ადრე გავრცელდა, ვიდრე საყოველთაო განათლება. 90-იანი წლების დასაწყისში მთელი მსოფლიოს წერა-კითხვის უცოდინართა მეოთხედი ჩინეთზე მოდიოდა.

სამომხმარებლო მოთხოვნილება აქ წარმოების ზრდას ჩამორჩებოდა, ამიტომ ჩინეთი იძულებული გახდა მრეწველობის ზრდის ტემპების შემცირება დაეგეგმა.

ჩინეთის ეკონომიკური წარმატებები იმიტომაც არის შესაძინევი, რომ ზრდა დაიწყო უკიდურესად დაბალი დონიდან. ეკონომიკური და ზოგადად ისტორიული განვითარების თავისებურებებით აიხსნება წინააღმდეგობები თანამედროვე მეურნეობაში: ხელით შრომა და ხალხის განსაკუთრებული შრომისმოყვარეობა, მცირე მეურნეობანი და მიწათმოქმედების შერწყმა მრეწველობასთან, სოციალისმის მშენებლობა და ამასთანავე საბაზრო ურთიერთობების გაფართოება.

ერთ სულ მოსახლეზე წარმოების მოცულობისა და საყოფაცხოვრებო პირობების გათვალისწინებით ჩინეთი რჩება ჩამორჩენილ ქვეყნად.

კუბა. კუბაში ეკონომიკური სიტუაცია რჩება დაძაბული. 1986 წლიდან დაწყებული ქვეყანაში გაიზარდა კრიზისული მოვლენები. 1989 წ. (ტრანსპორტის და შაქრის წარმოების გარდა) არც ერთ დარგში არ შესრულდა საგეგმო დავალებები. მიუხედავად იმისა, რომ ქვეყანაში სამი ათწლეულის მანძილზე არსებობდა კეების და სამრეწველო საქონლის ნორმირებული განაწილება, მოსახლეობის გარანტირებული მომარაგება მაინც არ იყო მყარი. გრძელდება მოსახლეობის ცხოვრების დონის შემცირება. წარმოიშვა უმუშევრობა. უმუშევართა რიცხვმა შეადგინა სახელმწიფო სექტორში დასაქმებულთა რაოდენობის 6%. ძირითადად ეს არის ახალგაზრდობა 30 წლამდე. საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებთან საგარეო დავალიანებამ გადააჭარბა 7 მლრდ. აშშ დოლარს. 80-იანი წლების ბოლოს კუბაში ჩატარდა ცლა ნეგატიური პროცესების დაძლევისათვის, მაგრამ დასაყრდენი იყო სახალხო მეურნეობის ხელმძღვანელობაში მბრძანებლური საწყისების გაძლიერება, რის შედეგადაც ქვეყანამ ვერ მიიღო შესაძინევი დადებითი შედეგები. მხოლოდ მთავრობა უარყოფს რეფორმების განხორციელების შესაძლებლობას აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების ანალოგიურად. ეს პოზიცია დაადატურა ფ. კასტრომ დეკლარაციაში „კუბის ხალხს“, რომელიც დაამტკიცა 1989 წ. 26 დეკემბერს სახალხო ხელისუფლების ნაციონალურ ასამბლეაზე.

თემა 30. საქართველოს ეკონომიკა მეორე მსოფლიო ომისშემდგომ პერიოდში

1. საქართველოს სსრ ეკონომიკა დიდი სამამულო ომის პერიოდში

1941 წლის 22 ივნისს გერმანია თავს დაესხა საბჭოთა კავშირს. საქართველო ოკუპირებული არ ყოფილა გერმანელი ფაშისტების მიერ, თუმცა იგი შედიოდა რა საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში, მის ეკონომიკაში საომარი პირობების გათვალისწინებით იგივე ცვლილებები განხორციელდა, რაც მოლიანად საბჭოთა კავშირის ეკონომიკაში ხდებოდა. დიდი სამამულო ომის პერიოდში საბჭოთა შეიარაღებულ ძალებში საქართველოდან გაწვეული იქნა 700 ათასზე მეტი მებრძოლი.

საქართველოს ტერიტორიის ნაწილი მცირე დროით საომარი ოპერაციების ასპარეზად, ხოლო მთლიანად რესპუბლიკა – ფრონტისპირა რაიონად იქცა. შავი ზღვისპირეთის ზოგიერთი ქალაქი დაზარალდა მტრის ავიაციის თავდასხმების გამო. ომმა ეკონომიკას მეტად რთული ამოცანები დაუსახა.

საქართველოს ეკონომიკა გარდაიქმნა სამხედრო ყაიდაზე და დარგთაშორის პროპორციები ფრონტისათვის მომუშავე დარგების სასარგებლოდ შეიცვალა. დაიწყო არსებულ საწარმოთა გადაყვანა სამხედრო ყაიდაზე და ახალი სამხედრო მნიშვნელობის მქონე საწარმოთა მშენებლობა. გარდა ამისა, საწარმოები, რომლებიც ევაკუირებულ იქნა ფრონტისპირა რაიონებიდან, საქართველოს ტერიტორიაზე განლაგდა და სამხედრო პროდუქციის გამოშვება დაიწყო.

1941 წლის ოქტომბერში თბილისში მშენებარე დიმიტროვის სახელობის საავიაციო მრავლების ქარხნის ბაზაზე განლაგდა ტაგანროგიდან ევაკუირებული საავიაციო ქარხანა, რომელმაც უკვე ნოემბერში გამოუშვა რამოდენიმე ავიამანადგურებელი. 1942 წ. ნოემბრიდან ქარხანა გადავიდა გაუმჯო-

ბესებულო თვითმფრინავების გამოშვებაზე. 1941 წლის დეკემბერში საქართველოში მოხდა სევესტოპოლის გემთმშენებელი ქარხნის ევაკუაცია. ქარხნის ნაწილი გაიგზავნა ფოთში, ნაწილი კი — ბათუმში. ფოთის, ბათუმის და სოხუმის გემთმშენებელმა ქარხნებმა მოკლე დროში არა მარტო უზრუნველყვეს შავი ზღვის ფლოტის საბრძოლო და სხვა დანიშნულების გემების შეკეთება, არამედ საომარი იარაღისა და სათადარიგო ნაწილების წარმოებაც დაიწყეს.

ახალ მშენებლობებში 1941 წლის 1 ივლისიდან 1946 წლის 1 იანვრამდე გამოიყო 219 მილიონი მანეთის კაპიტალდაბანდებები. ეს 47%-ით აღემატებოდა 1921-1932 წლებში გაწეულ კაპიტალურ დაბანდებებს. მისი დიდი ნაწილი მიიმე მრეწველობის იმ დარგების განვითარებას მოხმარდა, რომელიც უშუალოდ სამხედრო დაკვეთებს ასრულებდა.

ომის წლებში საქართველოში აიგო 200-ზე მეტი მსხვილი, საშუალო და წერილი სამრეწველო საწარმო, რომელთა უმრავლესობა სამხედრო დაკვეთებს ასრულებდა. სამხედრო დაკვეთებზე მიუშაობდა მრეწველობის თითქმის ყველა დარგი.

ჯერ კიდევ ომამდე საქართველოში შეიქმნა რთული მარხებისა და მოწყობილობების მწარმოებელი საწარმოები. ომის პერიოდში ისინი გადავიდნენ სამხედრო პროდუქციის გამოშვებაზე. ამის შედეგად საქართველოს ლითონდამამუშავებელი მრეწველობა 1945 წელს 1940 წელთან შედარებით — 51,6%-ით, ხოლო მანქანათმშენებლობა — 86,8%-ით გაიზარდა.

1942 წლის შემოდგომაზე, როდესაც მტერი უშუალოდ ამიერკავკასიის მისადგომებთან იყო, საქართველოს მრეწველობა ფრონტს აწვდიდა ათიათასობით ავტომატს, ათასობით ნაღმმტყორცნს, ასობით თვითმფრინავს, სხვადასხვა საომარ მასალას და სხვ.

ფრონტს ემსახურებოდა აგრეთვე საქართველოს მსუბუქი და კვების მრეწველობაც. გაიზარდა წარმოებული ბამბეულის ქსოვილების და კონსერვების მოცულობა, ხორცისა და ცხიმის წარმოება. ფეხსაცმლის ფაბრიკები უშვებდნენ სამხედრო დანიშნულების ფეხსაცმელს, ასევე ჩანთებს შაშხანების, ვაზნების, ხელკუმბარებისა და სხვა აღკასმულობისათვის. საქართველოს საფეიქრო მრეწველობამ დიდი სამამულო ომის

წლებში გამოუშვა 7 მლნ.-მდე მეტრი მაუდის, შალისა და სპეციალური დანიშნულების აბრეშუმის მაღალხარისხიანი ქსოვილი, 1000 ტონამდე ბამბა. საქართველოს მრეწველობამ ომის პერიოდში საბჭოთა არმიისათვის გამოუშვა 3,5 მლნ.-ზე მეტი მაზარა, ორ მილიონამდე წყვილი დაბამბული ტანსაცმელი და სხვ. კეების მრეწველობამ ომის წლებში არმიას მიაწოდა 20 ათასამდე ტონა ორცხობილა, 16 ათასამდე ტონა მაკარონის ნაწარმი, 13 ათასი ტონა თამბაქო, ნახევარი მილიარდი ცალი სიგარეტი, 200 ათასზე მეტი დეკალიტრი ღვინო და სპირტი, 24 ათასი ტონა ხორცი, 2 ათასი ტონა ძეხვეულის, 3 ათას ტონაზე მეტი ცხიმი, 18 ათასი ტონა შაქარი, 4 ათასი ტონა ჩაი, 2 ათასი ტონა საპონი, 25 მლნ. ქილა ხორცის, ხილის, ბოსტნეულის კონსერვები და სხვ.

საქართველოს ქიმიურ-ფარმაცევტული ქარხნები, მიკრობიოლოგიის, ეპიდემიოლოგიის, ბაქტერიოფაგის კვლევითი ინსტიტუტები და ბიოკომბინატები სამხედრო საჭიროებისთვის დიდი რაოდენობით აწარმოებდნენ მედიკამენტებს, სხვადასხვა პრეპარატებს, შრატებს, ვაქცინებსა და სადიაგნოსტიკო-ვეტერინარულ პრეპარატებს, განგრენის, ტეტანუსის, ციმბირის წყლულის საწინააღმდეგო შრატებს და სხვ.

ომის წლებში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობოდა სამკურნალო მცენარეების დამზადებას. ყოველწლიურად მზადდებოდა ასობით ტონა გვირილა, ევკალიპტი, ვალერიანის ფესვები, შროშანი, მოცვი, ასკილი და და სხვა სამკურნალო მცენარეები.

მიუხედავად ფრონტისათვის მომუშავე მრეწველობის დარგების ზრდისა, მთლიანად საქართველოს სამრეწველო წარმოების მოცულობა 1945 წელს 1940 წელთან შედარებით ერთი მეხუთედით შემცირდა.

ომის გამო ნავთობის მრეწველობაში შეწყდა ღრმა ბურღვითი სამუშაოები. ბურღვის პროცესში მეოფი ჭაბურღილები დააკონსერვეს და მთელი ყურადღება ნავთობის ამოღების გადიდებას მიექცა, რის შედეგადაც საქართველოში ნავთობის ამოღება 1940 წლის 41,2 ათასი ტონიდან 1941-1943 წლებში გაიზარდა 57,5 ათას ტონამდე. მაგრამ 1944 წ.-დან მისი ამოღება შემცირდა და 1945 წელს 1940 წლის დონეზე

დაბლა დაეცა. 1940 წელს საქართველოს სათბობის მოპოვების სტრუქტურაში წამყვანი ადგილი ეკავა ნახშირს. მის წილად მოდიოდა 60,7%, ნაკთობზე – 10,4 ხოლო შეშასზე – 28,9%. 1945 წელს ნახშირის ხვედრითი წონა 70,4%-მდე გაიზარდა, თუმცა 1943 და 1944 წლებში ომამდელ დონეზე დაბალი იყო ნახშირის მოპოვებაც.

საქართველოში მანგანუმის მაღანი ყველაზე დიდი ოდენობით 1937 წ. მოიპოვეს. ომის დაწყებასთან დაკავშირებით, 1941 წ. ოქტომბრიდან მოხდა მაღაროების კონსერვაცია. 1943 წლის აგვისტოდან დაიწყო ცალკეული მაღაროების ნაწილობრივი ექსპლოატაცია.

მცირედ, მაგრამ შემცირდა ელექტროენერგიის გამომუშავება, შესერდა ხრამჭესის, სოხუმჭესის და სხვა ომამდე დაწყებულ ელექტროსადგურთა მშენებლობა. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველო ძალიან მდიდარია ჰიდრორესურსებით, რომელთა ჯამური საშუალო წლიური თეორიული სიმძლავრე 15518 ათას კილოვატს უდრის და შეუძლია გამოიმუშაოს 135,9 მლრდ. კვტ/სთ ელექტროენერგია, ელექტროენერგეთიკა მაინც ყველაზე მეტად იყო ჩამორჩენილი.

1943 წ. ბოლოს დაიწყო ტყვარჩელის ელექტროსადგურის 24 ათასი კილოვატის სიმძლავრის მეორე რიგის მშენებლობა. იგი მწყობრში ჩადგა 1945 წ. დეკემბერში. 1944-1945 წწ. განახლდა ომამდე დაწყებული და შემდეგ შეწყვეტილი ხრამისა და სოხუმის ჰიდროელსადგურების მშენებლობა. საომარი ვითარების გამო შესერდა ამიერკავკასიის მეტალურგიული ქარხნის, სამგორის სარწყავი სისტემის და სხვ. მშენებლობანი.

მამაკაცთა ჯარში გაწვევის გამო შემცირდა მათი რაოდენობა ეკონომიკის სხვადასხვა დარგში და გაიზარდა მომუშავე ქალების და ბავშვების რაოდენობა. 1945 წელს მსუბუქ მრეწველობაში ქალების რაოდენობა იყო 75,9%, საფეიქრო მრეწველობაში – 81%, კვების მრეწველობაში – 63,7%. მაღაროებში, ტრანსპორტში, სამხედრო საწარმოებში და სოფლის მეურნეობაში დიდი იყო დასაქმებული ქალების და ბავშვების ხვედრითი წილი. მეშახელის ჯარში გაწვევასთან დაკავშირებული დანაკარგების ასანაზღაურებლად მიმდინარეობდა კადრების მომზადება შრომითი რესურსების სასწავლებლებში.

დიდი სამამულო ომის პერიოდში დაეცა საქართველოს სამრეწველო მუშათა შრომის ნაყოფიერება, თუმცა თავდაცვითი მრეწველობის ცალკეულ საწარმოებში იგი იზრდებოდა. არმიაში მუშათა მასიური წასვლის შედეგად მრეწველობის ყველა დარგის საწარმოებში 50-60% იყო ახლადმოსული.

ომის წლებში დიდად დაზარალდა რესპუბლიკის ტრანსპორტი, განსაკუთრებით შავიზღვისპირეთში, სადაც მტრის ავიაციის თავდასხმების შედეგად სატრანსპორტო საშუალებათა დიდი ნაწილი განადგურდა. რკინიგზების მშენებლობა ომის პერიოდშიც არ წყდებოდა.

1941 წ. აიგო სარკინიგზო მაგისტრალის ცხაკაია-სოხუმის მონაკვეთი, ხოლო 1945 წ. გაიხსნა მიმოსვლა ადლურამდე (346 კმ), რითაც დამთავრდა შავი ზღვის მაგისტრალის მშენებლობა. ამავე წელს დამთავრდა ბოჯომი-ვალეს სარკინიგზო უბნის მშენებლობა, შენდებოდა კაჭრეთ-მირზაანის რკინიგზის შტო. მიმდინარეობდა არსებული ქსელის რეკონსტრუქცია და ელექტრიფიკაცია. უკვე 1945 წ. ელექტრიფიცირებული იყო 282 კმ. სულ უფრო მეტად იყენებდნენ სარკინიგზო ელმავლებს. საორთქლმავლო დეპოებში არემონტებდნენ დაზიანებულ ვაგონებს და უკან, ფრონტზე გზავნიდნენ.

ფრონტის შეუფერხებელი მომარაგებისათვის ხორციელდებოდა საავტომობილო გზების რეკონსტრუქცია და ახლის მშენებლობა. გაიყვანეს გზატკეცილები: მაიაკოვსკი-საირმე-დიდ-მაღალა, ნოხატაური-ბახმარო და სხვ. არემონტებდნენ გზებს საქართველოს სამხედრო, შავიზღვისპირეთის, თბილისი-რუსთავი-წითელი ხიდის და სხვათა მიმართულებით.

სამოქალაქო ავიაციამ მიუხედავად თვითმფრინავების ნაკლებობისა, შეძლო საქართველოს შიგნით და რესპუბლიკათაშორისი მგზავრების გადაყვანა და ტვირთების გადაზიდვა. თბილისის და ქუთაისის საავიაციო-სარემონტო სახელოსნოებმა ასობით სხვადასხვა ტიპის საბრძოლო თვითმფრინავი შეაკეთეს.

1943 და 1944 წლებში შავი და აზოვის ზღვის საბრძოლო გემებს და ხომალდებს ძირითადად საქართველოს ნავსადგურებში ჰქონდათ ბაზა. ფოთის, ბათუმისა და სოხუმის ნავსადგურები უზრუნველყოფდნენ ჯარების გადაყვანას და დიდ-

ძალი ტვირთების გადაზიდვას. მიმდინარეობდა სანაესადგურ-
ო ნაგებობათა მშენებლობის გაფართოებისა და სრულყო-
ფის სამუშაოები. გაიზარდა როგორც შიდა, ისე საექსპორტ-
ო და საიმპორტო ტვირთბრუნვა.

ომის წლებში მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა საქართვე-
ლოს სოფლის მეურნეობა. მანქანა-იარაღების (ტრაქტორები,
ავტომობილები), აგრეთვე ცოცხალი გამწვევი ძალის მნიშ-
ვნელოვანი ნაწილი ფრონტზე გაიგზავნა, რის შედეგადაც დაქ-
ვეითდა მისი მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა. სოფლის მეურ-
ნეობის ტექნიკურ აღჭურვილობა არ ახლდებოდა. სამხედრო
დაკვეთებით გადატვირთული მრეწველობა სასოფლო-სამეურ-
ნო იარაღებს ვეღარ აწარმოებდა. კოლმეურნეობებიდან და
საბჭოთა მეურნეობებიდან კადრები არმიაში იგზავნებოდა.
არსებულ მანქანა-ტრაქტორთა სადგურებში ტრაქტორისტებად
ძირითადად მუშაობდნენ ქალები და მოზარდები.

ომის წლებში საქართველოში მთლიანად შეწყდა ისეთი
ძვირფასი კულტურების ფართობების ზრდა, როგორიცაა ვა-
ზი, ჩაი, ციტრუსები. ყურადღება გადატანილი იყო მრავალ-
წლიანი ნარგავების შენარჩუნებაზე, მაგრამ მუშახელის, ქი-
მიკატებისა და სამეურნეო აპარატურის უკმარისობის გამო
მათ დროულად და ხარისხიანად ვერ უვლიდნენ. ყოველივე
ეს კი იწვევდა საქართველოს სოფლის მეურნეობის დარგთა
ჩამორჩენას.

ომის პერიოდში მოსახლეობისა და არმიის სურსათით
უსრუნველსაყოფად საქართველოში სისტემატურად იზრდე-
ბოდა მარცვლეული და პარკოსანი კულტურების ნათესები.
გადიდდა აგრეთვე ბოსტნეულ-ბაღნეულის, კარტოფილისა და
შაქრის ჭარხლის ნათესებიც. ნათესი ფართობების ზრდა ხდე-
ბოდა უმთავრესად ეამირი მიწების ათვისებით და ბუნქნა-
რების გაკაფვით.

ომის წლებში მნიშვნელოვანი იყო მეცხოველეობის გან-
ვითარება და მისი პროდუქტებით არმიის მომარაგება, მაგრამ
პრობლემას ქმნიდა მისი სუღადლობის სიმცირე, საკვები ბაზის
სიმწირე, შრომის დაბალი ორგანიზაცია, პროდუქტიული
პირუტყვის დეფიციტი. მიუხედავად ამ დაბრკოლებებისა, დარგი
მეტ-ნაკლებად ვითარდებოდა.

ომის წლებში კაპიტალურ დაბანდებოდა შედეგად კოლმეურნეობებში იზრდებოდა ძირითადი საწარმოო ფონდები. კოლმეურნეობათა წარმოების ძირითად საშუალებათა ღირებულება 1945 წელს 1940 წელთან შედარებით გადიდდა 96,2%-ით.

საომარ ვითარებაში საქართველოს სოფლის მეურნეობამ შეძლო უზრუნველყო სურსათის შეუფერხებელი მიწოდება არმიისათვის, ხოლო ნედლეულისა – მრეწველობისათვის. საბჭოთა მეურნეობებმა და კოლმეურნეობებმა სახელმწიფოს 115 მილიონამდე ფუთი სხვადასხვა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტი და ნედლეული ჩააბარეს.

ომის პერიოდში შეიცავდა თავისუფალი ვაჭრობა, შემოდებული იქნა საბარათო სისტემა და დაწესდა ნორმირებული ვაჭრობა, ომამდელ დონეზე შენარჩუნდა ფასები. საცალო ვაჭრობა მეტ-ნაკლებად უზრუნველყოფილი იყო მოხმარების საგნებით.

შეიქმნა თავდაცვისა და წითელი არმიის ფონდები. საქართველოს მოსახლეობას თავისი პირადი დანახოვები შეჰქონდა ამ ფონდებში. შენატანებმა 420 მილიონამდე მანეთი შეადგინა. გამოშვებულ იქნა სახელმწიფო სესხის ობლიგაციები, რომელიც საქართველოში 2,3 მლრდ. მანეთის ოდენობით იქნა რეალიზებული. ეს თანხაც ომის საჭიროებისთვის იქნა მობილიზებული.

ომის პერიოდში სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოებზე ხდებოდა მოსახლეობის მობილიზაცია. ქალაქის მოსახლეობა, ასევე მოსწავლეები და მასწავლებლები არდადეგების პერიოდში ვალდებული იყვნენ სოფლად ემუშავად. კოლმეურნეობათა უმრავლესობას პყავდა საშეფო სამხედრო ნაწილები, დაწესებულებები და ევაკოპოსპიტალები, რომელთაც ამარაგებდნენ საკვები პროდუქტებით. საქართველო ამარაგებდა სსრკ-ის სხვა რაიონების მოსახლეობასაც.

ობიექტური მიზეზებით გამოწვეული რიგი ნაკლოვანებების მიუხედავად, საქართველოს მრეწველობამ, სოფლის მეურნეობამ და სხვა დარგებმა წარმატებით შეძლო ეკონომიკის საომარ ყაიდაზე გარდაქმნა და თავისი წვლილი შეიტანა ფაშიზმზე გამარჯვებაში. ომის შემდგომ საქართველო ოკუპანტებისგან გათავისუფლებულ რაიონებს ეხმარებოდა დანგრეული მეურნეობის აღდგენაში.

2. საქართველოს სსრ ეკონომიკის ომისშემდგომი აღდგენა

მეორე მსოფლიო ომი ფაშისმის განადგურებით დამთავრდა. უზარმაზარი იყო სამეურნეო ნგრევის მასშტაბები. სსრ კავშირმა დაკარგა ეროვნული დოვლათის დაახლოებით 30%. ამ ომში 20 მილიონზე მეტი საბჭოთა მოქალაქე დაიღუპა.

ომის დამთავრებამდე საბჭოთა კავშირი გერმანელთა ოკუპაციისგან გათავისუფლებულ რაიონებში დანგრეული ეკონომიკის აღდგენას შეუდგა. საქართველოდან ამ რაიონების კოლმეურნეობებს 1944 წელს 26 ათას სულზე მეტი პირუტყვი გადაეგზავნა.

საქართველოს ომისშემდგომი განვითარება მოიცავს მეოთხე (1946-1950 წწ.), მეხუთე (1951-1955 წწ.), მეექვსე (1956-1960 წწ.) ხუთწლეულებს, შვიდწლეუდს (1956-1965 წწ.), მერვე (1966-1970 წწ.), მეცხრე (1971-1975 წწ.), მეთექვსე (1976-1980 წწ.) და მეთერთმეტე (1981-1985 წწ.) ხუთწლეულებს.

ეკონომიკის აღდგენა სრული მასშტაბით ომის დამთავრების შემდეგ დაიწყო. სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს სესიამ 1946 წ. მარტში მიიღო კანონი 1946-1950 წწ მეოთხე (ომისშემდგომ პირველი) ხუთწლიანი გეგმის შესახებ, რომლის ამოცანა იყო ქვეყნის დაზარალებული რაიონების აღდგენა, სახალხო მეურნეობის ომამდელი დონის მიღწევა და მისი გადაჭარბება.

საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს სესიამ 1946 წლის აგვისტოში დაამტკიცა საქართველოს სსრ სახალხო მეურნეობის აღდგენისა და განვითარების 1946-1950 წწ. ხუთწლიანი გეგმა. გეგმის მთავარი ამოცანა იყო საქართველოს სახალხო მეურნეობაში ომის შედეგების ლიკვიდაცია, მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის ომამდელი დონის აღდგენა და ამ დონის გადაჭარბება.

გეგმა ითვალისწინებდა საქართველოში მძიმე ინდუსტრიის უმნიშვნელოვანესი დარგების განვითარებასა და ახალი დარგების, კერძოდ, მეტალურგიული და საავტომობილო მრეწველობის შექმნას. ეკონომიკის გარდაქმნა და საწარმოთა გა-

დაყვანა სამშეიდობო პროდუქციის გამოშვებაზე უნდა დამთავრებულიყო 1946 წელს.

ომის დამთავრების შემდეგ არმიიდან ყველა დემობილიზებული უზრუნველყოფილ იქნა სამუშაოთი მათი კვალიფიკაციისა და სპეციალობის შესაბამისად.

1946 წლიდან დაიწყო აღდგენითი სამუშაოები, საწარმოთა აღდგენასთან ერთად მიმდინარეობდა მათი რეკონსტრუქცია, მოწინავე ტექნიკით და ტექნოლოგიებით აღჭურვა.

აღდგენითი სამუშაოების პარალელურად მიმდინარეობდა ეკონომიკის გარდაქმნაც. რეორგანიზაციამ გარკვეული პერიოდით წარმოების შემცირება გამოიწვია.

საქართველომ თავისი წვლილი შეიტანა ოკუპაციისგან გადავისუფლებული რაიონების სახალხო მეურნეობის აღდგენის საქმეში. რესპუბლიკიდან იგზავნებოდა ტექნიკა და მასალები მეურნეობის სხვადასხვა დარგებისათვის, სურსათ-სანოვაგე, სპეციალისტები, კვალიფიციური მუშები და სხვა. მაგ., საქართველოდან კომბაინები გაიგზავნა კრასნოდარის მხარეში.

მეოთხე ხუთწლედში საქართველოში წარმოების ომამდელი დონე მიღწეულ და გადაჭარბებულ იქნა. 1946 წელს საქართველოს მრეწველობამ ძირითადად დაამთავრა წარმოების ომისშემდგომი სამშეიდობო გარდაქმნა, რაც გამოიხატებოდა სამოქალაქო პროდუქციის გამოშვებაზე გადასვლაში. ამ წელს არ შემცირებულა რესპუბლიკის მრეწველობის პროდუქციის გამოშვება, როგორც ეს კავშირის მასშტაბით მოხდა, პირიქით, სამრეწველო წარმოების მოცულობა წინა წლებთან შედარებით გაიზარდა 9%-ით და 1940 წლის 87% შეადგინა, ხოლო 1947 წელს – 12%-ით გადააჭარბა ომამდელ დონეს.

1948 წელს საქართველოს მრეწველობის მთლიანი პროდუქცია წინა წელთან შედარებით 19%-ით გადიდდა, ომამდელ დონეს 34%-ით გადააჭარბა და 1950 წლისათვის გეგმის გათვალისწინებული მოცულობის 86,9% შეადგინა. სამრეწველო წარმოების ზრდაზე დიდი გავლენა მოახდინა ახალი საწარმოების ამოქმედებამ, როგორიცაა: ქუთაისის მანქანათმშენებელი და თბილისის პლასტმასების ქარხანა, ქუთაისის სააეტიმო-ბილო ქარხნის და თბილისის ლოკომოტივისარემონტო

საამქროები, ხრამჰესის მეორე აგრეგატი, სოხუმჰესი, ტყიბულის მადაროები და სხვ. მეოთხე ხუთწლედში სისტემატურად ისრდებოდა მანგანუმის მადნის ამოღება. 1950 წელს 1940 წ.-თან შედარებით სასაქონლო მანგანუმის მადნის ამოღება გაიზარდა 26,8%-ით.

პროდუქციას იძლეოდა თბილისის კერამიკული კომბინატის პირველი რიგი. აიგო და გაფართოვდა ნაის 18 ფაბრიკა, შენდებოდა კიდევ 15 და ფართოვდებოდა 13 ფაბრიკა, გორში გრძელდებოდა ბამბეულის კომბინატის მშენებლობა.

50-იანი წლების დასაწყისში საქართველოში და საერთოდ ამიერკავკასიაში არ იყო განვითარებული შავი მეტალურგია. 1940 წლის შემოდგომაზე მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება მეტალურგიული ქარხნის აგების შესახებ, რომლის მშენებლობა ომის დაწყებამ შეაფერხა. 1944 წ. ქ. რუსთავეში განახლდა მეტალურგიული ქარხნის მშენებლობა. 1950 წ. ამოქმედდა მარტენის ღუმელი. სიმძლავრეთა თანმიმდევრულად მწეობრში შეეყვანით ამუშავდა ქარხანა მთლიანი ციკლით, 1954 წელს კი დაიწყო თუჯის გამოდნობა. მეტალურგიული ქარხნის მშენებლობის განახლებასთან ერთად დაიწყო სამუშაოები ნახშირის მრეწველობის განვითარებისათვის. საქართველოში ნახშირის მრეწველობა ზრდის ტემპებით უსწრებდა საბჭოთა კავშირში ნახშირის მოპოვების ზრდის ტემპებს. ამიერკავკასიის მეტალურგიული ქარხნის მშენებლობასთან ერთად გაიშალა მადაროების მშენებლობა ტყიბულში, ტყვარჩელსა და ახალციხეში.

ტყიბულისა და ახალციხის ნახშირის ბაზასზე რუსთავეის მეტალურგიულ ქარხანასთან აიგო თბოელექტროცენტრალი. მისი პირველი აგრეგატი მწეობრში ნადგა 1949 წელს.

ომის დამთავრებამდე განახლდა ხრამჰესი და დაიწყო ნითახევეჰესის, ორი მსხვილი თბოელექტროსადგურის, ნახშირის ათამდე მადაროს, თბილისის ლოკომოტივმშენებელი, ქუთაისის სამთო-სამადარო მანქანათმშენებელი, საავტომობილო ქარხნისა და სხვა ინდუსტრიულ საწარმოთა მშენებლობა. აშენდა თბილისის თბოელექტროცენტრალი, ნაის 4 ფაბრიკა, ავეჯის ორი ფაბრიკა და სხვ.

მეოთხე ხუთწლედში ელექტროენერგეტიკის სწრაფი ზრდის მიუხედავად, საქართველოში მაინც არსებობდა ელექტროენერგიის დეფიციტი, რაც ხელს უშლიდა ეკონომიკის წინსვლას.

მრეწველობაში შესრულდა მეოთხე ხუთწლიანი გეგმა. მისი მთლიანი პროდუქცია 1950 წელს 1940 წ.-თან შედარებით 56%-ით გაიზარდა და 15,9-ჯერ გადააჭარბა 1913 წლის დონე.

ომის წლებში გაიზარდა მანქანათმშენებლობისა და ლითონდამამუშავებელი წარმოების მოცულობა. იგი 1950 წელს ომახდელთან შედარებით გაიზარდა თითქმის სამჯერ.

მეოთხე ხუთწლედში მთავრობა სახსრებს ძირითადად აბანდებდა მძიმე მრეწველობის აღდგენასა და განვითარებაში, რის გამოც მოხმარების საგნების წარმოება ერთგვარად წამორჩა. ამ პერიოდში სახელმწიფოს ჯერ კიდევ არ ჰქონდა საშუალება დიდი სახსრების დაებაზდებინა მსუბუქი და კვების მრეწველობის განვითარებისათვის.

მეოთხე ხუთწლედში გაუმჯობესდა საქართველოს სოფლის მეურნეობის ტექნიკური აღჭურვილობა, გაძლიერდა მისი მომარაგება ტრაქტორებით, კომბაინებით, ავტომობილებით და ა.შ., აგრეთვე მინერალური სასუქებით. 1950 წლისათვის იყო 67,3%-ით მეტი ტრაქტორი (15 – ცხ. ძალაზე გადაყვანით) და 80,6%-ით მეტი ავტომობილი, ვიდრე 1940 წელს.

სოფლის მეურნეობის ელექტრიფიკაცია 1950 წელს 1940 წელთან შედარებით თითქმის 3,3-ჯერ გადიდდა. ამ დროისათვის რესპუბლიკის ყველა კოლმეურნეობის 23% და საბჭოთა მეურნეობის 78% ელექტროფიციირებული იყო.

დიდი სამუშაოები ჩატარდა სარწყავი მიწების ფართობების გადიდებისათვის, აიგო კეხვის, საღოთისის, დოეს-გრაკალის, სკრა-ქარელის (აღმ. საქართველოში) და აჯამეთის (დას. საქართველოში) არხები, რომლითაც 30 ათასი ჰა მიწა მოირწყა. დამთავრდა ალაზნის სარწყავი სისტემის რეკონსტრუქცია, რომლის საშუალებით 31,1 ათასი ჰა მიწა მოირწყა. სამგორის სარწყავი სისტემის მშენებლობის პირველი რიგი დამთავრდა 1951 წელს, რითაც 20 ათასი ჰა მიწის მორწყვა გახდა შესაძლებელი. სულ კი მეოთხე ხუთწლედში სარწყავი მიწის ფართობი საქართველოში დაახლოებით ერთი მეხუთედით გადიდდა და 1950 წელს 285,2 ათ. ჰა შეადგინა.

1944 წ. ფართოდ გაიშალა სამუშაოები კოლხეთის დაბლობის ამოსაშრობად.

მეოთხე ხუთწლედში მარცვლეულის მეურნეობა ვითარდებოდა ღოზუნგით: „დაეკმაყოფილოთ რესპუბლიკის მოთხოვნილება პურზე საკუთარი წარმოებით“. ეს იყო მცდარი აგრარული პოლიტიკა, რასაც შედეგად მოჰყვა ვენახების, ხეხილის ახალი ბაღების, თამბაქოს ფართობების შემცირება, საძოვრების და სათიბების დიდი რაოდენობით გადახვნის შედეგად მეცხოველეობა ფაქტიურად საკვები ბაზის გარეშე დარჩა. მომდევნო ხუთწლედში ამ შეცდომის გამოსასწორებლად ნათესი ფართობები შემცირდა 13%-ით, თუმცა არ შემცირებულა მარცვლეულის წარმოება მისი მოსავლიანობის ამაღლების შედეგად.

მეოთხე ხუთწლედის ბოლოს საქართველოს სოფლის მეურნეობის მთლიანმა პროდუქციამ ომამდელ დონეს 32%-ით გადააჭარბა, აღსანიშნავია, რომ მთლიანად სსრკ მიხედვით ანალოგიური მაჩვენებელი ომამდელი დონეც კი ვერ იქნა მიღწეული.

დიდი სამამულო ომის პერიოდში შემოღებული საბარათო სისტემის გაუქმება შესაძლებელი გახდა 1947 წელს, რაც ფულის რეფორმასთან ერთად საბჭოთა კავშირის მინისტრთა საბჭოს და საკავშირო ცენტრალური კომიტეტის 1947 წლის 14 დეკემბრის დადგენილებით განხორციელდა.

ერთიანი სახელმწიფო ფასებით განხორციელდა გაფართოებულ ვაჭრობაზე გადასვლა. ამასთანავე, დაიკლო ფასებმა უმნიშვნელოვანეს სასურსათო საქონელზე.

ფულის რეფორმის აუცილებლობა გამოწვეული იყო მიმოქცევაში ჭარბი ქაღალდის ფულის არსებობით და მისი მსყიდველობითუნარიანობის დაქვეითებით. ფულის რეფორმა გატარდა შემდეგნაირად: მიმოქცევაში არსებული ნაღდი ფული (რომელიც შემნახველ საღაროებში არ იყო) იცვლებოდა სრულფასოვან ახალ ფულზე თანაფარდობით: ძველი 10 მანეთი – ახალ 1 მანეთზე. შემნახველ საღაროში არსებული ფულის გაცვლა ხდებოდა 3000 მანეთამდე 1:1-ზე, 3000-დან 10000-მდე შემცირდა – 1/3-ით, და 100000 მანეთის ზევით შენატანები შემცირდა ორჯერ.

რეფორმამ განამტკიცა ფულადი სისტემა, გაიზარდა მანეთის მსყიდველობითი უნარი და ხელი შეუწყო მოსახლეობის კეთილდღეობის ამაღლებას.

გაფართოებულ საბჭოთა ვაჭრობაზე გადასვლამ, 1947 წლის ფულის რეფორმამ, მეოთხე ხუთწლეულში ფართო მოხმარების საქონელზე ფასების შემცირებამ, განაპირობა საქონელბრუნვის მნიშვნელოვანი ზრდა.

ომისშემდგომი ხუთწლიანი გეგმის განხორციელებით საბჭოთა კავშირმა და მასთან ერთად საქართველომაც, აღადგინა წარმოების ომამდელი დონე და მნიშვნელოვნად გადააჭარბა მას.

3. საქართველოს ეკონომიკა 50-80-იან წლებში

1951-1955 წწ. მეხუთე ხუთწლიანი გეგმა ითვალისწინებდა საქართველოს ეკონომიკის ყველა დარგის შემდგომ აღმავლობას, ხალხის მატერიალური კეთილდღეობის ზრდას, ჯანმრთელობის დაცვას და კულტურის დონის ამაღლებას.

მეხუთე ხუთწლეულში კაპიტალურ დაბანებათა მოცულობამ მეოთხე ხუთწლეულს 1,7-ჯერ გადააჭარბა.

საქართველოს სამრეწველო წარმოების ზრდის 1951 წლის გეგმა გადაჭარბებით 108%-ით შესრულდა და მრეწველობის მთლიანი პროდუქტის მოცულობა წინა წელთან შედარებით 13%-ით გადიდდა.

1952-1958 წწ. სწრაფი ტემპით ვითარდებოდა მიმდებარე ვეულობა. მნიშვნელოვნად გაიზარდა მეტალურგიული, ენერგეტიკული, სათბობის, ქიმიური, საშენ მასალათა, ქაღალდის და ავეჯის, მსუბუქი და კვების მრეწველობის პროდუქტის წარმოება. აშენდა 100-ზე მეტი ახალი მსხვილი საწარმო. გაიზარდა სასაქონლო მანგანუმის ამოღება, ფოლადის გამოდნობა და ფეროშენადნობთა წარმოება. გადიდდა ქვანახშირის მოპოვება. გაფართოვდა თბილისის აბრეშუმსაქსოვი ფაბრიკა და სხვა საწარმოები.

მეხუთე ხუთწლეულში კაპიტალდაბანდებათა დიდი ნაწილი მოხმარდა მრეწველობასა და ტრანსპორტს.

1955 წელს 1950 წელთან შედარებით სასაქონლო მანგანუმის მადნის ამოღება გადიდა 61%-ით, ფეროშენადნობის წარმოება – 26%-ით, ფოლადის გამოდნობა – 7,4-ჯერ, ქვანახშირის მოპოვება 57%-ით. ათევისეს ახალი მარკის ნავთობპროდუქტების წარმოება.

ამუშავდა შაორის და სხვა ელექტროსადგურები, გაიყვანეს ელექტროგადამცემი ხაზები, რომელიც აერთიანებდა საქართველოსა და აზერბაიჯანის ენერგოსისტემას.

შავი მეტალურგიის საფუძველი განამტკიცა რესპუბლიკის ინდუსტრიული საციაში. რუსთავის მეტალურგიულ ქარხანაში ამუშავდა მილსაგლინავი საამქრო. დაიწყო ფოლადის მიღების გამოშვება.

მეხუთე ხუთწლედში მანგანუმის წარმოების განვითარებას აყურებდა ჭიათურა-შორაპნის ვიწროლიანდაგიანი რკინიგზის მონაკვეთი. 1957 წ. მწვობრში ჩაღება ამ ხაზის ფართოლიანდაგიანი ელექტროფიცირებული რკინიგზა.

ომის შემდგომ პერიოდში ნიადაგის ნაყოფიერების ზრდის და სოფლის მეურნეობის ტექნიკური კულტურების, ციტრუსების, ვენახების მოსავლიანობის ამაღლებისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ქიმიურ სასუქებს. 1956 წელს ამოქმედდა რუსთავის აზოტოვანი სასუქების ქარხანა, რომელმაც დაიწყო საქართველოს, შუა აზიის რესპუბლიკების, ყუბანის და სხვა რაიონების სოფლის მეურნეობის მომარაგება.

მნიშვნელოვან წარმატებებს მიაღწია საქართველოს მანქანათმშენებლობამ. 1951 წელს გამოშვებულ იქნა პირველი ქართული ავტომობილი.

საერთო წარმატებების ფონზე ადგილი ჰქონდა ცალკეული საწარმოების და უწყებების მიერ გეგმების შეუსრულებლობის ფაქტებს. აღსანიშნავია ნაკლოვანება მრეწველობის მუშაობაში, კერძოდ, ნელა ინერგებოდა ახალი ტექნიკა და ტექნოლოგიები, არასრულად გამოიყენებოდა წარმოების ზრდის რესურსები.

1955 წელს საქართველოს მრეწველობამ მთლიანი პროდუქციის გამოშვების გეგმა 105%-ით შეასრულა და 1954 წლის მოცულობას 9%-ით გადააჭარბა.

1953 წელს IX პლენუმმა მიიღო გადაწყვეტილება სოფლის მეურნეობის აღმავლობის შესახებ. სოფლის მეურნეობა ჩა-

მორჩებოდა, რასაც თავისი ობიექტური და სუბიექტური მიზეზები კჰონდა.

ობიექტურ მიზეზებად შეიძლება ჩაითვალოს ის, რომ სახელმწიფოს შესაძლებლობა არ კჰონდა ერთდროულად განეუთარებინა მისმე მრეწველობა, მსუბუქი მრეწველობა და სოფლის მეურნეობა. გარდა ამისა, სოფლის მეურნეობის ჩამორჩენა ომისშემდგომ პერიოდში გამოწვეული იყო იმ უზარმაზარი ზარალითაც, რაც მას მეორე მსოფლიო ომის დროს მიაღება.

სუბიექტური მიზეზები: კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობების ხელმძღვანელობის მიერ ირღეეოდა შრომის შედეგების მიხედვით კოლმეურნეობათა და კოლმეურნეთა მატერიალური დაინტერესების პრინციპი, რაც გამოიხატებოდა სოფლის მეურნეობის პროდუქტების დამზადების დაბალი ფასებით და შრომის დაბალი ანაზღაურებით. არადაამაკმაყოფილებლად გამოიყენებოდა მტს-ების მძლავრი ტექნიკა; კოლმეურნეობები, საბჭოთა მეურნეობები და მტს-ები არ იყენენ უზრუნველყოფილნი სპეციალისტთა კადრებით. სოფლის მეურნეობა ზედმეტად ცენტრალიზებულად იგეგმებოდა, რაც ბორკაედა ადგილობრივ ინიციატივას. არ იყო დისციპლინიზებული კოლმეურნეთა შრომაც.

დასახული ღონისძიებების განხორციელების შედეგად საქართველოს სსრ სოფლის მეურნეობაში 1955 წელს 34,5%-ით მეტი ტრაქტორი და 77%-ით მეტი კომბაინი იყო, ვიდრე 1950 წელს.

სოფლის მეურნეობის მიერ ელექტროენერგიის მოხმარება 2,2-ჯერ და მეტად გადიდდა. მიუხედავად ამისა 1955 წ. მისი ხეედრითი წილი ელექტროენერგიის მთლიან მოხმარებაში 4,1%-ს არ აღემატებოდა.

მეხუთე ხუთწლედში გაგრძელდა საირიგაციო სისტემის მშენებლობა. ამ წლებში ამუშავდა შემომაგისტრალური არხი. სამგორისაკენ გაუშვეს მდ. იორის წყალი და დაიწყო თბილისის წყალსაცავის აგება, გაგრძელდა ტაშისკარის არხის მშენებლობა. აშენდა მუხრანის სარწყავი სისტემა, დაიწყო სამუშაოები სიონის წყალსაცავის ასაგებად. ამ ღონისძიებათა შედეგად სარწყავი მიწის ფართობები უმნიშვნელოდ გადიდდა.

ომისშემდგომ პერიოდში ყოველწლიურად იზრდებოდა კაპიტალდაბანდებანი საქართველოს სოფლის მეურნეობაში, როგორც სახელმწიფო ბიუჯეტის, ისე კოლმეურნეობათა საკუთარი სახსრების ხარჯზე. ომის წლებში მან შეადგინა 4 მლნ., მეოთხე ხუთწლეულში – 53 მლნ., ხოლო მეხუთე ხუთწლეულში – 123,8 მლნ მანეთი.

ჩატარდა სამუშაოები მოსახლეობის გადასახლება-დასახლების მიმართულებით. ყოველწლიურად ხდებოდა გადასახლება-დასახლება მცირემიწიან მაღალმთიანი რაიონებიდან უხემიწიან, დაბლობ რაიონებში, კოლხეთის დაბლობის ამოშრობილ მიწებზე და ზემო სამგორის სარწყავი სისტემის ზონაში.

მცირემიწიანობა სერიოზულად აფერხებდა მეცხოველეობის განვითარებას საძოვრების სიმცირის გამო. ამიტომ საქართველოს კოლმეურნეობებს გრძელვადიანი სარგებლობისათვის გადაეცა გროსნოს ოლქისა და დაღესტნის სამთრის საძოვრების ნაწილი.

დიდი ყურადღება ექცეოდა სასოფლო-სამეურნეო წარმოებაში მეცნიერების მიღწევებისა და მოწინავე გამოცდილების დანერგვას. დაწესდა პრემიები ქინეაგამძლე, უხემოსაველიანი, საადრეო და გემრიელი ჯიშების გამოყვანისათვის. შეიქმნა აგროლაბორატორიები.

საკოლმეურნეო მშენებლობაში უმნიშვნელოვანესი ეტაპი იყო 1950 წლიდან დაწყებული კოლმეურნეობათა გამსხვილება. 1950 წ. 1 იანვრისათვის საქართველოში იყო 3893 კოლმეურნეობა. მათ 25%-ში თვითოეულში გაერთიანებული იყო 50 გლეხურ კომლამდე. მათი გამსხვილების შედეგად შემცირდა ადმინისტრაციული ხარჯები და შესაძლებელი გახდა სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის რაციონალური გამოყენებით კოლმეურნეობებში სამუშაოს მექანიზაციის დონის ამაღლება. გაიზარდა ფულადი შემოსავლები და განუყოფელი ფონდები.

მეხუთე ხუთწლეულში რკინიგზის ტვირთბრუნვა გადიოდა 70%-ით, ელექტროფიკირებული ხაზების სიგრძე – 300 კმ-ით. გაუმჯობესდა სატვირთო ავტომობილების გამოყენება. მაგარსაფარიანი საავტომობილო გზის სიგრძე გაიზარდა 500 კმ-ით.

1952-1958 წწ. გრძელდებოდა კავშირგაბმულობის შემდგომი განვითარება. გაფართოვდა რადიო მაუწყებლობის ქსელი. წინსვლის მიუხედავად მსუბუქი და კვების მრეწველობა ვერ აკმაყოფილებდა მოსახლეობის გაზრდილ მოთხოვნილებებს. არაღამაკმაყოფილებელი იყო მოსახლეობის საყოფაცხოვრებო მომსახურებაც.

1955 წლის ივლისის პლენუმმა შეიმუშავა გეგმა და მთავარ მიზნად მიიჩნია წარმოებაში არსებულ მოწყობილობათა მოდერნიზაცია და წარმოების ტექნოლოგიის მუდმივი სრულყოფა. კონკრეტული ამოცანები დაუსახა რუსთავის მეტალურგიულ ქარხანას, ჭიათურმანგანუმის ტრესტს, ქუთაისის საავტომობილო ქარხანას და სხვ. ყურადღება გამახვილდა ტექნიკური პროგრესის დანქარებაზე, ასევე ელექტროსადგურების სიმძლავრეების გაზრდაზე და მშენებლობის პროცესში მყოფი ელექტროსადგურების ექსპლუატაციაში გადაცემის ეადის დანქარებაზე. ასევე დასახა ამოცანები საწარმოში არსებული სხვა ნაკლოვანებების აღმოსაფხვრელად.

1956-1960 წლებში მიღებული იქნა მეექვსე ხუთწლეულის გეგმა, რომლითაც განისაზღვრა მრეწველობის საერთო პროდუქციის 65%-იანი ზრდა. იგი ითვალისწინებდა საწარმოო პროცესების ფართო მექანიზაციას და საწარმოების მთლიანად ავტომატიზაციაზე გადასვლას. ტრანსპორტის დარგში ამოცანად დაისახა რკინიგზის, წყლის და საჰაერო ტრანსპორტის ტექნიკური დონის შემდგომი ამაღლება. გეგმა ითვალისწინებდა ბინების, სკოლების, ბაღების, საავადმყოფოებისა და სხვ. მშენებლობების კაპიტალდაბანდებათა 67%-ით გაზრდას, ახალი სახეობის პროდუქციის ათვისებას და მათი მასობრივი წარმოების დანერგვას.

საქართველოს სსრ სახალხო მეურნეობის მეექვსე ხუთწლეუნი გეგმა ითვალისწინებდა რესპუბლიკის სამრეწველო წარმოების მოცულობის გადიდებას 1,6-ჯერ. მათ შორის წარმოების საშუალებათა წარმოების („ა“ ჯგუფი) – 64,5%-ით, ხოლო მოხმარების საგნების წარმოების („ბ“ ჯგუფი) 46,3%-ით ზრდას.

მეექვსე ხუთწლეულში უნდა აშენებულიყო ჰიდროელექტროსადგურები; გათვალისწინებული იყო ნახშირის მოპოვების

გადიდება ტყიბულსა და ტყვარჩელში, ასევე ქიმიური მრეწველობის სწრაფი ზრდა, კერძოდ, უნდა აეთვისებინათ ახალი სახის ქიმიური პროდუქტების წარმოება.

ამოქმედდა ქიმიური მრეწველობის რამდენიმე ახალი საწარმო, მათ შორის – თბილისის პლასტმასისა და წულუკიძის სინთეზურ მასალათა ნაკეთობების ქარხანა, საყოფაცხოვრებო ქიმიის საწარმოები. შეიქმნა ქიმიური ინდუსტრიის დარგების – სასუქების, კაპროლაქტამისა და სინთეზური ბოჭკოების წარმოება. დანქარდა მინერალური სასუქების წარმოების ზრდის ტემპი.

გეგმა ითვალისწინებდა მანქანათმშენებლობის უპირატეს ზრდას. შესაბამისად უნდა განვითარებულიყო რესპუბლიკის მსუბუქი და კვების მრეწველობა.

გეგმეს ხუთწლედის პირველი სამი წლის მანძილზე საქართველოს მრეწველობაში, სახელმწიფო და კოოპერატიული საწარმოებისა და ორგანიზაციებში კაპიტალურმა დაბანდებებმა 308 მლნ მანეთი შეადგინა. ამავ პერიოდში აიგო და ამოქმედდა 53 მსხვილი სამრეწველო საწარმო, როგორცაა რუსთავეის ცემენტის ქარხანა და ახალი ითხეისის მანგანუმის მაღარო ჭიათურაში, ნახშირის მაღაროები ტყვარჩელსა და ახალციხეში, ჭიათურის გამამდიდრებელი ფაბრიკის მეორე რიგი, ელექტროსადგურები, კვების მრეწველობის ათობით ახალი საწარმო და სხვ.

1954-1958 წწ. შეიქმნა ამიერკავკასიის ერთიანი ენერგოსისტემა. 1957 წელს საქართველოს ენერგოსისტემა გაერთიანდა კრასნოდარის ენერგოსისტემასთან.

თბილისის ლოკომოტივმშენებელი ქარხნის ბაზაზე შეიქმნა ელმავალმშენებელი ქარხანა, რომელმაც 1957 წელს გამოუშვა პირველი მძლავრი ელმავალი. 1955-1960 წწ. აიგო თბილისის „ელექტროშემდუღებელი“ და „ელექტროგამშევი“ ქარხნები.

1957 წელს საქართველოს მანქანათმშენებელმა საწარმოებმა აითვისეს ახალი სახეობის ჩარხები, მანქანები ჩაის წარმოებისათვის. 1958 წ. გამოუშვეს ელექტროვიბრაციული მანქანა ფხვიერი ტვირთების ტრანსპორტირებისათვის. გადიდდა მშენებლობაში სასაწყობო რკინაბეტონის გამოყენება.

ელექტროტექნიკური მრეწველობის ფორმირება განპირობებული იყო ინდუსტრიული განვითარების აუცილებლობით, გაუმჯობესებინა საწარმოო პროცესები და შრომის პირობები.

ტრანსპორტის დარგში ამადლდა რკინიგზის, წელის, საავტომობილო და საჰაერო ტრანსპორტის აღჭურვის დონე. მოხდა რკინიგზის ელექტრიფიკაცია. ორთქლმავლები შეიცვალა მძლავრი ელმავლებით და თბომავლებით.

ამ პერიოდში დამთავრდა სოხუმი-სოჭის რკინიგზის ელექტრიფიკაცია და 'ხესტაფონი-ჭიათურის ფართოლიანდაგიანი ელექტროფიცირებული რკინიგზის ხაზის მშენებლობა. მშენებლობაში ინერგებოდა ინდუსტრიული მეთოდები.

მეექვსე ხუთწლედის პირველი სამი წლის განმავლობაში საქართველოს სამრეწველო წარმოების საშუალო წლიური მატების ტემპი იყო 8,6% და 1958 წელს 1955 წლის დონეს 28%-ით გადააჭარბა. „ა“ ჯგუფის წარმოება იმავე პერიოდში 35%-ით გადიდდა, ხოლო „ბ“ ჯგუფის – 19%-ით. 1958 წელს 3,4-ჯერ იქნა გადაჭარბებული 1940 წლის სამრეწველო დონე. ამავე დროს, უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს მრეწველობა თავისი განვითარების ტემპებით ჩამორჩებოდა სსრკ-ის მრეწველობას.

მეექვსე ხუთწლედში საქართველოს სოფლის მეურნეობის წინაშე ამოცანად დაისახა მეხილეობის, მევენახეობის, მეჩაიეობის, მეთამბაქოეობის, მეციტრუსეობის და მებაბრეშუმეობის შემდგომი განვითარება. ძირითადად დამთავრდა სოფლის ელექტრიფიკაცია რაიონული საკოლმეურნეობათაშორისი ელექტროსადგურებით და სახელმწიფო ენერგოსისტემასთან მიერთების გზით.

მნიშვნელოვანი ნაბიჯი გადაიდგა სოფლის მეურნეობის განვითარების გზაზე. გაუმჯობესდა სასოფლო-სამეურნეო წარმოების დაგეგმვა, განმტკიცდა სოფლის მეურნეობის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა. ამადლდა კოლმეურნეობათა და კოლმეურნეთა მატერიალური დაინტერესება თავიანთი შრომის შედეგებით.

1958 წელს 1955 წელთან შედარებით მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის სულადობა გაიზარდა 11,2%-ით, მათ შორის ძრო-

სხების – 20,7%-ით, თხის და ცხერის – 11,4%-ით. გაიზარდა მათი პროდუქტიულობა.

გაიზარდა კეების მრეწველობა. 1958 წელს საქართველოში იყო წაის პირველადი დამუშავების 65 ფაბრიკა. კეების მრეწველობაში მეორე ადგილი ეკავა მეღვინეობას. სამარკო ღვინოების წარმოებით საქართველოს პირველი ადგილი ეკავა საბჭოთა კავშირში. აიგო კეების მრეწველობის სხვა საწარმოებიც.

სკკპ ცკ 1958 წლის თებერვლის პლენუმზე გადაწედა, რომ კოლმეურნეობათა საწარმოო-ტექნიკური მომსახურება მტს-ების მეშეყოებით აღარ შეესაბამება საწარმოო ძალთა განვითარების მოთხოვნებს და საჭიროდ მიიჩნია სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის მიყიდვა უშუალოდ კოლმეურნეობებზე, რომელთა უმრავლესობას უკვე შეეძლო მისი ყიდვა და მწარმოებლურად გამოყენება.

კოლმეურნეობებს ტექნიკა მიეყიდებოდათ ნაღდ ანგარიშზე და კრედიტით. მტს-ები გარდაიქმნებოდა სარემონტო-ტექნიკურ სადგურებად, რომელთაც ევალებოდათ კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობების მომსახურება.

1958 წლის მეტს-ების რეორგანიზაციასთან დაკავშირებით საქართველოს სოფლის მეურნეობაში წარმოიშვა მთელი რიგი პრობლემები. მტს-ებში არ იყო ყველა კოლმეურნეობისთვის საკმარისი ტექნიკა. ამასთან, ყველას არ ჰქონდა ტექნიკის შესაძენად თანხები. დაისვა საკითხი სარემონტო-ტექნიკურ სადგურებს შენარჩუნებოდათ ტექნიკის ნაწილი იმ კოლმეურნეობათა მომსახურებისათვის, რომლებიც ტექნიკას ვერ ყიდულობდნენ.

მტს-ების რეორგანიზაციამ განაპირობა სოფლის მეურნეობის პროდუქტების სახელმწიფო დამსადებათა სისტემის შეცვლის აუცილებლობა. ეს დამსადება უნდა განხორციელებულიყო უშუალოდ სახელმწიფო შესყიდვების მეშეყოებით.

1956-1958 წწ. სოფლის მეურნეობაში ტრაქტორების რიცხვი 22%-ით გაიზარდა (15 ცხ. ძალდიანზე გადაყვანით) კომბაინების – 77%-ით და ავტომობილებისა – 9%-ით. 1958 წელს ელექტროფიკირებული კოლმეურნეობების ხვედრითი წონა მათი საერთო რაოდენობის 48%-ს შეადგენდა, საბჭოთა მე-

ურნეობების კი 91%-ს. გადიდა მინერალური სასუქების მიწოდება. 1958 წელს სოფლის მეურნეობის პროდუქცია 1940 წელთან შედარებით 1,9-ჯერ და მეტად გადიდა.

1958 წლიდან საქართველოს პროდუქცია გააქონდა სსრ კავშირის სხვადასხვა რეგიონებში და 54 ქვეყანაში.

საქართველოს შემოჰქონდა: სხვადასხვა ტიპის ელმავლები, ტროლეიბუსები, ავტობუსები, ტრაქტორები, კომბაინები და მრეწველობისა და საყოფაცხოვრებო მომსახურების სხვა პროდუქტები. გააქონდა: მანგანუმი, ფეროშენადნობები, თუჯი, ფოლადი, ლითონსაჭრელი ჩარხები, აბრეშუმის, შალის, ბამბულის ქსოვილები, ფეხსაცმელი, ზეთები, თამბაქო, ლენი, ჩაი და სხვა პროდუქტები, აგრეთვე საამშენებლო მასალები – მარმარილო, ბოლნისის ოქროსფერი ტუფი და სხვ.

მიუხედავად ეკონომიკის წინსვლისა, მეექვსე ხუთწლიანი გეგმა არ შესრულდა.

სკკ XXI რიგგარეშე ყრილობამ 1959 წელს მიიღო სსრკ სახალხო მეურნეობის განვითარების 1959-1965 წლების შვიდწლიანი გეგმა.

შვიდწლიანი გეგმა ისახავდა საბჭოთა კავშირის ეკონომიკის ყველა დარგის აღმავლობას, სადაც პრიორიტეტული უნდა ყოფილიყო მძიმე ინდუსტრიის ზრდა, ასევე ქვეყნის ეკონომიკური პოტენციალის გაძლიერება, რომელსაც უნდა უზრუნველყო ხალხის ცხოვრების დონის ამაღლება.

შვიდწლედში საქართველოს სსრ-ის სამრეწველო წარმოების მოცულობა 80%-ით უნდა გადიდებულიყო, აქედან მრეწველობის „ა“ ჯგუფში – 25%-ით, ხოლო „ბ“ ჯგუფში – 62-65%-ით. ამჯერადაც მძიმე ინდუსტრია უპირატესად უნდა განვითარებულიყო.

რაც შეეხება რესპუბლიკის სათბობ-ენერგეტიკულ ბაზას: ნახშირის ამოღება შვიდწლედში 26%-ით უნდა გაზრდილიყო, განვითარებულიყო ქიმიური მრეწველობა, მანქანათმშენებლობა, ლითონდამუშავება და სხვ.

გეგმის შესრულება დაიწყო უკვე 1959 წელს. ნაცვლად გეგმის 6%-ისა მრეწველობის პროდუქციის გამოშვება წინა წელთან შედარებით 8%-ით გადიდა. მაღალი ტემპით იზრდებოდა მანქანათმშენებლობა, საშენმასალათა და ქიმიური მრეწ-

ველობა. მწყობრში ჩადგა 13 მსხვილი სამრეწველო საწარმო. ათვისებულ იქნა 55 ახალი სახეობის მანქანის გამოშვება. წარმოებები გადავიდნენ ბუნებრივი გაზის გამოყენებაზე.

ელექტროენერგეტიკა მრეწველობის ერთ-ერთი წამყვანი დარგი იყო. საქართველოში ელექტროენერგეტიკულ სიმძლავრეთა ზრდა ძირითადად ჰიდროელექტროსადგურების მშენებლობის ხარჯზე ხდებოდა. ეს არ აღმოჩნდა საკმარისი ეკონომიკის მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად. ამიტომ დაიწყო საკითხი დიდი სიმძლავრის ელექტროსადგურების აშენების შესახებ. ასეთი იყო თბილისის რაიონული თბოელექტროსადგური და ენგურჰესი. პირველის მშენებლობა 1960 წელს დაიწყო, რომლის პირველი აგრეგატი 1963 წელს ამუშავდა, ხოლო უკანასკნელი – მეორე ბლოკი – 1972 წელს. ენგურჰესის მშენებლობა დაიწყო 1962 წელს და მხოლოდ 1980 წლისათვის ამოქმედდა მთელი სიმძლავრით. მის მიერ გამოშვებული ელექტროენერგია 2-ჯერ აღემატებოდა 1960 წლისთვის საქართველოში გამოშვებულ მთელ ელექტროენერგიას. 1959-1965 წლებში ელექტროფიკირებული იქნა რკინიგზის გორი-ცხინვალის, ნავთლული-ლილოს, ნავთლული-გურჯაანის და სხვა უბნები.

საქართველოს სათბობის ბაზის გაუმჯობესება დამოკიდებული იყო 1958 წ. დასახული გაზსადენის გაყვანის დასრულებაზე და თბილისის და რუსთავის გაზიფიკაციაზე. 1959 წლის ნოემბერში ამოქმედდა გაზგამანაწილებელი სადგურები თბილისისა და რუსთავში. 1963 წელს ამოქმედდა ორჯონიკიძე-თბილისის გაზსადენი.

მთლიანად შეიღწეულაში საქართველოს სათბობი მრეწველობა ძლიერ არ გაზრდილა. 1965 წ. მისი პროდუქციის მოცულობა მხოლოდ 13%-ით აღემატებოდა 1958 წლის დონეს. საქართველოს ნავთობის ძიებას არსებითი შედეგი არ მოუტანია. უმნიშვნელო იყო ნავთობის მოპოვება, ხოლო მისი თვითღირებულება – მაღალი. ხშირი იყო ავარიები და სხე.

1958 წელი მნიშვნელოვანი იყო ჭიათურის მანგანუმის მადნის მოპოვებაში. შეიღწეულა პირველსავე წლებში აიგო ახალი მადაროები: ახალი ითხეისი, დარკვეთი, მღვიმე-ხრამი, ზედა რგანი, ასევე ახალი გამამდიდრებელი ფაბრიკები.

მუშაობის სისტემატური გაუმჯობესების შედეგად ამიერკავკასიის მეტალურგიული ქარხნის ზარალი შეიღწლედში შემცირდა 8-ჯერ. საქართველოს შავი მეტალურგიის მთლიანი პროდუქცია 46%-ით გაიზარდა. შეიღწლედის ბოლოს თუჯის გამოღნობით საქართველო სსრ კავშირის მასშტაბით იყო მეოთხე ადგილზე, ხოლო ფოლადის გამოღნობით – მესამეზე.

1965 წელს საექსპლუატაციოდ გადაეცა რუსთავის სინთეზური ბოჭკოს ქარხნის პირველი რიგი. მისი ამუშავებით საქართველოში შეიქმნა ქიმიური ინდუსტრიის ახალი დარგი.

1959 წ. დაიწყო ფერადი ლითონების ერთ-ერთი დიდი საბადოს – მადნეულის კომბინატის მშენებლობა.

გაიზარდა საზოგადოებრივი მოხმარების ფონდები, რაც უზრუნველყოფდა მოსახლეობის უფასო სამედიცინო მომსახურებასა და სწავლას.

შეიღწლედში პირველი 3 წლის მანძილზე საქართველოს სამრეწველო წარმოება გადიდა 21%-ით, სსრკ-ში კი – 33%-ით. საქართველო კვლავ ჩამორჩებოდა საკავშირო მაჩვენებლებს სამრეწველო წარმოების ზრდის ტემპებისა და ერთ სულ მოსახლეზე მრეწველობის პროდუქციის წარმოების მიხედვით, ამასთან ზრდის დაბალი ტემპები თვით გეგმით იყო განსაზღვრული.

აშკარაა, რომ დაგეგმვის მეთოდები, რომლის მეშვეობითაც ნებისმიერად იცვლებოდა სახალხო მეურნეობის განვითარების პროპორციები, არ ითვალისწინებდა წარმოების რეალურ მასშტაბებს.

საქართველოს სოფლის მეურნეობის მიერ ელექტროენერგიის მოხმარება შეიღწლედში 2,8-ჯერ გაიზარდა. შეიღწლედში მნიშვნელოვნად ამაღლდა სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოთა მექანიზაციის დონე. ტრაქტორების რაოდენობა 1965 წელს 2,2-ჯერ მეტი იყო სოფლის მეურნეობაში, ვიდრე 1958 წელს. იმავე პერიოდში სატვირთო ავტომობილების რაოდენობა 14,3%-ით გაიზარდა.

დიდი ნაბიჯი გადაიდგა წინ საქართველოს სოფლის მეურნეობის ქიმიზაციის დარგში. შეიღწლედში ქიმიური სასუქების მიწოება გაიზარდა 55,3%-ით.

მიუხედავად ამისა, შეიღწლედში საქართველოს სოფლის მეურნეობის მთლიანი პროდუქცია ისე, როგორც საბჭოთა კავ-

შირის სოფლის მეურნეობის პროდუქცია, მხოლოდ 15%-ით გაიზარდა. ამასთან შეიძღო წლიდან ოთხი წლის განმავლობაში (1959, 1960, 1961, 1963 წწ.) უფრო ნაკლები პროდუქცია იწარმოებოდა, ვიდრე 1958 წელს.

სკკპ ცკ 1965 წ. მარტის პლენუმის მიერ დასახულ ღონისძიებათა შედეგად დაიქარდა როგორც მთლიანად საბჭოთა კავშირის, ისე საქართველოს სოფლის მეურნეობის განვითარება. უკვე 1965 წელს საქართველოს სოფლის მეურნეობის პროდუქცია (მეურნეობის ყველა კატეგორიის მიხედვით) წინა წელთან შედარებით 13,5%-ით, ხოლო 1966 წელს 1964 წელთან შედარებით 22,1%-ით გაიზარდა.

შვიდწლედში გაფართოვდა მრავალწლიან კულტურათა ნარგავები და ამაღლდა მათი მოსავლიანობა. 1959-1965 წწ. ციტრუსოვანთა საშუალო წლიური მოსავალი 84,2%-ით აღემატებოდა შეიძღო წლის წინანდელ მაჩვენებელს, ჩაის ფოთლის - 52,7%-ით, ყურძნის - 9%-ით და მხოლოდ ხილის საშუალო წლიური მოსავალი შემცირდა 5,5%-ით. ეს გამოწვეული იყო უმთავრესად მისი მოსავლიანობის დაქვეითებით.

შვიდწლედში საქართველოს პირუტყვის სულადობა წლების მანძილზე მცირდებოდა კიდევ. მიუხედავად ამისა, 1965 წელს პროხების, ცხვრების და თხის სულადობა აღემატებოდა 1958 წლის დონეს, შემცირდა მხოლოდ ღორის სულადობა.

შედარებით მნიშვნელოვანი იყო მეცხოველეობის პროდუქტების წარმოების ზრდა, რაც უმთავრესად პროდუქტიულობის ამაღლებით განხორციელდა.

საზოგადოებრივი მეცხოველეობის განვითარებით რესპუბლიკაში სახელმწიფოს შესაძლებლობა მიეცა, რომ მოსახლეობისგან აღარ შეესყიდა რძე - 1965 წლიდან, კვერცხი - 1967 წლიდან და შემცირებინა ხორცის შესყიდვა.

1966 წელს რესპუბლიკაში არსებობდა 173 საბჭოთა მეურნეობა, რომლებიც 1965 წლიდან რენტაბელურნი გახდნენ. გაიზარდა მათი როლი სოფლის მეურნეობის პროდუქტებით ქალაქების მომარაგებაში.

მიუხედავად ცალკეული წარმატებებისა, შვიდწლედის ბოლო წლებში რამდენადმე შემცირდა ეროვნული შემოსავლისა და პროდუქციის მოცულობა.

მრეწველობის „ბ“ ჯგუფის ჩამორჩენა რამდენადმე განპირობებული იყო სოფლის მეურნეობის განვითარების ნე-
ლი ტემპით, რის შედეგად ჩამორჩა მსუბუქი და კვების მრეწ-
ველობა სანედლეულო ბაზის სივიწროვის გამო, სათანადოდ
ვერ განვითარდა აგრეთვე ქიმიური და საშენმასალათა მრეწ-
ველობაც.

შენეულა კაპიტალური მშენებლობაც. ფერხდებოდა სიმ-
ძლავრეთა ამოქმედება და მათი ათვისება, დაგვიანებით იწერ-
გებოდა წარმოებაში მეცნიერებისა და ტექნიკის მიღწევები,
რამაც შეანელა შრომის ნაყოფიერების ზრდის ტემპი მრეწ-
ველობაში.

შეიდწლიანი გეგმა ითვალისწინებდა სახელმწიფო და კო-
ოპერატიული ვაჭრობის საცალო საქონელბრუნვის მოცულო-
ბის 62%-ით გადიდებას. გაიზარდა საგარეო ვაჭრობის ბრუნვა,
რამაც შეიდწლედში 88% შეადგინა. 1960 წელს დამთავრდა
ყველა მუშისა და მოსამსახურის 7 და 6 საათიან სამუშაო
დღეზე გადაყვანა. სახელმწიფო საბინაო ფონდი გაიზარდა
40%-ით.

1956-1965 წლებში საქართველოში გაუმჯობესდა ვაჭრობის
მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა. სახელმწიფო და კოოპერაცი-
ული ვაჭრობის საცალო საქონელბრუნვისა და საზოგადო-
ებრივი კვების საწარმოთა რაოდენობა 5475 ერთეულით, ანუ
41,1%-ით გაიზარდა. მიუხედავად ამისა, საქართველო ჩამორ-
ჩებოდა საკავშირო მანევრებლებს. წლების განმავლობაში ვერ
სრულდებოდა საცალო საქონელბრუნვის გეგმები. გაიზარ-
და საცალო ვაჭრობისა და საზოგადოებრივი კვების მიმოქ-
ცევის ხარჯები და შემცირდა მისი რენტაბელობა. შეიდ-
წლედში ვაჭრობას ჰქონდა თავისებურებანი: საქონელბრუნ-
ვის დაბალი ტემპი; საქონელბრუნვაში საკოლმეურნეო ვაჭ-
რობის დიდი ხვედრითი წილი; საქონელბრუნვის სტრუქტუ-
რაში სასურსათო საქონლის სიჭარბე; რენტაბელობის შემ-
ცირება და სხვ.

ეკონომიკის განვითარების შეფერხების მიზეზი იყო ეკო-
ნომიკის ცენტრალიზებული და არა კომპეტენტური მართვა,
შეიძლება ითქვას, რომ ეკონომიკას მართავდნენ არა ეკონო-

მიკური მეთოდებით, სამეურნეო ანგარიშის პრინციპით, არამედ ადმინისტრაციულ-დირექტიული პრინციპით, სადაც იგნორირებული იყო მატერიალური დაინტერესება და კერძო საკუთრების როლი. არსებობდა სუბიექტური მიდგომა ეკონომიკურ პრობლემათა გადაჭრისადმი, სამეურნეო-ეკონომიკური პროპორციების თვითნებური შეცვლა, მეცნიერული დასკვნების უგულვებელყოფა და სხვ.

სკკპ (კ) IX (1965 წ.) პლენუმმა შეიმუშავა ღონისძიებათა სისტემა ეკონომიკის წამყვანი დარგების დაგეგმვისა და ეკონომიკური სტიმულირების, ასევე ეკონომიკის მართვის გაუმჯობესებისათვის.

მიიღო გადაწყვეტილება – მრეწველობის დარგობრივი მართვის პრინციპზე გადასვლის შესახებ, რის საფუძველზეც გაუქმდა სახალხო მეურნეობის საბჭოები და მრეწველობის მართვა დარგობრივ სამინისტროებს დაევაღათ.

ამ ღონისძიებებმა მიიღო ეკონომიკური რეფორმის სახელწოდება. ამ რეფორმის არსი ის იყო, რომ სამეურნეო მართვა უნდა გადასულიყო ეკონომიკურ მეთოდებზე, რათა უფრო სრულად ეოფილიყო გამოყენებული ისეთი ეკონომიკური ბერკეტები, როგორიცაა ფასი, მოგება, კრედიტი, საწარმოთა წახალისების ფონდი და სხვ.

1965 წლის სექტემბრის პლენუმში ითვალისწინებდა დაგეგმვის სრულყოფასა და წარმოების ეკონომიკური სტიმულირების გაძლიერებას, ასევე წარმოებაში მეცნიერებისა და ტექნიკის სწრაფად დანერგვის შესაძლებლობას, რაც დაანქარებდა ქვეყნის სამრეწველო განვითარების ტემპებს.

1966-1970 წწ. მიღებულ იქნა მერვე ხუთწლიანი გეგმა. გეგმა ითვალისწინებდა მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დანქარებას და საზოგადოებრივი წარმოების ეფექტიანობის ამაღლებას. მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის განვითარებას და შექნილი დისპროპორციის დაძლევას.

ამ პერიოდში საქართველოში გაუმჯობესდა ენერგეტიკული ბალანსი, გაფართოვდა საავტომობილო, ელექტროტექნიკური, კვების და სხვ. გაიზარდა დარგების პროდუქციის ასორტიმენტი. შეიქმნა ავტომატიზაციისა და ტექნოლოგიური პროცესების რეგულირების ბერკეტები, აითვისეს გამომთვლელი

ტექნიკის საშუალებათა წარმოება. განვითარდა მსუბუქი და კეპების მრეწველობა, მაგრამ საქართველოს ეკონომიკური აღმავლობის ტექნიკები არ იყო საკმარისი, ჭიანჭურდებოდა ახალ სიმძლავრეთა ათვისება-ამოქმედება, სათანადო ტემპით არ იწერებოდა წარმოებაში სამეცნიერო-ტექნიკური მიღწევები, არასრულფასოვნად იყენებდნენ მატერიალურ და მორალურ სტიმულებს და ა.შ.

მერვე ხუთწლეულში განვითარდა შავი მეტალურგია, გაფართოვდა მანგანუმის მადნის მოპოვება, შავი ლითონისა და ფოლადის მიღების წარმოება. რაც შეეხება საშენ მასალათა წარმოებას, იგი გადიოდა 50%-ით.

1965-1970 წწ. გაიზარდა მსუბუქი მრეწველობაც, კერძოდ ხაფეიქრო წარმოება. ამ პერიოდში ქვეყანა აწარმოებდა ბამბის, შალის, აბრეშუმის ქსოვილებს. ძირითადი პროდუქციის მოცულობა აღემატებოდა წინა ხუთწლების მაჩვენებელს, რომლის მოცულობაც 1,7-ჯერ გაიზარდა.

კეპების მრეწველობის დარგთა უმრავლესობა ადგილობრივ ხანძლევულო ბაზას ემყარებოდა და მათი პროდუქციის რაოდენობაც უმთავრესად ნედლეულის რესურსების გადიდების შესაბამისად იზრდებოდა. ომის შემდგომ პერიოდში კეპების მრეწველობის პროდუქციის სახეობებიდან ყველაზე მეტად გაიზარდა ყველის, კონსერვების, ჩაის, შამპანური ღვინოების, შაქრის და სხვ. წარმოება. 1965-1970 წწ. მრეწველობის პროდუქცია გაიზარდა 1,6-ჯერ.

1965 წლის პლენუმმა სათავე დაუდო ახალ კურსს სოფლის მეურნეობაში, რომლის მიხედვითაც საქართველოს სოფლის მეურნეობის სპეციალიზაცია განისაზღვრა ძირითადად: მენაიეობით, მეღვინეობით, მეცხირეობით, მეხილეობითა და მეტამბაქოეობით. ეს პროდუქცია განსაზღვრავდა ქვეყნის ადგილს შრომის საკავშირო დანაწილებაში.

60-იან წლებში საქართველოში შენედა სოფლის მეურნეობის ზრდის ტემპი, რაც აფერხებდა მთლიანად ეკონომიკის განვითარებას. 1970 წ. დამშრალი მიწების ფართობმა შეადგინა 139 ათასი ჰა, ხოლო სარწყავი მიწებისა — 347 ათასი ჰა. მეცხოველეობის ხვედრითი წილი სოფლის მეურნეობის საერთო პროდუქციაში 30%-ს აღწევდა.

60-იან წლებში დიდად არ გაუმჯობესებულა სოფლის მეურნეობის მექანიზაცია და ელექტრიფიკაცია, ტექნიკური შეიარაღება და ქიმიზაცია. გაფართოვდა მექანიზატორთა კადრების მოსამზადებელი ქსელი. ერთ სულ მოსახლეზე გაანგარიშებით საქართველოში წარმოებული სოფლის მეურნეობის პროდუქციის რაოდენობა დიდად ჩამორჩებოდა საკავშირო მანკვნებელს. ეს კი გამოწვეული იყო დაბალი შრომის ნაყოფიერებით.

1966-1970 წწ. საქართველოს ქიმიურ მრეწველობას შეემატა რამდენიმე ახალი საწარმო, რის შედეგადაც ქიმიური მრეწველობის პროდუქცია 2,9-ჯერ გაიზარდა. განვითარდა საშენ-მასალათა მრეწველობა.

დამტკიცდა 1971-1975 წწ. მეცხრე ხუთწლიანი გეგმა. ამ პერიოდში საქართველოს ეკონომიკა წინ წავიდა, თუმცა იგი ჩამორჩებოდა საკავშირო მანკვნებლებს. შემცირდა მრეწველობის წილი ერთობლივ საზოგადოებრივ პროდუქტში. დაბალი ტემპით ვითარდებოდა ქიმიური მრეწველობა, მანქანათმშენებლობა, ხელსაწყოთმშენებლობა, მეტალურგია და ელექტროტექნიკა. მრეწველობაში მსუბუქი და კვების მრეწველობის ხვედრითი წილი აღწევდა თითქმის 60%-ს.

ჩამორჩებოდა კაპიტალური მშენებლობაც. ადგილი ჰქონდა მშენებლობის გაჭიანურებას, რის გამო იზრდებოდა დაუმთავრებელი ობიექტების, რაოდენობა. ნელი ტემპით ვითარდებოდა საშენ მასალათა და კონსტრუქციათა მრეწველობა, არაღამაკმაყოფილებელი იყო მშენებლობის ხარისხი, განსაკუთრებით საბინაო მშენებლობის. მიუხედავად იმისა, რომ დაინერგა პროგრესული ტექნოლოგიები რკინა-ბეტონის, ბეტონის კონსტრუქციების და საკედლე მასალების წარმოებაში ეს დარგი ვერ აკმაყოფილებდა მოთხოვნილებას. აგურის წარმოება შემცირდა 7%-ით, კირის კი - 12%-ით. საქართველოს არ გაანგა ბუნებრივი მოსაპირკეთებელი მასალების მოპოვების და დამუშავების თანამედროვე კარიერები. საჭირო იყო საწარმოთა მუშაობის რადიკალური გარდაქმნა.

1971-1972 წლებში ეკონომიკის მართვის არაუწყეტურმა, მანკიერმა მეთოდებმა განაპირობა მრეწველობის ჩამორჩენა. ნელი ტემპით მიმდინარეობდა მეცნიერულ-ტექნიკური ბაზის გან-

ვითარება. მრეწველობის რიგ დარგებში დიდი იყო ხელით შრომის ხვედრითი წილი. მექანიზაციის დაბალი დონე აფერხებდა შრომის ნაყოფიერების ზრდას. განსაკუთრებით დაბალი ტემპით ვითარებოდა ქიმიური მრეწველობა, მანქანათმშენებლობა, მეტალურგიული და ელექტროენერგეტიკა. წარმოებას მძიმე ტვირთად აწვა ფიზიკურად და მორალურად მოძველებული მანქანები და მოწყობილობანი.

მეცხრე ხუთწლედში კელაჟ დაიწყო მცდელობა სავარმოთა ტექნიკური და ტექნოლოგიური პროცესების სრულყოფისათვის, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დანერგვისათვის. შეიქმნა 281 ტიპის ახალი მექანიკური და ავტომატური მანქანა-მოწყობილობა. აითვისეს 400 ახალი სახეობის სამრეწველო პროდუქცია, წარმოებიდან მოიხსნა 66 სახეობის მოძველებული კონსტრუქციის მანქანა.

განვითარდა ელექტროენერგეტიკა, გაიზარდა მისი სიმძლავრე. ამუშავდა ენგურჰესის პირველი აგრეგატები, დაიწყო ვარციხის, ჟინვალის და სხვ. ჰესების მშენებლობა. უპირატესი ადგილი დაიკავეს თბოელექტროსადგურებმა.

მეცხრე ხუთწლედში კაპიტალურ დაბანდებათა შემცირებისა და მაღაროების მშენებლობის გაჭიანურების გამო შემცირდა ქვანახშირის ამოღება. გაიზარდა ნავთობის მოპოვება და შეიქმნა ამ დარგის განვითარების პერსპექტივები. ფართოდ გაიშალა ბუნებრივი გაზის საძიებო სამუშაოები.

ხუთწლედის პირველ ორ წელს შემცირდა შავი მეტალურგიის პროდუქციის საშუალო წლიური მატების ტემპი. რუსთავეის მეტალურგიულ ქარხანაში პროდუქციის შემცირების გამო შეიქმნა საგანგებო მდგომარეობა, მაგრამ მეორე ნახევარში ვითარება შეიცვალა.

ხუთწლედის მეორე ნახევარში გაიზარდა ჭიათურის მანგანუმის ამოღება. მაღნულის სამთო-გამამდიდრებელი კომბინატის ამუშავებით დაწინაურდა ფერადი მეტალურგია. ადგილობრივი მერქნის დამზადების შესღუდვის გამო შედარებით ნელი ტემპით ვითარდებოდა ხე-ტყის, ხის დამამუშავებელი და ცელულოზა-ქაღალდის მრეწველობა. მიუხედავად დაბალი ტემპისა, ეს დარგი ასე თუ ისე ვითარდებოდა.

მეცხრე ხუთწლედის მეორე ნახევრიდან დანქარდა ქიმიური მრეწველობის განვითარება. პროდუქციის წარმოება გაიზარდა 60,3%-ით. რუსთავეის ქიმიური კომბინატი გარდა სახეულებისა აწარმოებდა სინთეზურ ბოჭკოს. ყოველწლიურად იზრდებოდა მინანქრის, შაბიამნის და ბარიტის კონცენტრატების წარმოება.

ვითარდებოდა მანქანათმშენებლობა და ლითონდამუშავება, რომლის პროდუქციის მოცულობის ზრდის ტემპი გაიზარდა 14%-ით.

სოფლის მეურნეობაში დამკვიდრდა სამეურნეო ანგარიშის სისტემა. სამუშაოთა მექანიზაციას ხელს უწყობდა სოფლის ელექტრიფიკაცია: გაფართოვდა მაღალი ძაბვის ელექტროგადამცემი ხაზების ქსელი. შემცირდა შრომატევადი და მძიმე სამუშაოები, განსაკუთრებით მეცხოველეობაში, კერძოდ, ძირითადად მექანიზებული გახდა ყვრმების წყლით მომარაგება, ვენტილაცია, მაცივრების მუშაობა, საკვების დამზადება, ცხერის პარსევა, სანიტარული და სხვ. თუმცა კვლავ არსებობდა მცირე ზომის, არამექანიზებული ყვრმები.

სოფლის მეურნეობის ინტენსიფიკაცია და მოსავლიანობის ზრდა შესაძლებელი გახდა მიწათმოქმედების მექანიზაციითა და მინერალური სასუქების გამოყენებით, რამაც გაიზარდა საბექტარო მოსავლიანობა.

ტარდებოდა სამედიკორაციო და საირიგაციო სამუშაოები, მაგრამ უხარისხოდ შესრულებული სამუშაოების გამო თავის ფუნქციას ვერ ასრულებდა, რის გამოც ეს მიწები კვლავ უფარვისი და გამოუყენებელი რჩებოდა.

გაიზარდა მრავალწლიანი ნარგავების ფართობები. მიმდინარეობდა ნათესი ფართობების სტრუქტურული ცვლილებები. მარცვლეულის ნაცვლად გაიზარდა ტექნიკური კულტურების ფართობები და ამ კულტურების ხვედრითი წილი.

მეათე (1976-1980 წწ.) და მეათერთმეტე (1981-1985 წწ.) ხუთწლედში შემუშავდა ღონისძიებანი, რის შედეგადაც ქვეყნის სამრეწველო საწარმოთა რეკონსტრუქციის და ტექნიკური განახლების ხარჯზე მოღიანი პროდუქციის მატებამ შეადგინა 850 მლნ. მანეთი. გაუმჯობესდა რესპუბლიკის ადგილობრივი წარმოება, განვითარდა ელექტროენერგეტიკა.

ერთიანი ენერგოსისტემის შექმნა და მაღალი ძაბვის ხაზების მშენებლობის ზრდამ განაპირობა ელექტროენერგიის მოხმარების ზრდა მრეწველობასა და სოფლის მეურნეობაში, აამაღლა წარმოების კულტურა და მისი ეფექტიანობა.

განვითარდა საქართველოს ტრანსპორტი და კავშირგაბმულობა. გაუმჯობესდა ყველა სახის ტრანსპორტის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა და მათი მუშაობა. რკინიგზის სიგრძე არ გაზრდილა, თუმცა გადიდდა რკინიგზის გამტარუნარიანობა და ტვირთბრუნვა, რომლის ხვედრითი წილი აღემატებოდა ყველა სახეობის ტრანსპორტის ხვედრით წილს, ხოლო მგზავრთა გადაყვანით საავტომობილო ტრანსპორტმა პირველი ადგილი დაიკავა. გაიზარდა ავტომობილების პარკი.

ამ პერიოდში განვითარდა საქართველოს სამოქალაქო ავიაცია და საზღვაო ფლოტი. სამოქალაქო ავიაციის თვითმფრინავების პარკი შეივსო ახალი თვითმფრინავებით. ფოთში დაიწყო ახალი საზღვაო ვაგზლის მშენებლობა. გაიზარდა ნავსადგურების გამტარუნარიანობა.

სახელმწიფოსა და კოლმეურნეობათა მიერ გამოყოფილ კაპიტალურ დაბანდებათა მუდმივი ზრდის შედეგად აშენდა და კოლმეურნეობებს საექსპლუატაციოდ გადაეცა მეცხოველეობის და მეფრინველეობის ფერმები, ფაბრიკები და საწარმოო კომპლექსები. სოფლის ელექტრიფიკაციამ გააუმჯობესა სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოთა მექანიზაციის ხარისხი და მოსახლეობის საყოფაცხოვრებო პირობები, თუმცა იგი კვლავ ჩამორჩებოდა საშუალო საკავშირო მაჩვენებლებს.

საქართველოში სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ჩამორჩენა გამოწვეული იყო მისი ფონდალტურვის დაბალი დონითა და არსებული ფონდების არასრულფასოვანი გამოყენებით. ამ მხრივ რესპუბლიკა ერთ-ერთ უკანასკნელ ადგილზე აღმოჩნდა სსრ კავშირში. იყო მცდელობა ეითარების გამოსახწვრებლად, თუმცა მრავალი პრობლემა გადაუჭრელი რჩებოდა.

ვაჭრობაშიც არსებობდა პრობლემები, რომელსაც განაპირობებდა მრეწველობის მიერ უხარისხო პროდუქციის წარმოება. ამის გამო ჭირდა საქონლის რეალიზაცია და სწრაფი ტემპით იზრდებოდა გაუსაღებელი საქონლის მარაგი. ეკონომიკის სხვა

დარგებთან შედარებით, ეველაზე მძიმე ვითარება შეიქმნა ვაჭრობის სფეროში. აქ მრავალი წლის განმავლობაში ირდუოდა კანონი, არსებობდა მექრთამეობა, ფულის გამოძალვა, გაფლანგვა, მოტყუება და კანონის სხვა უხეში დარღვევა.

თუ ზოგადად შევაფასებთ საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში საქართველოს ეოფნის პერიოდს, შეიძლება ითქვას, რომ მიუხედავად სოციალისტური ეკონომიკური პოლიტიკის მრავალი ნაკლოვანებებისა საქართველოს ეკონომიკა რამდენიმე ათეული წლის განმავლობაში საკმაოდ წინ წავიდა. საბჭოთა ეკონომიკის აღმავლობა ენთუზიაზმისა და მკაცრი ადმინისტრირების პირობებში მხოლოდ 3-4 ათეული წელი გრძელდებოდა, შემდგომ პერიოდში წარმატებული სტარტის ინერციით ინარჩუნებდა არსებობას. 80-იან წლებში კი აშკარა გახდა გარდაუვალ დემოკრატიზაციის პროცესებთან ღირექტიული ეკონომიკის შეუსაბამობა. ეკონომიკა შევიდა ჩიხში და ქაოსური გახდა, რამაც დაანქარა მისი სრული კრახი.

70-იანი წლების მეორე ნახევრიდან საქართველოს ეკონომიკა კრიზისის ფაზაში შევიდა. 90-იანი წლების მიჯნაზე საზოგადოებრივი ცხოვრების ეველა სფერო – პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული ღრმა კრიზისმა მოიცვა.

არაბუნებრივი გზით მიმავალი საქართველოს ეკონომიკის თვალსაწიწო მაგალითია მისი დარგობრივი სტრუქტურა, მათი ფუნქციონირების და მართვის მეთოდები. ეკონომიკის განვითარების სქემით პრიორიტეტები განისაზღერებოდა არა საქართველოს ინტერესების და მისი კონკრეტული პრობლემების გათვალისწინებით, არამედ იგი ექვემდებარებოდა საბჭოთა იმპერიის ერთიან ეკონომიკურ კურსს.

საქართველო საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში ვალდებული იყო აქ წარმოებული პროდუქციის 80-95% რესპუბლიკის ფარგლებს გარეთ გაეტანა საკავშირო ეკონომიკური და პოლიტიკური ინტერესების დასაკმაყოფილებლად. ცენტრალური მმართველი ორგანოების დადგენილებების შესაბამისად სხვა რესპუბლიკებიდან შემოჰქონდათ პროდუქციის უდიდესი ნაწილი.

1990 წ. მონაცემებით საქართველოში წარმოებული პროდუქციიდან გაზიდული პროდუქტების ხვედრითმა წონამ ცალკე-

ული სახეობების მიხედვით შეადგინა: მანგანუმის შენადნობის – 78,3%, ფოლადის მიღების – 95,4%, მეორადი ლითონების – 88%, ბამბის ქსოვილების – 74,8%, აბრეშუმის ქსოვილების – 72,5%, ტრიკოტაჟის ნაწარმის – 79,7%, კონიაკის – 90,9%, ღვინის – 60%, წაის – 99,7%, დაკონსერვებული ხილბოსტნეულის – 80%. იმავე წელს შემოტანილ იქნა ქვეყანაში მოხმარებული შავი ლითონების: ნაგლინის 68% (1985 წ. – 90%), ფოლადის მიღების – 86%, დახერხილი ხე-ტყის მასალების – 70%, ბამბის ქსოვილების – 92%, აბრეშუმის ქსოვილების – 83,2%, ბამბის ნართის – 100%, შაქრის ფხენილის – 85,3%, ნატურალური წაის – 93,3%, სიგარეტის – 80%, ხორცის – 40%, კარაქის – 97%, მარცვლეულის – 73%. საბოლოოდ, ძირითადი პროდუქტების წარმოება და მოხმარება ერთმანეთს აბალანსებდა, მაგრამ წარმოებული პროდუქციის გაზიდვა და მისი კვლავ უკან შემოზიდვის ეკონომიკური აბსურდის არსი მდგომარეობის თვით სსრ კავშირის ეკონომიკური პოლიტიკისა და ზოგადად პოლიტიკის აბსურდულობაში. საქართველო, როგორც მოდერნიზებული რუსული იმპერიის ქვემდებარე სუბიექტი ვალდებული იყო თავისი ბუნებრივი, მატერიალური, ფინანსური და შრომითი რესურსების დიდი ნაწილი საბჭოთა იმპერიის მოთხოვნილებების შესაბამისად წარემართა. ანუ, სსრ კავშირის ეკონომიკასთან სრული ინტეგრაციის გამო, მისი კონკრეტული ეკონომიკური ინტერესები იგნორირებული იყო, მას არ შეეძლო პქონოდა განვითარების საკუთარი პროგრამა. ამით იყო განპირობებული წარმოებული პროდუქციის ჯერ გაზიდვა და შემდეგ მისი ნაწილის შემოზიდვა. გაზიდვა-შემოზიდვის 60-70% მოდიოდა მხოლოდ რუსეთზე. ამგვარ ეკონომიკურ ინტეგრაციას, გარდა ეკონომიკური მიზნებისა, საფუძვლად ედო პოლიტიკური ზრახვანი, რომ არც ერთ საბჭოთა რესპუბლიკას და მათ შორის საქართველოსაც, არ პქონოდა დამოუკიდებლად, ავტონომიურად ფუნქციონირების უნარი. ეს დადასტურდა სსრ კავშირის დაშლის შემდგომ პერიოდში, როდესაც ყოფილ მოკავშირე რესპუბლიკებს შორის გაწყდა იძულებითი ხასიათის საწარმო-ეკონომიკური კავშირები, რომელიც არ შეესაბამებოდა თითოეული მათგანის რეალურ ეკონომიკურ ინტერესებს.

4. საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა და ქვეყნის ეკონომიკის მდგომარეობა პოსტსაბჭოთა პერიოდში

80-იანი წლების ეკონომიკურმა კრახმა სსრ კავშირში, ხოლო 1991 წელს საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენამ და დამოუკიდებლობის აღიარებამ, რასაც მოჰყვა ძველი ეკონომიკური სისტემის ნგრევა, შექმნა სრულიად ახალი ეპოქა ქვეყნის უახლეს ისტორიაში.

სსრ კავშირის არსებობის პერიოდში მრავალი წარმატება იქნა მოპოვებული, მაგრამ პარალელურად პრობლემებიც გროვდებოდა, რომელთა გადაჭრა შეუძლებელი იყო იმ სისტემის პირობებში, რომელიც თავად ქმნიდა გარდაუვალი საყოველთაო კრიზისის ნოყიერ ნიადაგს და რომლის ლოგიკური შედეგი უნდა ყოფილიყო ეკონომიკის სრული კრახი. კერძოდ, სსრ კავშირის არსებობის მანძილზე ფეხზე ვერ დადგა სოფლის მეურნეობა. კოლმეურნეობებსა და საბჭოთა მეურნეობებში ფაქტიურად არ ხდებოდა შრომის ანაზღაურება და იძულებას ეფუძნებოდა. ქრონიკულად არსებობდა სურსათისა და ფართო მოხმარების სამრეწველო საქონლის დეფიციტი. გაბატონებული იყო საყოველთაო კორუფცია, არნახული მასშტაბები მიიღო სახელმწიფო ქონების დატაცებამ, რაც ცხოვრების წესად იქცა არა მარტო სახელისუფლებო და სამეურნეო მმართველობისთვის, არამედ რიგითი ადამიანებისთვისაც.

სოციალისტური ეკონომიკური სისტემის დაუძლეველ სენად იქცა მართვის ბიუროკრატიზაცია, არაეფექტური დაგეგმვის სისტემა. ხშირად საწარმოებს უგეგმავდნენ გამოეშვათ ისეთი პროდუქცია, რომელზედაც მოთხოვნილება არ არსებობდა. დიქტატი ზემოდან, რომელიც ყველგან და ყველაფერში ბატონობდა ხელ-ფეხს უბორკავდა საწარმოთა ხელმძღვანელობის ინიციატივას.

ამას შედეგად მოჰყვა „გარდაქმნა“, რომლის დროსაც იყო მცდელობა მინიმუმამდე დაეყვანათ ღირეპქტიულ ორგანოთა

რაოდენობა და საწარმოთათვის მიეცათ გარკვეული ზომით თავისუფლება. ამას ეწინააღმდეგებოდა ბიუროკრატიული ზედაფენა, ამ წინააღმდეგობის დასაძლევად წარმოიშვა ცხოვრების დამოკრახიზაციის მოთხოვნები, ხოლო დემოკრატიზაცია სრულიად შეუთავსებელი აღმოჩნდა სოციალიზმის საბჭოურ მოდელთან. ამ პროცესს მოჰყვა არსებული სისტემის ნგრევა, თანაც ისე სწრაფად, რომ შეუძლებელი გახდა ამ პროცესის მართვა, შედეგად შეიქმნა საყოველთაო ქაოსისა და ანარქიის ატმოსფერო. მართვის ძველი მოდელი ისე მოიშალა, რომ ახლის გააზრება და შექმნა ვერ მოესწრო. ამან კი ყოფილი სსრ კავშირის ტერიტორიაზე მკვეთრი ეკონომიკური დაქვეითება გამოიწვია.

საქართველო მოუშზადებელი შეხვდა ამ მოულოდნელად აზვირთებულ პროცესებს და ამიტომ ადმინისტრაციულ-ცენტრალიზებული სისტემიდან საბაზრო სისტემაზე გარდამავალი პერიოდი მეტად მტკივნეულად წარიმართა.

1991 წელს საბჭოთა კავშირის ცენტრალური ხელისუფლება საბოლოოდ დასუსტდა, და ვეღარ ყლობდა მართვის საღავეებს. საქართველო ერთ-ერთი პირველთაგანი იყო იმ საბჭოური ქვეყნებიდან, რომელმაც აღიდგინა სახელმწიფოებრიობა.

1991 წლის 31 მარტს საქართველოში ჩატარდა რეფერენდუმი დამოუკიდებლობის აღდგენის თაობაზე, სადაც ხალხის უმრავლესობის მხარდაჭერით გადაიდგა ნაბიჯი დამოუკიდებლობისაკენ. 1991 წლის 9 აპრილს უზენაესმა საბჭომ გამოაცხადა საქართველოს დამოუკიდებლობა. ამით საქართველოს მოსახლეობამ არწევანი გააკეთა არა მარტო დამოუკიდებლობის, არამედ საბაზრო ეკონომიკის სასარგებლოდაც.

ქვეყანაში გრძელდებოდა ანარქიული პროცესები. ჩვეულებრივი გახდა სამუშაო საათებში მიტინგების მოწყობა, დემონსტრაციები, სარკინიგზო და სააერომობილო გზების პიკეტირება და სხვა ეკონომიკისათვის დამანგრეველი აქციები. შემდეგ უკვე ეროვნული ხელისუფლების მიერ ქვეყნის თვითიზოლაციაში მოქცევით პარალიზებული იყო მთელი ეკონომიკა და საზოგადოებრივი ცხოვრება, მთლიანად მოიშალა სამუშაო და სასწავლო პროცესი. ამას დაემატა საზოგადოებრივი, სახელმწიფო საკუთრების მასობრივი დატაცება, როდე-

საც თვით ხელისუფლებაც ძარცვავდა სახელმწიფო ქონებას და ხაზინას. ქვეყანა ფაქტიურად ლოზუნგებით იმართებოდა, არსებულ უკიდურეს ინტერნაციონალიზმს უკიდურესი ნაციონალიზმი ჩაენაცვლა.

ხელისუფლებამ მოსკელისთანავე 1990 წელს დაიწყო საომარი მოქმედებანი ცხინვალის რეგიონში, სადაც დასუსტდა რა საქართველო, თავი იჩინა სეპარატიზმმა. რასაც არ შეიძლებოდა სავალალო ზემოქმედება არ მოეხდინა ქვეყნის ეკონომიკაზე.

ხელისუფლებამ ეკრ შეძლო ნორმალური ურთიერთობის დამყარება ოპოზიციასთან, რასაც მოჰყვა ვითარების უკიდურესად დაძაბვა. ამან კი ქვეყანა ჯერ სახელმწიფო გადატრიალებამდე, შემდეგ კი სამოქალაქო ომამდე მიიყვანა. სახელმწიფო ქონების ძარცვის პარალელურად საომარი მოქმედების სონაში და მოელ რიგ რეგიონებში (განსაკუთრებით სამეგრელოში) ფართო მასშტაბი მიიღო მოსახლეობის ძარცვამ, ყოველდღიურ მოვლენად იქცა ყაჩაღობა და შეიარაღებული ბანდების თარეში.

სოჭი-თბილისი სომხეთსაკენ გამავალი სარკინიგზო მაგისტრალის ბლოკადამ, ბაქო-ბათუმის ნავთობსადენისა და სხვა გაზსადენის გადაკეტვამ, რომლებშიც ჩრდილოეთ კავკასიისა და ცენტრალური აზიის ბუნებრივი აირი გადიოდა, ამიერკავკასიის გზების ხშირმა ჩაკეტვამ ცხადყო არა მარტო საქართველოს, არამედ ამიერკავკასიის ქვეყნების ეკონომიკის მჭიდრო დამოკიდებულება რუსეთზე. ენერგიის, საკვები პროდუქტებისა და სამრეწველო ნედლეულის გარეშე, რომელიც სსრკ-ის რესპუბლიკების მიერ მიეწოდებოდა ან თვითონ გაჰქონდათ ამ რესპუბლიკებში, პრაქტიკულად შეუძლებელი აღმოჩნდა რომელიმე დარგის ნორმალური ფუნქციონირება საქართველოში. ამასთანავე რეგიონული ეკონომიკის ორი ტრადიციული დარგი სოფლის მეურნეობა და ტურიზმი რადიკალური ცვლილებების პირობებში კრიტიკულ მდგომარეობაში აღმოჩნდა. სოფლის მეურნეობის პროდუქციის რეალიზაცია, რომლის პრობლემაც არ არსებობდა, ნიხში აღმოჩნდა. ისეთი კულტურები, როგორიცაა ჩაი, ციტრუსები, ღვინის ნაწარმი, ბამბა და ა.შ. უხარისხობის გამო საერთაშორისო ბაზარზე

ანალოგიური პროდუქციის კონკურენციას ვერ უძლებდა. რეალურად მხოლოდ რუსეთის ბაზარზე იყო შესაძლებელი ამგვარი პროდუქციის რეალიზაცია, ისიც დაბალ ფასებში. საქართველოს მიერ გამოშვებული პროდუქციის ექსპორტი პრობლემებს წააწყდა, რადგან არ გაწვერიანდა დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობაში (დსთ), რომელიც პოსტსაბჭოთა წარმონაქმნი იყო. იგივე ითქმის ტურიზმზე. ინფრასტრუქტურის განუვითარებლობის გამო, იშვიათი გამოჩენისის გარდა ამიერკავკასიის ტურიზმი უპირველეს ყოვლისა იყო რუსულ-საბჭოური ტურიზმი.

1992-1993 წლებში საქართველო აღმოჩნდა უკიდურესად მძიმე სიტუაციაში. განსაკუთრებით დამღუპველი შედეგები მოიტანა ომმა აფხაზეთში, სადაც ფაქტიურად რუსეთი იბრძოდა საქართველოს წინააღმდეგ და რომელიც 11 თვე გაგრძელდა. ომმა არა მარტო ათასობით ადამიანის სიცოცხლე შეიწირა, არამედ კოლოსალური მატერიალური და ფინანსური ზარალიც გამოიწვია. გაჩნდა 300 ათასზე მეტი ლტოლვილი აფხაზეთიდან, რომელთათვისაც შემწეობის აღმოჩენა უსარმაზარ ტვირთად დააწვა გაპარტახებულ ქვეყანას.

ამას დაერთო რუსეთის მხრიდან განხორციელებული ეკონომიკურ-პოლიტიკური ზეწოლა, ყოველივე ამას შედეგად მოჰყვა მსხვილი სამრეწველო ობიექტების, მათ შორის თბილისის ელმავალმშენებელი ქარხნის, სააგიაციო ქარხნის, რუსთავის მეტალურგიული ქარხნის, ქუთაისის საამშენებლო მექანიზმების ქარხნის და სხვ. პარალიზება.

ამასთან, სოფლის მეურნეობაც არ აღმოჩნდა კარგ მდგომარეობაში: კოლმეურნეობები დაიშალა, მიწების ერთი ნაწილი პრივატიზებულ იქნა, მაგრამ საწვავის უქონლობის გამო გლეხებმა ვერც მისი დამუშავება შეძლეს და ვერც მოწვეული მწირი მოსავლის რეალიზება. თუ სოფლის მოსახლეობა მეტ-ნაკლებად ახერხებდა თავის გატანას საკარმიდამო მეურნეობის წყალობით, იგი დაუბრუნდა საუკუნეობრივი ტრადიციული თვითრჩენის წყაროებს. ქალაქის მოსახლეობის მდგომარეობა უიმედოდ მძიმე იყო. მოკლებული იყო ელექტროენერგიას, ბუნებრივ აირს, გათბობას, ტრანსპორტს, არსებობდა პურის საყოველთაო დეფიციტი. ხალხი რიგში იდგა მთელი

ღამეების განმავლობაში რამდენიმე გრამი პურისათვის, რაც მოსახლეობის დიდი ნაწილის ერთადერთ საკვებს წარმოადგენდა, ამასთანავე დაიწყო უმუშევრობის ზრდა. დაეცა წარმოების ტემპები, მთლიანად მოიშალა კონტროლი და საანგარიშსწორებო დისციპლინა, სახელმწიფოს მართავდა გასამხედროებული კრიმინალური ჯგუფები.

საქართველოში საწარმოთა მასობრივი განგრეობა ძირითადად განპირობებული იყო: საბჭოთა კავშირის დაშლით, რომელსაც მოჰყვა საჩუქრნო კავშირების გაწყვეტა, ფულად-საკრედიტო სისტემის მოშლა და ბარტყრული ურთიერთობების დამკვიდრება: ფინანსურმა კრიზისმა გამოიწვია საბრუნავი სახსრების უკმარისობა, დაეცა გადახდისუნარიანი მოთხოვნა, დაიწყო ენერგოკრიზისი, მოხდა ეკონომიკის კრიმინალიზაცია და ა.შ. ასეთ პირობებში კერძო, თუ სახელმწიფო საწარმოების ამუშავება შეუძლებელი იყო.

1989 წლიდან საქართველოში დაიწყო ეკონომიკის მკვეთრი ვარდნა, რომელმაც უკიდურეს დონეს 1994 წელს მიაღწია. ეს იყო მზაკვრულად ინტეგრირებული საბჭოთა კავშირის დაშლისა და საბასრო ეკონომიკაზე გადასვლის შედეგი.

მხოლოდ ერთი წლის მანძილზე საქართველოს ეროვნული შემოსავალი 1990 წელთან შედარებით 25%-ით შემცირდა.

ღრმა კრიზისმა მოიცვა საქართველოს აგრარული სექტორის ყველა სფერო. კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობების დაშლის შედეგად მკვეთრად შემცირდა საზოგადოებრივი პირუტყვის სულადობა, რასაც არ მოჰყოლია კერძო საკუთრებაში სულადობის შესაბამისი ზრდა.

უმძიმესი ვითარება შეიქმნა ტრანსპორტსა და კავშირგაბმულობაში. შეწყდა საბინაო და სოციალურ-კულტურული მშენებლობა, განადგურდა კომუნალური მეურნეობა.

მთლიანად ეკონომიკაში შეიქმნა საინფესტიციო კრიზისი, მოწყობილობათა იმპორტი შეწყდა, არსებული დაიტაცეს, ან ჯართად აქციეს. მისი მუშა მდგომარეობაში შენახვა-შენარუნება არ ხერხდებოდა.

არსებითად მოიშალა ფინანსები, ბიუჯეტის დეფიციტმა კოლოსალურ დონეს მიაღწია, ბიუჯეტი მხოლოდ ქაღალდზე არსებობდა, ინფლაცია უმართავი გახდა. მოსახლეობას ეერ უხდიდნენ ხელფასს.

პერსპექტივაში ისახებოდა ტოტალური უმუშევრობა. მოსახლეობის დიდი ნაწილი, განსაკუთრებით ინტელიგენცია, რეალურად დადგა შიმშილით სიკვდილის საფრთხის წინაშე.

1991-1994 წლებში ზოგიერთი სახის პროდუქციის წარმოება შემცირდა 80-90%-ით და მეტად. მრავალი სახის პროდუქციის წარმოება სრულიად შეწყდა. განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობა იყო მრეწველობაში: ელექტროენერგიის წარმოება შემცირდა 52%-ით, ქვანახშირის – 89%-ით, მანგანუმის – 95%-ით, ცემენტის – 92,9%-ით, ქსოვილების – 99,1%-ით და ა.შ. მოიშალა კავშირები ქვეყნის შიგნით მრეწველობის ქვედარგებს შორის, თითქმის მთლიანად გაწყდა კავშირუბრთიერთობანი სასღვარგარეთის ქვეყნებთან. დაირღვა ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობა, მისი მნიშვნელოვანი ნაწილი საქართველოს იურისდიქციის მიღმა აღმოჩნდა. საერთო ეკონომიკურმა ზარალმა მიახლოებით 5-5,5 მლრდ. დოლარი შეადგინა, რაც 2,5-3-ჯერ აღემატებოდა საქართველოს შიდა ეროვნული პროდუქტის ღირებულებას. გარდა ამისა, ქვეყანას განსაკუთრებით დიდი ზარალი მიაყენა აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთად წოდებული შიდა ქართლის ნაწილის სამეურნეო, სატრანსპორტო პოტენციალის სრულმა ჩამოშორებამ. ქვეყანა პოლიტიკური და ეკონომიკური კოლაფსის მდგომარეობაში იმყოფებოდა.

უაღრესად მძიმე ეკონომიკურ სიტუაციაში ქვეყნის მართვას შეუდგა სამხედრო საბჭო. ხელისუფლების ხელთ არსებული ისედაც მცირე რესურსები ილეოდა, შეიქმნა უაღრესად კრიტიკული მდგომარეობა, რომელსაც სახელმწიფო გადატრიალება შეიძლება მოჰყოლოდა. საჭირო იყო ქვეყნის გამოყვანა საერთაშორისო იზოლაციიდან. ცხადი გახდა, რომ პრობლემის მოსახსნელად აუცილებელი იყო ექსტრემალური ღონისძიებების გატარება.

საქართველოს ხელისუფლებამ თანდათან დაიწყო სხვადასხვა ქვეყნებთან დიპლომატიური ურთიერთობის დამყარება. საქართველო გაწვევრიანდა გაერთიანებული ერების ორგანიზაციაში. დაიწყო საკმაოდ მასშტაბური ჰუმანიტარული დახმარების გაწევა, შეღავათიანი კრედიტების გამოყოფა. მიუხედავად ამისა, ეკონომიკის ნგრევის ინერციის შენელება გაჭირდა.

1991-1992 წლებში საქართველოში დაიწყო „შოკური თერაპიის“ მოდელის გამოყენება, რომელიც ომის შემდეგ გამოიყენეს დასავლეთ გერმანიაში, ხოლო მოგვიანებით მოხდა მისი პოლონური მოდიფიკაცია.

საქართველოში „შოკური თერაპია“ გამოიხატებოდა სახელმწიფო საკუთრების (ბინების და სახელმწიფო საწარმოების) დასაქრებულ პრივატიზაციაში; ეაჭრობის ლიბერალიზაციაში; ფასების და რუბლის სავალუტო კურსის სახელმწიფო რეგულირებაში; ეკონომიკის გეგმიან ხელმძღვანელობაში და საწარმოთა პროდუქციის გეგმიან განაწილებაში, სახალხო მეურნეობის დარგებისა და მოსახლეობის საბიუჯეტო დოტაციებში და პროდუქციის მწარმოებლის მომხმარებელთან ადმინისტრაციული მიმბაზე უარის თქმაში; წარმოების ადმინისტრაციული რეგულირების ინსტიტუტების, ე.ი. სახელმწიფო მაკრორეგულირების გაუქმებაში; ეკონომიკის სახელმწიფო სექტორის წარსოებში მყოფ საწარმოებშიც კი სახელმწიფო კონტროლის შემცირებაში.

მოუშადავებლად განხორციელებულმა ეკონომიკურმა შევიწროვებამ, რაც ეკონომიკის ქაოსური ლიბერალიზაციითა და ფასების უკონტროლო აშეებით გამოიხატა, კოლოსალურად გაზარდა ნაღდ ფულზე მოთხოვნა და გააღრმავა დისპროპორცია მოსახლეობის ფულად შემოსავლებსა და ხარჯებს შორის.

„შოკური თერაპიის“ მეთოდის ზოგადი სქემიდან გამომდინარე, საქართველოში არ გაუქმდა საბიუჯეტო დოტაციები და სუბსიდიები, მკაცრად არ შეიზღუდა ბრუნვაში არსებული ფულის მასა. იმ დროს ქვეყანას არ გააჩნდა საკუთარი ფულად-საკრედიტო სისტემა და ძირითადად ფასების ლიბერალიზაციაზე დაყრდნობით განხორციელებული არასრულფასოვანი მოდიფიკაცია განწირული იყო კრახისათვის. ასეთ ვითარებაში უფრო გონივრული იქნებოდა საბაზრო ეკონომიკაზე გადავსლის ეტაპობრივი გზის არჩევა, რომელიც დაყრდნობოდა რეფორმისათვის და საერთოდ სახელმწიფოებრიობისათვის საჭირო ინსტიტუტების თანმიმდევრულ შექმნას.

1992 წელს მიღებულ იქნა ახალი საგადასახადო კანონი, რომელიც ითვალისწინებდა გადასახადების გაზრდას და ახალი ტიპის გადასახადების შემოღებას. იმისათვის, რომ გა-

დასახადების არგადახდას არ მიეღო მასიური ხასიათი, და-
წესდა მკაცრი ჯარიმები და ადმინისტრაციული ზომები, თუმ-
ცა უშედეგოდ.

1992 წელს და 1993 წლის პირველ ნახევარში ლიბერალური
ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გატარების შედეგად გაღრმავდა
უკვე არსებული ინფლაციური ტენდენციები. ინფლაციის სა-
შუალო დონემ 40%-ს გადააჭარბა. იმ პერიოდში საქართველო
იმყოფებოდა რუსეთის რუბლის ზონაში და ქვეყანას მოსკოვი-
დან ფულის ნიშნების მოწოდების იმედი ჰქონდა.

1991 წლის საფხულში ინფლაციამ სსრ კავშირში 100%-ს
მიადწია, რაც სრული კრაჩის მანიშნებელი იყო. ამ პერიოდ-
ში საქართველოს არ გააჩნდა დამოუკიდებლად მოქმედების
შანსი, რადგან იგი ერთიანი ეკონომიკური კომპლექსის ნა-
წილი იყო. 1992 წელს შეწყდა საბჭოთა მანეთის მოწოდება,
რითაც რუსეთმა ფაქტიურად საქართველოს ბლოკირება მო-
ახდინა. 1993 წლის აპრილში საქართველოს მთავრობა იძუ-
ლებული გახდა ბრუნვაში შემოეღო დროებითი ფულის ნიშა-
ნი – საქართველოს ეროვნული ბანკის კუპონი. დაიწყო დაუ-
საქონლებელი კუპონის სწრაფი გაუფასურება. ეს პროცესი კი-
დეე უფრო გააუარესა 1993 წლის მეორე ნახევარსა და 1994
წლის პირველ ნახევარში კუპონის ემისიამ. ამას დაემატა ლი-
ბერალური საკრედიტო პოლიტიკის გატარება, რამაც 1992-1994
წწ. ქვეყანა ჰიპერინფლაციამდე მიიყვანა. კუპონი ვეღარ ას-
რულებდა საქონელბრუნვის მომსახურების ფუნქციას, კუპო-
ნის გამოყენების სფეროდ ფაქტიურად დარჩა მხოლოდ პურით
ვაჭრობა, სახელმწიფო ტრანსპორტი და კომუნალური მომსა-
ხურება. მისი ადგილი რუსულმა რუბლმა და ნაწილობრივ აშშ
დოლარმა დაიკავა. პარალელურად მიმდინარეობდა სახელმწიფო
ბიუჯეტის დეფიციტისა და საზღვარგარეთ კაპიტალის გადი-
ნების ზრდა, ოქროს რეზერვის შემცირება, იმპორტზე ქვეყ-
ნის შიდა მოთხოვნის გადიდება და ა.შ.

1992 წლის ზამთარში განხორციელებულმა პატიმართა ამ-
ნისტიამ, ხოლო შემდგომ საომარ მოქმედებაში ჩაბმამ არმიის
არ არსებობის პირობებში კრიმინოგენული ვითარების
უკიდურესად გამწვავება გამოიწვია. საშიში გახდა სამეწარ-
მეო საქმიანობა. ამასთან, აშკარა ყანალობა თანდათანობით

გზას უთმობდა რეკეტს, რაც ხელს უშლიდა მეწარმეობას. მეწარმეთა უმრავლესობამ დატოვა სამშობლო, რამაც დააჩქარა კაპიტალის გადინება.

1992-1993 წლები ხასიათდება აგრეთვე საგარეო-ეკონომიკურ ურთიერთობათა არასრული აღრიცხვით, საბაჟო სამსახურის უმოქმედობით, სასაქონლო მარაგების განიავებით, სახელმწიფო ქონების საზღვარგარეთ უკონტროლო გადინებით, ჩრდილო-აღმოსავლეთი ეკონომიკის მასშტაბების არნახული გაზრდით, ჰუმანიტარული დახმარების არადანიშნულებისამებრ გამოყენებით.

დაიწყო პრივატიზაცია, საქართველოს ეკონომიკაში გატარდა მთელი რიგი რეფორმები. 1992 წლის იანვარში გამოქვეყნდა კანონპროექტი მიწის რეფორმის შესახებ, ხოლო თებერვალში მიიღეს დადგენილება, რომლის თანახმადაც სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული მიწები იყოფოდა სახელმწიფო მიწებად და მიწის რეფორმის ფონდებად. სახელმწიფო საკუთრებაში რჩებოდა მიწები, რომლებიც უეადო სარგებლობაში ჰქონდა გადაცემული სასწავლო და სამეცნიერო-კვლევით დაწესებულებებს, ექსპერიმენტულ მეურნეობებს, საცდელ ხადგურებს, სანერგე და საჯიშე მეურნეობებს, მსხვილი მეცხოველეობისა და მეფრინველეობის კომპლექსებსა და ფაბრიკებს, სასათბურე კომბინატებს, ასევე სარეზერვო მიწები, რომლებიც პერსპექტივაში საბადედ და სააგარაკედ იყო გამოყენებული, მიწები, რომლებზეც სახელმწიფოს სახსრებით იყო აშენებული სამედიკინო სისტემები და ნაგებობები, სახელმწიფო სასაზღვრო ზოლში განლაგებული და აგრეთვე განსაკუთრებული დანიშნულების სხვა მიწები.

რეფორმით მიწის ფონდი გადაეცემოდა სოფელს მფლობელობაში, მასზე დაშვებული იყო ყველა. სიხით მეურნეობის მოწყობა მათთვის მიწის საკუთრებაში, მფლობელობაში, ან სარგებლობაში გადაცემით.

საკარმიდამო ნაკვეთები, საბადე და სააგარაკე მიწები კანონით საკუთრებაში უფასოდ გადაეცემოდა მათ, ვისზედაც ირიცხებოდა. ამასთან, ადგილობრივი ბუნებრივ-სამეურნეო პირობებისა და პოტენციალის გათვალისწინებით მიზანშეწონილად ჩაითვალა საკარმიდამო ფართობის უფასოდ გაზრდა დაბლობ რაიონებში 1,25 ჰექტრამდე, ხოლო მთაში 5 ჰექტრამდე.

მიწების განაწილების დროს უპირატესობა ენიჭებოდათ სოფლებში მუდმივად მაცხოვრებლებს, გათვალისწინებული იყო სოფლის ყოფილ მკვიდრთა ინტერესები, რომლებსაც ამ სოფლებში სახლი ან სახლის ნაწილი ჰქონდათ საკუთრებაში და ასევე შეძლებისდაგვარად ქალაქის მოსახლეობის ინტერესებიც.

რაც შეეხება მიწების ყოფილ მემკატრონეებსა და მათ მემკვიდრეებს, მიწები საერთო წესით დაურიგდათ, ხოლო, თუკი ამის შესაძლებლობა იყო, პირველ რიგში მათი წინაპრების კუთვნილებაში მყოფ მიწებზე ეძლეოდათ ნაკვეთები.

დადგენილების მიხედვით მიწები საკუთრებაში, მფლობელობაში და სარგებლობაში გადაეცემოდათ მხოლოდ საქართველოს მოქალაქეებს, უცხოელებს და მოქალაქეობის არმქონე პირებს კი – დროებით სარგებლობაში.

მიწის სარგებლობისათვის წესდებოდა ყოველწლიური ერთჯერადი გადასახადი, რომელიც ყველა ტიპის მეურნეობას ეკისრებოდა.

საქართველოში გლეხებს მიწა კერძო საკუთრებაში გადაეცემოდათ ყიდვა-გაყიდვის უფლებით, მაგრამ უფლების რეალიზაცია მიწაზე საკუთრების დამადასტურებელი სერთიფიკატების გაუცემლობის გამო წლების განმავლობაში ვერ ხერხდებოდა. სერთიფიკატი გლეხს აძლევდა საშუალებას მიწა კანონიერად ეყიდა, გაეყიდა, იჯარით გაეცა, ან დაეგირა ევბინა. სერთიფიკატების გაცემა ფერხდებოდა მოსამზადებელი სამუშაოების ჩასატარებელი სახსრების უქონლობის გამო, რომელიც შემდგომ აშშ-მა დააფინანსა.

მიწის რეფორმის შედეგად გლეხთა საკუთრებაში არსებული ნაკვეთების ზრდის კვალდაკვალ მნიშვნელოვნად იმატა მოსავლის რაოდენობამ, რამაც შიდა ბაზარი შეავსო, მაგრამ არ გაზრდილა გლეხის შემოსავალი. მოსავლის ოდენობის ზრდა იმის გამო, რომ თვითღირებულება არ მცირდებოდა, ზოგჯერ წამგებიანიც კი იყო.

მიწის რეფორმამ ვერ უზრუნველყო სოფლის მეურნეობის კონკურენტუნარიანობა. გაჭირდა უცხოურ ბაზრებზე დამკვიდრება, სადაც სხვა ქვეყნების საქონელს კონკურენციას ვერ უწევდა.

განხორციელდა კომუნალური საცხოვრებელი ბინების პრივატიზაცია, რაც განხორციელდა მობინადრეთათვის პრაქტიკულად უსასყიდლოდ გადაცემით. ამ თავისთავად ჰუმანური აქტით დიდი ზაინი მიაღწა ბინათმშენებლობას. პრივატიზაცია რომ განხორციელებულიყო დიფერენცირებული საფასურის გადახდით, ანუ ბინების ადგილმდებარეობისა და კეთილმოწყობის გათვალისწინებით, შესაძლებელი გახდებოდა ბინათმშენებლობისათვის საჭირო თანხების აკუმულირება.

ეკონომიკური რეფორმების ერთ-ერთ შემაფერხებელ ფაქტორად იქცა სააღრიცხვო საქმიანობის სრული მოშლა, რის შედეგადაც შეუძლებელი გახდა სრულფასოვანი ინფორმაციის მოპოვება ფირმებისა და მათი საქმიანობის შედეგების შესახებ. ამ მოვლენამ, თავის მხრივ, გამოიწვია განმაზოგადებული მაკროეკონომიკური მაჩვენებლებისა და შესაბამისად დასაბეგრი ობიექტების მასშტაბების შემცირება.

1995 წლის ბოლოს იწყება ახალი ეტაპი საქართველოს ეკონომიკურ პოლიტიკაში. მათ შორის, ფულად-საკრედიტო სისტემაში. 1995 წლის 2 ოქტომბერს შემოღებულ იქნა ეროვნული ვალუტა – ლარი, რომელიც გამოცხადდა ერთადერთ საგადასახადო საშუალებად. მის მიწოდებაზე დაწესდა მკაცრი კონტროლი, რითაც გამყარდა ლარის კურსი. ლარმა სწრაფად თითქმის მთლიანად გამოდევნა მიმოქცევიდან რუსული რუბლი (გარდა აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონისა, აგრეთვე ახალქალაქის რაიონის, რომლის მოსახლეობა ძირითადად რუსეთის სამხედრო ბაზაში მუშაობდნენ და ხელფასს რუბლით იღებდნენ) და ნაწილობრივ ამერიკული დოლარიც, რომელსაც არასახელმწიფო სექტორში ძირითადად მსხვილი გარიგებების მომსახურების ფუნქცია შერჩა.

ამ პროცესის პარალელურად დაიწყო საბანკო სისტემის რესტრუქტურისაციის პროცესი, რასაც მოჰყვა უსაზღვრო რაოდენობის კომერციული ბანკების შემცირება.

1995 წლიდან საქართველოში მოხერხდა ეკონომიკური ვარდნის შეჩერება. თუ 1989 წ. წარმოების ვარდნა შეადგენდა 4,8%-ს, 1990 წ. მან შეადგინა 12,4%, 1991 წლიდან – 10,6%, 1992 წ. – 44,8%, 1993 წ. – 25,4%, 1994 – 11,3%, ხოლო 1995 წ. შეადგინა 5%.

1995 წლისთვის საქართველოს მთლიანი შიდა პროდუქტის მოცულობა 1989 წელთან შედარებით 75%-ზე მეტით შემცირდა. ამასთან, ქვეყანამ ვერ შეძლო თავისი პროდუქციის გასაღების ახალი ბაზრებისა და ნედლეულის ახალი წყაროების მოძიება.

გარდამავალ პერიოდში საქართველოს ეკონომიკურ და მატერიალურ მომარაგებაში არსებული კრიზისიდან გამოყვანის ბერკეტად იქცა მცირე ბიზნესის განვითარება.

სახელმწიფო შესღუდეების მიუხედავად მეურნეობის სხვადასხვა დარგში თანდათან იქნებოდა მცირე საწარმოები, მიუხედავად იმისა, რომ მათ სახელმწიფო ხელს არ უწყობდა.

საქართველო გადაიქცა მცირე მასშტაბის აგრარულ სექტორზე დაფუძნებულ ეკონომიკის მქონე ქვეყნად, სადაც წარმოებული პროდუქციის 50% – სოფლის მეურნეობაში იქმნებოდა.

საქართველოს საფინანსო-საკრედიტო სისტემაში წესრიგის დამყარებისაკენ გადადგმულ ნაბიჯი იყო 1995 წლის დასაწყისში პარლამენტის მიერ რესპუბლიკის ბიუჯეტის დამტკიცება. ამ ბიუჯეტში შემოსავლებისა და ხარჯების დასაბალანსებლად უარი ეთქვა საკრედიტო ემისიას, რის შედეგადაც ინფლაციის ტემპი 1995 წლის პირველ ნახევარში 2-3%-მდე შემცირდა, მაშინ, როდესაც წინა წლის მანქანებელი 60-70%-ს უტოლდებოდა. შესაძლებელი გახდა ეკონომიკის ცალკეულ სექტორში წარმოების ვარდნის ტემპის შენელება, ზოგიერთ მათგანში შეინიშნებოდა ზრდის ტენდენცია (კერძოდ, 1995 წელს 1994 წელთან შედარებით მანქანათმშენებლობის პროდუქცია გაიზარდა 23%-ით, ჰიდროელექტროსადგურების მიერ ელექტროენერგიის გამომუშავება 11,1%-ით, ფარმაცევტული წარმოების – 42%-ით და ა.შ. ამავე დროს სოფლად 29%-ით მეტი მიწის ფართობი დაითესა. საქონელბრუნვის მოცულობა გადიდა 3,2-ჯერ.

1994 წლის მაისიდან საწარმოთა კოლექტივებს მიენიჭათ უპირატესობა აქციონირების პროცესში. ამავე დროს სტიმულირებული იქნა პრივატიზება პირდაპირი შესყიდვის გზით. 1995 წლიდან დაიწყო ვაუჩერიზაცია. ამავე ეტაპზე გააქტიურდა მუშაობა სპეციალური კრედიტების მოსაზიდად ენერგეტიკულ სფეროში მძიმე მდგომარეობის დაძლევის მიზნით,

გაუმჯობესდა სააღრიცხვო საქმიანობა, დაიწყო საგადასახადო სისტემის გამარტივების პროცესი. რეფორმირების მცდელობა იყო ჯანდაცვის სისტემაში, რაც იმაში გამოიხატა, რომ მოხდა ფასიან სისტემაზე გადასვლა, ხოლო სამედიცინო დაზღვევის სისტემა სრულიად უსუსური აღმოჩნდა. ასევე ფორმალური იყო განათლების სისტემის რეფორმაც. ეს ეგრეთწოდებული რეფორმისტული ღონისძიებანი ხორციელდებოდა საერთაშორისო სავალუტო ფონდსა და მსოფლიო ბანკთან მჭიდრო თანამშრომლობით, მათი ფინანსური მარდაჭერით.

საქართველოს დახმარებას უწევდნენ დონორი ქვეყნები და ორგანიზაციები, ქვეყნის 1995 წლის ბიუჯეტში გასაწელების მხოლოდ 47% მოდიოდა გადასახადებზე, ხოლო დანარჩენი 53% იესებოდა კუმანიტარული დახმარების გზით მიღებული ხორბლის და ფქვილის მონეტიზაციით.

1997 წლიდან საქართველო გახდა მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის წევრი, ხოლო 1999 წლიდან – ევროსაბჭოს წევრი.

1999 წლის ბოლოს საქართველოს გაერთიანებამ მრავალსავეაჭრო ორგანიზაციაში ახალი თვისებრივი მახასიათებლები შესძინა ქვეყნის საგარეო ეკონომიკურ ურთიერთობებს. მნიშვნელოვანი ნაბიჯები გადაიდგა საგარეო ვაჭრობის-ლიბერალიზაციის მიმართულებით – გაუქმდა ექსპორტ-იმპორტის ქვოტები, საგარეო-სავაჭრო კონტრაქტების რეგისტრაცია. იმპორტზე დაწესდა დიფერენცირებული სატარიფო განაკვეთი 0%-ის, 5%-ისა და 12%-ის ოდენობით. ასევე გაუქმდა საბაჟო გადასახადები ექსპორტზე და ა.შ.

საქართველომ პარტნიორ ქვეყნებთან ხელსაყრელი სავაჭრო რეჟიმის ასამოქმედებლად გააფორმა ორმხრივი და მრავალმხრივი ხელშეკრულებები. კერძოდ, სავაჭრო ეკონომიკური თანამშრომლობის შესახებ ხელშეკრულება დაიდო 17 ქვეყანასთან; ურთიერთხელსაყრელი და უსაფრთხო ინვესტირების შესახებ – 15 ქვეყანასთან, თავისუფალი ვაჭრობის შესახებ – 6 ქვეყანასთან, ორმაგი დაბეგვრის აცილების შესახებ – 3 ქვეყანასთან, „თავისუფალი ვაჭრობის ზონის შესახებ“ – დსთ-ს წევრ ქვეყნებთან, ევროკავშირის ბაზარზე საფეიქრო ნაწარმის ექსპორტირების შედგეათიანი პირობების შესახებ – ევროპის თანამეგობრობასთან და ა.შ. იაპონიამ, კანადამ, შვეიცარიამ

ცარიამ საქართველოზე გააგრძელეს შედავათები პრეფერენცი-ათა გენერალური სისტემის საფუძველზე და ა.შ.

1999-2000 წწ. წინა წლებისგან განსხვავებით შემცირდა ეაჭრობის დეფიციტი. თუ 1996 წ. საქართველოს იმპორტის ექსპორტით დაფარვა უტოლდებოდა 28,9%-ს, 1997 წელს იგი 25,4% გახდა, 1998 წ. – 21,7%, 1999 წ. – 39,6%, ხოლო 2000 წელს – 47,1%.

საქართველომ სავაჭრო ურთიერთობები დაამყარა თურქეთთან, გერმანიასთან, რუსეთთან, აშშ-თან, აზერბაიჯანთან, უკრაინასთან, შვეიცარიასთან, თურქმენეთთან, იტალიასთან, იაპონიასთან, კანადასთან, სომხეთთან და სხვა ქვეყნებთან.

საქართველოს ექსპორტში ჭარბობდა ნედლეული, ხოლო იმპორტში – სამომხმარებლო საქონელი.

საქართველოდან საექსპორტოდ გადიოდა: ციტრუსები, ჩაი, უაღკოპოლო და ალკოჰოლური სასმელები, სპილენძის მადანი, არაორგანული ქიმიის ნაწარმი; იმპორტის სახით შემოდის: რძე და რძის პროდუქტები, ფრინველის ხორცი და კეერცხი, ხორბალი, ცხიმი, შაქარი, საკონდიტრო ნაწარმი, სასმელები, თამბაქო, ფარმაცევტული ნაწარმი, ნავთობი, მანქანათმშენებლობის და ელექტროტექნიკური მრეწველობის პროდუქცია, რადიო-ელექტრონული საქონელი და სხვ.

ექსპორტზე ორიენტაციის გაძლიერებამ სავალუტო შემოსავლების გადიდების საფუძველი შექმნა. ექსპორტზე ორიენტაციის სტრატეგიის განმტკიცებისათვის აუცილებელი პირობა იყო საექსპორტო საქონლის კონკურენტუნარიანობის ამაღლება, მისი ხარისხობრივი მაჩვენებლების მიახლოება მსოფლიო სტანდარტებთან, რაც საკმაოდ რთულ და ძვირადღირებულ ღონისძიებათა გატარებას უკავშირდებოდა.

1996 წელს სავაჭრო ბალანსის დეფიციტმა 295 მლნ აშშ დოლარი შეადგინა, 2003 წელს კი – 613,7 მლნ. დოლარი. ექსპორტის ძირითადი ბაზრად კვლავ დსთ რჩებოდა (48,4%).

საქართვეოს ეკონომიკაზე უარყოფითად იმოქმედა საგარეო ვაჭრობასთან დაკავშირებულმა ზოგიერთმა პროცესმა. მაგალითად, თურქმენეთიდან გაზის შემოტანის ერთდერო გზად მიჩნეულ იქნა ბარტერი. ხელოვნურად ძვირად იქნა შეფასებული, როგორც თურქმენული გაზი, ისე ქართული წარმო-

ბის ბევრი უხარისხო საქონელი. ამგვარად აპირებდნენ საქართველოს საწარმოებისათვის შეექმნათ მასტიმულირებელი გარემო. უნდა აღინიშნოს, რომ ეს გარემო მართლაც შეიქმნა, მაგრამ ეს პროდუქცია მთავრობას უნდა შეეძინა ბიუჯეტის ხარჯზე, უბიუჯეტობის პირობებში კი ამგვარი ოპერაცია მხოლოდ ნაწილობრივ განხორციელდა და ისიც ფულის ემისიის ხარჯზე. ვინაიდან მთავრობა ვერ იხდიდა, საბარტერო პროდუქციის უდიდესი ნაწილი საწარმოებიდან იძულების წესით იქნა ამოღებული საფასურის მომავალში გადახდის გარანტიის მიცემით, რამაც ეს საწარმოები უმძიმეს ფინანსურ მდგომარეობაში ჩააყენა. შედეგად ქვეყანაში ჩამოყალიბდა არგადახდის პრაქტიკულად ძნელად დასაშლელი მყარი სისტემა.

სახელმწიფოს მიერ ფაქტიურად ექსპროპრიაციული ღონისძიებების გატარებას გზით შეუძლებელი იყო თურქმენეთთან ხელშეკრულებით გათვალისწინებული გასაცემელი საქონლის სრული რაოდენობით თავმოყრა. ამასთან ერთად აზერბაიჯანის სატრანსპორტო არტერიასზე არსებულმა სირთულეებმა – აფხაზეთზე, ხოლო შემდეგ ჩეჩნეთზე გამავალი რკინიგზის ბლოკირებამ ჯერ გაართულა, ხოლო მოგვიანებით შეუძლებელიც კი გახადა საქართველოს მთავრობის ხელში თავმოყრილი საქონლის დროული ტრანსპორტირება თურქმენეთში. შედეგად საქართველოს ორი წლის განმავლობაში თურქმენეთის მიმართ თითქმის ნახევარი მილიარდი დოლარის ოდენობის ვალი დაუგროვდა.

გაიზარდა სახელმწიფოს საგარეო ვალი.

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდგომ, მისი საგარეო ვალების მიმართ ვალდებულება რუსეთს დაეკისრა საქართველოს მემკვიდრეობით საგარეო ვალი არ მიუღია. მიუხედავად ამისა, საკმაოდ დიდი საგარეო ვალი დაგროვდა, რამაც 1994 წელს 1 მლრდ. აშშ დოლარი შეადგინა, 1995 წელს კი 1,6 მლრდ. დოლარი, რაც მთლიანი შიდა პროდუქტის 56%-ს შეადგენდა. გადახდისუნარიანობა კი ძალიან დაბალი იყო. საგარეო ვალების მომსახურება მძიმე ტვირთად დააწვა სახელმწიფო ბიუჯეტს, რის გამოც შემცირდა სოციალური ხარჯები და სახელმწიფო ფინანსები.

ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან მოვლენად საქართველოს დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ შეიძლება ჩაითვალოს საქართველოზე გამავალი სატრანსპორტო გზების დაარსება.

1995 წლის ოქტომბერში ნავთობის დიდმა კონსორციუმმა მიიღო გადაწყვეტილება საქართველოს ტერიტორიაზე ნავთობ-სადენის ტრანსპორტირების თაობაზე. მოგვიანებით გადაწყდა, რომ საქართველოზე უნდა გაეწყო დიდ ნავთობსადენსაც. ასევე საქართველოს ტერიტორიაზე გაყვანილ იქნა ევრაზიის სატრანსპორტო დერეფანი ე.წ. TRACEKA, რომელიც უმოკლესი გზით აკავშირებს ევროპის ქვეყნებს აზიის სახელმწიფოებთან.

TRACEKA-ს პროექტი ევრაზიის სატრანსპორტო დერეფნის ფორმირების უმნიშვნელოვანეს პოლიტიკურ და ეკონომიკურ მოვლენად იქცა, რომელმაც შესაძლებელი გახდა ისტორიული აბრეშუმის გზის აღორძინების იდეის განხორციელება. ამ პროექტის მიხედვით თანამედროვე მოთხოვნების შესაბამისად აშენდა აზერბაიჯან-საქართველოს შემაერთებული ახალი ე.წ. წითელი ხიდი და სარკინიგზო გადასასვლელები ფოთსა და ბათუმში, საფუძველი ჩაეყარა ევროპის ინტეგრირებულ სატრანსპორტო სისტემაში საქართველოს სატრანსპორტო კომუნიკაციების ჩართვას. ამ პროექტს უკავშირდება ენერგოგადამცემი ხაზების და გაზსადენების სისტემის აგება.

დიდი აბრეშუმის გზის აღორძინებამ საქართველოს შეუქმნა შესაძლებლობა ევროპისა და აზიის შემაკავშირებელი სატრანსპორტო და საკომუნიკაციო სისტემაში ჩართულიყო. ამით საქართველო მოექცა მსოფლიოს უმაღლესი ეკონომიკური და პოლიტიკური ინტერესების სფეროში. ქვეყანას ექმნებოდა პოლიტიკური და ეკონომიკური სტაბილურობის საიმედო პირობები. საქართველოზე გადის ევროპის სატრანსპორტო დერეფნის სახმელეთო გზის საერთო სიგრძის დაახლოებით 1/6 ანუ 400 კმ. გარდა ამისა, საქართველოზე გადის ევროპისა და აზიის დამაკავშირებელი უმოკლესი 600 კმ-იანი საჰაერო გზა. კავკასიაზე გამავალი ევრაზიის სატრანსპორტო მარშრუტები დასავლეთ-აღმოსავლეთის მიმართულებასთან ერთად მოიცავს ჩრდილოეთ-სამხრეთის მიმართულებასაც.

როგორც მიღსადენების, ისე „დიდი აბრეშუმის გზის“ პროექტების ხორცშესხმისათვის საქართველოსთვის არსებობს

მრავალი წინააღმდეგობები და ურთულესი პრობლემები, რომელიც ამ სფეროში არსებულ მწვავე კონკურენციას, ევრაზიის ალტერნატიულ სატრანსპორტო მაგისტრალებს უკავშირდებოდა. კერძოდ, ჩრდილოეთის (რუსეთის) და სამხრეთის (თურქეთ-ირანის) მარშრუტებს.

1994-1997 წწ. ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაში გარდატეხის მცდელობა იყო, როდესაც დაიწყო მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციისა და სისტემური ცვლილებების ანტიკრიზისული პროგრამის პრაქტიკული რეალიზაცია.

ძირითად მიმართულებად განისაზღვრა საფინანსო-საბიუჯეტო და ფულად-საკრედიტო გარდაქმნა, პრივატიზაციის ტემპის მკვეთრი დაჩქარება, ჯანმრთელობის დაცვის, განათლების და ზოგადად სოციალური სფეროს რეფორმა, ფასების ლიბერალიზაცია. ამ ეტაპზე განხორციელდა რიგი ღონისძიებანი, რომელთა შედეგად არა მარტო შეჩერდა ეკონომიკის ნგრევის პროცესი, არამედ წინსვლის იმედიც ჩაისახა. დასაბამი მიეცა თვისებრივად განსხვავებულ ურთიერთობას საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტებთან (საერთაშორისო სავალუტო ფონდთან და მსოფლიო ბანკთან), რაც ქვეყანაში საფინანსო წესრიგის დამყარებისა და ეკონომიკის არსებითი ლიბერალიზაციის შესაბამისი ეკონომიკური პოლიტიკის საწინდარი გახდა. 1999 წლისთვის შესაძლებელი გახდა წარმატების მიღწევა.

კრიმინოგენული სიტუაცია გაუმჯობესდა, მაგრამ კრიმინალური ელემენტების მიერ აშკარა დაყაჩაღებისა და რეკეტის შიშით მთელი რიგი საწარმოები ჯერ კიდევ ვერ ბედადნენ სრული დატვირთვით ამოქმედებას. ეს პრობლემა მხოლოდ 1996 წ. მოიხსნა. 1999 წელს შესაძლებელი გახდა სერიოზული წარმატებების მიღწევა.

ანტიკრიზისული პროგრამის რეალიზაციის პროცესში გამოიკვეთა ისეთი მნიშველოვანი ტენდენციები, როგორიცაა პიპერინფლაციის დაძლევა, ბიუჯეტის დეფიციტის შემცირება, მართლწესრიგის აღდგენა, შემდეგ – ეროვნული ვალუტის შემოღება, სახელმწიფო საკუთრების ტრანსფორმაცია და კერძო მესაკუთრეთა ფენის ჩამოყალიბება (რის შედეგადაც კერძო საკუთრების ხვედრითმა წილმა 2003 წელს 80%-ს მიაღწია),

სახელმწიფო საკუთრებაში დარჩენილ მიწებზე კერძო მოიჯარეთა ფენის ჩამოყალიბება, საგარეო ვაჭრობის ლიბერალიზაცია.

თანდათანობით შესაძლებელი გახდა მოსახლეობის ცხოვრების დონის გაუმჯობესება. გაიზარდა ერთ სულ მოსახლეზე საბიუჯეტო ხარჯები 1995 წლის 67 დოლარიდან 2003 წლის 160 დოლარამდე, საშუალო ყოველთვიურმა ხელფასმა 2003 წელს შეადგინა 85 დოლარი ნაცვლად 11,5 დოლარისა 1994 წელს. უნდა აღინიშნოს, რომ ამ საშუალო მაჩვენებლებში დაფარულია მდიდრებისა და ღარიბების შემოსავლებს შორის უზარმაზარი სხვაობა. მოსახლეობის უდიდესი უმრავლესობა (სხვადასხვა მონაცემებით 60-70%) ლატაკად ითვლებოდა და ჰქონდათ მიზერული შემოსავლები. 1994 წელს მინიმალური ხელფასი საცხოვრებელი მინიმუმის მხოლოდ 0,5%-ს შეადგენდა, 2003 წელს კი შეადგინა 30%. თუ 1995 წელს საბიუჯეტო შემოსავალი მთლიანი შიდა პროდუქტის მიმართ შეადგენდა 7,5%-ს, 2003 წელს შეადგინა 14%. საშუალო წლიური ინფლაცია 1996 წლის 13,5%-დან დაეცა 2003 წლის 5%-მდე (ეს მაჩვენებელი 1994 წ. უდრიდა 8500%-ს).

ფინანსურ სისტემასა და სოციალურ სფეროში მომხდარი გარკვეული დადებითი ტენდენციები ძირითადად განსაზღვრა წარმოების გამოცოცხლებამ. მთლიანი შიდა პროდუქტის მოცულობა გაიზარდა 1994 წლის 1516 მლნ. ლარიდან 2003 წლის 8400 მლნ. ლარამდე, ე.ი. 5,5-ჯერ. მნიშვნელოვნად გაიზარდა ცალკეული სახის პროდუქციის წარმოება. მიუხედავად ამ ზრდისა 2003 წლისათვის მიღწეული წარმოების დონე არსებითად ჩამორჩებოდა 1990 წლისას, ე.ი. კრიზისის დაწყების დროისათვის არსებულ დონეს. 1995 წელს სამრეწველო წარმოების მოცულობამ 1990 წლის მიმართ მხოლოდ 14% შეადგინა. ეს კი ცხადყოფს, რომ წარმოების მთლიანი მოცულობა თუნდაც 2-3-ჯერ, ხოლო ცალკეული სახეობების პროდუქტებისა ათჯერაც რომ გაზრდილიყო, საქმეს ვერ უშველიდა, რადგან წარმოების საერთო მოცულობა კრიზისის პერიოდში შემცირდა დაახლოებით 5-7-ჯერ, ხოლო ცალკეული სახის პროდუქციის წარმოება – 30-40-ჯერ, ზოგიერთი სახის პროდუქციის წარმოება კი საერთოდ შეწყდა. რა თქმა უნდა,

1994-2003 წლებში საქართველოს ეკონომიკაში მიღწეულ იქნა გარკვეული წარმატებები, მაგრამ ეს იყო მინიმუმი, რისი გაკეთების შესაძლებლობაც არსებობდა. ამ პოტენციალისა და რესურსების გამოუყენებლობას, რომლებმაც ხელი შეუშალეს საქართველოს ეკონომიკის შესაძლებელი მაღალი ტემპებით განვითარებას, გააჩნდა ობიექტური და სუბიექტური მიზეზები და ფაქტორები.

ეს მიზეზები და ფაქტორებია შემდეგი: არ არსებობდა მბრძანებლურ-ადმინისტრაციული სისტემიდან საბაზრო ურთიერთობებზე, დემოკრატიულ პრინციპებზე დამყარებულ ეკონომიკაზე გადასვლის მოდელი და სამეურნეო პრაქტიკული გამოცდილება; საბჭოთა იმპერიის დაშლის შედეგად რესპუბლიკებს შორის ჩამოყალიბებული ყოველგვარი კავშირების სტიქიურ-რევოლუციური რღვევა; ეკონომიკური გარდაქმნებისათვის საკანონმდებლო ბაზის უქონლობა, ხოლო მიღებული კანონების განსახორციელებლად საზოგადოების ფსიქოლოგიური მოუმზადებლობა და მათი ცხოვრებაში გასატარებლად სახელისუფლო ნების არ არსებობა; ბაზრის არსის არასწორად გაგება, მისი ყოვლისშემძლე, თვითრეგულირებად სისტემად მიჩნევა და ეკონომიკის მართვისა და რეგულირების, ეკონომიკური პოლიტიკის განსაზღვრისა და განხორციელების, მართვისა და რეგულირების არაკომპეტენტურობა; არასწორი ფულად-საკრედიტო და საგადასახადო პოლიტიკა; ადგილობრივი სპეციალისტებისა და სამეცნიერო პოტენციალის იგნორირება და მხოლოდ საერთაშორისო საფინანსო-ეკონომიკური ორგანიზაციების ექსპერტებზე დაყრდნობა. არ მოხდა უცხოური ექსპერტებისა და იმ ადგილობრივი მეცნიერ-ეკონომისტების ცოდნის ოპტიმალური შეჯერება, რომლებიც კარგად იცნობენ ქვეყნის ეკონომიკის სპეციფიკას, პოტენციალს, პრობლემებს და შესაძლებლობებს; დაპირისპირება საკანონმდებლო და აღმასრულებელ ხელისუფლებებს შორის, რომელთა უფლება-მოვალეობები არ იყო მკვეთრად გამოიჯნული; კანონების იგნორირება თვით მეწარმეების მხრიდან; ეთნოკრიზისები, სამოქალაქო ომი, ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის დაკარგვა, ლტოლვილებისა და ადგილგადანაცვლებულთა უზარმაზარი, სოციალურად დაუც-

ველი არმიის წარმოშობა; კრიმინოგენული სიტუაციის გამწვავება, ყაჩაღობა, საბოტაჟი, პოლიტიკური წრეების აშკარა კავშირი მაფიოზურ დაჯგუფებებთან.

ქვეყანაში არსებულ მძიმე მდგომარეობაზე წარმოდგენას გვაძლევს შემდეგი მონაცემები: 2003 წელს საბიუჯეტო სფეროში დასაქმებული ერთი მუშაკის მინიმალური ხელფასი შეადგენდა ერთი საშუალო მომხმარებლის საარსებო მინიმუმის მხოლოდ 19,5%-ს, შრომიუნარიანი მამაკაცის – 17,2%-ს და ერთი საშუალო ოჯახის საარსებო მინიმუმის 9,9%-ს. მინიმალური პენსია კი უდრიდა შესაბამისად: 13%-ს, 11,5%-ს და 6,6%-ს. როგორც წესი, მინიმალური ხელფასი და პენსია საარსებო მინიმუმზე ნაკლები არ უნდა იყოს სუსტად განვითარებულ ქვეყნებშიც კი, ე.ი. კვლავ მდგომარეობა უკვე უკიდურესად მძიმე იყო.

ზოგადად, რეფორმების მიმართულების განსაზღვრაზე და განხორციელებაზე მოქმედებს შემდეგი ფაქტორები: ქვეყნის თავისებურებანი; მისი განვითარების დონე; სასტარტო პოზიციები; ტრადიციები; საბაზრო მენტალიტეტი; ეკონომიკური თეორიის პროგრესულობა და მისი ფლობის ხარისხი; პოლიტიკოსების, ეკონომისტების, სპეციალისტების კვალიფიკაციის დონე; საზოგადოების მზადყოფნა რეფორმებისათვის; ქვეყნის საერთაშორისო მდგომარეობა.

საქართველოში ახალი კონსტიტუციის შემუშავებამდე არსებული კონსტიტუცია შეტანილი ცვლილებებითა და დამატებებით მოქმედებდა გარდამავალი პერიოდის მოთხოვნათა შესაბამისად, როგორც საქართველოს რესპუბლიკის დროებითი ძირითადი კანონი. 1995 წელს მიღებულ იქნა ახალი კონსტიტუცია.

რაც შეეხება საკანონმდებლო სფეროს: მიღებულ იქნა კანონები: საკუთრების; მიწის; მშრომელთა უფლებების; საპენსიო უზრუნველყოფის; შრომისა და გარემოს დაცვის; საგადასახადო კოდექსის; საგადასახადო სისტემისა და გადასახადების; მომხმარებელთა უფლებების დაცვის; საოჯახო; ფასების და ფასწარმოქმნის; დაზღვევის; სტატისტიკის; კოლექტიური ხელშეკრულების; დასაქმების; მეწარმეთა; ფასიანი ქაღალდების; ბუღალტრული აღრიცხვისა და ნორმების; სამე-

წარმოადგენს საქმიანობის; სახელმწიფო ქონების; პრივატიზაციის; მონოპოლიების საქმიანობის შეზღუდვისა და კონკურენციის განვითარების; გაკოტრების; საინვესტიციო საქმიანობის; უცხოური ინვესტიციების; ბანკებისა და საბანკო საქმიანობის; ეროვნული ბანკის; ფულად-საკრედიტო რეგულირების; სახელმწიფო კრედიტების; ბირჟის; წიაღისა და სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწების შესახებ; საზღვაო კოდექსი; საჰაერო კოდექსი და სხვ.

თუკი 1995-1997 წწ. საქართველოში გამოიკვეთა დადებითი ტენდენციები, რაც გამოიხატა ეკონომიკური ვარდნის არა მარტო შემცირებით, არამედ გარკვეული ზრდის მიღწევითაც, ხანმოკლე აღმოჩნდა. მომდევნო წლებში თავი იჩინა საწინააღმდეგო ტენდენციამ. წარმოიშვა საბიუჯეტო-საგადასახადო კრიზისი, რამაც საბიუჯეტო დაფინანსების მთელი სისტემის დეფორმაცია გამოიწვია. ამას მოჰყვა ბიუჯეტის ხშირი სეკვესტრი და სახელმწიფოს მიერ საგადასახადო ვალდებულებების იგნორირება.

1998 წლიდან საქართველოს ეკონომიკის განვითარებაში ისევ იწყება შეფერხება. ხელისუფლება ამას მსოფლიოს, განსაკუთრებით რუსეთის ფინანსური კრიზისის გავლენით ხსნიდა. ქვეყნის წინაშე კელავ დადგა ეკონომიკური სტაბილიზაციის ამოცანა.

მსოფლიო საფინანსო კრიზისის ორი წლის განმავლობაში, საქართველოში მოჰყვა უმძიმესი გეაღწევები, რომელმაც ასევე სერიოზული გავლენა იქონია ქვეყნის ეკონომიკის საერთო მდგომარეობაზე, განსაკუთრებით სოფლის მეურნეობასა და ენერგეტიკაზე. ასეთ რთულ ვითარებაში ქვეყანაში შენარჩუნებულ იქნა მცირე, 2,9%-იანი ეკონომიკური ზრდა. 1998 წ. ინფლაციის ტემპი დაახლოებით 10%-ის ღონეზე დაფიქსირდა. ერთობლივი შიდა პროდუქტის წლიური ზრდის ტემპი იყო 3%. ამ პროცესმა გამოააშკარაა ფისკალური პოლიტიკის სისუსტე. გადასახადებისაგან თავის არიდების მასშტაბურობა, რის შედეგადაც გროვდებოდა სახელფასო და საპენსიო დავალიანება, საგრძნობლად შემცირდა ჯანდაცვის, განათლებისა და ინფრასტრუქტურის სისტემის დაფინანსება. ამ პროცესების შედეგად ქვეყანაში მკვეთრად გაუარესდა სოციალური მდგომარეობა.

კანონების რეალიზების მიზნით შეიქმნა მართვის შესაბამისი სტრუქტურები. მიუხედავად იმისა, რომ მიღებულ იქნა სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პროგრამები, გეგმები, პროგნოზები, მთელი გარდამავალი პერიოდის (1991-2003 წწ.) განმაჯღოებაში ქვეყანა ვერ გამოვიდა ღრმა სოციალურ-ეკონომიკური კრიზისიდან. ვერ ჩამოყალიბდა ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების პრიორიტეტები, არ არსებობდა კონკრეტული ეკონომიკური მიზნები და მათ განსახორციელებლად აუცილებელი კონკრეტული სამუშაო გეგმა. ეკონომიკის განვითარების გენერალური მიმართულების და მისი განხორციელების გზების, სახელისუფლებო ნების, მართლწესრიგის არარსებობის პრობებაში, ნებისმიერი კანონი, პროგრამა, თუ გეგმა ფიქციურ დოკუმენტთა უსარგებლო გროვად იქცა. ქვეყანაში მწიფდებოდა ვითარება, როდესაც პოლიტიკურ-ეკონომიკური სტატუს-ქვო სრულად მიუღებელი იყო. აშკარა ხდებოდა რადიკალური ცვლილებების აუცილებლობა.

შექმნილ ვითარებას, რაშიც გადამწყვეტი როლი უკიდურესად სუსტ სახელმწიფო ხელისუფლებას ეკუთვნოდა, არ შეეძლო ობიექტურად არ გამოეწვია საქართველოში ბოლო დრომდე არსებული სოციალურ-პოლიტიკური მდგომარეობის რეგულაციური გზით შეცვლის აუცილებლობა, რაც 2003 წლის 23 ნოებერს განხორციელდა.

ლიტერატურა

- აბუთიძე. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა 1918-1921 წლებში. თბ., 1990-91.
- ადეაძე ვ. კაპიტალისტური ქვეყნების ეკონომიკური ისტორია. თბ., 1975.
- ადეაძე ვ. კაპიტალისტური ქვეყნების ეკონომიკური ისტორია. თბ., 1985.
- ადეაძე ვ. საზღვარგარეთის სოციალისტური ქვეყნების ეკონომიკური ისტორია. თბ., 1968.
- ადეაძე ვ. საქართველოს ეკონომიკური განვითარება ომის შემდგომ პერიოდში. თბ., 1968.
- ავალიშვილი. საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918-1921 წწ. საერთაშორისო პოლიტიკაში. მოგონებანი, ნარკვევები. პარიზი, 1924.
- ამერიკის ეკონომიკა. ზოგადი საფუძვლების მიმოხილვა აშშ საინფორმაციო სააგენტო. 2002.
- ასათიანი რ. საქართველოს ეკონომიკა. წარსული, აწმყო, პერსპექტივა. თბ., 2002.
- ბალცეროვიჩი ლ. სახელმწიფო გარდამავალ პერიოდში. თბ., 2002.
- ბასილია თ., სილაგაძე ა., ჩიკვაძე თ. პოსტსოციალისტური ტრანსფორმაცია: საქართველოს ეკონომიკა XXI საუკუნის მიჯნაზე. თბ., 2001.
- ბახტაძე ვ., ჩიჩუა გ., ადეაძე ვ. სსრ კავშირის ეკონომიკური ისტორია. ნაწ. II. თბ., 1971.
- გოგოხია რ. საბაზრო ეკონომიკა. თბ., 1996.
- გოგოხია რ. შერეული ეკონომიკური სისტემა: არსი, მოდელები, განვითარების ტენდენციები. თბ., 2004.
- გუგუშვილი პ. საქართველოს სსრ მოკლე ისტორიულ-ეკონომიკური ნარკვევები. თბ., 1970.

- გუგუშვილი პ. საქართველოს სსრ სახალხო მეურნეობა 1921-1988 წწ. თბ., 1989.
- გურული ვ. საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენა და რუსეთის მეხუთე კოლონა 1917-1921 წწ. თბ., 1988.
- თევაძე ნ. ეროვნულ დემოკრატიული პარტია და საქართველოს საგარეო პოლიტიკა 1918-1920 წლებში. თბ., 1999.
- კუნჭულია ი. საქართველოს სოფლის მეურნეობის საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პრობლემები. თბ., 1997.
- მსოფლიო ეკონომიკა. დამხმარე სახელმძღვანელო. გ. თოდუას და შ. ვეშაპიძის რედაქციით. თბ., 2001.
- მესხია ი., მურჯინელი მ. ეკონომიკური რეფორმა საქართველოში (ანალიზი, მიმართულებები, პრობლემები). თბ., 1996.
- მესხია ი. საქართველოს საგადასახადო სისტემის კრიზისის მიზეზები და მისი დაძლევის გზები. საქართველოს ეკონომიკური ფორუმის მასალები. თბ., 2001.
- ნანიტაშვილი ნ. ევროპის და ამერიკის ისტორია. თბ., 1978.
- ნანიტაშვილი ნ. ევროპისა და ამერიკის ქვეყნების უახლესი ისტორია მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ. თბ., 1997.
- პაპავა ვ. პოსტკომუნისტური კაპიტალიზმის პოლიტიკური ეკონომია და საქართველოს ეკონომიკა. თბ., 2002.
- პაპავა ვ. საერთაშორისო სავალუტო ფონდი საქართველოში: მიღწევები და შეცდომები. თბ., 2000.
- პაპავა ვ. საქართველოში საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის კონცეფცია. თბ., 1991.
- საბჭოთა საქართველოს ეკონომიკა 60 წლის მანძილზე. თბ., 1980.
- სამადაშვილი ჟ. საკუთრების პრივატიზაცია და მეურნეობის ახალი ფორმები. თბ., 1991.
- სანთელაძე ნ. საბაზრო ეკონომიკის მოდელები. თბ., 1993.
- საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ეკონომიკა 1918-21 წწ. თბ., 1991.

- საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. VI. საქართველო 1900-1921 წლებში. თბ., 1972.
- საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. VII. საქართველო XX საუკუნის 20-30-იან წლებში. თბ., 1976.
- საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. VIII. საქართველო საბჭოთა კავშირის დიდი სამამულო ომის, ომისშემდგომი აღდგენის, სოციალიზმის სრული და საბოლოო გამარჯვების და განვითარებული სოციალისტური საზოგადოების წლებში. თბ., 1980.
- საქართველოს სსრ ეკონომიკა დიდი სამამულო ომის პერიოდში 1941-1945 წწ. პროფ. აპ. ნუცუბიძის რედაქციით. თბ., 1985.
- საქართველოს სსრ სახალხო მეურნეობა 1921-1946 წწ. პ. გუგუშვილის რედაქციით. თბ., 1947.
- საქართველოს სსრ სახალხო მეურნეობა 1921-1961 წწ. პროფ. პ. გუგუშვილის რედაქციით. თბ., 1971.
- საქართველოს სსრ სახალხო მეურნეობა 1921-1970 წწ. პროფ. პ. გუგუშვილის რედაქციით. თბ., 1972.
- ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, საქართველოს სსრ. თბ., 1981.
- ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. V. თბ., 1976-82.
- ჩიქავა ლ. საქართველოს ეკონომიკა. თბ., 1995.
- ძნელაძე დ. საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პრობლემები. თბ., 1991.
- ძნელაძე დ. საბაზრო ეკონომიკის საკითხები. თბ., 1993.
- ჭითანავა ნ. გარდამავალი პერიოდის სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები. I ნაწილი, თბ., 1997.
- ჭითანავა გ. გარდამავალი პერიოდის სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები (ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირება). II ნაწილი. თბ., 1999.
- ჯიქია ნ. საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა და მისი პირველი საგარეოპოლიტიკური ნაბიჯები. თბ., 2001.

- Агапова И. И. История экономики. Курс лекций. М., 2001.
- Большой энциклопедический словарь. Авт. и сост. А. Б. Борисов. М., 2000.
- Ван дер Вес Г. история мировой экономики. 1945-1990гг. М., 1994.
- Вербицкий С. Н. Япония в поисках новой роли в мировой политике. М., 1992.
- История мировой экономики. Под ред. Поляка Г. Б. и Марковой А. Н. Учебник. М., 1999.
- История мировой экономики. Хозяйственные реформы 1920-1990 гг. Под ред. А. Н. Марковой. М., 2001.
- История народного хозяйства капиталистических стран (до второй мировой войны). Под ред. А. Н. Марковой. М., 1991.
- История народного хозяйства зарубежных стран (после второй мировой войны). Под ред. А. Н. Марковой. М., 1992.
- История народного хозяйства. Словарь-справочник. Под ред. А. Н. Марковой. М., 1995.
- История народного хозяйства СССР. Курс лекций. Под ред. Ф. Я. Полянского, Б. П. Орлова, И. Н. Шемякина. М., 1960.
- История новейшего времени стран Европы и Америки. 1918-1945 гг. Под ред. Е. Ф. Языкова. М., 1989.
- История экономики. Учебник. Под общ. ред. О. Д. Кунецовой, И. Н. Шапкина. М., 2001.
- Конотапов М. В., Сметанин С. И. История экономики. Учебник для вузов. М., 2001.
- Лойберг М. Я. История экономики. Учебное пособие. М., 1997.
- Лященко П. И. История народного хозяйства ссср. Курс лекций в 3-х т. М., 1956.
- Метелкин Н. К. Мировое хозяйство и его регулирование. М., 1994.
- Неровня Т. Н. История экономики в вопросах и ответах. Учебн. пособие. Ростов-на-Дону. 1999.
- Пилюян М. Г. Экономическая история. Учебн. пособ. Под ред. И. С. Гладкова. М., 2003.
- Тимошина Т. М. Экономическая история: генезис рыночной экономики. М., 2002.

- Тимошина Т. М. Экономическая история зарубежных стран. Учебн. пособ. Под ред. М. Н. Чепурина. М., 2000.
- Тимошина Т. М. Экономическая история России. Учебн. пособ. М., 1998.
- Толмачева Р. П. Краткий словарь по экономической истории. Термины, понятия, имена, хронология. М., 2003.
- Толмачева Р. П. Практикум по экономической истории. М., 2004.
- Толмачева Р. П. Экономическая история: генезис рыночной экономики. М., 2002.
- Толмачева Р. П. Экономическая история. Учебник. М., 2003.
- Экономическая история: генезис рыночной экономики. М., 2002.
- Экономическая история зарубежных стран. Курс лекций. Под общ. ред. В. И. Голубовича. Минск. 2000.
- Экономическая история капиталистических стран. Под ред. В. Г. Чунтулова и В. В. Сарычева. М., 1985.
- Экономическая история капиталистических стран. Под ред; Ф. Я. Полянского, В. А. Жамина. М., 1986.
- Экономическая история мира. Европа. Под ред. М. В. Конотапова. М., 2003.
- Экономическая история социалистических стран. Под ред. В. А. Жамина. М., 1985.
- Экономическая историс СССР и зарубежных стран. Под ред. И. Н. Шемякина и др. М., 1978.
- Экономическая история: теория и практика. М., 1992.
- Экспансия международных монополий в развивающиеся страны. Под ред. Г. Н. Клименко. М., 1989.
- Хромов П. А. Экономическая история СССР. М., 1982.
- Economic History of the World. From Paleolithic Times to the Present. Fourth Edutiom Rondo Camepom. Larry Neal. New York, Oxford. Oxford University Press, 2003.

შინაარსი

თემა 15. ამერიკის შეერთებული შტატების ეკონომიკური როლის ზრდა მსოფლიო ომების პერიოდში	3
1. აშშ პოზიციების განმტკიცება პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ	3
2. 1929-1933 წწ. მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი და სოციალური წინააღმდეგობების გამწვავება აშშ-ში	10
3. ფ. რუზველტის ადმინისტრაციის რეფორმები („ახალი კურსი“), მისი შედეგები და მნიშვნელობა	13
თემა 16. გერმანიის ეკონომიკური განვითარება მსოფლიო ომების პერიოდში	23
1. პირველი მსოფლიო ომის მიზეზები და შედეგები	23
2. ვერსალის ხელშეკრულება და მისი გავლენა გერმანიის ეკონომიკაზე	26
3. გერმანიის ეკონომიკა 20-იან წლებში. დაუესისა და იუნგის გეგმები	29
4. გერმანიის მეურნეობა 1929-1933 წწ. მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის პერიოდში	36
5. გერმანიის ფაშისტური ხელისუფლება და მისი ეკონომიკური პოლიტიკა	38
თემა 17. ინგლისის ეკონომიკური განვითარების ტემპების შენიშვნა მსოფლიო ომების პერიოდში	46
1. პირველი მსოფლიო ომის გავლენა ინგლისის ეკონომიკაზე. ეკონომიკის შეჩერება ომის შემდგომ პირველ ათწლეულში	46
2. 1929-1933 წწ. მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი და სახელმწიფო- მონოპოლისტური ტენდენციების გაძლიერება ინგლისში	52
3. ეკონომიკური ვითარება ინგლისში მეორე მსოფლიო ომის წინ	57
თემა 18. საფრანგეთის ეკონომიკური განვითარების ტემპების შენიშვნა მსოფლიო ომების პერიოდში	63
1. პირველი მსოფლიო ომის გავლენა საფრანგეთის ეკონომიკაზე	63
2. საფრანგეთის ეკონომიკური განვითარების უთანაბრობა 20-იან წლებში	65
3. 1923-1933 წწ. მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი და მისი გამოვლენის თავისებურებანი	69
4. სახალხო ფრონტის ეკონომიკური პოლიტიკა	71

თემა 19. იაპონიის ეკონომიკური განვითარება მსოფლიო ომახსოვრის პერიოდში	77
1. პირველი მსოფლიო ომის გავლენა იაპონიის ეკონომიკაზე	77
2. იაპონიის ეკონომიკის განვითარება 20-იან წლებში	79
3. 1929-1933 წწ. მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის გავლენა იაპონიის ეკონომიკაზე	83
4. იაპონიის ეკონომიკის მილიტარიზაცია	84
თემა 20. სსრ კავშირის ეკონომიკური განვითარება მსოფლიო ომახსოვრის პერიოდში (1917-1941 წწ)	88
1. ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვება და რევოლუციური გარდაქმნები	88
2. ქვეყნის მეურნეობა უცხოეთის ინტერვენციისა და სამოქალაქო ომის პერიოდში (1918-1920 წწ.)	101
2. სახალხო მეურნეობის აღდგენა. ახალ ეკონომიკურ პოლიტიკაზე გადასვლა	109
4. ქვეყნის ინდუსტრიალიზაცია და სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაცია	121
5. სსრ კავშირის ეკონომიკა ომამდელი ხუთწლეულების პერიოდში	123
თემა 21. საქართველოს ეკონომიკური განვითარება მსოფლიო ომახსოვრის პერიოდში	145
1. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ეკონომიკა 1918-1921 წლებში	145
2. საქართველოს სახალხო მეურნეობა 1921-1925 წწ.	157
3. ქვეყნის ინდუსტრიალიზაცია და კოლექტივიზაცია	163
4. საქართველოს ეკონომიკა ომამდელ ხუთწლეულებში	165
თემა 22. აშშ ეკონომიკური ბაჰლირება მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ	178
1. მეორე მსოფლიო ომის შედეგები. ეკონომიკური განვითარების თავისებურებანი ომისშემდგომ ათწლეულებში	178
2. სამეცნიერო-ტექნიკური რევოლუციის გავლენა 60-იანი წლების მეორე ნახევარში	185
3. აშშ სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების წინააღმდეგობათა გამწვავება 70-იან წლებში	193
4. ეკონომიკური რეგულირების კონსერვატიულ მოდელზე გადასვლა. ეკონომიკური განვითარების შედეგები 90-იან წლებში	200

თემა 23. ბერკანის გზა ევროპაში ეკონომიკური ლიდერობისაკენ მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ	212
1. მეორე მსოფლიო ომის შედეგები და ეკონომიკის აღდგენა ომისშემდგომ გერმანიაში	212
2. „მარშალის გეგმისა“ და ლ. ერჰარდის რეფორმის როლი გერმანიის ეკონომიკის აღორძინებაში	216
3. „ეკონომიკური სასწაული“ ფფრ-ში, მისი წამყვან პოზიციებზე დამკვიდრება 50-იანი წ.წ. ბოლოს და 60-იან წ.წ.	223
4. ფფრ ეკონომიკური განვითარების თავისებურებანი 70-80-იან წლებში	231
5. ფფრ-ის და გდრ-ის გაერთიანება და ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების პრობლემები	235
თემა 24. იაპონიის გადაქცევა მსოფლიოს ერთერთ წამყვან ინდუსტრიულ ქვეყნად მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ	239
1. იაპონიის ეკონომიკა მეორე მსოფლიო ომის წლებში	239
2. იაპონიის ეკონომიკის ომისშემდგომი პირველი ათწლეულის რეფორმები	241
3. იაპონიის გადაქცევა მსოფლიოს წამყვან ქვეყნად	250
4. იაპონიის ეკონომიკა XX საუკუნის ბოლოს	261
თემა 25. ბრიტანეთის ეკონომიკის განვითარების თავისებურებანი მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ	268
1. მეორე მსოფლიო ომის შედეგები. ეკონომიკური განვითარების პრიორიტეტები 40-50-იან წლებში	268
2. სამეურნეო განვითარების წინააღმდეგობანი 60-70-იან წლებში	284
3. ეკონომიკური პოლიტიკის შემოზრუნება 80-90-იან წლებში. „ტეტჩერიზმი“	294
თემა 26. საფრანგეთის ეკონომიკური განვითარება მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ	306
1. მეორე მსოფლიო ომის შედეგები. საფრანგეთის ეკონომიკა ომისშემდგომ პირველ წლებში	306
2. ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებანი და 50-60-იანი წლების სამეურნეო აღმავლობა	311
3. საფრანგეთის ეკონომიკური განვითარება 70-იან წლებში	320
4. ეკონომიკური განვითარების პრიორიტეტების გადასინჯვა 70-90-იან წ.წ. საფრანგეთის როლი ევროპის ეკონომიკურ თანამშრომლობაში	325.

თემა 27. განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკა	
მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ	334
1. კოლონიური სისტემის რღვევა და მისი გავლენა ქვეყნების სამეურნეო ცხოვრებაზე და საგარეო-ეკონომიკურ კავშირებზე	334
2. განვითარებადი ქვეყნების სოციალ-ეკონომიკური დეფერენციაცია	341
3. ინტეგრაციული პროცესები განვითარებადი კვეყნების ცალკეულ რეგონებში	355
თემა 28. სსრ კავშირის ეკონომიკური განვითარება მეორე მსოფლიო ომისშემდგომ პერიოდში	361
1. სსრ კავშირის ეკონომიკა დიდი სამამულო ომის წლებში	361
2. სსრ კავშირის ეკონომიკის ომისშემდგომი აღდგენა	373
3. სსრ კავშირის ეკონომიკური განვითარება 50-80-იან წლებში	381
თემა 29. სოციალისტური მშენებლობის გზანაშენი აღმოსავლეთ ევროპის, აზიის ქვეყნებსა და კუბაში	418
1. სოციალისტური ქვეყნების ეკონომიკის აღდგენა 1945-1949 წწ.	418
2. სოციალისტური ქვეყნების ეკონომიკური განვითარება 1950-1960 წწ.	433
3. მეურნეობრიობის პრობლემები სოციალისტურ ქვეყნებში 1960-1970 წწ.	435
4. სოციალისტური ქვეყნების ეკონომიკა 1970-1980-იანი წლების შუახანებში	436
5. სოციალისტური ქვეყნების ეკონომიკა 80-იანი წლების მეორე ნახევარსა და 90-იან წლებში	442
თემა 30. საქართველოს ეკონომიკა მეორე მსოფლიო ომისშემდგომ პერიოდში	464
1. საქართველოს სსრ ეკონომიკა დიდი სამამულო ომის პერიოდში	464
2. საქართველოს სსრ ეკონომიკის ომისშემდგომი აღდგენა	471
3. საქართველოს სსრ ეკონომიკა 50-80-იან წლებში	476
4. საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა და ქვეყნის ეკონომიკის მდგომარეობა პოსტსაბჭოთა პერიოდში	497
ლიტერატურა	519